

OSMANIYE VE ÇEVRESİNİN İŞGALDEN KURTULUŞUNUN

100. YILI

ULUSLARARASI SEMPOZYUMU

OSMANIYE VE ÇEVRESİNİN İŞGALDEN KURTULUŞUNUN 100. YILI

*International Symposium on the 100th Anniversary
of the Salvation of Osmaniye and its Surroundings*

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ

Ankara ♦ 2023

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ YAYINLARI 533

Osmaniye ve Çevresinin İşgalden Kurtuluşunun 100. Yılı

İnceleyiciler

Ümmügülsüm Candeğer ♦ Volkan Payaslı

Metin Denetimi

Selcan Koçaslan

1. Baskı: Ankara, 2023.

ISBN 978-975-17-5396-0

DOI

Kapak ve Sayfa Tasarımı

Selen Kuyucu

Atatürk Araştırma Merkezi

Genel Ağ: atam.gov.tr

E-Mağaza Genel Ağ: emagaza-atam.ayk.gov.tr

5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'na göre bu eserin bütün yayın, tercüme ve iktibas hakları Atatürk Araştırma Merkezine aittir.

İÇİNDEKİLER

Sempozyum Kurulları..... VII

BİLDİRİLER

Şehir ve Kültür/*City and Culture*

Yılmaz KURT..... 1

Mustafa Kemal Paşa Türk Bağımsızlık Savaşı'nın İlk Ateş Emrini
Çukurova'da Verdi/*Mustafa Kemal Pasha The First Fire Of The Turkish
Independence War Given His Order in Cukurova*

Süleyman HATİPOĞLU 19

Millî Mücadelede Güney Cephesi:Çukurova Kuvayı Milliye Komutanlığı/
*The Southern Front in the National Struggle: Cukurova National Forces
Command*

Fatma Rezzan ÜNALP 42

İstiklal Harbi'nde Güney Cephesi'nin Adana Bölgesinde Fransızlara Karşı
Yürütülen Mücadelenin Önemi ve Dönüm Noktaları/*The Importance and
Milestones of the Struggle Against the French in the Adana Region of the
Southern Front in the War of Independence*

Levent ÜNAL 60

Millî Mücadele'de Doğu Kilikya Cephesi'nin Teşkilatlanması/*Organization
of the Eastern Cilician Front During The War of Independence*

Tekin İDEM..... 77

İÇİNDEKİLER

Amerikan Misyoner Raporlarına Göre Çukurova ve Çevresinde Millî Mücadele/ <i>According to American Missionary Reports, the National Struggle in Çukurova and Its Surroundings</i>	
Osman KÖSE	99
Osmaniye ve Çevresinde Ermeni Olayları (1919 – 1922)/ <i>Armenian Activities in Ottoman and Near Surroundings (1919-1922)</i>	
Ebru GÜHER-Gizem KOCAKILIÇ	108
Çukurova Bölgesinde Eşkiyalık Faaliyetleri Üzerine Bir İnceleme (Cebel-i Bereket, Kadirli, Kozan Örneği)/ <i>A Review on Banditry Activities in Çukurova Region(Cebel-i Bereket, Kadirli, Kozan Example)</i>	
Aslıhan KILINÇ	129
Türkiye’de Yerel Basının Gelişimi Üzerine Bir İnceleme: Osmaniye Postası Gazetesi Örneği/ <i>A Review on the Development of Local Press in Turkey: The Sample of Osmaniye Postası</i>	
Recep BÜYÜKTOLU	141
Maarif Vekaleti İhsaiyat Mecmuasına Göre Millî Mücadele Sonrası Osmaniye ve Çevresinin Eğitim Durumu/ <i>According to the Ministry of Education Statistics Journal Educational Status of Osmaniye and Its Surroundings After the National Struggle</i>	
Gönül Türkan DEMİR	167
Çukurova Bölgesinde Yaygın Eğitime Bir Örnek: Adana Halkevi ve Halkodalarının Okuma ve Yazma Faaliyetleri/ <i>An Example Of Number of Education in the Region of Cukurova:Reading and Writting Activities of Adana Public House and Public Rooms</i>	
Abdullah KARA	189
Osmanlı Arşivlerinde Osmaniye ve Çevresindeki Madenler ve Maden İşletmeciliği/ <i>Osmaniye and its Surrounding Mines and Mining Management in Ottoman Archive Documents</i>	
Şenay ATAM	207

İÇİNDEKİLER

Tasfiye Talepnamelerine Göre Cebel-i Bereket Mübadilleri: Memleketleri, İskân Edildikleri Bölgeler/ <i>According to the Liquidation Requests: Countries, Settlements of the Communities Coming From Cebel-i Bereket</i>	
Mikail KOLUTEK	228
Strateji, İşgal ve Tecrit Karşısında Millî Mücadele Dönemi'nde Osmaniye ve Çevresindeki (Çukurova) Toplum ve Ekonomi (1918-1921)/ <i>In the Presence of Strategy, Occupation, and Isolation Society and Economics in Osmaniye and Surrounding (Cilicia) in Turkish War of Independence</i>	
Okan CEYLAN	245
Cebel-i Bereket Müftüsü Kürevi Müftü ve İşgal Anıları/ <i>Mufti of Cebel-i Bereket Kürevi Mufti and Memories of Occupation</i>	
Aydın EFE-Ümmügülsüm CANDEĞER	274
Millî Mücadele'de Mamure İstasyonu Baskını ve Bir Tarih Projesi: Osmaniye Şehitlerine Yürüyor/ <i>Mamure Station Raid in the National Struggle and a History Project: Walking to the Martyrs of Osmaniye</i>	
Mikail KOLUTEK-Münire DALAR	290
Osmaniye Millî Mücadelesi'nde Pehlivan Mustafa ve Renault FT-17 Tankı/ <i>Pehlivan Mustafa and Renault FT-17 Tank in the National Struggle in Osmaniye</i>	
Hamza KILIÇ	307
Millî Mücadele'de Cebelibereketli Bir Kahraman Topal Ökkeş (Ökkeş Kırıkkanat)/ <i>A Hero From Cebelibereket in the National Struggle Topal Ökkeş (Ökkeş Kırıkkanat)</i>	
Hamza KILIÇ	322
Osmaniye'nin İstiklal Savaşına Yön Veren İsim ve Kavramların Yapı ve Anlamları/ <i>Directing Osmaniye's War of Independence Structure And Meaning of Names And Concepts</i>	
Murat GÖK	334

İÇİNDEKİLER

Çukurova Yöresi Efsanelerinde Millî Mücadele/*National Struggle in the
Legends of Cukurova Region*

Rabia GÖKCEN KAYABAŞI-Hilmi SAVUR.....352

SEMPOZYUM KURULLARI/COMMITTEES OF THE SYMPOSIUM

DÜZENLEYEN KURUMLAR/ORGANIZING INSTITUTIONS

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı/ *Presidency of Atatürk Research Center under Republic of Turkey Ministry of Culture and Tourism Atatürk Supreme Council for Culture, Language and History*

Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi/*Osmaniye Korkut Ata University*

Osmaniye Belediyesi/*Osmaniye Municipality*

Osmaniye İl Özel İdaresi/*Osmaniye Special Provincial Administration*

DÜZENLEME KURULU/ORGANIZING COMMITTEE

Prof. Dr. Muhammet HEKİMOĞLU (Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Başkanı)

Prof. Dr. Turgay UZUN (Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Rektörü)

Doç. Dr. Yüksel ÖZGEN (Atatürk Araştırma Merkezi Başkanı)

Gamze BERKTİN (Atatürk Araştırma Merkezi Başkan Yardımcısı)

Doç. Dr. Ümmügülüm CANDEĞER (Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi)

Doç. Dr. Ebru GÜHER (Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi)

Doç. Dr. Şenay ATAM (Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi)

Doç. Dr. Burak KOCAOĞLU (Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi)

Dr. İbrahim BAŞ (Türk Tarih Kurumu)

Hüseyin TOSUN (Atatürk Araştırma Merkezi Bilimsel Çalışmalar Müdürü)

Selcan KOÇASLAN (Yüksek Kurum Uzmanı)

BİLİM KURULU/SCIENTIFIC COMMITTEE

- Prof. Dr. Aleksandr TSOÍ (Lodz Üniversitesi-Polonya)
- Prof. Dr. Ali SATAN (Atatürk Araştırma Merkezi Bilim Kurulu Üyesi)
- Prof. Dr. Ali AKAR (Muğla Sıtkı Kocaman Üniversitesi)
- Prof. Dr. Cengiz GÖKŞEN (Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi)
- Prof. Dr. Danko LEOVAC (Belgrad Üniversitesi-Sırbistan)
- Prof. Dr. Dilşen İNCE ERDOĞAN (Dokuz Eylül Üniversitesi)
- Prof. Dr. Edina SOLAK (Zenica Üniversitesi-Bosna-Hersek)
- Prof. Dr. Hikmet ÖKSÜZ (Karadeniz Teknik Üniversitesi)
- Prof. Dr. İbrahim ERDAL (Yozgat Bozok Üniversitesi)
- Prof. Dr. İnaam Al SALMAN (Bağdat Üniversitesi-Irak)
- Prof. Dr. Kemal ÇELİK (Gümüşhane Üniversitesi)
- Prof. Dr. Mehmet Serhat YILMAZ (Kastamonu Üniversitesi)
- Prof. Dr. Pierluigi SİMONE (Roma Üniversitesi-İtalya)
- Prof. Dr. Salim GÖKÇEN (Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi)
- Prof. Dr. Şaban ORTAK (Afyon Kocatepe Üniversitesi)
- Prof. Dr. Tamara BITTIROVA (Ekademi Enstitüsü-Rusya)
- Prof. Dr. Yılmaz KURT (Ankara Üniversitesi-Emekli Öğretim Üyesi)
- Doç. Dr. Aysel ERDOĞAN (Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi)
- Doç. Dr. Ayşe ATICI ARAYANCAN (Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi)
- Doç. Dr. Burak KOCAOĞLU (Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi)
- Doç. Dr. Cahide SINMAZ SÖNMEZ (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
- Doç. Dr. Celil BOZKURT (Düzce Üniversitesi)
- Doç. Dr. Ebru GÜHER (Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi)
- Doç. Dr. Gülin ÖZTÜRK (Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)
- Doç. Dr. Güneş ŞAHİN (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
- Doç. Dr. İrade MEMMEDOVA (Azerbaycan İlimler Akademisi- Bakü)
- Doç. Dr. İsa KALAYCI (Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi)
- Doç. Dr. Mikail KOLUTEK (Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi)

SEMPOZYUM KURULLARI

- Doç. Dr. Ramazan Erhan GÜLLÜ (İstanbul Üniversitesi)
Doç. Dr. Şenay ATAM (Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi)
Doç. Dr. Ümmügülsüm CANDEĞER (Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi)
Doç. Dr. Volkan PAYASLI (Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi)
Dr. Öğr. Ü. Ahmet Caner ÇATAL (Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi)
Dr. Öğr. Ü. Ali DOĞANER (Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi)
Dr. Öğr. Ü. Güner DOĞAN (Türk Tarih Kurumu)
Dr. Öğr. Ü. G. Türkan DEMİR (Amasya Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Huriye EMEN (İstanbul Ayvansaray Üniversitesi)
Dr. Öğr. Ü. Hüseyin Hilmi ALADAĞ (Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi)
Dr. M. Fatih SANSAR (Çukurova Üniversitesi)
Dr. Öğr. Ü. Süleyman HATİPOĞLU (Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi)
Dr. Öğr. Ü. Tekin İDEM (Batman Üniversitesi)
Dr. Firoz FAOZİ (Kabil Devlet Üniversitesi-Afganistan)
Dr. Ramil ZALYAEV (Kazan Federal Üniversitesi-Rusya)

SEKRETARYA/SECRETARIAT

- Selcan KOÇASLAN (Atatürk Araştırma Merkezi)
Araş. Gör. Emel Himmetoğlu (Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi)
Araş. Gör. Mustafa GAZEL (Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi)
Araş. Gör. Şaban YALGIN (Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi)
Araş. Gör. Tayfun ULAŞ (Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi)

BİLDİRİLER

ŞEHİR VE KÜLTÜR

Yılmaz KURT*

ÖZET

Şehir, kültür ve medeniyet merkezidir. Şehirli, okumuş-yazmış, kültürlü insan anlamında kullanılır. İstanbul bu sıfatı sadece kendisine layık görür. Bir kimse için, “kendisi aslen şehirdir” denildiğinde “kendisi İstanbullu’dur” anlamına gelir. Bedevi kelimesi ise kelime olarak “bâdiyede, çölde yaşayan” anlamında olup “okuma-yazması olmayan, kaba-saba, cahil insan için kullanılır.

Osmanlı Dönemi’nde okuma-yazması olmayan konar-göçerler için genel olarak Rumeli’de “yörük”; Anadolu’da ise “Türkmen” denilmekte idi. Adana Mufassal Tahrir Defterlerinde geçen “Türkmenlikten çıkmak” deyi mi konar-göçerliği bırakıp yerleşik hayata geçmek anlamında kullanılmıştır. Bazen aynı anlamı ifade etmek üzere “Ekrâd” yani “Kürdler” kelimesi de kullanılır.

Osmaniye, pek çok kimsenin sandığı gibi ilk defa 1865 yılında kurulmuş değildir. Osmaniye’nin ilk yerleşimi merkezi, 1500 yıllarında kurulduğunu tahmin ettiğimiz Kınık kasabasıdır. 1536 yılında 5 mahallesi olan Kınık kasabası bir kadılık merkezidir. Maraş, Ayıntap (Antep), Adana üçgeninde önemli bir ticaret merkezidir. Yılda bir defa büyük panayır kurulur ve çevre sancakların halkı gelip burada mallarını değiş-tokuş ederler, ihtiyacı olan malları alırlardı. Bu yüzden Kınık kasabasının ihtisap geliri Adana’dan bile fazla idi.

1604-1607 yılları arasında yaşanan Canpolatoğlu Ali Bey isyanı sırasında Çukurova’da büyük karışıklıklar yaşanmış, bu kargaşa içerisinde Kınık kasabası halkı etrafa dağılmıştır. 1865 yılına kadar konar-göçer olarak ya-

* Prof. Dr., Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Tarih Bölümü Emekli Öğretim Üyesi. yilmazkurt2002@yahoo.com

şamak zorunda kalan Kınık halkı Alibekiroğulları, Karayiğitoğulları, Kaypakoğulları ve Çenedoğulları adıyla anılan 4 ağalık halinde teşkilatlanmıştı. 1865 yılında etrafa dağılan, yeniden konar-göçerliğe dönen halkı Ahmet Cevdet Paşa yeniden toprağa yerleştirmiş ve Hacı Osmanlı köyü merkez olmak üzere Osmaniye kazası kurulmuştur.

Uzun süre konar-göçer olarak yaşamak zorunda kalan Kınık halkı okuma-yazma imkânından büyük ölçüde mahrum kalmıştı. Ağaların bile çoğu okuma-yazma bilmiyordu. Nahiye müdürlüğüne seçilen 4 ağanın okuma yazma bilmeyişleri devlet işlerinin aksamasına sebep olduğu için bunların değiştirilmesine gerek duyulmuştu.

Şehir, “Pazar kurulan, Cuma kılınan” yer olarak tarif edilir. Şehirli esnaftır. Ahi kültürü içerisinde yetişmiştir. Özüne, sözüne güvenilir. Şehir demek, mektep, medrese demektir. Kültür merkezlerine ve şehir geleneğine sahip olmak demektir. Şehri şehir yapan tarihi dokuyu korumak ve kollamak demektir. Gelenekleri modern kültürle yoğurup yaşatmak demektir.

Osmaniye'nin 100. Kurtuluş Yıldönümü'nü kutlarken, 500 yıllık şehir kültürüne sahip medeni, sözüne, özüne güvenilir saygıdeğer Osmaniye'lilere saygılarımı sunuyorum.

Anahtar Kelimeler: Osmaniye, Şehir, Kültür.

CITY AND CULTURE

ABSTRACT

Şehir (city) is the center of culture and civilization. Şehirli(urban) is used to mean literate and cultured person. Istanbul deems this title suitable only for itself. For a person, when it is said that “he is originally from the city (şehrî),” it means “he is from Istanbul.” The word Bedouin, on the other hand, means “living in the desert, in the valley” and is used for “illiterate, vulgar, ignorant people.”

During the Ottoman reign, the word “Yörük” was used in Rumeli generally for illiterate nomads and in Anatolia “Turkmen”. The phrase “türkmenlikten çıkmak” in Adana Mufassal Tahrir Books is used to mean leaving nomadism and moving to settled life. Sometimes the word “Ekrâd”, that is, “Kurds”, is also used to express the same meaning.

Contrary to general belief, Osmaniye was not founded for the first time in 1865. The first settlement center of Osmaniye is the town of Kınık, which

we guess was founded around 1500s. The town of Kınık, which had five districts in 1536, was a center of qadılık. It is an important trade center in the triangle of Maraş, Ayıntap (Antep), and Adana. A big fair was held once a year, and the people of the surrounding sanjaks would come here to exchange their goods and buy the goods they needed. Therefore, the income of Kınık town was even more than Adana. During the Canpolatoğlu Ali Bey revolt between 1604 and 1607, there was great turmoil in Çukurova, and the people of Kınık town dispersed in this turmoil. The people of Kınık, who had to live as nomads until 1865, were organized in 4 “ağalık” called Alibekiroğulları, Karayığitoğulları, Kaypakoğulları and Çenedoğulları. Ahmet Cevdet Pasha re-established the people who dispersed around in 1865 and returned to nomadism, and Osmaniye township was established, with Hacı Osmanlı village as the center.

The people of Kınık, who had to live as nomads for a long time, were largely deprived of the opportunity to read and write. Even most of the aghas were illiterate. Since the illiteracy of the four landlords elected to the district directorate caused disruption in state affairs, it was necessary to change them.

Şehir (city) is described as the place where a “bazaar is established, and Friday prayer is made”. Şehirli is a craftsman who grew up in the Ahi culture and is reliable in his word. City means school, madrasah. It means to have cultural centers and city traditions. It means preserving and protecting the historical texture that makes the city a city. It means kneading traditions with modern culture and keeping them alive.

While celebrating Osmaniye’s 100th Liberation Anniversary, I would like to pay my respects to the Osmaniye, who are civilized, reliable, and self-reliant people and have experience of 500 years of urban culture

Key Words: Osmaniye, City, Culture.

GİRİŞ

Şehir, İslam dünyasında “Cum’a kılınan ve pazar kurulan yer” olarak tarif edilir.¹ Nüfus bakımından kalabalık olanlara şehir denilirken daha küçük olanlara kasaba adı verilmektedir. Şehir Arapça’da “medine” diye anılır. “Medeni” ise, “şehirli, bilgili, kültürlü insan” demektir.

XVI. Yüzyılda Çukurova’da bu özelliklere sahip 3 yerleşim bulunuyordu: Adana, Ayas ve Kınık. Köy yerleşimi çok azdı. 1525 yılında köy sayısı 85 iken 1572’de bu sayı 47’e düşmüş ve küçük köyler dağılırarak mezraya dönüşmüştür. 1572 yılında nüfusun %7,1’i köylerde; %7,4’ü yukarıda saydığımız 3

¹ Yunus Uğur, “Şehir Tarihi ve Türkiye’de Şehir Tarihçiliği: Yaklaşımlar, Konular ve Kaynaklar”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, *Türk Şehir Tarihi*, C 3/6, Bilim ve Sanat Vakfı, İstanbul 2005, s. 17.

şehir merkezinde yaşamaktaydı. Konargöçer olarak yaşamakta olan 437 cemaatin toplam nüfusu 18.020 kişi olup toplam nüfusa oranı %85 civarındadır.²

1572 yılında Anadolu'nun pek çok sancağında konargöçer aşiretler genellikle köyler kurup toprağa yerleşmiş olduğu halde İçil, Muğla/Menteşe ve Çukurova'da konargöçerlik 1865 yılına kadar devam etmiştir.

1521 yılında Kınık nahiyesine ait özel bir kanunname yanında ayrıca Kınık çeltik nehirleri konusunda ayrı bir kanunname bulunması nahiyenin öneminin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.³

Bu günkü Osmaniye sınırları içerisinde kurulmuş olan Kınık kasabasının yeri tam olarak belirlenememiş olsa bile Tatarlı-Toprakkale-Osmaniye üçgeni içerisinde olduğu rahatlıkla söylenebilir. Kuruluş tarihinin ise 1500 yıllarında olduğunu tahmin etmekteyiz.

1521 yılında Kınık kasabası iki mahalleden oluşmaktaydı. Yunus Dede Mahallesi'nde kayıtlı olan ilk kişi mahalle camisinin hatiplik görevini görmekte olan Mehmet veled-i Yunus idi. Tahrir kaydında Yunus'un kimliği de açıklanmıştır:

*Bu mahallede Yunus Dede derler bir aziz vaki' olmuştur ki Şeyh Ahmet Bekrici hulefâsından olup kırk yıl mikdârı varmış ki gündüz ta'âmın yememiş.*⁴ Bugünkü Türkçemiz ile söylemek gerekirse: Bu mahallede Yunus Dede isminde, Şeyh Ahmet Bekrici'nin müritlerinden olan aziz bir kişi ortaya çıkmış. Rivayet edildiğine göre bu kişi tam 40 yıl gündüz yemek yememiş yani 40 yıl hiç ara vermeden oruç tutmuştur. İşte mahallenin imamı olan Mehmet'in babası olduğunu tahmin ettiğimiz bu kişi 1520 yılında bu nüfus sayım ve vergi defteri hazırlandığında hayatta değildi.

Kınık kasabası 1519 tarihli Adana Mufassal Tahrir Defteri'nde yer almadığından 1521 tarihli bu bilgiyi kontrol edecek daha eski tarihli bir bilgiye sahip değiliz. Ancak buradan hareketle Yunus Dede Mahallesi'ne adını veren bu kişi 1521 tarihinde ölmüş olduğunu ve bu tarihte oğlu Mehmet hatiplik yaptığına göre mahallenin 1500 yıllarında kurulmuş olduğunu söyleyebiliriz.

Kınık kasabasının ikinci mahallesi olan Selman veled-i Hamace Mahallesi'nde 123 hane yaşamaktaydı. Deftere kayıtlı ilk kişi imam olan Seydi Halife'dir. Daha sonra ikinci kişi olarak Selman veled-i Hamace ve bunun kardeşi Sülmen veled-i Hamace kaydedilmiştir. Selman veled-i Hamace'nin

² Yılmaz Kurt, **Çukurova Tarihinin Kaynakları III 1572 Tarihli Adana Sancağı Mufassal Tahrir Defteri**, (bundan sonra TD) Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 2005, s. LXIII.

³ TD, 110 (1521), s. 4-5: Kânunnâme-i Nahiye-i Kınık.

⁴ TD, 110 (1521), s. 53.

Ordu-yı Mîr-i Kınık ahalisinden olduğu ayrıca belirtilmiştir. Bu iki mahalle kurucusunun isimlerinin defterde kayıtlı olmasından hareketle Kınık kasabasının 1500 yıllarında kurulmuş olduğu görüşümüz desteklenmiş olmaktadır.

XVI. yüzyılın başlarında Çukurova’da nahiye yerine “ordu” deyimi de kullanılıyordu. “Ordu-yı Bulgarlı, Ordu-yı Hacılı, Ordu-yı Emir Meliklü” denildiği gibi 1521 yılında Kınık nahiyesi için “Ordu-yı Kınık” denildiğini görmekteyiz. Ordu-yı Kınık’ın 24.100 akçe tutarındaki vergi gelirleri Hamza Bey isimli Türkmen ağasına zeamet olarak verilmişti. Ayrıca Kınık nahiyesindeki resm-i yatak ve resm-i kışlak gelirlerinden de 5.000 akçalık bir gelir yine Hamza Bey için ayrılmıştı.

Şehirdeki vergi gelirlerine baktığımızda hayvancılık ve ticaret yanında küçük çapta da olsa dokuma sanayi ve iplik, kilim üretildiğini görmekteyiz.

Hamza Bey, Kınık Kalesi yakınında bulunan Tel Hamdun Kalesi Mezrası’nın 1.200 akça tutarındaki öşür gelirlerini de almaktaydı. Balıklağı köyünün ve Karahamzaoğlu cemaatinin gelirleri de Hamza Bey’e verilmişti. Balıklağı köyü ile ilgili kayıтта Hamza Bey’in babasının adının Göçeri olduğunu da öğrenmekteyiz. Göçeri, Göç Beyi, Göç Arslan gibi göçle ilgili isimler XVI. yüzyılda kişi adı olarak kullanılmaktaydı. Bunun da sebebi “göç”ün Türkmenlerin hayatında çok önemli bir yeri olmasından dolayı idi.

Kınık kasabası çevresinde yaşayan cemaatler “göçer evli” tayife olup ziraatleri olmadığından toprak ürünlerinden alınan öşür türünden vergi vermezler ve sadece “kavim akçası” ismi altında Kınık Beyi olan Hamza Bey’e yılda 132’şer Halep Akçesi vergi verirlerdi. 2,5 Halep akçesi 1 Osmanlı akçesi değerinde idi.

Kınık kasabası kurulduğu sırada kasabanın beyi konumunda bulunan bu Göçeri oğlu Hamza Bey hakkında bütün bildiklerimiz aşağı yukarı bununla sınırlıdır. Ancak Göçeri oğlu Hamza Bey’in adının bugün Osmaniye’de bir caddede veya bir meydana yaşatılmıyor olması da Osmaniye şehir tarihçiliğimiz açısından bir eksikliklerdir.

Hamza Bey’den 4 yıl sonra yani 1525 yılında Kınık kasabasında 227 evli, 107 bekar olmak üzere 334 yetişkin erkek yaşamaktaydı. Tahmini olarak kasabanın toplam nüfusu 1.000 kişi kadardı. 1536 tahririnde kasabanın vergi nüfusu 410 kişiye yükselmişken 1547 yılında 284’e; 1572 yılında ise 182 vergi nüfusuna inmişti. Bu azalmanın sebebi olarak 1526 Mohaç Zaferi’nin ardında bölgede yaşanan Safevi kaynaklı hareketlenme olarak düşünülebilir. Nitekim Dörtyol-Payas civarındaki Özerili/ Üzeyir sancağında 1529 yılında yaşanan Seydi Bey ayaklanması sadece Üzeyir sancağını etkilememiş Kars-ı Maraş’a [Kadirli] kadar genişleyerek büyük bir karışıklığın doğmasına sebep olmuştu.⁵

⁵ Yılmaz Kurt, “Özeroğulları”, *DİA*, EK-2, İstanbul 2016, s. 387-388.

1580'lerden sonra Anadolu'da ortaya çıkan ve genel olarak Celâli ayaklanmaları olarak bilinen karışıklığın en büyüğü Adana-Şam arasında yaşanan Canpolatoğlu Ali Paşa İsyanı'dır. Bu isyana katılan Tarsus [veya Sis = Kozan] eski sancakbeyi olan Cemşit Bey, Canpolatoğlu'nun emirleri doğrultusunda isyan etmiş ve Adana şehir merkezinde yönetimi ele geçirmişti. İşte Büyük Celâli Ayaklanması veya Büyük Kaçgun denilen bu olaylar Sadrazam Kuyucu Murat Paşa'nın 4 yıl süren ısrarlı takibi sayesinde bastırıldı.⁶ Ancak bu arada birçok köy ve kasaba ortadan kalktı. Bizim Kınık kasabası da bu büyük karışıklık sırasında ortadan kalktı. Halk dağlara, ormanlık arazilere sığınmak zorunda kaldı.

1604-1607 yılları arasında yaşanan bu kaçgun sırasında Kâfir Dağı (Gâvur Dağı) denilen Amanos Dağlarına sığınan yerli halk 1864'te Fırka-i Islâhiye gelinceye kadar bu "dağlı" yaşamını sürdürmek zorunda kaldı.

1750 yıllarında başlayan "âyanlar dönemi" Adana'da Menemencioğulları ve Karslızâdeler/Hasanpaşazâdeler gibi âyan aileleri ortaya çıkarken Üzeyir sancağı Özeroğulları'nın güç kayıp etmesi ile ortaya çıkan Küçükaliogullarının hâkimiyetine girdi. Kınık kazası halkı da çoğunlukla Alibekiroğulları idaresinde Küçükaliogulları ile birlikte hareket etmekte idiler.

Küçükalioglu Halil Bey, Osmanlı Devleti'nin dış gâilelerle uğraşmasını fırsat bilerek İskenderun-Adana arasındaki hac ve ticaret yolunun kontrolünü eline aldı. Bir tarafı deniz ve bir tarafı sarp dağlardan oluşan bu koridorda XVI. yüzyılda 4 ayrı derbend teşkilatı asayişini sağlayabilmekteydi. XVIII. yüzyılda öyle zamanlar oldu ki hiçbir kervan, hiçbir hac kafilesi Küçükalioglu Halil Bey'e haraç vermeden bu topraklardan geçemez oldu. Hacıların yol güvenliğini sağlayamayan devlet, bazı yıllarda hacıları Karataş İskelesi'nden gemilere bindirip Lazkiye'ye kadar götürmek zorunda kaldı.

Halil Bey'in bileğini bükemeyen Osmanlı Devleti, en sonunda Halil Bey'e Üzeyir Beylerbeyliği payesini vererek kendisini "paşa" yaptı ve devlet hizmetine almış oldu.⁷

Halil Bey, geçen yolcuları "buraların eşkıyası çoktur, size zarar verebilirler" diyerek uyarıyor ve onlardan bir miktar akçe alarak yanlarına kılavuz asker veriyordu. Bu milis atlılar sayesinde kafiye salimen gideceği yere ulaşabiliyordu. Paraya kıyamayıp yanlarına kılavuz asker almayanlar ise yolda muhakkak saldırıya uğruyorlar ve mallarını da bazen canlarını da kayıp edebiliyorlardı.

Devlet yol güvenliğini sağlamak için bazen Adana valisini, bazen Maraş valisini görevlendiriyor bölgeye asker sevk ediyordu. Bu durumda Küçüka-

⁶ William J. Griswold, **Anadolu'da Büyük İsyân 1591-1611**, Çev. Ülkü Tansel, 2. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2002.

⁷ Yılmaz Kurt, "Küçükaliogulları", **DİA**, EK-2, İstanbul 2016, s. 100-102.

lioğlu Halil Paşa hemen Karbeyaz'a ve daha yukarılara, orman içlerine çekiliyordu. Orman içinde eşkıya takip etmenin ne kadar zor ve riskli olduğunu bilen Osmanlı Paşaları, birkaç kelleyi İstanbul'a göndererek büyük bir zafer kazandıklarını müjdeliyorlardı. Osmanlı askeri çekilir çekilmez tekrar ovaya inen Küçükaliogulları, bölgeyi yeniden hâkimiyetleri altına almakta gecikmiyorlardı.

Kınık kazası dâhilinde yaşayan halkın büyük çoğunluğu Alibekiroğlu Ali Ağa'nın emrinde idi. Karayığitoğulları, Kaypakoğulları, Çenedoğulları birer ağa idaresinde teşkilatlanmışlardı.

Alibekiroğulları ile Üzeyir sancağındaki Küçükaliogulları arasında ittifak ve ortaklık vardı. Alibekiroğulları, Küçükaliogullarına gerektiğinde asker takviyesi sağlıyordu. Osmanlı askeri geldiği zaman bunları Gâvur Dağlarında gizlemek de kendilerinden beklenen görevler arasında idi. Küçükaliogulları da hac ve ticaret kafilelerinden aldıkları akçanın bir kısmını Alibekiroğullarına verirler ve böylece bölgede düzen sağlanmış olurdu. Küçükalioglu Halil Paşa 1804 yılında eceliyle ölünce yerine geçen oğlu Dede Bey zamanında da bu manzara değişmedi.

1817 yılında Dede Bey'in isyanını bastırmak üzere Adana ve Halep valileri görevlendirildi. Dede Bey sığınakları olan Karbeyaz'da tutunamayarak Haruniye- Bahçe dolaylarına kaçtı. Savrandı Kalesi'nde kuşatılan Dede Bey ile birlikte bunlara yardım eden bölgenin âyan ailesi olan Fettahoğulları bu davetsiz misafirlere sahiplenmenin bedelini canları ile ödemek zorunda kaldılar.⁸ Dede Bey'in idam edilmesi İstanbul'da bayram havası estirdi.⁹ Yerini alan oğlu Mıstık (Mustafa) Bey zamanı da bölge halkı açısından hiç farklı olmadı. Bölge stratejik bir yerdi ve burada yaşayan halkı geçindirecek kadar toprak ve gelir kaynağı yoktu. Yapabildikleri en iyi şeyi yapmaya, kervanlara ve hac kafilelerine rehberlik hizmeti! vermeye devam ettiler.

1826 yılında Yeniçeri Ocağı ortadan kaldırılınca bu fırsatı kaçırmayan Rusya, Avusturya'yı da yanına alarak Osmanlı Devleti'ne savaş açtı. Büyük bir yenilgiye uğrayan Osmanlı ağır bedel ödemek zorunda kaldı. Tekrar toparlanmaya ve ayağa kalkmaya çalışan devlet, yeni gelir kaynakları ve yeni asker bulmak çaresini aramaya koyuldu. 1826'da başlayan bu asker ve gelir kaynağı bulma çabası sonucunda 1831 Nüfus Sayımı gerçekleştirildi. Çukurova'da yaşayan konargöçerlerden vergi ve asker alabilmek devlet için iyi bir çözüm olarak görünmekteydi. Devlet bu amaçla Çukurova'da yeni bir tahrir yaparak Kozan Dağı'nı inzibat altına almak için 1721 yılında geç bir tahrir gerçekleştirmiş bulunuyordu.¹⁰

⁸ COA, HAT, 1627/ 19, tarih 29.12. 1255; Y. Kurt, "Küçükaliogulları", s. 101.

⁹ Y. Kurt, "Küçükaliogulları", s. 101.

¹⁰ Yılmaz Kurt, "1721 Tarihli Cebel-i Kozan Mufassal Tahrir Defteri", INOCTE 2017, Osmanlı Araştırmaları 2, **Doğu ve Batı Türklüğünün Ortak Tarihi Devirleri ve Münase-**

Ancak Osmanlı'nın başından kara bulutlar hiç eksik olmadı. 1850'lerde yaşanan Kırım Harbi'nden sonra Devlet ilk defa Avrupalı devletlerden borç para almak zorunda kaldı. Cumhuriyete miras olarak kalan Düyûn-ı Umûmiyeye gidecek olan yol böylece açılmış oldu.

1863 yılında Rumeli topraklarında yürütülen yeni asker ve yeni vergi kaynakları bulma çabası 1864 yılında Anadolu'ya taşındı. Öncelikli bölgele-
rin başında halkın %85'inin konargöçer olarak yaşamakta olduğu, aşâyirler yatağı Çukurova vardı.

Derviş Paşa komutasında gelen Osmanlı ordusu içerisinde bulunan Ahmet Cevdet Paşa bu dönemde çok etkili oldu ve iki kıymetli eseri ile bunu tarihe geçirdi: *Ma'rûzât* ve *Tezâkir*. İşte Fırka-i Islahiye adıyla anılan bu askeri ve idari harekât sırasında Çukurova bir uçtan diğer uca ilk olarak kontrol altına alındı. Bölgede etkin olan aşiret ağaları toplanarak Çukurova dışına sürgün edildiler. Bunların bölge üzerindeki etkilerini bilen devlet hareketin başarılı olabilmesi için bu ağaların hepsine gittikleri yerde oturmaları şartıyla mevkilerine uygun aylık bağladı. Menemencioğlu Ahmet Bey, İstanbul'a sürgün edildi ve kendisine 5.000 kuruş maaş bağlandı.¹¹ Alibekiroğlu Ali Ağa, önce İstanbul'a, sonra Rumeli'de Niş şehrine sürgün edildi. Ekbaz nahiyesinden Karabeyzade Ahmet Bey; Karabeyzade Ali ve Mahmut Bey, Mahmut Bey'in oğlu Ömer Şevki Bey ve Alibekiroğlu Ahmet Ağa ve bir kısım aşiret ağası ise Adana'ya ve Halep'e sürgün edilerek kendilerine maaş bağlandı.¹² Cebel-i Bereket hanedanından Hüseyin Erkanî Efendi ise sürgüne gönderildiği Niş ve Selanik taraflarında 20 sene vakit geçirecek ve ancak 1888 yılında muhacirlerle birlikte doğduğu topraklara dönebilecektir.¹³ Her nasılsa Hüseyin Erkanî 1307 yılından ve 1318 yılına kadar yine Selanik'te sürgünde olup maaşına zam yapılması işi pek çok yazışmaya konu olacaktır.¹⁴

Çukurova'da Osmaniye, Hassa, Islahiye, İzziye kazaları kuruldu. 3 Ocak 1879 tarihinde Payas sancağı Yarpuz kasabasına taşınarak Cebel-i Bereket sancağı adını aldı.¹⁵ Sancak merkezi olan Yarpuz'da (Bugünkü Cebel) büyük bir hükûmet konağı inşa edilerek devletin gücü gösterilmek istenildi. **Askerbetleri TOPLUM VE EKONOMİ**, Ed. Alaattin Aköz, Şahin Panahov, Doğan Yörük, Hüseyin Muşmal, Selçuk Üniversitesi Matbaası, Konya 2018, s. 291-301.

¹¹ Menemencioğlu Ahmed Bey, **Menemencioğulları Tarihi**, Yay. Haz. Yılmaz Kurt, Akçağ Yay., Ankara 1997, s. 179.

¹² COA, ŞD, Dosya 2118, Gömlek 47, tarih 08.10. 1296/25 Eylül 1879; ŞD.2217, 15, tarih 04.06.1298/4 Mayıs 1881; ŞD.2217, 21, tarih 18.11.1298/12 Ekim 1881; ŞD.2218, 13, tarih 07.10. 1299/22 Ağustos 1882; DH. MKT, 2029/83, tarih 20.05.1310/10 Aralık 1892.

¹³ COA, DH. MKT, 1502/71, tarih 08.08. 1305 (20 Nisan 1888).

¹⁴ COA, DH. MKT, 16747 42, tarih 21.03.1307 (15 Kasım 1899); DH. MKT, 2029/83, tarih 20.05.1310/10 Aralık 1892; DH. MKT, 2328/119, tarih 04.12.1317/5 Nisan 1900; DH. MKT, 2362/26, tarih 20.02.1318/19 Haziran 1900.

¹⁵ İsmet İpek, **Osmaniye'de 60'lı Yıllar**, Hasret Matbaası, Osmaniye 2019, s. 10.

ler için bugün yıkıntılarını görebildiğimiz 400 kişilik bir kışla yapıldı.

Hükûmet merkezinin Osmaniye'ye taşınmasından sonra da bazı kimse-ler kendi şahsi çıkarları için hükûmet merkezinin tekrar Dört Yol'a taşınması için çalışmaya devam ettiler. Osmaniye'de fakir halkın arazilerini cebren gas-peden Osmaniye kazası muhasebecisi Mehmet ve Osmaniye Müftüsü Yusuf Ziya isimli kişiler kazanın başka bir yere nakledilmesi için çalışanların ba-şında gelmekteydi.¹⁶

Sancak merkezi olarak Cebel'in seçilmiş olması hem Osmaniye'ye hem de İslahiye ve Hassa'ya gerektiğinde daha çabuk yetişebilmek içindi. Ancak dağlık kesimde hükûmet işlerini yürütmek zor olduğundan 23 Ekim 1906 ta-rihinde sancak merkezi Erzin'e taşındı. Erzin devlet daireleri bakımından ye-terli değildi. Ayrıca sancak merkezinin Payas'a yakın olması Ermeni nüfusun hükûmet üzerindeki baskısının artmasına sebep olmaktaydı. Bu sebeplerden dolayı 3 yıl sonra, 22 Aralık 1909 tarihinde sancak merkezi, Hacı Osmanlı köyü merkez alınarak kurulmuş olan Osmaniye'ye taşındı.¹⁷

Sancak merkezinin Dört Yol'a veya Payas'a taşınması gündeme geldi. Civar kazaların da bağlanmasıyla Antakya'da birinci sınıf bir mutasarrıflık açılması ve Cebel-i Bereket sancak merkezinin Yarpuz'dan Ocaklı karyesi-ne nakli istenmekteydi.¹⁸ Erzin ileri gelenleri de bütün imkânları zorlayarak sancak merkezinin Erzin'e taşınması için çaba harcıyorlardı. Aslında Erzin 3 mahalle, 600 kadar haneden oluşan bir köydü. Ama 1910 yılında yazdıkları uzun dilekçelerinde yaptıkları ve yapacakları çalışmalarını anlatıyorlar ve san-cak merkezi tekrar Yarpuz'a götürülürse Erzin yok olur diyorlardı.¹⁹

Dört Yol ve Erzin halkı sancak merkezinin bu bölgeye kaydırılması için epeyce uğraştılar. Belirli bir zaman için başarılı da oldular. Sancak merke-zi Dört Yol'a taşındı ve Dört Yol'un adı bu şanlı değişikliğe uygun olacak bir isimle Umraniye diye adlandırıldı. Hükûmet merkezinin Dört Yol veya Pa-yas'a taşınması burada belirli bir nüfus yoğunluğuna ulaşmış olan Ermeniler sebebiyle de doğru bulunmadığından Osmaniye üzerinde karar verilmişti.²⁰

Hükûmet merkezi nereye taşınırsa oraya devlet erkânı gidecek, asker gidecek, tüccar gidecek ve kasaba şehir olacaktı. Bu yüzden üzerinde en çok konuşulan şey hükûmet konağı ve kışlanın yapılması veya kiralanması

¹⁶ COA, MKT, 2466/91, tarih 06.12.1318/27 Mart 1901.

¹⁷ Ahmed Cevdet Paşa, **Tezâkir**, Haz. Cavid Baysun, C III, 3. Baskı, Ankara 1991, s. 161; İ. İpek, **Osmaniye'de 60'lı Yıllar**, s. 110.

¹⁸ COA, DH.TMIK.S./45/40, tarih 18.02.1321/16 Mayıs 1903.

¹⁹ COA, Erzin halkının Erkan-ı Harbiye Nezaretine gönderdikleri 18 Şubat sene 1325/1 Mart 1910 tarihli dilekçe.

²⁰ COA, DH.TMIK.S., 50/27, 24 Ramazan 1321/14 Aralık 1903 tarihli Adana Vilayeti Mali-ye Müfettişinin raporu ve 7 Şevval 1321/27 Aralık 1903 tarihli Sadrazam yazısı.

olmaktaydı. “Cebel-i Bereket Sancağı” diye girilerek yapılan bir arşiv taramasında 2.000 yakın belge kaydı karşımıza çıkmaktadır. Bunların içerisinde “hükûmet konağı” ile ilgili belgeler dikkat çekecek kadar çoktur.

Hükûmet Konağı

Hacı Osmanlı köyünü bir kararla Osmaniye ilçesi olarak ilan edebilirsiniz. Ama bir köyün ilçeye dönüşmesi; bir ilçenin il olması bu kadar kolay olmayacaktır. Karşınıza çıkan en büyük mesele “hükûmet konağı” neresi olacaktır? Bu sorun bazen vatandaşlardan birinin 2 katlı konağının kiralınması ile geçici çözüme kavuşturulur. Osmaniye’de bir hükûmet konağı kiralınması, yapılması, yaptırılması epeyce yazışmaya sebep olmuş görünmektedir.

1891 yılında Yarpuz, Osmaniye, Payas ve Bulanık [Bahçe] kazaları hükûmet konaklarının tamiri için gönderilen 2 telgrafa verilen cevapta Cebel-i Bereket hükûmet konağının noksanlarının giderilmesi için 37.029 kuruş gerektiği İçişleri Bakanlığı zuhurat tertibinden ödenmesi istenilmekteydi. Payas ve Bulanık hükûmet konakları tamirinin ise mahallinde bulunacak karşılıktan ödenmesi ve masraf defterinin gönderilmesi gerekmekteydi.²¹

1908 yılında Cebel-i Bereket sancak merkezi Yarpuz kasabasından merkezî konumdaki Osmaniye kaza merkezine taşınmış ve 2.500 kuruşa bir konak kiralınmıştı.²² Hükûmetin şanına uygun, muntazam bir hükûmet konağının halkın yardımlarıyla yapılması 1333/ 1917 yılında planlanmıştı. Ancak I. Dünya Savaşı devam etmekteydi ve ortada çizilmiş bir plan ve projeler yoktu. 3 yıl sonra Maliye Bakanlığında gelen cevapta ise devlet dairelerini gösteren muntazam bir plan ile yapılacak işleri gösteren bir defterin gönderilmesi isteniyordu. Anlaşılan halk da devlet de bu işe pek hazır değildi.²³

1914 yılında ise sancak merkezi Osmaniye’de kiralınmış olan bir konakta faaliyetini sürdürmekteydi. Ancak polis merkezi ve hapishane inşaatı için 1560 kuruş ve kira bedeli olarak da 1392 kuruşun inşaat mevsimi bitmeden gönderilmesi için Adana Valisi Cevdet Bey Dâhiliye Nezaretine yazmıştı.²⁴

Sancak merkezini kendi kasabalarına almak için Osmaniye, Erzin, Dört-yol ve Payas halkının yapmış olduğu girişimler savaş yılları içerisinde de devam etti. Ama coğrafi konumunu iyi değerlendiren Osmaniye sancak merkezi olarak Cumhuriyete “merhaba” dedi ve bir süre vilayet olmanın mutluluğunu da yaşadı.

²¹ Mehmet Akif Terzi, Ahmet Ergün, **Kınık’tan Kıyı’ya Osmanlı Belgelerinde Osmaniye**, Osmaniye Belediyesi Yayınları, Osmaniye 2013, s. 245, esas kaynak: COA, DH.MKT, 1892/36, tarih 19 Rebiülâhîr 1309/21 Kasım 1891.

²² Yılmaz Kurt, “Osmaniye”, **DİA**, C 33, İstanbul 2007, s. 478.

²³ COA, DH.MB.HPS.M, 31/8, tarih 27.02.1336/12 Aralık 1917.

²⁴ COA, DH.MB..HPS., 28/37, tarih. 8.03.1332/4 Şubat 1914.

Bizim bildiğimiz en son hükûmet konağı ise İstasyon Caddesi girişindeki 2 katlı konak idi. 1957’de inşaatına başlanılan ikinci hükûmet konağı 1962 yılında bitirilince ilk hükûmet konağı 1963 yılında Halk Eğitim Merkezi ve Kütüphane olarak hizmet vermeye başladı.²⁵ 1930 yılında yapılan ve 1963- 1967 arasında İlçe Kütüphanesi olarak hizmet vermekte olan bu bina 1993 yılında yıktırılarak yerine Osmaniye İl Özel İdaresi yapılması gibi bir talihsizlik yaşandı. Zaten tarihî bina yönünden oldukça fakir durumda bulunan Osmaniye’nin bu Hükûmet Konağı da yok edildi. 2002 yılında inşaatına başlanılan Valilik Binası ise 2007 yılında bitirilmiş ve 2010 yılında resmî açılışı yapılmıştır.

Nahiye Müdürleri

Cebel-i Bereket sancağının teşkilinden sonra kaza merkezleri ve bunlara bağlı nahiye müdürlükleri oluşturuldu. Osmaniye kazasına bağlı 4 nahiye Karayığit, Kaypak, Çenedoğlu ve Tecirli nahiyeleri idi. Sancak halkı adına İstanbul’a gönderilen dilekçelerde bu nahiye müdürlüklerine bölgeyi bilen, bölge halkından kişilerin tayin edilmelerinin öneminden söz edilerek dışarıdan atama yapılmaması arzu ediliyordu. Ancak 1318/1900 tarihli bir belgede bu adı geçen 4 nahiye müdürünün okuma yazma bilmediklerini ve gelen resmî yazıları başkalarına okutmak zorunda kalmaları dolayısıyla devlet sırlarının korunmasında bazı mahzurlar çıktığı bildirilecektir.²⁶

Cebel-i Bereket sancağının eğitim bakımından acınacak durumu *Sicill-i Ahvâl Defteri*’nde yer alan 19 görevli memurdan 12’sinin sıbyan mektebi mezununu olması ile de belgelenmiş olmaktadır. 19 memurdan 6’sı Rüştiye ve yüksek tahsil almıştır. 16 memurun tamamı Türkçe okumasını biliyor olsalar da bir kısmının yazı yazmasını bilmediği anlaşılmaktadır.²⁷

Nüfus

1933 yılında henüz elektriği ve içme suyu bulunmayan Osmaniye’nin 2.000 hanede yaşamakta olan 11.356 nüfusu vardı. Kasabada 4 ilkokul, 1 ortaokul, 2 hamam, 1 eczane, 18 değirmen bulunmaktaydı. Eski eser yoktur. İtfaiye teşkilatı yoktur. İlçeye dönüşmesiyle kasabada nüfus azalmaya başlamış 1940 yılında 8.983; 1945’de 10.758 olmuştur.²⁸ Eski Osmaniye’nin gelişim haritasının tespiti için eski Osmaniye mezarlıkları önemli bir ipucu olabilirdi. Ne yazık ki şehir içerisinde kalan Güneysu Mahallesi’ndeki büyük mezarlık gibi, bugün askeriyenin yerleştirildiği Raufbey Mahallesi’ndeki büyük me-

²⁵ İ. İpek, *Osmaniye’de 1960’lı Yıllar*, s. 106-107.

²⁶ COA, DH.MKT, 2440/37, tarih 26.08.1318/19 Aralık 1900.

²⁷ Aydın Efe, “Sicill-i Ahvâl Kayıtlarına Göre Osmaniye’li Memurlar”, *Osmaniye Araştırmaları 1*, Ed. Ümmügülüm Candeğer-Huriye Emen, Gazi Kitabevi, Ankara 2020, s. 258.

²⁸ İ. İpek, *Osmaniye’de 1960’lı Yıllar*, s. 11.

zarlık da Karabahadır Asrî Mezarlığı'na taşınmıştır. Bu mezarlıkların taşınması sırasında Arap harfli tarihi mezarların tespit edilmediği konusu ayrıca araştırılmalıdır.

Ermeni Tehciri ve Boşalan Yerlere Muhacir Yerleştirilmesi

Çukurova XVIII. yüzyılda büyük bataklıklarla kaplı, boğucu havası ve sivrisineği ile zor bir bölge idi. Nüfus yoğunluğu fazla değildi. Bu yüzden Kırım'dan gelen Nogay göçmenleri buraya yerleştirildi. Ancak bu göçmenlerden çoğu burada kalmak istemeyerek başka bölgelere göç ettiler. Ceyhan'da kendilerine verimli topraklar verilmiş olan Nogaylar ise varlıklarını bugüne taşıdılar.

Kırım Savaşı'ndan sonra 1860-1865 yılları arasında Anadolu'ya gelen 750.000 Çerkes, 100.000 Abhaz, 60.000 Çeçen'den 19.918 nüfus 1861 yılında Adana Vilayeti'nde iskan edildiler.²⁹

93 Harbi diye bilinen 1876-1877 Osmanlı Rus Savaşı'nın ardından hem Rumeli'den hem de Kafkaslardan yoğun bir göç yaşandı.³⁰ 1890 yılında Adana ve Konya'da iskân olunmak üzere Mersin İskelesi'ne indirilen muhacirlerin Cebel-i Bereket sancağında iskânları düşünülmüştü. Ancak bu sırada Cebel-i Bereket sancağında kolera illeti hüküm sürdüğünden bu muhacirlerin bir süre Adana yakınlarındaki kamplarda barındırılmaları uygun bulundu.³¹

1900 yılında Adana-Halep demir yolu (Anadolu Şimendifer Hattı) yapılıırken demir yolunun iki tarafındaki topraklara Bosna muhacirlerinin yerleştirilmesi kararlaştırılmıştı. Bu toprakların tespiti için İstanbul'dan Erkan-ı Harbiye Mirlivası Rıza Paşa ve Kolağası Basri Bey görevlendirilerek bölgeye gönderildiler.³²

13 Nisan 1909 olaylarının ardından İstanbul'da II. Meşrutiyet ilan edilir. II. Meşrutiyet'in sağladığı özgürlük havası içerisinde Çukurova'da hazırlanmış olan isyan senaryosu sahneye konulur. Yönetmen ve başrol oyuncusu Ermeni Muşeg Efendi'dir. İngiltere ve Fransa böyle bir başkaldırının başarısını ummaktadırlar.

XVI. yüzyıl nüfus kayıtlarında bir tane Ermeni'nin bile bulunmadığı bu topraklarda Kilisenin gayretleri ile binlerce Ermeni toplanmıştır. Amaç, Küçük Ermenistan Krallığı'nı yeniden kurabilmektir. Çoğu Acem (Irak-ı Acem) taraflarından gelmiş bu Ermeniler verilen işaret üzerine isyan bayrağını kal-

²⁹ Ümmügülüm Candeğer, "Cebel-i Bereket'den Osmaniye'ye Göç ve İskân (1850-2020)", **Osmaniye Araştırmaları 1**, Ed. Ümmügülüm Candeğer-Huriye Emen, Gazi Kitabevi, Ankara 2020, s. 305.

³⁰ COA, DH.MKT, 1896/122, tarih 29.04.1309/02 Aralık 1891; 10 Nisan 1890.

³¹ COA, DH.MKT, 1781/69, tarih 02.04.1308/15 Kasım 1890.

³² COA, DH.MKT, 2364/1, tarih 25.02.1318/24 Haziran 1900.

dırırlar. Her iki taraftan binlerce insan can verir. İsyan bastırıldığında isyanı çıkaran Muşeg Efendi çoktan yurt dışına kaçmıştır. Ancak İskenderun ve Mersin Limanı'na gelen İngiliz ve Fransız donanmasının müdahalesinden çeken Osmanlı hükûmeti tutuklu Müslüman halktan birçoğu hakkında idam kararı verir.³³ Bir süre sonra verilen cezalar onların da vicdanını sıplatmış olmalı ki idam edilmeyenlerin cezalarının kürek cezasına çevrilmesi için ferman yayınlanır.

1915 yılında düşmanla iş birliği yapan Ermeniler sebebiyle Ermeni nüfusun Irak ve Suriye'ye gönderilmesine karar verilince Çukurova Ermenileri de Suriye ve Lübnan'a gönderildiler.

Ermenilerden boşalan yerlere ise Rumeli'den ve Kafkaslardan gelen Müslüman göçmenler yerleştirilmeye başlandı. Osmaniye'nin Akyar Caddesi bu sebeple Muhacir Mahallesi diye anılmaya başlandı. Bölgeye Girit'ten gelen göçmenler Giritliler Mahallesi oluşturdular ve çevreyle kısa sürede kaynaştılar. Çoğu sanatkâr olan bu güngörmüş, çile çekmiş insanlar bölgeye önemli katkılar sağladılar.³⁴

Arazi Yolsuzlukları

Adana Valiliği yapan ve Adana'da bir caddede ismi yaşatılan ünlü vali Abidin Paşa, imara açmak için 100.000 dönüm genişliğinde toprakların tapusuna sahip olmuştu. Eşinin üzerinde 50.000 dönüm toprak bulunuyordu. Yıllar sonra oğlu Rasih Bey bu topraklardan bir kısmını üzerine geçirtti. Ancak bu kadar geniş bir coğrafyada bu kadar büyük araziyi elinde tutmak kolay değildi. 3 sene ekilip biçilmeyen miri arazinin devlete kalacağı kuralı işletilerek İslahiye ve Yumurtalık arasındaki toprakların Rasih Bey'den alınarak muhacirlere ve halka dağıtılması için merkeze yazı gönderildi.³⁵

Muhacirlerin yerleştirilmesi sırasında bazı mütegalibenin bu fırsattan yararlanarak devlete ait toprakları kendi üzerlerine geçirdiği ve toprak zenginliği olduğu belgelere yansımıştır.³⁶

İhtida

XIX. yüzyılda çok fazla ihtida olayı görülmediği gibi gerçekleşen ihtidaların çoğu da iki dinî grup arasında tartışmalara sebep olmakta ve bu tartışmalar zaman zaman ülkeler arasında politik krizlere bile yol açabilmekteydi.

³³ Yusuf Sarımay, "Arşiv Belgelerine Göre 1909 Adana Ermeni Olayları", **1909 Adana Olayları/Makaleler**, Ed. Kemal Çiçek, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2011, s. 85.

³⁴ COA, DH.MKT, 1716/81, tarih 19.08.1307/30 Mart 1891.

³⁵ COA, DH.MKT, 2715/1, tarih 29.12.1326/22 Ocak 1909.

³⁶ COA, DH.MKT, 2740/27, tarih 25.01.1327/16 Şubat 1909.

XIX. yüzyılda bölgede toplanmaya başlayan Ermenilerin çoğunluğu Payas, Dört Yol (Çokmerzimen) ve İslahiye yakınındaki Ekbaz nahiyesinde yaşamaktaydılar. 1308 yılında Ekbaz'da yaşayan Seltan isimli Ermeni kadın Müslüman olarak Fatma adını aldı.³⁷

Bahçe'nin Harun köyünden olup İslam dinine giren ve Sivas'ın Tonus kazasına götürülen çocuğun din değiştirmesine itiraz edilmişse de çocuğun kendi rızası ile İslam dinine geçtiği zorlama yapılmadığı anlaşılmıştı. Babası 4 sene önce eceliyle ölen çocuğun hikâyesi belki de küçük bir roman olabilir.³⁸ Başka ihtida olayları da varsa da bunu tez konusu arayan tarihçilerimize bırakıyoruz.

1909 Ermeni Olayları sırasında Yarpuz kasaba merkezinde yaşamakta olan 19 Ermeni İslam dinine girmişlerdi. Ancak kasaba papazı bunları kendi istekleri ile değil korkudan dolayı Müslüman olduklarını söyleyerek bu ihtida olayına itirazda bulundu. Bunun üzerine nasıl davranmaları gerektiğini bilemeyen mahallî idareciler dönemin karışıklığından da çekinerek İstanbul'dan görüş istemenin en doğru yol olacağına karar verdiler. Daha sonra bu 19 Ermeni hakkında ne işlem yapıldığına dair bir belgeye rastlayamadık. Ancak zorla din değiştirilmesi İslam'ın izin vermediği bir durum olduğundan bunların eski dinlerinde kaldıklarını düşünebiliriz.

Birlikte Yaşamının Bedeli ve Müslim- Gayrimüslim Rekabeti

Çukurova'da yaşamakta olan gayrimüslimlerin arasında Rumlar ve Yahudiler de bulunmakla birlikte esas çoğunluğu Protestan Ermeniler oluşturmaktaydı. Bunların Müslüman nüfusa oranı XVI. yüzyıl belgelerine göre %2 ile %8 arasında olduğu halde XIX. yüzyılda dışarıdan gelen veya getirilen Ermenilerin oranı %25'lere kadar yükselmişti. 1893 yılında devlet verilerine göre "merkez ve mülhakât-ı vilâyetde zükûr ve inâs yerli ve yabancı 344.500'ü müslim ve 43.800'ü gayr-ı müslim olmak üzere 387.700 nüfus vardır".³⁹

1894 yılında Cebel-i Bereket Mutasarrıfı Mustafa bin Musa tarafından padişaha gönderilen bir raporda Ermenilerden zabtiye neferi alınmasının yattığı sakıncalar dile getirilmekteydi.⁴⁰

Çukurova'da yaşayan Ermenilerin yeni mektep ve yeni kilise açmaları hükûmetin iznine bağlı idi.⁴¹ Ancak bazı uyanık rahipler kendilerine ev yapmak için izin istiyorlar ve sonra da bu evleri gizli kilise olarak kullanıyor-

³⁷ COA, DH.MKT, 1794/71, tarih 10.05.1308/22 Aralık 1890.

³⁸ COA, DH.MKT, 2827/55, tarih 12.05.1327/01 Haziran 1909.
COA, DH. MKT, 2862/66, tarih 12.06.1327/1 Temmuz 1909.

³⁹ COA, Y..PRK.DH., 6/81, tarih 03.02.1311/16 Ağustos 1893.

⁴⁰ M.A. Terzi, A. Ergün, **Kımk'tan Kıyı'ya Osmanlı Belgelerinde Osmaniye**, s. 261.

⁴¹ COA, İ..MF., 22/33, 04.05.1333/20 Mart 1915.

lardı. Bunu fark eden devlet yetkilileri inşaat izni verdikten sonra da amacı dışında kullanılmamasının takip edilmesini emir etmekteydi.⁴²

Müslümanlar arasında okuma-yazma oranı gayrimüslimlere göre çok geri durumda idi. Çocukların büyük kısmı mahalle mektebini bile bitirmeden ayrılıyor, iş gücü peşine düşüyordu. Bir rüştiye açılması talep edildiğinde devletin cevabı “iyi olur, yapınız ama bizden tahsisat beklemeyiniz” şeklinde olmaktaydı.⁴³

1865 yılında Ahmet Cevdet Paşa, Osmaniyeli çocukların okuma yazma bilmedikleri bir yana “para”nın ne işe yaradığını bile bilmediklerini yazmaktadır. Gençler ordugâha getirdikleri keklik, bildircin gibi av kuşlarını “para” karşılığında değil de barut-saçma karşılığında vermekteydiler.⁴⁴

Gayrimüslimler 1839’dan sonra nüfus oranlarına göre devlet dairelerine girebilmek hakkı kazanmışlardı. Payas Ermenileri de sebeple devlet dairelerinde daha çok makam alabilmek için sancak merkezinin Payas’a getirilmesi yolunda yoğun bir propaganda faaliyeti yürütmekteydiler.

SONUÇ

Osmaniye, tarihî Kınık kasabasının yerinde 1865 yılında kurulmuş bir şehirdir. Bu bakımdan şehrin tarihini 1865 yılından 365 yıl öncesine götürmek ve 1500 yılından başlatmak tarihi gerçeklere daha uygun düşecektir.

Cumhuriyet Dönemi’nde Cebel-i Bereket vilayetinin merkezi olan Osmaniye, 24 Ekim 1996 tarihinde ikinci defa vilayet olmuş ve bu tarihten sonra planlı bir şekilde gelişmeye başlamıştır. Şehirde bir üniversite açılmış olması, tam teşekküllü bir devlet hastanesi yapılması, modern bir valilik ve belediye binası yapılması, Osmaniye Şehir Müzesi açılması, şehirleşme yolunda önemli birer kilometre taşı sayılmalıdır. Şehirdeki okuma yazma oranının artması ve okullaşma oranının yüksekliği sevindiricidir.

Osmanlı Dönemi’nde olduğu gibi Cumhuriyet Dönemi’nde de devlet imkânlarından yararlanmak konusunda büyük talihsizlik yaşayan Osmaniye’de Organize Sanayi Bölgesi sayesinde yeni fabrikalar açılması mümkün olabilmişse de fabrikalaşma oranın yeterli olduğunu söylemek de oldukça zordur.

Osmaniye, tarım kasabası olmaktan çıkarak bir sanayi ve ticaret merkezi olmak yolunda çaba harcarken en büyük özenu şehir kültürünün gerekliliğini yeni nesillere aktaracak tedbirler de göstermek mecburiyetindedir.

⁴² COA, MV, 10/39, 29.08.1303/02 Haziran 1886.

⁴³ COA, MF.İBT, 26/117, tarih. 16.06.1308/27 Ocak 1891

⁴⁴ Ahmed Cevdet Paşa, **Tezâkir**, s. 161.

KAYNAKÇA

A. Arşiv Belgeleri

COA, TD.110 (1521) Üzeyir Mufassal Tahrir Defteri.

COA, HAT, 1627/19, tarih 29.12.1255/04 Mart 1840.

COA, ŞD, Dosya 2118, Gömlek 47, tarih 08.10.1296/25 Eylül 1879.

COA, ŞD.2217, 15, tarih 04.06.1298/4 Mayıs 1881.

COA, ŞD.2217, 21, tarih 18.11.1298/12 Ekim 1881.

COA, ŞD.2218, 13, tarih 07.10.1299/22 Ağustos 1882.

COA, DH. MKT, 2029/83, tarih 20.05.1310/10 Aralık 1892.

COA, DH. MKT, 1502/71, tarih 08.08.1305/20 Nisan 1888.

COA, DH. MKT, 16747 42, tarih 21.03.1307 (15 Kasım 1899); DH. MKT, 2029/83, tarih 20.05.1310/10 Aralık 1892; DH. MKT, 2328/119, tarih 04.12.1317/5 Nisan 1900; DH. MKT, 2362/26, tarih 20.02.1318/19 Haziran 1900.

COA, MKT, 2466/91, tarih 06.12.1318/27 Mart 1901.

COA, DH.TMIK.S../ 45/40, tarih 18.02.1321/16 Mayıs 1903.

COA, DH.TMIK.S..., 50/27, 24 Ramazan 1321/14 Aralık 1903 tarihli.

COA, DH.MB.HPS.M, 31/8, tarih 27.02.1336/12 Aralık 1917.

COA, DH.MB..HPS., 28/37, tarih. 8.03.1332/4 Şubat 1914.

COA, DH.MKT, 2440/37, tarih 26.08.1318/19 Aralık 1900.

COA, DH.MKT, 1896/122, tarih 29.04.1309/02 Aralık 1891; 10 Nisan 1890.

COA, DH.MKT, 1781/69, tarih 02.04.1308/15 Kasım 1890.

COA, DH.MKT, 2364/1, tarih 25.02.1318/24 Haziran 1900.

COA, DH.MKT, 1716/81, tarih 19.08.1307/30 Mart 1891.

COA, DH.MKT, 2715/1, tarih 29.12.1326/22 Ocak 1909.

- COA, DH.MKT, 2740/27, tarih 25.01.1327/16 Şubat 1909.
- COA, DH.MKT, 1794/71, tarih 10.05.1308/22 Aralık 1890.
- COA, DH.MKT, 2827/55, tarih 12.05.1327/01 Haziran 1909.
- COA, DH. MKT, 2862/66, tarih 12.06.1327/1 Temmuz 1909.
- COA, Y..PRK.DH., 6/81, tarih 03.02.1311/16 Ağustos
- COA, İ..MF., 22/33, 04.05.1333/20 Mart 1915.
- COA, MV, 10/39, 29.08.1303/02 Haziran 1886.
- COA, MF.İBT, 26/117, tarih. 16.06.1308/27 Ocak 1891

B. Basılı Eserler

Ahmed Cevdet Paşa, **Tezâkir**, Haz. Cavid Baysun, C III, 3. Baskı, TTK Yay., Ankara 1991.

CANDEĞER, Ümmügülsüm, “Cebel-i Bereket’den Osmaniye’ye Göç ve İskân (1850- 2020)”, **Osmaniye Araştırmaları 1**, Ed. Ümmügülsüm Candegër-Huriye Emen, Gazi Kitabevi, Ankara 2020, s. 301-322.

EFE, Aydın, “Sicill-i Ahvâl Kayıtlarına Göre Osmaniye’li Memurlar”, **Osmaniye Araştırmaları 1**, Ed. Ümmügülsüm Candegër-Huriye Emen, Gazi Kitabevi, Ankara 2020, s. 243-264.

GRISWOLD, William J., **Anadolu’da Büyük İsyân 1591-1611**, Çev. Ülkü Tansel, 2. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2002.

İPEK, İsmet, **Osmaniye’de 60’lı Yıllar**, Hasret Matbaası, Osmaniye 2019.

KURT, Yılmaz, “Eski Osmaniye (Kınık Kasabası)”, **Tarih İçinde Bütün Yönleriyle Osmaniye, 1. Sempozyum 15-18 Kasım 1993**, Ed. Kâzım Tülücü, Osmaniye 1995, s. 5-18.

KURT, Yılmaz, **Çukurova Tarihinin Kaynakları III 1572 Tarihli Adana Sancağı Mufassal Tahrir Defteri**, TTK Yay., Ankara 2005, s. LXIII.

KURT, Yılmaz Kurt, “Osmaniye”, **DİA**, C 33, İstanbul 2007, s. 478-480.

- KURT, Yılmaz, “Özeroğulları”, **DİA**, EK-2, İstanbul 2016, s. 387-388.
- KURT, Yılmaz, “Hasanpaşazâdeler”, **DİA**, EK-1, İstanbul 2016, s. 539-540.
- KURT, Yılmaz, “Küçükaliogulları”, **DİA**, EK-2, İstanbul 2016, s. 100-102.
- KURT, Yılmaz, “1721 Tarihli Cebel-i Kozan Mufassal Tahrir Defteri”, INOCTE 2017, Osmanlı Araştırmaları 2, **Doğu ve Batı Türklüğünün Ortak Tarihî Devirleri ve Münasebetleri TOPLUM VE EKONOMİ**, Ed. Alaattin Aköz, Şahin Panahov, Doğan Yörük, Hüseyin Muşmal, Selçuk Üniversitesi Matbaası, Konya 2018, s. 291- 301.
- Menemencioğlu Ahmed Bey, **Menemencioğulları Tarihi**, Yay. haz. Yılmaz Kurt, Akçağ Yay., Ankara 1997.
- SARINAY, Yusuf, “Arşiv Belgelerine Göre 1909 Adana Ermeni Olayları”, **1909 Adana Olayları/Makaleler**, Ed. Kemal Çiçek, TTK Yay., Ankara 2011, s. 59-85.
- TERZİ, Mehmet Akif-ERGÜN, Ahmet, **Kınık’tan Kıyı’ya Osmanlı Belgelerinde Osmaniye**, Osmaniye Belediyesi Yay., Osmaniye 2013.
- UĞUR, Yunus, “Şehir Tarihi ve Türkiye’de Şehir Tarihçiliği: Yaklaşımlar, Konular ve Kaynaklar”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Türk Şehir Tarihi**, C 3/6, Bilim ve Sanat Vakfı Yayınları, İstanbul 2005, s. 9-26.

MUSTAFA KEMAL PAŞA TÜRK BAĞIMSIZLIK SAVAŞI'NIN İLK ATEŞ EMRİNİ ÇUKUROVA'DA VERDİ

Süleyman HATIPOĞLU*

ÖZET

Mustafa Kemal Paşa 31 Ekim 1918'de Adana'da konuşlanan Yıldırım Orduları Grubu Komutanlığına atandı ve 10/11 Kasım 1918 tarihine kadar Adana'da kaldı. Mustafa Kemal Paşa Adana'da bulunduğu bu sürede bazı askerî tedbirler aldığı gibi, sivil toplum örgütlerinin ileri gelenlerine de zaman zaman bir araya gelerek, fikir alışverişinde bulundu. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa, halka komuta ettiği Yıldırım Ordularından askerî malzeme vererek yörede Kuva-yı Millîye'nin oluşumunda öncülük etti.

Bu sırada Atatürk, Ali Fuat Paşa'ya 5 Kasım 1918'de İskenderun Körfezi'nden çıkacak İngiliz ve Fransız askerlerini ateş edilmesi emrini verdi. Bu emir üzerine, 6 Kasım 1918 tarihinde İskenderun'a çıkmak isteyen İngiliz askerlerine ateş edildi. Böylece Millî Mücadele'nin ilk direniş ateőü Atatürk tarafından Adana'da icra edildi. Bu durumdan İstanbul hükümeti rahatsızlık duydu ve Yıldırım Orduları Grup Komutanlığını lağvederek, Atatürk'ü İstanbul'a çağırdı. 10/11 Kasım 1918 akşamı Adana'dan ayrılırken kendisini uğurlamaya gelen Adanalılara: *Savaş bitmemiştir. Asıl savaş bundan sonra başlayacaktır. Silahlarınıza hâkim olunuz.* diyerek Adana'dan ayrıldı.

Anahtar Kelimeler: Mustafa Kemal Paşa, Adana, İlk Ateş, Yıldırım Orduları, Kuva-yı Millîye.

---

* Dr. Öğr. Üyesi, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, shatip@mku.edu.tr

MUSTAFA KEMAL PASHA THE FIRST FIRE OF THE TURKISH INDEPENDENCE WAR GIVEN HIS ORDER IN ÇUKUROVA

ABSTRACT

The armistice of Mudros, which was signed at the end of World War I, gave allied power an opportunity to occupy the lands of Anatolia and eastern Thracian. However, 7th Army Commander Mustafa Kemal tried to prevent that invasion by taking some precaution.

Mustafa Kemal Was assigned to Yıldırım armies as a group commander at 31 October 1918 and he stayed in Adana until 10/11 November 1918. In the mean time, Mustafa Kemal took Some military precautions and he made exchanging opinions with important people of some civil organization leaders. Consequently, Mustafa Kemal constituted civil resistance organization in Adana by considering the opinion of people who lived in Adana. Also, he initiated to establish Kuva-i Milliye as consciously by giving weapons from From Yıldırım Armies to local people who lived in the region. Therefore, the İstanbul Government recognized that Mustafa Kemal Pasha would assume unfavourable attitude and they called Mustafa Kemal Pasha back to İstanbul. Because of that calling, Mustafa Kemal Pasha moved from Adana to İstanbul at 10/11 November 1918.

Kuva-i Milliye was established in the south of Anatolia with Mustafa Kemal's efforts. Because of Kuva-i Milliye, the firs national resistance was begun. This national resistance was expanded from Cukurova to other Anatolian lands. This expanse caused that national resistance movement was transformed from militia forces to regular armies and it was accomplished by vanquishing the enemies at 9 September 1922.

In this study, it will be emphasized how Mustafa Kemal affected the national struggle and its beginning and also what kind of contributions that Mustafa Kemal made to thought of people to attend national struggle in Çukurova. In addition, it will be mentioned about the activity of Kuva-ı Milliye in Adana and its rounds.

Key Words: Mustafa Kemal Pasha, Adana, Yıldırım Armies, National Struggle, Kuva-yı Milliye (Turkish National Forces).

GİRİŞ

XIX. yüzyılda birliğini kurup, sanayi inkılabını da gerçekleştiren Almanya, ekonomik açıdan yeni bir güç dengesi olarak Avrupa'da yerini almıştı. Almanya, Osmanlı İmparatorluğu'na sınırı olmayan ve görünürde de toprak isteğinde bulunmayan bir devlet olarak ortaya çıkmıştı. Bundan dolayı Osmanlı İmparatorluğu toprak bütünlüğünü korumak amacıyla, Almanya'ya yakınlaşmaya başlamıştı.⁴⁵

Osmanlı'nın Almanya'ya yaklaşması özellikle İngiliz-Alman ve Alman-Fransız rekabetini arttırmıştır. Bu rekabetin sonucunda da, Birinci Dünya Savaşı'nın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu, bu savaşta Almanya'nın yanında yer almış ve bu durum imparatorluğun sonunu getirmiştir.⁴⁶

Birinci Dünya Savaşı sonunda mağlup olan Osmanlı İmparatorluğu'nun neticede 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Mütarekesi'ni imzalama durumuna gelmesi ile İtilaf Devletlerine, Osmanlı Devleti'nin geri kalan topraklarını paylaşma fırsatını vermiştir.

Mondros Mütarekesi'ne göre; Türkiye'de bulunan Almanların ayrılmaları gerekmektedir. Buna dayanarak Sadrazam Ahmet İzzet Paşa, 30 Ekim 1918'de Liman von Sanders'e bir telgraf çekerek, Yıldırım Orduları Grup Komutanlığını Mustafa Kemal Paşa'ya devretmesini istemiştir. Bunun üzerine 31 Ekim 1918 günü Yıldırım Orduları Komutanlığını Adana'da büyük bir otele bulunan Grup Karargahı'nda Liman von Sanders'in komutanlık odasında Mustafa Kemal Paşa ile karşılıklı ayakta buldukları sırada, Liman Paşa, terbiye ve nezaketle fakat çok hazin bir lisanla Paşa'ya hitaben:⁴⁷

Ekselans, siz, muharebe cephelerinde, Arıburnu'nda ve Anafartalar'da çok yakından tanıdığım kumandansınız. Aramızda gerçi bazı hadiseler ve vakalar geçti. Fakat bunlar, nihayet bizi birbirimize daha iyi tanıtmış oldular. Kalpten dost olduğumuzu zannedirim. Bugün Türkiye'yi terke icbar olunurken, emrim altındaki orduları, Türkiye'ye ilk geldiğim zamandan beri takdirkârı bulunduğum bir kumandana tevdi ediyorum. Bu umumi felaket içinde bedbahtlık duymamak mümkün değildir. Ben yalnız kumandayı size bırakmakla müteselli oluyorum. Bu dakikadan itibaren emir sizindir. Ben sizin misafirinizim.

⁴⁵ Rosa Luxemburg, "Alman Emperyalizminin Hareket Alanı: Türkiye", **Berlin-Bağdat, Alman Emperyalizminin Türkiye'ye Girişi**, Çev. ve Haz. Ragıp Zarakolu, İstanbul 1982 s. 140.

⁴⁶ Süleyman Hatipoğlu, **Orta Toros Geçitlerin'de Türk-Fransız Mücadelesi (1915-1921)**, Antakya 1999, s. 147.

⁴⁷ Şükrü Tezer, **Atatürk'ün Hatıra Defteri**, Ankara 1972, s. 173-174.

Hüzün ve elemle dolu bu sözlerin Mustafa Kemal Paşa'yı da müteessir ettiği, buna karşı hiçbir cevap vermeyerek sadece, oturalım dediği ve karşı karşıya oturup birer sigara yakmalarına müteakip, Mustafa Kemal Paşa'nın isteği üzerine Liman Paşa birer de kahve ikram etmiştir. Komutayı devir teslim işinden sonra da Liman von Sanders, emrinde bulunan birliklere gönderdiği veda yazısındadır:

Adana 31 Ekim 1918

Ordular Grubunun emir ve komutasını, Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin birçok meşhur muharebede liyakat ve ehliyetini ispat eden ellerine devretmek mecburiyetinde kaldığım şu anda; emir ve komutam altında Osmanlı İmparatorluğu'nun menfaati uğrunda ifa ettikleri hizmetlerden dolayı bütün subay, memur ve erlere kalpten teşekkürlerimi sunarım.

Ordular Grubunun birçok subay ve erini bana en sıkı bir şekilde bağlayan Gelibolu'nun şan ve şerefli günlerini, Anadolu sahilindeki pek çok cesur teşebbüsü tarih ilelebed unutmayacaktır.

Filistin'de bizim için bir başarı silsilesi teşkil eden ve aralıksız altı buçuk ay devam eden inatçı bir savunma ve bilhassa Tellülazur, Turmus Aya, Elkefr ve her iki Şeria muharebeleri; Osmanlı Ordusunun ve onunla beraber savaşan Alman ve Avusturya birliklerinin, birkaç kat üstün düşmana karşı ortaya koyduğu inkâr edilemez cesaret ve kahramanlığının delilleridir.

Bu olayların hatıraları bana; Osmanlı İmparatorluğu'nun, cesur evlatlarına dayanarak geleceğe sağlam bir güven ve emniyetle bakabilecekleri kanaatini veriyor.

Osmanlı milliyetiyle müttefiklerinin gelecekte, sulh ve sükûna ulaşmalarını ve senelerce süren muharebelerin açmış olduğu yaraların kapanmasını Cenab-ı Hak'tan temenni ederim."

Liman von Sanders

31 Ekim öğle vakti yanımda kalan birkaç Alman subayı ile beraber Adana'yı terk ettim. Mustafa Kemal ve Adana'da bulunan bütün subaylar yolcu etmek için istasyonda bulunuyordu ve buradaki ihtiram bölüğü Türkiye'de selamladığım son birlik oldu.

şeklinde tespitini yaptıktan sonra Liman von Sanders 31 Ekim 1918 günü Adana'dan ayrılmıştır.⁴⁸

⁴⁸ Tezer, agm., s.173; Liman von Sanders, **Türkiye'de Beş Sene**, Haz. Muzaffer Albayrak, İstanbul 2007, s. 378; Şevket Süreyya Aydemir, **Tek Adam**, C 1, İstanbul 1985, s. 318; Ş. Süreyya Aydemir, **Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa**, C 3, İstanbul 1985, s. 336; Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Çev. Metin Kıratlı, Ankara 1984, s. 245.

Yıldırım Orduları Grup Komutanlığını devralan Mustafa Kemal Paşa, Karargâhını Şakirpaşa'da Hacı Seyit Ağa'nın bağ evinde kurmuş, şehir içinde de Muradiye Otelinde bir menzil kumandanlığı oluşturmuştu. Bu sırada Adana halkıyla temasını sürdürürken şehrin ileri gelenleri ziyaretine geldiler. Mustafa Kemal Paşa'yı ziyarete gelenler:⁴⁹

—Çukurova'nın düşmanlar tarafından işgal edilmesini istemiyoruz, diyerek kasalarının anahtarlarını Mustafa Kemal Paşa'nın masasının üzerine bıraktılar ve şunları söylediler:

—Canımızla ve malımızla emrinizdeyiz. Mustafa Kemal Paşa, Adanalıların bu jestinden çok duygulanmıştı. Birden kafasında yıldırımlar çaktı. Türk insanına çok güveniyordu. Çanakkale'de bu insanların evlatları olan Mehmetçiklere:

—Size taarruzu emretmiyorum! Ölmeyi emrediyorum! dediği zaman, gözünü kırpmadan hepsi hücumla kalkmış ve pervasızca canlarını vermişlerdi. Türk insanı ile her mücadelenin üstesinden gelebileceğine inanıyordu. Çanakkale'deki başarısından dolayı kendine güveni son derece artmıştı. İşte, şimdi de Adanalılar yanına gelmiş; *canımızla ve malımızla emrinizdeyiz* demekteydiler.⁵⁰ Adana'da gelişen ve yaşanan bu olaylar Mustafa Kemal Paşa'nın zihninde Millî Mücadele fikrinin temellerini oluşturmaya başlamıştı bile.

Bu arada 3 Kasım 1918 tarihinde İngiliz generalinin başkanlığında bir heyet Katma'daki 7'nci Ordu Karargâhına gelerek görüşmek istemiş, Ali Fuat Paşa da bir heyet oluşturarak müzakereleri başlatmıştı. Bu müzakerelerde İngiliz generali Kilikya'yı Suriye'nin bir parçası olarak değerlendirmiş ve bu mıntıkadaki bütün Türk Ordularını harp esiri gibi silahtan tecrit ederek Halep'e götürmek istemiştir. Bundan da anlamamız gereken husus karşımızdakilerin bize müsavi muamele yapmayacaklarıydı. İngilizlerin Mondros Mütarekesi'nin maddelerine uymayacakları veyahut kendi menfaatlerine göre yorumlayacakları açık bir şekilde anlaşılmıştı. İngiliz isteklerine ret cevabını veren Ali Fuat Paşa; bu durumu Yıldırım Orduları Grubu Komutanı Mustafa Kemal Paşa'ya da iletmışti. Bundan sonra da, Mustafa Kemal Paşa, Ali Fuat Paşa'ya: *Yarın Adana'ya teşrif ediniz. Sizinle mühim şeyler konuşacağım.* diyerek yanına gelmesini emretmişti.⁵¹

Bu sırada mütarekeye rağmen Güney bölgelerinde İtilaf Devletlerinin işgalleri durmadığı gibi, aksine devam etmekteydi. 4 Kasım 1918 tarihin-

⁴⁹ Süleyman Hatipoğlu, *Filistin Cephesi'nden Adana'ya Mustafa Kemal Paşa*, İstanbul 2009, s. 69.

⁵⁰ Necatı Yayıcıoğlu, *Atatürk ve Çukurova*, Adana 1996, s. 11.

⁵¹ A. Fuat Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, İstanbul 1953, s. 28; Ayfer Özçelik, *Ali Fuat Cebesoy*, Ankara 1983, s. 48.

de Musul İngiliz işgaline uğramıştı. Ayrıca iki İngiliz savaş gemisi İskenderun Limanı'na girerek, mükaleme memuru istemişler ve İtilaf Orduları Başkumandanı General Allenby'nin emriyle ve mütarekenin 2'nci maddesi gereğince limandaki mayınların taranmasını teklif etmişlerdi. Daha sonra anlaşılmıştı ki; bu davranışları ile maksatlarının mayın taramak değil, İskenderun'u işgal etmek olduğunu açıkça belli etmişlerdir. Bunun üzerine 7'nci Ordu Komutanlığına vekâlet eden Ali Fuat Paşa kendisine bağlı kuvvetlerle karşı tedbir alarak; İngiliz savaş gemilerini İskenderun Körfezi'nden uzaklaştırmıştır.⁵²

1. Adana Mülakatı

Bölgede gelişen ve cereyan eden bu olaylara İstanbul hükûmetinin kayıtsız tutumu, her şeyi oluruna bırakması, İngilizlerin bütün arzularına boyun eğilmesi, memlekette yer yer birtakım teşekküllerin kurulmasına yol açmıştı. Nitekim Mustafa Kemal Paşa sınıf, silah ve ideal arkadaşı 7'nci Ordu Komutanlığına vekâlet eden Ali Fuat Paşa ile Adana'da bir görüşme yapmıştır. Biz bu görüşmeye "Adana Mülakatı" diyoruz.⁵³ 5 Kasım 1918 tarihinde gerçekleşen bu mülakatta iki değerli ve önemli komutan Mondros Mütarekesi ile yakında lağvedileceği anlaşılan Yıldırım Orduları Grubu kıtaatı hakkında durum değerlendirmesi yapmış ve gidişatın iyi olmadığı konusunda görüş birliğine varmışlardır.⁵⁴

Her iki komutanın Adana Mülakatında da varmış oldukları müşterek kanaat şu şekilde olmuştur:

İngilizler ve onu takiben diğer İtilaf Devletleri mütareke filan dinlemeyecekler, emri vakilerle memleketimizi işgal edecekler. Türk Ordusunun hudut boylarındaki kısımlarını esir almaya kalkışacaklar veyahut bunları memleket içine çekilmek zorunda bırakarak terhisini sağlayacaklardı. Vatanımızı her türlü müdafaa ve mukavemet vasıta ve imkânlarından mahrum bıraktıktan sonra da arzularını cebren ve tazyik ile kabul ettireceklerdi. Musul'un işgali, İskenderun hadisesi ve nihayet İngiliz mütareke heyetinin yersiz talepleri bunun sarih birer delili idi. Zat-ı şahane kendi tahtını düşünecekti.

Bu mülakattan sonra da Mustafa Kemal Paşa, Ali Fuat Paşa'ya: [Cebesoy]

Artık milletin bundan sonra kendi haklarını kendisinin araması ve müdafaa etmesi, bizlerin de mümkün olduğu kadar bu yolu göstermemiz ve bütün ordu ile beraber yardım etmemiz lazımdır.

⁵² Cebesoy, *age.*, s. 27.

⁵³ Gotthard Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, Ankara 1989, s. 2.

⁵⁴ Cebesoy, *age.*, s. 29; Ayfer Özçelik, *age.*, s. 48.

dedikten sonra Ali Fuat Paşa'ya aynı fikirde olup olmadığını sormuş ve ondan; *Aramızda tam bir mutabakat var Paşam. cevabını almıştı.*

Böylece bu konuşmadan anlaşılması gereken husus ilk millî mukavemet fikrinin ortaya çıkmış olmasıydı.⁵⁵ Ali Fuat Paşa, hatıralarında bu olayların devamını da şu şekilde anlatmaktadır:

...Evet, artık millet kendi hakkını kendisi arayacaktı. Pek memnun oldular. En mühim vazifenin şimdi bana düştüğünü, çünkü bugünlerde İngilizlerin bir tazyiki neticesi olarak Yıldırım Ordular Grubu ile muhtemelen 7'nci Ordu Karargahı'nın lağvedileceğini, bu takdirde benim 20'nci Kolordu'nun başında kalacağımı ve bu sayede ilk müdafaa tedbirlerini alabileceğimi hatırlattı. İlk mukavemet merkezini Kilikya'da kuracaktık. Aramızda hiçbir ihtilaf yoktu.

diyerek, Millî Mücadele'nin ilk fikrî icraatını Çukurova'da yapacaklarını kararlaştırmışlardır.⁵⁶ Bunun üzerine 6–7 Kasım 1918 gecesine XX'nci Kolordunun büyük kısmıyla İslahiye'ye doğru hareketi başlamıştır. Ali Fuat Paşa şimdilik hareketi Raco'dan idare edecek daha sonra Adana'ya hareket edecektir.⁵⁷ Anlaşılacağı üzere Mustafa Kemal Paşa, Ali Fuat Paşa'dan XX'nci Kolorduyu dağıtmamasını ve muhafaza etmesini istemişti. Mustafa Kemal Paşa, Yıldırım Ordular Grubunun lağvedildikten sonra XX'nci Kolordu Komutanı olarak ilk müdafaa tedbirlerini alması gerektiğini Ali Fuat Paşa'ya hatırlatmıştı.⁵⁸

2. Atatürk'ün Adana'da Vermiş Olduğu İlk Ateş Emri

Mustafa Kemal Paşa, Mondros Mütarekesi'nin maddeleri konusunda Başkomutanlık Erkan-ı Harbiye Başkanlığına 5 Kasım 1918 günü çektiği telgrafla, mütarekenin muhtelif manalara gelebilecek tarzda yazılmış olan bazı maddelerinin açıklık kazanması gerektiğini istedi. Daha sonra da mütareke şartları arasında yanlış anlaşılmaya müsait durumların düzeltilmesini; orduları terhis edecek ve galiplerin her dediğine boyun eğecek olursak, İngilizlerin isteklerinin önüne geçmeye imkân olmayacağını bildirdi.⁵⁹

Yıldırım Orduları Grubu Komutanlığına atanmış olan Mustafa Kemal

⁵⁵ Cebesoy, *age.*, s. 29; Nejat Göyünç, "Millî Mücadele'de Sivil ve Askerî İdare İlişkileri", **İkinci Askerî Tarih Semineri Bildiriler**, Ankara 1985, s. 216.

⁵⁶ Cebesoy, *age.*, s. 30

⁵⁷ Özçelik, *age.*, s. 48

⁵⁸ Cebesoy, *age.*, s. 29

⁵⁹ **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri-IV**, Derleyen, Nimet Arsan, Ankara 1964, s. 18-19; Falih Rıfkı Atay, **Mustafa Kemal'in Mütareke Defteri**, Ankara 1981, s. 8; Salih Omurtak; Hasan Ali Yücel, vd., "Atatürk", **İslam Ansiklopedisi**, C 1, İstanbul 1987, s. 729; Yusuf Hikmet Bayur, **Türkiye Devleti'nin Dış Siyaseti**, Ankara 1973, s. 27

Paşa'ya, 5 Kasım 1918 tarihinde Eski İstasyon'dan başlayarak, Büyük Saat Kulesi'nde biten Ali Münif Caddesi üzerinde bulunan, eski adıyla Muradiye, şimdiki adıyla Cumhuriyet Oteli'nin büyük salonunda Adanalılar tarafından şerefine bir akşam yemeği ziyafeti verilmiştir. Mustafa Kemal Paşa, çok kalabalık davetlinin katıldığı bu ziyafette yaptığı konuşmasında: *Bu memleketin kurtulacağını, henüz ümitlerin sönmeyeceğini, bunun için mücadele edeceğini, Türk milletinin ve ordusunun kendi vatanını ve istiklalini koruyabileceğini* açıklamıştı.⁶⁰

Emekli subaylarımızdan Samet Kuşçu o günlerdeki bu olayı şu şekilde bize aktarmaktadır;⁶¹ Adana'daki Yıldırım Orduları Grubu Karargâhı'nda Mustafa Kemal Paşa gelişmeleri izlemektedir. Mütarekenin bir maddesine göre, sahillerimiz çevresindeki deniz mayınları, her iki tarafın iş birliği ve katkısı ile temizlenecektir. Bu madde uyarınca İskenderun Körfezi ve çevresindeki mayınlar, 1918 yılının Kasım ayı başından itibaren, İngiliz-Fransız mayın tarama gemilerince temizlenmeye başlanmıştır. Bu konuda Mustafa Kemal Paşa bir sakınca görmediği için izin vermiştir. Ancak, İtilaf Devletlerinin asıl niyet ve emelleri üç-dört gün sonra ortaya çıkmıştır. Suriye'deki savaşlar boyunca; başarı sağlayan 7'nci Ordunun ricat hattını kesmek, bu orduyu teslim olmaya zorlamak ve ayrıca İskenderun-Antakya-Reyhanlı ve çevrelerini Suriye sınırları içerisine dâhil edebilmek amacıyla; İskenderun'a asker çıkarmak istediklerini bildirmişlerdir.

4 Kasım 1918 tarihinden itibaren baş gösteren bu istekler karşısında; düşmanın sinsi niyetlerini çok iyi anlayan Mustafa Kemal Paşa, kesin tavır takınarak, taleplerini reddetmiştir. İngilizlerin asker çıkarmak istekleri için ileri sürdükleri gerekçe ve bahane, çok masum bir kılıfa sokulmuştur. Halep'teki kuvvetlerinin ihtiyaçlarını karşılamak üzere İskenderun-Kırıkhan-Hassa şosesini kullanmak istediklerini ileri sürmüşlerdir. Hâlbuki asıl niyet ve amaçları; biraz önce açıkladığımız konulardır. Halep ve çevresinde, işgal kuvvetlerinin ikmal ihtiyaçlarını aylarca karşılayacak, stoklar ve başka imkânlar vardır. O her zamanki gibi ileri görüşlülük ve öngörüsüyle eşsiz komutan Mustafa Kemal Paşa, onların gerçek niyetlerini çok iyi anlamıştır. Hem 7'nci Ordunun kuzeydeki savunma hattına güvenle çekilmesini sağlamak; hem de daha ilk günden itibaren; Misak-ı Millî sınırları içine almış olduğu, Antakya-İskenderun-Reyhanlı ve çevresini⁶² düşmana terk etmemek için kesin tavrını ortaya koymuştur: İşte Mustafa Kemal Paşa, emrindeki

⁶⁰ Necmettin Esin, "Birinci Cihan Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Yıllarında Atatürk'ün Görüşleri", **Cumhuriyetin Ellinci Yılına Armağan**, Ankara 1973, s. 26.

⁶¹ Samet Kuşçu, "Kurtuluş Savaşı'nın İlham Kivîlcımı Hatay Toprağında Kutsal Direniş", **Güneyde Kültür**, S 10, Hatay Aralık 1989, s. 6-9.

⁶² Mustafa Kemal Paşa bugünkü Hatay coğrafyasını Misak-ı Millî sınırları içerisine o günlerde dâhil etmiştir. Bu konuda daha geniş bilgi için bk. Süleyman Hatipoğlu, "Atatürk ve Hatay'ın Anavatan'a Katılması", **Türk Dünyası Araştırmaları**, S 102, İstanbul 1996, s. 12-23.

7'nci Ordu, III'üncü Kolordu ve 41'inci Tümen Komutanlığına 5 Kasım 1918 tarihinde çekmiş olduğu telgrafla İskenderun Körfezi'nden çıkarma yapmaya kalkışacak İngiliz kuvvetlerine ateşle karşı konacaktır emrini vermiştir.⁶³

Mustafa Kemal Paşa'nın bu emri üzerine III'üncü Kolorduya bağlı olan, karargâhı Belen'de bulunan 41'inci Tümene bu görev emri iletilmiştir. 41'inci Tümen Topçu birlikleri İskenderun Körfezi'ne bakan sırtlarda, körfeze girecek düşman donanma ve çıkarma araçlarına ateş edecek şekilde, mevzilenmiştir. Yıldırım Orduları Grup Komutanı, Mustafa Kemal Paşa 6 Kasım 1918 tarihinde Başkumandanlık Erkân-ı Harbiye Başkanlığına çektiği telgrafta;⁶⁴ çıkarma teşebbüsü karşısında, ateşle mukabele edileceğini, hem İngiliz Kumandanlığına hem de Sadrazam ve Başkumandan Erkân-ı Harbiye Reisi Ahmet İzzet Paşa'ya bildirmiştir. Ayrıca bu telgrafta Mustafa Kemal Paşa, kendisini itham altında bırakacak emirlerin uygulanmasına yaradılışının müsait olmadığını; yerine atanacak birine hemen komutayı teslim hazırladığını da bildirmiştir.⁶⁵ Mustafa Kemal Paşa'nın bu kararlı tutumu karşısında İngilizler, Osmanlı hükûmetini sıkıştırmaktadır. Sadaret makamı endişe ve telaş içerisindedir. Ahmet İzzet Paşa ile Mustafa Kemal Paşa'nın kişisel ve çok iyi ilişkiler içerisinde olan dostlukları, çok öncelere dayanmaktadır. Sadrazam Ahmet İzzet Paşa, Mustafa Kemal Paşa'yı bu karardan vazgeçirmeye ve İngilizlerin İskenderun Körfezi'nden asker çıkarmasına karışmaması için razı etmeye çalışmaktadır. Ahmet İzzet Paşa ile Mustafa Kemal Paşa yapıları ve olaylara bakış açıları, değerlendirmeleri, elbette birbirinden çok farklı olacaktır. Ahmet İzzet Paşa İngilizlere karşı uysal, tavizkâr bir politikadan medet umarken; Mustafa Kemal Paşa uysallık ve taviz vermenin sonunun gelmeyeceğini yurdu tam bir esarete sürükleyeceğini çok iyi anlamıştır.⁶⁶

5 Kasım günlü emir üzerine, III'üncü Kolordu topçusuyla da pekiştirilen 41'inci Tümen birlikleri yapılacak bir çıkarma hareketine karşı İskenderun Körfezi çevresinde gerekli tedbirleri almış, mevzilenmiş ve ateşe hazır hale getirilmiştir. Bazı belgelere, kaynaklara ve o günlerde 7'nci Ordu Harekât Şubesinde görev yapmakta olan subaylara göre, İngiliz-Fransız donanma ve çıkarma birlikleri körfeze girdiklerinde, Türk topçusu uyarı ateşi yapmıştır. Bazı kaynaklara ve bir gün sonra 7 Kasım 1918'de Ahmet İzzet Paşa'ya, Mustafa Kemal Paşa tarafından gönderilen cevabı telgrafa göre, ateş edilmesine gerek kalmamış;⁶⁷ İngilizler bir çıkarmaya yeltenmemişlerdir. Türk kuvvet-

⁶³ **Harp Tarihi Vesikalar Dergisi**, S Haziran 1959, Belge No: 735 Ankara 1959; Samet Kuşçu, agm., s. 6-9; Mustafa Onar, **Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı Yazışmaları**, C I, Ankara 1995, s. 18-19.

⁶⁴ **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannamaları IV**, s. 19-20.

⁶⁵ Kemal Çelik, **Millî Mücadele'de Adana ve Havalisi (1918-1922)**, Ankara 1999, s. 40.

⁶⁶ Samet Kuşçu, agm., s. 6-9; Süleyman Hatipoğlu, **Filistin Cephesi'nden Adana'ya Mustafa Kemal Paşa**, s. 79.

⁶⁷ Onar, **age.**, s. 23.

lerinin kararlı ve ciddi tutumunu, kendilerine has istihbarat yöntemleriyle öğrendikleri için çıkarma girişiminden vazgeçmişlerdir. Şimdi bu iki görüşün de dayanak ve belgelerini ayrıntılarıyla açıklamakta yarar vardır: 7'nci Ordu Karargâhı'nın harekât şubesinde, o zaman genç bir subay (yüzbaşı) olarak görev yapmış olan Muzaffer Ergüder'in Samet Kuşçu'ya anlattıklarına ve not ettirdiklerine göre, uyarı niteliğindeki topçu ateşi yapılmıştır. 6 Kasım 1918 günü İskenderun Körfezi'ndeki bu ateş ve direniş sonucunda düşman donanması körfezden uzaklaştırılmıştır. Mustafa Kemal Paşa, kişisel dostlukları bulunan, saygı ve sevgi duyduğu Ahmet İzzet Paşa'yı daha fazla kırmamak, gücendirmemek için ve amaca da vardığı için, cevabı telgrafında; *Ateş edilmesine hacet kalmamış ve buna göre birlik komutanlarına yeniden emir verilmiştir.* diye bildirerek konuyu kapatmak istemişti. O günlerin yenilmez bir gücü olarak tanıtılan, galip İtilaf Devletlerinin lideri olan İngilizlerle, müttefikleri Fransızların, niçin çekingen davrandıklarını ve çıkarmaya yeltenmediklerini Ergüder'e sorduğumda, şu açıklama ve değerlendirmeyi yapmıştı:

Suriye savaşları boyunca İngilizler 7'nci Ordu karşısında daima başarısız kalmışlardır. Halep'in kuzeybatısında bu ordudan yedikleri ve beklemedikleri şamar üzerinden henüz iki hafta geçmiştir. Bu ordunun komutanı Mustafa Kemal Paşa'yı Çanakkale'den beri tanımaktadırlar. İskenderun Körfezi'nde bir başarısızlığı ve yenilgiyi göze almak istemediklerini, politik ve diplomatik alanda prestijlerini tehlikeye atmaktan kaçınmış olduklarını sanıyorum. diyerek açıklık getirmiştir.⁶⁸

Tarihçi-Öğretmen Enver Behnan Şapolyo, bu olay için aynen şöyle demektedir:

Fransız kuvvetleri gemilerle İskenderun Limanı'nda görünüyorlar, Bu zaman Ali Fuat Paşa, Mustafa Kemal Paşa'ya: Bu kuvvetlere ateşle mukabele edeceğim, diyor. O da Et!.. Emrini veriyor. Türk askerleri bu Fransız gemilerini ateşe tutuyorlar. Karaya çıkamadan geri dönüyorlar. Muharebe bittikten sonra meydana gelen bu ikinci ateş, yeni bir harbin başlangıcı idi. Düşman kuvvetleri İskenderun'a gelerek yeni bir harbi bekliyordu. Fakat ne gelen var, ne giden!.. İşte Mustafa Kemal'e ve arkadaşlarına bu hadise, yeni bir mefkûre doğurdu. Dört senedir çarpışan düşman da artık yoruldu. Dermanı yok. Kim kendini çabuk toplar, yeni bir kurtuluş mücadelesine başlarsa, o muvaffak olacaktır! İşte İskenderun'da işitilen bu ilk kurşun sesi Millî Mücadele'nin ilk emaresidir. Esasen galiplere çok ganimet düşmüştü. Şimdi onlar yalnız bu mirası paylaşmak sevdasına düşmek üzere iken, Atatürk Adana'da millî bir ordu hazırlamayı düşünüyordu. Fakat mütareke olmuş, İtilaf Devletleri de İstanbul'a girmeğe hazırlanıyorlardı.⁶⁹ Samet Kuşçu'da

⁶⁸ Kuşçu, agm., s. 6-9.

⁶⁹ Enver Behnan Şapolyo, **Kemal Atatürk ve Millî Mücadele Tarihi**, 1958, s. 267

bu malumata dayanarak; *Enver Behnan Şapolyo; Atatürk'le tanışmış, ondan birçok olayları dinlemiş bir tarihçimiz olarak ateş edilmiş olduğunu bildirmektedir.*⁷⁰ *Cumhuriyet Gazetesi'nin 11,12,13 ve 14 Ocak 1937 günlerindeki sayılarında dört gün arka arkaya Alman bilim adamı Yaeschke'nin yazısının 12 Ocak 1937 tarihli sayısında aynen şöyle demektedir: "Bunun üzerine Atatürk 6 Kasım 1918'de İngilizlerin İskenderun'da karaya çıkmak için yaptıkları teşebbüse silahla mumanaat edilmesini emretmişti. Bu emir Babıali'nin mutaavvat (itaat etme) politikasına uygun olmadığı halde, icra edildi.*

diyerek, yani ateşle karşı konulduğunu kesin bir dille anlatmaktadır.⁷¹

Bazı kaynaklara göre, ateş emri, savunma kararı ve karşı koyma kararı kesin olmamakla beraber, ateş etme eylemi oluşmamış ve buna gerek kalmamıştır. Düşman haber alma ve değerlendirmesi sonucunda, girişimde bulunmaya cesaret edememiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın 7 Kasım ve daha sonraki günlerde Ahmet İzzet Paşa'ya gönderdiği cevabı telgrafında da, ateş etmeye gerek kalmadığı bildirilmektedir.⁷² Ancak Orgeneral Muzaffer Ergüder'in, yukarıda anlatmış olduğumuz, ilginç açıklaması (meseleyi büyütmemek ve kapatmak için) Mustafa Kemal Paşa'nın kasten böyle davrandığı izlenimi vermektedir. Ateş etme eylemi, ister meydana gelmiş, isterse gelmemiş olsun, kesin ve tartışmasız olan nokta; kararlı, silahlı, bir karşı koyma davranışı olan Kutsal Direniş'in 6 Kasım 1918 günü İskenderun sirtlarında meydana gelmiş olmasıdır.⁷³

Bu kutsal direniş Kurtuluş Savaşı'mızın ilham kaynağı ve kıvılcımıdır. Enver Behnan Şapolyo'nun yukarıda sözünü ettiğimiz açıklamasında da bu husus vurgulanmaktadır. Şapolyo, bu olayı ayrıca "ilk kurşun sesi" diye nitelendirmektedir. Ancak tarihî gerçekleri de belgelere dayanarak, ortaya koymanın bir görev olduğu inancını da taşımaktayız. Samet Kuşçu'nun anlattıklarına bakacak olursak Millî Mücadele'nin ilk silahlı direniş 6 Kasım 1918'deki İskenderun Körfezi olayıdır. Kurtuluş Savaşımızın büyük mimarı, eşsiz Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'nın emri ile gerçekleşen bu kutsal direniş ilk olanıdır. O tarihte, zaten anayurdun hiçbir köşesine henüz düşman ayağı değmemiş ve işgal başlamamıştır. Millî Direniş ve karşı koyma düşün-

⁷⁰ Şapolyo, *age.*, s. 267; burada şu konuyu da açıklamak istiyorum daha sonraki günlerde bölgeyi işgal eden Fransız kuvvetlerine karşı ilk silahlı direniş ve karşı koyma Adana'da 19 Aralık 1918 günü Dörtöl'de meydana gelmiştir. Bu konuda daha geniş bilgi için bk., Süleyman Hatipoğlu, "Millî Mücadelede Dörtöl ve İlk Kurşun", *Sosyal Bilimlerde Araştırma*, C 1, S 5, Ankara Mart 1992.

⁷¹ Kuşçu, *agm.*, s. 6-9.

⁷² Bu sıralarda Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'a çekmiş olduğu telgraflar konusunda daha fazla bilgi için bk. Mustafa Onar, *age.*, s. 23.

⁷³ Samet Kuşçu, *agm.*, s.6-9; Süleyman Hatipoğlu, *Filistin Cephesi'nden Adana'ya Mustafa Kemal Paşa*, s. 82-83.

ce ve kararı, hiçbir bölgede meydana gelmiş değildir. Millî direnme ve karşı koyma, herkesten ve her yerden önce, Mustafa Kemal Paşa'nın kafasında, yüreğinde ve ruhunda kıvılcımlaşmış alevlenmiştir.⁷⁴

Daha sonra Mustafa Kemal Paşa Başkomutanlık Erkan-ı Harbiye Başkanlığını muhafaza etmekte olan Sadrazam Ahmet İzzet Paşa'ya, 6 Kasım 1918 günü çektiği başka bir telgrafta, düşmanların aldatıcı muamele, teklif ve hareketlerini, düşmanlardan ziyade haklı ve nazik sayacak ve buna karşı kendinden istenilecek her şeyi yapmaya yaradılışı gereği müsait olmadığını İstanbul'a bildirerek, komutayı hemen teslim etmek üzere yerine tayin olacak zatın emir ve tebliğini istemiştir.⁷⁵

Böylece Mustafa Kemal Paşa, Mondros Mütarekesi hükümlerinin doğurabileceği sonuçları göz önüne koymak ve bütün kayıtlara rağmen düşmanların elinde oyuncak olmamak için, Sadrazam Ahmet İzzet Paşa'ya itiraz ve muhalefeti her fırsatta telgrafla bildiriyor ve mütareke hükümleri dışına çıkan uygulamayı şiddetle protesto ediyordu.⁷⁶

Bu durum Sadrazamın müdahale edici emirler vermesine yol açıyordu. Bu emirlerden İskenderun'un İngilizlere teslimi hakkındaki verdiği cevapta; yapılan mütarekenamenin imza altına giren şeklinin Osmanlı Devleti'nin hayat ve selametini koruyacak mana ve mahiyette olmadığını, düşmanlar tarafından kolaylıkla aleyhimize çevrilebilecek bu maddelerin mühim ve şumullü anlamlarının bir an evvel açıklanması lazım bulunduğunu, değilse düşmanlarımızın ihtiraslarını karşılamamızın mümkün olmayacağını bildirmiştir.⁷⁷

Diğer taraftan, Mondros Mütarekesi'nden önce, Mustafa Kemal Paşa, bütün kuvvetlerini hududunu tespit ettiği Suriye dışına, öz Türk topraklarına çekmiş bulunuyordu. Bununla beraber İtilaf Devletleri, mütareke şartlarına dayanarak ve Suriye hududunun Maraş'ın kuzeyinden geçmekte olduğunu ileri sürerek, Halep'in kuzeyinde bulunan Mustafa Kemal Paşa'nın kuvvetlerinin de kendilerine teslimini istediler. Fakat durumu önleyen Mustafa Kemal Paşa, Suriye hududunun o tarihte Türk süngüleri tarafından fiilen muhafaza edilmekte bulunan ve kendisi tarafından çizilmiş olan hudut olduğunda ısrar etti.⁷⁸

⁷⁴ Kuşçu, agm., s. 6-9.

⁷⁵ **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri-IV**, s. 19-20; Kasım Ener, **Çukurova Kurtuluş Savaşında Adana Cephesi**, Ankara 1970, s. 16; Taha Toros, **Atatürk'ün Adana Seyahatleri**, Adana 1981, s. 4.

⁷⁶ Mustafa Kemal Paşa'nın bu telgrafları hakkında daha geniş bilgi için bk. **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri-IV**, s. 14 vd., Onar, agm., s. 1 vd.

⁷⁷ **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri-IV**, s. 21-23; Hasan Rıza Soyak, **Atatürk'ten Hatıralar**, İstanbul 2006, s. 88; Omurtak; Yücel, vd., agm., s. 729.

⁷⁸ Bu hususta daha geniş bilgi için bk. Omurtak; Yücel, vd., agm., s. 730.

Zira Mustafa Kemal Paşa mütareke hükümlerinin, millet menfaatlerine uygun bir şekilde uygulanmasını istediği için: a) Güneyde millî bir sınırın elde bulundurulması, b) Sulh görüşmelerinde kendisine dayanabilecek bir kuvvetin tanzimi esaslarına ehemmiyetle bağlanmış bulunuyordu. Zaten Mustafa Kemal Paşa, o tarihlerde bu amaca uygun bir şekilde emrindeki Yıldırım Orduları Grubu ile Musul Cephesi'ndeki 6'ncı Ordu kıtaları için de bu ordunun komutanı ile haberleşerek, imkân ölçüsünde gereken tedbirleri aldırdı. Bu ordulara bağlı kuvvetleri Torosların üst tarafında, İç Anadolu'nun muhtelif yerlerine ihtiyaca göre dağıtmak ve yerleştirmek, fazla silah ve yedek cephanelerle lüzumlu harp malzemesini güvenilir erlere taşımak için planlar hazırlamaya ve ilgili komutanlara emirler ve direktifler vermeye başladı.⁷⁹

3. Mustafa Kemal Paşa'da Millî Mücadele Fikrinin Doğuşu

Mustafa Kemal Paşa elindeki mevcut kuvvetleri, geçirdikleri bütün badirelere rağmen bir ordu hâline getirmek, düzenlemek ve takviye etmek; gerekince bu kuvvetlerle Türk milletinin hak ve istiklalini korumak istiyordu.⁸⁰ Ayrıca, bununla birlikte Suriye'den memleket içlerine doğru el altından sokulmaya başlayan yabancı komitecilerin muhtemel kötülüklerine karşı Antep ve havalisinde halkı örgütlemeye ve onlara gizlice silah dağıtmaya başlamıştı.⁸¹ Mustafa Kemal Paşa, Adana'da kısa bir süre kalmış olmasına rağmen, Millî Mücadele'ye temel teşkil eden önemli adımlar atmış, emrinde ve yakınında bulunan komutanlarla ve kurmaylarla birlikte, bu konuda başarılı bir iş birliği gerçekleştirmiştir. Ali Fuat Paşa ile yaptığı görüşmede de:⁸²

İngilizlerin baskısı sonucu, Yıldırım Ordular Grubu ile 7'nci Ordu'nun muhtemelen lağvedileceğini, bu ihtimalin gerçekleşmesi halinde, en önemli görevin XX'nci Kolordu'nun Komutanı olarak Ali Fuat Paşa'ya düşeceğini, böyle bir durumda ilk müdafaa tedbirlerini alması gerektiğini

⁷⁹ Mustafa Kemal Paşa yapmış olduğu bu hareketle paralel olarak, Irak'taki 6'ncı Ordu Komutanı Ali İhsan Paşa [Sabis], elindeki orduyu düşmana teslim etmemiştir. Daha sonra Musul ve civarını boşaltmak zorunda kalan Ali İhsan Paşa, Nusaybin'e çekilirken, silah, cephane, erzak stoklarını İngilizlere bırakmayarak, kuzeye taşır. Askeri terhis işini de çok ağırdan alır. Mütareke esnasında Kafkasya'da 9'uncu Ordu Komutanı Yakup Şevki Paşa [Subaşı] ise elinde tuttuğu yerleri boşaltmak için (Kafkasya-Kuzeybatı İran) çekilmeyi ağırdan alır (Çünkü çekilirken yöreye İngilizlerle beraber, Ermeni ve Gürcü çeteleri de geleceklerdi). Yakup Şevki Paşa'nın elinde 30 bin ton erzak vardı. Yavaş yavaş çekilerek erzakları, silah ve cephaneleri düşmana teslim etmeden 9'uncu Orduyu Erzurum'a taşımıştır. Bu hususta daha geniş bilgi için bk. Bilal Şimşir, **Malta Sürgünleri**, İstanbul 1985, s. 23 vd.

⁸⁰ Omurtak; Yücel, vd., agm., s. 730.

⁸¹ Mustafa Kemal Paşa yapmış olduğu bu hareketle Millî Mücadele'nin şerefli bir sayfası olan Kahramanmaraş ve Gaziantep savunmalarının daha o tarihlerde temellerini atmış oluyordu, bk. S. Omurtak; H. Ali Yücel, vd., agm., s. 730.

⁸² Süleyman Hatipoğlu, **Filistin Cephesi'nden Adana'ya Mustafa Kemal Paşa**, s. 86.

hatırlatmış ve iki komutan birlikte ilk millî mukavemet merkezini Çukurova'da kurmayı kararlaştırmışlardır. Bu karara dayanarak, Yıldırım Ordular Grubu Komutanı olduğu ilk günlerden itibaren, Mustafa Kemal Paşa, Erkan-ı Harbiye Riyaseti ve ordusuna bağlı komutanlardan, çok önemli isteklerde bulunmuştur. Millî Mücadele'ye hazırlık mahiyetindeki bu istekleri özet olarak şöyle sıralayabiliriz:⁸³

1-Askerî birlikler, Ordu, Kolordu ve Tümenler dağıtılabilir. Ancak; jandarma, iç asayişini sağlamakla görevli olduğundan, kuvvetlendirilmesi zaruridir. Bu bakımdan genç muvazzaf subay ve astsubaylar ile küçük yaştaki erler jandarmaya kaydırılmalıdır.

2-Terhis edilecek yedek subaylardan gönüllü olanlar, bilhassa güneyde Emniyet Komiserliği, Emniyet Komiser Yardımcılığı ve Bucak Müdürlüklerine tayin edilmelidir.

3- Menzil, depo ve askerî birliklerde fazla olan ağır ve hafif silahlarla, cephane ve malzeme acele Anadolu'ya ve Afyon bölgesine taşınmalı, yiyecekler de birliklere ve jandarma kuruluşlarına dağıtılmalıdır.

4- Askerlerin terhisinde, küçük doğumlular geciktirilmelidir

5- Güney bölgesi halkına, bilhassa dağ köylerine bol silah ve cephane dağıtılmalı, dağlık bölgedeki uygun yerlerde ve güvenilir kimselerde silah ve cephane saklanmalıdır.

6- Bezgin ve bitkin durumda olan halk, gelecek için uyarılmalıdır.

Bu kararlar gereğince, Ali Fuat Paşa Çukurova'da jandarma kadrosunu düzenlemeye, zabıt, efrat, silah ve teçhizat ikmaline çalışmış, bir işgal ihtimaline karşılık, Çukurova'nın önemli mevkiilerinde mukavemet yuvaları hazırlatmıştır.⁸⁴

Yukarıda izah ettiğimiz doğrultuda, Mustafa Kemal Paşa'nın tutumundan yeni bir çatışmaya mahal bırakmamak kaygısında olan İstanbul'daki hükûmet; İskenderun'un boşaltılması meselesinde rahatsız olmuş, İtilaf Devletlerinin de baskısıyla 7 Kasım 1918'de Yıldırım Orduları Grubunu lağvederek, Mustafa Kemal Paşa'yı Harbiye Nezareti emrine almaya karar vermiştir.⁸⁵ Mustafa Kemal Paşa bu duruma da: *Orduları dağıtalım; fakat unvanı muhafaza edelim. Müsaade edin, en ufak bir müfreze halinde dahi olsa, bu namla ben onun dahi kumandanlığıyla iktifa eyler ve vatanıma hizmet ederim.*

⁸³ Çelik, *age.*, s. 43-44.

⁸⁴ Çelik, *age.*, s. 44.

⁸⁵ **Osmanlı Belgelerinde Millî Mücadele ve Mustafa Kemal Atatürk**, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu: 88, Ankara 2007, s. 271-272; Sina Akşin, **İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele**, İstanbul 1976, s. 76; Omurtak; Yücel, vd., *agm.*, s. 730.

sözleriyle cevap vererek, Anadolu'da ve ordu başında kalmak istediğini bildirmiştir.⁸⁶ Bu bağlamda Yıldırım Orduları Grubuna bağlı bulunan 2'nci ve 7'nci Ordu karargâhları da 7 Kasım 1918 tarihinde lağvedilmişti. Bu durumda Ali Fuat Paşa XX'nci Kolordu Kumandanlığı görevine devam edecekti. Gelişen bu olaylar üzerine, 10 Kasım 1918 günü Mustafa Kemal Paşa emrindeki birlikleri 2'nci Ordu Kumandanı Nihat [Anılmış] Paşa'ya bırakacaktı.⁸⁷

Bundan sonra Mustafa Kemal Paşa Adana'da ordusuz bir komutan olarak bazı faaliyetlere teşebbüs etmiştir. Zaten Mustafa Kemal Paşa Adana'ya geldiği günden itibaren halkla yakın ilişkide bulunmuş ve onları uyarmaya çalışmış, Adanalı aydınlarla ve Adana sancaklarından gelen temsilcilerle görüş alışverişinde bulunmak amacıyla da toplantılar yapmıştır. Toplantı yaptığı Adanalı aydınlar arasında; Suphi Paşa [Ramazanoğlu], Kadri [Ramazanoğlu], Nalbantzade Ahmet Efendi, İbrahim Rasih, Hoca Mücteba [Ramazanoğlu], Bağdadîzade Kadri Efendi, Mısırlızade Avukat Ahmet Efendi, Dıblanzade Fuat da vardı. Bu toplantıda, doğudan gelecek taarruzlara karşı şehrin nasıl savunulacağı hususu üzerinde durulmuştu. Ayrıca Mustafa Kemal Paşa, Tırpanilerin evi olarak bilinen Kırmızı Konak'ta,⁸⁸ bölgede yaşayan gayrimüslim temsilcilerinin ve bazı kişilerin hazır bulunduğu bir toplantıda yapmış⁸⁹ ve yapılan bu toplantıdan bir sonuç alamamıştı.

Mustafa Kemal Paşa bir haftayı geçen temasları sonucunda kurtuluş için karamsar olmayan ve müspet düşüncelere sahip kişileri 8 Kasım 1918 tarihinde Şakirpaşa'daki Aliye Hanım'a [Yerdelen] ait evde topladı. Bu toplantıya katılanlar şunlardı: 2'nci Ordu Komutanı Nihat Paşa [Anılmış], Ceyhan Askerî Fırka Komutanı Remzi Bey, Levazım Fırka Reisi Avni [Doğan], Askerî İmalathaneler Müdürü Ahmet Remzi, Nalbantzade Ahmet, Ramazanoğlu Kadri, İsmail Safa [Özler], Mücavirzade Mustafa Efendi, Merkez Komutanı Hulusi [Akdağ] ve diğer bazı zevat idi. Mustafa Kemal Paşa bu toplantıda; toplantıya katılanlarla son durumu görüşerek, 10 Kasım 1918'de Adana'dan ayrılacağını belirtmiş ve düşman gelirse ne yapacaklarını sorarak; memleketin durumunu

⁸⁶ Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra, İstanbul hükümetinin gücü sarsılmıştı. Bundan sonra Sadrazam Ahmet İzzet Paşa 9 Kasım 1918'de istifa etmiş ve Padişah, Tevfik Paşa'nın başkanlığında yeni bir hükümet kurduştur. Ahmet İzzet Paşa istifa etmeden önce Mustafa Kemal Paşa'ya İstanbul'da bulunmasının uygun olacağını bildirmişti. Mustafa Kemal Paşa'da alınması gereken tedbirleri almış olduğundan ve resmî bir sıfatı kalmadığından Adana'da durmaktansa artık İstanbul'a gidip, memleketin siyasi hayatında tesir yapabilecek bir yerde bulunmayı tercih etmişti. Bk. S. Omurtak; H. Ali Yücel, vd., *agm.*, s. 730.

⁸⁷ Ayfer Özçelik, *age.*, s. 49.

⁸⁸ Kırmızı Konak: Bu bina Adana'daki Eski İstasyon semtinde olup, şu anki İstiklal İlköğretim Okulu binasıdır. Daha sonra bu bina Adana İşgal Komutanı General Duflex tarafından askerî karargâh olarak kullanılmıştır.

⁸⁹ A. Gani Girici, **Derlediğimiz Hatıraları** (20 Ağustos 1986), Adana 1986; Abidin Arslan, **Atatürk ve Adana**, Adana 1984, s. 2, (15.05.1984 tarihinde Adana Müze Müdürlüğü'ne sunulmak üzere hazırlanmış rapordur.)

iyi görmediğini, İtilaf Devletleriyle imzalanan mütareke hükümlerine bu devletlerin uymayacaklarını, daha ağır şartlar altında memleketi ezeceklerini; bu yüzden büyük felakete maruz kalan bölgelerden, hazırlıkta bulunmak için aralarında bir teşkilat kurmalarını, münasip yerlerde siper kazmalarını lazım gelen silah ve malzemenin, tarafından temin edileceğini, istiklali görür gibi söylemişti.⁹⁰

Bu toplantıda Ahmet Remzi bir söz alarak: *Paşa! Bu topraklarda doğduk, bu topraklarda ölmesini de biliriz. Nihat Paşa'ya emir ver, bize silah bıraksın dedi. Mücavirzade Mustafa Efendi ise: Paşam! Öldürmeden! Ölmeyeceğiz!* diyerek, direnmeye kararlı olduklarını göstermişlerdi. Ayrıca toplantıda hazır bulunan Adana'nın varlıklı kişileri de bütün maddi ve manevi güçlerini fedaya hazır olduklarını söylediler. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa elinde gümüş kırbaç ve ayağında portakal rengi çizmesiyle salonda iki sıra olan gurubun arasında gidip geliyor ve:⁹¹ *Evet, evet bu topraklarda düşman çizmesi gezemeyecek ve bu millet esir olmayacak.* sözlerini sarf ederek, izlenimlerinin müspet olduğunu belirtmişti.⁹² Böylece toplantı sonrası Mustafa Kemal Paşa, kafasında vatanın nasıl kurtarılacağına dair bir strateji oluşturmuştu. Bu stratejisini halkla konuşarak daha da geliştirmişti. Bu toplantılardan sonra da Mustafa Kemal Paşa, Toroslardaki Gülek Boğazı'na ve Misis'e istihkâmlar yaptırmıştır.⁹³

SONUÇ

Bu faaliyetlerden sonra, Mustafa Kemal Paşa resmî bir sıfatı bulunmadığından Adana'da daha fazla durmaktansa artık İstanbul'a giderek, memleketin siyasi hayatında tesir yapabilecek bir yerde bulunmayı tercih etmişti. Böylece Mustafa Kemal Paşa'nın, 10/11 Kasım gecesi Adana'dan ayrılırken, askerî birliklere gönderdiği veda yazısı şöyleydi:⁹⁴

Tebliğ olunan İrade-i Seniyye (Padişahın emri) üzerine bu gece (10/11 Kasım 1918) hareket edeceğim. Bütün silah arkadaşlarıma veda

⁹⁰ Abidin Arslan, *agr.*, s. 2; Damar Arıkoğlu, *Hatıralarım, Milli Mücadele, Çukurova'da Fransız İşgali ve Kanlı Savaşlar*, İstanbul 1961, s. 71-72.

⁹¹ Abidin Arslan, *agr.*, s. 2; Süleyman Hatipoğlu, *Filistin Cephesi'nden Adana'ya Mustafa Kemal Paşa*, s. 90.

⁹² Gani Girici, *age.*, Damar Arıkoğlu, *age.*, s. 72'de "Ne var ki, o zaman ki zihniyet ve harbin meydana getirdiği dört yıllık ızdırıp memleketi bitkin bir hale getirdiğinden kimsede bu sözü dinleyecek hal kalmamıştı. Canından bezmiş bu topluluğu harekete geçirmek kolay olmayacaktır. Mustafa Kemal Paşa'nın tavsiyesine rağmen pek hareket gözükmedi... Böylece, Mustafa Kemal Paşa'nın ısrarı tesirini göstermedi. Zaten, çok sürmedi, Mustafa Kemal Paşa İstanbul'a çağrıldı ve gitti" şeklinde hadiseyi tespit etmiştir.

⁹³ Abidin Arslan, *agr.*, s. 2.

⁹⁴ Toros, *age.*, s. 4; Mustafa Onar, *age.*, s. 32

ederim. Yıldırım Orduları Grubu bölgesinde ve cephesinde bulunan bütün birlikler İkinci Ordu Komutanı Nihat Paşa Hazretlerinin emrine verilmiştir. Bu emrin alınmasından itibaren İkinci Ordu ile bağlantı kurulmasını rica ederim.

Mustafa Kemal Paşa bu veda mesajını yayınladıktan sonra da, istasyonda kendisini yolcu etmeye gelenlere:⁹⁵

Adanalılar, bizim için harp bitmemiştir. Asıl muharebe bundan sonra başlayacaktır. Silahlarınıza hâkim olunuz.

Sözleriyle Millî Mücadele'nin ilk hazırlık emrini Adana'da vermiş oluyordu. Bundan sonra da komutayı Nihat Paşa'ya bırakarak çağrıldığı İstanbul'a hareket etmişti.⁹⁶ Mustafa Kemal Paşa 13 Kasım 1918 günü Adana treninden inerek Haydarpaşa rıhtımına ayak basınca şöyle bir manzara ile karşılaşır; 55 düşman gemisi, zafer bayraklarını açarak İstanbul Limanı'na girmektedirler. Bütün karşı sahiller Rumların, Yahudilerin, Levantenlerin sarhoş çılgınlıkları ve palikarya naraları ile çınlar. Fakat bu manzara karşısında, bu hava içinde kılı bile kıpırdamadan Mustafa Kemal Paşa:⁹⁷ *Geldikleri gibi giderler!* dedikten sonra, Adana'da yarım bıraktığı işine İstanbul'da devam etmiştir.

O halde; Mustafa Kemal Paşa'nın vatani ve milleti düşmanlardan kurtarmak için zihninde oluşturduğu fikirlere temel olan olayların konusu budur. Mustafa Kemal Paşa, milletin kesin olarak esareti kabul etmeyeceğine ve silaha sarılacağına dair olan kanaatine, Adana'da geçirdiği bu günlerde vardığını, 15 Mart 1923 tarihli Adana seyahatinde Türk Ocağında:

...Acı günlere ait olmakla beraber bu memlekete ait kıymetli bir hatırayı yâd etmek isterim. Efendiler, bende bu vakayin ilk hissi teşebbüsü bu memlekette, bu güzel Adana'da vücud bulmuştur. Suriye felaketini takip eden Yıldırım Orduları Grubu Kumandanlığı ile buraya gelmişim. O zaman memleket ve milletin nasıl bir atıye sürüklenmekte olduğunu görmüştüm ve buna mümanaat için derhal teşebbüsatta bulunmuştum. Fakat o zaman için bu teşebbüsümü müsmir kılmak mümkün olamadı.

Efendiler, memleketiniz, güzel Adana'nız bilirsiniz ki, tarihin malum devirlerinden beri tamamen bir Türk memleketidir. Fakat bu Türk memleketi vatanın aksanı sairesinden daha az sademeler, felaketler, inkılâplar geçirmemiş değildir. Lakin bu memleketin güzide evlatları daima o felaketlere mukabele etmiş, mukavemet göstermiş,

⁹⁵ Arslan, **agr.**, s. 3

⁹⁶ Ener, **age.**, s. 24; Toros, **age.**, s. 4

⁹⁷ Aydemir, **Tek Adam**, s. 341; Hasan Rıza Soyak, **age.**, s. 98

*muhafazayı mevcudiyet için çalışmışlardır. Bana, milletin halası yolunda ilk teşebbüs hissini bu mukaddes topraklardan gelmiş olması hasebiyle, hemşerisi olmakla mübâhî olduğum bu toprakları tebci ederim.*⁹⁸

Sözleriyle açıklaması, yukarıda belirttiğimiz olaylardan kaynaklanmıştır. Bütün bu bilgi ve verilere dayanarak şu kanaate varabiliriz; Mustafa Kemal Paşa Millî Mücadele'nin fikri temelini Adana'da kaldığı bu günlerde atmıştır.

---

⁹⁸ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C 2, Ankara 1989, s.117-118; İsmail Habib Sevük, **O Zamanlar**, Ankara 1981, s. 264.

KAYNAKÇA

Basılı Belgeler

ARSLAN, Abidin, **Atatürk ve Adana (Rapor)**, Adana 1984 (15.05.1984 tarihinde Adana Müze Müdürlüğü'ne sunulmuş rapordur, bir nüshası kendi arşivimizde mevcuttur.)

Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri-IV. Derleyen, Nimet Arsan, Ankara 1964.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C 2, Ankara 1989.

ATAY, Falih Rıfkı, **Mustafa Kemal'in Mütareke Defteri**, Ankara 1981.

Harp Tarihi Vesikalar Dergisi, S Haziran, Ankara 1959.

ONAR, Mustafa, **Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı Yazışmaları**, Ankara 1995.

Osmanlı Belgelerinde Milli Mücadele ve Mustafa Kemal Atatürk, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu: 88 Ankara 2007.

TEZER, Şükrü, **Atatürk'ün Hatıra Defteri**, Ankara 1972.

Hatıralar

ARIKOĞLU, Damar, **Hatıralarım, Milli Mücadele, Çukurova'da Fransız İşgali ve Kanlı Savaşlar**, İstanbul 1961.

CEBESOY, Ali Fuat, **Milli Mücadele Hatıraları**, İstanbul 1953.

GİRİCİ, A. Gani, **Derlediğimiz Hatıraları** 20 Ağustos, Adana 1986.

SANDERS, Liman Von, **Türkiye'de Beş Sene**, Haz. Muzaffer Albayrak, İstanbul 2007.

SEVÜK, İsmail Habib, **O Zamanlar**, Ankara 1981.

SOYAK, Hasan Rıza, **Atatürk'ten Hatıralar**, İstanbul 2006.

Tetkik Eserler ve Makaleler

AKŞİN, Sina, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele**, İstanbul 1976.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, **Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa**, C 3, İstanbul 1985.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, **Tek Adam**, C 1, İstanbul 1985.

BAYUR, Y. Hikmet, **Türkiye Devleti'nin Dış Siyaseti**, Ankara 1973.

ÇELİK, Kemal, **Millî Mücadele'de Adana ve Havalisi (1918-1922)**, Ankara 1999.

ENER, Kasım, **Çukurova Kurtuluş Savaşında Adana Cephesi**, Ankara 1970.

ESİN, Necmettin, “Birinci Cihan Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Yıllarında Atatürk'ün Görüşleri”, **Cumhuriyetin Ellinci Yılına Armağan**, Ankara 1973.

GÖYÜNÇ, Nejat, “Millî Mücadele'de Sivil ve Askerî İdare İlişkileri”, **İkinci Askerî Tarih Semineri Bildiriler**, Ankara 1985.

HATİPOĞLU, Süleyman, **Filistin Cephesi'nden Adana'ya Mustafa Kemal Paşa**, İstanbul 2009.

HATİPOĞLU, Süleyman, “Atatürk ve Hatay'ın Anavatan'a Katılması”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, S 102, İstanbul Haziran 1996.

HATİPOĞLU, Süleyman, “Millî Mücadelede Dört Yol ve İlk Kurşun”, **Sosyal Bilimlerde Araştırma**, C 1, S 5, Ankara Mart 1992.

JAESCHKE, Gotthard, **Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi**, Ankara 1989.

KUŞÇU, Samet, “Kurtuluş Savaşı'nın İlham Kıvılcımı Hatay Toprağında Kutsal Direniş”, **Güneyde Kültür**, S 10, Hatay Aralık 1989.

LUXEMBURG, Rosa, “Alman Emperyalizminin Hareket Alanı: Türkiye”, **Berlin-Bağdat, Alman Emperyalizminin Türkiye'ye Girişi**, Çev. ve Haz. Rağıp Zarakolu, İstanbul 1982.

LEWIS, Bernard, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Çev. Metin Kıratlı, Ankara 1984.

MUSTAFA KEMAL PAŞA TÜR K BAĞIMSIZLIK SAVAŞI'NIN İLK ATEŞ EMRİNİ
ÇUKUROVA'DA VERDİ

OMURTAK, Salih-Yücel, H. Ali, vd., "Atatürk", **İslam Ansiklopedisi**,
C 1, İstanbul 1987

ÖZÇELİK, Ayfer, **Ali Fuad Cebesoy**, Ankara 1983.

ŞAPOLYO, E. Behnan, **Kemal Atatürk ve Millî Mücadele Tarihi**,
İstanbul 1958.

ŞİMŞİR, Bilal, **Malta Sürgünleri**, İstanbul 1985.

TOROS, Taha, **Atatürk'ün Adana Seyahatleri**, Adana 1981.

YAYCIOĞLU, Necat, **Atatürk ve Çukurova**, Adana 1996.

طرح کردن آله و اقام کردن مستقیم

۳- ۲۶/۱۱/۰۵ - آنچه در وقت سخن درسته است در حدیثی که طور دیگری
این انظار و ^{صداقت} ابروی با انقلابی با طمعه در طرحی که طویرد
صورتی با این تا در وقت

۴- آنچه در کمی بود وضع موهبتی که در کمی بود
ابریه صفا برای و در گذران ابروی
دانشگاه در بره در اصلاحی جملی و دیگر نمی باشد در وقت
برهان تمام بر این به قدر است در وقت انکاران و در وقت
نمایان بر است استله صفتی امر ~~مستقیم~~ استیکم صفتی

۵- اخصیه جوایزه فعاله طبعی ایضا جبهه
تعمیراتی ۷۰۰ - در درن تعین در روز
سود ایراد

تبارم در وقت آنجا بود و مردم

۲۶/۱۱/۰۵
۱۱۵۰

MİLLÎ MÜCADELE'DE GÜNEY CEPHESİ: ÇUKUROVA KUVAYI MİLLİYE KOMUTANLIĞI

Fatma Rezzan ÜNALP*

ÖZET

Anadolu'daki Millî Mücadele hareketinin merkezileşmesi açısından en önemli safhasını Sivas Kongresi teşkil etmiştir. Bu kongrede, yaşanan işgal-ler karşısında “Güney Cephesi”nin güvenlik bakımından kolordulara bölün-mesi kararlaştırılmış, bu nedenle Güney Cephesi birtakım coğrafi mıntıkala-rlara ayrılmıştır. Batıdan doğuya doğru Pozantı'dan Sis ve Osmaniye hattına kadar olan birinci mıntıkanın merkezi Develi, Fırat Nehri'ne kadar olan ikin-ci mıntıkanın merkezi Elbistan, Fırat Nehri'nden Dicle Nehri'ne kadar olan üçüncü mıntıkanın merkezi ise Hüsnü Mansur kazası idi. Bu kararlara göre Güney Cephesine çeşitli rütbelerde subaylar gönderilmiş, bu subaylar sivil kı-yafetler ve takma adlarla harekâtı kolordulara bağlı olarak yürütmüşler, millî kuvvetleri teşkilatlandırmışlardır. Bu subaylar bizzat Mustafa Kemal Paşa ta-rafından görevlendirilmişlerdir. 16-19 Kasım 1919 tarihleri arasında Sivas'ta Mustafa Kemal Paşa ile Kolordu Komutanları arasında yapılan “Komutanlar Toplantısı”nda, Çukurova Bölgesi'ni işgalden kurtarmak görevi 20'nci Kolor-duya, dolayısıyla Ali Fuat Paşa'ya verilmiş, Kilikya Kuvayı Milliye Komu-tanlığı kendisine bağlanmıştır.

Bu bildirinin amacı Güney Cephesinin askerî yapılanmasının esas ve aşamalarını, bölge de teşkilat yapmak, millî kuvvetleri sevk ve idare etmekle görevlendirilen Kozanoğlu Doğan Bey'in gayretlerini ve yerli halkın desteği-ni tarihi gerçeklik içinde ortaya koymaktır. Bildirinin amacı doğrultusunda başvurulacak yöntem, durum çalışması olarak toplanan verilerin analizi ola-

* Doç. Dr., Ufuk Üniversitesi, İncek-Ankara ORCID: 0000-0003-1728-046X.

rak planlanmıştır. Bildirinin hazırlanmasında konuya ilişkin askerî ve sivil kaynaklı yayınlardan, belgelerden, hatırat ve telif eserlerden yararlanılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Güney Cephesi, Kuvayı Milliye, Adana, Çukurova, Doğan Bey.

THE SOUTHERN FRONT IN THE NATIONAL STRUGGLE: ÇUKUROVA NATIONAL FORCES COMMAND

ABSTRACT

The Sivas Congress constituted the most important phase in terms of the centralization of the National Struggle movement in Anatolia. In this congress, it was decided to divide the “Southern Front” into corps in terms of security in the face of the invasions. For this reason, the Southern Front was divided into a number of geographical zones. Develi, the center of the first district from Pozantı to the Sis and Osmaniye lines from west to east, the center of the second district up to the Euphrates river was Elbistan, and the center of the third district from the Euphrates to the Tigris river was Hüsnü Mansur district. According to these decisions, officers of various ranks were sent to the Southern Front, these officers carried out the operation under the corps with civilian clothes and nicknames, and organized the national forces. These officers were personally appointed by Mustafa Kemal Pasha. In the “Commanders Meeting” held between 16-19 November 1919, between the Corps Commanders and Mustafa Kemal Pasha in Sivas, the task of saving the Çukurova region from occupation was given to the 20th Army Corps, thus to Ali Fuat Pasha, and the Cilicia Forces National Command was subordinated to him.

The aim of this paper is to reveal the principles and stages of the military structure of the Southern Front, the efforts of Kozanoğlu Doğan Bey, who was assigned to organize in the region and to direct and manage the national forces, and the support of the local people in historical reality. The method to be applied in line with the purpose of the paper is planned as the analysis of the data collected as a case study. In the preparation of the paper, military and civilian publications, documents, memoirs and copyrighted works related to the subject will be used.

Key Words: South Front, Kuvayı Milliye, Adana, Cukurova, Doğan Bey.

GİRİŞ

19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkan Mustafa Kemal Paşa, Millî Mücadele'yi başlatırken vatanın kurtuluşu için açık siyasal hedefler belirleyip bunlara bağlı kalmanın gereğine inanmıştı. Başarı, kendisinin bu direniş için uygun araçlar ve uygulanabilir bir strateji geliştirmesine bağlıydı. Etkili bir millî direniş, Türk ordusundan geriye kalan kuvvetler üzerinde merkezi bir komanda oluşturmayı, vilayet yönetimlerinde denetim kurmayı ve yerel direniş örgütlerini birleştirmeyi gerektiriyordu. Halkı harekete geçirmek ve uluslararası kamuoyunun desteğini kazanmak, etkili propagandaya bağlıydı. Nitekim Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'daki ilk yedi buçuk ayı, Anadolu merkezli işleyen bir millî direniş geliştirebilmesinde can alıcı önem taşıyacaktı.⁹⁹

Yıldırım Orduları Grubu Komutanlığının lağvedilmesi üzerine 10/11 Kasım 1918 tarihinde Adana'dan trenle İstanbul'a doğru hareket eden Mustafa Kemal Paşa, o sırada Güney Cephesindeki mevcut birliklerin durumunu yakından bilmekteydi. İstanbul'a geldikten sonra ve İstanbul'da bulunduğu sürece Mondros Mütarekesi'nin uygulamalarını kendisi büyük bir dikkatle takip etmiş, gerek İstanbul'daki ve gerekse Anadolu'daki güvendiği silah arkadaşlarıyla irtibatı kesmemişti. Mustafa Kemal Paşa, Anadolu'da yaşanan işgaller karşısında güneyden kuzeye doğru geri çekilmek zorunda kalan Türk birliklerinin karargâh merkezleri ile bağlı birliklerinin konuşlandıkları bölgeleri değerlendirirken olabilecek yeni saldırıların ya da işgallerin hangi yaklaşma istikametleri doğrultusunda olabileceğini de doğru tayin edebilecek yetenekte bir komutandı. Nitekim haberleşme, ulaşım imkânları gibi diğer hususları da düşünmüş, tüm hesapları yaparak millî bir kongrenin Sivas'ta toplanmasının uygun olacağını bildirmişti.¹⁰⁰

Anadolu'nun Güney Bölgesinde Yaşanan İşgaller-Türk Birliklerinin Durumu

Mondros Mütarekesi'nin 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanmasının hemen ardından bu antlaşmanın 7'nci maddesini öne sürerek 9 Kasım 1918'de on beş kişilik bir müfreze ile İskenderun'u işgal eden İngilizler,¹⁰¹ mütareke şartlarına aykırı olarak Osmanlı Devleti'nden Adana ilinin boşaltılmasını, bütün Türk birliklerinin bir an önce Toros Dağları kuzeyine çekilmesini istemişlerdi.¹⁰² Savaşın mağlup olarak ayrılan Osmanlı Devleti'nin ordu birliklerinin

⁹⁹ George W. Gawrych, **Genç Atatürk**, Çev. Gül Ç. Güven, Doğan Kitap, 2016, s. 99-100.

¹⁰⁰ F. Rezzan Ünalp, "Askeri Stratejik Bakış Açısıyla Sivas Kongresi Üzerine Bir Değerlendirme", **Kurtuluşun Kuruluşu 100.Yılında Sivas Kongresi Uluslararası Hukuk Kurultayı ve Sempozyumu-Türkiye Barolar Birliği**, Sivas 2019.

¹⁰¹ **Harp Tarihi Vesikaları Dergisi (HTVD)**, S 29, Belge: 754, Harp Tarihi Dairesi, Ankara 1959.

¹⁰² **Türk İstiklal Harbi, Güney Cephesi**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt

durumu ise şöyleydi:

Suriye Cephesinde yaşanan kayıplar ve mütareke öncesi geri çekilme esnasında dağılan 8'inci Ordu; sadece karargâhı İzmir'e nakledilmek kaydıyla Ekim 1918 ayı sonlarında lağvedilmiş, Adana'da bulunan Yıldırım Orduları Grubu karargâhı ile 7'nci Ordu ise 7 Kasım 1918'de lağvedilerek bu gruptaki 3'ncü Kolordu Sivas'a gönderilmiş idi.¹⁰³ Mustafa Kemal Paşa 19 Mayıs 1919 da Samsun'a çıktığında hem 3'üncü Kolordu Komutanına ve hem de Sivas Valisine doğrudan emir verme yetkisine sahipti.¹⁰⁴

Mütareke imzalandıktan sonra Liman von Sanders'ten boşalan ve karargâhı Adana'da bulunan Yıldırım Orduları Grup Komutanlığına atanmış olan Mustafa Kemal Paşa, mütarekeden on gün sonra Harbiye Nezareti emrine alınınca, Yıldırım Orduları Grubu ve bölge 2'nci Ordu Komutanı Nihat [Anılmış] Paşa'ya bırakılmıştı. Irak Cephesinde ise 6'ncı Ordu, Harbiye Nezaretinin emri üzerine 10 Kasım 1918'de Musul'u bırakarak Nusaybin'e çekilmiş, 9 Şubat 1919'da lağvedilerek adı 13'ncü Kolorduya tahvil edilerek Diyarbakır, Siirt, Urfa ve Mardin bölgelerinde konuşlandırılmış idi.

Doğu (Kafkas) Cephesinde de benzer durum yaşanmış, mütareke imzalandığı sırada karargâhı Bakü'de bulunan Kuzey Kafkas Komutanlığı ve İslam Ordusu, Harbiye Nezareti tarafından lağvedilmiş, Erzurum'a çekilen 9'uncu Ordunun da 1919 yılı başında lağvedilmesi üzerine 9'uncu Ordudan geriye sadece Erzurum'da 15'nci Kolordu kalmıştır.¹⁰⁵ Dolayısıyla işgal sonrasında terhis edilmemiş kuvvet ve birliklerin konuşlandıkları bölgeler ve haberleşme imkânları göz önünde tutulduğunda geniş katılımı millî bir kongrenin toplanması için en uygun kentin Sivas olduğu rahatlıkla anlaşılmaktadır.

Bu sırada güney sınırındaki birliklerin Adana bölgesini boşaltmaları büyük güçlüklerle yapılmaktaydı. 1918 yılı Aralık ayının iklim şartları, Toroslara doğru yapılmakta olan yürüyüşü zorlu kılmakta, mevcut askerlerin kaybedilmesi tehlikesi söz konusu olduğu gibi özellikle kolordu ve tümenlerin depolardaki gerekli silah, cephane ve teçhizatını Torosların kuzeyine taşımak önemli bir problem hâlini almıştı. Şiddetli yağmurlar nedeniyle bozulan yollar ve demir yolu, onarıma muhtaç bir durumdaydı. 2'nci Kolordu Komutanı bu nedenle 7 Aralık 1918 tarihinde geri çekilme için sürenin on gün daha uzatılmasını İngilizlerden istemiş olsa da bu teklifi kabul edilmedi. Bütün bu güçlüklerle rağmen 26 Aralık 1918'de Pozanti'ya kadar Adana ili 2'nci Ordu

(ATASE) Başkanlığı Yayınları, Ankara 2009, s. 2.

¹⁰³ Rahmi Apak, **İstiklal Savaşında Garp Cephesi Nasıl Kuruldu**, TTK Yayınları, Ankara 1990, s. 1.

¹⁰⁴ Kemal Arıburnu, **Sivas Kongresi Samsun'dan Ankara'ya Kadar Olaylar ve Anılarla**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1997, s. 62.

¹⁰⁵ **Öncesiyle ve Sonrasıyla 100 Soruda Mondros Mütarekesi ve Sevr Antlaşması**, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara 2001, s. 35.

birlikleri tarafından boşaltılabildi, bunun üzerine Payas-Kilis çizgisinin güneyinde bulunan İtilaf kuvvetleri Adana bölgesini işgale başladılar.¹⁰⁶

Savaş sırasında İngiltere ve Fransa arasında varılan antlaşmalar doğrultusunda 11 Aralık 1918'de Fransız subayları idaresinde 400 kişilik yerli Ermenilerden oluşan bir Fransız taburu Dörtyol'a girdi. Fransızların Mersin'e asker çıkaracağı ve Çukurova'yı işgal edecekleri anlaşılmıştı. Böyle bir kritik zamanda 2'nci Ordu lağvedildi, Nihat [Anılmış] Paşa Adana Vali Vekili olarak görevlendirildi. Harbiye Nezareti 10 Aralık 1918'de 2'nci Orduyu lağvedip komutanını Adana Valiliğine tayin edince, bu durumda 2'nci Orduya bağlı bulunan 12'nci Kolordu karargâhı Konya'ya, 20'nci Kolordu karargâhı Ankara'ya ve 15'nci Kolordu karargâhı da Erzurum'a nakledildi.¹⁰⁷ 17 Aralık 1918'de çoğu Ermeni olmak üzere 1500 kişilik Fransız askeri birliği Mersin'e çıkarıldı. Bu kuvvetten ayrılan müfrezeler Tarsus, Adana, Misis ve Pozantı bölgesini işgal ettiler, bu işgalleri İngilizlerin 17 Aralık 1918'de Antep'i, 22 Şubat 1919'da Maraş'ı, 24 Mart 1919'da da Urfa'yı işgalleri izledi.¹⁰⁸ Böylece Anadolu için işgallere karşı millî mücadele şartları oluşmaya başlamıştı.

Samsun'dan Sivas'a Mustafa Kemal Paşa-Kuvayı Milliye'nin Teşkili

Mondros Mütarekesi'ni müteakip Harbiye Nezareti emrine alınan¹⁰⁹ Mustafa Kemal Paşa, 10 Kasım akşamı Adana'dan trenle İstanbul'a doğru hareket ettiğinde Antep eşrafından Ali Cenani ile Katma istasyonunda görüşmüş, ona silahlı işgallere karşı koymak için milis birlikleri kurulması gerektiğini söylemişti. Eskişehir'den geçerken mutasarrıf Zekai [Apaydın] ile görüştüğünde ise ondan bölgesinde ne kadar silah bulunduğunu sormuştu.¹¹⁰ Bu görüşmeler Mustafa Kemal'in hangi düşüncelerle İstanbul'a geldiğinin anlaşılması bakımından önemlidir.

Karadeniz Bölgesi'nde gittikçe şiddeti artan asayişsizliği ortadan kaldırmak maksadıyla 30 Nisan 1919 tarihli irade-i seniye ile 9'uncu Ordu Müfettişliğine atanan Mustafa Kemal Paşa, 30 Nisan'dan 7 Mayıs tarihli talimata kadar uzanan süreçte olabildiğince yetkili ve iyi imkânlarla Anadolu'ya geç-

¹⁰⁶ **Türk-İstiklal Harbi, Güney Cephesi**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Başkanlığı Yayınları, Ankara 2009, s. 41.

¹⁰⁷ Kasım Ener, **Çukurova Kurtuluş Savaşında Adana Cephesi**, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1994, s. 3.

¹⁰⁸ **Türk-İstiklal Harbi, Güney Cephesi**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Başkanlığı Yayınları, Ankara 2009, s. 2-3. Ayrıca bk. **Arşiv Belgelerinde Mustafa Kemal Atatürk**, Genelkurmay ATASE Daire Başkanlığı Yayınları, C 1, Ankara 2017, s. 321.

¹⁰⁹ **Atatürk İle İlgili Arşiv Belgeleri (1911-1921 Tarihleri Arasına Ait 106 Belge)**, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara 1982, Belge No: 18, HTVD, S 29, Belge: 745, 756.

¹¹⁰ Hikmet Bayur, **Atatürk Hayatı ve Eseri**, ATAM Yayınları, Ankara 1990, s. 188.

mek için çeşitli temaslarda bulunmuştur. 7/5/35 tarihli ve *Dokuzuncu Ordu Kıtaatı Müfettişliğine verilecek talimat suretidir* başlıklı yazıda da belirtildiği gibi Samsun'a gitmek üzere 16 Mayıs 1919 tarihinde İstanbul'dan ayrılan Mustafa Kemal Paşa'nın açık görevi, bölgede asayişi sağlamaktı. Çünkü bu tarihlerde Samsun, Vezirköprü, Merzifon ve dolaylarında Pontus Rum çetelerinin Türk-Müslüman ahaliye saldırıları daha da artmıştı. Mustafa Kemal Paşa'nın tayini başlangıçta normal bir idari-askeri karar gibi gözükse de hiç şüphesiz bu tayin, sonuçları itibarıyla yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalan bir milletin istiklal mücadelesinde hareket noktasını oluşturdu. Bandırma vapuruyla Samsun'a giden 9'uncu Ordu Müfettişliği karargâh personeli içinde yer alan subaylardan biri de, o tarihten beş ay sonra Çukurova (Kilikya)* bölgesi Kuvayı Milliye Komutanlığına bizzat Mustafa Kemal Paşa tarafından atanacak olan Müfettişlik Topçu Kumandanı Topçu Binbaşı Kemal (Doğan) Bey idi.¹¹¹

23 Temmuz 1919 günü açılan Erzurum Kongresi'nin son günü olan 7 Ağustos 1919'da, millet adına ülkenin geleceğine sahip çıkmak amacıyla oluşturulan ve bir sonraki Sivas Kongresi'nde vatanın bütünü temsil edeceği esasına bağlanan Heyet-i Temsiliye¹¹² tarafından, Güney Cephesinde "Millî Ordu" kurulmasına karar verildi. Millî Mücadele Dönemi'nde Ordu ile Kuvayı Milliye arasındaki ilişki "Millî Ordu" adı altında şekillendi ve bu ordu, "Müdafaa-i Hukuk" hareketi içinde ülkenin millî ve askerî güçlerinin birlikte hareket etmesini, ileride düzenli orduda birleşmesini sağlayacak Anadolu'da oluşan otoriteye güç verecek bir örgütlenme olarak ortaya çıktı.¹¹³

* Herodot'un Tarihi'ndeki kayıtlara göre, eski adları Hypachaei olan Kilikalılar (Cilicians) adlarını, Fenike kralı olan Agenor'un oğlu (Cilix) Kiliks'ten almışlardır. Ancak Astour'a göre, etnik bir isim olarak Fenike'ye ait olmayan "Kilikyalı", Anadolu Hilakku kabilesinden gelmiştir ki, buna bağlı olarak Syennesis hanedanı, krallık olarak Kilikya'dadır. Bugünkü Alanya'dan Kinet Höyük'e kadar giden ve kuzeyden Toroslarla çevrili olan bölge, Kilikya adıyla anılmaktadır. Kilikya'nın sınırlarını kesin bir şekilde belirtmek mümkün olmamakla beraber, ilk zamanlarda, Adana, Maraş sancağı ve yakın çevresini kapsamaktadır. Bölge, çağdaş Türkçe belgelerde "Çukurova" adıyla anılmaktadır. bk. Celal Pekdoğan, "Levant, Kilikya, Kemalistler Bağlamında Maraş Savunması", *Ermeni Araştırmaları*, s. 69, 2021, s. 74.

¹¹¹ F. Rezzan Ünalp, "Mustafa Kemal Paşa'nın 9 uncu Ordu Müfettişliğine Atanmasına Etki Eden Olaylar ve Samsun'a Çıkışı", *100.Yılında Mondros Mütarekesi ve Karadeniz'de Millî Mücadele Uluslararası Sempozyumu-I*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları, Trabzon 2019, s. 352-353, 358.

¹¹² Dursun Ali Akbulut, "Türkiye Büyük Millet Meclisinin Açılması", *Sivas Kongresi IV. Uluslararası Sempozyumu, ATAM Yayınları*, Ankara 2006, s. 290-291.

¹¹³ Ahmet Emin Yaman, "Kuvayı Milliyeden Düzenli Orduya Geçiş ve Ordu-Millet Dayanışması", *On İkinci Askeri Tarih Sempozyumu Bildirileri-I*, Gnkur. ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara 2009, s. 422. Ayrıntılı bilgi için bk. Ahmet Emin Yaman, "Millî Ordu", *AÜ TİTE Atatürk Yolu Dergisi*, S 2, Ankara Kasım 1988, s. 115-140. Sivas Kongresi'nden sonra Heyeti Temsiliye sorumluluğu kendi üzerine alarak, kongrelerin tüzük ve bildirileri dışında ve Sivas Kongresi Tüzüğüne ek olmak üzere "Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Kurulu Tüzüğüne

Sivas Kongresi'nin 11 Eylül 1919 tarihli Umumi Kongre Beyannamesi'nin, *Camia-i Osmaniyenin tamamıyeti ve istiklal-i millîmizin temini ve makam-ı mualla-yı hilâfet ve saltanatın masuniyeti için Kuva-yı Milliyeyi âmil ve irade-i milliyeyi hakim kılmak, esas-ı katidir.* maddesi ile milletin istiklali için Kuvayı Milliye'ye işaret ederken, aynı beyannamenin bir sonraki maddesinde; *Memalik-i Osmaniyenin herhangi bir cüzüne karşı vaki olacak müdahale ve işgale ve bilhassa vatanımız dâhilinde müstakil birer Rumluk ve Ermenilik teşkili gayesine matuf harekâta karşı Aydın, Manisa, Balıkesir cephelerinde mücahedât-ı milliyede olduğu gibi müttehiden müdafaa ve mukavemet esas-ı meşrûi kabul edilmiştir.*¹¹⁴ denilmektedir. Bununla Heyet-i Temsiliye mevcut duruma dikkat çekerek saldırılara örgütlü karşı koymak gerektiğini vurgulamaktadır. Bölgenin durumu ise Heyet-i Temsiliyenin 22 Eylül 1919 tarihli genelgesinde şu şekilde ifade edilecektir:

Ateşkes sonrasında hükümetimiz Adana ili ile Antep, Maraş, Urfa sancaklarını bırakma güçsüzlüğünde bulunması, bu yörede Fransız ve İngiliz koruyuculuğu altında Ermeni işgalini ve örgütlenmesini kesinleştirmiş ve bunlar o il ve sancakları Ermenileştirmek amacıyla bir yıla yakın bir süre çalışma göstermiş ve çok üzücü ki, büyük çoğunluğu kendilerinde olmasına karşın, şimdiye dek örgütten yoksun bulunan Türklerin bireysel fedakarlıkları verimli olmamış ve her gün saldıran Ermeniler, çalışmalarını amaçları doğrultusunda yürütmüşlerdir.

*Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, ülkemizde üzerinde bulunan İslamları bir amaç çevresinde toplamış ve Ateşkesin onaylandığı gün işgalimiz altında kalan sınırlar içinde hiç bir yurt parçasının düşmana verilmemesini kararlaştırmış bulunduğundan yabancı işgali altında çağdışı işkencelere tutulan Adana ili ile Maraş, Antep, Urfa sancaklarının karşı karşıya kaldıkları durumlara ilgisiz kalınmayacağı kesinlikle bilinmelidir. Bu nedenle, Hıristiyan ve yabancı halkın şimdiye dek yapmış oldukları saldırıları hızla durdurmak ve belirtilen yörede bulunan büyük çoğunluğu oluşturan Müslümanlarla, her uygar ulus gibi, onları anayurttan uzaklaştırmak ve kovmak için 20, 13, 3, 12'nci Kolordularla sınırlı bulunan ulusal örgütün olağanüstü yardımlarına dayanarak adı geçen il ve sancakların güçlü biçimde örgütlenmelerini hızla oluşturmaya ve düşmanların saldırılarını önlemeye karar vermiştir.*¹¹⁵

Ektir (1)" başlıklı, yalnız "üyeleri için ve gizlidir" kayıtlı, silahlı milli teşkilatlar için gizli bir yönerge düzenlendi. Düşmanla çatışılan yerlerde bu yönergeye göre, silahlı müfrezeler ve birlikler kuruldu (belge:188). bk. Kemal ATATÜRK, **Nutuk**, ATAM Yayınları, Ankara 1994, s. 169.

¹¹⁴ ATASE Arşivi, ATAZB-K.6-G.62-B.62/1-4

¹¹⁵ Şerife Yorulmaz, "Çukurova'da Kuva-yı Milliye Yapılanmasının Temel Özellikleri", **AÜ TİTE Atatürk Yolu Dergisi**, S 35-36, Mayıs-Kasım 2005, s. 347-348. Ayrıca bk. **Askeri**

Sivas Kongresi tamamlandıktan sonra Millî Kongre Heyet-i Merkeziyesi, Kuvayı Milliyeyi düzenli hale getirip daha kolay sevk ve idare etmek için Müdafaa-i Hukuk Nizamnamesine ek olarak iki bölümlü bir “Kuvayı Milliye Talimatnamesi” hazırlayarak bu talimatnameyi 5 Kasım 1919 tarihinde sadece bölgelerde tespit edilen güvenilir Kuvayı Milliye komutanlarına gönderecektir. On beş maddeden oluşan talimatnamede ordunun millî teşkilatla irtibatının Heyeti Temsiliye tarafından sağlanacağı, ancak tehlike anında her merkezin çevresinde bulunan kıta kumandanlarıyla irtibatta bulunacağı ifade edilmektedir. Diğer maddelerde ise millî kuvvetlerin nasıl, nerelerde ve ne şekilde oluşturulacağı ile bu kuvvetlerin nasıl teçhiz edileceği ve ne şekilde hareket edeceği tafsilatlı olarak açıklanmaktadır.¹¹⁶ Böylece bütün Anadolu’yu içerisine alan bir yapılanmanın planı hazırlanmış ve kabul edilmiş oluyordu.¹¹⁷

Güney Cephesinin Örgütlenmesi-Çukurova Kuvayı Milliye Komutanlığı

Sivas Kongresi’nde “Güney Cephesi” nin güvenlik bakımından koldulara bölünmesi kararlaştırılmış ve bölgede gerek yabancı işgali ve istilalar ve gerekse perde arkasında uygulanmak istenen Ermenilik gayelerini derhal durdurmak ve çoğunluğu teşkil eden Türk halkının haklarını koruyarak bu bölgedeki işgalcileri kovmak ve işgalden kurtarmak amacıyla yer yer kurulmak istenen millî teşkiller; 13’üncü, 3’üncü, 2’nci ve 12’nci Kolordular bölgelerine bağlanmıştır.¹¹⁸ Bu nedenle Güney Cephesi birtakım coğrafi mıntıkalara ayrılmış, bu mıntıklarda Kuvayı Milliye teşkilatının icrası ve ikmali için bir kısım subaylar seçilmiştir. Her mıntıka bağlı olduğu kolordular tarafından sevk ve idare edilecektir.

Pozantı’dan Sis ve Osmaniye hattına kadar olan kısım birinci mıntıka olup, bu mıntıkanın merkezi Develi kazası idi. Fırat Nehri’ne kadar olan ikinci mıntıkanın merkezi Elbistan kazası, Fırat Nehri’nden Dicle Nehri’ne kadar

Tarih Belgeleri Dergisi, Gnkur. ATASE Başkanlığı Yayınları, S 103, Belge No: 2864, Ocak 1997, s. 24

¹¹⁶ Adnan Sofuoğlu, “Sivas Kongresi ve Kuvay-i Milliye”, **Sivas Kongresi IV.Uluslararası Sempozyumu**, ATAM Yayınları, Ankara 2006, s. 90-91. *Yalnız Kuvayı Milliye teşkilatına memur olacaklara verilmek üzere gayet mahrem talimattır.* ibare ve işaretli Kuvayı Milliye’nin yapısını, çalışma şeklini, hedef ve gayelerini ortaya koyan ve iki bölümden oluşan bu talimatnamenin ilk bölümü Nutuk’ta yer almaktadır. İkinci kısmı ise bulunmamaktadır. Nutuk’ta bulunmayan ancak Bekir Sami Bey [Günsav] belgelerinden elde edilen ikinci kısım, *Seyyar ve Sabit Müfrez Zabitan ve Efradına Hali Faaliyete Geçtikleri Zaman Verilecek İkramiye ile Tarz-ı İaşelerini Müşir Talimatnamedir.* Ayrıca bk. Kemal ATATÜRK, **Nutuk**, ATAM Yayınları, Ankara 1994, s. 169.

¹¹⁷ Haluk Selvi, “Sivas Kongresi Kararlarının Uygulanması”, **Sivas Kongresi IV. Uluslararası Sempozyumu**, ATAM Yayınları, Ankara 2006, s. 100.

¹¹⁸ **Türk-İstiklal Harbi, Güney Cephesi**, s. 74-75.

olan üçüncü mıntıkanın merkezi ise Hüsni Mansur kazası idi. Sorumlulukları sırasıyla 20'nci, 3'üncü ve 13'üncü Kolordulara verilmişti. Bu kararlara göre Güney Cephesine çeşitli rütbelerde subaylar gönderildi, daha önce gönderilen subaylar da doğrudan mıntıkasında buldukları kolordulara bağlandılar. Gönderilen subaylar, sivil kıyafetler ve takma adlarla harekâtı kolordulara bağlı olarak sevk ve idare edeceklerdi. Bazıları, Mustafa Kemal Paşa'nın yanında bulunmuş ve bizzat onun tarafından görevlendirilmişlerdi.¹¹⁹

Çukurova Bölgesi'nde Kuvayı Milliye'nin örgütlenmesinde bir süre sonra Doğu Adana Kuvayı Milliye Komutanı olarak görev alacak olan Yüzbaşı Osman Nuri (Aydınoğlu Tufan Bey) hatıralarında; *Sivas Kongresi dağıldıktan sonra Heyet-i Temsiliye ile İstanbul hükümeti arasında meclisin nerede açılması gerektiği hakkında müzakerelerde bulunmak üzere Mustafa Kemal Paşa'nın Salih Paşa ile görüşmek üzere Amasya'ya gittiği sırada, Sivas'ta buldukları binanın koridorlarında, mahcup, çekingen tavırlı, yolcu kıyafetleri ile üç yabancı kişi gördüğünü ve onlarla görüştüğünü*, *bu kişilerin Kozan'dan geldiklerini, halkın Fransız ve Ermenilerden çektikleri zulmü anlatmak ve halkın bağımsızlığa kavuşabilmesi için Mustafa Kemal'le görüşmeye geldiklerini söylediklerini* belirtir.

Hulusi Kurtoğlu, Dava Vekili Emmi Mustafa ve Halil Topaloğlu'ndan oluşan bu Kozan heyeti* Mustafa Kemal Paşa Sivas'a döndükten sonra maksatlarını izah etmişler, Adana bölgesi halkının silah ve cephanesinin büyük harpten saklanmış olarak yanlarında bulunduğunu, halkın servetlerinin böyle harekâtı idareye yeterli geleceğini, zahire ambarlarının dolu olduğunu, ne pahasına olursa olsun zulüm çeken halkın Sivas'tan verilecek bir emir ve işaret beklediklerini söylemişlerdir.

Bunun üzerine, *Mustafa Kemal Paşa'nın Adana bölgesinde millî cephenin açılmasını emrettiğini, Topçu Binbaşı Kemal ile kendisini görevlendirdiğini, ayrıca kendilerine bu görevi verirken ölçekli bir harita üzerinden muvaffakiyet istikametlerini de gösterdiğini* Osman Tufan Bey hatıratında zikretmektedir.¹²⁰

¹¹⁹ F. Rezzan Ünalp, "Birinci Dünya Harbi Sonunda Maraş'ın İtilaf Devletlerince İşgali ve Maraş Savunması", **Gazi Akademik Bakış Dergisi**, S 22, Ankara 2018, s. 205-235.

* 30 Ekim akşamı Heyet-i Temsiliye ile 31 Ekim gecesi geç vakitlerde de Mustafa Kemal Paşa ile görüşmeyi başaran bu heyet, yörede halkın mücadelesine yön verecek bir komutanın görevlendirilmesini istemişti. Bu heyetin anlattıklarını dinleyen ve değerlendiren Mustafa Kemal de yörede silahlı bir teşkilat kurulmasına karar vererek, Kozan heyeti henüz orada iken 1 Kasım 1919 sabahı "Kilikya Kuvayı Milliye Komutanlığı" adını verdiği bir komutanlık kurdu. Bu komutanlık, Adana vilayetinin tamamı ile Tarsus ve Mersin bölgesini kapsıyordu. bk. Kemal Çelik, **Millî Mücadele'de Adana ve Havalisi**, TTK Yayınları, Ankara 1999, s. 149.

¹²⁰ Osman Tufan, **Osman Tufan Paşa'nın Kurtuluş Savaşı Hatıraları**, Arma Yayınları, İkinci Baskı, İstanbul 1998, s. 12-14.

Kozan heyetinin bu girişimi kongrede memnurluk yaratmış ve bölgede teşkilat yapılması hakkında karar verilerek Topçu Binbaşı Kemal, Kilikya (Çukurova) Kuvayı Milliye Komutanlığına, Piyade Yüzbaşı Osman Nuri de komutan muavinliğine atanmıştır. Topçu Binbaşı Kemal “Kozanoğlu Doğan Bey”, Piyade Yüzbaşı Osman Nuri de “Aydınöğlü Tufan Bey” takma adlarını kullanarak,¹²¹ 1919 yılı Kasım ayı başında Sivas'tan ayrılarak birlikte Kayseri-Develi-Haçin-Kozan yolu ile Adana bölgesine doğru yola çıkmışlardır.¹²²

İşgal mıntikasına girip teşkilat yapmakla görevlendirilen Kozanoğlu Doğan ve Osman Tufan Beyler Develi'ye ulaştıklarında, bunun imkânsız olduğunu, kendilerine geriden yardım edilmesini lüzumlu görmüşler, nitekim durumu Sivas'ta bulunan Mustafa Kemal Paşa'ya bildirmişlerdir. Bunun üzerine Heyet-i Temsiliye Başkanı Mustafa Kemal Paşa tarafından Kolordu Komutanları Sivas'a çağrılmıştır.¹²³ 16-19 Kasım 1919 tarihleri arasında Sivas'ta Heyet-i Temsiliye Reisi Mustafa Kemal Paşa ile Kolordu Komutanları arasında yapılan “Komutanlar Toplantısı”nda teşkilatlanma, savunma ve askeri depolardan işgal bölgelerine silah yardımı yapılması konularında önemli kararlar alınmıştır. Adana ve havalisine yapılması gerekli yardımın hızlandırılması ile Çukurova Bölgesi'nin önemli ve büyük bölümünü işgalden kurtarmak görevi 20'nci Kolorduya, dolayısıyla Ali Fuat Paşa'ya verilmiş, “Çukurova (Kilikya) Kuvayı Milliye Komutanlığı” kendisine bağlanmıştır.¹²⁴ Yapılacak harekâtın kolaylaştırılması için, yukarıda da zikredildiği gibi Ankara'daki 20'nci Kolordu Adana istikametindeki bölgeye, Sivas'taki 3'üncü Kolordu Maraş kısmına, Diyarbakır'daki 13'üncü Kolordu'nun da Urfa mıntikasına gizli yollardan yardım yapması kararlaştırılacaktır.¹²⁵

Bu toplantıyı müteakip Kayseri'ye geçeceğini ve Kilikya Kuvayı Milliye Komutanlığının çalışmaları ile ilgili incelemeler yapacağını bildiren Ali Fuat Paşa, 30 Kasım 1919'da Sivas'tan ayrılarak, Ankara'ya gitmeden önce 4 Aralık 1919'da Kayseri'ye gelmiştir. Burada önce 11'inci Tümen Komutanı Binbaşı Mümtaz, Kayseri Askerlik Şubesi Başkanı Binbaşı Emrullah, Topçu Binbaşı Mehmet Kemal (Kozanoğlu Doğan) ve daha sonra Millî Teşkilat Başkanları ile yaptığı görüşmeler neticesinde, Çukurova'nın kurtuluşu yolunda alınması gerekli tedbirler tespit edilmiş ve görev bölümü yapılmıştır.¹²⁶

Buna göre; Çukurova (Kilikya) Bölgesi'nin kurtuluş hareketini Kozanoğlu Doğan Bey idare edecekti. Sorumlu olduğu bölge, Millî Mücadele'nin başında Kayseri Jandarma Taburuna atanan, fakat millî faaliyetlerde bulun-

¹²¹ **Türk-İstiklal Harbi, Güney Cephesi**, s. 78.

¹²² Tufan, **age.**, s. 14-15.

¹²³ Tufan, **age.**, s. 29.

¹²⁴ Çelik, **age.**, s. 162.

¹²⁵ **Türk-İstiklal Harbi Güney Cephesi**, s. 78-79.

¹²⁶ Çelik, **age.**, s. 162-163.

duğundan dolayı şube emrine alınan Edirneli Yüzbaşı Ratip Tekelioğlu'nun, "Sinan Bey" takma adıyla Adana Bölgesi Kuvayı Milliye Komutanlığına atanmış olması nedeniyle ikiye ayrıldı:

Doğu bölgesi Tufan Bey'in (Piyade Yüzbaşı Osman Nuri/Aydınoğlu Tufan Bey/Doğu Adana Kuvayı Milliye Komutanı),

Batı bölgesi Sinan Bey'in (Edirneli Yüzbaşı Ratip Tekelioğlu/Tekelioğlu Sinan Bey/Batı Adana Kuvayı Milliye Komutanı) sorumluluğuna verildi.

Heyet-i Temsiliye tarafından aynı şekilde Yüzbaşı Selim Kurtoğlu Yörük Selim Bey, Yüzbaşı Asaf Kılıç Ali Bey takma adlarıyla Maraş bölgesi Kuvayı Milliye teşkilatına memur edildiler.¹²⁷ Heyet-i Temsiliye Maraş'ı güvenlik ve harekât açısından 3'üncü Kolorduya, Maraş Mutasarrıflığı dâhilindeki Maraş, Pazarcık ve Elbistan'ı ise idare açısından Sivas'a bağladı. Mustafa Kemal Paşa Kılıç Ali'yi bu görevi vermek için yanına çağırdığında, bölgesindeki teşkilatlanmanın önemini anlatırken en buhranlı bölgenin Urfa-Maraş-Antep olduğunu belirtmiştir.¹²⁸

Mondros Mütarekesi'nden sonra önce İngilizlerin, sonra da Fransızların işgal ettiği Urfa'nın milli mücadele çabaları ise 1919 yılı sonunda İl Jandarma Komutanlığına gelen Revandizli Ali Saip Bey [Ursavaş] ile düzene girmiştir. Deyrezor Jandarma Komutanı iken mütareke sebebiyle geri çekilip Adana'ya gelen Ali Saip Bey, 23 Aralık 1919'da Urfa'da göreve başlar başlamaz Belediye Başkanı Hacı Mustafa, Emekli Binbaşı İhsan, Askerlik Dairesi Başkanı Binbaşı İlyas, eski kaymakamlardan Şevket, Baytar Müfettişi Adil, Jandarma Teğmen Hulusi, Barutçu Hacı İmam, Bedirağazade Halil Ağa ile gizlice görüşüp anlaşmış, "Namık" takma adı ile Urfa ve Havalisi Kuvayı Milliye Kumandanı olmuştur. Urfa telgrafhanesi Fransızların elinde olduğundan Sive-rek telgrafhanesi vasıtasıyla Mustafa Kemal Paşa ile bağlantı kurulmuştur.¹²⁹

Antep'te ise savunma için önce "Cemiyet-i İslamiye" adı altında bir cemiyet kurulmuş, bu teşkilat Mustafa Kemal Paşa'nın direktifinden sonra Kuvayı Milliye'yi kuracak olan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetine dönüşmüştür.¹³⁰ Kılıç Ali Bey Maraş-Antep Havalisi Kuvayı Milliye Kumandanlığına atandığı sırada, bu bölgede yer yer birbirinden kopuk millî kuvvetler bulunuyor-

¹²⁷ **Türk-İstiklal Harbi Güney Cephesi**, s. 78-79

¹²⁸ Nejla Günay, "Milli Mücadele'nin İlk Zaferi: Maraş Milli Mücadelesi ve Maraş'ın Kahramanlığı", **Türkiyat Mecmuası**, Milli Mücadele Özel Sayısı 29, 2019, s. 53.

¹²⁹ Abdülhalûk M.Çay-Yaşar Kalafat, **Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Kuvayı Milliye Hareketleri**, Ankara 1980, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, S 30, s. 78. Ayrıca bk. İsmail Özçelik, **Milli Mücadele'de Güney Cephesi Urfa**, ATAM Yayınları, Ankara 2003, s.143-144; Ali Saip Ursavaş, **Kilikya Dramı ve Urfa'nın Kurtuluş Savaşları**, çev. Hüseyin Işık, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara 2000, s. 49.

¹³⁰ Abdülhalûk M.Çay-Yaşar Kalafat, **age.**, s. 67.

du.¹³¹ Bunlar arasında öne çıkan isimler, Şahin Bey (Antepli Mehmet Sait), Karayılan (Maraşlı Kabalar aşiretinden Memo oğlu Mehmet) Beyler idi.¹³² Millî kuvvetlerin dışında Kilis'te, Mustafa Kemal Paşa tarafından önce Maraş'a gönderilen ve buradan da Kilis'e geçen Kamil Polat'ın (Süvari Yüzbaşı Kamil) başında bulunduğu Kilis gençlerinden oluşan Kilis Kuvayı Milliyesi, Nizip civarında Nizipli Habeş'in önderliğinde Nizip Kuvayı Milliyesi, Urfa civarında Pehlivanzade Nuri'nin millî kuvvetleri bulunuyordu. Kılıç Ali Bey bu birbirinden bağımsız direniş teşkilatlarını bir araya getirip sevk ve idare etmiştir.¹³³

Kurtuluş hareketinin her tarafta aynı zamanda başlatılabilmesi için, hazırlıkların ne zaman tamamlanacağı Ankara'daki Ali Fuat Paşa'ya bildirilecekti. Bütün kolorduların hazırlayacakları millî teşkilat ve harekât, Kuvayı Milliye Umum Komutanı olan Ali Fuat Paşa tarafından idare edilecekti.¹³⁴

Güney Cephesinin savunulması ve işgalden kurtarılması için alınan tedbirler ve yapılan hazırlıkların, Sivas Kongresi'nden sonra uygulamaya girdiği ve yapılan hareketin bizzat Mustafa Kemal Paşa'nın verdiği direktif, talimat ve görevlendirmelerle yürütüldüğü bir gerçektir. Bu görevlendirmelerden biri de Çukurova Bölgesi Kuvayı Milliye Komutanı olarak bölgeye gelen Topçu Binbaşı Kemal (Doğan) Bey'dir.

Osman Tufan Paşa anılarında “Kilikya Kuva-yı Milliyesinin” oluşumunu şöyle anlatmaktadır:

...Ali Fuat Cebesoy, Kayseri'de, Üçüncü Kuva-yı Milliye Kumandanı olarak Yüzbaşı Ali Ratıp Bey'in uygun bulunduğunu ve ahenkli düşünün diye, “Tekelioğlu Sinan” takma adını verdiklerini Mustafa Kemal Paşa'ya bildirir. Paşa, Ali Ratıp Bey'i Trablusgarp'tan tanımaktadır. Alınan kararı tasvip eder. Bundan devlet memurlarının haberdar olmaması gerektiği konusunda onları uyarır. Osman Tufan Bey'in faaliyet alanı kendi teklifi üzerine, şarken İskenderun ve Maraş, garben Seyhan nehri ile tahdit edilir. Ali Ratıp'e vazifesi tebliğ edilir. Binbaşı Doğan Bey Umum Kilikya Kuva-yı Milliye Komutanı, Osman Tufan Doğu Kilikya ve Sinan Tekelioğlu Batı Kilikya Kuva-yı Milliye Komutanı olarak görev yapmaları kesinlik kazanır...¹³⁵

¹³¹ Zeynep Kalyoncuoğlu, “Antep'te Kuva-yı Milliye'nin Oluşumu”, **Milli Mücadele'de Güney Bölgesi Sempozyumu**, ATAM Yayınları, Ankara 2015, s. 788.

¹³² Çay-Kalafat, **age.**, s. 68

¹³³ Kalyoncuoğlu, **agb.**, s. 789

¹³⁴ Çelik, **age.**, s. 163.

¹³⁵ Volkan Payaslı, “Fransız İşgalinde Osmaniye (Cebel-i Bereket) ve Rahime Hatun Üzerine Bir Değerlendirme”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S 61, Güz 2017, s. 283.

Çukurova Bölgesi Kuvayı Milliye Komutanı Topçu Binbaşı Kemal (Kozanoğlu Doğan Bey/Korgeneral Kemal Doğan)

Millî Mücadele'nin önderi Mustafa Kemal Paşa tarafından 2 Kasım 1919 tarihinde Çukurova'da Kuvayı Milliye teşkilatını kurmak üzere "Kozanoğlu Doğan" takma adıyla görevlendirilen Mehmet Kemal Doğan (Korgeneral), 1879 yılında Üsküp'te doğmuştur. Harp Okulundan, Mustafa Kemal'den (1317-P.8) bir yıl önce, 1900 yılında üsteğmen rütbesiyle mezun olan Kemal Doğan (1316-Sahra Top.22), ilk olarak 2'nci Orduya atanmış ve bu ordu başlısı 7'nci ve 4'üncü Topçu Alaylarında Batarya Komutan Vekili ve Batarya Komutanı olarak görev yapmıştır. 1909 yılında bağlı olduğu taburuyla 31 Mart Ayaklanmasını (13 Nisan 1909) bastırmak üzere oluşturulan Hareket Ordusuna katılmıştır. Balkan Savaşları sırasında Cephane ve Batarya Komutanı olarak bulunmuş, Eylül 1914'te Rauf [Orbay] başkanlığındaki Afgan Askeri Heyetine (Binbaşı Hüseyin Rauf Bey Müfrezesi)* dahil olmuştur.

Birinci Dünya Harbi sırasında Tabur ve Alay Komutanı olarak Irak Cephesinde bulunan Kemal Bey, bu cephedeki 6'ncı Ordu, Irak ve Havalisi Genel Komutanlığı, Halil [Kut] Paşa'nın kumandasındaki 18'nci Kolordu 51'nci Tümen Topçu Alayı Komutanı olarak Irak Cephesindeki muharebelere katılmıştır. Irak ve Havalisi Genel Komutanlığının lağvı üzerine 1917 yılında 18'nci Kolordu Topçu Komutanı olarak ataması yapılmıştır.

11 Aralık 1917'de İstanbul'a dönen Kemal Doğan, topçuluk hakkında incelemelerde bulunmak üzere Almanya'ya gönderilmiştir. Müteakiben 1918 yılında Kafkas İslam Ordusu Topçu Müfettişliğine, 1919 yılı başlarında Topçu Astsubay Okulu Müdürlüğüne tayin edilmiştir.¹³⁶

Balkan Harbi ve Birinci Dünya Harbine birlik komutanı olarak katılmış olan, çeşitli cephelerde oldukça meşakkatli görevlerde bulunan Kemal Doğan, 19 Mayıs 1919'da Mustafa Kemal Paşa ile Anadolu'ya geçmek üzere Bandırma vapuru ile Samsun'a giden heyette yer almıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın komutanı olduğu 9'uncu Ordu Müfettişliği karargâhı bünyesinde

* Birinci Dünya Harbi başladığında Rauf Bey Heyet-i Seferiyesi İran üzerinden Afganistan'a ulaşmak ve bu ülkeyi Cihad-ı Ekber'e kazanarak Hindistan sınırında mühim bir müttefik temin etmek ve istiklalci Hind komiteleri ile sınırdaki kabilelere ulaşmak suretiyle çıkabilecek isyan ve ihtilalden faydalanmak düşüncesiyle kurulmuştur. Savaşın sonra dosyalanan hatıralara göre suret-i mahremanede teşkil edilen Rauf Bey kumandasındaki Afganistan Heyet-i Seferiyesinin teşkiline İstanbul'da Harbiye Nezaretinde Şark Şube-i Mahsusasına memur Ömer Fevzi Bey tarafındanseferberlik ilanı ibtidasında başlanmıştır. Rauf Bey Müfrezesinin faaliyetleri Almanlar tarafından desteklenmiş, ve böylece Ağustos 1914'te kurulan müfrezeye Eylül 1915'te amacına varamadan lağv edilmiştir. Bk. Vahdet Keleşyılmaz, **Teşkilât-ı Mahsûsa'nın Hindistan Misyonu (1914-1918)**, ATAM Yayınları, Ankara 1999, s. 88-91.

¹³⁶ **Birinci Dünya Savaşı'na Katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri**, C III, Gnkur.ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara 2009, s. 169-170

Topçu Müfettişi olarak görevlendirilmiştir.¹³⁷ Dolayısıyla Kemal Bey, bundan sonra Millî Mücadele'nin bizzat içinde yer almış, önce Albay Refet Bele ve daha sonra Albay Selahattin [Çolak]'in kumandanı olduğu Sivas'ta ki 3'üncü Kolordu'da Topçu Komutanı olarak görevlendirilmiştir. Sivas Kongresi'nden sonra 2 Kasım 1919 da Çukurova (Kilikya) Kuvayı Milliye Umum Komutanı olarak Güney Cephesine atanmıştır. Saimbeyli'de (Haçin) ve sonra kendi adının verildiği Doğanbeyli (Rumlu) de Ermenilerle yapılan çatışmada yaralanmıştır.¹³⁸

30 Ocak 1921 de Merkez Ordusu Topçu Müfettişliğine atanan Kemal Doğan,¹³⁹ bu görevi sırasında 1921 Koçgiri ve Pontus isyanlarının bastırılmasında görev almıştır.¹⁴⁰ 1922 yılında 1'inci Ordu Topçu Müfettişi olarak Büyük Taarruz'a katılmıştır. 1923'te Topçu Atış Okulu Müdürlüğüne, 1927'de 2'nci Ordu Topçu Mütahassıslığına, 1928'de 16'ncı Tümen Topçu Tugayı Komutanlığına atanmış ve 1931'de Tuğgeneralliğe terfi etmiştir. 1932 yılında Erzurum Müstahkem Mevki Komutanı olarak atanan Kemal Doğan, 1933 yılında Tümgeneralliğe terfi etmiş, 1935'te Kırklareli'deki 46'ncı Tümene Komutan olarak atanmıştır. 1937'de Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanı olarak tayin edilen Kemal Doğan, 1938 yılında 2'nci Kolordu Komutanı, 1940 yılında 3'üncü Kolordu Komutanı olmuştur.

Savaş yılları süresince Türk ordusunda birbirinden farklı cephelerde, farklı kıtalarda 41 sene hizmet ettikten sonra 16 Temmuz 1941'de emekli olan Kemal Doğan, başarılı hizmetlerinden dolayı diğer madalyalarından başka İstiklal Madalyası ile taltif edilmiştir. Emekli olduktan sonra TBMM'de görev yapmış, 6. Dönem Ağrı'dan, 7'nci ve 8'inci Dönem Kırklareli'nden milletvekili seçilmiştir.¹⁴¹ 20 Kasım 1951'de vefat eden Kemal Doğan'ın mezarı İstanbul Edirnekapı Şehitliği'nde bulunmaktadır.

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nin 30 Ekim 1918 tarihinde imzaladığı Mondros Ateşkes Antlaşması'nı müteakip İtilaf Devletlerinin ilk planda Anadolu'nun güney bölgesini işgale girişmeleri karşısında bölge halkının gösterdiği mukavemet, özellikle Sivas Kongresi'nden sonra bizzat Heyet-i Temsiliye Reisi Musta-

¹³⁷ Murat Bardakçı, **19 Mayıs Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun Yolculuğu ve Yolculukla İlgili Belgeler**, Turkuvaz Yayınları, İstanbul 2019, s. 138.

¹³⁸ Kemal Çelik, "Millî Mücadele'de Adana (Güney) Havalisi Komutanları, **Millî Mücadelede Güney Bölgesi Sempozyumu**, ATAM Yayınları, s. 664.

¹³⁹ **Birinci Dünya Savaşı'na Katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri**, s. 170

¹⁴⁰ Çelik, agm., s. 664.

¹⁴¹ **Birinci Dünya Savaşı'na Katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri**, s. 171.

fa Kemal Paşa'nın direktifleriyle örgütlenerek yaygınlaşmış, aynı zamanda alınan kararların uygulamaya geçirilmesiyle Heyet-i Temsiliye otoritesini bütün Anadolu'ya kabul ettirmiştir. Dolayısıyla Anadolu'daki direniş (Millî Mücadele) hareketinin ulusallaşması ve merkezileşmesi açısından en önemli safhasını Sivas Kongresi teşkil etmiştir.

Adana, Antep, Maraş ve Urfa dâhil tüm Güney Cephesinin işgal güçlerine karşı savunulmasında Sivas Kongresi'nin tamamlanmasından sonra hazırlanan ve işgal bölgelerindeki güvenilir komutanlara gönderilen Kuvayı Millîye Talimatnamesinin büyük önemi vardır. Bu talimatname doğrultusunda silahlı millî teşkilatların kurulması ve yönetilmesi hususunda Mustafa Kemal Paşa kendi yakın çevresinden görevlendirdiği genç subayları farklı kimlik ve unvanlarla cepheye göndermiş ve onlarla sürekli temas halinde olmuştur. Bu mücadele sırasında Çukurova (Kilikya) Bölgesi'nin kurtuluş hareketini Topçu Binbaşı Kozanoğlu Doğan (Kemal Doğan) Bey'in idaresine vermiştir.

Düzenli Ordunun henüz kurulmadığı bu dönemde bizzat Mustafa Kemal Paşa tarafından görevlendirilen bu subayların bölgede yapacakları teşkilatlanmayı müteakip oluşturulan millî kuvvetler ile işgalci güçlerin Toroslar bölgesinden güneye, kırsal alandan şehirlere (meskûn alanlara) doğru sürülmesini öngören bir strateji izlenmiştir. Buna göre; özel olarak görevlendirilen bu kişiler kendi bölgelerine giderek Müdafaa-i Hukuk çatısı altında bir araya gelen sivil milis gruplarla birlikte teşkilatlanmaya başlamışlar, bölgelerini daha küçük bölgelere ayırarak her bölgeye halktan kişileri lider olarak atamışlar, küçük gruplar halinde uygulamış oldukları vur-kaç yöntemiyle düşmanı yıpratmışlar, çevresel korumayı sağlayan güçlerini ve lojistik destek unsurlarının, takviye kuvvetlerinin intikalini engelleyerek içerilere sokulmalarına imkan tanımamışlardır.

Bütün bunların yanı sıra Güney Cephesinde asker-sivil tüm millî güçlerin ve bölge halkının büyük fedakarlıklarla yürüttükleri millî mücadelenin başarıyla sonuçlanmasında, işgalin sona erdirilmesinde Mustafa Kemal Paşa'nın Suriyeli milliyetçi kesimlerle temasa geçerek Fransızları iki ateş arasında bırakması büyük önem taşır. Sonuçta bölgede tutunamayacaklarını anlayan ve Suriye'deki geleceğe yönelik çıkarlarını ve bölge hâkimiyetlerini tehlikeye atmak istemeyen Fransız işgal güçleri, Sakarya Meydan Muharebesini müteakip, 20 Ekim 1921 tarihinde imzalanan Ankara Antlaşması sonrasında zorla işgal ettikleri Çukurova Bölgesi'nden çekilmek zorunda kalmışlardır.

KAYNAKÇA

AKBULUT Dursun Ali, “Türkiye Büyük Millet Meclisinin Açılması”, **Sivas Kongresi IV. Uluslararası Sempozyumu**, Atatürk Araştırma Merkezi (ATAM) Yayınları, Ankara 2006.

APAK Rahmi, **İstiklal Savaşında Garp Cephesi Nasıl Kuruldu**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1990.

Arşiv Belgelerinde Mustafa Kemal Atatürk, Genelkurmay ATASE Daire Başkanlığı Yayınları, C 1, Ankara 2017.

ARIBURNU Kemal, **Sivas Kongresi Samsun'dan Ankara'ya Kadar Olaylar ve Anılarla**, Atatürk Araştırma Merkezi (ATAM) Yayınları, Ankara 1997.

Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınları, S 103, Belge No: 2864, Ocak 1997.

Atatürk İle İlgili Arşiv Belgeleri (1911-1921 Tarihleri Arasına Ait 106 Belge), Belge No: 18, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara 1982.

ATATÜRK Kemal, **Nutuk**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1994.

BARDAKÇI Murat, **19 Mayıs Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun Yolculuğu ve Yolculukla İlgili Belgeler**, Turkuvaz Yayınları, İstanbul 2019.

BAYUR Hikmet, **Atatürk Hayatı ve Eseri**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1990.

Birinci Dünya Savaşı'na Katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri, C III, Gnkur. ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2009.

ÇAY Abdülhalûk M.-Yaşar Kalafat, **Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Kuvayı Milliye Hareketleri**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, S 30, Ankara 1980.

ÇELİK Kemal, **Milli Mücadele'de Adana ve Havalisi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999.

ÇELİK Kemal, “Milli Mücadele’de Adana (Güney) Havalisi Komutanları”, **Milli Mücadele’de Güney Bölgesi Sempozyumu**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2015.

ENER Kasım, **Çukurova Kurtuluş Savaşında Adana Cephesi**, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1994.

GAWRYCH George W., **Genç Atatürk**, çev. Gül Ç. Güven, Doğan Kitap, İstanbul 2016.

Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Arşivi.

GÜNAY Nejla, “Milli Mücadele’nin İlk Zaferi: Maraş Milli Mücadelesi ve Maraş’ın Kahramanlığı”, **Türkiyat Mecmuası**, Milli Mücadele Özel Sayısı 29, 2019, s. 47-74.

Harp Tarihi Vesikaları Dergisi (HTVD), S 29, Belge: 745, 756, 754, Harp Tarihi Dairesi, Ankara 1959.

KALYONCUOĞLU Zeynep, “Antep’te Kuva-yı Milliye’nin Oluşumu”, **Milli Mücadele’de Güney Bölgesi Sempozyumu**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2015.

KELEŞYILMAZ Vahdet, **Teşkilât-ı Mahsûsa’nın Hindistan Misyonu (1914-1918)**, ATAM Yayınları, Ankara 1999.

Mondros Mütarekesi ve Karadeniz’de Milli Mücadele Uluslararası Sempozyumu-I, Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları, Trabzon 2019, s.321-347.

Öncesiyle ve Sonrasıyla 100 Soruda Mondros Mütarekesi ve Sevr Antlaşması, Genelkurmay ATASE Bşk.lığı Yayınları, Ankara 2001.

ÖZÇELİK İsmail, **Milli Mücadele’de Güney Cephesi Urfa**, Ankara 2003.

PAYASLI Volkan, “Fransız İşgalinde Osmaniye (Cebel-i Bereket) ve Rahime Hatun Üzerine Bir Değerlendirme”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S 61, Güz 2017.

PEKDOĞAN Celal, “Levant, Kilikya, Kemalistler Bağlamında Maraş Savunması”, **Ermeni Araştırmaları**, s. 69, 2021.

SELVİ Haluk, “Sivas Kongresi Kararlarının Uygulanması”, **Sivas Kongresi IV.Uluslararası Sempozyumu**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2006.

SOFUOĞLU Adnan, “Sivas Kongresi ve Kuvay-i Milliye”, **Sivas Kongresi IV.Uluslararası Sempozyumu**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2006.

TUFAN Osman, **Osman Tufan Paşa'nın Kurtuluş Savaşı Hatıraları**, Arma Yayınları, İkinci Baskı, İstanbul 1998.

Türk-İstiklal Harbi, Güney Cephesi, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Başkanlığı Yayınları, Ankara 2009.

URSAVAŞ Ali Saip, **Kilikya Dramı ve Urfa'nın Kurtuluş Savaşları**, çev.Hüseyin Işık, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara 2000.

ÜNALP F. Rezzan, “Askeri Stratejik Bakış Açısıyla Sivas Kongresi Üzerine Bir Değerlendirme”, **Kurtuluşun Kuruluşu 100.Yılında Sivas Kongresi Uluslararası Hukuk Kurultayı ve Sempozyumu-Türkiye Barolar Birliği**, Sivas 2019.

ÜNALP F. Rezzan, “Mustafa Kemal Paşa'nın 9.Ordu Müfettişliğine Atanmasına Etki Eden Olaylar ve Samsun'a Çıkışı”, **100.Yılında Mondros Mütarekesi ve Karadeniz'de Milli Mücadele Uluslararası Sempozyumu-I**, Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları, Trabzon 2019, s. 321-347.

ÜNALP F. Rezzan, “Birinci Dünya Harbi Sonunda Maraş'ın İtilaf Devletlerince İşgali ve Maraş Savunması”, **Gazi Akademik Bakış Dergisi**, S 22, Ankara 2018, s. 205-235.

YAMAN Ahmet Emin, “Kuvayı Milliyeden Düzenli Orduya Geçiş ve Ordu-Millet Dayanışması”, **On İkinci Askeri Tarih Sempozyumu Bildirileri-I**, Gnkur. ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara 2009.

YAMAN Ahmet Emin, “Milli Ordu”, **AÜ TİTE Atatürk Yolu Dergisi**, S 2, Ankara, Kasım 1988, s. 115-140.

YORULMAZ Şerife, “Çukurova'da Kuva-yı Milliye Yapılanmasının Temel Özellikleri”, **AÜ TİTE Atatürk Yolu Dergisi**, S 35-36, Mayıs-Kasım 2005, s. 345-373.

İSTİKLAL HARBİ'NDE GÜNEY CEPHESİNİN ADANA BÖLGESİNDE FRANSIZLARA KARŞI YÜRÜTÜLEN MÜCADELENİN ÖNEMİ VE DÖNÜM NOKTALARI

Levent ÜNAL*

ÖZET

İstiklal Harbi'nde Güney Cephesinde Adana bölgesi; Fransız işgalinin sınırlandırılması, Toros geçitlerinin Fransızların kontrolüne geçmesinin önlenmesi ve Fransız kuvvetlerinin yıpratılarak çekilmeye zorlanması bakımından önemliydi. Cephenin bu kesiminin çökmesi Çukurova'nın Anadolu ile irtibatını keseceğinden her koşulda buradaki mücadelenin canlı tutulması gerekiyordu, öyle de oldu. Bu bildiriye Adana bölgesinde yürütülen mücadelenin önemi tüm Güney Cephesi dikkate alınarak değerlendirilecek, mücadelenin dönüm noktaları açıklanacak ve yaşanan gelişmelerin sonraki gelişmelere etkileri tahlil edilecektir. Bildiri, Güney Cephesi değerlendirmelerinde nispeten daha az gündeme gelen Adana ve çevresindeki millî mücadele faaliyetlerine vurgu yapmak ve buradaki mücadelenin Güney Cephesinin diğer kesimlerine katkılarını değerlendirmek bakımından faydalı olacağı değerlendirilmektedir. Bildiriye hazırlarken, ATASE Arşivi ve yayınları ile çeşitli hatıralar, araştırma yazıları, tezler ve konuyla ilgili diğer kaynaklardan istifade edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Güney Cephesi, Adana Cephesi, Tufan Bey, Tekelioğlu Sinan Bey, Kozanoğlu Doğan Bey.

* Dr. Öğr. Üyesi, Başkent Üniversitesi/Ankara-TÜRKİYE unallevnt11@gmail.com

THE IMPORTANCE AND MILESTONES OF THE STRUGGLE AGAINST THE FRENCH IN THE ADANA REGION OF THE SOUTHERN FRONT IN THE WAR OF INDEPENDENCE

ABSTRACT

Adana region in the Southern Front in the War of Independence was important in terms of limiting the French occupation, preventing the Taurus passages from falling under the control of the French and forcing the French forces to withdraw by being worn out. Since the collapse of this part of the front would cut off Çukurova's contact with Anatolia, the struggle here had to be kept alive under all circumstances, and it was. In this paper, the importance of the struggle in the Adana region will be evaluated by considering the entire Southern Front, the turning points of the struggle will be explained and the effects of the developments on the next developments will be analyzed. It is considered that the paper will be beneficial in terms of emphasizing the national struggle activities in Adana and its surroundings, which are relatively less on the agenda in the evaluations of the Southern Front and evaluating the contributions of the struggle here to the other parts of the Southern Front. While preparing the paper, ATASE Archive and publications, various memories, research articles, theses and other resources related to the subject will be used.

Key Words: Southern Front, Adana Front, Mr. Tufan, Mr. Tekelioğlu Sinan, Mr. Kozanoğlu Doğan.

GİRİŞ

Güney Cephesinin diğer cephelerden en önemli farkı, burada düzenli birlikler yerine büyük oranda Kuvayı Milliye birlikleri kullanılmıştır. Güney Cephesinin diğer bir farkı da birbirinden farklı dört alt cepheye ayrılmış olmasıdır. Adana Cephesi, Maraş Cephesi, Antep Cephesi ve Urfa Cephesi gerek arazi yapısı gerekse de demografik yapı itibarıyla farklı karakterde alt cepheler olmuştur. En geniş ve Fransızlar için en stratejik kesimi Adana bölgesi teşkil etmiştir. Adana bölgesi Fransa için şu bakımlardan önem kazanmıştır:

- Liman imkânları ticari yönden büyük avantaj sağlıyordu.
- Çukurova'nın tarım ve özellikle pamuk üretim kapasitesi yüksekti.

(Fransa pamuk yönünden İngiltere ve ABD'ye bağımlıydı. Çukurova Fransa'yı bu bağımlılıktan kurtaracak bölgeydi.)

-Fransa'nın işgal ettiği Anadolu'nun güneyi ve Suriye'nin güvenliği Toros geçitlerinin kontrolüne bağlıydı.

-Güney Cephesinin Anadolu ile irtibatı ve temasının kesilmesi büyük oranda Fransa'nın Adana bölgesine hâkim olmasına bağlıydı.

Tüm bu nedenlerle Fransızlar Adana kesimine daha fazla önem vermiş, kuvvetlerinin çoğunluğunu bu bölgeye tahsis etmiştir.

Genel itibarıyla Güney Cephesindeki gelişmeler şu aşamalarda gerçekleşmiştir:

-Mondros Mütarekesi sonrası bölgenin İngiliz ve Fransızlar tarafından işgal edilmesi

-Sivas Kongresi sonrası bölgede Kuvayı Milliye teşkillerinin kurulması ve İngiliz işgalindeki bölgelerin Fransızlara devredilmesi

-Fransa ile Mütareke yapıncaya kadar olan dönemdeki direniş faaliyetleri

-Mütareke sonrası 1920 yılındaki muharebe ve çatışmalar

-1921 yılı gelişmeleri, Ankara Antlaşması'nın imzalanması ve Fransız kuvvetlerinin bölgeden çekilmesi

Güney Cephesindeki bu aşamalar aynı zamanda Adana bölgesinde Fransızlara karşı yürütülen mücadelenin de dönüm noktalarını oluşturmaktadır.

Güney Cephesinde Adana Bölgesinin Coğrafi Özellikleri

Adana bölgesi Maraş'a kadar Ceyhan Nehri ve Maraş'tan sonra güneye doğru Hınzır Burnu'na kadar uzanan Nur Dağları tarafından iki bölüme ayrılır.

Doğudaki kesimde orta yükseklikte Gaziantep yaylası ile daha güneyde Halep Ovası vardır.

Batı kesiminde Ceyhan'ın kuzeyinde Yukarıova, Adana bölgesinde Çukurova gibi çok bereketli iki ova bulunmaktadır. Bu ovalar Toroslardan çıkan Ceyhan ve Seyhan Nehirleri ile sulanmaktadır.

Bölgedeki dağlar Toroslar ve Nur dağlarıdır. Toros Dağları kuzeydoğudan güneybatıya bir duvar gibi uzanarak Çukurova'yı kuzeyden kapatır. Anadolu'yu Adana bölgesi ile Suriye ve Irak'a bağlayan en kısa istikamet üzerinde önemli bir engeldir. Birçok yeri dar vadilerden ve sarp yamaçlardan ibarettir. Geçit yerleri ancak ırmakların ve çayların açtığı tabii istikametler-

dir. Toroslar üzerinde en önemli geçit Gülek Boğazı'dır.

Toroslar üzerinde kuzeye ve güneye karşı savunmak çok kolaydır. Geçitleri elde bulunduran taraf önemli avantaja sahip olur. Fransızlar Toros geçitlerine bu sebeple büyük önem vermiştir.

Mondros Mütarekesi Sonrası Bölgenin İngiliz ve Fransızlar Tarafından İşgal Edilmesi

Millî Mücadele Dönemi'nde Güney Cephesi Birinci Dünya Harbi'ndeki Filistin-Suriye Cephesi ile Irak Cephesinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Mondros Mütarekesi imzalanırken İngiliz ordusu Filistin-Suriye Cephesi'nde Halep'in kuzeyine, Irak Cephesi'nde Musul'un önlerine kadar ilerlemiştir.

Mondros Mütarekesi sonrası İngiltere ve Fransa, aralarındaki gizli Sykes Picot Gizli Antlaşması'na göre işgallere başladılar. İngiltere 3 Kasım 1918'de Musul'u, 9 Kasım 1918'de İskenderun'u ve devamında Antep, Maraş ve Urfa'yı işgal etti. Fransızlar da 11 Aralık 1918'de Dörtlyo'a, 17 Aralık 1918'de Mersin'e çıkarma yaptılar. Dolayısıyla Güney Cephesinin Adana bölgesini Fransızlar, diğer bölgelerini İngilizler işgal altına aldılar.

İşgaller başlarken hükûmetin tepki göstermeden seyirci kalması İtilaf Devletlerinin yeni taleplerde bulunmalarını kolaylaştırdı. Bu sebeple İskenderun'un işgalinin ardından İngilizler Adana vilayetinin Pozantı'nın kuzeyine kadar boşaltılmasını istediler. Osmanlı hükûmeti Mondros Mütarekesi hükümlerine aykırı olarak yapılan bu isteğe de boyun eğdi ve 26 Aralık 1918 tarihine kadar Pozantı'ya kadar olan bölge boşaltıldı.

Türk birlikleri bölgeyi boşaltırken 17 Aralık 1918'de Mersin'e çıkan ve çoğu Ermeni olan 1.500 kişilik Fransız kuvvetinden 600 er (bir tabur kadar) Adana şehrine, birer bölük (her bölükte yaklaşık 200 er) İskenderun ve Ceyhan'a, birer takım (her takımda yaklaşık 50 er) Osmaniye-Toprakkale, Yenice ve Pozantı'ya ve birer müfreze de İslahiye, Tarsus ve Kelebek'e dağıtıldı.¹⁴² Elbette bunlar henüz başlangıçtaki kuvvetlerdi, zamanla işgal kuvvetlerinin sayısı arttı. Fransa Şark ordusu bir tümeni Çukurova'nın işgaline tahsis etti. Bu tümenin üç alayından birini Ermeni Alayı teşkil ediyordu. Bunun dışında Adana bölgesindeki yerli Ermenilerin bir kısmı ile dışarıdan getirilen diğer Ermeniler de silahlı çeteler oluşturuyorlardı.

Bu gelişmeler Çukurova'da yaşayan Türk ahaliyi fazlasıyla tedirgin etti. Türk kuvvetlerinin Pozantı kuzeyine kadar Adana bölgesini boşaltması Torosların güneyinin Anadolu'dan koparılacağını gösteriyordu. Adanalılar bu durumu çeşitli makamlar nezdinde protesto ettiler fakat bir netice elde edemediler, işgaller devam etti. 1918 yılı sona ererken Fransızlar Adana bölgesini

¹⁴² Tefvik Bıyıklıoğlu, **Türk İstiklal Harbi I Mondros Mütarekesi ve Tatbikati**, Gnkur. ATASE Bşk.lığı Yay., Ankara 1999, s. 81-93.

tümüyle işgal etmiş oldular. Bundan sonra da bölgede Fransa himayesinde Ermeni vahşeti yaşanmaya başladı. Ermeni vahşeti karşısında çaresiz kalan Adana ileri gelenleri 1918 yılı sonlarında Adana Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adıyla bir teşkilat kurmaya karar verdiler. İstanbul'da da Kilikyalılar Cemiyeti kuruldu. Bu faaliyetlerin yanı sıra silahlı direniş hareketleri de başladı. 19 Aralık 1918'de Dörtöyl civarında Fransızlarla çatışmaya giren köylüler onları geri püskürttü. Daha sonra Kara Hasan adıyla bir vatansever etrafına topladığı adamlarla 1919 yılı başlarında dağa çıkıp Anadolu'daki ilk direniş başlattı.¹⁴³ Ancak bu tür direnişler Sivas Kongresi'ne kadar olan sürede hem yetersiz hem etkisiz kaldı. İşgal kuvvetleri bu dönemde zorlanmadan işgal faaliyetlerini sürdürdüler.

Sivas Kongresi Sonrası Bölgede Kuvayı Milliye Teşkillerinin Kurulması ve İngiliz İşgalindeki Bölgelerin Fransızlara Devredilmesi

Sivas Kongresi 4-11 Eylül 1919 tarihleri arasında gerçekleşti. Kongrede tüm Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin birleştirilmesi, millî kuvvetlerin desteklenmesi ve bunlar arasında kumanda birliği sağlanması kararlaştırıldı. Güney Anadolu'da Kuvayı Milliye ile yürütülecek silahlı direnişin etkili ve koordineli yürütülmesi için işgal altındaki bölge üçe ayrıldı. Adana bölgesi karargâhı Ankara'da bulunan 20.Kolordu Komutanlığı, Maraş ve Antep bölgeleri karargâhı Sivas'ta bulunan 3.Kolordu Komutanlığı ve Fırat'ın doğusu (Urfa bölgesi dâhil) karargâhı Diyarbakır'da bulunan 13.Kolordu Komutanlığı sorumluluğuna tahsis edildi. 20.Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa da Adana bölgesindeki Kuvayı Milliye'nin desteklenmesi için Niğde'deki 11. Tümeni sorumlu kıldı.

Güney Cephesinde Kuvayı Milliye teşkilleri Sivas Kongresi sonrası hız ve etkinlik kazandı. Bu kapsamda Adana bölgesinde Kilikya Kuvayı Milliyesi de 1 Kasım 1919'da teşkil edildi. Kilikya Kuvayı Milliye Komutanlığına Binbaşı Kemal (Doğan) "Kozanoğlu Doğan Bey", yardımcılığına da Yüzbaşı Osman Nuri (Tufan) "Aydınolu Tufan Bey" takma adlarıyla görevlendirildiler. Kilikya Kuvayı Milliyesi Fransızlarla silahlı mücadeleyi başlangıçta ağırlıkla Toroslar bölgesinde yürütecek, burada özellikle Pozantı'nın ele geçirilmesine çalışılacak, akabinde hakim araziden Çukurova'ya doğru mücadele alanı genişletilecekti.

Adana bölgesinden bundan başka Silifke Kuvayı Milliyesi'nin başına Binbaşı Emin Arslan Bey, memur edildi. Silifke'de güvenliği sağlayan Emin Arslan Bey Mersin bölgesine geçti.

Bölgede bir aylık uygulama sonrası Ali Fuat Paşa 1919 yılı Aralık ayı başında Adana bölgesini Seyhan Nehri'ni ara hattı kabul ederek ikiye ayırdı.

¹⁴³ Mustafa Turan, Mustafa Ekincikli, Şennur Şenel vd., **Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi**, Gazi Kitabevi, Ankara 2006, s. 235-236.

Nehrin doğusunda sorumluluk Aydınoglu Tufan Bey de iken Batı Çukurova Komutanlığına “Tekelioğlu Sinan Bey” takma adıyla Yüzbaşı Ali Ratip Bey görevlendirildi.¹⁴⁴ Bu görevlendirmeler sonrası Çukurova bölgesinde direniş faaliyetleri hız kazandı.

Adana bölgesinde Kuvayı Milliye teşkillerinin oluşturulduğu dönem aynı zamanda Antep, Maraş ve Urfa'daki İngiliz kıtalarının yerlerini Fransızlara devrettikleri tarihlere denk geldi. Bu gelişme Sivas'ta 16-28 Kasım 1919 tarihleri arasında gerçekleşen komutanlar toplantısında etraflıca görüldü. Toplantı sonrası yayımlanan tamimde başlıca şu tavsiyelerde bulunuluyordu:

-Bölgeden göç edilmeyecek, alışverişler Türkler arasında yapılacak,

-Zabıta hizmetlerine (jandarma, polis, bekle.) mümkün olduğunca fazla sayıda katılım sağlanacak,

-Millî teşkilere önderlik yapanlar iyi korunacak, karşı olanlar sessizce etkisiz hale getirilecektir.¹⁴⁵

Suriye İtilafnamesi kapsamında İngilizlerin Musul'a karşılık olarak işgal ettikleri Antep, Maraş ve Urfa'dan 1 Kasım 1919'dan itibaren çekilerek buraları Fransızlara devretmesi Güney Cephesi'nde en önemli dönüm noktalarından birini oluşturdu. Bu gelişme sonrası Adana bölgesinde yaşanan zulüm ve baskı diğer bölgelerde de yaşanmaya başladı. Bunun sonucu olarak tüm bölgede birbiri ardına Kuvayı Milliye teşkilleri kurularak silahlı mücadele her kesime yayıldı. Üstelik Fransızlar için sorun Anadolu'nun güneyi ile sınırlı değildi, benzer şekilde Suriye içinde de Fransızlara karşı direniş yürütülmekteydi.

Fransa ile Mütareke Yapılıncaya Kadar Olan Dönemde Bölgedeki Direniş Faaliyetleri

Fransa ile TBMM hükümeti arasında 20 günlük mütareke (ateşkes antlaşması) 23 Mayıs 1920 tarihinde imzalandı. Mütareke 29 Mayıs 1920 gece yarısından sonra başlayacak 18 Haziran 1920'de sona erecekti. Bu ateşkes talebi Fransa tarafından geldi. 1920 yılı başlarından itibaren etkili olarak sürdürülen Kuvayı Milliye mücadelesi dört ayda Fransa'yı ateşkes teklifinde bulunmaya zorlamıştı.

Mütarekeye kadar olan süreçte Adana bölgesinde Fransızlarla mücadele yoğunlukla Toros geçitleri bölgesinde ve Pozantı civarında gerçekleşti. Bu

¹⁴⁴ Süleyman Hatipoğlu, **Türk-Fransız Mücadelesi**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2001, s. 73, Hulki Saral-Tosun Saral, **Vatan Nasıl Kurtuldu**, T. İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1970, s. 20, Sabahattin Selek, **Milli Mücadele (Ulusal Kurtuluş Savaşı)**, C I, Milliyet Yayınları İstanbul 1982, s. 540-541.

¹⁴⁵ Sabahattin Selek, **age.**, s. 317; Süleyman Hatipoğlu, **age.**, s. 74.

kesimde Tekelioğlu Sinan Bey'in idaresinde bulunan Kuvayı Milliye 1920 yılı başından itibaren Toroslar bölgesinde Fransızlarla fiilen savaşmaya başladı ve katılımlarla giderek kuvvetlendi. Bölgede önce millî kuvvetler yanlısı olmayan bazı memurlar yola getirildi, Ermeniler yenilgiye uğratıldı. Akabinde Pozantı kuşatıldı ve buradaki Fransız kuvvetlerinin Adana ile bağlantısı kesildi. Pozantı kuşatması sürerken Hacıkırını ve Belemelik'teki Fransız kuvvetleri yenilgiye uğratıldı. Mütarekenin yürürlüğe girmesinden üç gün evvel 27 Mayıs 1920'de Pozantı'da kuşatılan Fransız taburunun Toros Dağları üzerindeki gizli yollardan kaçarak kurtulmak istemesi ve Kuvayı Milliye tarafından yapılan baskınla esir edilmesi Pozantı bölgesindeki başarıyı tamamladı. Bu suretle Toros yamaçları ile Pozantı ve Gülek geçitleri Kuvayı Milliye tarafından Fransızlardan temizlendi ve Fransız kuvvetleri demir yolunun hemen kuzeyine atıldı.

Kozan (Sis) kasabası Fransızların, Saimbeyli Ermeni kuvvetlerinin işgali altında idi. Kozan'da Tufan Bey Fransız kuvvetleri ve Ermeni çeteleri ile mücadele ederken, Saimbeyli Kozanoğlu Doğan Bey tarafından teşkil edilen Kuvayı Milliye 1.500 Ermeninin işgalindeki Saimbeyli'yi kuşattı.

Osmaniye, Ceyhan ve İslahiye'deki Kuvayı Milliye unsurları da Fransız müfrezelerine baskınlar yapmaktaydı. Özellikle Nur Dağları bölgesinde Kara Hasan Kuvayı Milliyesi Dört Yol dolaylarındaki baskınlarda etkili oluyordu.¹⁴⁶

Mersin kesiminde Emin Arslan Bey, 1 Nisan 1920 gecesi iskele çevresinde konuşlu takviyeli Fransız Alayını kuşatarak teslim olmaya zorladı. Fransızlar ancak donanma ateşiyle ve Mersin'e yeni takviyeler getirerek kuşatmayı kırabildi.

Osmaniye ve Çevresinde Kuvayı Milliye'nin Teşkili

Osmaniye kasabasını işgal eden Fransızlar burada da Ermeniler ile birlikte halka kötü muamelede bulunuyorlardı. Bu haksız işgal ve kötü muamele Osmaniye'de Kuvayı Milliye teşkilat çalışmalarının hızlanmasına yol açtı.

Osmaniye kasaba merkezinde halk tarafından Karayığın, Nuri Efe, Yeşiloğlu, Taşçı Bekir ve Süleyman Ağa müfrezeleri adı altında beş Kuvayı Milliye müfrezesi teşkil edildi. Bu müfrezelerin mevcutları 25-50 kişiden oluşuyor, müfrezelere kadınlar da katılıyordu. Bu kadınlardan biri de 5 Ağustos 1920'de Osmaniye'de yapılan muharebede göğsünden vurularak şehit olan Rahime Onbaşı idi. Kırmızı Müfrezeye denilen Kuvayı Milliye bölüğünde daima en önde hareket eden tüm çatışmalara katılan bu cesur ve kahraman 25 yaşındaki Türk kadına onbaşı rütbesi verilmişti.¹⁴⁷

¹⁴⁶ **Türk İstiklal Harbi, Güney Cephesi**, C IV, Gnkur. Basımevi, Ankara 2009, s. 160.

¹⁴⁷ A. Neşet Dinçer, **Rahime Onbaşı**, Hançer Matbaası, Osmaniye 1983, s. 17-18; Zeki Sarıhan, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü**, C III, TTK Yay., Ankara 1995, s. 106; Ferhat Uyaniker, **Milli**

Kasaba dışında sancak bölgesinde Haruniye (Düziçi), Yarpuz, Bahçe, İslahiye, Yanıkkışla, Çardak, Tiyet, İkiz, Kefruz, Köserli, Kerhan Köprüsü, Muhacir, Tatarlı, Andrin, İnceali, İsmail, Alihan ve Ceyhan adı altında birçok müfreze kuruldu. Bu müfrezelerden bazıları bir araya gelerek mevcutları 25-100 kişi arasında değişen gruplar da oluşturdu.¹⁴⁸

Haruniye [Düziçi]'de Fransızların iki tabur ve iki batarya kadar kuvveti bulunmaktaydı. Fransız kuvveti bölgede 4 Mart 1920'de Kuvayı Milliye kuruluncaya kadar rahat hareket ediyordu. Ancak kuruluşunu müteakip 300 kişiye ulaşan mevcudu ile Kuvayı Milliye'nin yaptığı baskınlarla güç duruma düşen ve kayıplar veren Fransız kuvvetleri sonunda Haruniye'nin güneyine çekilerek demir yolu hattında tertiplenmek zorunda kaldı.

Haruniye bölgesindeki Kuvayı Milliye oluşumu, Yörük Selim Bey'in birkaç yüz kişi ve iki makineli tüfekten oluşan Maraş Kuvayı Milliyesi ile 27 Mart 1920'de bölgeye gelmesiyle büyük güç kazandı. Yörük Selim Bey bölgedeki Fransızlara baskınlarla çok kayıp verdirdi. Bu Kuvayı Milliye'nin Yıldırım Bölüğü Komutanı Yüzbaşı Abdullah bir çarpışmada en önde hücum ederken şehit oldu. Fransızlardan ele geçirilen silah, malzeme ve cephane ile Kuvayı Milliye giderek kuvvetlendi.

Bölgedeki müfrezeler devamlı olarak demir yolu hattını ve özellikle köprüleri tahrip ederek Antep ile Adana arasındaki bağlantıyı kestiler.

15 Mayıs 1920'de Yarbaşı-Bahçe arasında bir köprü'nün tahribi sonucu bir Fransız treni devrildi. Trendeki 150 Fransız askerinden ancak sekiz er kurtuldu. Onlar da esir edildi. Durumdan haberdar olunca Fransızlar Osmaniye'nin beş kilometre kuzey doğusunda Mamure Tren İstasyonu'nda bulunan 300 kişilik bir kuvveti hemen bölgeye sevk etti. Ertesi sabah Kuvayı Milliye ile takviye gelen bu Fransız kuvveti arasında yoğun bir çatışma yaşandı. Çok sayıda zayıt verince Fransız takviye kuvveti geri çekilerek Mamure'ye dönmek zorunda kaldı.

Adana Bölgesi Dışında Güney Cephesi'nin Diğer kesimlerinde Mütareke Öncesi Direniş Faaliyetleri

1920 yılı başlarından itibaren Fransa ile mütareke imzalanıncaya kadar olan dönemde;

-Maraş bölgesinde 21 Ocak-11 Şubat 1920 tarihleri arasında şehir içinde süren çatışmaların sonunda 12 Şubat 1920'de Maraş Fransız işgalinden kurtarıldı.

Mücadelede Türk Kadını (Basılmamış Daktilo Metni), Gnkur. ATASE Bşk.lığı Kütüphanesi, İstanbul 2007, s. 114-116.

¹⁴⁸ Türk İstiklal Harbi, s. 82-83.

-Urfa'da Jandarma Komutanlığına atanan Yüzbaşı Ali Saip (Ursavaş), Mustafa Kemal Paşa'nın direktifiyle 3000 kişilik Kuvayı Milliye teşkilatlanmasını tamamladı. Bölge aşiretlerinin de desteğini alan Ali Saip Bey 7 Şubat 1920'de şehirdeki Fransız Komutana 24 saat içerisinde Urfa'yı boşaltması için ultimatome verdi. 8/9 Şubat 1920 gecesi Ali Saip Bey komutasındaki Urfa'lı millî kuvvetler, Fransızlara ağır kayıp verdirdikten sonra 11 Nisan 1920'de Fransızlar Urfa'dan çekilmek zorunda kaldılar.

-Antep bölgesinde 1920 yılı Şubat ve Mart aylarında Kilis-Antep yolunu tutan Antep Kuvayı Milliye Komutanı Şahin Bey (Teğmen Sait) iki ay süresince Fransız konvoylarının Antep'teki Fransız kuvvetlerini ikmalini önledi. 28 Mart 1920'de şehit olunca Antep Kuvayı Milliye Komutanlığına Kılıç Ali Bey atandı. 1 Nisan 1920'de Antep şehir merkezinde Antep halkı ile Ermeniler ve Fransız askerleri arasında yaşanan çatışmalar sonrası Kilis'ten sevk edilen Fransız kuvvetleri tarafından 15/16 Nisan 1920 gecesinden itibaren şehir Fransızlar tarafından kuşatılmaya başlandı. Mütarekeye kadar olan sürede şehrin etrafında Fransızların kuşatmayı daraltma, Kuvayı Milliye'nin de kuşatmayı yarmaya yönelik taarruzları yaşandı. Neticede mütareke yürürlüğe girdiğinde Antep şehri 1,5 aydır Fransız kuşatması altındaydı.

Mütareke Döneminde Kuvayı Milliye Faaliyetleri

Mütareke sırasında Türk tarafında muharebe hazırlıklarına devam edildi. Bu dönemde 11.Tümen Adana Cephesinde Batı Cephesine kaydırılmaya başlandı. 11.Tümen yerini 41.Tümene bıraktı. 41.Tümen karargâhı 21 Haziran 1920'de Pozantı'ya taşındı. 41.Tümen emrinde 139.Alay ile Emin Arslan Bey Kuvayı Milliyesi ile Tekelioğlu Sinan Bey Kuvayı Milliyesi bulunuyordu.¹⁴⁹

Mütarekenin imzalandığı döneme kadar Fransızlar henüz Suriye'nin işgalini tamamlayamamıştı. Şam'da Faysal'ın idaresinde bağımsız bir Suriye Krallığı vardı. Halep, Hama, Humus gibi şehirler bu hükûmetin idaresi altındaydı.

Mütareke Dönemi'nde Antep'teki Fransız kuvvetlerinin bir kısmı ile Urfa kaybedilince Akçakale'den Cerablus'a kadar istasyonlardaki garnizonların kaldırılması sonucu tasarruf ettikleri kuvvetleri de kullanarak Fransızlar Halep ve Şam'ı işgal ettiler. Sonrasında diğer Suriye şehirlerini de muharebe etmeden ele geçirerek Suriye'nin işgalini tamamladılar. Kral Faysal Filistin üzerinden Avrupa'ya kaçtı.

Suriye'nin tümüyle işgali sonucu Fransızlar karşısında direnen yerler olarak yalnız Adana ve Antep kaldı. Bu durumda Fransızların bu bölgelerde kuvvetlerini takviye edeceği ve daha büyük çaplı muharebelere girişeceği

¹⁴⁹ **Türk İstiklal Harbi**, s. 171-173.

aşıkardı.¹⁵⁰

Mütareke sona erdikten bir hafta sonra 26 Haziran 1920 tarihinde Elcezire Cephesi Komutanlığı ile Adana Cephesi Komutanlığı teşkil edildi. Elcezire Cephe Komutanlığının sorumluluk bölgesi İran sınır ile Fırat Nehri arasındaki bölge idi. Cephe Komutanı olarak Nihat [Anılmış] Paşa görevlendirildi. Adana Cephesinin sorumluluk alanı Fırat Nehri'nden Toroslara kadar olan bölge idi. Komutanlığa Albay Selahattin Adil Bey atandı. Adana Cephesi Komutanlığının kurulması Fransızlara yönelik mücadelenin daha etkili yürütülmesine imkan sağladı.

Mütareke Sonrası 1920 Yılında Muharebe ve Çatışmalar

Mütareke sonrası Osmaniye-Bahçe demir yolu hattının orta kesiminde Fransızların Yarbaşı civarındaki kuvvetleri çembere alındı, bölgeye gelen Yörük Selim Bey kuvvetleri ile çember takviye edildi. Buna rağmen Fransız kuvveti huruç hareketi ile çemberden kurtularak önce Mamure'ye sonra Osmaniye'ye çekildi. Bu suretle Osmaniye ile Bahçe arasında Fransız kuvveti kalmadı.

Yörük Selim Bey bu faaliyetin ardından Haruniye bölgesindeki tüm Kuva-yı Milliye unsurlarını emrine alarak Osmaniye çevresine yaklaştı. Osmaniye'yi Fransızlardan kurtarmak için yedi gün süresince Fransızlar ile yoğun çatışma sürdürdü. Buna rağmen Fransız kuvvetlerini Osmaniye'den atmak mümkün olmadı. Bu çatışmaların ardından Yörük Selim Bey Islahiye bölgesine sevk edildi. Bu durumda Haruniye'de yalnız yerli milli kuvvetler kaldı.¹⁵¹

Fransızlarla yapılan mütareke sona erdikten sonra Fransızların Tarsus etrafındaki emniyet birliklerinden biri olan Hacıtalıp Çiftliği 25 Haziran 1920 akşamı baskın düzenlenerek burada bulunan Tunus ve Cezayirli Fransız askerleri esir alındı. Hacıtalıp taarruzunu müteakip Tarsus Ovası, Tarsus Kuva-yı Milliye Grubunun kontrolü altına girerken Fransızlar manevi yönden iyice çöktü.¹⁵²

Fransızlar, Türk kuvvetlerinin Adana ve Tarsus'a kadar sokulmalarından hiç de memnun değildiler. Bunun için devamlı olarak mevzi taarruzlarla şehir ve kasabalara yaklaşan Türk birliklerini geriye atmak için çalışıyorlardı. Bu kapsamda Fransızlar 2 Temmuz 1920'de şehrin 5 kilometre kuzeydoğusundaki Madama Çiftliği ile çiftliğin hemen kuzeyindeki Çarhıpare köyüne taarruz ettiler. Topçu ve makineli tüfeklerle destekli iki Fransız bölüğü tarafından gerçekleştirilen ve üç kez tekrarlanan taarruzda ağır kayıplar veren

¹⁵⁰ **Türk İstiklal Harbi**, s. 168.

¹⁵¹ **Türk İstiklal Harbi**, s. 83-85.

¹⁵² İsmail Ferahim Şalvuz, **Kurtuluş Savaşı'nda Kahraman Çukurovalılar (Adana, Tarsus, Mersinliler)**, Aydınlık Basımevi, İstanbul 1938, s. 30-35.

Fransızlar Adana'ya çekildiler. Bu dönemde Adana hükümet Meydanı Yüreğir Ovası'ndaki bazı köylerden, Ermeni ve Süryani zulmünden çekinerek gelen köylülerle dolmuştu.¹⁵³

Adana'nın doğusunda bulunan Türk kuvvetlerine taarruzlarında sonuç alamayan Fransızlar 4 Temmuz 1920'de Adana'nın batısında Şakir Paşa Çiftliği kesiminde taarruza geçti, dört saat süren çarpışmadan sonra Adana'ya çekilmek zorunda kaldı.¹⁵⁴

Kuvayı Milliye'nin her defasında kazandığı başarı Adana şehri üzerinde olumlu etki yarattı, halkın Fransızlara karşı tepkisi giderek arttı. Bu sebeple Fransız Tümen Komutanı 24 Temmuz 1920'de Adana'da sıkıyönetim ilan etti. Sıkıyönetim bildirisinde vazifeli olanlardan başka hiç kimsenin silahlı olarak sokaklarda dolaşamayacağı belirtilmişti, ancak Ermeniler silahlı olarak dolaşmaya, Türklere saldırı ve hakaretlere devam ettiler. Dolayısıyla sıkıyönetimle getirilen kısıtlamalar sadece Türklere uygulandı.

Ermenilerin 25 Haziran 1920 akşamı Misis'te 50 kişiyi katletmesi üzerine harekete geçen Kuvayı Milliye ertesi gün kasabada Ermeni çeteleriyle yoğun bir çatışmaya tutuştu. Sokak çatışmaları Kuvacıların mermileri tükenene kadar devam etti. Bu çatışmalar sonrası Ermenilerin kasabadaki Türklerin evlerini ateşe vermesi üzerine 5/6 Temmuz 1920 gecesi Kuvayı Milliye yeniden harekete geçerek çatışmalar sonrası kasabanın büyük kısmını ele geçirdi. Fakat akşama doğru Fransızların zırlı trenle gönderdikleri takviyelerin açtıkları ateşler neticesinde Kuvayı Milliye birlikleri çekilmek zorunda kaldı.¹⁵⁵

1920 yılı Temmuz ayında Fransız birlikleri demir yolu hatlarına ve Adana çevresindeki garnizonlara yönelik saldırılardan bunaldı. Demir yolu hatınının tamirini müteakip Ceyhan ve Misis'teki kuvvetlerini Adana'ya çektiler.

Tarsus'un hemen kuzeybatısında Bağlar mevkiinde bulunan Fransız garnizonu dönemin en modern silahlarıyla donatılmıştı ve garnizonda 400 Fransız askeri bulunuyordu. 1920 yılı ortalarında Tekelioğlu Sinan kuvvetlerinin Adana'daki Fransız kuvvetlerine saldırıya geçmesi öngörülüyordu. Fransızların bu saldırı ile meşgul olduğu bir ortamda Tarsus'un girişindeki Fransız garnizonuna taarruza geçmenin yerinde olacağı düşünüldü. Bölgedeki tüm Kuvayı Milliye müfrezelerinin dahil edildiği bir saldırı planı yapıldı. Bu kapsamda 15 Temmuz 1920 gecesi harekete geçildi. Ancak taarruza katılan birlikler arasında koordine kaybolup bazı müfrezeler zamanından önce ateş açınca baskın etkisi kayboldu ve taarruz durdurularak müfrezeler geri çekildi. Ertesi gece tekrarlanan saldırıda yine benzer sorunlar yaşandı. 18/19

¹⁵³ Sinan Tekelioğlu, "Adana Cephesi Hatıratımdan", **Dirlik**, S 651, Adana 1965; Kemal Çelik, **Milli Mücadele'de Adana ve Havalisi (1918-1922)**, TTK Basımevi, Ankara 1999, s. 401.

¹⁵⁴ Zeki Sarıhan, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü**, C III, TTK Yay., Ankara 1995, s. 110.

¹⁵⁵ Çelik, **age.**, s. 410.

Temmuz 1920 gecesi üçüncü kez tekrarlanan taarruzda birlikler plana uygun hareket edince taarruz başarıyla gelişti ve Fransız kuvveti bozguna uğradı. Fransız askerleri panik halinde Tarsus'a doğru çekildi.

Fransızlar süregelen başarısızlar ve kayıplar dolayısıyla Adana bölgesindeki kuvvetlerini takviye etmek zorunda kaldılar. Bunun için İstanbul'daki birliklerden bir alay kadar kuvveti Adana'ya getirerek 1.Tümeni takviye ettiler.

27 Temmuz 1920'de Adana'da tertiplenen mevcudu 2.000 kişiden¹⁵⁶ oluşan ve zırhlı otomobillerle takviyeli diğer bir Fransız birliği Tarsus istikame-tinde harekete geçti. Harekâtın maksadı Tarsus'ta kuşatılan Fransız kuvvetle-rini kurtarmaktı. Fransız birliğine intikal boyunca Kuvayı Milliye'nin çeşitli saldırıları olsa da Fransızlar akşam karanlığında Tarsus'a girmeyi başardılar.¹⁵⁷

Fransızlar Tarsus'a girdikten sonra Türk topçusu Tarsus'un muhtelif yerlerine ateş ederek Fransızlara kayıplar verdirdi. Tarsus'ta iki gün kalan Fransız birliği 30 Temmuz 1920 günü Mersin'e ilerledi. Mersin'de yedi gün kalan ve demir yolu ile gönderilen silah, mühimmat ve erzak ikmalini tamamlayan Fransız birliği 7 Ağustos 1920'de Adana'ya geri dönüşe geçti. Yolda Kuvayı Milliye müfrezelerinin saldırıları sonucu önemli kayıplar verdi fakat geceyi Tarsus'ta geçirdikten sonra 8 Ağustos 1920 günü Adana'ya dönmeyi başardı.¹⁵⁸

1920 yılı Ağustos ayı başlarında 41. Tümenin Batı Cephesine gönderilen iki alayının yerine yenilerinin teşkiline başlandı. Bununla birlikte çok geçmeden bir ay sonra 41.Tümenin yine bazı birlikleri çıkan ayaklanmaları bastırmak üzere başka bölgelere sevk edildi. Bir ay sonra 6 Ekim 1920'de bu kez de 41. Tümenin Adana Müfrezesi baş gösteren Delibaş Mehmet ayaklanmasını bastırmak üzere Konya'ya sevk edildi.¹⁵⁹

Tarsus ile Mersin arasındaki Küçük Ziyarettepe bölgesi Mersin'e yapılacak bir taarruzu önlemek ve demir yolu ulaşımının güvenliğini sağlamak yönünden stratejik değerinde bir konumdaydı. Bu sebeple Fransızlar buraya çok sayıda demir yolu koruma birliği ve bir bölük kadar kuvvet yerleştirmişti. Tarsus Grup Komutanlığı bu tepeyi ele geçirmek için emrindeki Kuvayı Milliye müfrezeleri ile 14/15 Ağustos 1920 gecesi tepeye bir baskın düzenledi. Bu baskın başarılı olmayınca iki gün sonra yenide taarruz etti. Bu kez tepeyi ele geçirdi. Fakat Fransızlar üstün kuvvetlerle yaptıkları karşı taarruzla tepeyi yeniden ele geçirdiler.

¹⁵⁶ ATASE Arşivi, Kol: İSH, Kutu: 626, Göm: 29, Belge: 29-9.

¹⁵⁷ Çelik, age., s. 362.

¹⁵⁸ Türk İstiklal Harbi, s. 196.

¹⁵⁹ ATASE Arşivi, Kol: İSH, Kutu: 625, Göm: 167, Belge: 167-,1, 2.

Ağustos ayı sonlarına doğru Fransız donanması kıyıya yakın köyleri top ateşine tuttu. Aslında her yenilgi sonrası öç alma duygusuyla yaptıkları bir uygulamaydı donanma ile kıyıları ateş altına almak.

Fransızlar gerek Adana ve Tarsus'un ileriden emniyetini sağlamak gerekse Pozantı ve Karaisalı yollarının güvenliğini sağlamak için sık sık Adana'nın 15 kilometre kuzeybatısında Kurttepe ve Karahan köyleri istikame-tinde harekât yapıyorlardı. 20 Kasım 1920 günü toplar, makineli tüfekler ve uçaklar desteğinde bu bölgedeki Türk mevzilerine taarruza geçtiler. Üç gün süren taarruz harekâtında önce kısmi başarı elde edip bir miktar ilerlese de Fransızlar Kuvayı Milliye müfrezelerinin karşı saldırıları sonucu çekilmek zorunda kaldılar. Fransız taarruzlarına karşı Türk kuvvetlerinin çoğunluğunun Fransızlara yan tesiri yaratacak şekilde tertiplenmesi muharebelerin başarılı şekilde sonuçlanmasında etkili oldu.¹⁶⁰

Fransızların bölgede mahdut hedefli taarruzları bundan sonra da devam etti. 1921 yılı başından itibaren Adana, Tarsus ve Mersin gibi büyük merkezleri ve demir yolunu ellerinde bulundurarak¹⁶¹sık sık küçük birliklerle mevzi taarruzlar yaptılar. Kuvayı Milliye birlikleri her defasında Fransızlara kayıplar verdirdi, çok sayıda silah ele geçirdi. Toros geçitlerini elde buldurmak için yapılan taarruzlardan beklenen sonucu alamayınca Fransızlar tümüyle savunmaya geçtiler.¹⁶²

Osmaniye'de Fransız işgali sürmekte ve Fransız askerleri ile Ermeniler halka zulüm ve eziyet etmekteydi. Buna karşılık Osmaniye Kuvayı Milliyesi de Fransızlarla çarpışmaya devam ediyordu. Bu çarpışmalar 1920 yılında daha da yoğunlaştı. Bu sebeple Osmaniye halkının silah ve cephane ihtiyacı giderek artıyordu.¹⁶³

Bölgede büyük çaplı ilk çatışmalar Ceyhan'ın 7-8 kilometre kuzeyinde Mercin civarında 18 ve 28 Ağustos 1920 tarihlerinde gerçekleşti. Fransızların bir piyade alayı, bir süvari bölüğü ve iki batarya ile gerçekleştirdiği taarruzlarda bölgedeki Kuvayı Milliyeden 7-8 kat üstün olmasına rağmen muharebelerde ağır kayıp verdiler. Mercin Çayı'nın kuzeyine geçemeyen Fransız Alay Görev Kuvveti Ceyhan'a dönmek zorunda kaldı.

İkinci Mercin Muharebesi'nden sonra 10 Ekim 1920'ye kadar Ceyhan bölgesinde önemli bir hareketlenme yaşanmadı.

Osmaniye'ye yakın bölgede çatışmalar 1920 yılı Ekim ayında daha da yoğunlaştı. Osmaniye bölgesinde Türk kuvvetleri genel olarak Osmaniye'nin

¹⁶⁰ Kasım Ener, **Çukurova'nın İşgali ve Kurtuluş Savaşı**, Berksoy Matbaası, İstanbul 1965, s. 263.

¹⁶¹ **ATASE Arşivi**, Kol: İSH, Kutu: 656, Göm: 15, Belge: 15-.,1.

¹⁶² **Türk İstiklal Harbi**, s. 203.

¹⁶³ **ATASE Arşivi**, Kol: ATA-ZB, Kutu: 25, Göm: 130, Belge: 130-5.

beş kilometre kadar batısı ve kuzeyindeki hâkim sırtlarda tertiplenmişti. Bu kuvvetlerin içinde Kuvayı Milliye müfrezelerinin yanı sıra 26. Alayın 2. Taburu da bulunmaktaydı. Fransızlar Osmaniye çevresindeki Türk kuvvetlerine yönelik büyük çaplı bir taarruz için Osmaniye'de bir tümen kadar (yaklaşık üç alay/dokuz tabur) kuvvet topladı. Bu denli kalabalık ve üstün kuvvetlerle Fransız Tümeni 10 Ekim 1920'de Türk mevzilerine taarruza geçti. Üç gün süren muharebelerde 1.000 kişiye yakın kayıp veren Fransız Tümeni sonunda Adana istikametinde çekildi. Kovanbaşı Muharebesi olarak tarihe geçen bu çatışmada Türk kuvvetlerinin mevzilerini kahramanca savunmaları ve kaybedilen mevzileri karşı taarruzlarla geri almaları başarıya ulaşmada etkili oldu. Bu muharebelerden sonra cephaneye ikmaline daha fazla önem verildi. Osmaniye Bölge Komutanlığı emrine Maraş'tan iki şinayder dağ topu gönderildi.¹⁶⁴

1920 yılı Kasım ayının başlarında Osmaniye bölgesinde Kanlıgeçit Muharebeleri yaşandı. Toprakkale'de toplanan 4. Fransız Tümeni Antep'teki kuvvetleri takviye edecekti. Bunun için 1 Kasım 1920 günü intikale başladı. Yalnız aldıkları emir gereği Antep'e giderken güzergah üzerinde özellikle Osmaniye-Bahçe arasında toplanan Türk kuvvetlerini imha ederek yola devam etmesi bildirilmişti. Bu kapsamda kuruluşundaki çok sayıda topla desteklenen üç piyade alayı ve bir süvari alayı ile taarruza geçen Fransız Tümeni ile Türk kuvvetleri arasında çatışmalar yoğunlukla Osmaniye'nin 20 kilometre kuzeydoğusundaki Kanlıgeçit bölgesi ve doğusunda gerçekleşti. Aralıklarla 10 güne yakın süren çatışmalarda Fransız Tümeni ağır kayıplara karşın bir netice alamadan önce İslahiye'ye geçti. Sonrasında Antep istikametinde ilerlemesini sürdürdü.

Bu muharebeden sonra Fransızlar 4. Tümen dışındaki birliklerini Osmaniye'ye çektiler. Mamure istasyonunda zayıf bir müfreze bıraktılar. Buradaki Fransız müfrezesine yönelik Üsteğmen Saim Bey komutasındaki Kuvayı Milliye ile 15 Kasım 1920 günü yapılan taarruzda Grup Komutanı Saim Bey şehit olunca Kuvayı Milliye geri çekildi.

1920 yılı sonlarında Osmaniye Akıncı müfrezeleri İslahiye bölgesinde yaptıkları taarruzlarda Fransızlara 300 civarında zayıyat verdirdi.¹⁶⁵

1921 Yılı Gelişmeleri, Ankara Antlaşması ve Fransız Kuvvetlerinin Bölgeden Çekilmesi

1921 yılında Osmaniye bölgesinde nispeten büyük çaplı çatışmalar Şubat ve Mart aylarının ilk haftalarında yine Kanlıgeçit bölgesi civarında gerçek-

¹⁶⁴ Türk İstiklal Harbi, s. 223.

¹⁶⁵ ATASE Arşivi, Kol: İSH, Kutu: 628, Göm: 3, Belge: 3-1; Kutu: 568, Göm: 173, Belge: 173-1.

leşti. Bu çatışmalar yine Fransızların hiçbir kazanç elde edemediği, pek çok kayıp verdikleri taarruz girişimleri şeklinde gerçekleşti.

Mart ayı sonlarında Fransızların bölgeden çekilmekte olduğu haberleri alınmaya başlandı. 27 Mart 1921 günü Osmaniye Bölge Komutanlığı, 26 Mart 1921 gecesi Fransızların Mamure ve Osmaniye'den çekildiklerini bildiren mesajı çekti.¹⁶⁶ Fransızlar Ankara hükümeti henüz antlaşma imzalamadan Kilikya bölgesini boşaltmaya başlamışlardı.

Güney cephesinin diğer kesimi Antep bölgesinde 10 aylık kuşatma sonunda 8 Şubat 1921'de Antep düştü. Her ne kadar açlık ve cephe noksanlığı sebebiyle Antep teslim olsa da burada Fransızlar da ağır bedeller ödemişti.

Saimbeyli'de Ermeni asiler ortadan kaldırılarak Saimbeyli ve Kozan sancağı kurtarılmış, bölgede Ermeni devleti kurma hayali yok edilmişti. Türk Kuvayı Milliyesinin tüm bu başarıları sonucu Fransızların öç alma duygusuyla esir durumundaki Türkleri idam ettikleri haberleri gelmeye başladı.¹⁶⁷

Yaşanan bunca çatışmalardan ve aldıkları ağır zayıatlardan Adana bölgesinde tutunamayacaklarını anlayan Fransa hükümeti, Ankara hükümeti ile görüşme fırsatı armaya başladı. Karşılıklı görüşmelerin neticesinde Sakarya Zaferi'nden 37 gün sonra 20 Ekim 1921'de Ankara Antlaşması imzalandı.¹⁶⁸

Antlaşma kapsamında Fransızlar Kasım ayından başlayarak bölgedeki kuvvetlerini parça parça çekmeye başladılar. 1921 sonlarında çekilmeyi büyük oranda tamamlayan Fransızların son kafilesi 5 Ocak 1922'de bir savaş gemisiyle Mersin limanından ayrıldı, bu suretle Adana bölgesindeki işgal tümüyle sona ermiş oldu.

SONUÇ

İstiklal Harbi'nde Güney Cephesi, İstiklal Harbi'nin diğer cepheleri olan Doğu ve Batı cephelerinden farklılık gösterir. Bu cephede mücadele esas itibarıyla Kuvayı Milliye unsurları, müfrezeleri tarafından yürütülmüş, düzenli birliklerin kullanılmasından kaçınılmış, hatta buradaki Kuvayı Milliye teşkillerine görevlendirilen subayların askerî kimliğini saklamak için hepsine birer takma ad verilmiştir.

Güney Cephesinin bir bütün olarak düzenli cepheye dönüştürülmemesinin, buradaki mücadelenin halk savaşı şeklinde sürdürülmesinin ve Kuvayı Milliye teşkillerine takma adlarla subay görevlendirilmesinin çeşitli sebepleri vardı. En önemli sebep, bu cephedeki direnişi halk direnişi olarak göstererek Batı kamuoyunu etkilemek, İtilaf cephesinde çatlak oluşturmaktı. Bir başka

¹⁶⁶ ATASE Arşivi, Kol: İSH, Kutu: 804, Göm: 61, Belge: 61-1.

¹⁶⁷ ATASE Arşivi, Kol: İSH, Kutu: 602, Göm: 110, Belge: 110-1.

¹⁶⁸ ATASE Arşivi, Kol: İSH, Kutu: 630, Göm: 6, Belge: 6-9.

sebepl İtilaf Devletleri içinde özellikle İngiltere, Fransa ve İtalya ile düzenli birliklerle karşı karşıya gelmemektir. Son olarak, Mustafa Kemal Paşa İstiklal Harbi'nin kaderinin Batı Cephesine bağılı olacağını biliyor, Batı Cephesinin aleyhine diğer cephelere birlik kaydırmak istemiyordu.

Adana bölgesinde başlıca iki dönüm noktasını; Sivas Kongresi sonrası bölgede Kuvayı Milliye teşkillerinin oluşturulması ve Mütareke (20 günlük ateşkes) sonrası 1920 yılında bölgenin her kesiminde yapılan muharebe ve çatışmalarda ağır zayıyat alan Fransa'nın savaşma azim ve iradesinin kırılması olmuştur. Fransa bu cephede ısrar etmenin zarardan başka sonuç getirmeyeceğini görmüştür.

Adana bölgesindeki Kuvayı Milliye mücadelesinin diğer bölgelerdeki mücadeleden başlıca farkı harekât nevinin boğaz, geçit ve gediklerde muharebe ve arazi savunması/taarruzu şeklinde gerçekleşmiş olmasıdır. Diğer bölgelerde öne çıkan harekât nevi meskûn mahal muharebesi olmuştur. Şüphesiz taraflar arasında kuvvet yönünden (personel, araç, silah, mühimmat yönünden) büyük çapta dengesizlik söz konusu olduğunda, zayıf taraf dağlarda muharebe ve meskûn mahallerde muharebeyi tercih edecektir. Güney Cephesinde kuvvet ve arazi durumuna göre Kuvayı Milliye teşkilleri, kendi bölgelerinde en uygun harekât nevinin kullanmışlardır.

İstiklal Harbi'nin bu cephesinde her türlü yokluğa, bir yandan yerli Ermenilerin, diğer yandan dışarıdan getirilen Ermeni çetelerin ve Fransız üniforması giydirilen Ermeni zalimlerin katliamlarına, öte yandan Kuvayı Milliye karşısında aciz kalan Fransızların intikam duygusuyla baskıcı yönetimlerine uzun süre direnerek zafer kazanan bölge halkı, sadece kendi kaderini belirlemiş, aynı zamanda Millî Mücadele'nin gidişatına da doğrudan etki etmiş, katkı sağlamıştır.

KAYNAKÇA

ATASE Arşivi

BIYIKLIOĞLU, Tefik, **Türk İstiklal Harbi I Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı**, Gnkur. ATASE Bşk.lığı Yay., Ankara 1999.

ÇELİK, Kemal, **Milli Mücadele'de Adana ve Havalisi (1918-1922)**, TTK Basımevi, Ankara 1999.

DİNÇER, A. Neşet, **Rahime Onbaşı**, Haçer Matbaası, Osmaniye 1983.

ENER, Kasım, **Çukurova'nın İşgali ve Kurtuluş Savaşı**, Berksoy Matbaası, İstanbul 1965.

HATİPOĞLU, Süleyman, **Türk-Fransız Mücadelesi**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2001.

SARAL, Hulki- Saral,Tosun, **Vatan Nasıl Kurtuldu**, T. İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1970.

SARIHAN, Zeki, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü**, TTK Yay., C III, Ankara 1995.

SELEK, Sabahattin, **Milli Mücadele (Ulusal Kurtuluş Savaşı)**, C I, Milliyet Yayınları, İstanbul 1982.

ŞALVUZ, İ. Ferahim, **Kurtuluş Savaşı'nda Kahraman Çukurovalılar (Adana, Tarsus, Mersinliler)**, Aydınlık Basımevi, İstanbul 1938.

TEKELİOĞLU, Sinan, "Adana Cephesi Hatıratımdan", **Dirlik**, S 651, Adana 1965.

TURAN, Mustafa-Ekincikli, Mustafa-Şenel Şennur vd., **Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi**, Gazi Kitapevi, Ankara 2006.

Türk İstiklal Harbi, C IV, Güney Cephesi, Gnkur. Basımevi, Ankara 2009.

UYANIKER, Ferhat, **Milli Mücadelede Türk Kadını** (Basılmamış Daktilo Metni), Gnkur. ATASE Bşk.lığı Kütüphanesi, İstanbul 2007.

MİLLÎ MÜCADELE'DE DOĞU KİLİKYA CEPHESİNİN TEŞKİLATLANMASI

Tekin İDEM*

ÖZET

I. Dünya Savaşı sonunda imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması'nı takip eden günlerde Çukurova bölgesi Kasım-Aralık 1918'de önce İngiliz-Fransız; ardından Fransız-Ermeni ortak işgaline uğramıştır. Fransızların Suriye'yi daha kolay idare edebilmek için tasarladığı Kilikya Ermeni Devleti vaadi sebebiyle; Ermeniler, Müslüman halka karşı işkence ve katliamlar yapmışlar, mallarına el koymuşlardır. İstanbul hükûmetinden temel hak ve hürriyetlerini koruması adına yeterli desteği göremeyen Müslüman halk hayat hakkını koruyabilmek için silahlı direniş birlikleri oluşturmaya başlamıştır.

Kozan'daki Ermeni Yaverinin ölümünden sorumlu tutulan ve henüz Fransız işgali gerçekleşmeden Kozan'ı terk ederek Develi'de sürgün hayatı yaşayan "Üç Kozanlı" (Kurdoğlu Hulusi, Topaloğlu Halil ve Dava Vekili Faik Efendiler) Sivas'ta Mustafa Kemal Paşa ile görüşmüşler; Mustafa Kemal'in bölgede kuracağı bir Kuva-yı Milliye Teşkilatını maddi ve insani açıdan tüm güçleriyle destekleyeceklerini belirtmişlerdir. Bu görüşme sonrasında Mustafa Kemal Paşa Topçu Binbaşı Kemal Bey'i "Kozanoğlu Doğan" takma adıyla Kilikya Umum Komutanlığına Piyade Yüzbaşısı Osman Nuri'yi "Aydınöğlu Tufan" takma adıyla Doğu Kilikya Kuva-yı Milliye Komutanlığına atamıştır. İlerleyen günlerde bölgenin genişliği sebebiyle Jandarma Yüzbaşısı Ali Ratip "Tekelioğlu Sinan" takma adıyla Batı Kilikya Kuva-yı Milliye Komutanlığına atanmıştır.

Sorumluluk sahasında Millî teşkilatı bir an önce faaliyete geçirmek isteyen Tufan Bey; önce Gizzik Duran ve çetesini, ardından Feke Belediye Baş-

* Dr. Öğr. Üyesi, Batman Üniversitesi/ Batman –TÜRKİYE tekin.idem@batman.edu.tr

kanı Cezmi Bey'i ve Kozan Jandarma Komutanı Yüzbaşı Ali Saip'i Milli Teşkilat'a dâhil etmiştir. Kozan'a sızma girişimlerinden sonuç alamayan Tufan Bey; Andırın'da büyük nüfuz sahibi Yaycıoğlu İbrahim Ağa ile görüşerek kendisini Kuvay-ı Milliye saflarına katılmaya ikna etmiştir. Tufan Bey, Andırın bölgesindeki teşkilatlanma sürecinde ise "Hafız Bekir" takma adını kullanmıştır. Yapılan propagandalar neticesinde Andırın-Kadirli arasındaki karakollarda görevli Müslüman jandarmaların çoğu kısa zamanda Kuvay-ı Milliye Teşkilatı'na katılmışlardır.

Bu çalışmada başta General Osman Tufan'ın Millî Mücadele Hatıraları olmak üzere Atatürk'ün Nutuk'u, Milli Mücadele'ye katılan diğer şahsiyetlere ait hatıratlardan istifade edilerek Doğu Kilikya Kuva-yı Milliye teşkilatlanmasının nasıl gerçekleştirildiği ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kuva-yı Milliye, Doğu Kilikya, Aydınolu Tufan, Hafız Bekir.

ORGANIZATION OF THE EASTERN CILICIAN FRONT DURING THE WAR OF INDEPENDENCE

The Cukurova region has been jointly occupied firstly by English- French military in November-December, 1918, then by the French-Armenian military following the Armistice of Moudros, concluded in the end of the World War I. The Armenians tortured and massacred the Muslim people and confiscated their property because of the promise of a Cilician Armenian State, planned by the French with a purpose to manage Syria more easily. The Muslim people, who did not get enough support from the Istanbul Government for the protection of their fundamental rights and freedoms, began to form armed resistance units in order to protect their right of life.

The Three Kozan people (Kurdoglu Hulusi, Topaloglu Halil and the Attorney-at-law Faik Efendiler), who were living in exile in Develi because they were blamed for the death of the Armenian aide-de-camp in Kozan and left Kozan before the French invasion took place, met with Mustafa Kemal Pasha in Sivas; they stated that they would support financially and humanly with all their might the National Forces (Kuvay-i Milliye) to be established by Mustafa Kemal in the region. After this meeting, Mustafa Kemal Pasha appointed the Artillery Major Kemal Bey to the General Command of Cilicia under the pseudonym "Kozanoglu Dogan ", and the Infantry Captain Osman Nuri to the Command of the Eastern Cilicia National Forces under the pseudonym "Aydinoglu Tufan". In the following days, the Gendarmerie Captain Ali Ratip was appointed to the Command of the Western Cilicia National Forces due to

the breadth of the area under the pseudonym “Tekelioglu Sinan”.

Tufan Bey, who wanted to activate the National Organization in his area of responsibility as soon as possible, first included Gizzik Duran and his guerrillas, then Feke Mayor Cezmi Bey and Kozan Gendarmerie Commander Captain Ali Saip in the National Organization. Tufan Bey, who could not get results from the attempts to sneak over in Kozan, met Yaycioglu Ibrahim Aga, who was a man of great influence in Andirin, and persuaded him to join the ranks of the National Forces (Kuvayı Milliye). And Tufan Bey used the pseudonym “Hafiz Bekir” in the organization process in the Andirin region. Most of the Muslim gendarmes taking office in the police stations between Andirin and Kadirli, joined the National Forces (Kuvayı Milliye) Organization in a short time as a result of the made propaganda.

In this study will be discussed how the Eastern Cilician National Forces (Kuvayı Milliye) organisation was done by making use of the memoirs, especially of the General Osman Tufan about the National War of Independence, the Speech of Atatürk, and the memories of the other personalities who participated in the National War of Independence.

Key Words: National Forces (Kuvayı Milliye), Eastern Cilicia, Aydinoglu Tufan, Hafiz Bekir.

GİRİŞ

Sanayi devriminden sonra sömürgecilik yarışına giren Avrupalı devletler zengin petrol yataklarına ve verimli topraklara sahip olan Osmanlı Devleti'ni parçalayabilmek amacıyla harekete geçmişlerdir. Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na İttifak Devletleri safında katılması, “Hasta Adam” olarak tanımlanan Osmanlı Devleti'nin paylaşılması adına büyük bir fırsat ortaya çıkarmış; İtilaf Devletleri kendi aralarında birçok gizli paylaşım anlaşması imzalamışlardır. Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'nı mağlup olarak bitirdiğini kabul ettiği Mondros Ateşkes Antlaşması'nı imzalaması İtilaf Devletlerinin Osmanlı Devleti'ne karşı takip ettikleri emperyalist siyaseti uygulayabilmeleri için uygun bir zemin oluşturmuştur.

Mondros Ateşkes Antlaşması'nın Osmanlı Devleti'ni yok edeceği öngörüsüyle ateşkese şiddetle karşı çıkan ve bu antlaşmanın yeniden düzenlenmesi konusunda yoğun bir çaba gösteren Yıldırım Orduları Grup Komutanı Mustafa Kemal Paşa'nın çabaları¹⁶⁹ sonuçsuz kalmıştır. Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan sonra 11 Aralık 1918 tarihinde Dört Yol, 17 Aralık'ta Mersin, 19 Aralık'ta Osmaniye, Bahçe ve Tarsus, 21 Aralık'ta Adana ve 27 Aralık'ta

¹⁶⁹ Mustafa Kemal Paşa'nın Yıldırım Orduları Grup Komutanı olarak Harbiye Nezareti ile yaptığı yazışmalar, ateşkes hakkındaki endişeleri ve önerileri için bk. **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri-IV (1917-1938)**, Haz. Nimet Arsan, Ankara 1964, s.14 vd.

ise Pozantı olmak üzere Çukurova bölgesi İngiliz-Fransız ortak işgaline uğramıştır.¹⁷⁰ Sykes-Picot Gizli Antlaşması'ndaki Çukurova'daki Fransız hakları 15 Eylül 1919 tarihinde imzalanan Suriye İtilafnamesi ile İngiltere tarafından kabul edilmiş; İngilizler bölgedeki askeri gücünü çekerek Çukurova'yı tamamen Fransa'ya bırakmıştır.¹⁷¹ I. Dünya Savaşı sırasında özellikle de Alman cephesinde ciddi kayıplar vererek savaştan yorgun çıkan Fransa'nın sadece kendi askerî gücüne dayanarak bölgede varlığını sürdürmesi mümkün görünmemekteydi. Bu yüzden Fransa, takip ettiği sömürge politikası gereğince Ermenilere "Kilikya Ermenistan Devleti" ismiyle bir devlet kuracağını vaat ederek Ermenileri kendi çıkarları doğrultusunda kullanmak istemiştir.¹⁷² Fransızlar, Çukurova'da kurulacak bir Ermeni devleti vasıtasıyla Türklerin Suriye'ye müdahalesini engelleyeceklerini; bu sayede Suriye'de tam bir Fransız egemenliği kurmalarının mümkün olacağını düşündüklerinden Ermenilerin, Türklere karşı bir mezalim politikası takip etmeleri sebebiyle müdahalede bulunmamışlardır.¹⁷³

1. Yukarı Çukurova'da Fransız İşgali

Çukurova bölgesinin işgal sürecinde Kozan, Feke, Saimbeyli ve Kadirli bölgesini kapsayan Yukarı Çukurova'nın işgal süreci Adana merkezden yaklaşık üç ay sonraya bırakılmıştır. Kozan'ın olası işgaline karşı nasıl bir yöntem izleneceği konusunda Mutasarrıf İhsan Bey başkanlığında yapılan toplantı neticesinde; Kozan'ın işgale karşı koyacak gücünün olmadığı, Kozan'ın İngilizler tarafından işgal edilmesinin daha doğru olacağı ve işgal için Ermenilerin Kozan'a getirilmemesini dile getirmek için üç kişilik bir heyet oluşturulmuştur. Bu heyet Savcı Ruhi Bey, eşraftan Dava Vekili Mustafa Efendi (Sivas'a Mustafa Kemal'in yanına giden Emmi Faik Mustafa Üstün) ve Yedek Subay Üsteğmen Saim Bey'den oluşmuştur.¹⁷⁴ Kozan heyeti, Adana'da Albay Bremond ile görüşmüştür. Görüşmede heyet adına söz alan Saim Bey; *Kozan'ın bir Türk yurdu olduğunu ve Kozan'ın işgali için bir gerekçe bulunmadığını, bu sebeple Kozan'ın Fransızlar tarafından işgal edilmemesini talep etti. Kozan heyetinin talebi sonrasında Albay Bremond Kozan'ın işgal edileceğini kesin olarak ifade edince yeniden söz alan Saim Bey; Ermenilerin, I. Dünya Savaşı'nda çok acı olaylara sebebiyet verdiklerini, işgal esnasında Ermenilerin getirilmemesini talep etmiştir. Saim Bey'in talebi üye-*

¹⁷⁰ Kemal Çelik, **Milli Mücadele'de Adana ve Havalisi**, TTK Yayınları, Ankara 1999, s. 54-66.

¹⁷¹ **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri-IV**, s. 119-120.

¹⁷² Salahi R. Sonyel, "Yeni Belgelerin Işığı Altında Ermeni Tehcirleri", **Bellekten**, C XXXVI, S 141, Ankara 1972.

¹⁷³ Süleyman Hatipoğlu, **Türk-Fransız Mücadelesi (Orta Toros Geçitleri 1915-1921)**, Ankara 2001, s. 45.

¹⁷⁴ Recep Dalkır, **Yiğitlik Günleri**, İstanbul 1961, s. 15.

rine Albay Bremond Ermenilerin işgal için Kozan'a getirilmeyeceği sözünü vermiştir.¹⁷⁵ Kozan'ın işgal edileceği hakkında yaşanan söylentilerin artması üzerine Saim Bey ve arkadaşları yeni bir heyet kurarak yeniden Adana'daki yetkililerle görüşmeye karar vermişlerdir. İkinci kurulan heyette Saim Bey, Dava Vekili Mustafa Efendi ve Reji Müdürü Vedat Bey yer almışlardır. Heyet, Adana'ya giderken Sarıçam mevkiinde Yüzbaşı Tayyarda komutasında bir Fransız bölüğü ile karşılaşmış ve bu askerlerin Kozan'ı işgale gittiklerini hissetmişse de yollarına devam etmişlerdir. İlk olarak Adana'daki İngiliz işgal makamları ile görüşen heyet üyeleri Kozan'ın Fransızlar tarafından değil İngilizler tarafından işgal edilmesi talebini iletmışlerdir. Fakat İngiliz işgal komutanı; *Çukurova'nın işgal ve idaresinin Fransızlara terk edildiğini, heyetin talebi hakkında yapılacak bir şey olmadığını* belirtmiştir. İngilizlerin yanından ayrılan Kozan heyeti Hürriyet ve İtilaf Fırkası Başkanı Gergerlizade Ali Efendi'yi ziyaret etmişse de bu ziyaretten de Kozan'ın İngilizler tarafından işgali hakkında olumlu bir cevap alınamamıştır.¹⁷⁶

Adana valiliğinden Kozan mutasarrıflığına 8 Mart 1919 tarihinde gelen bir telgraf ile Kozan ve ilçelerinin Fransızlar tarafından işgal edileceği, işgal esnasında herhangi bir karşı koymanın olmaması, Kozan'daki tüm devlet memurlarının işgal kuvvetlerini karşılama töreninde hazır bulunması bildirilmiştir.¹⁷⁷ Fransız ordusu 7 Mart 1919 tarihinde Fransız İşgal Komutanı Yüzbaşı Tayyarda Kozan Governörü sıfatıyla, Üsteğmen Subi Tayyarda'nın yardımcısı, Ermeni Teğmen Terlemezyan ve Tercüman Balyan'dan oluşan bir Fransız taburu Kozan'daki Köprübaşı mevkinde yerli Ermeniler ve bazı Türk yöneticiler tarafından hiçbir direnişle karşılaşmadan şehri işgal etmişlerdir.¹⁷⁸ Komutan Tayyarda işgalden hemen sonra hükümet konağına geçmiş ve Mutasarrıf İhsan Bey'in makamına oturmuştur. İhsan Bey'in, şehir ileri gelenlerini ve memurları tanıttığı kısa konuşmasından sonra söz alan Tayyarda; *Kozan'a İtilaf Devletleri emri ile geldiğini, şehirdeki hiç kimseye din ve milliyet farkı gözetmeksizin adaletle muamele edeceğini, memurların görevine devam etmesini hükümetin yine Osmanlı hükümeti olduğunu, kendisinin ise sadece İtilaf Devletleri tarafından gönderilmiş bir kontrol memuru olduğunu* belirten ve özellikle de Türkler üzerinde son derece olumlu etki bırakan bir konuşma yapmıştır.¹⁷⁹ Kozan'dan sonra 14 Mart 1919'da Tayyarda, bir üs-

¹⁷⁵ Yusuf Delikoca, **Saim Bey**, Adana 2010, s. 132-134.

¹⁷⁶ Ahmet Cevdet Çamurdan, **Kurtuluş Savaşında Doğu Kilikya Olayları**, Kuvayı Milliye Yayınları, Adana 1969, s. 171.

¹⁷⁷ Tevfik Coşkun, **Kadirli Milli Mücadelesi ve Hatıratlar**, Kadirli Basımevi, Kadirli 1967, s. 18.

¹⁷⁸ Kozan'ın işgalinin 7 Mart, 8 Mart ve 10 Mart 1919 olduğu yönünde farklı tarihler ileri sürülmektedir. Bk. Abdurrahman Kütük, **Kurtuluş Savaşı'nda Yukarı Çukurova**, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Van 2013, s. 60.

¹⁷⁹ Abdurrahman Kütük, **Kahramanların Dilinden Milli Mücadele'de Kozan**, Ekrem

teğmen subay ve bir bölük Cezayirli sömürge askeriyle Kadirli de işgal edilmiştir.¹⁸⁰ Fransızlar, işgal bölgesi olan Kozan sancağının Kayseri sınırındaki Zamantı Çayı'na kadar uzanması sebebiyle Kozan sancak merkezi olan Sis kazası dışında Kadirli'yi de işgal etmişler fakat sancağın diğer kazaları olan Feke ve Haçın'ı (Saimbeyli) kontrol edilmesi son derece zorlu bir coğrafya olması sebebiyle işgal etmemişlerdir. Saimbeyli'de Ermeni Çalyan Karabet'i, Feke'de ise bölgede sözü geçen Cezmi Bey'i ve Kaymakam Şerafettin Bey'i asayişli sağlamakla görevlendirmişlerdir.¹⁸¹

Kozan'daki Fransız işgali, birkaç günlük iyi niyetli görüntüden kısa zamanda arınmış hem Ermeniler hem de Fransızlar Kozanlılara gerçek yüzlerini göstermekte gecikmemişlerdir. Tayyarda'nın icraatlerine bakıldığında;¹⁸²

- Kozan'ı işgal ettiği gün Ermenilerin zafer takı kurma teşebbüslerini reddeden Belediye Başkanı Hüseyin Bey'i (I. Dönem Kozan Milletvekili Hüseyin Çelik) görevinden alarak yerine Yeğenzade Ahmet Efendi'yi getirmiştir.

- Kozan'ın işgalini engellemek için yukarıda dile getirilen Kozan heyetinde görev alan Savcı Ruhi Bey, Dava Vekili Mustafa Efendi ile başkaca Mahfezade İbrahim Hoca'yı Kilikya sınırları dışına çıkarmışlardır.

- Adliye, jandarma ve polis memurlarının maaşlarına yüzde yüz zam yaparak memurları yanına çekmek istemiştir. Fakat memurların maaşlarının ödenmesi ahaliden toplanan vergiler artırılınca bu durum zamanla Fransızların aleyhine dönmüştür.

- İdare meclisi, belediye meclisi ve mahkeme heyeti üyeleri yarı yarıya Ermenileştirilmiştir.

- Polis ve jandarma sayısı yarı yarıya Ermenileştirilmiş; Müslümanlardan ise Arap, Kürt, Çerkez ve Türklerden olmak üzere yeniden düzenlenmiştir.

- Tehcir sırasında Ermeni mallarının türlü haksızlıklarla Türklerin üzerine geçirildiği iddiasıyla Ermeni mallarının yeniden iadesi için *Tesviye-i Mesalih Komisyonu* kurulmuştur.

Komisyon başkanlığına Kozan Jandarma Komutanı Şamlı Binbaşı Haşim Bey atanmıştır. İkinci başkanlığa ise Katogigos Yağışe Efendi getirilmiştir. Halil Ağazade Hacı Ağa ve Akçalızade Kamil Efendiler komisyona atanan Türk üyeler iken Katogikos Vekili Yağışe Efendi ve Paşabezcan Kir-

Matbaası, Adana 2010, s. 1-2.

¹⁸⁰ Y. Necat Yayıoğlu, **Osman Tufan Paşa**, Ekrem Matbaası, Adana 2012, s. 110.

¹⁸¹ Kütük, **agt.**, s. 61.

¹⁸² Dalkır, **age.**, s. 18-22.

kor Efendi ise komisyonun gayrimüslim üyeleriydiler.¹⁸³ Özellikle komisyon başkanı Haşim Bey, tehcir sırasında Ermenilerden aldığı parayı zimmetine geçirdiğinden o günlerde yaptıklarını unutturmak ve Ermenilere hoş görünmek için komisyonda Müslümanlara haksızlık yapmış; onların mallarına el koyarak Ermenilere vermiştir.¹⁸⁴ Tesviye-i Mesalih Komisyonunda yaşanan haksızlıklar sebebiyle Türklerle Ermenilerin arası daha da açılmış, Türk halkı bu komisyon vasıtasıyla daha da fakirleştirilmiştir. Komisyonun adı halk arasında “Zorla Mesalih Komisyonu” olarak adlandırılmıştır.¹⁸⁵

Fransızlar, bir taraftan Türklerle Ermeniler arasındaki çatışmayı körüklerken diğer taraftan kendilerine tehdit olarak gördükleri Kozan'ın birçok önde gelen şahsiyetini de işgal sahasının dışına sürgüne göndermişlerdir. Kozan'ın Fransızlar tarafından işgaline karşı çıkan heyet başkanı Saim Bey, yine aynı heyette bulunan Dava Vekili Mustafa Efendi, Yaver Mıdırıkyan Kırkor'un İstanbul'a şikayet edildiği telgrafta imzası bulunan Mahfezade İbrahim Efendi, Kozan Jandarma Komutanı Binbaşı Osman Nuri Bey ve Bölük Komutanı Hasan Bey Fransızların Kozan'dan sürgün ettikleri şahsiyetlerdir. Bunların dışında bir de Kozan işgale uğramadan, Fransızlardan zulüm görecekləri endişesiyle şehri terk edenler olmuştur. Kurdoğlu Hulusi Efendi, Topalzade Halil Efendi, Sehlikzade Hasan Efendi, Arızkade Ali Efendi, Kozan Ceza Reisi Faik Kemal Bey, Tarsuslu Kemal Kadri, Savcı Hayrettin Bey, İskân Memuru Mazhar Bey, Belediye Kâtibi Arık Fakızade Ali Efendi gibi isimler de henüz Fransız işgali yaşanmadan şehri terk edenlerdir.¹⁸⁶

Fransız işgal politikalarının halkta yarattığı olumsuzlukların dışında bir de işgal bölgelerinde halkın canına kasteden Ermeni çeteleri sorunu bulunmaktadır. İşgaller sırasında, daha önce Mısır'da kurulan “Lejyon Doryan” isimli Ermeni Alayı da Fransız askeri üniformasıyla faaliyette bulunmuştur. Ermeniler, Fransızlarla birlikte hem işgale katılmışlar hem de sonrasında yaşanan muharebelerde Kuva-yı Milliye birliklerine karşı savaşmışlardır. Ermeniler; Fransız üniforması giymiş askerler, emir komutaya bağlanmış Millî kuvvetler ve silahlı çeteler olarak üç gruba ayrılarak işgal bölgelerinde faaliyet göstermişlerdir. Ermenilerin bölgedeki toplam sayıları 10.150 civarında hesaplanmıştır.¹⁸⁷ Yukarı Çukurova Bölgesi'nde ise Haçin'de 1500, Kozan'da ise 350-400 civarında silahlı Ermeni çeteci bulunmaktaydı. Ermeni çeteleri

¹⁸³ Çamurdan, *age.*, s. 175.

¹⁸⁴ Delikoca, *age.*, s. 143.

¹⁸⁵ Dalkır, *age.*, s. 22.

¹⁸⁶ Bu şahısların Kozan'dan kaçması veya sürgün ediliş gerekçeleri için bk. Kütük, *agt.*, s. 68-72.

¹⁸⁷ Tekin Önal, “İşgalden İhtilale Millî Mücadele Hareketinin Diplomatik Boyutu”, *Türkiyat Mecmuası*, Millî Mücadele Özel Sayısı, 2019, s. 96; Hale Şıvgın, “Güney Cephesi'nin Değerlendirilmesi”, *Türk İstiklal Harbi'nde Kuvayı Milliye Düzenli Ordu ve Cephele*, ATASE Yay., Ankara 2014, s. 19.

karşılaştıkları savunmasız Türkleri öldürmüş, para ve mallarına el koymuşlardır. Ermeni çeteleri; Kozan, Feke ve Saimbeyli bölgesinde yüzün üzerinde savunmasız sivil vahşice katletmişlerdir.¹⁸⁸ Ermeniler, yaptıkları katliamların dışında bölgede bir Ermeni devleti kurabilmek için de çalışmalarını sürdürmüşlerdir. Özellikle de “Ermeni Aksahinimiton” ve “Ermeni Gençliği” vasıtasıyla Türklerle olan ilişkilerini iyice koparmışlardır.¹⁸⁹

I. Dünya Savaşı'nın halkta yaratmış olduğu ağır çöküntü sebebiyle işgalin ilk günlerinde aktif bir direniş gösterilmemiştir. Lakin Kozan'ın işgalinden sonra gerek Fransız idarecilerinin olumsuz tavırları ve uygulamaları gerekse Ermenilerin Kozan ve civarında yaptıkları katliamlar bağımsızlık aşkıyla yanan aydın Türk gençlerinin de yöredeki işgali sonlandırabilmek, Türklerin karşılaştıkları hukuksuzluklara engel olabilmek amacıyla örgütlenmelerini kaçınılmaz kılmıştır. Kozan bölgesinde işgalcilere karşı kurulan ilk direniş cemiyeti; “İntibah Cemiyeti”dir (Uyanış). Cemiyetin üyeleri içerisinde Kozan Jandarma Komutanı Ali Saip Bey [Ursavaş], Ağır Ceza Mahkemesi Başkanı Ali Şadi [Çelik] Bey, Hüseyin Bey [Çelik], Yarımoğlu Ahmet Efendi, Veteriner Muzaffer [Berkman] Beyler bulunmaktaydı. Bu cemiyetin Feke kolunu ise o dönemde Feke'de Belediye Başkanı olan Cezmi Bey yürütmekteydi.¹⁹⁰

Faaliyetlerini gizli olarak sürdüren İntibah Cemiyetinin dışında Fransız makamları tarafından kurulmasına müsaade edilen bir başka dernek ise “Kozan Türk Gençliği Derneği” olmuştur. Başlangıçta Tayyarda'ya “Çiftçiler Derneği” adıyla bir dernek kurma talebinde bulunulmuşsa da bu talep Tayyarda tarafından kabul edilmemiştir. Tayyarda'nın isteği üzerine Öğretmen Lütfullah Erdem, Demircizade Abdüssamet, Muhtar Hacızade Yunus, emekli Veteriner Albay Memduh, Ali Ulvi, Öğretmen Ali Sırrı ve Recep Dalkır'ın teşebbüsleriyle “Kozan Türk Gençliği” Derneği için Mutasarrıf İhsan Bey'e müracaatta bulunulmuştur. Derneğin kurulmasına Tayyarda'nın izin vermesi üzerine özellikle de Fransızların Kozan'dan ayrılması sonrasında birçok faydalı iş yapan ve daha sonra Türk Ocaklarına katılan “Kozan Türk Gençliği Derneği” kurulmuştur.¹⁹¹

Fransızlar, işgal bölgelerinde yaptıkları türlü hukuksuzluklara rağmen ciddi bir direnişle karşılaşmayınca Kozan bölgesinde tam anlamıyla otorite tesis etmeye çalışmışlardır. Bu çerçevede şehir merkezinden sonra köylere de vergi toplamak amacıyla yanlarında asker bulundurarak tahsildar göndermeye başlamışlardır. 1919 yılının Temmuz ayında iki Fransız askeri ve Ali

¹⁸⁸ Ali Saip Ursavaş, **Kilikya Dramı ve Urfa'nın Kurtuluşu**, Genelkurmay ATASE Yayınları, Ankara 2000, s. 29-30.

¹⁸⁹ Dalkır, **age.**, s. 22-23.

¹⁹⁰ Kütük, **agt.**, s. 80.

¹⁹¹ Dalkır, **age.**, s. 39-40.

ismindeki tahsildar Kozan'ın Bozağaç muhitine bağlı köylerden vergi toplamak için görevlendirilmiştir. Vergi toplamaya gelen bu kişilere karşı ne yapılacağı hakkında yörenin sözüne itibar edilen din adamlarından Minnetlili İbrahim Hoca; *Bir müslümanın bir fakir idareye vergi vermesi caiz değildir. Bir memleket düşman işgaline uğrarsa cihat farz olur. Orada Cuma namazı da kılınmaz* diye fetva vermiştir. İbrahim Hoca'nın fetvası üzerine köylüler bu askerleri ve tahsildarı öldürmek istemişlerdir. Bozağaç köyündeki Dağlızade Deli Hacı Ağa'ya ait değirmende yakalanan iki Fransız askeri ve tahsildar Ali köylüler tarafından öldürülmüştür. Bu olay Kozan'da Fransızlara karşı atılan ilk kurşundur. İşgale karşı mücadele için kurulan direniş cemiyetlerinden sonra bölgede silahlı direniş birlikleri de kurulmaya başlanmıştır.¹⁹²

2. Adana Cephesinin Kurulması

Sivas Kongresi'nden sonra, Kuva-yı Milliye Teşkilatı, Temsil Heyeti Başkanı Mustafa Kemal'in emir ve direktifleriyle Karaisalı'da düzenli bir hale getirilmişti. Kozan'ın işgalinden önce Kozanlı Yaver Kırkor'un öldürülmesinden kendilerini sorumlu tutacaklarını ve kötü muamele ile karşılayacaklarını düşünen Kurtoğlu Hulusi, Topalzade Halil, Arıkzade Ali ve Sehlikzade Hasan Efendiler Kozan'ı terk etmişler ve Develi'ye kaçmışlardır. Kozan'ın Fransızlar tarafından işgalinden sonra Dava Vekili Mustafa Efendi ve başkaca Kozanlılar Fransızlar tarafından Kozan sınırlarının dışına sürgüne gönderilmiştir. Sürgündeki Kozanlılara Everek¹⁹³ Belediye Başkanı Kamberlizade Osman Efendi yardımcı olmuştur. Sivas Kongresi'nde Mustafa Kemal Paşa'nın tutuşturduğu bağımsızlık ateşi dalga dalga yayılmaya başlamıştır. Kozanlılar Mustafa Kemal Paşa ile görüşerek Kozan'ın ve Çukurova'nın durumunu anlatmak için Sivas'a gitmeye karar vermişlerdir.¹⁹⁴ 4 Ekim 1919 tarihinde Sivas'a bir telgraf göndererek durumlarını dile getiren Kozanlılardan Mustafa Kemal Paşa açıklama istemiştir. 11 Ekim tarihinde Sivas'a açıklamalı bir telgraf gönderildikten sonra Mustafa Kemal Paşa Kozanlılarla görüşmek üzere Kozanlıları Sivas'a davet etmiştir.¹⁹⁵

24 Ekim 1919'da Sivas'a ulaşan Kozanlılar Mustafa Kemal Paşa'nın işlerinin yoğunluğu sebebiyle ancak 31 Ekim tarihinde huzura kabul edilmişlerdir. Kurtoğlu Hulusi, Topalzade Halil, Dava Vekili Mustafa Efendi'den oluşan Kozan Heyeti; *Adana bölgesi halkının I. Dünya Savaşı'ndan kalma silah ve mühimmata sahip olduklarını, halkın zengin olup Millî Mücadele gibi bir amaç için servetini harcamaktan çekinmeyeceklerini, buğday ambarlarının*

¹⁹² Kütük, **agt.**, s. 87-89.

¹⁹³ Kayseri'nin Develi ilçesi.

¹⁹⁴ Yusuf Delikoca, **age.**, s. 207.

¹⁹⁵ **Kozanlı Millî Mücahit Halil Topaloğlu'nun Hatıraları**, Haz. Cezmi Yurtsever ve Metin Topaloğlu, Ekrem Ofset Matbaacılık, Adana 2002, s. 47-48.

dolu olduğunu, zulüm gören halkın alacakları bir emir üzerine düşmana saldırmaktan çekinmeyeceklerini, Sivas'tan yardım değil sadece bir emir belediklerini dile getirerek Mustafa Kemal Paşa'nın Adana Cephesi'ni açmaya karar vermesini sağlamışlardır. Mustafa Kemal Paşa Topçu Binbaşı Kemal Bey ve Yüzbaşı Osman Nuri Bey ile milyon ölçekli bir harita başında Adana Cephesi'nin Millî Mücadele planını bizzat hazırlamıştır. Hareket tarzı olarak Binbaşı Kemal ve Yüzbaşı Osman Nuri Bey'e şu talimatlar verilmiştir;¹⁹⁶

1- Halkın kendi içinden istiklal aşkı ile kalkınması

2- Teşkilatın Sivas Kongresi'nde tespit edilen nizamnameye göre yapılması

3- Karaisalı tarafında toplanacak büyük bir millî kuvvetin, Adana istikametine yapacağı hareketle Adana'yı zaptettiği gibi Fransızları denize dökeceği

4- Sivas'tan hareketimizin belli edilmemesi

5- İsim ve kıyafetlerinin değiştirilmesi

6- Teşkilat işgal bölgesinde kurulup genişletilecek

Kilikya Kuva-yı Milliye Komutanları, kendilerine yardımcı olunması hususunda Mustafa Kemal Paşa tarafından Develi Belediye Başkanı Kamberlizade Osman Efendi'ye yazılan gizli bir emirle Sivas'tan ayrılmışlardır. Bu belgenin aslı şu şekildedir:¹⁹⁷

Sivas/1.II.35 (1 Kasım 1919).....

“Sırdır”

Everek Belediye Riyasetine,

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi Kilikya Kuva-yı Milliyesi Kumandanlığına Binbaşı Kemal Bey'in tayin, muavinliğine Yüzbaşı Osman Beyi tefrik eylemiştir. Vezayif-i milliyelerinin devamı müddetince Kemal Bey (Kozanoğlu Doğan Bey), Osman Bey de (Aydınoğlu Tufan Bey) namı müstearını taşıyacaktlardır. Vezayif-i Milliyelerinde tarafınızdan her suretle mazhari muavenet ve istinat olunmasını ehemmiyetle rica eyleriz.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi namına

Mustafa Kemal

¹⁹⁶ Osman Tufan, **Osman Tufan Paşa'nın Kurtuluş Savaşı Hatıraları**, Arma Yayınları, İstanbul 1998, s. 13-14.

¹⁹⁷ Mehmet Özdemir, **Millî Mücadele'de Develi**, Ekrem Matbaası, Adana 2019, s. 16.

Halil Topaloğlu'na göre Mustafa Kemal Paşa'nın Binbaşı Kemal Bey'e "Kozanoğlu Doğan", Osman Nuri Bey'e "Aydınöğlü Tufan" takma isimlerini vermesi tesadüfi bir şey değildir. Mustafa Kemal Paşa bu isimleri kullanmakla Adana tarihine derinden vakıf olduğunu göstermiştir. Kozan yöresinde Kozanoğulları, halkın hafızasında canlandırdığı "Türkmen Beyi", Aydınli ise Çukurova'da dolaşan göçebe Yörük aşiretlerin ortak kimliğidir.¹⁹⁸ Mustafa Kemal Paşa, bu iki büyük aşiretin ismini kullanarak Millî Mücadele'yi halka mal etmek istemiştir.

İlerleyen günlerde Adana Cephesi'nin büyük bir alanı kapsaması sebebiyle cephe daha sonradan ikiye bölünmüştür.¹⁹⁹ 12 Kasım 1919'da Jandarma Yüzbaşısı Ali Ratip Efendi "Tekelioğlu Sinan"²⁰⁰ takma adıyla Batı Kilikya Cephesi Komutanlığına atanmıştır.²⁰¹ Bölgenin ikiye ayrılmasıyla komutanların faaliyet alanı şu şekilde belirlenmiştir:²⁰²

***Doğu Bölgesi:** Zamantı Çayı-Tumlukale-Yumurtalık hattı (dâhil) ile Göksun-Andırın-Kaypak hattı (dâhil) arası, bu bölgenin komutanlığına Aydınöğlü Tufan Bey görevlendirilmiştir.*

***Batı Bölgesi:** Zamantı Çayı-Tumlukale-Yumurtalık hattı (hariç) ile Maden (Bereketli)-Pozantı-Tarsus hattı (dahil) arası, bu bölgenin komutanlığına da Tekelioğlu Sinan Bey atanmıştır. Bütün Adana Bölgesi Kuva-yı Milliye Komutanlığına ise Kozanoğlu Doğan Bey atanmıştır.*

3. Kuva-yı Milliye'nin Doğu Kilikya'da Teşkilatlanması

Kozanoğlu Doğan ve Tufan Beyler Kasım 1919 başlarında faaliyet bölgelerine ulaşmak için yola çıkmışlar; Kayseri'de buluşmak üzere sözleştikleri Kozan heyetini Kayseri'ye vardıklarında bulamamışlardır. Kayseri'de Nuh Naci Bey kendilerini misafir etmiştir. Misafirlikleri esnasında Jandarma Yüzbaşısı Ali Ratip Bey ile tanışmışlar ve Ali Ratip Bey'e Sivas Kongresi beyannamelerini ve teşkilat nizamnamelerini vermişlerdir. Üç kişilik Kozan heyetinin ise Kayseri'den ayrıldıklarını öğrenen Doğan ve Tufan Beyler

¹⁹⁸ **Kozanlı Milli Mücahit Halil Topaloğlu'nun Hatıraları**, s. 24.

¹⁹⁹ **Türk İstiklal Harbi Güney Cephesi**, C 4, ATASE Yay., Ankara 2009, s. 78.

²⁰⁰ Karaisalı bölgesinde Tekelioğlu aşiretinin ünlü olması Ali Ratip Bey'e "Tekelioğlu Sinan" takma adının verilmesinde etkili olmuştur. Bk. **Kozanlı Milli Mücahit Halil Topaloğlu'nun Hatıraları**, s. 25.

²⁰¹ **Kuva-yı Milliye Komutanı Tekelioğlu Sinan Bey'in Günlüğü**, ATASE Yay., Ankara 2012, s. 5-6.

²⁰² Hulki Saral ve Tosun Saral, **Vatan Nasıl Kurtuldu**, Türkiye İş Bankası Yay., Ankara 1970, s. 21-23; **Türk İstiklal Harbi Güney Cephesi**, s. 78; Süleyman Hatipoğlu, **Fransa'nın Çukurova'yı İşgali ve Pozantı Kongresi**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1989, s. 26.

Kayseri'den Develi'ye geçmişlerdir. Kozan heyetinden kendilerini vatansever şahsiyetlerle tanıştırmaları ve maddi destek sağlamaları noktasında umdukları desteği görememişlerdir. Develi'de, Belediye Başkanı Kamberlizade Osman Efendi Tufan Bey'i misafir etmiştir. Akşam yaptıkları toplantıya Sivas'a gelen Kozanlıların dışında Develi Kaymakamı ve şehrin vatansever insanları ile bir toplantı yapılmıştır. Vakit kaybetmeden teşkilat kurmak isteyen Tufan Bey Kozanlıları işgal bölgesine sokmak istemişse de Kozanlılar, daha Fransız işgal sahasına girer girmez öldürüleceklerini söyleyerek bu isteği kabul etmemişlerdir. Israr üzerine Kurdoğlu Hulusi Bey Feke taraflarına, Sehlizade Hasan Efendi ise Karaisalı taraflarına gönderilmiştir. Fakat bu şahıslar işgal sahasından kıymetli bir bilgi ile dönmemişler, köylünün Fransızlardan çekindiklerini hangi köylü yabancı birini kabul ederse Fransızların o köyü yaktıklarını bildirmişlerdir.²⁰³

Fransızların çok sıkı tedbirler aldıkları ve işgal sahasına sızmanın çok zor olduğunu gören komutanlar durumu Mustafa Kemal Paşa'ya arz etmişlerdir. Bu durum üzerine kolordu komutanlarının bazıları Sivas'a davet edilmiş, onlarla yapılan görüşmeler üzerine Kilikya Kuva-yı Milliye Komutanlığının işlerinin kolaylaştırılması için kolordulara yardım mıntıkaları taksim edilmiştir. 28 Aralık'ta Kozan-Feke-Saimbeyli-Tomarza hattının batısındaki mıntıkada faaliyet gösteren Kuva-yı Milliye birlikleri Albay Salahattin Bey komutasındaki Üçüncü Kolordu'dan alınarak Ali Fuat Paşa [Cebesoy] komutasındaki Yirminci kolorduya bağlanmıştır.²⁰⁴

Sivas'taki kararları uygulamak için Kayseri'ye geçen Ali Fuat Paşa Onyedinci fırka kumandanı Kaymakam Mümtaz, Askerlik Şubesi Başkanı Kaymakam Emrullah, Kozanoğlu Doğan Bey ve millî teşkilat reislerinin katıldığı bir toplantı neticesinde Adana bölgesinin kurtuluşu için 6 maddelik karar alınmıştır.²⁰⁵ Ali Fuat Paşa'nın Kuva-yı Milliye komutanlarından birinin işgal mıntikasına girerek faaliyetlerini burada yapmasının uygun olacağını dile getirmesi üzerine Tufan Bey ani bir refleksle *Ben girerim* demiş ve Doğu Kilikya Kuva-yı Milliye Komutanlığını Fransız işgal sahası içerisinde teşkilatlamaya talip olmuştur.²⁰⁶

Tufan Bey, Feke'ye yardım götürün Fransız konvoyuna Bozat Gediği baskınına yapması sebebiyle bölgede aranılan, Feke-Develi arasında saklanan Gizzik Duran ve çetesini Kuva-yı Milliye saflarına katarak Kuva-yı Milliye'ye bağlı silahlı güçler oluşturmak istemiştir. Gizzik Duran, subay olması sebebiyle başlangıçta Tufan Bey ile temas etmekte tereddüt etmiştir. Gizzik

²⁰³ Osman Tufan Paşa'nın Kurtuluş Savaşı Hatıraları, s. 15-16.

²⁰⁴ Ali Fuat Cebesoy, Milli Mücadele Hatıraları, Vatan Neşriyatı, İstanbul 1953, s. 257-258.

²⁰⁵ Cebesoy, age., s. 261.

²⁰⁶ Yayıcıoğlu, age., s. 73.

Duran'ın sözüne itibar ettiği istisna insanlardan birisi olan Feke Belediye Başkanı Cezmi Bey'in araya girmesi üzerine Gizzik Duran eşkıyalık yapmayaacağına dair Tufan Bey'e söz vererek Kuva-yı Milliye'ye katılmıştır. Böylece Doğu Kilikya mıntıkasının ilk Kuva-yı Milliye birlikleri teşekkül ettirilmiştir.²⁰⁷

Tufan Bey, Gizzik Duran ve çetesini Kuva-yı Milliye saflarına kattıktan sonra Kozan Jandarma Komutanı Ali Saip Bey ile temasa geçerek onu da Kuva-yı Milliye teşkilatına katmak istemiştir. Feke Belediye Başkanı Cezmi Bey'in arabuluculuğu vasıtasıyla Ali Saip Bey'e ulaşılmış ve kendisi ile görüşmek istendiği bildirilmiştir. Görüşmeyi kabul eden Ali Saip Bey; bölgedeki jandarma karakollarının durumunu inceleyeceği, Kuva-yı Milliye hakkında bilgi edinmek istediği ve Kilikya sınırları dışında ne olup bittiğini öğrenmek istediği için Tayyarda'dan izin istemiştir. Tayyarda, Üsteğmen Subi ve Tercüman Muzaffer Bey'in de içinde bulunduğu bir heyetle Ali Saip Bey'in talebini kabul etmiştir. İnderesi köyünde Feke Kaymakam vekili Eşref Bey ve Cezmi Bey de gruba dâhil olmuşlardır.²⁰⁸ Üsteğmen Subi'nin Fransa'ya giderken en az 10.000 lira para sahibi olarak gitmek istediği beklentisini iyi değerlendiren Ali Saip Bey bu parayı Cezmi Bey'in kendisine rahatlıkla kazandıracağını söylemiştir. Subi, Cezmi Beyle yaptığı görüşme üzerine haftada 300 lira kazandırmak üzere Cezmi Bey'e 500 lira para vermiştir. Subi'ye vaat edilen para üzerine Ali Saip Bey'in tabiri ile *Subi dişleri sökülerek etkisizleştirilmiştir*. Böylece Ali Saip Bey'in Tufan Bey ile yapacağı görüşmenin daha uygun şartlarda gerçekleşmesi sağlanmıştır. Subi'nin aldığı alkolün de etkisiyle uyuması sonrasında Fraktin köyünde Ali Saip Bey Tufan Bey ile bir görüşme gerçekleştirmiştir.²⁰⁹ Tufan Bey yapılan görüşmede Ali Saip Bey'e daha önceden hazırlamış olduğu soruları sormuştur. *Fransızların kuvvetleri, amaçları, komutanları, idare anlayışlarını, Türklerin durumunu, Türklerin kurtuluş çarelerini, Ermeni mezalimini, Fransızların takviye kuvvet getirme ihtimallerini, Fransızların zafiyetlerini ve Milli hareketin gelişmesi için teşkilatlanma yollarını* soran Tufan Bey sorularının bir kısmına sözlü cevap alırken Ali Saip Bey bazı soruların cevabını da yazılı olarak göndereceğini söylemiştir. Tufan Bey Kozan'da teşkilat kurmak için işgal mıntikasına girmek gerektiğini, bunun için ne yapılabileceğini sormuştur. Ali Saip Bey de Çerkez kıyafetiyle ve kendisini Çerkez olarak tanıtarak Tayyarda'ya jandarma olmak istediğine dair bir dilekçe hazırlamasını, f'nın dilekçeyi kendisine göndereceğini ve Tufan Bey'in onbaşı olarak jandarmaya katılabileceğini bildirmiştir. Bu sayede Kozan'da teşkilat kurmanın daha kolay olacağını belirtmiştir.²¹⁰ Ali Saip Bey ile Tufan Bey arasında varılan anlaşmalar ve Kozan'da teşkilatlanmak adına

²⁰⁷ Osman Tufan Paşa'nın Kurtuluş Savaşı Hatıraları, s. 25.

²⁰⁸ Dalkır, age., s. 48.

²⁰⁹ Ursavaş, age., s. 37-38.

²¹⁰ Osman Tufan Paşa'nın Kurtuluş Savaşı Hatıraları, s. 27-28.

alınan kararlar, Fransızların bu görüşmeden haberdar olması üzerine Ali Saip Bey'in Kozan'dan Urfa'ya gönderilmesi sebebiyle mümkün olmamıştır.²¹¹

Tufan Bey'in Kozan'a jandarma yazılarak sızması mümkün olmayınca Andırın üzerinden giriş yapmasının doğru olacağına karar verilmiştir. 1920 yılı Ocak ayı sonlarında yanında Arap Ali, Cadaloz İsmail isimli eşkıyalar ve Kurdoğlu Hulusi Beyle birlikte Tomarza, Toklar, Sarız, Göksun istikametini takip ederek zorlu kış şartlarında Andırın'a doğru yola çıkmışlardır. Tufan Bey yolculuk sırasında kimliğini ve vazifesini gizlemek amacıyla kılık değiştirmiştir. Ayrıca kendisinin kim olduğunu anlamamaları için "Hafız Bekir" takma ismini kullanmıştır.²¹² Tufan Bey, yolculuk esnasında Geben köyüne varmış, burada Şakir Bahçe isimli bir kişinin evine misafir olmuştur. Eski bir subay olan ve Mahmut Şevket Paşa'nın öldürülmesi olayına ismi karıştırıldığı zannıyla firar eden Şakir Bahçe, Tufan Bey tarafından tanınmış; Tufan Bey daha sonra bu şahsa kendi kimliğini de söylemekten çekinmemiştir. Andırın hakkında kıymetli bilgiler edinen Tufan Bey buradaki misafirlikten sonra yeniden yola çıkmış ve Şubat 1920'de Andırın'a ulaşmıştır.²¹³

Andırın kuzeyden güneye Osmaniye'ye doğru uzanmış, kuzeyi ormanlık, güneye geldikçe fundalık bir araziye sahiptir. Yukarı ve Aşağı Andırın adıyla iki bölümden oluşan, bu ikisinin arasında dağınık evli küçük köyler, obalardan oluşmaktadır. Andırın, Kadırlı'den Keşiş Suyu ve Ceyhan; Cebel-i Bereket'ten de Ceyhan suyuyla ayrılmış ve arazisi dağlık, ormanlık olduğundan Fransızlar Andırın'ı fiilen işgal edememişlerdir.²¹⁴ İşgal günlerinde Fransızlar tarafından fiilen işgal edilememiş bir yer olduğundan Tufan Bey'in burada Kuva-yı Milliye teşkilatı kurması son derece kolay olmuştur. Şehre ilk vardıklarında Kurdoğlu Hulusi'nin tanıdığı ve yörede sözü geçen Yaycıoğlu İbrahim Ağa'nın evine misafir olmuştur. Kurtoğlu Hulusi ve arkadaşları Tufan Bey'i Andırın'da bırakarak kendileri Doğan Bey'in yanına dönmüştür. Kozanlılar döndükten sonra bir süre millî hareketten bahsetmeden Yaycıoğlu İbrahim Ağa ile vakit geçiren ve kendisini Hafız Bekir olarak tanıtan Tufan Bey, uygun bir ortam oluşunca Yaycıoğlu İbrahim Ağa'ya durumu anlatmıştır. İbrahim Ağa, Tufan Bey'in teklifini hemen kabul etmiş ve Millî Mücadele'ye katılmıştır.²¹⁵ Tufan Bey Andırın'da, Yaycıoğlu İbrahim Ağa'nın konağında ilk teşkilatlanmayı şu şekilde yapmıştır;²¹⁶

²¹¹ Abdurrahman Kütük, *agt.*, s. 118-119.

²¹² **Kozanlı Millî Mücahit Halil Topaloğlu'nun Hatıraları**, s. 63-64.

²¹³ **Osman Tufan Paşa'nın Kurtuluş Savaşı Hatıraları**, s. 39-41.

²¹⁴ Mikail Kolutek, "Millî Mücadelede Kadırlı ve Çevresi", **Osmaniye Araştırmaları I**, Ed. Ümmügülsüm Candeğer ve Huriye Emen, Gazi Kitabevi, Ankara 2020, s. 268.

²¹⁵ Kütük, *age.*, s. 120.

²¹⁶ Çamurdan, *age.*, s. 303.

Tablo: 1 Andırın Kuva-yı Milliye Teşkilatı

Grup Kumandanı	Yaycıoğlu İbrahim Ağa
1. Bölük Kumandanı	Yaycıoğlu Ali Ağa
2. Bölük Kumandanı	Musa Beyazıt
3. Bölük Kumandanı	Zülfikar oğlu Hacı Bey
4. Bölük Kumandanı	Ahmet Paşa
5. Bölük Kumandanı	Musa Kayhan
	Abazaoğlu Abdurrahman Ağa
	Gebenli Şakir Bozdoğan

Tufan Bey, Andırın'da Kuva-yı Milliye teşkilatını oluşturduktan sonra halkın Millî Mücadele'ye katılımını artırmak amacıyla “emrinde binlerce yeşil ordu bulunan bir Tufan Bey” efsanesi yaratmak istemiş ve kendisi Hafız Bekir ismini kullanarak propagandasını sürdürmüştür. Halkın silahlanması ve bir ordu kurulması amacıyla “silah almak için öküzlerin satılması” çağrısı yapılmış ve Çerkezlerden silah alınarak yavaş yavaş silahlanma başlamıştır.²¹⁷ Tufan Bey'in Andırın'da olduğu ve Yeşil Ordu'nun Andırın'a geldiği propagandası Kadirli'deki Ermeni ve Fransızları ürkütmeyle beraber Kuva-yı Milliye birliklerine katılımı da hızlandırmıştır. Kadirli-Andırın arasındaki Nüfret, Hamam, Tahta karakollarındaki Müslüman jandarmalar karakoldan ayrılarak Millî Kuvvetlere katılmışlardır. Andırın'da bir teşkilat kurulduğu haberi artık her tarafta konuşulmaya başlamıştır. Teşkilatı daha da genişletmek isteyen Tufan Bey Kozan, Kadirli ve Ceyhan'dan ileri gelenlerle görüşmek istemiştir. “Millî bir görevle Andırın'da bulunduğu ve kendisiyle görüşmek istediğine” dair mektup gönderdiği Kadirli'nin vatansever gençlerinden Tevfik Coşkun, Tufan Beyle görüşmeyi kabul etmiştir. Tufan Bey, Tevfik Coşkun'dan halkı diri tutmasını ve “Yeşil Ordu geliyor” propagandası yapmasını istemiştir. Tevfik Coşkun da aldığı talimatlara uyarak Kadirli'deki Türkleri heyecana getiren Fransız ve Ermenileri kaygıya düşürecek propagandalara devam etmiş, böylece Tufan Bey Kadirli'ye nüfuz etmeye başlamıştır.²¹⁸

Kadirlililer, ilk defa Darende'den gelenlerden duydukları Sivas Kongresi ve Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin kuruluşu hadiselerinden sonra boş durmamışlar ve başkanlığının Tevfik Coşkun'un yaptığı Kadirli Müdafaa-i Hukuk Heyeti'ni kurmuşlardır.²¹⁹ Şehirde yapılan Yeşil Ordu

²¹⁷ Osman Tufan Paşa'nın Kurtuluş Savaşı Hatıraları, s. 43.

²¹⁸ Coşkun, age., s. 20-21.

²¹⁹ Çelik, age., s. 171-172; Mikail Kolutek, age., s. 275.

Geliyor propagandası özellikle de Ermenilerin korkmasına neden olmuştur. Kadirli Ermenileri, kendilerinin de çok sevdiği Müftü Osman Nuri Efendi'ye giderek korunma talebinde bulunmuşlardır. Osman Nuri Efendi, yakında Andırın tarafından kuvvet geleceğini, kendilerinin çatışma olmadan Kadirli'den gitmelerinin doğru olacağını söylemiştir. Ermeniler, Kuva-yı Milliye birlikleri gelmeden şehirden ayrılmalılarının doğru olacağını düşünerek Kadirli'den ayrılarak Kozan'a göç etmişlerdir.²²⁰

Millî Kuvvetler Kadirli'deki Fransız birliklerine karşı Mart 1920 başlarında harekete geçmiştir. Millî Kuvvetlerin şehrin kuzey ve güneyinden büyük kollar halinde ilerlediğini gören şehirdeki Fransız kuvvetleri etkili bir direniş göstermeden buldukları mevzileri terk ederek Kadirli'yi boşaltmışlar ve Kozan'a kaçmışlardır.²²¹ 7 Mart 1920 tarihinde Fransız işgalinden kurtulan Kadirli, hareketin yeni merkezi olmuştur. Tufan Bey yaklaşık 500 kişilik bir kuvvetle Kadirli'ye girmiş ve Millî Hükûmeti tesis etmesi ile de idari işleri Kadirli Müdafaa-i Hukuk Heyetine bırakmıştır. Tufan Bey'in Kadirli'ye gelmesinden önce şehirde bir Kuva-yı Milliye teşkilatı kurulmuşsa da Tufan Bey bu teşkilatı yeniden yapılandırmıştır. Kadirli Kuva-yı Milliye Teşkilatı'nın başına Tefik Coşkun, yardımcılığına ise Karamüftüoğlu Remzi Bey getirilmiştir. Kurulan teşkilata göre;²²²

Tablo: 2 Kadirli Kuva-yı Milliye Teşkilatı

Bölük Adı	Bölük Komutanı	Takım Komutanları
Bozdoğan Bölüğü	Kerimoğlu Hacı Bey	Durdu Bey-Hamdi Bey
Sumbas Bölüğü	Karabeyzade Mehmet	Sıtır'dan Sarı - İbrahimoğlu Yakup Ağa, Mürşit Ağa
Kasaba Merkez Bölüğü	Vahit Vahyisoğlu	Darendelili Mustafa Ağa Mustafa Akyol
Dağkolu Bölüğü	Tekerek Hali Efendi	Tekerek Mehmet-İbozade İbrahim Efendi-Bıyıklı Ali Ağa
Savrun Bölüğü	Emin Özdemir	Sadi Karamüftüoğlu-Hakkı Saygılı
Tatarlı Bölüğü	Hüsnü Coşkun	Hacı Abdullah Demir Ay-Hüsnü Doğan
Çokak Bölüğü	Latifoğlu Ahmet Paşa	Hasan Efendioğlu Duran Ağa-Molla Durdu
Merkez Bölüğü	Nuri Çavuş	Üzeyirbey Hakkı Bey

²²⁰ Seviye Solak, **Millî Mücadele ve Kadirli**, Taş Medrese Yayınları, Erzurum 1995, s. 39.

²²¹ Çelik, **age.**, s. 174.

²²² Solak, **age.**, s. 42; Coşkun, **age.**, s. 33-34.

Kadirli'nin düşman işgalinden kurtarılmasından sonra sırada Kozan vardı. Türk kuvvetlerinin her geçen gün şehri biraz daha sarması, şehirdeki Fransız ve Ermenileri telaşlandırmaktaydı. Kozan'a yapılacak bir saldırı sebebiyle kadın, çocuk ve yaşlılara karşı yaşanması muhtemel bir katliamdan endişe eden şehrin Türk ileri gelenlerinden Mutasarrıf İhsan Bey, Hafız Osman Efendi, Belediye Başkanı Mehmet Efendiler Tayyarda'yı ziyaret etmişlerdir. Yaşanacak bir savaşta sivillerin zarar görmemesi için onların şehir dışına çıkmasına müsaade edilmesi istenmiştir. Tayyarda, bu talebi Adana'ya da sormak suretiyle kabul etmiş ve Ermeni ailelerinin Adana'ya Türklerin ise Kadirli'ye gitmekte serbest olduklarını, yalnız erkeklerin şehirde rehin olarak tutulacağını belirtmiştir.²²³

Kozanlı eşrafın talebi sonrasında kendisini güvende hissetmeyen pek çok aile Kadirli'ye göç etmiştir. Kadirli'ye gelenler arasında Helvacızade Ali Şadi Çelik ve kardeşi Ahmet Naci Çelik, Çamurdanzadelerden İsmail Hakkı, Mehmet Zahit, Ahmet Cevdet, Mehmet Nuri, Kardeşi Hilmi, oğlu Şube Reisi Binbaşı Haşim, Komiser Hamdi, Baytar Muzaffer Berkman Doktor Ali Nazif Görgün, Komiser Muavini Fevzi, Emekli Yüzbaşı Ömer Lütfi Bey, oğulları Muzaffer ve Saik, Hacı, Ali Kahyazede Ökkeş Dağlı ve isimleri tespit edilemeyen birçok Kozanlı bulunmaktaydı. Kadirli'ye sığınan Kozanlılar burada Tufan Bey'in emir ve teşvikleri neticesinde 29 Mart 1920 tarihinde "Kozan Anadolu ve Rumeli Müdafai-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Merkeziyesi" adı ile bir cemiyet kurmuşlardır.²²⁴

Cemiyetin başkanlığına Karabucaklı Dağlızade Ökkeş Efendi ve yardımcılığına da Çamurdanzade Mehmet Zait Efendi seçilmiştir. Ökkeş Efendi "İl Beyi", Mehmet Zait Efendi ise "Alparslan" takma ismini almıştır.²²⁵ Tufan Bey'in talimatıyla Kuva-yı Milliye birliklerinin yiyecek ihtiyaçlarının karşılanmasını sağlamak amacıyla *İaşe Teşkilatı* kurulmuştur. İaşe Teşkilatı'nın başına Çamurdanzade Mehmet Nuri Efendi getirilmiştir. Mehmet Nuri Efendi "Molla Fenari" takma adını kullanmıştır.²²⁶

Kozan Kuva-yı Milliye Teşkilatının kurulması hususunda Tufan Bey'in 9 Nisan 1920 tarihli 3 Nolu kararı ile "Kayhan" takma adını kullanan Sırkıntılar Grup Kumandanı Müftüzade Ahmet Cevdet [Çamurdan] görevlendirilmiştir.²²⁷ Kozan'da "Doğu Cephesi", "Batı Cephesi", "Kuzey Cephesi" ve "Güney Cephesi" olmak üzere dört farklı cephe teşekkül ettirilmiş ve bu cephelerdeki teşkilatlanma şu şekilde gerçekleştirilmiştir,²²⁸

²²³ Dalkır, *age.*, s. 81.

²²⁴ Çamurdan, *age.*, s. 312.

²²⁵ Kütük, *age.*, s. 157.

²²⁶ Çelik, *age.*, s. 197.

²²⁷ Çamurdan, *age.*, s. 315.

²²⁸ Abdurrahman Kütük, **Çukurova Kuvayı Milliye Kahramanı Tufan Bey**, Ekrem Matbaası, Adana 2020, s. 114-115.

Tablo: 3 Kozan Kuva-yı Milliye Teşkilatı

Teşkilat Adı	Komutanı
Kozan Grup Kumandanı	Kurdoğlu Hulusi
Arslanlı Bölük Kumandanı	Topaloğlu Halil
Sirelif Bölük Kumandanı	Deli Hacı Ağa (Dağlı)
Mansurlu Bölük Kumandanı	Abdüsamet Samimi
Yukarı Sırkıntı Bölük Kumandanı	Çerkez Ahmet (Sırkıntı)
Berber Bölüğü	Bağteveli Hacı Efendi (Kütük)
Andıl Bölük Kumandanı	Tahsildar Hakkı Efendi (Tanrıverdi)
Köreken Bölük Kumandanı	Bayatoğlu Ahmet Çavuş
Döşeme Müfrezesi Kumandanı	Yiğitağa
Kuyuluk Bölüğü Kumandanı	Hasan Akçalı
Karacalı Bölük Kumandanı	Yeğenoğlu Ahmet
Hamam Köyü Bölüğü Kumandanı	Hacı Mehmet (Öztorun)
Merkez Bölük Kumandanı	Recep Dalkır
Koyunevi Bölüğü Kumandanı	Sarıbahçeli Ahmet
Sırkıntılar Grup Kumandanı	Müftüzade Ahmet Cevdet (Çamurdan)

SONUÇ

I. Dünya Savaşı'ndan sonra Mondros Ateşkes Antlaşması'nın 7. maddesini kendilerine dayanak yapan İtilaf Devletleri, "Hasta Adam" olarak gördükleri Osmanlı Devleti'ni istedikleri gibi parçalayabilme imkânına kavuşmuşlardır. Mondros'tan hemen sonra ilk işgal bölgeleri İngiliz birliklerinin Irak ve Suriye'de olmasının etkisiyle güney sınırlarımız olmuştur.

Aralık 1918'de İngiliz-Fransız ortak işgaline uğrayan Çukurova'daki İngiliz birlikleri Eylül 1919'da imzalanan Suriye İtilafnamesi sonrası bölgeden ayrılmaya başlamışlardır. Fransa'nın, I. Dünya Savaşı'nda uğramış olduğu asker kayıpları sebebiyle kendi gücüne dayanarak bölgede hâkimiyet kurması mümkün gözükmemektedir. Bu yüzden Çukurova'da kalıcı olmak amacıyla bölgede tarihi emelleri bulunan Ermenilere bağımsız bir Ermenistan devleti vaat etmiş, Ermenilerle fiilen iş birliğine girmiştir.

Çukurova'nın işgalinin ilk günlerinde hem I. Dünya Savaşı'ndan ağır kayıplarla çıkan Türk milletinin huzura kavuşmak istemesi hem de İstanbul'dan

gelen işgale karşı direniş gösterilmemesi emri yüzünden işgalcilere karşı sert bir direniş gösterilmemiştir. Fakat, işgalin ilerleyen günlerinde bir taraftan Fransızların bölgede kalıcı olabilmek adına almış olduğu kararların etkisi, bir taraftan Ermenistan devletini kurabilmek isteyen Ermeni çetelerinin savunmasız halkın can, mal ve namus güvenliğini tehdit etmesi yaşananlara karşı halkın daha fazla tepkisiz kalmamasına neden olmuştur. Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya geçmesinden sonra halkın başlatmış olduğu Millî Mücadele, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti çatısı altında birleştirilerek daha örgütlü bir yapı ortaya çıkarılmıştır.

Çukurova bölgesinde Fransız idaresinin baskısı ve Ermeni çetelerinin zulmü devam ederken; Kozan'dan kaçan Kurdoğlu Hulusi, Topaloğlu Halil ve Dava Vekili Emmi Mustafa Sivas'a gelerek yörede yaşanan hadiseler hakkında Mustafa Kemal Paşa ile görüşmüşlerdir. Kozanlılar Mustafa Kemal Paşa'ya; işgal altındaki topraklarda her türlü hukuksuzluğa uğrayan halkın canıyla, malıyla mücadeleye hazır olduklarını kendilerinden gelecek bir emir beklediklerini belirterek Paşa'yı Adana Cephesi'ni açması konusunda ikna etmişlerdir.

Mustafa Kemal Topçu Binbaşı Kemal Bey'i Kozanoğlu Doğan takma adıyla Kilikya Kuva-yı Milliye Komutanlığı'na, Yüzbaşı Osman Nuri Bey'i ise Doğu Kilikya Kuva-yı Milliye Komutanlığı'na atamıştır. Komutanlar Sivas'tan önce Kayseri'ye, daha sonra da Develi'ye geçerek Çukurova'da Millî Mücadele'nin hazırlıklarına girişmişlerdir. Fransızların işgal sahası içerisinde son derece sıkı tedbirler aldıklarını, güçlü bir istihbarat teşkilatı kurduklarını gören komutanlar, işgal bölgesine girerek teşkilatlanmakta zorlanmışlardır.

Tufan Bey, teşkilat kurmak adına ilk adımı Feke Belediye Başkanı Cezmi Bey'i Millî Mücadele safına çekerek atmıştır. Cezmi Bey'den sonra, Fransızların Feke'ye göndermek istedikleri silah ve mühimmat konvoyuna Bozatgediği'nde baskın yaparak Fransızlar'ın derin bir endişeye kapılmasına sebebiyet veren Gizzik Duran ve çetesini Kuva-yı Milliye safına katmıştır. Tufan Bey'in Develi'de teşkilat kurma çalışmalarından haberdar olan Kozan Jandarma Komutanı Ali Saip Bey ile Fraktin'de görüşen Tufan Bey bu görüşme neticesinde Fransız işgal güçlerinin durumu adına önemli bilgiler edinmiştir. Ayrıca görüşmede Tufan Bey'in kılık değiştirerek kendini Çerkez olarak tanıtmaları halinde onu jandarma olarak kaydettirebileceği, böylece işgal sahası içerisinde daha kolay teşkilatlanma imkanı elde edebileceği konusunda Ali Saip, Tufan Bey'e söz vermiştir. Fakat bu plan, Fransızların Ali Saip-Tufan Bey görüşmesinden haberdar olduktan sonra Ali Saip'i Kozan'dan göndermesi üzerine uygulanamamıştır.

Kılık değiştirerek Kozan'a girme planları gerçekleştiremeyen Tufan Bey işgal sahasına farklı bir bölgeden sızmak amacıyla kendisine hedef olarak o tarihlerde Fransızlar tarafından işgal edilmemiş olan Andırın'ı belirlemiştir.

Zorlu kış şartlarında Andırın'a geçen Tufan Bey, yolculuk esnasında ve Andırın'da bulunduğu ilk zamanlarda "Hafız Bekir" takma adını kullanmıştır. Tufan Bey, Andırın'da vatansever bir şahsiyet olan Yaycıoğlu İbrahim Ağa'nın misafiri olmuştur. İbrahim Ağa, bölgedeki ağalık sisteminin de etkisiyle Tufan Bey'in kısa sürede teşkilat kurmasına öncülük etmiştir. Andırın'da Kuva-yı Milliye teşkilatlanması tamamlandıktan sonra Fransız işgali altındaki Kadirli'de "*Yeşil Ordu Geliyor, Tufan Bey Geliyor*" şeklinde yoğun bir propaganda yapılmıştır. Önce şehir dışındaki karakollardan çekilen Fransızlar Kadirli'ye yapılan taarruz karşısında ciddi bir direniş göstermeden Kadirli'yi terk ederek Kozan'a kaçmışlardır.

Tufan Bey, Kadirli'nin işgalden kurtarılması üzerine burayı Millî Mücadele'nin harekât merkezi durumuna getirmiştir. Kozan'da Fransız işgal Komutanı Tayyarda ile varılan mutabakat neticesinde birçok aile Kozan'ı terk ederek Kadirli'ye gelmiştir. Tufan Bey, Kadirli'ye gelen Kozanlılardan kısa zamanda Kozan Millî Mücadelesi'nin teşkilatını da oluşturmuştur. Kozan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Kozan İaşe Heyetlerinin kurulmasından sonra Doğu, Batı, Kuzey ve Güney cephelerinde mücadele edecek Kozan Kuva-yı Milliye teşkilatı oluşturulmuş ve Kozan'ın işgalden kurtarılması için çalışmalar hızlandırılmıştır.

Sonuç olarak Üç Kozanlı'nın Mustafa Kemal Paşa'yı ikna ederek Adana Kuva-yı Milliye teşkilatının kurulmasını sağlamaları ile başlayan süreç; özellikle de Yüzbaşı Osman Nuri Bey'in olağanüstü fedakarlıkları ve bölge halkını akıllıca örgütlemesi neticesinde Andırın, Kadirli ve son olarak Kozan Kuva-yı Milliye teşkilatlarının oluşturulması ile bölgedeki Fransız işgali sonlandırılmıştır.

KAYNAKÇA

Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri-IV (1917-1938), Haz. Nimet Arsan, Ankara 1964.

CEBESOY, Ali Fuat, **Milli Mücadele Hatıraları**, Vatan Neşriyatı, İstanbul 1953.

COŞKUN, Tefvik, **Kadirli Milli Mücadelesi ve Hatıratlar**, Kadirli Basımevi, Kadirli 1967.

ÇAMURDAN, Ahmet Cevdet, **Kurtuluş Savaşında Doğu Kilikya Olayları**, Kuvayı Milliye Yayınları, Adana 1969.

ÇELİK, Kemal, **Milli Mücadele'de Adana ve Havalisi**, TTK Yayınları, Ankara 1999.

DALKIR, Recep, **Yiğitlik Günleri**, İstanbul 1961.

DELİKOCA, Yusuf, **Saim Bey**, Adana 2010.

HATİPOĞLU, Süleyman, **Fransa'nın Çukurova'yı İşgali ve Pozantı Kongresi**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1989.

HATİPOĞLU, Süleyman, **Türk-Fransız Mücadelesi (Orta Toros Geçitleri 1915-1921)**, Ankara 2001.

Kozanlı Milli Mücahit Halil Topaloğlu'nun Hatıraları, Haz. Cezmi Yurtsever ve Metin Topaloğlu, Ekrem Ofset Matbaacılık, Adana 2002.

Kuvayı Milliye Komutanı Tekelioğlu Sinan Bey'in Günlüğü, ATASE Yay., Ankara 2012.

KÜTÜK, Abdurrahman, **Çukurova Kuvayı Milliye Kahramanı Tufan Bey**, Ekrem Matbaası, Adana 2020.

KÜTÜK, Abdurrahman, **Kahramanların Dilinden Milli Mücadele'de Kozan**, Ekrem Matbaası, Adana 2010.

KÜTÜK, Abdurrahman, **Kurtuluş Savaşı'nda Yukarı Çukurova**, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Van 2013.

ÖZDEMİR, Mehmet, **Milli Mücadele'de Develi**, Ekrem Matbaası, Adana 2019.

KOLUTEK, Mikail, “Milli Mücadelede Kadirli ve Çevresi”, **Osmaniye Araştırmaları I**, Ed. Ümmügülsüm Candeger ve Huriye Emen, Gazi Kitabevi, Ankara 2020, s. 265-287.

ÖNAL, Tekin, “İşgalden İhtilale Millî Mücadele Hareketinin Diplomatik Boyutu”, **Türkiyat Mecmuası**, Milli Mücadele Özel Sayısı, 2019, s. 89-125.

SARAL, Hulki ve Saral, Tosun, **Vatan Nasıl Kurtuldu**, Türkiye İş Bankası Yay., Ankara 1970.

SOLAK, Seviye, **Milli Mücadele ve Kadirli**, Taş Medrese Yayınları, Erzurum 1995.

SONYEL, Salahi R., “Yeni Belgelerin Işığında Ermeni Tehcirleri”, **Belleten**, C XXXVI, S 141, Ankara 1972, s. 31-49.

ŞIVGIN, Hale, “Güney Cephesi’nin Değerlendirilmesi”, **Türk İstiklal Harbi’nde Kuvayı Milliye Düzenli Ordu ve Cepheler**, ATASE Yay., Ankara 2014, s. 13-32.

TUFAN, Osman, **Osman Tufan Paşa’nın Kurtuluş Savaşı Hatıraları**, Arma Yayınları, İstanbul 1998.

Türk İstiklal Harbi Güney Cephesi, C 4, ATASE Yay., Ankara 2009.

URSAVAŞ, Ali Saip, **Kilikya Dramı ve Urfa’nın Kurtuluşu**, Genelkurmay ATASE Yayınları, Ankara 2000.

YAYCIOĞLU, Y. Necat, **Osman Tufan Paşa**, Ekrem Matbaası, Adana 2012.

AMERİKAN MİSYONER RAPORLARINA GÖRE ÇUKUROVA VE ÇEVRESİNDE MİLLÎ MÜCADELE

Osman KÖSE*

ÖZET

30 Ekim 1918'de Agememnon gemisinde imzalanan Mondros Mütarekesi ile Osmanlı Devleti fiilen sona eriyordu. İngilizlerin tek taraflı olarak kaleme aldıkları ve müzakere fırsatı tanımadıkları mütareke şartlarına göre Osmanlı ordusu terhis ediliyor, limanlar ve önemli ulaşım güzergâhları İtilaf Devletlerinin kontrolüne geçiyor ve daha da önemlisi 7. ve 25. maddelere dayanılarak istedikleri noktalara asker çıkarma ve işgal haklarına sahip oluyordular. Osmanlı Devleti'nin tamamen İtilaf Devletlerinin insafına terk edildiği anlamına gelen mütareke gereği İngilizler, Fransızlar, İtalyanlar ve Yunanlar çok geçmeden dört bir taraftan Osmanlı Devleti'ni işgale başladılar.

Mütarekeden bir gün sonra Çanakkale Boğazı'nın mayınlardan temizlenmeye başlanması ile başlayan bu süreç çerçevesinde İtilaf Devletleri, 13 Kasım 1918'de hiçbir engel ile karşılaşmadan İstanbul'a geldi ve karaya asker çıkarmaya başladılar. Bu çerçevede 17 Aralık 1918'de de Adana ve Mersin merkezli olmak üzere Çukurova da ilk işgale uğrayan yerlerden oldu. Osmanlı Devleti, Mütareke şartları gereği işgale karşı bir direnç göstermediği gibi, bu hususta işgale uğrayan yerlerin askerî ve mülki yöneticilerine gönderdiği emirlerle, kesinlikle işgal kuvvetlerine müdahale edilmemesi talimatlarını veriyordu.

Osmanlı Devleti'nde çok sayıda yabancı okullar, tüccarlar ve farklı etiketler altında misyonerler bulunuyordu. Bu gruplar arasında Osmanlı Devleti'nde en teşkilatlı ve faal olarak çalışanlar, Amerikan misyonerleriydi. Bu

* Prof. Dr., Millî Savunma Üniversitesi, Ankara.

tebliğde İstanbul'da faaliyet gösteren Amerikan Kız koleji yöneticilerinin ve Amerikalı yardım cemiyeti olan Near East Relief bünyesinde çalışan misyonerlerin raporlarına göre 1918-1923 yılları arasında Çukurova ve çevresinin işgali, işgale karşı yerel halkın, Ankara ve İstanbul'un tepkileri ve bu süreçte Çukurova'da siyasi, sosyal ve iktisadi durum analiz edilecektir.

Anahtar kelimeler : Osmanlı Devleti, Çukurova, Millî Mücadele, Amerika, Near East Relief, Mustafa Kemal Paşa.

ACCORDING TO AMERICAN MISSIONARY REPORTS, THE NATIONAL STRUGGLE IN ÇUKUROVA AND ITS SURROUNDINGS

ABSTRACT

With the Armistice of Mudros signed on the ship Agamemnon on October 30, 1918, the Ottoman state was actually ending. According to the terms of the armistice, which the British wrote unilaterally and did not give the opportunity to negotiate, the Ottoman army was demobilized, the ports and important transportation routes were under the control of the Entente Powers, and more importantly, based on Article 7, it had the right to land soldiers and occupy any point it wanted. The British, French, Italians and Greeks soon began to occupy the Ottoman state from all sides, in accordance with the armistice, which meant that the Ottoman state was completely left at the mercy of the Allied Powers.

Within the framework of this process, which started with the clearing of the Dardanelles Straits of mines one day after the armistice, the Allied fleet came to Istanbul on 13 November 1918 without encountering any obstacles and began to land troops. In this context, Çukurova, centered in Adana and Mersin, was one of the first occupied regions on 17 December 1918. The Ottoman state did not show any resistance against the occupation due to the terms of the Armistice, and in this regard, with the orders it sent to the military and civil administrators of the occupied areas, it gave instructions not to interfere with the occupation forces.

There were many foreign schools, traders and missionaries under different labels in the Ottoman state. Among these groups, the most organized and active workers in the Ottoman state were American missionaries. In this paper, according to the reports of the directors of the American Girls' College operating in Istanbul and the missionaries working within the American

aid society Near East Relief, the occupation of Çukurova and its environs between 1918-1923, the reactions of the local people, Ankara and Istanbul against the occupation, and in this process, Çukurova's In addition, the political, social and economic situation will be analyzed.

Key Words: Ottoman state, Chukurova, National Struggle, America, Near East Relief, Mustafa Kemal Paşa.

GİRİŞ

Osmanlı Devleti 20. yüzyıla, üstesinden gelmekte zorlanacağı zorluklar içinde girdi. İçeride her geçen gün ağırlığını hissettiren iktisadi sıkıntılar ve II. Abdülhamit yönetiminin sergilediği otoriter yönetimin sonucu olarak oluşan siyasi rahatsızlıklar devletin ahengini sarsıcı boyutlara ulaştırıyordu. Dışarıda ise İngiltere, Fransa ve Rusya'nın oluşturduğu Osmanlı Devleti'ne yönelik hasmane tutum en küçük meselenin bile büyütülerek uluslararası sorunlar yumağı haline gelmesine sebep oluyordu. Bu gidişatın bir sonucu olarak 1908 yılında II. Meşrutiyetin ilanı ile hem Osmanlı Devleti ve hem de dünyayı derinden etkileyecek siyasi, sosyal ve askerî gelişmelerin fitili ateşlenmiş oldu. II. Abdülhamit'in yönetimde etkisinin ortadan kalkması ve tecrübesiz Genç Türklerin iktidarı devralması ile dünyanın kaderini değiştirecek olaylar zinciri devreye girdi. Avusturya Devleti Bosna-Hersek'i ilhak ederken, Yunanistan da Girit'i resmen topraklarına kattı. Dünyanın büyük devletleri İngiltere, Fransa ve Rusya parçalanmakta olan Osmanlı Devleti'ni bölüşüm için kendi aralarında devam ettirdikleri görüşmelere hız kazandırdılar. Bu gelişmelerin bir devamı olarak büyük devletlerle arka planda anlaşılan İtalya, Osmanlı Devleti'nden toprak almak için 1911 yılında Ege Adalarını işgal ederek Trablusgarp'a çıkarma yaptı.

Trablusgarp Savaşı, askerî ve ekonomik gücü olmayan Osmanlı Devleti'ni hazırlıksız yakaladı. Osmanlı Devleti, gelecekte etkili olacak olan Mustafa Kemal Paşa, Enver Paşa, Fethi Okyar ve Nuri Conker gibi isimleri gizli yollardan Trablusgarp'a göndermek suretiyle yerel dinamikleri harekete geçirerek İtalya'ya karşı durmaya çalıştı. Uluslararası alanda yalnız kalan Osmanlı Devleti, bu gaile ile uğraşırken yakın bir zamanda ayrılan Balkan Devletlerinin ortak saldırısı ile karşı karşıya kaldı. Osmanlı Devleti, işgal edilen Ege Adaları ve Trablusgarp'ı (Libya) 18 Ekim 1912'de imzaladığı Uşi Antlaşması ile kaybederek Balkan ülkelerinin saldırılarına karşı koymak için farklı bir gailenin içine girdi. Beklenenin aksine Osmanlı ordusu neredeyse pek direniş göstermedi ve 8 Ekim 1912 ve 30 Mayıs 1913 yılı arasında cereyan eden savaşlarda Batı Trakya, Doğu Trakya, Selanik, Ege adaları, Makedonya ve Arnavutluk kaybedildi. Osmanlı Devleti için maddi ve manevi yıkımın telafisi artık yoktu. Devlet ve toplum bu yaraları sarmaya, oluşan acılara alışmaya ve toparlanmaya çalışırken dünya topyekûn bir savaşın içine

doğru hızla yol alıyordu. Avusturya veliht prensi Franz Fedinand'ın Sırp bir militan tarafından öldürülmesi bardağı taşıran damla oldu ve 2 Temmuz 1914'ten itibaren Avusturya'nın Sırbistan'a savaş ilanı ile savaş kısa zamanda itilaf ve ittifak devletleri bloku altında genişledi. Osmanlı Devleti de İttifak bloku içinde yer alan Almanya ve Avusturya saflarında İngiltere, Fransa ve Rusya'nın içinde bulunduğu İtilaf devletlerine karşı savaşa katıldı.²²⁹

Trablusgarp ve Balkan Savaşlarının yaralarını henüz sarmadan savaşa giren Osmanlı Devleti, savaşın ilk yıllarında mağlubiyet belirtileri göstermeye başladı. Kanal cephesi, Kafkas cephesi, Irak cephesinde derin yaralar oluştu ve kayıplar verildi. Çanakkale'de destansı bir direniş oldu ama bu durum savaşın sonucunu lehe çevirmeye yetmiyordu. Çünkü diğer cephelerde ağır mağlubiyetler oluşurken, müttefik olan Almanya ve Avusturya da aynı kaderi paylaşıyordu. Dünyanın büyük devletleri savaş meydanında olduğu için, bu çarpışmayı ancak kesin sonuçları görülen bir mağlubiyet durdurabilirdi. 1917 yılından sonra savaşan tüm devletlerde yorgunluklar görülmeye başladı. Rusya, bir iç meselesi olan "Ekim Devrimi" sonucu 3 Mart 1918'de imzaladığı Brest-Ltowsk barışı ile mecburen savaştan çekildi.²³⁰ Rusya'nın çekilmesi savaşı sona erdirmeyi fakat barışa giden sürecin de yakın olduğu anlaşılıyordu. Bu yönde 8 Ocak 1918'de Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Wilson'un savaşan taraflara yönelik kongrede ortaya sürdüğü ilkeler, bu yönde önem arz ediyordu. Bu sıralarda Osmanlı Devleti'nde Padişah Mehmet Reşat Efendi'nin vefatı ve 4 Temmuz 1918'de yerine Mehmet Vahdetin'in geçmesi savaşı sona erdirmeye yönelik sürecin başlamasını beraberinde getirdi. Padişah Vahdetin Efendi, kötü gidişatı sonlandırmak ve barış sürecine doğru giden kapıyı aralamak için göreve gelir gelmez girişimlere başladı. Bu yönde atılacak olan adımların nişanesi olarak 7 Ekim 1918'de Talat Paşa kabinesi istifa etti ve yerine tarafsızlığı ile maruf ve her kesim tarafından saygı duyulan Ahmed İzzet Paşa hükümeti kuruldu. Artık yeni bir dönem başlıyordu.²³¹

Sadrazam Ahmet İzzet Paşa, barış sürecini başlatmak için 20 Ekim 1916'da Kut'ül amare'de esir edilen ve bu tarihten beri Büyükada'da esir tutulan İngiliz General Townshead ile irtibat kurarak onu aracı olarak Limni Adası'nda bulunan İngiliz General Caltrophe'nin yanına gönderdi. Caltrophe, İstanbul'dan barış için gelen öneriyi, Londra'ya bildirdi ve olumlu cevap gelince Ahmet İzzet Paşa'ya mütareke heyeti göndermesi için haber gönderdi. Limni'den gelen haber Osmanlı makamlarının beklediği bir gelişmeydi.

²²⁹ Sevgi Çetinkaya, **Osmanlı Devletinin 1. Dünya Savaşına Girişi**, İÜ AİİT Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1995. S 75.

²³⁰ Akdes Nimet Kurat, "Brest-Litovsk Müzakereleri ve Barış", **Belleten**, C XXXI, S 124, 1967, s. 375-413.

²³¹ Selçuk Ural, "Ahmet İzzet Paşa Hükümetinin ve Mebusan Meclisindeki Yansımaları", **A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S 27 (Prof. Dr. Şinasi Tekin Özel Sayısı), Erzurum 2005, s. 271-287.

Mütareke sürecini görüşmek üzere Bahriye Nazırı Deniz Albayı Rauf Bey [Orbay], Hariciye Müsteşarı Reşat Hikmet, Kurmay Yarbay Sadullah, Heyet Kâtibi Ali Bey'den [Türkgeldi] müteşekkil bir heyet yetkilendirildi. Mütareke süresince heyetin hareket sahasını belirlemek üzere yetki belgesi hazırlandı ve heyet Limni'ye giderek Mondros limanında demirli bulunan İngilizlere ait Agememnon gemisine çıktılar. İngiliz General Caltrophe gelen heyetin konuşmasına dahi fırsat vermeden daha önceden hazırlanan mütareke metnini imzalamaları için Osmanlı heyetinin önlerine koydu. 27-30 Ekim 1918 tarihleri arasında beş oturum yapıldı fakat Caltrophe'nin savaşın tekrar başlaması tehditleri ile Osmanlı heyeti ağır şartları içeren metni imzaladı. İmzalanan mütareke metnindeki şartlarla, heyete İstanbul'da verilen yetki belgesinde yer alan şartlar arasında hiç benzerlik yoktu. Bu şartlar altında 31 Ekim 1918'den geçerli olmak üzere Mondros Mütarekesi imzalandı. Mütarekeye göre Osmanlı Devleti artık fiilen bitiyordu. Metinde yer alan 7. ve 24. maddelere göre İtilaf Devletleri güvenliklerini tehlikede gördükleri yerleri işgal edebileceklerdi.²³²

Mondros Mütarekesi'nin imzalanması ile rahat bir nefes almayı bekleyen Osmanlı Devleti ve toplumu 1 Kasım'dan itibaren çok daha farklı bir gailenin içine çekildi. Mütarekenin 7. maddesine dayanan İngiltere, Fransa, Yunanistan ve İtalya devletleri ülkenin dört bir yanından işgallere başladılar.

Çukurova ve Çevresinde Fransız İşgalleri

Birinci Dünya Savaşı devam ederken İngiltere ile Fransa arasında yapılan 16 Mayıs 1916 tarihinde gizli bir antlaşma yapılmıştı. Gizli antlaşmayı imzalayan İngiliz ve Fransız temsilcilerinin adları ile anılan Sykes-Picot antlaşmasına göre Osmanlı toprakları iki devlet arasında paylaşılıyordu. Buna göre Basra Körfezi'nden Musul'a kadar olan yerler İngilizlere, Adana, Mersin, İskenderun, Antep, Maraş, Suriye ve Lübnan'a kadar olan topraklar da Fransa'ya veriliyordu. Petrol bölgesi olan Musul iki devlet arasında çekişmeliydi.

Mondros Mütarekesi imzalanınca İngiltere, Musul'u alabilmek için daha önceki gizli antlaşmaya göre Fransa'ya bırakılan Antep, Maraş, Çukurova bölgesi, Urfa ve İskenderun'u işgale başladılar. İngiliz işgal bölgeleri daha sonra yapılan görüşmelerden sonra Fransızlara bırakıldı. Fransızlar 11 Aralık 1918'den itibaren Mersin'e yaptıkları çıkarma ile Adana, Mersin, Tarsus, Pozantı, Ceyhan, Osmaniye ve tüm Çukurova'yı işgale başladılar. Fransızlar yaptıkları işgalleri Mondros Mütarekesi'nin 7. maddesine göre yapıyordu.²³³

²³² Mahmut Akkor, "Mondros Mütarekesinin İmzalanması Süreci ve Mütareke Tutanaklarında Boğazlar Konusu", *Tarihin Peşinde*, C 11, S 21, 2019, s. 273-310.

²³³ Çelik, Kemal, "Çukurova'nın İşgali Döneminde, Fransız Propaganda ve Casusluk Faaliyetleri ile Millî Kuvvetlerin Buna Karşı Yayımladığı 1920 Tarihli Yeni Bir Belge", *Gazi*

Amerikan misyoner raporlarında daha çok Kilikya olarak adı geçen Çukurova bölgesine Fransızlar büyük önem vermekteydiler. Bölgede yaşayan Ermeniler Fransız işgal güçlerinin en büyük yardımcılarıydı. İşgale girdikten sonra Adana'nın Ermeniler için yoğun olarak gelinen ve yerleşilen bir yer olarak öne çıktığı görülmektedir. Amerikan yardım kuruluşu olan Near East Relief'in tüm çabaları bölgede yaşayan, Türklerin kurtardığı şehirlerden kaçan Ermenilere yardım etmektir. Misyoner raporlarında sürekli *Ermenilere yardım* ve *Hristiyanlara yardımdan* bahsedilirken, bölgenin yerlisi olan Müslüman ahalinin durumlarından ve yaşam şartlarından bahsedilmemesi dikkat çekmektedir. İşgalle birlikte Adana'da görev yapan Valinin İstanbul'a gönderildiği ve yetkisiz bir kişinin valilik görevini sürdürdüğü anlaşılmaktadır.²³⁴

Bölgede görev yapan Near East Relief'in görevlilerine göre Fransız işgal güçlerinin, Kilikya'dan Adana şehir merkezine kadar uzanan güvenli bir koridor oluşturmaya çalıştıkları gözlenmektedir. Güvenli koridor üzerinde yer alan Müslüman ahalinin yerlerinden tard edilmesi ve yerlerine Maraş, Osmaniye, Antep ve Tarsus gibi yörelerden gelen Ermeniler ve diğer gayrimüslim ahalinin yerleştirilmesi temel amaçtı. Özellikle Adana çevresinde verimli olan bahçeler, bağlar ve stratejik yol güzergâhlarını işgalciler tamamen kontrol altına almıştı. Müslüman ahali ise yerlerini ve yurtlarını terk ederek perişan bir şekilde güvenli gördükleri yerlere göç etmişlerdi. 1919 yılından sonra Adana, İtilaf Devletlerinin iddialarına göre Müslüman ahalinin saldırılarından kaçan Ermenilerin sığınak yeri olmuştu. Misyoner raporları bunlardan *Türklerin saldırılarından kaçan mazlumlar* olarak bahsetmektedir.²³⁵

Adana, Osmaniye ve Antep hattı Kıbrıs üzerinden gelen Ermeni tedhişçilerin de saldırıları altındaydı. Kıbrıs 1878 yılında İngiltere'ye geçici olarak verildikten sonra Ermeniler için eğitim ve lojistik üs yapılmıştı. Burada eğitim gören Ermeniler, Fransız ve İngiliz gemileri ile Adana, İskenderun, Mersin ve Antalya üzerinden Anadolu'nun iç kesimlerine geçmekteydiler. Birinci Dünya Savaşı öncesi kıt imkânlarla bu hattı kontrol eden Osmanlı Devleti, savaş süresince ve sonrasında bu işlevi yerine getiremedi. İşgaller başlayınca tüm Osmanlı sahilleri ve limanlarına hâkim olan Fransızlar ve İngilizler çok rahat bir şekilde silahlı grupları Kıbrıs'tan Çukurova ve Güney bölgesine naklediyorlardı. Fransız işgali ile birlikte Mersin ve Adana bu kabilden silahlı kişilerin bol olduğu ve geçtiği yerler olmuştu.

Adana, Antep, Osmaniye ve tüm güney cephesinin işgal altına düşmesi ile bölgede yaşayan ahali kendileri direniş grupları kurarak işgale karşı

Akademik Bakış, C 2, S 3, 2008, s. 103-124.

²³⁴ **Combbia University Librraies Manuscript Collections Charles Evans Hughes Collections**, American Committe-American Memorial, Box 10.

²³⁵ **Combbia University Libraries Manuscript Collections**, American Girls Seri 2, Sub-series 2, Seri 3, Box 23.

koymaya çalışıyordu. İstanbul hükûmetinin bu anlamda katkı sağlayacak durumu yoktu. Zaten İstanbul'dan yerel yöneticilere gelen direktifler, işgale karşı direnmemeleri yönündeydi. Mustafa Kemal Paşa'nın 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkması ile yerel direniş gruplarının da gayretlerini artırdıkları gözlenmektedir. Misyoner raporlarına göre, Fransız işgaline direnen Müslüman ahali *bozguncular*, *asayişi bozanlar* *haydutlar* ve *düzen bozucular* olarak tanımlanmaktadır. Vatanlarını savunanların haydutlar ve işgalcilerin asli görevlerini yapan kişiler olarak sunulması raporlarda çokça geçmektedir.

Amerikan misyonerlerinin Çukurova bölgesinde görev yapan Osmanlı devlet görevlilerini İstanbul ve Ankara yanlısı olarak grupladıkları gözlenmektedir. Mustafa Kemal Paşa'nın Ankara'ya gelmesi ile ondan ve etrafında olanlardan daha çok "milliyetçiler" olarak söz edilmektedir. Bu nedenle, işgal başlayınca "liberal ve olgun" birisi olarak tasvir edilmesine rağmen apar-topar Mersin'den bir gemi ile İstanbul'a gönderilen Mehmet Celal Bey gibi, yöredeki askerî ve mülki erkân da "milliyetçiler" kategorisinde değerlendirilmektedir. Buna göre milliyetçi olarak tanımlananların Fransızlar tarafından tasvip edilmediği yani haydut ve düzen bozucu gruptan görüldüğü vakidir. İşgal altına düşen bölgelerde yerel idari ve askerî yetkililer tamamen pasif hale getirilmişler ve yönetim işgalcilerin atadığı görevliler tarafından yürütülmeye başlanmıştır.

Amerikan Kız Koleji görevlilerinin, özellikle okul müdürü Dr. Patrick'in, Çukurova ve ülke genelinde siyasi ve sosyal gidişatı tasvir ve analiz eden New York'a gönderdiği çok sayıda raporu bulunmaktadır. Bu raporların yanı sıra, farklı kaynaklardan buraya ulaşan bilgilerden de esinlenerek Osmanlı Devleti'ndeki gayrimüslimler ve Ermeniler ile ilgili ajite edici afişlerin hazırladığı ve Amerikan kamuoyunu bilgilendirmek için bu afişlerin kullanıldığı bir gerçektir. Afişlerde genelde, masum ve zulme uğrayan kadınlar ve anasız babasız kamış çocuklar figürü kullanılmaktadır. Amerikan kamuoyunu aydınlatmak için afişlere resmedilen ve Çukurova bölgesinden gönderilen bilgilerin çoğunun doğruluk oranı çok düşüktür. Mesela Relief görevlisinin kaleme aldığı ve New York'a gönderdiği raporlarda Maraş'tan kaçan Ermeni kadınlar için *köleleştirilmemek için yollara düşen* ve erkekler için de *aç susuz yollara dökülenler* ifadeleri kullanılmıştır. Halbuki gerçekler çok daha farklıdır. Fransızların Maraş'ı işgallerinde ve sonrasında Ermeniler Müslüman ahaliye kötü davranmışlar ve zulmetmişlerdir. Maraş'ın Müslüman ahali 11 Şubat 1920'de şehri işgalcilerden geri alınca, Fransızlarla birlikte Ermeniler de şehirden ayrılarak güvenli gördükleri Adana'ya doğru kaçmışlardır. Ermenilerin göçü Müslüman ahalinin tazyikinden değil, ahaliye yaptıkları zulmün kendilerine döneceği korkusu ve eski komşularının yüzlerine bakamama korkusundan kaynaklanmaktadır. Bunlara rağmen raporlarda, Maraş'ın işgalden kurtuluşu, "Maraş felaketi" olarak tanımlanmıştır. İşgalcilere karşı gelen

Müslüman ahali ise, “yağmacılar” olarak tanımlanmaktadır.²³⁶

Çukurova bölgesinde Fransız işgalinin amacı, raporlara göre “tüm Hristiyanları korumak” olarak açıklanmaktadır. Dikkat çeken diğer husus, Osmanlı Devleti ve merkezi Osmanlı yönetiminden bahsedilmemesidir. Asırlardır burada hüküm süren bir devletten ve toplumdaki bahsedilmemesi, yok sayılması, bölgenin gerçek ahalisinin Hristiyanlar olduğu, diğer Müslüman ahalinin sürekli saldırılarıyla yerli ahaliyi rahatsız ettiği gibi bir durum ortaya koyulmaktadır.²³⁷

Raporlara göre savaş şartlarında mağdur olan, hasta olan ve okul çağı gelen çocuklara yardım için Near East Relief gibi çok sayıda kuruluşun Çukurova’da Hristiyan ahaliye yardım etmesine rağmen, Müslüman toplumun sıkıntılarını çözüm getirecek mercilerin olmadığı anlaşılmaktadır. Yerli Müslüman ahali kendi kaderlerine terk edilmiş halde bulunmaktadır. Relief cemiyetinin, din, milliyet ve mezhep ayırımı yapmadan herkese tarafsızca yardım yaptığına yönelik bir bilgiye raporlarda rastlanılmamaktadır

SONUÇ

Mondros Mütarekesi’nden sonra Çukurova bölgesinde baş gösteren İngiliz ve Fransız işgalleri Müslüman ahali için çok yıkıcı etkiler göstermiştir. Bu dönemde çok sayıda masum kadın, çocuk ve sivil insanlar Ermeni ve işgalci güçlerin saldırıları sonucu hayatlarını kaybetmiştir. Çukurova ahalisi bu işgallere karşı kahramanca direnmiştir. Mustafa Kemal Paşa’nın önderliğinde başlayan mücadele cephelerde başarı ile sonuçlanmaya başlayınca Fransa ile yapılan 20 Ekim 1921 Ankara Antlaşması’ndan sonra işgaller resmen sona ermiştir.

²³⁶ **Combbia University Libbraies Manuscript Collections Charles Evans Hughes Collections**, American Committe – American Memorial, Box 10.

²³⁷ **Combbia University Libbraies Manuscript Collections**, American Girls Seri 1, Sub-series 9, Box 17.

KAYNAKÇA

Combbia University LibraRies Manuscript Collections, Charles Evans Hughes Collections, American Committe-American Memorial, Box 10.

Combbia University Libraries Manuscript Collections, American Girls Seri 2, Subseries 2, Seri 3, Box 23.

Combbia University LibraRies Manuscript Collections, American Girls Seri 1, Subseries 9, Box 17.

AKKOR, Mahmut, “Mondros Mütarekesinin İmzalanması Süreci ve Mütareke Tutanaklarında Boğazlar Konusu”, **Tarihin Peşinde**, C 11, S 21, 2019, s. 273-310.

ÇELİK, Kemal, “Çukurova’nın İşgali Döneminde, Fransız Propaganda ve Casusluk Faaliyetleri ile Millî Kuvvetlerin Buna Karşı Yayımladığı 1920 Tarihli Yeni Bir Belge”, **Gazi Akademik Bakış**, C 2, S 3, 2008, s. 103-124.

ÇETİNKAYA, Sevgi, **Osmanlı Devleti’nin 1. Dünya Savaşına Girişi**, İÜ AİİT Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1995

KURAT, Akdes Nimet, “Brest-Litovsk Müzakereleri ve Barış”, **Bellekten**, C XXXI, S 124, 1967, s. 375-413.

URAL, Selçuk, “Ahmet İzzet Paşa Hükûmetinin ve Mebusan Meclisindeki Yansımaları”, **A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S 27 (Prof. Dr. Şinasi Tekin Özel Sayısı), Erzurum 2005, s. 271-287.

OSMANİYE VE ÇEVRESİNDE ERMENİ OLAYLARI (1918-1921)

Ebru GÜHER*

Gizem KOCAKILIÇ**

ÖZET

Ermeniler Anadolu topraklarında “Millet-i Sadıka” olarak adlandırılmış ve uzun yıllar rahat ve müreffeh bir hayat yaşamışlardır. Fakat ilerleyen süreçte Fransız İhtilali ile yayılan milliyetçilik akımından etkilenen Ermeniler, Osmanlı Devleti’nin zayıflamaya başladığı dönemlerde isyanlar çıkarmak suretiyle Anadolu’da huzuru bozmaya başlamışlardır.

Emperyalist devletler stratejik öneme haiz Anadolu’yu “Şark Meselesi” kapsamında kontrol altında tutabilmek amacıyla Ermenileri bir araç olarak kullanmışlardır. Başta İngiltere olmak üzere Fransa, Rusya ve ABD kendi çıkarları doğrultusunda Ermenilerin Anadolu’daki faaliyetlerini desteklemişlerdir.

Fransız İhtilali ve milliyetçilik düşüncesi, Rumların ayaklanmaları, Tanzimat ve Islahat Fermanı, Ermeni Milleti Nizamnamesi’nde verilen hak ve imtiyazlar, ABD ve Avrupa devletlerinin açtığı misyoner okulları, Osmanlı-Rus Savaşı, Ermeni Kiliseleri ve din adamlarının ayrılıkçı faaliyetleri, emperyalist devletlerin kendi çıkarları doğrultusunda Ermenileri kışkırtmaları Ermeni meselesinin büyüyüp bir sorun haline dönüşmesine neden olmuştur.

Anadolu’nun dört bir tarafında isyanlar çıkaran Ermeniler için Osmaniye

* Doç. Dr., Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Tarih Bölümü, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalı, ebrugur@osmaniye.edu.tr, ORCID NO: 0000-0003-1621-4276

** Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Cumhuriyet Tarihi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, 2021106103@ogr.oku.edu.tr / gizemkocakilic@gmail.com, ORCID NO: 0000-0002-1543-8916

ve havalisi büyük bir öneme sahiptir. Bölgenin dini, tarihi ve stratejik önemi Ermenilerinin bölgede yoğun olarak faaliyet göstermelerine sebep olmuştur. Özellikle Dört Yol, İslahiye, Bahçe ve Hasanbeyli de yoğunlaşmış Fransızlarla işbirliği yapan Ermeniler bölgedeki nüfusunu arttırma yoluna gitmiş ve bölgedeki ayrılıkçı faaliyetleri Milli Mücadele döneminde giderek artmıştır.

Bu çalışmada 1919-1922 yıllarında Ermenilerin Osmaniye ve çevresindeki faaliyetleri, arşiv belgeleri başta olmak üzere diğer kaynaklarla da desteklenerek aydınlatılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Osmaniye, Ermeniler, Millî Mücadele.

ABSTRACT

Armenians were called loyal nation in Anatolian lands and they lived a comfortable and prosperous life for many years. However, in the following process, the Armenians, who were affected by the nationalism movement that spread with the French Revolution, started to disturb the peace in Anatolia by rioting in the periods when the Ottoman Empire began to weaken.

Imperialist states used Armenians as a tool in order to keep strategically important Anatolia under control within the scope of the "Oriental Question". England, France, Russia and the USA supported the activities of Armenians in Anatolia in line with their own interests. French Revolution and Nationalism thought, Greek revolts, Tanzimat and Reform Edict, the rights and privileges given in the Armenian Nation Regulation, missionary schools opened by the USA and European states, the Ottoman-Russian War, these separatist activities of the Armenian Churches and clergy, the imperialist states provoking the Armenians in their own interests. It caused the Armenian issue to grow into a problem.

Osmaniye and its surroundings are of great importance for the Armenians who rioted all over Anatolia. Their religious, historical and strategic importance of the region caused the Armenians to participate intensively in the region. Particularly, the Armenians, who concentrated in Dört Yol, İslahiye, Bahçe and Hasanbeyli and cooperated with the French, sought to increase their population in the region and their separatist activities in the region gradually increased during the National Struggle.

In this study, the activities of the Armenians in Osmaniye and its surroundings in 1919-1922 will be tried to be enlightened by supporting them with archival documents and other sources.

Key Words: Osmaniye, Armenians, National Struggle.

GİRİŞ

Ermenilerin Türklerle ilişkileri III. ve IV. yüzyıllarda Hunlar ve bazı Türk boylarıyla başlamış olup Selçuklular ve Osmanlılar zamanında bu ilişkiler yoğunlaşarak derinlik kazanmıştır. Bu doğrultuda denilebilir ki Türk-Ermeni ilişkileri köklü bir geçmişe sahiptir.²³⁸ Anadolu topraklarında “millet-i sadıka” olarak anılan Ermeniler uzun yıllar refah içerisinde yaşamışlardır. XIX. yüzyılın son çeyreğine kadar Ermeniler bir problem teşkil etmemiştir. Ancak Osmanlı Devleti’nin gücünü yitirmeye başladığı dönemde Türk-Ermeni ilişkileri büyük oranda bozulmuştur.²³⁹

Türk-Ermeni toplumları arasındaki mevcut ilişkilerin bozulmasının temel nedenleri, Avrupalı Devletlerin emperyalist amaçları doğrultusunda ortaya çıkan Kutsal Yerler Sorunu’nun Doğu Sorunu’na evrilmesi²⁴⁰ ve Anadolu topraklarında bir Ermeni Devleti kurma hayali güden Ermenilerin bu hayali gerçekleştirme doğrultusundaki düşüncelerini eyleme dönüştürmeleridir.²⁴¹

Ermeniler, gayelerini gerçekleştirme yolunda Birinci Dünya Savaşı’nı bir basamak olarak kullanmışlardır. Bu suretle Rusya ile iş birliği yapan Ermeniler Rus ordusuna katılıp Muş, Bitlis ve Van’da isyanlar çıkararak tedhiş hareketine girişmiştir. Osmanlı Devleti de Ermenilerin bu girişimlerini önlemek ve harp bölgelerinden uzaklaştırmak maksadıyla²⁴² geçici süreliğine Erzurum, Van, Bitlis, İskenderun, Antakya, Maraş, Adana, Mersin, Sis (Kozan) ve Cebel-i Bereket’te bulunan Ermenileri Musul, Halep ve Suriye vilayetlerine yerleştirmiştir.²⁴³

Osmanlı Devleti’nin 30 Ekim 1918 tarihinde imzalamış olduğu Mondros Mütarekesi ile Birinci Dünya Savaşı sona ermiş ve mütarekeden hemen sonra tehcir edilen Ermenilerin büyük bir kısmı eski yerlerine geri dönmüştür.²⁴⁴

Mütareke hükümleri gereğince İtilaf Devletlerinin Anadolu’yu işgale başlaması, Ermeniler için bulunmaz bir fırsatı da beraberinde getirmiştir. Güney Anadolu’nun İngiliz ve Fransız kuvvetleri tarafından işgali üzerine

²³⁸ Erdal İlter, **Ermeni Meselesi’nin Perspektifi ve Zeyton İsyanları (1780-1880)**, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları: 89, Seri: III - Sayı: B.7, Ankara 1988, s. 13.

²³⁹ Giray Saynur Derman, “Ermeni Sorununun Türk Dış Politikasına Etkisi”, **Yeni Türkiye**, C 8, 2015, s. 3.

²⁴⁰ Fahir Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1917)**, Timaş Yayınları, İstanbul 2007, s. 242.

²⁴¹ Erdal İlter, **age.**, s. 13.

²⁴² Tuğba Kılıç, **Adana’da Ermeni Olayları (1918-1922)**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2007, s. 12.

²⁴³ Feride Çavdar Uslu, **Adana Ermenileri (1914-1918)**, Afyonkarahisar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar 2007, s. 64-65.

²⁴⁴ Bülent Bakar, **Ermeni Tehciri**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2009, s. 196.

Antep, Maraş, Haçin, Urfa, Zeytun, Kozan, Adana, Osmaniye, Haruniye, Bahçe ve Islahiye bölgelerinde çoğunlukta bulunan Ermeniler amaçlarını gerçekleştirmek için silahlanarak yeniden taşkınlıklara başlamıştır.²⁴⁵

1. Ermenilerin Çukurova'ya Gelişi

Ermenilerin menşei ve ne zaman Anadolu'ya geldikleri konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Herodot'a göre, Urartu Devleti'ni yıkan ve Frigya kolonisi olarak adlandırılan Hint-Avrupa dil ailesine mensup Ermeniler zamanla kendi dillerini Urartulara empoze etmiştir. Böylece Urartu-Ermeni toplumlarının birleşiminden Ermeni milleti doğmuştur.²⁴⁶ Kendilerine "Hayk", ülkelerine "Hayastan" adını veren Ermeniler²⁴⁷ Trak göçleriyle Anadolu'ya gelip Urartuların topraklarına yerleşmişlerdir.²⁴⁸

Ermeniler Büyük İskender'in Dara ordularını yenip Pers topraklarını zapt etmesine kadar İran hâkimiyetinde yaşamışlardır.²⁴⁹ Daha sonra Makedonya ve Sasani hâkimiyetinde yaşayan Ermeniler²⁵⁰ X. ve XI. yüzyıllar arasında İran, Bizans ve Arap mücadelesi içinde kalmışlardır. Doğu Anadolu ve Kafkaslarda hâkimiyet mücadeleleri devam ederken Bizans baskına dayanamayan Ermeniler Küçük Ermenistan olarak anılan Kilikya'ya göç etmiştir.²⁵¹

M.Ö.II. binyılda Kizzuwatna ve M.Ö.I. binyılında Kilikya olarak adlandırılan Çukurova Bölgesinin²⁵² 965 yılında Bizans egemenliğine girmesiyle Bizans'ın bölge üzerindeki emelleri Ermenilerin güç kazanmasına sebep olmuştur.²⁵³ Türklerin 1045 tarihinden itibaren Anadolu'ya girmesiyle Ermenilerin, Emevi ve Abbasiler döneminde İslamlaşan Çukurova'ya göçleri hız kazanmıştır. Bizans baskısı ve yapılan bu göçler neticesinde Kilikya Ermeni

²⁴⁵ Necla Başgün, **Türk-Ermeni İlişkileri Abdülhamidin Cülûsundan Zamanımıza Kadar**, San Matbaası, Ankara 1970, s. 80.

²⁴⁶ Kamuran Gürün, **Ermeni Dosyası**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1985, s. 13-14.

²⁴⁷ Hasan Yılmaz, **Malatya Sancağı ve Çevresinde Ermeni Olayları**, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2007, s. 4.

²⁴⁸ İsmail Özçelik, **Ermeni İddiaları ve Gerçekler**, Araştırma Dizisi Türk-Ar, Ankara 2007, s. 9.

²⁴⁹ Erhan Karakoç, **Geçmişten Günümüze Ermeni Komiteleri ve Terörü**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2009, s. 19-20.

²⁵⁰ Gürün, **age.**, s. 18-19.

²⁵¹ Sadi Koçaş, **Tarih Boyunca Ermeniler ve Türk-Ermeni İlişkileri**, Altınok Matbaası, Ankara 1967, s. 32-33.

²⁵² Ahmet Ünal, "Eskiçağlarda Çukurova'nın Tarihi Coğrafyası ve Kizzuwatna (Adana) Krallığı'nın Siyasi Tarihi", **Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C 15, S 3, 2006, s. 18.

²⁵³ İbrahim İslam, "Kurtuluş Savaşı Yıllarında Çukurova'da Ermeni Terörü", **Tarih Okulu Dergisi**, Yıl: 8, S 23, 2015, s. 478.

Baronluğu'nun temelleri atılmıştır. Türklerle yakın ilişkiler kuran Ermeniler 1071 Malazgirt Savaşı'ndan sonra Bizanslılar tarafından Orta Anadolu'ya göç ettirilmeye devam edilmiştir. Bu sırada başlayan haçlı seferleri ve onların desteğiyle Ermeniler Kilikya'ya inerek Ermeni Baronluğu'nu kurmuşlardır. Ermeni-Haçlı iş birliği sonucunda da Baronluk, Krallığa dönüşmüştür.²⁵⁴

Ermeniler yeri geldiğinde Sasani, Bizans ve Türklerin karşısında yeri geldiğinde ise Müslüman Araplar, Türkler, Haçlı ve Moğolların yanında yer alarak emelleri doğrultusunda hareket etmişlerdir. Köseadağ Savaşı ve Türkiye Selçuklu Devleti'nin zayıflaması gibi unsurlar güçlü komşu devletlerin düşmanlarıyla iş birliği yaparak siyasi teşekküllerini devam ettiren Kilikya Ermeni Krallığı'nın ömrünü uzatmış olsa da Memlük Devleti tarafından ortadan kaldırılmasının önüne geçememiştir.²⁵⁵

Ermenilerin Kilikya olarak adlandırdıkları bölgeler Cebel-i Bereket sancağını da içine aldığı gibi Adana, Çukurova, Tarsus, Toros Dağlarının güneyi ve Akdeniz'in kuzey kesimlerini kapsamaktadır. Ermeni örgütlerinin yoğun faaliyet gösterdiği Kilikya bölgesi, Ermeniler için dinî, tarihî ve stratejik bir öneme sahiptir.²⁵⁶ Zira Kilikya bölgesinde Ermenilerin ruhani merkezi olan Sis (Kozan) Gatogigöslüğü Ermenilerin mevcudiyetlerinin korunmasında en etkili unsur olduğu gibi Adana, Maraş ve Halep Ermenileri de bu kiliseye bağlıdır.²⁵⁷

Söz konusu bölgelerde Ermenilerin tarihi çok eskiye dayanmakla birlikte üç yüz yıllık Ermeni krallığından söz etmek mümkündür. Önemli ticaret yolları üzerinde bulunması ve bölgenin savunulmasına olanak tanıyan sarp dağlarla çevrili olması bölgeyi tarihin her döneminde önemli kılmıştır. Tarih boyunca işgal ve istilaya uğrayan Çukurova birçok medeniyete ev sahipliği yapmış olmasına rağmen bölgede ulusal bir Ermeni devleti kurulamamıştır.²⁵⁸

Selçuklulardan sonra sırasıyla; Timurlar, Karakoyunlu ve Akkoyunluların hâkimiyetinde kalan Ermeniler, Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarında Çukurova ve Doğu Anadolu ile Kafkaslarda dağınık olarak küçük topluluklar halinde bulunmaktaydılar. Osmanlı Devleti'nin Safevi ve Memlükleri ortadan kaldırarak Anadolu'nun doğusu ve Çukurova'yı hâkimiyetine katmasıyla Anadolu'nun doğusu ve güneydoğusunda bir arada bulunan Ermeniler,

²⁵⁴ İlyas Gökhan, "Türkiye Selçukluları ile Kilikya Ermenileri Arasındaki Siyasi İlişkiler", *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, C 1, S 2, 2012, s. 74-75.

²⁵⁵ İlyas Gökhan, agm., s. 105.

²⁵⁶ Ebru Güher, "Arşiv Belgeleriyle Cebel-i Bereket Sancağı'nda 1915 yılındaki Ermeni Tehciri", *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, C 6, S 15, 2018, s. 242-243.

²⁵⁷ Hüseyin Kılavuz, *Türk Basınında Adana Ermeni Olayları*, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Niğde 2007, s. 22.

²⁵⁸ Ebru Güher, "Arşiv Belgeleriyle Cebel-i Bereket Sancağı'nda 1915 yılındaki Ermeni Tehciri", s. 243.

Osmanlı topraklarının hemen hemen yer yerine yayılmışlardır.²⁵⁹

Çukurova'da gerek Osmanlılar Dönemi'nde gerekse daha önceki yıllarda Türk nüfusuna karşılık Ermeniler çoğunluğu oluşturamamışlardır. Ancak Ermenilerin ruhani merkezi olan Sis (Kozan) merkezinde Ermeni nüfusu Türk nüfusuna nazaran biraz fazladır.²⁶⁰ Tahrir kayıtlarına göre Ermeniler, Sis (Kozan)'de 1523-24 yılları arası %20,8, 1536-37 yılları arasında ise %16,9 oranında bir nüfusa sahiptirler.²⁶¹ Salnamelere göre Adana vilayetinde Ermenilerin genel nüfus içerisindeki payı yıllara göre şu şekildedir; 1881 (%11,80), 1891 (%6,09), 1892 (%8,42) 1894 (%8,54), 1897 (8,25), 1898 (%7,87) ve 1902 (%7,86)'dır.²⁶²

Ermeniler Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethinden II. Mahmut'un saltanatına kadar Osmanlı idaresinde güven duyulan bir millet olarak hoşgörürü ortamı içinde ekonomik, sosyal ve kültürel yönlerden altın çağlarını yaşamışlardır.²⁶³ XIX. yüzyılın son çeyreğinden sonra ise Anadolu'nun neredeyse her yeri özel de ise Çukurova Bölgesi Ermenilerin kanlı eylemlerine sahne olmuştur. Çukurova ve havalisinde XIX. yüzyılın sonlarına doğru başlayan Ermeni olayları XX. yüzyıla gelindiğinde zirveye ulaşmıştır. Şüphesiz ki bu artışta en önemli etken 93 Harbi'dir. Savaş sonrasında Ayastefanos ve Berlin Antlaşmalarında Ermenilerin lehine yönelik maddelerin yer alması Avrupalı Devletlere ve bilhassa Rusya'ya Osmanlı Devleti'ne müdahale etme yetkisi vermiştir.²⁶⁴

Osmanlı Devleti'nin gerilemesiyle güç kazanan emperyalist devletler Anadolu topraklarına yönelik çıkarları doğrultusunda Doğu Sorununu bir başka deyişle Şark Meselesini ortaya atmışlardır.²⁶⁵ Irk, din ve toprak meselesine dayanan Doğu Sorunu Türkleri Anadolu ve Avrupa'dan atmayı öngörmektedir.²⁶⁶ XIX. yüzyılda Fransız İhtilali'nin getirdiği milliyetçilik akımının

²⁵⁹ Ülkü Ağırtaş, **Ermeni Meselesi (1918-1923)**, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Hatay 2004, s.16.

²⁶⁰ Faruk Sümer, "Çukur-Ova Tarihine Dair Araştırmalar (Fetihten XVI. Yüzyılın İkinci Yarısına Kadar)", **Tarih Araştırmaları Dergisi**, C 1, S 1, 1963, s. 21.

²⁶¹ Yusuf Halaçoğlu, "Tapu-Tahrir Defterlerine Göre 16. Yüzyılın İlk Yarısında Sis [Kozan] Sancağı", **Tarih Dergisi**, S 32, 1979, s. 873.

²⁶² Sırma Hasgöl, **Salnamelere Göre Adana Vilayeti'nin Demografik ve Kültürel Yapısı (Adana Merkez, Kozan, Cebel-i Bereket, İçel ve Mersin Sancağı)**, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Mersin 2016, s. 59, 63, 66, 70; 71, 73, 74.

²⁶³ Ahmet Gündüz, "1893 Yozgat Ermeni İsyanı ve 1915 Tehcirinin Olacağına Dair İpuçları", **Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C 163, S 163, 2012, s. 61.

²⁶⁴ Sina Akşin, **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, İmge Kitapevi, Ankara 2017, s. 51-53.

²⁶⁵ "Osmanlı Devleti'nde Azınlıklar ve Arşivlerle Ermeni Meselesi", **Politika Dergisi Araştırma Servisi**, **Politika Haber Dergisi**, s. 27-28.

²⁶⁶ Emruhan Yalçın, "Şark Meselesi ve Emperyalistlerin Türk Politikası", **Toros Üniversitesi İHSBF Sosyal Bilimler Dergisi**, C 2, S 4, 2015, s. 82-83.

dan etkilenen Ermeniler, Osmanlı Devleti'nin dünya siyasetinden etkileyen değil etkilenen konuma düşmesi ve²⁶⁷ Batılı devletlerin tazyiki ile Osmanlı Devleti'ne karşı isyan hareketlerine kalkıştılar.²⁶⁸

2. Osmaniye ve Yakın Çevresinde Ermeni Faaliyetleri

Cebel-i Bereket sancağı XIX. yüzyılın ikinci yarısından sonra artarak devam eden Ermeni olaylarının yoğun olarak yaşandığı bir bölge olmuştur.²⁶⁹ Bölgede Ermeni tedhiş hareketlerinin yoğunluk kazanması tehcir kararının alınmasında ekili olmuştur.²⁷⁰ Sancağın ipek yolunun geçtiği önemli bir geçiş güzergâhında yer alması²⁷¹ ve kültür-ticaret yollarının kavşak noktasında bulunması gibi sahip olduğu coğrafi ve stratejik avantajları Ermenileri bölge üzerine çektiğinden olayların artmasına sebebiyet vermiştir.²⁷² Öte yandan Avrupalı devletlerin yönlendirmeleri özellikle Amerikalı misyonerlerin Ermenileri kışkırtması olayların önüne geçilemez bir hale bürünmesine neden olmuştur.²⁷³

Ermenilere göre; bir ülkede iki ayrı din ve iki ayrı milletin yaşaması mümkün olmadığından Çukurova'dan Anadolu'ya uzanan topraklar ya Müslümanların ya da kendilerinin hâkimiyetinde olmalıydı. II. Meşrutiyet'in getirdiği özgürlük ortamını fırsata çevirmek isteyen Ermeniler, Kilikya'yı yeniden diriltmek ve bütün Ermenileri tek bir çatı altında burada toplama niyetindeydiler.²⁷⁴

Ermenileri Çukurova Bölgesi'nde ayaklanmaya iten unsurların başında Zeytun gibi Çukurova Bölgesi'nde de bir direniş ortamı yaratılabileceği

²⁶⁷ M. Nail Alkan, "1915 Ermeni Tehcir Kanunu ve Almanya'nın Etkisi", *Akademik Bakış Dergisi*, C 8, S 15, 2014, s. 92.

²⁶⁸ Bayram Akça, **1915 Ermeni Tehciri ve Urfa Mutasarrıfı Nusret Bey'in İdamı**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2007, s. 25.

²⁶⁹ Ermenilerin 19. yüzyıl sonlarında bölgedeki faaliyetleri hakkındaki arşiv belgeleri için bk. Ebru Güher, Arşiv Belgeleriyle Cebel-i Bereket Sancağı'nda 1915 Yılındaki Ermeni Tehciri", s. 243-244.

²⁷⁰ Ebru Güher, "Arşiv Belgeleriyle Cebel-i Bereket Sancağı'nda 1915 yılındaki Ermeni Tehciri", s. 243.

²⁷¹ Arif Atalay, "Osmaniye'de Dört Ulu ve Rahime Hatun", **Stratejik Kalkınmada Kent Değerleri Sempozyumu 3-4-5 Mayıs 2016**, Ed.A.Aslı Sezgin vd. Osmaniye 2016, s. 442.

²⁷² Hüseyin Hilmi Aladağ, "XIX.Yüzyılda Osmaniye Havalisinin Umumi Vaziyeti", **Osmaniye Araştırmaları I**, Ed. Ümmügülüm Candeğer ve Huriye Emen, Gazi Kitabevi, Ankara 2020, s. 176.

²⁷³ Erdal Açıkşes, Ebru Güher, "Türk Amerikan İlişkileri Çerçevesinde Amerika'nın Ermeni Faaliyetlerindeki Rolü", **Tarihte Türkler ve Ermeniler**, Ed.Mehmet Metin Hülâgü vd., Türk Tarih Kurumu, Ankara 2014, s. 116.

²⁷⁴ Halil Metin, **Türkiye'nin Siyasi Tarihinde Ermeniler ve Ermeni Olayları**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1992, s. 123.

düşüncesi gelmektedir.²⁷⁵ Öte yandan Rusya Akdeniz'e inme amacına ulaşabilmek için Ermenilerden faydalanmaya yönelik bir politika izlemiştir. Rusya'nın politikası gereği Ermenilerin bölgedeki faaliyetlerini desteklemesi cesaretlenen Ermenileri harekete geçirmiştir.²⁷⁶

Çukurova Bölgesi'ni ele geçirebilmek amacıyla harekete geçen Ermeniler Maraş, Zeytun, Van, Harput, Diyarbakır ve Bitlis'ten getirilen Ermenilerle²⁷⁷ Haçin (Saimbeyli), Sis (Kozan) ve Cebel-i Bereket'e yerleştirerek söz konusu bölgelerde Ermeni nüfusunu yoğunlaştırabilmek için bazı teşebbüslerde bulunmuşlardır.²⁷⁸

Bölgede uzunca bir süre hazırlık yapan Ermeni komitelerinin faaliyetlerinden birisi de en küçük köylere varana kadar Ermenileri gizlice silahlandırmalarıdır. Adana Olaylarının tertipleycisi Episkopos Muşeg, Adana ovalarını bilhassa Bereket Dağı çevresini dolaşır Ermenilere hürriyet ve istiklale kavuşmanın silahlanmadan geçtiğini söyleyerek silah satın almalarına yönelik teşvik edici vaazlarda bulunmuştur.²⁷⁹ Bu teşviklerle birlikte Mersin ve İskenderun limanlarından bölgeye 12.840'a yakın silah girmiştir.²⁸⁰ Dolayısıyla II. Meşrutiyet Dönemi'nde Ermenilerin silahlanmaları ve bölgeye cephane girişi en üst düzeyde ulaşmıştır.²⁸¹

II. Meşrutiyet'in ilanından önce başlayan isyan hazırlıklarının tamamlanmasıyla Muşeg Mısır'a kaçmış ve 31 Mart Vakası'nın patlak vermesi sonucu Adana'da Ermeniler taşkınlık çıkarıp savunmasız yerli halk ile silahlı çatışmaya girmiştir.²⁸² Adana olayları ilk önce Dörttyol bölgesinde başlamış, gerginliğin artmasıyla Yumurtalık, Erzin, Osmaniye, Bahçe, Hasanbeyli gibi Ermeni nüfusunun yoğun olduğu yerlere sıçramıştır.²⁸³

Çukurova Bölgesi'nde yaşanan olaylar üzerine Meclis-i Mebusan tarafın-

²⁷⁵ Vahê Tachjian "Adana Ermenileri: Milliyetçi İdeolojilerle Ters Düşen Bir Kimlik", **Toplumsal Tarih Dergisi**, S 191, 2009, s. 65.

²⁷⁶ Ömer Lütfi Taşcıoğlu, "Rusya'nın Osmanlı Dönemindeki Ermeni Politikaları" **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, S 51, 2017, s. 247.

²⁷⁷ Esat Uras, **Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi**, Belge Yayınları, İstanbul 1976, s. 552.

²⁷⁸ Metin, **age.**, s. 123.

²⁷⁹ Uras, **age.**, s. 552-553.

²⁸⁰ Metin, **age.**, s. 124.

²⁸¹ Osmaniye ve çevresinde cereyan eden 1909 Adana Olayları hakkındaki arşiv belgeleri için bkz. Ebru Güher, "Arşiv Belgeleriyle Cebel-i Bereket Sancağı'nda 1915 yılındaki Ermeni Tehciri", s. 244-249.

²⁸² Ali Karahan, "Maraş Ermeni Olayları", **Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi**, C 4, S 11, 2017, s. 163.

²⁸³ Ebru Güher, "Arşiv Belgeleriyle Cebel-i Bereket Sancağı'nda 1915 yılındaki Ermeni Tehciri", s. 245.

dan sıkıyönetim kararı alınmıştır. Olayların soruşturulması amacıyla kurulan komisyon bölgeye gelip tahkikat yapmıştır. Şura-yı Devlet Bidayet Mahkeme Reisi Faik ve Selanik Adliye Müfettişi Artin Beyler bölgede yapmış oldukları incelemeler sonucu bir rapor hazırlamışlardır. İncelenen raporda Adana Valisi ve Cebel-i Bereket Mutasarrıfı suçlu bulunup görevden uzaklaştırılmıştır.²⁸⁴

İtilaf Devletlerinin desteğini arkasına alan Ermeniler, 1914-1915 yılları arasında Anadolu'da başta Zeyton olmak üzere Kayseri, Bitlis, Erzurum, Kars, Trabzon, Ankara, Adana, Urfa, İzmit, Adapazarı, Bursa, Van ve Diyarbakır bölgelerinde isyan çıkarmışlardır.²⁸⁵1915 Tehcir kararından önce özellikle Ermenilerin yoğun olarak yaşadıkları Dört Yol, Hasanbeyli ve Bahçe kazalarında Ermeni komitelerinin artan taşkınlıkları söz konusudur.²⁸⁶ Devlet savaş sürerken ülkenin asayişini sağlamak ve cephe gerisinin güvenliğinin temin edildiğinden emin olmak maksadıyla 24 Nisan 1915 yılında bir genelde hazırlamıştır. Vilayetlerin tamamına gönderilen genelge de Ermeni komitelerinin kapatılıp taşkınlıklara önderlik edenlerin derhal tutuklanması istenmiştir. Öte taraftan Anadolu'nun doğusunda, Van'da yaşanan olayların Ermenileri cesaretlendirmesinden çekinildiğinden Ermenilerin toplu olarak farklı yerlere sevk edilmesine karar verilmiştir. Bunun üzerinde "Sevk ve İskân Kanunu" çıkarılarak Ermeniler cephe gerilerine çekilmiş ve bölgeden uzaklaştırılmıştır.²⁸⁷ Osmaniye ve çevresindeki Ermeniler devletin titiz çalışmalarıyla Suriye'nin doğusu, Halep'in doğu ve güneydoğusuna nakledilmiştir.²⁸⁸

Birinci Dünya Savaşı devam ederken İtilaf Devletleri kendi aralarında Osmanlı Devleti'ni paylaşmaya yönelik Skyes-Picot Antlaşması'nı imzalamıştır. Antlaşmaya göre; Irak- Filistin İngiliz, Suriye-Güney Anadolu Fransız yönetimine bırakılacaktır. Dolayısıyla stratejik öneme haiz ve verimli toprakları olan Çukurova Fransız yönetimine girecekti.²⁸⁹ Rusya ve Romanya'nın Birinci Dünya Savaşı'ndan çekilmesiyle Bulgaristan, Avusturya, Almanya ve Türkiye ateşkes imzalamayı kabul etmişlerdir.²⁹⁰ Böylece Osmanlı Devleti 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Ateşkes Antlaşması'nı imzalayarak savaştan

²⁸⁴ Karahan, agm., s. 164.

²⁸⁵ Ergünöz Akçora, Mehmet Kaya, "Ermeni Komitelerinin Anadolu'da Çıkardıkları İsyamlar (1878-1905)", *Yeni Türkiye*, Yıl: 20, S 62, 2014, s. 1893.

²⁸⁶ Bk. Ebru Güher, "Arşiv Belgeleriyle Cebel-i Bereket Sancağı'nda 1915 yılındaki Ermeni Tehciri", s. 249-250.

²⁸⁷ Turgay Tunalı, **Çukurova Bölgesi'nde Fransız İşgali ve İşgal Yönetimi (1918-1921)**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2021, s. 149.

²⁸⁸ Bk. Ebru Güher, "Arşiv Belgeleriyle Cebel-i Bereket Sancağı'nda 1915 yılındaki Ermeni Tehciri", s. 250-253.

²⁸⁹ Ramazan Erhan Güllü, "Milli Mücadele'de Güney Cephesinde Kılıç Ali Bey'in Faaliyetleri", *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C 16, S 2, 2014, s. 490.

²⁹⁰ Rehşan Ünlü, **Çukurova'da Fransız İşgal Yönetimi (1918-1922)**, Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Kilis 2019, s. 24.

çekilmiştir. Mondros Mütarekesi'nin hemen sonrasında tehcir edilen Ermenilerin büyük bir kısmı eski yerlerine geri dönmüştür.²⁹¹

İtilaf Devletleri mütareke gereği Anadolu'yu işgale başlamasıyla İskenderun, Antep, Maraş, Urfa, Birecik, Merzifon, İngilizler tarafından Adana, Mersin, Pozantı ise Fransızlar tarafından işgal edilmiştir.²⁹² Ancak Fransa'ya göre bütüncül ve kısmen farklı bir politika izleyen İngiltere, Fransa'nın emellerini kontrol etmek istemektedir. Nitekim farklı politik görüşlere rağmen iki ülke arasında²⁹³ 15 Eylül 1919 tarihinde Suriye İtilafnamesi adı altında bir mukavele imzalanmıştır.²⁹⁴ Anlaşma sonucunda Çukurova Bölgesi (Maraş, Antep, Urfa, Adana, Osmaniye ve Hatay) Fransa'nın yetki alanına dâhil edilmiştir.²⁹⁵

Çukurova ve çevresinin zenginlikleri bilhassa pamuk üretiminin uygunluğu Fransızlara göre bölgeyi cazip kılıyordu.²⁹⁶ Bu nedenden ötürü XVIII. yüzyılda İran Ermenilerini Çukurova ve çevresine yerleştiren Fransa, eski tarihlerden itibaren bölgeyi ele geçirmek için hazırlıklara başlamıştır.²⁹⁷ Çukurova'dan İngilizlerin çekilmesiyle birlikte Fransızlar Ermeni Devleti kurma yönünde bir politika takip ederek kendi askeri birliklerinin arasında Ermenilere yer vermiştir.²⁹⁸ Sırasıyla Dört Yol, Ceyhan, Toprakkale, Misis, Karataş, Mamure, İslahiye, Bahçe, Hassa ve Cebel-i Bereket'i işgal eden Fransızlar²⁹⁹ Suriye'de meydana getirdikleri "Legion Armenienne" veya "Gamavur" adı verilen Ermenileri bölgeye getirmiştir.³⁰⁰

²⁹¹ İlter, *age.*, s. 13.

²⁹² İsrail Alyüz, *The Times Gazetesine Göre Anadolu'da Ermeniler (1920-1923)*, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Fakültesi Yüksek Lisans Tezi, Kütahya 2020, s. 8

²⁹³ Mustafa Yahya Metintaş, "Suriye Coğrafyasında 1919-1921 Siyasal ve Sosyal Olaylar ve Türkiye-Fransa İlişkileri", *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C 4, S 1, 2019, s. 82.

²⁹⁴ Süleyman Hatipoğlu, "Milli Mücadele'de Suriye İtilafnamesinin Yeri", *Milli Mücadele'de Güney Bölgesi Sempozyumu 25-27 Aralık 2013/Gaziantep*, Haz. Erdem Ünlen vd. Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2015, s. 195.

²⁹⁵ Alyüz, *agt.*, s. 8.

²⁹⁶ Abdurrahman Kütük, *Kurtuluş Savaşı'nda Yukarı Çukurova*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Van 2013, s. 56.

²⁹⁷ Yusuf Ziya Bildirici, "Çukurova'da Fransız-Ermeni İlişkileri ve 1919 Yılı Katliamları", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C 12, S 36, 1996, s. 750.

²⁹⁸ Ali İşlek, *Milli Mücadele'de Osmaniye*, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Niğde 2006, s. 32.

²⁹⁹ İşlek, *agt.*, s. 34-35.

³⁰⁰ Şerife Yorulmaz, "Çukurova'da Kuva-yı Milliye Yapılanmasının Temel Özellikleri", *Ankara Üniversitesi İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, C 9, S 35, 2005, s. 353.

Fransız askerî üniforması giyen Ermeniler Fransa'nın da desteğiyle amaçlarına ulaşacaklarını düşünmüşlerdir. Bu düşünceyle bölge halkına zulüm yapıp Fransızları da tahrik edip halka karşı kışkırtmışlardır. Can güvenliği kalmayan bölge halkı Fransız ve Ermeniler tarafından ağır şiddete maruz kalmıştır. Bölgenin işgali sırasında Ermeniler Fransız birliklerine katıldıkları gibi Fransızlara erzak ve mühimmat taşımada yardım edip Fransızlar lehine casusluk faaliyetleri yürütmüşlerdir. Öte yandan civar köylere dağılıp Fransız işgaline karşı halkın boyun eğmesini sağlamak için zorbalık yapmışlardır.³⁰¹

Çokmerzimen, Özerli ve Ocaklı köylerinin keşişimin de kurulan Dörttyol ilk işgal edilen yerlerden biridir.³⁰² 11 Aralık 1918'de Fransızlar aralarında Ermeni birliklerinin de bulunduğu kuvvetlerle Dörttyol'u işgal etmiştir. Ardından Kilis'in de işgal edilmesiyle bölge halkına eziyet eden Ermeniler Türk halkının namusuna musallat olmaktan da geri kalmamışlardır.³⁰³

Cebel-i Bereket sancağının merkezi konumunda olan Osmaniye kasabası Fransız-Ermeni kuvvetleriyle³⁰⁴ 19 Aralık 1918'de işgal edilmiştir. 24 Aralık 1918 tarihinde ise Osmaniye bölgesinde savaş aleti olarak kullanılabilir her türlü araç gereç ve silahların toplatılması kararı alınmıştır. Alınan kararla Islahiye, Hassa, Dörttyol ve Bahçe'de Türklerin silahlarını teslim etmeleri istenmiştir ki bu durum Ermenileri oldukça hoşnut etmiştir. Türklerin teslim ettikleri silahlar Osmaniye'de bulunan Ermenilere gizlice dağıtılmıştır. Osmaniye bölgesine gelen Ermeni ileri gelenleri halkı ikiye bölmek amacıyla din propagandasına kalkışmışlardır. Bu suretle yöredeki etnik gruplardan (Ermeni, Çerkez ve Kürt) gönüllü birlikler oluşturmak istemişlerdir. 26 Mayıs 1918'de Osmaniye'de başlayan çete savaşları sonucu bölgedeki gerginlik tırmanmış olup haksız işgaller ve Ermeni katliamları karşısında Osmaniye ve havalisinde milli birlik oluşturma çabaları da hız kazanmıştır.³⁰⁵ Fransızlarla iş birliği yapan Ermenilerin köyleri tahrip etmesi, işkence, cinayet gibi olaylara kalkışmasıyla Çukurova Ermeni terörüne sahne olmuştur.³⁰⁶

Örneğin Çukurova'da yaşanan Ermeni terörü *Adana Fecayi! Fransızlarla Ermenilerin Zulüm Sabıkaları* başlığı ile dönemin basınına şu şekilde yansı-

³⁰¹ Erdiñ Gülcü, Ahmet Gündüz, "Milli Mücadele Döneminde Kilis ve Ermeniler", **Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C 6, S 11, s. 310.

³⁰² Fatih Özçelik, "Çokmerzimen'de (Dörttyol) Ermeni Olayları", **Elektronik Türkiye Çalışmaları**, C 6, S 11, 2013, s. 233.

³⁰³ Basgün, age., s. 97-98.

³⁰⁴ Volkan Payaslı, "Fransız İşgalinde Osmaniye (Cebel-i Bereket) ve Rahime Hatun Üzerine Bir Değerlendirme", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, C 16, S 61, 2017, s. 280.

³⁰⁵ Ebru Güher, **Osmaniye'de Fransız İşgali ve Millî Mücadele (Harp Raporlarına Göre)**, Manas Yayıncılık, Elazığ 2019, s. 38-40.

³⁰⁶ İslam, agm., s. 483-484.

mıştır;

Bir taraftan Yunanlılar evleri, köyleri yakıp; kadınları çocukları camilere doldurup ateşe verirken, diğer taraftan Fransızlarla Ermeniler Adana'da hatıra ve hayale gelmedik facialar ibkâ ediyorlar. Fransızlar harekât-ı ahire esnasında Ermenilerle Tarsus mıntıkasında birçok mezalim ikâ etmişlerdir. Fransızlar Ermenilerle ele ele vererek, ellerinde palalar, bombalarla sokak sokak dolaşarak Müslümanlığa, Türklüğe ağızlarına gelen küfürleri söylüyor, zavallı vatandaşlarımızı demir kırbaçlarla kırbaçlıyorlar. Ufak bir mukabele görür görmez derhal hayatlarına son veriyorlarmış. Bu fecâyî, Adana'dan bir suretle firar edenler anlatıyorlar. Adana'nın şimdiye kadar böyle müthiş ve elimli dakikalar yaşamadığını ve bir katl-i idâmdan korkulduğunu söylüyorlar. Medeni Fransızlar bu mezalimlere karşı seyirci vaziyetinde kalıyor. İslamların feryadlarına karşı omuz silkelemekle iktifâ ediyorlar.

Hepsinin sükûtu Ermenilere pek ziyade tesir ettiğinden dükkânlar kapanmış, sokaklarda tesadüf ettikleri Müslümanlar kırbaçlanmışlardır. Adana'da hiçbir Müslüman gece on ikiden sonra dışarı çıkamıyormuş, hatta gündüz bir Müslümanın Ermeni mahallesi civarına gidebilmesi bile imkânsızmış.

Medeniyet iddia eden Fransızlar, Ermenilerle bi'l-iştirâk istedikleri kadar ikâ' mezalim etsinler. Türk Ayıntab'da, Haçin'de olduğu gibi harikalar ibdâ' ederek vatanını kurtaracaktır...³⁰⁷

1920 yılında Fransa Osmanîye'deki faaliyetlerini arttırmıştır. Fransa'nın İskenderun'a kuvvetlerini yığmaya başladığı sırada Mersin'e sevk edilmesi düşünülen cephaneye çeteler el koymuştur. Osmanîye ve çevresinde çete faaliyetlerinin başlaması üzerine 12.Kolordu bu durumu 20.Kolordu Kumandanlığına bildirmiştir.³⁰⁸ 3.Kolordunun 1 Şubat 1920 tarihinde hazırladığı güney mıntıkası teftiş raporunda³⁰⁹ telgrafhaneler ve sansür memuriyetinin tamamıyla Ermenilerin denetiminde olduğu ve Ermenilerden oluştuğu üzerinde durulmuştur.³¹⁰

Fransızların işgal ettiği yerleri kurtarmak için Yayıcıoğlu İbrahim Ağa, komutasındaki kuvvetleri harekete geçirmiştir. Osmanîye'ye bağlı Bahçe

³⁰⁷ Ebru Güher, "Hâkimiyet-i Milliye Gazetesine Göre Adana'da Fransız Ermeni Mezalimi (1920-1921)", *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Alanında Araştırma ve Değerlendirme*, (Ed. Orhan Çoban vd.) C 3, Ankara 2019, s. 9.

³⁰⁸ **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi TİTE Arşivi**, 21/01/1920, 1791/320/39; 12/02/1920, 1961/317/64.

³⁰⁹ **Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Dairesi Arşivi ATASE Arşivi**, İstiklal Harbi Koleksiyonu İSH/7, 4339/57/18.

³¹⁰ **Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Dairesi Arşivi ATASE Arşivi**, Atatürk Koleksiyonu ATA ZB/3231/25/73.

ve Haruniye’de Fransızların yoğun olarak bulunması nedeniyle Haruniye’de millî bir teşkilat kurulmuştur.³¹¹ 9 Mart 1920 tarihinde ise Fransızların Osmaniye, Bahçe ve Haruniye’deki mevcut kuvvetlerinin yanı sıra³¹² 150 kişiden oluşan Ermeni kuvvetleri de Haruniye’nin kuzeyine gelerek bölgedeki millî teşkilatları ortadan kaldırmak istemişler de başarılı olamayıp geri çekilmişlerdir. Bahçe üzerinden bölgeye intikal ettirilen Ermeni kuvvetlerini yenen millî kuvvetler Haruniye-Yarbaşı arasında bulunan Fransızları yenerek büyük muvaffakiyetler elde etmiştir.³¹³

1920 Mart sonlarına kadar Haruniye’de sık sık taarruza geçen düşman kuvvetleri ile millî teşkilatlar arasında çarpışmalar devam etmiştir. Kuva-yı Milliye Haruniye’ye on yedi km uzaklıktaki Çakıroğlu köyünden kaçan Fransız-Ermeni kuvvetlerini sıkıştırmıştır. Yaşanan çatışmada 11 kişiden biri esir edilmiş kalanlar öldürülmüştür. Söz konusu tarihlerde Bahçe’de Fransız kuvvetlerinin yanı sıra Fransızlar tarafından silahlandırılan beş yüz kadar Ermeni bulunduğu tespit edilmiştir.³¹⁴

Kuva-yı Milliye’nin bölgede elde ettiği başarılar neticesinde Fransızlar Haruniye’den geri çekilmek zorunda kalmışlardır.³¹⁵ Haruniye’de Fransızların bıraktığı mühimmatlar Kuva-yı Milliye’nin mevcudiyetini kuvvetlendirmiştir. Haruniye ve çevresinde Fransızların kuşatmış olduğu millî kuvvetleri kurtarmak için Hüseyin Paşa kumandasındaki millî kuvvetler harekete geçerek Fransızları bozguna uğratmıştır.³¹⁶ Fransızlar bunun üzerine demir yolunu korumak amacıyla harekete geçmişlerdir. Kuva-yı Milliye ise Fransızların Adana-Antep arasındaki bağlantıyı kesmek için demir yolunu tahrip etmiştir. Yaşanan çatışmalarda ağır kayıplar veren Fransızlar bölgeden geri çekilmek zorunda kalmıştır.³¹⁷ Bu gelişmeler üzerine Ankara hükûmeti ile Fransa arasında 23 Mayıs 1920’den 29 Mayıs 1920’ye kadar ateşkes yapılması

³¹¹ Ahmet Cevdet Çamurdan, *Kurtuluş Savaşında Doğu Kilikya Olayları*, Adana 1969, s. 95-96.

³¹² *Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Dairesi Arşivi ATASE Arşivi*, Atatürk Koleksiyonu ATAZB/3932/25/102.

³¹³ *Türk İstiklal Harbi Güney Cephesi*, C IV, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 2009, s. 83; Kemal Çelik, “Millî Mücadele’de Adana (Güney) Havalisi Komutanları”, *Millî Mücadelede Güney Bölgesi Sempozyumu 25-27 Aralık 2013/ Gaziantep*, Haz. Erdem Ünlen vd. Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2015.

³¹⁴ *Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Dairesi Arşivi ATASE Arşivi*, İstiklal Harbi Koleksiyonu İSH/6, 14797/273/154.

³¹⁵ Mümtaz Ulusoy, *İstiklâl Harbi’nde 2. Kolordu*, Genelkurmay Başkanlığı ATASE, Ankara 2006, s. 13.

³¹⁶ *Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Dairesi Arşivi ATASE Arşivi*, İstiklal Harbi Koleksiyonu İSH/7, 13434/335/159.

³¹⁷ *Türk İstiklal Harbi Güney Cephesi*, s. 84.

kararı alınmıştır.³¹⁸ Ne yazık ki yapılan ateşkes Osmaniye’de tam manasıyla bir sükûnet sağlamamıştır. Yerli halk ateşkesten memnun olmasına rağmen bu durum Ermenileri tedirgin etmiştir. Ateşkese uymayan Fransızlar Ermenilerle birlik olup köyleri basıp yağmalamışlardır.³¹⁹

Fransızlar tarafından silahlandırılan Ermeniler, Adana ve Cebel-i Bereket sancağında birçok para ve eşyayı gaspedip³²⁰ her türlü mezalimi yapmaktan geri durmamışlardır.³²¹ Ermenilerin yörede yayılım ateşine başlaması sonrası halk ani bir kararla kaçmaya başlamış ve kaçan halkın üzerine Fransızlarda bomba ve çivi yağdırmıştır. Kaç Kaç olayı olarak adlandırılan bu girişim Ermeni mezaliminin son noktasıdır. 20 Ekim 1921 tarihli Ankara Antlaşmasıyla Çukurova’yı tahliye etmeye başlayan Fransız kuvvetleri³²² 7 Ocak 1922’de Osmaniye’den tamamen gitmişlerdir.³²³

SONUÇ

Türkler ile yüzyıllarca beraber yaşayan Ermeniler, güven duyulan bir millet olmuştur. Çok uluslu bir yapıya sahip Osmanlı Devleti içinde “millet-i sadıka” olarak adlandırılmış olmaları bu durumun en güzel örneğidir. Fakat XIX. yüzyılın son çeyreğine gelindiğinde uluslararası arenada dengelerin değişmesi ve Osmanlı Devleti’nin güç kaybetmesinden istifade ederek, Osmanlı Devleti’ni yıkmak için emperyalist devletlerin de desteği sonucu Taşnak ve Hınçak terör çeteleriyle birleşen Ermeniler Osmanlı Devleti’ne ihanetle karşılık vermişlerdir.

Anadolu’nun çeşitli yerlerinde silahlanarak isyan çıkaran Ermeniler savunmasız halkı katletmişlerdir. Birinci Dünya Savaşı sırasında Rus ordusunun himayesinde bulunan Ermeniler, Türk milletini sırtından hançerlemiş, masum sivil halkı katliama tabii tutmuşlardır. Ermenilerin bu tedhiş hareketlerine karşı devlet tarafından uyarılar ve tedbirler alınarak olaylar engellenmeye çalışılmıştır. Ne var ki tüm çabalara rağmen Ermenilerin isyan girişimlerinin önüne geçilememiştir. Bunun üzerine “sevki ve iskân” kanunu çerçevesinde isyan ve harp bölgelerinden uzaklaştırılmak maksadıyla geriye

³¹⁸ Bige Sükan, “Fransa’nın Türkiye Politikaları Ekonomi Çıkarları (1919-1922)”, **Osmanlı’dan Lozan’a Batı’nın Paylaşım Projeleri Sempozyumu 26-27 Nisan 2006**, Ed. Ahmet Zeki Buluç, Başkent Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi, Ankara 2007, s. 229.

³¹⁹ **Türk İstiklal Harbi Güney Cephesi**, s. 170. vd; Taha Toros, **Kurtuluş Savaşı’nda Çukurova**, T.C.Kültür Bakanlığı Yayınları, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2001, s. 163.

³²⁰ **Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Dairesi Arşivi ATASE Arşivi**, İstiklal Harbi Koleksiyonu İSH/11, 10858/745/73

³²¹ Bu konu hakkında arşiv belgeleriyle sunulan örnekler için bk. Ebru Güher, **age.**, s. 25 vd.

³²² Ünlü, **agt.**, s. 93, 131-133.

³²³ Ankara Anlaşması ve Osmaniye’nin tahliyesi hakkında basında çıkan haberler için bk. Güher, **age.**, s. 146-150.

çekilip farklı bölgelere yerleştirilmişlerdir.

Sevk ve İskân Kanunu ile bölge gerilerine çekilen Ermeniler, Birinci Dünya Savaşı sonrası imzalanan Mondros Mütarekesi'nden hemen sonra intikam kisvesiyle eski yerlerine özellikle Osmaniye ve çevresine geri dönmüşlerdir.

Mütareke sonrası işgal edilen yerlerden biri de Çukurova Bölgesi'dir. Bölgenin işgalinin temelinde büyük oranda kapitalist nedenler yatmaktadır. Verimli topraklara sahip Çukurova'da pamuk ön plana çıkan bir üründür. Şüphesiz ki bu durum Avrupalı Devletlerin bilhassa da Fransa'nın Birinci Dünya Savaşı sonrası bölgeye ilgi duymasında önemli bir faktör olmuştur.

Ermenilerin XIX. yüzyılın ikinci yarısından sonra ilk isyan hareketlerine girişmesine paralel olarak Fransa'da kapitalist çarkını döndürebilme doğrultusunda; Suriye'yi kontrolünde tutabilmek ve Osmaniye'deki demir ve karayolunu hâkimiyetine katmak için sömürge alt yapısını oluşturmaya başlamıştır. Fransa Çukurova Bölgesi'ndeki çıkarlarına uygun olarak Ermenilere de önemli roller biçmiştir. Zira bu durumun en önemli nedeni Ermenilerin bölgede oldukça yoğun bir şekilde bulunmaları, bölgenin durumuna hâkim olmaları ve Türklerle bozulan ilişkileri Fransız- Ermeni iş birliğini doğurmuştur. Kıbrıs'ta Ermeni gönüllülerinden oluşturulan kampta eğitim gören Ermeniler işgal döneminde bölgeye yerleştirilmiştir. Fransızlar tarafından kurulan Ermeni Lejonu Fransa'nın projelerini hayata geçirmede önemli bir adım olmuştur.

Tarihin her döneminde birçok uygarlığa ev sahipliği yapmış olan Çukurova Bölgesi de Ermeniler için tarihî, dinî ve stratejik öneme haizdir. 1909 Adana olayları ile bölgede yaşanan gerginlikler, Birinci Dünya Savaşı Millî Mücadele yıllarında da artarak devam etmiştir. Ermenilerin Küçük Ermenistan olarak nitelendirdikleri Çukurova (Kilikya)'da bağımsız bir Ermeni Devleti kurma gayelerini eyleme dönüştürmek için Millî Mücadele Dönemi'nde Fransızlarla ortak hareket etmişlerdir. Bununla birlikte Fransızları halka karşı kışkırtıp desteklemişlerdir. Öte yandan Fransızlar da kurulan Ermeni Lejonu'nun Çukurova Bölgesi'nde kurulacak Ermeni devletinin ordusu olacağını söyleyip Ermenileri motive etmiştir. Karşılıklı çıkar iş birliğine dayanan bu durum Ermenilerin işgal yıllarında gerçekleştirdiği soygun, işkence, baskı, zulüm ve cinayet mezalime dönüşmüştür.

Ermenilerin Fransızları tahriki ve Fransızlarında Ermenileri şımartması sonucu Türk halkı katliama kurban gitmiştir. 1915-1920 arası bölgede yoğun bir şekilde devam eden Ermeni katliamları Türkler üzerinde etnik temizlik hareketi ile kendilerine devlet kuracak ortamı hazırlamaya çalışmışlardır.

Ermeni vahşeti Birinci Dünya Savaşı'nda başlayıp Millî Mücadele Dönemi'nde zirveye çıkmıştır. Türk milletinin düşmanlarıyla birlik olan Ermeniler

Müslüman köyleri yakıp yıktıkları gibi acımasızca genç, yaşlı, çocuk demeden sayısız cinayet işlemişlerdir. Ermenilerin yaptığı bu katliamlar Osmanlı tebaasına ve Türk halkına yıkılmaya çalışılmıştır. Buradaki amaç ise olmamış bir olayı Türk halkının yaptığı bir komplo olarak öne sürmelerinden ileri gelmektedir.

Eski dönemlerde en sadık dost olarak nitelendirilen Ermeniler kendileri üzerinde emperyalist güçlerin oyunlarını hala görmemektedirler. Güncel bir sorun olarak önemi koruyan Ermeni Meselesi Osmanlı mirasını bölüşmek için yarışa giren emperyalist devletlerin Türk imajını zedelemeye yönelik girişimlerinden ibarettir.

KAYNAKÇA

Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi (ATASE)*

Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi TİTE Arşivi**

Tetkik Eserler

AÇIKSES, Erdal & GÜHER, Ebru, “Türk Amerikan İlişkileri Çerçevesinde Amerika’nın Ermeni Faaliyetlerindeki Rolü”, **Tarihte Türkler ve Ermeniler**, Ed. Mehmet Metin Hülagü vd., Türk Tarih Kurumu, Ankara 2014, s. 96-129.

AĞIRTAŞ, Ülkü, **Ermeni Meselesi (1918-1923)**, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Hatay 2004.

AKÇA, Bayram, **1915 Ermeni Tehciri ve Urfa Mutasarrıfı Nusret Bey’in İdamı**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2007.

AKÇORA, Ergünöz & KAYA, Mehmet “Ermeni Komitelerinin Anadolu’da Çıkardıkları İsyenlar (1878-1905)”, **Yeni Türkiye**, Yıl: 20, S 62, 2014, s. 1878-1903.

AKŞİN, Sina, **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, İmge Kitapevi, Ankara 2017.

ALADAĞ, H.Hilmi “XIX. Yüzyılda Osmanıye Havalisinin Umumi Vaziyeti”, **Osmanıye Araştırmaları I**, Ed. Ümmügülsüm Candeğer ve Huriye Emen, Gazi Kitabevi, Ankara 2020, s.153-184.

ALKAN, M. Nail, “1915 Ermeni Tehcir Kanunu ve Almanya’nın Etkisi”, **Akademik Bakış Dergisi**, C 8, S 15, 2014, s. 91-104.

ALYÜZ, İsrafil, **The Times Gazetesine Göre Anadolu’da Ermeniler (1920-1923)**, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Fakültesi Yüksek Lisans Tezi, Kütahya 2020.

ARMAOĞLU, Fahir, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1789-1917**, Timaş Yayınları, İstanbul 2007.

* Arşiv numaraları metin içinde gösterilmiştir.

** Arşiv numaraları metin içinde gösterilmiştir.

ATALAY, Arif, “Osmaniye’de Dört Ulu ve Rahime Hatun”, **Stratejik Kalkınmada Kent Değerleri Sempozyumu 3-4-5 Mayıs 2016**, Ed. A.Aslı Sezgin vd., Osmaniye 2016, s. 442-446.

BAKAR, Bülent, **Ermeni Tehciri**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2009.

BASGÜN, Necla, **Türk-Ermeni İlişkileri Abdülhamidin Cülûsundan Zamanımıza Kadar**, San Matbaası, Ankara 1970.

BİLDİRİCİ, Yusuf Ziya, “Çukurova’da Fansız-Ermeni İlişkileri ve 1919 Yılı Katliamları”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C 12, S 36, 1996, s. 755-764.

ÇAMURDAN, Ahmet Cevdet, **Kurtuluş Savaşında Doğu Kilikya Olayları**, Adana 1969.

ÇAVDAR USLU, Feride, **Adana Ermenileri (1914-1918)**, Afyonkarahisar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar 2007.

ÇELİK, Kemal, “Milli Mücadele’de Adana (Güney) Havalisi Komutanları”, **Milli Mücadelede Güney Bölgesi Sempozyumu 25-27 Aralık 2013/Gaziantep**, (Haz. Erdem Ünlen vd.) Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2015.

DERMAN, Giray Saynur, “Ermeni Sorununun Türk Dış Politikasına Etkisi”, **Yeni Türkiye**, C 8, 2015, s. 602-637.

GÖKHAN, İlyas, “Türkiye Selçukluları ile Kilikya Ermenileri Arasındaki Siyasi İlişkiler”, **Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi**, C 1, S 2, 2012, s. 70-108.

GÜHER, Ebru, **Osmaniye’de Fransız İşgali ve Milli Mücadele (Harp Raporlarına Göre)**, Manas Yayıncılık, Elazığ 2019.

GÜHER, Ebru, “Hâkimiyet-i Milliye Gazetesine Göre Adana’da Fransız Ermeni Mezalimi (1920-1921)”, **Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Alanında Araştırma ve Değerlendirme**, Ed. Orhan Çoban vd., C 3, Ankara 2019, s. 5-12.

GÜHER, Ebru, “Arşiv Belgeleriyle Cebel-i Bereket Sancağı’nda 1915 Yılındaki Ermeni Tehciri”, **Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi**, C 6, S 15, 2018, s.241-260.

GÜLCÜ, Erdiñç-GÜNDÜZ, Ahmet, “Milli Mücadele Döneminde Kilis ve Ermeniler”, **Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C 6, S 11, s. 301-325.

GÜLLÜ, Ramazan Erhan “Milli Mücadele’de Güney Cephesinde Kılıç Ali Bey’in Faaliyetleri”, **Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C 16, S 2, 2014, s. 490-507.

GÜNDÜZ, Ahmet, “1893 Yozgat Ermeni İsyanı ve 1915 Tehcirinin Olacağına Dair İpuçları”, **Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C 163, S 163, 2012, s. 59-71.

GÜRÜN, Kamuran, **Ermeni Dosyası**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1985.

HALAÇOĞLU, Yusuf, “Tapu-Tahrir Defterlerine Göre 16.Yüzyılın İlk Yarısında Sis (=Kozan) Sancağı”, **Tarih Dergisi**, S 32, 1979, s. 819-892.

HASGÜL, Sırma, **Salnamelere Göre Adana Vilayeti’nin Demografik ve Kültürel Yapısı (Adana Merkez, Kozan, Cebel-i Bereket, İçel ve Mersin Sancağı)**, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Mersin 2016.

HATİPOĞLU, Süleyman, “Milli Mücadele’de Suriye İtilafnamesinin Yeri”, **Milli Mücadele’de Güney Bölgesi Sempozyumu 25-27 Aralık 2013/Gaziantep**, Haz. Erdem Ünlen vd., Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2015.

İLTER, Erdal, **Ermeni Meselesi’nin Perspektifi ve Zeytin İsyanları (1780-1880)**, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları: 89, Seri: III – Sayı: B.7, Ankara 1988.

İSLAM, İbrahim, “Kurtuluş Savaşı Yıllarında Çukurova’da Ermeni Terörü”, **Tarih Okulu Dergisi**, Yıl: 8, S 23, 2015, s. 477-492.

İŞLEK, Ali, **Milli Mücadele’de Osmaniye**, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Niğde 2006.

KARAHAN, Ali, “Maraş Ermeni Olayları”, **Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi**, C 4, S 11, 2017, s. 155-177.

KARAKOÇ, Erhan, **Geçmişten Günümüze Ermeni Komiteleri ve Terörü**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2009.

KILAVUZ, Hüseyin, **Türk Basınında Adana Ermeni Olayları**, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Niğde 2007.

KILIÇ, Tuğba, **Adana'da Ermeni Olayları (1918-1922)**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2007.

KOÇAŞ, Sadi, **Tarih Boyunca Ermeniler ve Türk-Ermeni İlişkileri**, Altınok Matbaası, Ankara 1967.

KÜTÜK, Abdurrahman, **Kurtuluş Savaşı'nda Yukarı Çukurova**, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Van 2013.

METİN, Halil, **Türkiye'nin Siyasi Tarihinde Ermeniler ve Ermeni Olayları**, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1992.

METİNTAŞ, Mustafa Yahya, "Suriye Coğrafyasında 1919-1921 Siyasal ve Sosyal Olaylar ve Türkiye-Fransa İlişkileri", **Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C 4, S 1, 2019, s. 78-112.

ÖZÇELİK, Fatih, "Çokmerzimen'de (Dört Yol) Ermeni Olayları", **Elektronik Türkiye Çalışmaları**, C 6, S 11, 2013, s. 231-245.

ÖZÇELİK, İsmail, **Ermeni İddiaları ve Gerçekler**, Araştırma Dizisi Türk-Ar, Ankara 2007.

PAYASLI, Volkan, "Fransız İşgalinde Osmaniye (Cebel-i Bereket) ve Rahime Hatun Üzerine Bir Değerlendirme", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, C 16, S 61, 2017, s. 269-308.

Politika Dergisi Araştırma Servisi, "Osmanlı Devleti'nde Azınlıklar ve Arşivlerle Ermeni Meselesi", **Politika Haber Dergisi**.

SÜKAN, Bige, "Fransa'nın Türkiye Politikaları Ekonomi Çıkarları (1919-1922)", **Osmanlı'dan Lozan'a Batı'nın Paylaşım Projeleri Sempozyumu 26-27 Nisan 2006**, Ed. Ahmet Zeki Bulunç, Başkent Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi, Ankara 2007.

SÜMER, Faruk, "Çukur-Ova Tarihine Dair Araştırmalar (Fetihten XVI. Yüzyılın İkinci Yarısına Kadar)", **Tarih Araştırmaları Dergisi**, C 1, S 1, 1963, s. 1-98.

TACHJIAN, Vahê, “Adana Ermenileri: Milliyetçi İdeolojilerle Ters Düşen Bir Kimlik”, **Toplumsal Tarih Dergisi**, S 191, 2009, s. 58-69.

TAŞCIOĞLU, Ömer Lütfi, “Rusya’nın Osmanlı Dönemindeki Ermeni Politikaları”, **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, S 51, 2017, s. 245-264.

TOROS, Taha, **Kurtuluş Savaşı’nda Çukurova**, T.C.Kültür Bakanlığı Yayınları, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2001.

TUNALI, Turgay, **Çukurova Bölgesi’nde Fransız İşgali ve İşgal Yönetimi (1918-1921)**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2021.

Türk İstiklal Harbi Güney Cephesi, C IV, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 2009.

ULUSOY, Mümtaz, **İstiklâl Harbi’nde 2. Kolordu**, Genelkurmay Başkanlığı ATASE, Ankara 2006.

URAS, Esat, **Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi**, Belge Yayınları, İstanbul 1976.

ÜNAL, Ahmet, “Eskiçağlarda Çukurova’nın Tarihi Coğrafyası ve Kizzuwatna (Adana) Krallığı’nın Siyasi Tarihi”, **Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C 15, S 3, 2006, s. 15-44.

ÜNLÜ, Rehşan, **Çukurova’da Fransız İşgal Yönetimi (1918-1922)**, Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Kilis 2019.

YALÇIN, Emruhan, “Şark Meselesi ve Emperyalistlerin Türk Politikası”, **Toros Üniversitesi İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi**, C 2, S 4, 2015, s. 75-104.

YILMAZ, Hasan, **Malatya Sancağı ve Çevresinde Ermeni Olayları**, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2007.

YORULMAZ, Şerife “Çukurova’da Kuva-yı Milliye Yapılanmasının Temel Özellikleri”, **Ankara Üniversitesi İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, C 9, S 35, 2005, s. 345-373.

ÇUKUROVA BÖLGESİNDE EŞKİYALIK FAALİYETLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME (CEBEL-İ BEREKET, KADIRLI, KOZAN ÖRNEĞİ)

Aslıhan KILINÇ*

ÖZET

Eşkiyalık faaliyetleri genel olarak silahla zor kullanarak, baskınlarla yol keserek halkın can ve mal güvenliğini ihlal etmek olarak tanımlanabilir. Merkezi otoritenin zayıfladığı bölgelerde kendi düzenini kurmaya çalışan ve devlet otoritesini hiçe sayan bu örgütlerin özellikle Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde artmaya başladığı görülmektedir. Yasa dışı faaliyetlerde bulunan bu örgütler I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı dönemlerinde giderek artmış ve bunlara önlem olarak devlet tarafından bazı çalışmalar başlatılmıştır. Genel olarak bakıldığında Osmanlı İmparatorluğu için daima önemli bir konumda yer alan Adana vilayetinin bulunduğu Çukurova bölgesinde de aynı şekilde eşkiyalık faaliyetleri görülmüştür. Adana vilayeti diğer birçok Osmanlı vilayeti gibi Millî Mücadele Dönemi'nde İtilaf Devletleriyle İttifak güçlerinin mücadelesine sahne olmuş ve yoğun işgallere maruz kalmıştır. Özellikle imzalanan Mondros Mütarekesinden sonra 1918 yılı sonlarında Türk birliklerinin Adana'dan çekilmesiyle Antep, Maraş ve Urfa'da işgaller artmış ve bu süreçte çıkan iç isyanlar, asker kaçaklarının ortaya çıkması, bölgede asayişsizliğin iyice artmasına sebep olmuştur. Bu gruplardan birçoğu merkezi idareyi kabul etmeyerek kendi başına otorite kurmaya çalışmıştır. Bunlara destek veren aşiretlerin ortaya çıkması da durumu daha da zorlaştırmış ve merkezi idare iyice zayıflamıştır. Böylece eşkiyalık faaliyetleri giderek yayılmıştır. Kurtuluş Savaşında özellikle Ege Bölgesi gibi bazı bölgelerde

* Dr., Ankara-TÜRKİYE, asl-han-7701@hotmail.com

dağa çıkan bazı milis güçlerin Kuva-yı Milliyeye destek verdiği görülmektedir. Buna mukabil yapılan arşiv çalışmalarında Çukurova'da Cebel-i Bereket, Payas, Kadirli ve Kozan yörelerindeki eşkıyaların çoğunlukla Fransızlar tarafından desteklenen, Fransız asker kıyafeti ile eşkıyalık yapan Ermeniler olduğu görülmektedir. Bu çalışmada arşiv kayıtları ışığında Çukurova bölgesindeki eşkıyalık faaliyetleri ele alınmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Eşkîya, Çukurova, Cebel-i Bereket, Kadirli, Kozan.

A REVIEW ON BANDITRY ACTIVITIES IN ÇUKUROVA REGION (CEBEL-İ BEREKET, KADIRLI, KOZAN EXAMPLE)

ABSTRACT

Banditry activities can generally be defined as violating the life and property security of the people by using force with weapons, blocking roads with raids. It is seen that these organizations, which try to establish their own order in the regions where the central authority has weakened and disregard the state authority, started to increase especially in the last periods of the Ottoman Empire. These organizations engaged in illegal activities gradually increased during the World War I and the War of Independence, and some studies were initiated by the state as a precaution. In general, banditry activities were also observed in the Çukurova region, where the Adana province, which was always in an important position for the Ottoman Empire, was located. Adana province, like many other Ottoman provinces, witnessed the struggle of the Allied Powers and the Allied Powers during the National Struggle and was exposed to intense occupations. Especially after the signed Armistice of Mudros, with the withdrawal of Turkish troops from Adana at the end of 1918, occupations increased in Antep, Maraş and Urfa, and the internal rebellions that broke out in this process, the emergence of deserters, led to an increase in the disorder in the region. Many of these groups did not accept the central administration and tried to establish authority on their own. The emergence of tribes that supported them made the situation even more difficult and the central administration weakened. Thus, banditry activities gradually spread. During the War of Independence, it is seen that some militia forces that went to the mountains, especially in some regions such as the Aegean Region, supported the Kuvaay-ı Milliye. On the other hand, in the archival studies, it is seen that the bandits in the Cebel-i Bereket, Payas, Kadirli and Kozan regions in Çukurova are mostly Armenians supported by the French and who perform

banditry in French soldier clothes. In this study, banditry activities in Çukurova region were tried to be discussed in the light of archive records..

Key Words: Banditry, Çukurova, Cebel-i Bereket, Kadirli, Kozan.

GİRİŞ

Kilikya olarak da adlandırılan Çukurova bölgesi Adana, Osmaniye (Cebel-i Bereket), Hatay ve İçel bölgelerini kapsamaktadır. Topraklarının büyük kısmını Adana'nın oluşturduğu Çukurova, tarih boyunca birçok medeniyete beşiklik yapmış önemli bir coğrafyada yer almaktadır. Özellikle Doğu Akdeniz, Mısır, Kıbrıs Adası ve Ege limanlarıyla olan bağlantısından dolayı kavimler tarafından sürekli ziyaret edilmiştir.³²⁴ 1869 yılında Osmanlı Devleti'ne bağlı Halep vilayetinden ayrılarak müstakil bir vilayet konumunu alan Adana, Kozan, Cebel-i Bereket ve İç-il sancaklarının birleşmesinden oluşurken vilayete 1922 yılına kadar Mersin sancağı da eklenmiştir. Bu süreçte 24 Aralık 1918 tarihinde Fransızlar tarafından işgal edilmiş ve uzun bir işgal sürecinden sonra 1921 yılında Ankara Antlaşması ile Anadolu'ya teslim edilmiştir. Bu süreçte 5 Ocak 1922 tarihinde Fransız ve Ermeni birlikleri bölgeyi terk edinceye kadar bölgede ağır bir işgal süreci yaşanmıştır.³²⁵

İşgallerin yaşandığı bu uzun süreçte I. Dünya Harbi'nin bitmesiyle Mondros Mütarekesi imzalanmış Fransız ve İngilizler Musul da dâhil olmak üzere güney bölgelerde işgallere başlamıştır. Aslında İngiltere ve Fransa tarafından 16 Mayıs 1916 Sykes-Picot Antlaşması'nı uygulanmaya çalışılmıştır. Buna göre Çukurova bölgesinde Adana, İskenderun, Mersin ve Hatay bölgelerini işgal etmişlerdir. Daha sonra İngiliz ve Fransız birliklerinin 1918 Kasım'ında İskenderun'dan Payas'a doğru ilerlemesi üzerine İngiliz Generali Clark'ın 2. Ordu Kumandanı Nihat Paşa'ya Osmanlı birliklerinin tamamının 12 Ekim 1918 tarihinde Pozantı'nın batısına geçmesi için bir nota göndermiştir. Nihat Paşa her ne kadar bu karara direnmiş olsa da Tevfik Paşa hükümetinin emri ile boyun eğmek zorunda kalmış ve böylece Adana ve civarı Pozantı'ya kadar boşaltılmıştır. Ardından Fransız birlikleri Mersin'e asker çıkarmış ve Fransız General Hamlin komutasındaki askerler Adana'ya girmiştir. İşgaller ilerledikçe 11 Aralık 1918'de Dört Yol'a, 17 Aralık 1918'de Mersin'e, 8 Mart 1919'da önce Kozan'a sonra Ceyhan'a, Fransız askerleri gelmiştir. Böylece Çukurova işgal edilmiştir. İstanbul hükümeti ise işgaller sırasında ateşkes kurallarını ihlal etmemek adı altında sessiz kalmayı tercih etmiştir.³²⁶

³²⁴ Nazmiye, Taş, **19. Yüzyılın İkinci Yarısında Çukurova'da Eşkiyalık Faaliyetleri**, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bölümü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kars 2015, s. 1.

³²⁵ Yusuf Halaçoğlu, "Adana", **TDVİA**, C I, İstanbul 1988, s. 350.

³²⁶ Şerife Yorulmaz, "Çukurova'da Kuva-yı Milliye Yapılanmasının Temel Özellikleri", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, C 9, S 2005,

Böylece Osmanlı toprakları ve halk kendi mücadeleci ruhuna ve kadere bırakılmıştır. Zira Millî Mücadele döneminde İstanbul hükümeti, İtilaf Devletleri ile barış ortamını korumak adına, işgallere karşı direnişe geçenleri suçlu bulmuştur. Dahası birçok vilayet ve sancak merkezinde direniş hareketlerini örgütleyen isimler hakkında Dâhiliye Nezareti tarafından tutuklama kararı dahi çıkarılmıştır.³²⁷ İstanbul hükümetinin bu tavrına sessiz kalmayı tercih edenler olduğu gibi Mustafa Kemal Paşa ve Temsil Heyeti gibi direnmeyi seçenlerde olmuştur. Aynı sorun Osmanîye’de de yaşanmış ve Osmanîye Mutasarrıfı Fransızların himayesine girilmesinin daha mantıklı olacağını savunmuştur.³²⁸ Buna mukabil direnişe geçen güçler giderek artmıştır. Bu kuvvetler sadece müdafaa-i hukuk merkezleri de değildir. Ancak karşılarda ciddi anlamda bir işgal süreci başladığının farkındadırlar. Bu işgalcilerin İngiliz ve Fransız askerlerinin yanı sıra Fransız asker kıyafeti giymiş Ermeni eşkıyalar olduğunu da daha sonra anlayacaklardır. Çünkü Fransa’nın daha I. Dünya Harbi sırasında İngiltere’nin desteğiyle Kıbrıs’ta oluşturduğu Ermeni Doğu Lejyonunda eğitimlerini tamamlamış Fransız üniformalı Ermeni birlikleri, Millî Mücadele’nin başladığı tarihlerde önce dünyanın dört bir yanından toplanarak Mısır’ın Port Said limanında gelmiş sonrasında Kıbrıs’a sevk edilmiştir. Burada eğitimlerini tamamladıktan sonra Fransız bayrağı altında Çukurova bölgesinde görev yapmışlardır. Böylece hem Kıbrıs hem de Çukurova bölgesinde kıyımlar başlamıştır. Bu olaylardan sonra Ankara Antlaşması’na kadar geçen süreçte Çukurova’da askerî disiplinden uzak eşkıyalık hareketleri de baş göstermeye başlamış ve bu yasa dışı faaliyetler giderek artmıştır. Bu sebeple yukarıda belirtildiği üzere Mustafa Kemal Paşa ve Temsil Heyeti müdafaa-i hukuk merkezi üyeleriyle birlikte hem işgaller hem de eşkıyalık faaliyetleri ile mücadele etmek zorunda kalmıştır.³²⁹

Çukurova’da Eşkıyalık Faaliyetleri

Her ne kadar Millî Mücadele Dönemi’nde özellikle Ege Bölgesi’ndeki efeler gibi bazı milis güçlerin birçok bölgede dağa çıkıp millî harekete destek verdiği görülmüşse de Çukurova bölgesinde gerçekleştirilen eşkıyalık faaliyetlerin neredeyse tamamının Ermeniler tarafından gerçekleştirildiği arşivlerle sabittir. Bu arşiv kayıtlarında Türk ve Müslüman ahaliden de eşkıyalık

s. 346-347.

³²⁷ Nuri Köstüklü, **Millî Mücadele’de Denizli, Isparta ve Burdur Sancakları**, ATAM, Ankara 1999, s. 92; Ümmügülüm Candeğer, **Birinci Dünya Savaşı’ndan Türkiye Cumhuriyeti’nin İlanına Kadar Burdur ve Çevresi (Olaylar, İz Bırakanlar, Burdurlular)**, ATAM, Ankara 2017, s. 27.

³²⁸ **BOA**, HR. SYS. D: 02555, G: 4/120-155.

³²⁹ Ulvi Keser, “Doğu Lejyonu (Legion D’Orient) ve Güney Bölgesindeki Ermeni Faaliyetleri, (1918-1922), **Millî Mücadele’de Güney Bölgesi Sempozyumu, (25-27 Aralık 2013), Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları**, Ankara 2015, s. 84.

yapanlar olduğu ve halkta zorla toplama yaptığı görülmüşse de kayıtlarda yer alan eşkıyaların halkın mal, can ve ırzına göz dikmiş Fransız askerî üniformalı Ermeni eşkıyalar olduğu kanıtlanmıştır.

Kayıtlara geçen olaylardan bazıları şunlardır. Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti tarafından 14 Aralık 1918 tarihinde tutulmuş bir kayıтта Hatay Dörtüol Mahkeme Dairesinin, Fransız askerî kıyafeti giymiş Ermeni eşkıyalar tarafından basıldığı ve eşkıyaların buradaki evrakları yok ettiği belirtilmiştir. Başka bir belge yine Dörtüol'a bağlı Ocaklı köyü ahali-sinden Osman Ağa isimli bir şahsın evine zorla girip yağmalayan Ermeni eşkıyalarının aynı zamanda köydeki birçok ahalinin hayvanını götürdüğünü anlatmaktadır. Bu olaylardan sonra bölgedeki memurların korkuyla evlerini çevre köylere nakletmek zorunda kaldığı belirtilmiştir. Eşkıyaların yanı sıra iki askerinin yine Dörtüol'da bulunan Emlâk-ı Emîriye Memuru Ahmet Efendi'nin evine zorla misafir olduğu burada Medineli bir hoca efendiyi tehdit ederek para istediği görülmektedir. 15 Aralık 1919 tarihinde bu gibi olayların bölgede sıkça yaşandığı çekilen telgrafla Adana vilayetine bildirilmiştir. Aynı belgede geçen bir başka eşkıyalık olayı ise Payas'da meydana gelmiştir. Kayıtlarda Payas eşrafından Çolak Ali isimli bir vatandaşın evine giren eşkıyalardan bahsedilmektedir. Yine Ermenilerin Fransız asker kıyafetiyle evine girdiğini eşya ve parasını gasp ettiklerini söyleyen Çolak Ali bu saldırıdan sonra, önce İskenderun'a giderek şikayetçi olmuş ancak Fransızlar tarafından orada alıkonulmuştur. Çolak Ali'nin alıkonulduğu bu olayın haberi 15 Aralık 1919 Adana vilayetine bildirilmiştir. Belgede Çolak Ali'nin buradan sonraki akıbeti hakkında bilgi bulunmamakla birlikte başka bir eşkıyalık olayı aktarılmıştır. Buradaki olayda eşkıyaların saldırısına uğrayanlar tüccarlardır. Kayserili arabacılarından Hacı Ahmet Ağa ve arkadaşları Hacı Ömer oğlu Mehmet Bey, Lütfullah Çavuş ve İsmail oğlu Hasan Çavuş Beyler 1919 yılının Şubat ayında Adana'dan Kayseri'ye ticari eşya naklederken eşkıyaların saldırısına uğramıştır. Tüccarlar, Pozantı'ya bir buçuk saat mesafede bulunan "Yoksulluhan" isimli bölgede altı silahlı Ermeni eşkıyanın kendilerine saldırdığını ve han içerisinde tutuklandıklarını anlatmıştır. Yanlarında bulunan kırk yolcu ile birlikte elleri kolları bağlandıktan sonra para ve eşyaları gasp edilen tüccarların ve yanlarındaki kırk kişinin başına gelen bu olay Kamışlı nahiye müdürünün tahkikatından sonra anlaşılmıştır. Daha sonra da Kayseri Mutasarrıflığı tarafından 25 Mart 1919 tarihinde gönderilen resmî yazıyla olay doğrulanmıştır. Belgelerde geçen olaylar bunlarla da sınırlı kalmamıştır. Ermenilerin daha doğrusu Fransız görünümlü Ermeni eşkıyaların halka yaptığı zulüm ve soygunun daha fazlası vardır. 11 Nisan 1919 gecesi Bağdat hattından Konya'ya gelen bir trende, Osmaniye civarında gerçekleşen başka bir olayda yine acı bir can kaybı yaşanmıştır. Bir askerlik şubesinde başçavuş olan Mehmet Nuri Bey ile arkadaşı Telgraf Müdürü Muharrem ve Muhittin Beyler Toprakkale-Osmaniye arasındaki hatta trende saldırıya uğradıklarını

bildirmiştir. Anlattıklarına göre yine diğer eşkıyalık hareketlerinde olduğu gibi Fransız askerî kıyafeti giymiş Ermeniler kendilerine bıçak çekmiş ve yaralamıştır. Arkadaşları Muharrem Bey'i de trenden aşağıya atmışlardır. Bu olay üzerine Muhittin Bey korkarak Adana'da kalmayı tercih etmiş, Muharrem Bey'de aldığı yaradan dolayı Toprakkale'de bulunan İngiliz hastanesinde hayatını kaybetmiştir. Bu olayda Konya ve Adana vilayetleri arasında yapılan 28 Nisan 1919 tarihli resmî yazışmada onaylanarak kayda geçmiştir. Adana vilayeti kayıtlarında geçen başka bir eşkıyalık olayı ise Kozan'a bağlı Haçin kazasında yaşanmıştır. Haçin de merkezde bulunan Şar köyünde gönüllü Ermeni askerlerin sayısı giderek arttığı ve bu askerlere silah dağıtılarak Neberte isimli Ermeni bir subay komutasında Müslüman halka saldırdıkları hakaret ettikleri baskı yaparak halkı korkutup kaçырdıkları belirtilmiştir. Bu olaya dair kayıtlar ise Kayseri Mutasarrıflığının 18 Ekim 1919 tarihindeki tutanaklardan anlaşılmıştır. Kozan'a bağlı Haçin kazası ile alakalı kayıtlarda yer alan diğer bir olayda silahlı Ermenilerin Haçin kazasına bağlı Mağara nahiyesine baskın yaparak bazı Müslüman kadınların namusuna saldırıda bulunduğu yönündedir. Bu olayın kaydedilme tarihi ise 18 Ocak 1920 tarihidir. Olay Harbiye Nezâretine bölgeden haber verilmesi ile ortaya çıkmıştır. Haçin bölgesi ile alakalı başka bir arşiv belgesinde Haçin taraflarında Adana'ya bağlı Feke nahiyesi Taşcı karyesini basan Çerkes atlılarıyla ve Çerkes kıyafetiyle Ermeni oldukları sanılan eşkıyanın yakalanması ve bu olayın sonucunun bildirilmesine dair civar vilayetlere gönderilen emirden bahsedilmektedir.³³⁰

Bu olayların sıklıkla yaşandığı tarihlere ait arşiv kayıtları yaşanan vahşeti en ince ayrıntısına kadar vermektedir. Bunlardan birisi de Harbiye Nezâretine ait 20 Kasım 1919 tarihli bir belgedir. Belgede Adana'da Fransız yöneticilerine tercümanlık yapan Kemal Bey'in, Evkaf Müdürü Şefik ve Polis Cemal Efendilerin Ermeni eşkıyalar tarafından katledildikleri ve esaretten geri dönen altı askerle bir Müslüman bakkalın trenden atılarak öldürüldüğü dahası Ulukışla içerisinde 6 Kasım 1919 gecesi Koçak civarındaki İlifgin köyünde Fransız görünömlü Ermeni askerlerin köyün erkeklerini döverek kadınlarında ırzlarına geçtikleri belirtilmiştir.³³¹

Çukurova bölgesinde Ermeni eşkıyaların yanı sıra Antep ve Maraş bağlantısı olan Türk kökenli eşkıya grupları da görölmektedir. Bunlar arasında tanınmış olanlar mevcuttur. Bunlar Eşkiyadan Kürd Reşit, İnce Ali, Arap Ali, Halil, Çavuş, Cins Ali gibi çete reisleri ve üyeleridir. Bu isimlerin bağlı oldukları çetelerle birlikte 1920 yılında Mayıs ayı sonlarında Kozan Mutasarrıflığına müracaat ederek sığınma himaye isteğinde buldukları ve sonrasında bu taleplerinin kabul edildiği görölmektedir. Bu sığınma talebi daha sonra

³³⁰ BOA, DH.MKT. D 2062, B 73,1-8

³³¹ BOA, HR. SYS. D 022544, G 00017-10-15; **Osmanlı Belgelerinde Ermeni-Fransız İlişkileri (1920-1922)**, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu: 66, Ankara 2003, s. 123-124.

eşkiyaların bağlı olduğu vilayet merkezlerine yani, Halep vilayetiyle Maraş mutasarrıflığına çekilen telgraflarla bildirilmiştir.³³²

Güney cephesinde yani Çukurova’da bu olaylar yaşanırken bir yandan da Mustafa Kemal Paşa ve Temsil Heyeti hem Sivas Kongresi hazırlıkları hem de meclisin açılması için 1919 seçimleri ile uğraşmaktadır. Aynı hazırlıklar Çukurova bölgesi içinde geçerlidir ve yoğun işgaller altında millî teşkilatlanma için büyük uğraşlar verilmektedir. Her ne kadar bu süreçte Çukurova’dan Sivas’a delege gönderilememiş olsa da bütün müdafaa-i hukuk merkezlerinin Sivas Kongresi’nde “Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti” adı altında toplanmasıyla Adana ve çevresinde de millî ordu kurulması için hazırlıklar başladığı görülmektedir. Mustafa Kemal Paşa bölgeyle irtibatını hiç kesmemiş ve ilk olarak bölgeden kendisiyle Samsun’a çıkmış olan Binbaşı Kemal Bey ve Yüzbaşı Osman Nuri Bey’le görüşmüştür. Bu görüşmede kendilerinden verilen talimatlar doğrultusunda hareket ederek, Adana’ya gitmelerini ve teşkilatlanmayı hızlandırmalarını istemiştir.³³³ Ayrıca Sivas’ta yapılan bu görüşmenin gizli kalması ve hareketlerini belli etmemeleri için kıyafetlerini değiştirerek gizlice seyahat etmelerini istemiştir. Mustafa Kemal Paşa bu iki önemli isimden Sivas Kongresi kararlarına uygun şekilde halkı örgütlemelerini Karaisalı’da büyük bir kuvvet toplamalarını ve büyük kuvvetle Fransızlara karşı direnmelerini istemiştir.³³⁴

Aynı günlerde İtilaf Devletleri özellikle Fransa ve İngiltere, güney bölgeleri için yeni planlar yapmaktadır. Zira İngiltere, gizli bir anlaşmada daha önce Fransa’ya bıraktığı Musul’u geri almak için her türlü yolu denemeye karar vermiştir. Fransız Başkanı Clemenceau, Musul’un İngiltere’de kalması şartıyla 1 Kasım’a kadar İngilizlerin Kilikya ve Suriye’den çekilmesini kabul etmiştir. Daha sonra da bu bölgenin Fransızlara devredileceğini bildirmiştir. Bu anlaşma hem halk arasında paniğe sebep olmuş hem de Temsil Heyeti tarafından büyük tepkiyle karşılanmıştır.³³⁵ Bu beklenmedik gelişme karşısında Mustafa Kemal Paşa zaman kaybetmeden 1 Kasım 1919 tarihinde Kilikya Kuvayı Milliye Komutanlığını kurarak başına da “Kozanoğlu Doğan Bey” takma adıyla Binbaşı Kemal Bey’i getirmiştir.³³⁶ Kemal Bey’in yanına “Tekelioğlu Sinan” takma adıyla Yüzbaşı Ali Ratip Bey’i ve “Aydınoğlu Tufan”

³³² BOA, DH. ŞFR, D:85, G:16.

³³³ Volkan Payaslı, “I. Dönem TBMM’de Cebel-i Bereket Milletvekilleri ve Siyasi Faaliyetleri Üzerine Bir Değerlendirme”, *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, S 34, Yıl 11, Haziran 2018, s. 716.

³³⁴ Volkan Payaslı, “Fransız İşgalinde Osmaniye (Cebel-i Bereket) ve Rahime Hatun Üzerine Bir Değerlendirme”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S 61, Güz, 2017, s. 283.

³³⁵ Payaslı, “I. Dönem...”, s. 715.

³³⁶ Taha Toros, *Kurtuluş Savaşında Çukurova*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001, s. 79.

adıyla da Yüzbaşı Osman Nuri Bey'i komutan yardımcısı olarak atamıştır. Böylece Çukurova bölgesinde millî teşkilatlanma oluşturulmuştur.³³⁷ Bu gelişmeler Çukurova bölgesinde Sivas Kongresi kararlarının uygulanmaya başladığını göstermiştir. Yukarıda belirttiğimiz üzere Sivas Kongresi ve 1919 seçim sürecinde hem işgaller hem de eşkıyalık faaliyetleri devam etmiştir. Buna mukabil Temsil Heyeti tedbirlerini sıkı tutarak ilk olarak birçok sancak ve vilayet merkezinden İstanbul hükûmetiyle tüm iletişimini kesmesini istemiştir.³³⁸

Çukurova bölgesi ağır işgallerle ve eşkıyalık faaliyetleriyle uğraşırken seçimlerin tamamlanmış ve 12 Ocak 1920 tarihinde Meclisi Mebusan açılmıştır. Bu günlerde bile Çukurova bu çetelerin ve işgalcilerin faaliyetleriyle uğraşmıştır. Adana Valisi Cemal Bey'in bu günlerde yazmış olduğu bir mektup durumun ne kadar vahim olduğunu bir kez daha gözler önüne sermiştir. 17 Ocak 1920 tarihinde kayda geçen başka bir belge de Adana Valisi Cemal Bey'in yazdığı bu mektuptan bahsedilmiştir. Cemal Bey mektubunda Çukurova'da en acımasız işgallerin ve eşkıyalık olaylarının yaşandığını belirtmiştir. Mektupta göze çarpan bir diğer husus da bölgedeki Fransız komutan ve generallerinin takındığı tavır olmuştur. Çünkü Ermeni eşkıyaların güç bulduğu kesim bunlardır. Cemal Bey tarafından 21 Aralık 1919 tarihinde yazılmış başka bir mektupta Fransızların giderek bölgede yerleşmeye başladığı Adana'yı terk etmeye niyetleri olmadığı görülmektedir.³³⁹ Cemal Bey'in Adana havalisi için dikkat çektiği başka bir husus da burada gerçekleşen olaylara göz yuman mutasarrıflar olmuştur. Yine arşiv kayıtlarına göre aynı durum Millî Mücadele Dönemi'nde birçok bölgenin mutasarrıfında görülmüştür. Bular arasında Konya Valisi (Artin Cemal) Cemal Bey, Burdur mutasarrıfı Vasfi Bey gibi bilinen birçok isim bulunmaktadır. Bu vali ve mutasarrıflar Millî Mücadele Dönemi'nde Mustafa Kemal Paşa ve Temsil Heyetini en az işgalci güçler kadar uğraştırdığı açıktır.³⁴⁰

Osmaniye mutasarrıf vekili ve müftüsü de işgalciler adına faaliyet gösteren isimler arasındadır. Cemal Bey'in anlattıklarına göre Osmaniye mutasarrıfı hem çok fazla maaş almaktadır hem de Millî Mücadele aleyhinde çalışmalarda bulunmaktadır aynı belgede Cemal Bey'in belirttiği başka bir husus da Kürt Yusuf çetesine yardım ettiği gerekçesiyle Adana, Ceyhan ve bazı bölgelerden birçok kişinin suçsuz yere kurşuna dizildiğidir. Cemal Bey

³³⁷ Kemal Çelik, "Çukurova'nın İşgali Döneminde, Fransız Propaganda ve Casusluk Faaliyetleri ile Millî Kuvvetlerin Buna Karşı Yayımladığı 1920 Tarihli Yeni Bir Belge", **Akademik Bakış Dergisi**, C II, S 3, Kış 2008, s. 105-107.

³³⁸ **TİTE Arşv**, K 308, G 15, B 15-1.

³³⁹ **BOA**, HR. SYS. D 02555, G 4/120-155.

³⁴⁰ **TİTE Arşv**, K 297, G 34, B 34001; **TİTE Arşv**, K 297, G 40, B 40001; Yaşar Semiz-Güngör Toplu, "Millî Mücadele Döneminde Konya ve Atatürk", **OPUS**, C 7, S 12, 2017, s. 258.

bu olayı anlatırken çaresiz dediği bu adamların Adana'dan 32, Ceyhan'dan 7, Osmaniye'den 18 olmak üzere toplam 57 kişi olduğunu ve suçsuz yere öldürüldüklerinden bahsetmiştir. Bu 57 kişinin öldürüldükten sonra ölülerinin kabristana götürüldüğünü, alenen ortalıkta bırakıldığını, 2 gün kadar vücutlarının açıkta kaldığını belirtmiştir. Dahası Adana kadısının da bu cinayetleri yalanladığını haber aldığını ve bu olayın peşine düşeceğini bildirmiştir. Cermal Bey'in anlattığı başka bir olay ise yine Ceyhan kazasında yaşayan Mustafa Efendioğlu İzzet Efendi isminde bir çiftçinin eşkıyaları saklamaktan dolayı on bin lira para cezasına çarptırılarak sonrasında idam edilmek istenmesiyle alakalıdır. Olayın sonradan para cezasına çevrildiği görülmektedir.³⁴¹

Olaylarla ilgili dikkat çeken başka bir telgrafta Dâhiliye Nezareti tarafından yazılmıştır. Belgede Çukurova'da bulunan Müslümanların esirden hiçbir farkı olmadan yaşadığı belirtilmiş ve Ermenilerin Ermenistan'ı kuracağız şeklinde propagandalar yaptığı belirtilmiştir. Aynı belge içerisinde Adana havalisinde daha başka birçok Ermeni çetesinin toplandığı ve Ermenistan'ı kurmak için uğraştıkları açıkça anlatılmıştır. Telgrafta ayrıca aslen Diyarbakırlı olan bir Ermeni'den bahsedilmiştir. Bu Ermeni'nin 30 yıl önce Amerika'ya gittiği daha sonra Anadolu'ya döndüğü ve o tarihlerde Mersin'de Ermeni komitesinde yüzbaşı olarak görev yaptığı belirtilmiştir. Görüldüğü üzere Ermeniler hem Fransızlarla iş birliği yaparak hem de bazı bölgelerin yerli halkından destek alarak eşkıyalık faaliyetlerini durmaksızın devam ettirmişlerdir. Bu süreçte sayısız Müslüman öldürülmüş ve suçsuz insanlarda çetelikle suçlanarak en acı şekilde öldürülmüştür.³⁴²

SONUÇ

Arşiv kayıtları başta olmak üzere daha birçok kaynakta Millî Mücadele Dönemi hakkında birçok işgal ve eşkıyalık olayı anlatılmıştır. Çukurova bölgesi de bu süreçte en ağır yaraları almıştır. Nitekim 12 Ocak 1920 tarihinde meclisin açılmasından sonra TBMM'nin kurulmasıyla işgallerin sonuna doğru gelinmiştir. Bu süreçte özellikle Fransız ve Ermeni birliklerinin Müslüman halka yaptığı zulümler nesilden nesile aktarılacak en acı hikayelerde ağıtlarda kayda geçmiştir. Bu süreçte Fransa'nın desteğiyle hem sancak ve vilayet merkezlerinde hem de dağlık kırsal alanlarda halkın önünü keserek, evine girerek, zorla, gaspla malını eşyasını çalan kadınının, kızınının namusuna göz diken eşkıyaların nasıl hareket ettiği, Müslüman halkın ise bunlar karşısında nasıl çaresiz kaldığı açıkça görülmektedir. Bu olayların yaşanmasında şüphesiz en büyük sorumlu işgal kuvvetleridir. Nitekim burada göz ardı edilmemesi gereken önemli bir hususta işgallere sessiz kalmayı tercih ederek bu olaylara meydan veren başta İstanbul hükümeti ve ona bağlılık gösteren vali,

³⁴¹ BOA, HR. SYS. D 02555, G 4/120-155; BOA, HR. SYS. D 02556, G 1/135-136.

³⁴² BOA, HR. SYS. D 02544, G 17-12,15.

mutasarrıf ve müftülerdir.

Aynı örnek Osmaniye mutasarrıf vekili ve müftüsünün hareketlerinde de açıkça görülmüştür. Bu yaptıkları sadece Mustafa Kemal Paşa ve Temsil Heyeti başta olmak üzere Millî Mücadele safında direniş için uğraşan müdafaa-i hukuk merkezlerinin işini zorlaştırmaktan başka bir işe yaramamıştır. Sonuç olarak işgal güçleri bu vali, mutasarrıf ve yandaşları sadece maşa olarak kullanmış ve emellerinden vazgeçmemiştir. Her ne kadar bu olaylar Fransa ile yapılan Ankara Antlaşması ile sonuca bağlanmış olsa da bu zor süreçte diğer cephelerde olduğu gibi Çukurova bölgesi başta olmak üzere güney cephesinde de telafisi olmayacak kayıplar verilmiştir. Mondros'la başlayan bu süreç 29 Ekim 1923 Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin ilan edilmesiyle son bulmuş ve Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın *Deyiniz ki, tarihten silinmek istenen bir milletin ahıdır, öcüdür* sözleriyle tarih sayfalarına geçmiştir.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri:

BOA, DH. ŞFR, D 85, G 16.

BOA, HR. SYS. D 02556, G 1/135-136.

BOA, HR. SYS. D 022544, G 00017-10,12,13,15.

BOA, HR. SYS. D 02555, G 4/120-155.

TİTE Arşv, K 297, G 34, B 34001.

TİTE Arşv, K 297, G 40, B 40001.

TİTE Arşv, K 308, G 15, B 15-1.

Telif Eserler

ALTAN, Suna, “1923-1938 Dönemi Arşiv Belgeleri Işığında Eşkiyalık Faaliyetlerine Genel Bir Bakış”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C 23, S 2, 2018, s. 631-642.

BAT, Esmâ, **Yeni Adana Gazetesi'nin Sistematik İndeksi (1921-1922)**, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep 2020.

CANDEĞER, Ümmügülüm, **Birinci Dünya Savaşı'ndan Türkiye Cumhuriyeti'nin İlanına Kadar Burdur ve Çevresi (Olaylar, İz Bırakanlar, Burdurlular)**, ATAM, Ankara 2017.

ÇELİK, Kemal, “Çukurova'nın İşgali Döneminde, Fransız Propaganda ve Casusluk Faaliyetleri ile Millî Kuvvetlerin Buna Karşı Yayımladığı 1920 Tarihli Yeni Bir Belge”, **Akademik Bakış Dergisi**, C II, S 3, Kış 2008, s. 105-107.

HALAÇOĞLU, Yusuf, “Adana Maddesi”, **TDVİA**, (I: 349-353) İstanbul 1988.

KESER, Ulvi, “Doğu Lejyonu (Legion D'Orient) ve Güney Bölgesindeki Ermeni Faaliyetleri (1918-1922)”, [Bildiri]. Erdem Ünlen vd. (Yay. Haz.) **Millî Mücadele'de Güney Bölgesi Sempozyumu Bildirileri, (25-27 Aralık 2013)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, s. 83-125, Ankara 2015.

KÖSTÜKLÜ, Nuri, **Millî Mücadele’de Denizli, Isparta ve Burdur Sancakları**, ATAM, Ankara 1999.

SEMİZ, Yaşar-Güngör TOPLU, “Millî Mücadele Döneminde Konya ve Atatürk”, **OPUS**, C 7, S 12, 2017, s. 254-283.

PAYASLI, Volkan, “Fransız İşgalinde Osmaniye (Cebel-i Bereket) ve Rahime Hatun Üzerine Bir Değerlendirme”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S 61, Güz 2017, s. 269-308.

PAYASLI, Volkan, “I. Dönem TBMM’de Cebel-i Bereket Milletvekilleri ve Siyasi Faaliyetleri Üzerine Bir Değerlendirme”, **Tarih Okulu Dergisi (TOD)**, S 34, Yıl 11, Haziran 2018, s. 711-766.

TAŞ, Nazmiye, **19. Yüzyılın İkinci Yarısında Çukurova’da Eşkıyalık Faaliyetleri**, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kars 2015.

TOROS, Taha, **Kurtuluş Savaşında Çukurova**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001.

YORULMAZ, Şerife, “Çukurova’da Kuva-yı Milliye Yapılanmasının Temel Özellikleri”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, C 9, S 2005, s. 345-373.

TÜRKİYE YEREL BASINININ GELİŞİMİNE BİR ÖRNEK: OSMANİYE POSTASI

Recep BÜYÜKTOLU*

ÖZET

Yerel basın kuruluşları buldukları yerleşim alanlarının tarihsel hafızasında ayrı bir yer tutmakta ve önem arz etmektedir. Kendi coğrafyalarının siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik özelliklerinin izlerini belirgin bir şekilde yansıtırlar. Osmaniye ilinin yerel basını denildiğinde akla gelen isimlerin başında *Osmaniye Postası* gazetesi gelmektedir. Gazeteyi şehirde yayımlanan diğer yerel gazetelerden farklı kılan pek çok husus bulunmaktadır. *Osmaniye Postası* şehrin ilk gazetesi olmamakla birlikte, sayfalarına ulaşabildiğimiz şehrin en erken tarihli gazetesidir. Gazete aynı zamanda ulaşabildiğimiz kaynaklardan yaptığımız çıkarımlara göre Latin Alfabesiyle yayımlanan ilk Osmaniye gazetesidir. Bazı eksik sayıları olmakla birlikte 1954-1964 yılları arasında yayın yapmış olan gazetenin sayılarının büyük bir çoğunluğuna ulaşılmış ve incelenmiştir. Osmaniye’de yerel basınla ilgili bilimsel çalışmaların yok denecek kadar az olması ve mevcut bilgilerin güvenilirliği noktasında duyulan şüpheler dolayısıyla eserin hazırlanmasında oldukça hassas ve temkinli hareket edilmiştir. Yapılan araştırma ve incelemeler sonucunda *Osmaniye Postası* gazetesine dair, çoğunlukla sözlü kaynaklardan yararlanılarak oluşturulmuş bilgilerde önemli eksiklikler ya da yanlışlıklar olduğu görülmüştür. Gazetenin adı dışındaki imtiyaz sahibi, yayınlanmaya başladığı yıl, yayımlanma aralığı, basıldığı yer, imtiyaz sahibi, sorumlu yazı işleri müdürü, sayfa sayısı gibi hususlara dair bu bilgiler bildiri içerisinde açıklığa kavuşturulmuş ve belgelere dayalı olarak ortaya konulmuştur. Ayrıca gazetenin yayımlandığı 1954-1964 yılları arasındaki dönemde Türkiye’de ve Dünya’da yaşanan önemli olaylar ve gelişmelerin yanı sıra verilen yerel haberlerden Osmani-

* Dr. Öğr. Üyesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi/Çankırı-TÜRKİYE recepbuyuktolu@hotmail.com, ORCID:0000-0001-6140-7398

ye şehri ve halkının beklentileri, sosyokültürel yapısı, ekonomik ihtiyaçları, idari durumu, eğitim işleri gibi birçok konuda önemli bilgilere de eserde yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmaniye, Yerel Basın, Osmaniye Postası, Cebelibereket, Gazete.

A REVIEW ON THE DEVELOPMENT OF LOCAL PRESS IN TURKEY: THE SAMPLE OF OSMANİYE POSTASI

ABSTRACT

Local media organizations have a special role and importance in the historical memory of the settlements. They clearly reflect the traces of the political, social, cultural and economic characteristics of their own geographies. *Osmaniye Postası* newspaper comes first among the names that come to mind when the local press of Osmaniye is mentioned. There are many aspects that make the newspaper different from other local newspapers published in the city. Although *Osmaniye Postası* is not the first newspaper in the city, it is the city's earliest newspaper to which we can access its pages. The newspaper is also the first Osmaniye newspaper published in the Latin alphabet, according to the inferences we made from the sources we could reach. Although there are some missing issues, the majority of the issues of the newspaper that were published between 1954 and 1964 were reached and reviewed. Due to the scarcity of scientific studies related to the local press in Osmaniye and the doubts about the reliability of the available information, a very sensitive and cautious approach was taken in the preparation of the study. As a result of the researches and reviews, it has been seen that there are important deficiencies or mistakes in the information about the *Osmaniye Postası* newspaper, which was mostly created by using oral sources. Apart from the name of the newspaper, this information on issues such as the publisher, the year it was published, the date of publication, the place of publication, the concessionaire, the responsible editor, the number of pages were clarified in the paper and presented based on the documents. In addition, in the period between 1954 and 1964, when the newspaper was published, important events and developments in Turkey and the world, as well as the expectations of the people, socio-cultural structure, economic needs, administrative situation, educational affairs, etc. in Osmaniye is also included in the study.

Key Words: Osmaniye, Local Press, Osmaniye Post, Cebelibereket, Newspaper.

GİRİŞ

İnsanoğlu var olduğu ilk andan itibaren yaşadığı çevreyi anlamaya, bilgi edinmeye ve diğer insanlarla bağlantı kurma kurmaya ihtiyaç duymuştur. Bu durum iletişim kavramının doğmasına yol açmıştır. İletişim kavramı tarihsel süreç içerisinde gelişmekte, çağın koşullarına göre kendini yenilemekte ve her geçen gün daha da hızlanmaktadır.

İletişim en geniş anlamıyla, bir birey ya da bir gruptan diğerlerine sözel olarak veya kitle iletişim araçları yoluyla bilgi aktarımını ifade eder.³⁴³ Bu bilgi aktarımında en önemli unsur olan yazının icadı kitle iletişimi yolundaki en önemli keşiflerden birisidir. Bilginin yazıya aktarılmasıyla zaman engelinin, kağıt, kil tablet, paçavra vb. taşınabilir materyaller üzerine yazılarak da mekan engelinin aşılması mümkün olabilmektedir. XV. yüzyıl, özellikle de batı dünyasında iletişimin kitlesel nitelik taşıması yönünde önemli gelişmelerin yaşanmasına tanıklık eder. Kitle iletişiminin muhteşem üçlüsü yazı, kağıt ve matbaa, bu yüz yılda bir daha hiç ayrılmamak üzere birleşmişlerdir. Matbaanın Batı'da kullanılmaya başlanmasıyla birlikte önce kitap ardından da gazete basımı başlamıştır. Ancak modern anlamda gazete olarak kabul edilebilecek yayınların çıkması XVII. yüzyılı bulmuştur. Matbaa ile birlikte bir yandan kitle iletişiminin temelleri atılırken, diğer yandan insanlar büyük bir kitle olduklarının, dolayısıyla da güçlerinin farkına varmaya başlamışlardır.³⁴⁴

Kitle iletişim araçlarının en önemli unsurlarından biri gazetelerdir. Ulusal gazeteler ülkede ve dünyada yaşanan gelişmelerin okuyucuya ulaştırılmasında önemli bir işleve sahiptirler. Ancak olaylara daha geniş bir perspektiften bakmak durumunda olduklarından yerel gazeteler kadar ayrıntıya ve detaya inemeyebilirler. Yerel basın organları yayımlandıkları coğrafyaların kendine has özelliklerinin kamuoyuna aktarılmasında mühim bir rol oynamışlardır.

Ulusal basın ülke genelinde kamuoyu oluşturma ve toplumun dinamiklerini yönlendirmede büyük bir role sahiptir. Yerel basın ise bir şehrin veya bir yörenin tarihinde önemli bir yer tutmaktadır. Çünkü bunlar şehre dair sosyal, kültürel ve ekonomik durumların genişçe yansıtıldığı bir yerdir.³⁴⁵ Türkiye'de yerel basının ilk örnekleri XIX. yüzyılda görülmektedir. Osmanlı Devleti'nin 1864 ve 1871 yıllarında yayımladığı vilayet nizamnameleri ile hemen her vilayette bir basımevi kurulmuştur.³⁴⁶ Başlangıçta sadece vilayetlerde yayımlandığı için "vilayet gazeteleri" olarak adlandırılan daha sonraları kazalarda

³⁴³ Anthony Giddens, **Sosyoloji**, Kırmızı Yayınları İstanbul 2008, s. 631.

³⁴⁴ Nazife Güngör, **İletişime Giriş**, Siyasal Kitapevi, Ankara 2011, s. 204-205

³⁴⁵ Suna Altan, "Hakkâri'de Yerel Basının İlk Örneği: Hakkâri Gazetesi", **Cumhuriyet Devrinin Bir Serhat Vilayeti Hakkâri Uluslararası Sempozyumu 2-4 Mayıs 2019, Bildiriler**, Hakkari 2019, s. 985.

³⁴⁶ Uçak, Erkal, "Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Yerel Basının Gelişim Süreci", **Selçuk İletişim**, C XII, S 1, 2019, s. 93.

da çıkmaya başlayan bu taşra gazetelerinin yayımlanmasında idari yapıdaki düzenlemelerin yanı sıra sosyal ve siyasal alanlardaki gelişmelerin de büyük rolü olmuştur.³⁴⁷ Birinci Dünya Savaşı'na kadar bu süreçte hızla artan gazete sayıları savaş döneminde önemli ölçüde azalmıştır. Millî Mücadele Dönemi'nde yeniden artan gazete sayıları 1925 tarihli Takrir-i Sükun Kanunu ve 1928 yılında alfabe değişikliği ile birlikte tekrar azalmıştır.³⁴⁸ Sayıları 400 civarında olan ve ortalama bin ile iki bin beş yüz arası tiraja sahip Anadolu basını bu süreçten olumsuz etkilenmiş ve gazetelerin büyük bölümünü kapamış ya da yayınlarına ara vermiştir.³⁴⁹

İkinci Dünya Savaşı yıllarında Avrupa'da olduğu gibi Türk basınında faşizm ile demokrasi düşüncesi ekseninde cepheleşme yaşanmıştır. 1940 yılında İstanbul'da ilan edilen sıkıyönetim döneminde Matbuat Genel Müdürlüğü aracılığıyla gazeteler üzerindeki denetim artırılmış ve basın güdümlü hale getirilmiştir. Ancak savaşın sonuna doğru Türkiye'nin Batı'ya doğru yaklaşmaya başlaması, basında liberal, orta ve sağ eğilimlerin güçlenmesini sağlamıştır. Demokratikleşmeyi ve sivil toplum arayışlarını yepyeni boyutlara ulaştıran muhalefet, basının nitelik ve nicelikçe hızla gelişmesine yol açmıştır. Basım tekniklerinin de gelişmesiyle gazete tirajlarında 70-80 binler yakalanmıştır.³⁵⁰ 1945 yılında çok partili hayata geçilmesiyle birlikte sayısında yeniden bir artış yaşanmıştır.³⁵¹ 14 Mayıs 1950 tarihinde daha liberal ve merkez dışı eğilimlere dayanan DP iktidarının başlamasıyla birlikte basının üzerindeki sansür ile sıkı denetimin kalkması ve yapılan koruyucu yasal düzenlemelerle birlikte Türk basını önemli bir ivme yakalamıştır. Bu durum hem ulusal hem de yerel basında belirgin bir şekilde hissedilmiştir. Araştırmamıza konu olan *Osmaniye Postası* gazetesi de bu dönemde yayın hayatına başlamış yerel bir gazetedir.

Yerel gazetelerin Türk tarihindeki ilk örnekleri Osmanlı vilayet gazeteleridir ve bunlar çıkarıldıkları bölgelerde genellikle ilk süreli yayınlar olmuşlardır. Yayımlandıkları bölgelerin kültür hayatına önemli katkılar sağlayan ve sayfaları 2 ile 4 arasında değişen bu gazeteler zaman zaman halkın belirli merkezlerde okuması için duvarlara asılmıştır. Basının İstanbul tekelinden çıkmasını sağlayan bu gazetelerden en uzun ömürlü olanlar genellikle Anadolu'da yayın yapan Türkçe gazetelerdir. İstiklal Savaşı ve Cumhuriyet Dönemi'nde basımevi olanakları ve gazetecilik deneyimleriyle dönemin yerel

³⁴⁷ Hamza Çakır, "Takrir-i Sükun Mağduru Bir Taşra Gazetesi", *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, C 0, S 14, İstanbul 2002, s. 92.

³⁴⁸ Uçak, Erkal, agm., s. 93.

³⁴⁹ Mustafa Şeker, *Tekniği, İçeriği, Çalışan Profili, Haber Kaynakları, Ekonomi Politikası, Gücü ve Sorunlarıyla Yerel Gazeteler*, Tablet Yayınları, Konya 2007, s. 42-43.

³⁵⁰ Ali Gevgilili, "Türkiye Basını", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C I, s. 220.

³⁵¹ Uçak, Erkal, agm., s. 93.

basınına öncülük etmişlerdir.³⁵² Osmanlı Devleti'nde yayımlanmış olan yerel gazetelerde padişah ile ilgili bilgilerin yanı sıra kamu görevlilerinin atamaları, hükümetin çalışmaları, merkez ve taşra ile ilgili yasal düzenlemeler, vilayetin sağlık konuları, yerel okul sınavları, törenler, kolluk kuvvetlerinin başarıları, savaşlar, gıda fiyatları ve yabancı devletlerin sefirlerinin faaliyetleri gibi bilgiler yer almıştır.³⁵³ İstiklal Harbi yıllarında gazeteler, halkı bilinçlendirmek ve millî kuvvetlerin teşkilatlanmasını sağlama görevini de üstlenmiştir. Büyük ölçüde savaş ve çatışma haberlerini, İstanbul ve Ankara merkezi yönetimlerinden gelen haber ve emirleri insanlara aktarmışlardır. Direniş yanlısı bu gazeteler Türk milletini aynı amaçlar etrafında toplamayı büyük ölçüde başararak, savaşın kazanılmasına ve Cumhuriyet yönetiminin kurulmasına önemli katkılar sağlamışlardır. Savaşın kazanılmasının ardından bağımsızlık karşıtı gazetelerin kapanmasıyla, büyük ölçüde tek ses olan İstanbul ve Anadolu yerel basınında, Cumhuriyetin ilanından sonra farklı görüşlerin ortaya çıktığı görülmüştür.³⁵⁴

Cumhuriyet Dönemi, Türkiye'de yeni bir yaşam biçimi ve düşünce hayatının başlangıcı olmuştur. Gerçekleştirilmeye çalışılan inkılaplarla toplumsal yaşam ve devlet yapısı başta olmak üzere, hemen hemen her alanda kökten bir değişim gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Basından da bu yenilikleri desteklemesi ve topluma kabul ettirmede yönetime yardımcı olması beklenmiştir. Ağırlıklı olarak İstanbul basını olmak üzere, ülke genelinde aykırı tutum takınanlar kanunlar, İstiklal Mahkemeleri veya sıkıyönetim uygulamalarıyla sindirilmiş veya kapatılmıştır.³⁵⁵ Beklenen davranışı sergileyen basın kuruluşları ise sağlanan devlet imkanları ile desteklenmişlerdir. Devrimlerin ve izlenen politikaları destekleyen yazılar yazan ve savunan basın kuruluşlarının sahipleri ve yazarlar devlet kademelerinde görevlendirilerek ya da milletvekili olmaları sağlanarak ödüllendirilmişlerdir.³⁵⁶

³⁵² Uçak, Erkal, agm., s. 96.

³⁵³ Atilla Girgin, **Türkiye'de Yerel Basın**, Der Yayınları, İstanbul 2009, s. 83.

³⁵⁴ Uçak, Erkal, agm., s. 97.

³⁵⁵ 4 Mart 1925 tarihli Tahrir-i Sükun Kanunu'nun ardından İstanbul ve Anadolu'nun değişik eğilimlerdeki muhalif gazete ve dergiler kapatılmıştır. Bu gazete ve dergilerin yazarlar da Ankara ve Elazığ İstiklal Mahkemelerinde yargılanmışlar, bazıları cezalandırılarak basına gözdağı verilmiştir. Başka bir ifadeyle yeni rejim, liberal, tutucu, İslamcı ve sol kesimde yer alan muhalif düşünceleri sessizlik yasaının gölgesinde susturmuştur. Gevgilili, agm., s. 214; Kapatılanlar arasında *Tevhid-i Efkâr*, *İstiklal*, *Son Telgraf*, *Aydınlık*, *Orak Çekiç*, *Sebilür Reşat*, *Seda-yı Hak*, *Sayha*, *İstikbal*, *Kahkaha* gibi gazete ve dergiler; yargılanan gazeteciler arasında Ahmet Emin [Yalman], Ahmet Şükrü [Esmer], Suphi Nuri [İleri] gibi muhalif gazeteciler vardır. İhsan Güneş, Tahrir-i Sükûn Kanunu, **Atatürk Ansiklopedisi**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/tahrir-i-sukun-kanunu>, Erişim 25.11.2021.

³⁵⁶ Ahmet Öztürk, "Tek Parti Döneminde Basın Özgürlüğü", **Marmara İletişim Dergisi**, S 5, İstanbul 1994, s. 139.

1. Osmaniye’de Basın Hayatının Başlangıcı

1919-1938 yılları arasında 176’sı İstanbul’da, 406’sı Anadolu’da olmak üzere Türkiye’de 582 gazetenin yayımlandığı bilinmektedir. Söz konusu bu dönemde Adana vilayetinde 27 gazetenin yayımlandığı bilgisine ulaşılmışken;³⁵⁷ Osmaniye’de yayımlanmaya başlanan ilk yerel gazetenin adı ve yayımlanma tarihi konusunda net bilgi bulunmamaktadır. Ancak 1927-1928 yıllarında Osmaniye’de *Cebeli Bereket* ve *Haraz* isimli gazetelerin yayımlandığına dair sözlü kaynaklara dayalı bilgiler bulunmaktadır. Ancak söz konusu kaynaklarda bu gazetelere dair bilgilerde oldukça fazla çelişki bulunmaktadır.³⁵⁸ Yaptığımız arşiv araştırmalarda ve literatür taramalarında bu gazetelerin arşivine ulaşılamadığı gibi sözlü kaynaklardan gelen bilgilerin dışında, herhangi bir başka kaynaktan, adı geçen gazetelere dair herhangi bir bilgiye de ulaşılamamıştır. Bu gazetelere dair bilgilerin doğru olması halinde ise muhtemelen alfabe değişikliği sonrası başlayan yeni dönemde, bu sürece ayak uyduramayan pek çok diğer gazete gibi *Cebeli Bereket* ve *Haraz* isimli gazetelerin de sonunu getirmiştir.

23 Nisan 1920 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisinin açılmasıyla başlayan yeni dönemde Osmaniye müstakil bir vilayet olmuş ve Mecliste temsil edilmeye başlanmıştı. Ancak 1 Haziran 1933 tarihinde Osmaniye vilayet statüsünden çıkarılmış ve Adana’ya bağlı bir kaza haline dönüştürülmüştü.³⁵⁹ Bu durumun her alanda olduğu gibi şehrin kültür hayatında da gerilemeye yol açması muhtemeldir. 1930’lu yılların sonuna doğru başlayan ve yaklaşık 6 yıl süren İkinci Dünya Savaşı’nın beraberinde getirdiği ekonomik zorluklar ve sosyal sıkıntıları ile Tek Parti döneminin artan baskıcı ve sansürleyici yönetim anlayışıyla birlikte değerlendirildiğinde 1930 ve 1940’lı yılların ortalarına kadar Osmaniye’de yeni bir gazetenin yayın hayatına başlaması pek olası gözükmemektedir. Yapılan arşiv araştırmalarında ve literatür taramalarında Osmaniye’de yayın yapmış gazeteler içerisinde nüshalarına ulaşabildiğimiz en erken tarihli olanı *Osmaniye Postası* gazetesidir. Söz konusu gazete Osmaniye’nin ilk gazetesi değilse bile Latin alfabesi ile yayımlanmaya başlamış şehrin ilk gazetesi olması ihtimal dahilindedir.

2. Osmaniye Postası Gazetesinin Genel Özellikleri, Yayın Politikası ve İlk Sayısı

Osmaniye Postası gazetesi, Osmaniye’nin Adana iline bağlı bir kaza olduğu dönemde, müstakil bir gazete olarak, 9 Nisan 1954 tarihinde yayın ha-

³⁵⁷ Uçak-Erkal, agm., s. 98.

³⁵⁸ Gülsüm Şimşek, “Geçmişten Günümüze Osmaniye’de Yerel Basın”, *İletişim Çalışmaları*, Sakarya 2018, s. 165-167.

³⁵⁹ Recep Büyüktolu, “Cebeli Bereket Milletvekilleri ve Meclis Faaliyetleri (1920-1933)”, *Osmaniye Araştırmaları II*, Gazi Kitabevi, Ankara 2021, s. 146-147.

yatına başlamıştır. Gazetenin imtiyaz sahibi Velittin Temel'dir. Yazı işlerini fiili olarak yürüten Sorumlu Yazı İşleri Müdürü M. Nuri Arıkan'dır. Gazete Osmaniye Matbaası'nda basılmıştır. Gazetenin 1955-1956 yılları ile 1957 yılı sayılarının bir bölümü (52 ile 363. sayılar arası) temin edilememiştir. Gazetenin 8 Kasım 1957 tarihli 364. sayısından anlaşıldığı kadarıyla bu dönemde *Osmaniye Postası* gazetesinin imtiyaz sahibi ile sorumlu yazı işleri müdürlüğünde yer değişimi olmuştur. Daha önce imtiyaz sahibi olan Velittin Temel, sorumlu yazı işleri müdürü; sorumlu yazı işleri müdürü olan M. Nuri Arıkan, gazetenin imtiyaz sahibi olmuştur.³⁶⁰

Osmaniye Postası gazetesi yayım hayatını 10 yıl sürdürdüğü ve 6 Mart 1964 tarihinde 941. sayısının yayımlandığı bilinmektedir. Daha sonraki tarihlerde gazetenin yayım hayatına ne kadar devam ettiği bilgisine ulaşılamamıştır. 3 Ocak 1963 tarihli sayısındaki yıl ve sayı bilgisi hatalıdır ve önceki sonraki sayılarla karşılaştırıldığında basımı yapılan bu sayının fazla sayı olduğu görülmektedir. Dolayısıyla gazete 942 sayı yayımlanmıştır.

10 yıl boyunca gazetenin fiyatı değişmemiştir. Fiyatı 10 kuruştur. Abonelik imkânı mevcuttur ancak 6 aylık ve yıllık abonelik vardır. Aylık abonelik ücreti 520 kuruş, yıllık ise 10 liradır. Gazete haftada iki gün, Salı ve Cuma günleri yayımlanmıştır. Bu konudaki tek istisnası 8. sayıdır. Muhtemelen 2 Mayıs 1954 Pazar günü yapılan milletvekili genel seçimi dolayısıyla, seçim sonuçlarını kısa sürede insanlara duyurmak maksadıyla 4 Mayıs 1954 Salı günü yayımlanması gereken gazete, bir gün önce 3 Mayıs 1954 Pazartesi günü, 2 sayfa olarak yayımlanmıştır. 4 Haziran 1954 tarihli Cuma günü sayısı ise Ramazan'a gelmesi dolayısıyla 8 Haziran'a ertelenmiştir.

Osmaniye Postası gazetesi yayım hayatına başladığı ilk anda koyu kırmızı renkli ve şehir adı daha büyük punto ile yazılmıştır. Ancak sonraki dönemlerde gazetenin adı zaman zaman siyah olarak da yayımlanmıştır. 6 Mart 1964 tarihli son sayısı siyah renklidir. Yayın hayatına 4 sayfa olarak başlayan gazete bazı dönemlerde 2 sayfa olarak basılmıştır. Son sayısı 2 sayfadır. Ancak 12 Ekim 1954 Salı tarihli 51. sayısı ise tek bir istisna olarak 6 sayfa olarak yayımlanmıştır. Bu durumun 4 sayfalık Cevdetiye Köyü Cami Onarma ve Yaşatma Derneği Ana Nizamnamesi'nin gazetede yayımlanmasından kaynaklanmış olması muhtemeldir.

Osmaniye Postası gazetesinin yayım politikasıyla ilgili olarak, gazetenin sahibi Velittin Temel ilk sayıda yer alan *Niçin çıkıyoruz* başlıklı yazıda gazetenin yayımlanma amacına ve izleyecekleri yayım politikasına dair bazı açıklamalarda bulunmuştur. Osmaniye'nin "ötedenberi zamanın en seri ve modern bir vasıtası" olan bir gazeteden mahrum olmasının sıkıntısını yaşadığını belirtmiştir. İlçenin kendisine ait bir gazeteye sahip olmamasından dola-

³⁶⁰ Yapılan araştırmalar sonucunda Veli Temel ve M. Nuri Arıkan hakkında herhangi bir kişisel bilgiye rastlanmamıştır.

yı şehrin sorunlarının ve davalarının kollektif bir faaliyetin mevcut olmaması yüzünden ciddi bir şekilde ele alınmamış olduğunu, yapılan bazı münferit çalışmaların ve gayretlerin ise şehrin ihtiyaçlarını karşılamaktan uzak kaldığını savunmuştur. *Dilin anlatmak istediği çok kelimeler dillerden çıkmadıktan sonra zamanımızda bir mana taşıyor. İşte gazetemizi dillerinizin tercümanı olsun diye çıkarıyoruz* diyen Velittin Temel, ihtiyaç duyulan ve halledilmesi gereken meseleleri gazete sütunlarında ele alacaklarını, sesleri ve güçleri yettiği kadar yetkililere duyurmayı kendilerine önemli bir vazife olarak benimsediklerini, olaylara partizanca bir yaklaşım içerisinde olmayacaklarını söylemiştir. Velittin Temel'e göre *Osmaniye Postası* gazetesinin davası *Osmaniye'nin zamanın koşullarına ayak uydurması ve şehrin ilerlemesine yardım edecek prensip ve fikirlerin müdafaasıdır*. Gazete herhangi bir partinin mensubu veya destekçisi değildir. *Osmaniye'nin sorunları partiler üstü bir anlam ve önem taşımaktadır. Osmaniye Postası* ülkeye faydalı olmaya çalışan bütün partilerin görüşlerine saygı duymaktadır. Görüş ayrılıklarından dolayı gazetenin sayfalarında yer alacak eleştiriler iyi niyetli ve yapıcıdır. Gazetenin genel yayın politikasını bu şekilde ifade eden Velittin Temel yazısını *Osmaniye Postası Osmaniyemize Hayırlı ve Uğurlu Olsun* cümlesiyle bitirmiştir.³⁶¹

27 Mayıs 1960 Askerî Müdahalesi'ne kadar *Osmaniye Postası*, Velittin Temel'in belirttiği prensipler çerçevesinde yayın çizgisini sürdürmüştür. Ancak 27 Mayıs'ın ardından darbeyi destekleyen, DP'lileri suçlayan, yapılan askerî müdahaleyi, tutuklamaları ve yargılamaları savunan bir görünümde olmuştur. Haber ve köşe yazılarında bu durum oldukça belirgindir. Hatta 10 Haziran 1960 Cuma tarihli 603. sayısında *Türk Ordusu* başlıklı yayımlanan şiir *Sayın Orgeneral Cemal Gürsel'e ithaf* şeklinde verilmiştir.³⁶²

Gazetenin sayfalarında siyasi, sosyal, kültürel, ekonomi ve sporla ilgili bilgilerin yer aldığı bölümler ve ilanlar vardır. Bu bilgiler sadece *Osmaniye* ve çevresine ait değildir. Gazetede Türkiye ve Dünya'da yaşanan gelişmeler ve önemli bilgiler de bulunmaktadır. İlk 6 sayısında görsel hiçbir öge yoktur, sadece yazılı metinler bulunmaktadır. 7. sayıdan itibaren resim ve diğer görsel öğeler de kullanılmaya başlanmıştır. İlk kullanılan resim ABD Başkanı Dwight David Eisenhower'a aittir. Gazetede 10 yıl boyunca *Şiir Dünyamız*, *Taşı Gediğine*, *Memleket Haberleri*, *Okuyucunun Sesi*, *Fıkra*, *Şaka*, *Şehir Haberleri*, *Resimli Dünya Haberleri*, *Sözelimi*, *Gördüklerim Duyduklarım*, *Kulağıma Gelenler*, *Kader yolu*, *Memleket Davası*, *Kim kime Dum duma*, *Sözcükler Arasında*, *Hasılı* ve ABD Başkanı Franklin D. Roosevelt'in hayatını ve başkanlığı sırasındaki icraatlarının anlatıldığı *Hakikatler*³⁶³ gibi hemen

³⁶¹ **Osmaniye Postası (agg.)**, 9 Nisan 1954 Cuma, s. 1.

³⁶² **agg.**, S 603, 10 Haziran 1960 Cuma, s. 1.

³⁶³ **agg.**, S 858, 14 Mayıs 1963 Salı, s. 2; S 859, 17 Mayıs 1963 Cuma, s. 2; S 862, 31 Mayıs 1963 Cuma, s. 2; S 864, 4 Haziran 1963 Salı, s. 2.

hemen her alanda bilgilere yer verilen pek çok bölüm yer almıştır. Ayrıca 21 Mayıs 1954 tarihli 13. sayıdan itibaren XIX. yüzyılın sonlarında silahlanmaya başlayan ve başta doğu illeri olmak üzere Anadolu'nun pek çok yöresinde kadın, yaşlı, bebek, çocuk demeden masum insanları katleden Ermeni çetelerin yaptıkları işkence ve katliamlara yer verilen bir yazı dizisi başlamıştır. Ö.N. Tekin imzalı *Ermeni Komitelerinin Âmâl ve Harekatı İhtilaliyesi (Meşrutiyetten evvel ve sonra)* yazı dizisi gazetenin ikinci sayfasında yayımlanmaya başlamıştır. 22 sayı yayımlanan yazı dizisi 3 Eylül 1954 tarihli 40 sayı ile birlikte sona ermiştir.

Gazetenin 9 Nisan 1954 tarihli ilk sayısında ana sayfada verilen iki haber vardır ve bunlar siyasi içeriklidir. İlk haber DP'nin gençlik örgütü olan Genç Demokratlar teşkilatının seçim kampanyası kapsamında Osmaniye merkezde düzenlediği mitinge dairdir. İkinci haber ise Türkiye Köylü Partisinin Osmaniye teşkilatının kuruluş haberidir. Gazetenin diğer sayfalarında yerel ve ulusal haberler, köşe yazısı, şiir, duyurular, ilanlar ve hiciv yazıları bulunmaktadır. Kaplan Kayası mevkiğine yapılan hidroelektrik santralinin açılış töreni, Tecirli ve Yarpuz yollarının yapımı, Ziraat Bankası Osmaniye şubesine yeni atanan bir memur ve 15 gün önce Osmaniye merkezde gerçekleşen bir hırsızlık hadisesinin faillerinin yakalandığı haberlerine yer verilmiştir. Ayrıca Brezilya Despostes ile Adalet futbol takımları arasında gerçekleşen müsabaka, Türkiye Millî Takım için güreş seçmeleri yapılacağı gibi ulusal haberlere de yer verilmiştir. Gazetede yer alan ilk duyuru kapatılan Millet Partisi İlçe Başkanı Kazım Apanoğlu'nun yeni kurulan Cumhuriyetçi Millet Partisi ile bir ilgisinin olmadığıdır. İlk reklam ise Erdem Ticarethanesinin ilanıdır. İlk köşe yazısı ise Avukat Kamil Tekerek tarafından kaleme alınan, Çukurova'nın yetiştirdiği değerli bilim insanlarından merhum Remzi Oğuz Arık ile ilgili bir anma yazısıdır. Gazetede okazuyucuların dilek ve şikayetleri için de bir sütun ayrıldığı duyurulmuştur. Gazetenin 3. sayfasında Yahya Kemal Beyatlı'nın "Mohaç" adlı şiirine yer verilmiştir.³⁶⁴

3. Gazetede Yazıları ve Şiirlerine Yer Verilmiş Kişiler

Gazetenin ilk sayılarında ana sayfalarda çoğunlukla gazetenin sahibi Velettin Temel'in³⁶⁵ ve "Yeri Geldikçe" başlıklı köşede yazan H.A. rumuzlu yazarın yazılarına yer verilmiştir. Bunların dışında ulusal basından Peyami Safa, *Tercüman* gazetesinden Ahmet Kabaklı, *Kudret* gazetesinden Halide Nusret Zorlutuna gibi yazarların yazıları yer almıştır. Ayrıca gazetede Osmaniyeli yazarların ve alanlarında uzman kişilerin yazılarına da yer verilmiştir. Bu kişilerden bazıları şunlardır: *Osmaniye Postası*, Muallim, Aydın F.T., V.T., A. N. D. rumuzlu yazarlarla birlikte Ahmet Soylu, Ahmet Kılıç, Avukat

³⁶⁴ **agg.**, S 1, 9 Nisan 1954 Cuma, s. 1-4.

³⁶⁵ Bazı sayılarda Veli Temel adıyla yazmıştır.

Hasan Öztürk, Avukat Kamil Tekerek, Avukat Fikri Tuncer, Avukat Remzi Çomu, Avar Ay, Ali Ulvi Aray, A. Vefa Aray, Avukat Zeki Tekin, Alibeyli Cami İmamı Mustafa Baltacı, Atatürk İlkokulu Öğretmeni Şadiye Akbaş, Öğretmen Baha Sayın, Ahmet Vefa Aray, A.N.D., Ahmet Özcan, Ahmet Kılıç, A. Neşet Dinçer, Dr. Kemal Sandaloğlu, Dr. İhsan Göknel, Fikret Tuncer, Fransızca Öğretmeni Sevim Sönmez, H. Eker, Hamdi Akalın, Hasan Aksay, Hüseyin Koca, H. Karabıyık, Hukukçu Dr. M. Ceylani Önal, İsmail Kaya, K. Ali Poyraz, M. Dilberoğlu, M. Sabri Yazar, Mehmet Gürler, Muzaffer Yılmaz, M. Asım Kirazlı, Nazım Poyrazoğlu, Nazmi Demir, Neriman Öztürk, Ömer Lütfi Teke, Öğretmen ve Müftü I. Işıkovalı, Öğretmen N. Ezici, Önal Arıkan, Öğretmen Mehmet Yavuz, Önder, Süleyman Öztürk, Şükrü Arıkan, Prof. Dr. Haydar Dinçer, Teknik 2. Sınıf Öğretmeni Hüseyin Sertkaya, Tufan Ezici, Veteriner Hekim Hüseyin Pulat, Y. Adnan Yazar, Yaylacı ve Zeki Türk'tür.

Bu yazarların ele aldıkları konular arasında suni gübre kullanımı, pamuk üretimi, hayvan yemi olarak yoncanın önemi, gıda kontrolü, sağlıkla ilgili konular, oy kullanmanın önemi, Osmaniye ilçesi, yaylalar, köyler ve diğer kazaların durumu, Zorkun Yaylası'na gidiş-geliş otobüs fiyatlarının yüksekliği ile ekmek fiyatları ve gramajları, partizanlık, sivrisinekle ve sıtma hastalığıyla mücadele, edebi konular, dini geceler ve konular, camilerin durumu, çarşıdaki hoparlör güültüleri, çocuk terbiyesi, ahlaki konular, dilenciler, Osmaniye'nin vilayet olma isteği, bayrağa saygı, hukuki düzenlemeler, eğitim ve öğretim meseleleri, Yedioacak gazetesi ve yazarlarıyla yaşanan tartışma gibi pek çok başlık bulunmaktadır.

Makale ve köşe yazıları dışında gazetede çok sayıda yayımlanmış şiir bulunmaktadır. Arif Nihat Asya'nın "Ağıt", Abdürrahim Karakoç'un "Postacı", "Mihriban", Yahya Kemal Beyatlı "Mohaç Türküsü" dışında A. Neşet Dinçer, Bekir Sıtkı Erdoğan, A. Vefa Aray, Mehmet Avşar, Hamdi Akalın, Mustafa Arif Arık, Muzaffer Yılmaz, Salih Safa Yazar, A. Ulvi Eray, Mithat Cemal, Halil Yazar, S. S., Salih, İsmet Doğan, Sedat Yazar, Adil Kurt, Şükrü Arıkan, Hüseyin Gürsal, K. Yusuf - Ç. Başlamışlı, M. N. İşken, Dursun Sabah, Cevdet Gülşen, Y. Metin, İsmet Doğan, Mehmet Teke, Abdullah Mutlu, Münir Kayıgil ile A.N.D., Emmi, Hürses ve Avaroğlu rumuzunu kullanan şairlerin, ilkokul, ortaokul ve lise öğrencilerinden Kadriye Solay, Mahmut Usta, Mehmet Usta, Nilüfer Taşdemir, Bülent Eroğlu, Bedia Kılıçarslan, Mustafa Alhan, Selahattin Çanga, Mustafa Fettah Yaşaroğlu, Vedat Yazar, Müfide Çalık, Ahmet Tolu, Mustafa Yaşar Fettahlıoğlu, Ulviye Ocak, Annem (Ortaokul 2. Sınıf öğrencilerinden Emin Uludağ), Ökkeş Bardak, Hüseyin Karakuzu'nun da şiirleri gazetede yayımlanmıştır.

4. Gazetede Osmaniye Kazasına Dair Haberler

Osmaniye Postası gazetesinin yayın politikası ve ilkeleri bölge halkının sorunlarını dile getirmek, halkı bilgilendirmek ve bilinçlendirmek, sorunların çözümü için yetkililerin harekete geçmesini sağlamak olmuştur. 09.04.1954-06.03.1964 tarihleri arasında 10 yıl yayımlanmış olan gazete bu çerçevede Osmaniye ilçesine dair sosyal, ekonomik, siyasi, kültürel ve ekonomik gelişmeler, ilçeyi geliştirme çalışmaları, yapılan ziyaretler, şikayetler, talepler ve Osmaniye'nin gelişimine katkı sağlayacak düşüncelere sayfalarda yer verilmiştir. Gazetede haberler şehirdeki mülki idare, ekonomik durum, sosyal hayat, sanayileşme, sağlık sorunları, gelene ve görenekler, halkın sorunları, beklentileri ve ihtiyaçları ve eğitim hayatı gibi pek çok konuda bilgi vermektedir.

Gazetede yer verilen konular arasında en dikkat çekenlerden biri il olma davasıdır. Osmaniye'nin vilayet olabilmesi için Ankara'ya gönderilmiş heyetlerin, Cumhurbaşkanlığı, Meclis Başkanlığı ve Başbakanlık nezdinde girişimler ile Osmaniye'nin il olmasının tarihî, coğrafi, idari ve ekonomik bir zaruret olduğu teması ile ilgili haberler oldukça fazladır. Bu haberlerden en önemlisi 1959 tarihlidir. Anadolu Ajansının 1959 yılı Kasım ayında yayımladığı il olacak ilçelere dair açıklamasında Osmaniye'nin adının yer almasının ardından Ankara'ya gönderilen bir heyet temaslarda bulunmuş, bu esnada devlet ve hükümet büyüklerine çekilen telgraflarla il olma arzusu dile getirilmiştir. *Osmaniye Postası* gazetesi 559. sayısında okuyucularına bu çabaların işe yaradığı ve Osmaniye'nin il olacağı müjdesini vermiştir. 20 Kasım 1959 Cuma tarihli bu habere göre Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Umumi Katip Munis Faik Ozansoy vasıtasıyla Osmaniye Kaymakamı Seyfettin Naliş'e telefonla Osmaniye'nin il olacak ilçeler arasında olduğunu bildirmiştir. Haber şehirde bayram havası oluşturmuştur. Devlet ve hükümet büyüklerine bu kez de çok sayıda minnet ve şükran telgrafları çekilmiştir.³⁶⁶ Ankara'ya giden Osmaniye heyeti, Başbakan Adnan Menderes tarafından kabul edilmiş ve Osmaniye'nin il olacağı bir kez daha teyit edilmiştir. Heyetkiler Başbakan Menderes'i omuzlarına alarak sevinç gösterisinde bulunmuşlardır.³⁶⁷ Ancak bu sevinç yarım kalmış ve gerçekleşen 27 Mayıs 1960 Askerî Müdahalesi Osmaniye kazasının il olma hayalinin bir süre daha ertelenmesine neden olmuştur.

Buna ilaveten milletvekili adayları, siyasi partilerin faaliyetleri, devlet

³⁶⁶ **agg.**, S 559, 20 Kasım 1959 Cuma, s. 1.

³⁶⁷ **agg.**, S 562, 8 Aralık 1959 Salı, s. 1.; Osmaniye ilçesi 24.10.1996 tarihinde TBMM'de kabul edilen Üç İlçe ve Bir İl Kurulması ile 190 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin Eki Cetvellerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun ile yeniden il olmuştur. <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR>, Erişim 24.11.2021; **Resmi Gazete**, S 22801, 28.10.1996 Pazartesi, s. 1-22.

büyüklerinin ziyaretleri,³⁶⁸ doğum vakaları,³⁶⁹ kadastro haberleri, Lise Kurma ve Yaşatma Cemiyetinin faaliyetleri, un fabrikasının kuruluşu, yer fıstığı ekimi ve hasadıyla ilgili tavsiyeleri gibi zirai konular, TMO ile ilgi haberler, İş Bankasının şube açacağı, belediye işlerinin aksadığı, yol, köprü ve okul inşaatı çalışmaları, lise, imam hatip, sanat okulu yapımı için düzenlenen bağış kampanyaları, Zorkun Yaylası ve köylerin içme suyu sorunu, Ziraat Bankasının köylülere para yardımı, resmî ve dinî bayramlarla ilgili yapılan kutlama törenleri, anma etkinlikleri, Osmaniye'nin kurtuluş günü ve Mustafa Kemal Atatürk'ün Osmaniye'ye gelişinin yıldönümü kutlamaları, telefon santrali yetersizliği, belediyenin faaliyetleri, postaların geç teslim edildiği, başıboş gezen köpekler, kamu kurumlarına yapılan yeni atamalar veya başka yere tayini çıkan memurlar, hayvan hastalıkları ve korunma çareleri, sel baskınları, su altında kalan köy haberleri, saz veya bar gibi eğlence mekanlarında yaşanan kavgalar, kaldırılmayan köpek leşleri, motorlu taşıtların hızlı kullanılmasından duyulan rahatsızlık, tapu ve kadastro işleri, gasp, kapkaç, belediye meclisi toplantıları, Maraş caddesindeki esnafın, su, çöp ve toz sıkıntısı, Asri Mezarlık'ın hâli, yol yapım çalışmaları, spor müsabakaları, Tecirli ve Zorkun'da PTT şubesinin açılacağı, bazı kamu kurumlarında personel yetersizliği, uyuşturucu maddelerle mücadele, gıda maddeleri sıkıntısı, sigara kıtlığı, kaza haberleri (motosiklet, traktör, kamyon...), sıtma ile mücadele, Haruniye Kaplıcalarının açılacağı, Orman İşletme Müdürlüğünde yolsuzluk ve yapılan gözaltılar, yakalanan kaçak eşyalar, kumar ve fuhuşla mücadele, doğumhannenin yetersizliği, okul imtihanları, kayıtları ve inşaatları, ekmek fırınlarından şikayetler, cinayet, yaralama, boğulma, kız kaçırma ve cinsel istismar vakaları, geceleri yaşanan ulaşım vasıtası sıkıntısı, kaçak eşya yakalandığı, sigara kıtlığı, siyasi partilerin faaliyetleri, Hemite Köprüsü'nün inşaatı, bal yarışmaları, at yarışları, okulların düzenlediği resim sergisi, şiiir günleri ve müsamereler gibi kültürel etkinlikler, oda seçimleri, at vebasası hastalığı, kaldırım işgalleri, köylüye gübre ve meyve fidanı dağıtımını, cadde ve bulvarların ağaçlandırılması çalışmaları, askerî garnizon inşaatı, DSİ'nin yeraltı su sondajları, meslek odası kongreleri ve seçimleri, elektrik davası, Kıbrıs Türklerine Yardım Kampanyası ve yardım toplama faaliyetleri, Osmaniye Belediyesi bütçesi görüşmeleri, seyyar satıcıların durumu, Osmaniye İstasyonunun hali,

³⁶⁸ “Reisicumhur Bayar'ın Bölgemizi Ziyareti”, **Osmaniye Postası**, S 6, 27 Nisan 1954 Salı, s. 1; “Dahiliye Vekili E. Menderes dün şehrimize geldi”, **agg.**, S 7, 30 Nisan 1954 Cuma, s. 1.; “Çalışma Vekili H. Erkmen şehrimize geliyor”, **agg.**, S 41, 7 Eylül 1954 Salı, s. 1.; AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala'nın ziyaretleri, **agg.**, S 909, 12 Kasım 1963 Salı, s. 1; **agg.**, S 840, 12 Mart 1963 Salı, s. 1; Dahiliye Vekili Sahir Kurutluoğlu'nun ziyareti. **agg.**, S 776, 24 Temmuz 1962 Salı, s. 1; Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in ziyareti. **agg.**, S 808, 13 Kasım 1962 Salı, s. 1.

³⁶⁹ Bir çapa amelesi kadın pamuk tarlasında ot çapalarken sancılanmış. Bunun üzerine çapayı bırakıp evin yolunu tutmuş. Ancak eve yetişemeyip, yolda kendi kendine doğum yapmak zorunda kalmıştır. **agg.**, S 9, 7 Mayıs 1954 Cuma, s. 1.

Çarşıdaki umumi tuvaletin kokusu gibi konularda sık sık gazete sayfalarında kendine yer bulmuştur. Bu haberlerden bazıları dikkate değerdir.

*Osmaniye Postası gazetesinde yer alan haberler değerlendirildiğinde Kore'deki Türk birliği ile ilgili neredeyse hiç yer verilmemiştir. Rastlanan tek haber 774. sayıdaki, Türk birliğinden iki kafilenin Amerikan nakliye uçaklarıyla Balıkesir'e getirildiğine dairdir.³⁷⁰

*1954 yılı Ağustos ayında İzmir'in Bucak kazası nüfusuna kayıtlı İsmail Saftekin'in Osmaniye merkezinde bir evde saklandığı ve komünizm propagandası yaparken, suçüstü yakalandığı duyurulmuştur.³⁷¹

*Osmaniye'de 1954 yılında iki tane gazoz imalathanesinin olduğu bilinmektedir. Bunlardan ilki Maraş Caddesinde Bayram Özdaş ve Mustafa Özgen tarafından işletilmekte olan "Nuran Gazozu", diğeri ise Ahmet Fikri Derin'in sahip olduğu "Haraz" markalı gazoz imalathanesidir. Bu gazozlarla ilgili kapaklarının tekrar tekrar kullanıldığı, bazılarının küflenmiş olduğu gibi şikayetler üzerine 2 gazoz imalathanesi de sıhhi denetimden geçirilmiş ve her ikisine de ceza kesilmiştir.³⁷² Ancak kesilen cezalara rağmen şikayetler sonraki dönemde de devam etmiştir.

*Belediye Meclisi 7 Mayıs 1954 Pazartesi günü yaptığı toplantıda aldığı bir kararla esnafın 12.00-13.00 arası tatil yapması kararını almıştır. Bazı esnaf bu karardan oldukça memnun olmuşlar ve hatta sürenin 13.30'a uzatılmasını istemişlerdir.³⁷³

*27 Mayıs 1960 Askerî Müdahalesiyle yönetime el koyan Millî Birlik Komitesi, hazırlattığı yeni anayasa ile yaşanan siyasi sorunlar, huzursuzluklar, ekonomik ve toplumsal problemlere çözüm bulmak istenmişti. Referandum ile halkın onayına sunulan anayasanın kabul edilmesi için bazı tedbirler alınmış ve bu kapsamda anayasa karşıtı propaganda yasaklanmıştı. Ülke genelinde 10.283.968 geçerli oyun kullanıldığı referandum sonucunda yaklaşık %62 oranında "EVET" oyu ile anayasa kabul edilmişti.³⁷⁴ Osmaniye kazasında ise referandum sonuçları ülke genelinden farklılık göstermektedir. Kazada kayıtlı 21.816 seçmenden 17.580 kişi oy kullanmıştır. Sayım sonucunda sandıktan 7.629 "EVET", 9.911 "HAYIR" oyu çıkmıştır.³⁷⁵ Bu sonuçlara göre Osmaniye halkı yaklaşık %57 oranında bir oy ile askeri vesayetinin devamını sağlayacak anayasaya hayır oyu vermiştir.

³⁷⁰ **agg.**, S 774, 17 Temmuz 1962 Salı, s. 1.

³⁷¹ **agg.**, S 38, 20 Ağustos 1954 Cuma, s. 1.

³⁷² **agg.**, S 29, 20 Temmuz 1954 Salı, s. 1.

³⁷³ **agg.**, S 18, 11 Haziran 1954 Cuma, s. 1.

³⁷⁴ Daha geniş bilgi için bk. Fatih Tuğluoğlu, "1961 Anayasa Referandumunu ve DP Tabanı", **Akademik Bakış**, C XII, S 24, Yaz 2019, s. 135-162.

³⁷⁵ **agg.**, S 683, 11 Temmuz 1961 Salı, s. 1.

*11 Mart 1960 Cuma tarihli 586. sayıda *Halkımıza Büyük Müjde* başlığıyla bir ilan vardır. İlanda *Memleketimizi orijinal bir sanayiye kavuşturmuş olan ve Türkiyemizin ilk yer fıstığı yağı fabrikası kurulmuş olup nefis fıstık yağlarının birer, 2'şer ve 5'er kiloluk kutularla piyasaya arz edildiğini sayın müşterilerimize müjdeleriz. Osmaniye Yer Fıstığı Sanayii Yağ ve Kıрма Fabrikası.*³⁷⁶ Haberden de anlaşıldığı üzere bu dönemde fıstıktan yağ üretilerek şehrin en önemli tarımsal zenginliklerinden olan yer fıstığı sanayiye kazandırılmıştır.

*Belediye Meclisinin belediye başkanı hakkında aldığı “ademi kifaye” kararının Adana Valiliği tarafından onaylanması üzerine Belediye Başkanı İshak Ersoy görevden ayrılmıştır. Yerine Devlet Hastahanesi Dâhiliye Mütahassısı Dr. Reşat Ünlü getirilmiştir.³⁷⁷

*1957 yılı Aralık ayında Osmaniye Belediye Meclisinin aldığı ve Adana Valiliğininde onayladığı bir karar gereği Osmaniye merkezde bulunan 7 mahalle ikiye bölünerek mahalle sayısı 14'e çıkarılmıştır. Karar gereği Hacıosmanlı Mahallesi'nden Yediocak, Karaboyunlu Mahallesi'nden Başmahalle, Karaçay Mahallesi'nden Haraz, Cumhuriyet Mahallesi'nden Kurtuluş, Alibeyli Mahallesi'nden Raufbey, Rızaiye Mahallesi'nden İstiklal, Alibekirli Mahallesi'nden Ulaşlı Mahalleleri doğmuştur.³⁷⁸

*1958 yılında Kanlıgeçit bölgesinde Jandarma'nın yaptığı kontrol ve aramada bir şahsın üzerine giymiş olduğu bir yelekte birer kiloluk 15 külçe altın, 4 adet Mısır beşliği ve 8 adette lira büyüklüğünde altınlar ele geçirilmiştir.³⁷⁹

Osmaniye Postası gazetesinde yer alan diğer haberlerde değerlendirildiğinde bu dönemde Osmaniye kazasında 2 sinema salonu, 3 eczane, Osmaniye Gençlik Kulübü Futbol takımı, Ziraat Bankası, Yapı ve Kredi Bankası ve İşbankası şubelerinin olduğu ve *Yediocak* ve *Ağcak* adında iki yerel gazetenin daha Osmaniye'de yayımlanmakta olduğu görülmüştür. Henüz devlet lisesi yokken Osmaniye Özel Lisesi 7 Nisan 1958 tarihinde açılmıştır.³⁸⁰ 1962 yılı Eylül ayında Osmaniye kazası sınırları içerisinde okulsuz köy kalmamıştır.

5. Osmaniye Postası Gazetesindeki İlanlar ve Duyurular

Zaman zaman iç sayfalarında da yer almakla birlikte, genelde Gazetenin son sayfaları neredeyse tamamen ilanlar ve duyurulardan oluşmuştur. Bu ilanlar arasında eleman alımı, esnafların tanıtım, ürün ve hizmet satış ilanları, çay bahçesi, ev, tarla, bahçe gibi satılık ya da gayrimenkul ilanları;

³⁷⁶ **agg.**, S 586, 11 Mart 1960 Cuma, s. 2.

³⁷⁷ **agg.**, S 457, 17 Ekim 1958 Cuma, s. 2.

³⁷⁸ **agg.**, S 376, 20 Aralık 1957 Cuma, s. 1; S 905, 29 Ekim 1963 Salı, s. 1.

³⁷⁹ **agg.**, S 394, 21 Şubat 1958 Cuma, s. 1.

³⁸⁰ **agg.**, S 407, 8 Nisan 1958 Salı, s. 1.

okul diploması, ehliyet, terhis belgesi ve nüfus cüzdanı gibi evrakların zayi olduğu ilanları oldukça geniş yer kaplamaktadır. Bu ilanların dışında kamu kuruluşlarının, dernek ve cemiyetlerin duyuruları da önemli bir yer tutmaktadır. Bunlardan bazıları şunlardır: Zorkun Yaylası Güzelleştirme Derneği, Haruniye Kaplıcaları, Türk Hava Kurumu, Kızılay'a üyelik, Osmaniye Postası gazetesi, Osmaniye İcra Memurluğu, Erzin Sulh Hukuk Mahkemesi, Haruniye Sulh Hukuk Mahkemesi, Seyhan Valiliği, Osmaniye Asliye Hukuk Mahkemesi, Osmaniye Ticaret ve Sanayi Odası, Osmaniye Pamuk Tarım Satış Kooperatifi, Dörtüol Sulh Hukuk Mahkemesi, Orman İşletmesi Müdürlüğü, İşçi Sendikası Başkanlığı, Osmaniye Askerlik Şubesi, Osmaniye Devlet Hastanesi Baştabipliği, Kızılay, Türk Hava Kurumu, TMO İskenderun Bölge Müdürlüğü, Yapı ve Kredi Bankası, Osmaniye Esnaf Kefalet Kooperatifi Müteşebbüs Heyeti, Şoförler Cemiyeti, Osmaniye Gezici Arazi Kadastrosu Mahkemesi, Osmaniye Mal Müdürlüğü, Osmaniye Ortaokul Müdürlüğü.

Osmaniye Postası gazetesinde; Osmaniye Yardımlaşma Cemiyeti Nizamnamesi, Maraşlılar Kalkındırma ve Yardımlaşma Cemiyeti Nizamnamesi, Osmaniye-Darende Yardımlaşma Cemiyeti Nizamnamesi, Papula Köyü Cami Yaptırma ve Yaşatma Derneği Nizamnamesi, Bahçe Kaza Merkezi ve Merkez Bucağı Köyler İmar ve Kalkındırma Derneği Tüzüğü, Cevdetiye Köyü Cami Onarma ve Yaşatma Derneği Nizamnamesi, Esnaf Kefalet Kooperatifi Esas Mukavelenamesi, Bahçe Köyü Kulübü Tüzüğü, Çukurova Kulübü Nizamnamesi, Tecirli Nahiyesi Değirmenocağı Köyü Cami Yaptırma ve Yaşatma Cemiyeti Ana Nizamnamesi, Osmaniye Tuhafiyeciler Derneği Ana Nizamnamesi pek çok dernek ve cemiyetin nizamnamesi ve tüzüğü de yayımlanmıştır.

Gazetede zaman zaman sıra dışı duyuru ve ilanlara rastlanmaktadır. Bunlardan iki tanesi aşağıdadır.

*Osmaniye Belediye Başkanlığı tarafından 1954 yılında yapılan bir duyuruya göre Cumhuriyet Mahallesi İstiklal Okulu karşısındaki eski mezarlık, Diyanet İşleri Başkanlığının görüşü de alınarak, yeni okul binası yapılmak üzere Belediye Meclisi kararıyla, Millî Eğitim Bakanlığına tahsis edilmiştir. Vatandaşlardan da 25 Temmuz 1954 Pazar akşamına kadar eski mezarlıkta yakınlarının kabri bulunanlardan bunları yeni mezarlığa taşımalarını istenmiştir.³⁸¹

*Ahlaklı ve erdemli birey ve toplum oluşturmayı, sosyal düzeni ve huzuru sağlamayı amaçlamış olan İyi Ahlak Derneği tarafından *Osmaniye Postası* gazetesinde pek çok ilan yayımlanmıştır. Bu ilanlardan biri de *Yerlere Tükürmemeyi-Çöp Atmamayı Herkese Öğretinizdir*.³⁸²

³⁸¹ **agg.**, S 1, 9 Temmuz 1954 Cuma, s. 4.

³⁸² **agg.**, S 907, 5 Kasım 1963 Salı, s. 2

6. Türkiye Gündemine Dair Haberlerin Yerel Basındaki Yansımaları

Osmaniye Postası gazetesinde yerel haberlerle birlikte Türkiye'nin farklı bölgelerinde yaşanmış siyasi, sosyal, sportif, ekonomik, kültürel ve benzeri alanlarda yaşanmış her türlü haber ve gelişmeye yer verilmiştir. Uluslararası yarışmalarda Türk kulüplerinin, başta Türkiye futbol millî takımının ve diğer millî takımların yaptığı müsabakalar ve sonuçları, hükümetlerin programları ve üyeleri, ihracat ve ithalat haberleri, Türkiye'de yabancı sermayenin fabrikalar kuracağı, Türkiye'de yıllık hububat rekoltelemi, Türkiye'ye gelen yabancı devlet adamlarının ziyaretleri, TBMM toplantıları, Partiler arasında uzlaşma ve ittifak görüşmeleri, bütçe tasarıları, Kıbrıs Meselesine dair yaşanan ulusal gelişmeler, kaza haberleri, Türkiye'nin diğer ülkelerle imzaladığı antlaşmalar, ülkenin farklı bölgelerinde gelen doğal afetler, komünizm ile mücadeleye dair haberler, Amerika Birleşik Devletlerinin Türkiye'ye yardımları, Ürdün'de yaşanan karışıklıklar, Irak'ta yaşanan darbe ve sonrasında yaşanan gelişmeler, ülke genelinde temel atma ve açılış törenleri, ithalat ve ihracata dair hükümetten gelen açıklamalar, muhtarlık, belediye, milletvekili, meclis başkanlığı ve cumhurbaşkanlığı seçimleri, memurlara verilecek zam oranları, Türkiye'de yapılan uluslararası toplantılar, Ertuğrul Gazi, Mareşal Fevzi Çakmak, Namık Kemal ve Mehmet Akif Ersoy gibi önemli kişileri anma etkinlikleri, petrol arama haberleri, taşıt kazaları, seçim kanunları, Anayasa Komisyonu çalışmaları, partiler arası ittifak çalışmaları, Türkiye Turizm Mecmuasının yayın hayatına başlaması, Kıbrıs Meselesi gibi konular yer almıştır.

Bu haberler ve gelişmelerden bazıları şunlardır: Türkiye'nin atletizmde Mısır'ı yendiği,³⁸³ Malatya'da *Vatan* gazetesi sahibi Ahmet Emin Yalman'ın saldırıya uğraması davası,³⁸⁴ Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Adana ziyareti,³⁸⁵ Rusya'ya verilen cevabi nota,³⁸⁶ Menderes'in Kore gezisi,³⁸⁷ Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın yurtdışı seyahatleri,³⁸⁸ Menderes'in Tahran gezisi,³⁸⁹ Celal Bayar'ın DP Meclis grup toplantısında oy birliği ile partinin cumhurbaşkanlığına seçilmesi,³⁹⁰ Adnan Menderes başkanlığında kurulan yeni hükümetin kabine üyeleri,³⁹¹ Japonların Türkiye'de bir tersane kuracakları³⁹² İnönü'nün

³⁸³ **agg.**, S 6, 27 Nisan 1954 Salı, s. 1.

³⁸⁴ **agg.**, S 29, 29 Temmuz 1954, s. 1.

³⁸⁵ **agg.**, S 23 Nisan 1954 Cuma, s. 1.

³⁸⁶ **agg.**, S 10, 11 Mayıs 1954 Salı, s. 1.

³⁸⁷ **agg.**, S 412, 29 Nisan 1958 Salı, s. 1.

³⁸⁸ **agg.**, S 40, 3 Eylül 1954 Cuma, s. 1; **agg.**, S 414, 6 Mayıs 1958 Salı, s. 1.

³⁸⁹ **agg.**, S 558, 17 Kasım 1959 Salı, s. 1.

³⁹⁰ **agg.**, S 11, 14 Mayıs 1954 Cuma, s. 1.

³⁹¹ **agg.**, S 12, 18 Mayıs 1954 Salı, s. 1.

³⁹² **agg.**, S 13, 21 Mayıs 1954 Cuma, s. 1.

siyasetten çekileceğine dair söylentiler,³⁹³ İstanbul'da üniversite tahsillerini devam ettiren Osmaniyeli öğrencilerin 1958 yılında "Osmaniye Yüksek Tahsil Yardımlaşma Cemiyeti" adında bir dernek kurduğu,³⁹⁴ Başbakan Adnan Menderes'in 1959 yılında Londra'da geçirdiği uçak kazası, kazada ölen ve yaralananlar ile Başbakan Menderes'in kaza sonrası yurda dönüşü ile ilgili haberler.³⁹⁵

Osmaniye Postası gazetesinde 27 Mayıs Askeri Darbesi'nin ardından zimmet suçlaması veya başka gerekçelerle tutuklanan DP'liler ve Yassıada Mahkemesinde yapılan yargılamalarla ilgili haberlere de yer verilmiştir. Yeni anayasa çalışmalarına dair gelişmeler ve Millî Birlik Komitesi üyeleri ve bunların yurt gezileri hakkında tafsilatlı bilgiler aktarılmıştır.

7. Dünya Gündemine Dair Haberler

7. sayıdan itibaren Dünya'da yaşanan önemli gelişmelerin de gazete sayfalarında yer aldığı görülmüştür. Irak'ta Nuri Sait Paşa'nın Başbakan olması, NATO karargâhında yapılan askerî tören, Yugoslavya Devlet Başkanı Tito'nun iş birliği teklifi, Tunus'ta gerçekleşen idamlar,³⁹⁶ Türk ve Yunan birlikleri arasında ortak tatbikat,³⁹⁷ suikast sonucu öldürülen ABD Başkanı Kennedy'nin cenaze töreni,³⁹⁸ CENTO'nun kuruluş yıldönümü kutlamaları, başta Amerika olmak üzere Batılı ülkelerin uzaya uydu gönderme çabaları, Orta Doğu ülkelerindeki gelişmeler, Arap ülkelerinin İsrail ile olan sorunları ve çatışmalar, devlet görevlilerinin yurtdışına yaptığı resmi temaslar, ziyaretler, Kıbrıs sorunuyla ilgili yaşanan uluslararası gelişmeler bu haberlerden bazılarıdır. Ayrıca gazetenin 7 Haziran 1954 Cuma tarihli 8. sayısından itibaren çoğunlukla Amerika ile ilgili olmak üzere *Resimli Dünya Haberleri* başlıklı yeni bir köşe yayımlanmaya başlamıştır. Bu köşede önemli kişiler, yurt dışında yaşanan önemli olaylar ve gelişmelere yer verilmiştir. İlk verilen haber ilk Amerikan nükleer denizaltısının denize indirilişi sırasında ABD Başkanı Dwight David Eisenhower'ın eşi Mamie Eisenhower ile ilgilidir.³⁹⁹ İkinci haber ise ABD'nin California Teknoloji Enstitüsü Mount Palomar Rasathanesine getirilen ve kullanılmaya başlanan dönemin en büyük teleskopuna dairdir. Haberde bu teleskop sayesinde astronomi çalışmalarında büyük ilerlemeler sağlanacağı, yıldız ve gezegenler hakkında daha fazla bilgi elde edileceği-

³⁹³ **agg.**, S 19, 15 Haziran 1954 Salı, s. 1.

³⁹⁴ **agg.**, S 380, 3 Ocak 1958 Cuma, s. 1.

³⁹⁵ **agg.**, S 491, 24 Şubat 1959 Salı, s. 1; S 492, 27 Şubat 1959 Cuma, s. 1.

³⁹⁶ **agg.**, S 7, 30 Nisan 1954 Cuma, s. 1.

³⁹⁷ **agg.**, S 13, 21 Mayıs 1954 Cuma, s. 1

³⁹⁸ **agg.**, S 913, 26 Kasım 1963 Salı, s. 1.

³⁹⁹ **agg.**, S 9, 7 Mayıs 1954 Cuma, s. 2.

nin umulduğu belirtilmiştir.⁴⁰⁰ Kore'deki BM güçleri komutanının BM Genel Sekreteri'ne harita üzerinde Kore'deki duruma dair verdiği izahat ve bir gazetenin düzenlediği toplantıya katılan öğrencilerin Beyaz Saray ziyareti,⁴⁰¹ Başkan Eisenhower'ın emriyle Doğu Almanya'da dağıtılan 15 milyonluk gıda yardımı,⁴⁰² Özgürlük Heykeli'nin tanıtımı,⁴⁰³ Washington'da yapılmakta olan cami ve İslam Enstitüsü inşaatı⁴⁰⁴ verilen diğer bazı haberlerdir.

SONUÇ

Türkiye'de yasama, yürütme ve yargı kuvvetlerinin ardından basın organları 4. güç olarak tanımlanmaktadır. Basın organlarının düşüncelerimiz, hayata bakışımız, diğer insanlarla ilişkilerimiz ve davranışlarımız üzerinde büyük bir etkiye sahiptir. Kamuoyu oluşturma, toplum dinamiklerini etkileme ve yönlendirmede önemli rol oynamaktadır.

Ulusal basın organları ile kıyaslandığında, yerel basın organları daha dar alanda konuları daha ayrıntılı bir yaklaşımla ele alabildikleri için ayrı bir öneme sahiptir. Yerel basın bir yörenin, bir şehrin tarihinde ulusal basın organlarına göre daha değerlidir. Hitap ettikleri şehir ve yöreye dair siyasi, sosyal, kültürel, dini ve ekonomik durumları daha geniş ve ayrıntılı olarak yansıtırlar. Bu işlevleriyle *Osmaniye Postası* gazetesi harf inkılabının ardından başlayan yeni dönemde Osmaniye yerel basının ilk örneği olması dolayısıyla şehir için önemli bir sorumluluk üstlenmiştir. Gazete yayımlandığı 1954-1964 yılları arasındaki süreçte sadece Osmaniye'nin siyasi, sosyal, kültürel, dini ve ekonomik yapısını, yaşanan gelişmelerini değil, Türkiye'de ve Dünya'da yaşanan olayları ve dönemin koşullarını da okuyucularına ulaştırmıştır. Bu sayede okuyucuları, şehrinde, ülkesinde ve Dünya'da yaşanan tüm önemli gelişmelerden haberdar olmuşlardır.

Osmaniye Postası gazetesi ilk sayısında da belirtildiği üzere tarafsızlık ve dürüstlük ilkesine bağlı kalarak yayın yapmaya gayret göstermiş, herhangi bir siyasi görüş ya da partinin sözcülüğünü yapmamış, halkın çıkarlarını ve ülke menfaatlerini her şeyin üzerinde tutmuştur. Ancak 27 Mayıs 1960 Askerî Müdahale sonrasında bu yayın çizgisinden, tarafsızlıktan uzaklaşmıştır. Darbecilerden yana tavır takınarak, devrik Demokrat Parti iktidarını hedef alan, sübjektif yayınların gazetede oldukça fazla yer tuttuğu görülmüştür.

Gazetenin haber, makale ve diğer yayınlarında değinilen konular değerlendirildiğinde öncelikle yerel konuların, Osmaniye halkının sorunlarını

⁴⁰⁰ **agg.**, S 10, 11 Mayıs 1954 Salı, s. 2.

⁴⁰¹ **agg.**, S 11, 14 Mayıs 1954 Cuma, s. 2.

⁴⁰² **agg.**, S 13, 21 Mayıs 1954 Cuma, s. 2.

⁴⁰³ **agg.**, S 17, 8 Haziran 1954 Cuma, s. 2.

⁴⁰⁴ **agg.**, S 26, 9 Temmuz 1954 Cuma, s. 2.

ele aldığı görülmektedir. İl olma isteği, ulaşım sorunu, sağlık ve eğitim alanındaki eksiklikler, sosyal sorunlar ve ekonomik sıkıntılar sık sık gündeme getirilerek bir kamuoyu oluşturulmaya çalışılmıştır. Şehir ile ilgili yapılan iyileştirme ve geliştirmeye dönük çalışmalar halka duyurulmuştur. Okul, yol, elektrik, içme suyu ve beslenme ile ilgili haberler üzerinde titizlikle durulmuştur. Zaman zaman ulusal ve uluslararası önemli olayların etkisiyle yerel haberlerde azalmalar olmuşsa da ağırlıklı olarak Osmaniye ve çevresinde yaşanan gelişmeler gazetenin sayfalarına yansımıştır. Bu gelişmeler spordan siyasete, ekonomiden kültüre, sanayiden eğitime her türlü konuya yer verilmiştir. Dolayısıyla *Osmaniye Postası* gazetesi yayımlandığı dönemle ilgili Osmaniye şehrinin tarihinin aydınlatılmasında ve kent hafızasının oluşturulmasında başvurulacak en değerli kaynaklardan biri olmuştur.

KAYNAKÇA

ALTAN, Suna, “Hakkâri’de Yerel Basının İlk Örneği: Hakkâri Gazetesi”, **Cumhuriyet Devrinin Bir Serhat Vilayeti Hakkâri Uluslararası Sempozyumu 2-4 Mayıs 2019, Bildiriler**, Hakkari 2019, s. 985-1012.

BÜYÜKTOLU, Recep, “Cebeli Bereket Milletvekilleri ve Meclis Faaliyetleri (1920-1933), **Osmaniye Araştırmaları II**, Gazi Kitabevi, Ankara 2021, s. 145-174.

ÇAKIR Hamza, “Tahrir-i Sükun Mağduru Bir Taşra Gazetesi”, **İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**, C 0, S 14, İstanbul 2002, s. 91-109.

GEVGİLİLİ, Ali, “Türkiye Basını”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C I, s. 202-222.

GİDDENS, Anthony, **Sosyoloji**, Kırmızı Yayınları, İstanbul 2008.

GİRGİN, Atilla, **Türkiye’de Yerel Basın**, Der Yayınları, İstanbul 2009.

Güneş İhsan, “Tahrir-i Sükûn Kanunu”, **Atatürk Ansiklopedisi**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/tahrir-i-sukun-kanunu>, Erişim 25.11.2021.

GÜNGÖR, Nazife, **İletişime Giriş**, Siyasal Kitapevi, Ankara.

<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR> Erişim 24.11.2021.

Osmaniye Postası, 9 Nisan 1954 Cuma - 6 Mayıs 1964 Cuma tarihleri arasındaki sayılar.

Öztürk Ahmet, Tek Parti Döneminde Basın Özgürlüğü, **Marmara İletişim Dergisi**, S 5, İstanbul 1994, s. 137-144.

Resmi Gazete, S 22801, 28.10.1996 Pazartesi, s. 1-22.

ŞEKER, Mustafa, **Tekniği, İçeriği, Çalışan Profili, Haber Kaynakları, Ekonomi Politikası, Gücü ve Sorunlarıyla Yerel Gazeteler**, Tablet Yayınları, Konya 2007.

ŞİMŞEK, Gülsüm, “Geçmişten Günümüze Osmaniye’de Yerel Basın”, **İletişim Çalışmaları**, Sakarya 2018, s. 158-174.

TUĞLUOĞLU, Fatih, “1961 Anayasa Referandumu ve DP Tabanı”,

TÜRKİYE'DE YEREL BASININ GELİŞİMİ ÜZERİNE BİR İNCELEME:
OSMANİYE POSTASI GAZETESİ ÖRNEĞİ

Akademik Bakış, C XII, S 24, Yaz 2019, s. 135-162.

UÇAK, Olcay, Erkal Abdi, "Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Yerel Basının Gelişim Süreci", Selçuk İletişim, C XII, S 1, 2019, s. 92-122.

EKLER

Ek-1: Osmanîye Postası Gazetesinin İlk Sayısı

2 Temmuz 1954

İmtiyaz Sahibi :
Velittin Temel

Yayıncıları Fikret
İstare eden :
M. Nuri Arıkan

Baskı yeri :
OSMANİYE MAT-
BAASI - OSMANİYE

OSMANİYE POSTASI

(9-4-954
CUMA)

VII. 1 - Sayı : 1

(Salı ve Cuma günleri çıkar)

Müstakil Mahalli Gazete

Fiyatı : 10 Kr.

Niçinçıkıyoruz

Bir çok emek ve gayret sarfederek kurmuş olduğumuz matbaada Osmanîye Postasının ilk sayısını sayın okuyucularımıza sunmuş bulunuyoruz.

Kuruluş ve neşriyatımızla yakından alakadar olan Kaymakamımız Sayın Hacı Koçak'a siyasi parti mensuplarına, hemşehircilerimize ve arkadaşlarımıza teşekkürü bir borç biliriz.

Şüphesiz ki her kuruluşa ve teşebbüse bir gaye ve maksadı vardır. Dala neşriyatımızın esasında okuyucularımıza ve hemşehircilerimize takip edeceğimiz yolu ve gayeyi kısaca anlatmağa faydalı bulduğumuzdan ilk makalemizi bu mevzuya hasrediyoruz.

Osmanîyemiz ötedenberi zamanımızın en seri ve modern bir haber vasıtası olan gazeteden mahrum bulunmaktadırlar. Bu mahrumun etn acılarını zaman zaman çekmekte idik. Şehrimize kedisine mahsus deri ve davaları kolektif bir faaliyetin mevcut olmaması yüzünden alakadarları cillî bir şekilde ele alınmamış, bazı müfahiş, mevzii gayret ve çalışmalarla Osmanîyemizi tahmin etmekten çok uzak kalmıştır.

Dile anlatılmak istediği ço kelâmlar dillerden çıkmadıkdan sonra zamanımızda ehemmiyetli bir mana taşımıyor. İste gazetemizi dillerimizin tercümanı olsun diye çıkarıyoruz. Memleketimizi muhtaç olduğu, hall edilmesi lâzım gelen meselelerini bu sütunlarımızda ele alarak...

Seçim Kampanyası Osmanîyede Genç Demokratların Mitingi ile Salı günü başladı

Şehrimize siyasi faaliyetler hızlanmış bulunmaktadır.

D.P. seçim kampanyası 6-4-954 Salı günü Genç Demokratların bir açık hava mitingi ile açılmış bulunmaktadır.

Civar kazalardan gelen partilerinde iştiraki ile Çınarlı kahvenin önündeki meydana Demokrat Parti Seyhan adaylarından Enver Batumlu, Mehmet Ünal, İsmet Uslu Cavit Oral ve diğer hatipler konuşmuş muhalefette bulunan partilerden C.H.P. sine şiddetli tenkitlerde bulunmuşlardır.

Öte yandan C.H.P. ilerde bugün Bahçe'de, Harunîye'de ve İske köyü önündeki asfalt caddede üzerinde bir açık hava toplantısı yapacakları haber alınmıştır. Bu toplantıda Osmanîye'de konuşan D.P. li hatiplere cevap verecekleri zannedilmektedir.

Cumhuriyetçi Millet Partisininide adayları belli olmuş, Osmanîye'den şehrimize eski müfütüsü Mustafa Yazar adaylığı kazanmıştır.

Bu parti içinde şehrimize açık hava toplantılarına yakında başlayacağı C.M. Partisi çevrelerinde söylenmektedir.

Osmanîye'de T.K.P. kuruldu

Türkiye Köylü Partisinin Osmanîye Müteşebbis Hey'eti Pazartesi günü Davavakilli Bekir Kılıçın Başkanlığında Maraş caddesi üzerinde muvakkat binasında faaliyete geçmiştir.

İl İdare Kurulundan Avukat Kamil Tekereğinde iştirakle buak ve ocak teşkilatlarının açılması hususunda temalar yapıldığını haber aldık. Memleketi hayırlı olmasını temenni ederiz.

YERİ GELİŐKE

BAŞLARKEN

(Osmanîye Postası) muhitimizin bir ihtiyacına cevap verecek bir boşluğu bugünkü imkânlarla göre doldurmağa çalışılacaktır. Bu küçük, fakat kazamızın kendi mal olan gazetede kendi meselelerimizi bu bölgenin olay ve hareketlerini yakından takip fırsatını bulacağımız için seviniyoruz.

Sensler gectikçe Osmanîyemizin büyüüp geliştiğini, nüfusunuzun çoğaldığını, her sahada bir kalkınmaya şahit olduğunuz görmekten ancak bahtiyarlık duyuyor. Bu bakımdan (Osmanîye Postası) tam zamanında kurulmuş ve yayım hayatına geçmiş bulunuyor.

Gazetenin faydalı hizmetler ifa edeceğinden emin olarak uzun ömürlü olmasını temenni edelim. Ve hepimiz (Osmanîye Postası)nun silinden tutalım.

H. A.

Ek: 2 Osmanîye Postası Gazetesinin Son Sayısı

İmtiyaz Sahibi :
M. NURI ARIKAN
Mecül Müdürü :
VELİTTİN TEMEL
Basıldığı yer :
Osmanîye Matbaası
OSMANİYE

OSMANİYE POSTASI

Devlet Ni...
6
Mart
1964
CUMA
TELEFON : 165

Yıl : 10 - Sayı 941

(SALI ve CUMA Günleri Çıkar - Müstakil Siyasi Gazete)

FIATI : 10 KURUŞ

BİR AÇIKLAMA

Osmanîye Özel Ortaokul ve Özel Lise Kurma ve Yaşatma Cemiyeti Başkanlığında

- 1 -

Son günlerde bir kısım şahısların Osmanîye Özel Ortaokul ve Lisesinin resmîyeti için yetkilerinin ötesinde bir faaliyette bu işi tahakkük başında şundan bundan imza toplama kalkıştıkları idare heyetimize öğrenilmiştir. Hatta ilçemiz Ortaokul Okul aile birliği Başkanlığının da Ortaokul Müdürlüğü aracılığı ile Ortaokuldeki öğrencilerin Velileri adına dilekçe yazarak velilerin imzalarının alınmasına çalışıldığı ve hazırlanan dilekçeleri getirmeyen öğrencilerin disiplin Kuruluna verileceği tahdidinde bile bulunduğu teessürle mübahade edilmiş olduğundan Cemiyetimiz Lisemize hakkındaki görüşlerini ve halihazır durumu sayın Osmanîyeli hemşehrilerimizin bilgilerine arz etme lüzumunu hissetmiştir.

Osmanîye Özel Lisesi 1957-1958 ders yılında ve bu dönem 7 Nisanında Civar Liselerden gelen 64 öğrencinin kaydı ile hizmete açılmıştır. Öğrenci sayısı 1955-1959 ders yılında 121, 1959-1960 ders yılında 305, 1960-1961 ders yılında 488, 1961-1962 ders yılında 420 ve yükselmis olup Lisemize kaliteli öğrenel yetiştirmek ve yükü çok ağır olan Resmî Ortaokulümüzün ve bu okuldakı hocalarımızın işini hafifletmek daha geniş eğitim ve öğretim imkanları sağlamak düşüncesiyle yabancı dili İngilizce olan birde Özel Ortaokul ilavesi ile öğrenci sayısı 1962-1963 yılında 80 ve ve 1963-1964 ders yılındada 600'e yükselmis bulunmaktadır.

Lisemizin ilk mezunu 1957-1960 yılında vermiştir. Bu dönemde mezun olan öğrenci sayısı 20 dir. Bundan sonraki senelerde 1960-1961 de 68, 1961-1962 de 57, 1962-1963 de 71, olup dört yılda 66 sı Fen bölümünden 150 side Edebiyat bölümünden olmak üzere cem'an 216 öğrenci mezun olmuştur. Bunların bir kısmı Yüksek okullardan mezun olarak hayata atılmışlar diğer bir kısmıda halen Yüksek okullarda öğrenimlerine devam etmektedirler. İhtihara belirtmek isteriz ki Lisemiz mezunlarından % 95 i girdikleri Fakülte giriş imtihanlarında başarı göstererek Yüksek okullara devam imkanını sağlamışlardır.

Lisemizin Öğretmen sayısı de öğrenci artışına adanede uygun olarak her sene artmış ve bu suretle ikisi Gazi Eğitim ve 15 de Muhtelif Fakülte mezunu olmak suretiyle 17 ye yükselmiştir.

Cemiyetin Kuruluşundan ve lisenin açılışından bu yana gerek cemiyet olarak ve gerekse okul olarak bir hayli ilerletmeler kaydedildiği muhakkaktır. İlk senelerinde Zamanın Belediye Meclisinin himmetleri ile Belediye binasında geçiren Lisemiz 1961, 1962 ders yılında değerli Valimiz Mukadder Ortelik ile Kaymakamımız Ali Arguvanlı'nın himayesi ve direktifleri ile ve Hamiyet sever halkımızın maddi ve manevi yardımları sayesinde yetkililerimiz 3,5 milyon liraya çıkacağı tahmin edilen bir binayı 500.000.000 liraya mal etmek suretiyle hizmete açmaya muvaffak olmuştur.

Devamı Var

B. M. Genel Sekreterini kuvvet teşkili için temaslari

Nevyork 5 (A.A.) Birleşmiş Milletler genel sekreterleri U Tanht Güvenlik konseyinin Kıbrıs için milletler arası bir barış kuvveti kurulması tasarısını kabul etmesinden sonra bu kuvvete katılmaları istenen ülkelerin temsilcileri istişarelerine başlamıştır.

Kıbrıslı bir Rum heyet Moskovaya gidiyor

Lefkoşe (A.A.) Rum başın çevreleri dışişleri bakan vekilinin başkanlığında bir heyetin yarın Moskovaya hareket edeceğini açıklamıştır. Heyet başkanı Makariosun özel bir mesajında Kuvveti görüşmektedir. Heyetin Sovyetlerle birliği ile Kıbrıs mücadelesindeki yardımlarından dolayı Kıbrıs rum hükümetinin ve halkının şükran ve minnetlerini ileticeği ilave edilmektedir.

Zorkun Caddesinin Durumu

Geçenlerde yazdığımız gibi söz konusu olan çukuzme (Toz) makinalarının çıkarmış olduğu toz, Adeta beyaz bir sis gibi çarşıya kadar tozmakta. İnsanlar için sıhhatte zararlı olduğu gibi bütün yiyecek maddelerini kirlenmekte, mahvetmektedir. Söylenildiğine göre bu tozun hiçbir şeye zararı olmadığına dair rapor alındığı söylenmektedir.

Bu caddenin geçmek mümkün olmadığı, geçildiğinde insanın ağzına burunna ve içerisinde kadar işlediği, gibi üstelik her tarafı etkisiyle toz oluyor.

Küçükün Demeci

Lefkoşe (A.A.) Dr. Fazıl Küçük öbu akşam verdiği demecinde milletler arası kuvvetin derhal kurulması dileğini belirtmiştir.

Dünya Bankası Temsilcileri Adanada

Adana 5 (A.A.) Siyam ve Hindistandaki incelemelerini bitirdikten sonra Türkiye'ye gelen ve birkaç gündün beri Adanada bulunan dünya bankası kurulu temsilcilerinden heyet üvadedi incelemelerine devam etmektedir.

Heyet dünya bankası tarafından Toprak Su ve devlet Su işleri emrine Seyhan havasında kullanılmak üzere açılmış bulunan 20 milyon dolarlık kredinin barçanısını incelemektedir.

Ek: 3 Osmaniye Postası Gazetesinin İlk Resimli Sayısı

Devlet Mühürü

30
Nisan
1954
CUMA

OSMANİYE POSTASI

Yıl: 1 - Sayı: 7   Sahi ve Cuma günleri çıkar   Müstakil Mahalli Gazete   Fiyat: 10 Kr.

İmtiyaz Sahibi :
Velittin Temel
Yazı İşleri Müdürü :
M. Nuri Arıkan
Basıldığı yer :
OSMANİYE MAT-
BAASI - OSMANİYE

Dahiliye Vekili E. Menderes dün şehrimize geldi

Gaziantep'ten gelmekte bulunan Dahiliye Vekilimiz Etem Menderes dün saat 13'de Seyhan Valisi Jandarma Kumandanı ve şehrimizin ileri gelenleri tarafından karşılanarak beraberlerindeki avatla birlikte doğrudan Belediyeye gidilmiştir. Burada Belediye tarafından verilen bir öğle yemeğinden sonra Adana'ya müteveccihen şehrimizden ayrılmıştır.

Kaymakamımız Seyhan Vali muavinliğine tayin edildi

İki yıldan beri Kazanımız Kaymakamı bulunan ve bu müddet zarfında faydeli çalışmalarını ile memleketimize hizmet etmiş olan sayın Kaymakamımız Hadi Koçak'ın bu kerre Seyhan Vali muavinliğine tayin edilmiş bulunmaktadır.

C. Müddeiumumi muavini vazifeye başladı

Kazanımız C. Müddeiumumi muaviniğine bir kararla görevlendirilmiş ve mezkur vazifeye Ankara'da başlamıştır.

Titonun askeri Pakt taklifi

Belgrad (Radyo) - Türkiye - Yunanistan, Yugoslavya arasında bir askeri Pakt imzalanması hususunda Mareşal Tito dün Yugoslavya Millî Meclisine sunduğu teklifi istifakla kabul edilmiştir. Bilindiği gibi Mareşal Tito Ankara seyahati esnasında bu mevzu Türk hükümeti erkânı ile görüşmüş bulunduğu şayi olmuş bulunuyordu.

NATO karargâhındaki tören

İzmir (a.a.) Millî Müdafaa Vekâleti Temsil Bürosundan aldığımız malûmata göre, NATO İzmir karar gâhi Kumandanı General Kendall'a yardımcı olarak tayin edilen Yunan ordusunda General Orpehefs Antozo yeni vazifesine başlaması münasebetiyle karargâh taki Türk, Yunan ve Amerikan subaylarına bir hitabede bulunmuş ve Türk ordusunu övmüştür.

Başbakan Eisenhower haftalık basın toplantısı sırasında yaptığı beyanatta kongre kararıyla Amerika'nın Çukurova'da bir harbe katılması hakkında söylemiştir.

YERİ GELİNGE

Evelce İvece merkezi olan Yarpuz şimdi biliyorsunuz kazanımıza bağlı bir nahiyeye merkezidir. Karataş isminde bir köyü vardır, işte siz tek köylü bir nahiyeyiz.

Ziya Paşa 1893 tarihinde Adana Valisi iken Paytaştan bulunan İvece merkezinin emniyet ve asayiş mülâhazalarıyla Yarpuzu nahilini uygun ve zaruri görmüş. Büyük bir hükümet binası yaptırılmış. Kapısında da Ziya Paşanın şu mısraları:

(Hüda devletle Hân Abdülhamidî payidar etmiş
Ki ahidinde memalik fevzi-i insana karin oldu
Paytaştan Yarpuzu çay-hükümet nakleddi şimdi
Bu etrafın ahali hukukundan emin oldu
Vilayette Ziya Vali iken yazdı bu tarihini
Yapıldı buraya bah-ihkâmet dâbirin oldu)

H. A.

Ek: 4 Celal Bayar'ın Yugoslavya Seyahati Haberi

<p>İmtiyaz Sahibi : Velittin Temel Yazıöleri Filen İdare eden : M. Nuri Arıkan Başlıdıyer : OSMANİYE MAT- BAASI-OSMANİYE</p>	<h1>OSMANİYE POSTASI</h1>	<p>3 Eylül 1954 Cuma</p>
YIL : 1 - Sayı 40	(Salı ve Cuma günleri çıkar) Müstakil Mahallî Gazete	Fiatı: 10 Kr.
<h2>KIBRIS DAVAMIZ</h2>	<h2>REİSİCUMHURUMUZ YUGOSLAVYADA</h2>	<h2>İrak Veliâhdi İstanbul'a geldi</h2>
<p>İkinci dünya harbinden mağlûp olarak çıkan, ve akabinde komünist ve çetecileri ile uğraşmağa mecbur olan; kendi ırk ve milletinden olan bu üçbaucuk kişiyi dahi Amerikan ve İngiliz milletlerinin yardımı ile henüz iç bünyesini temizleyebilen Yunanlılar şimdi de ortaya bir Kıbrıs davası çıkardılar. bu davanın öndürlüğünü yapan papazları Kıbrısta bulunan komünistlerinde tahriki ile Amerikaya gitti, eli boş döndü. Nihayet Yunan milleti bizimle sözde dost geçiner başvekil gençlerini teşvik ederek bir mitink yaptırdı subayları Kıbrıs için dökelerek kanları olduğunu söyledi. hadise rızmen birleşmiş milletler teşkilatına intikal ettirildi. Şaurlu milletimiz ve devlet adamlarımız şimdiye kadar sustu hadiseyi dikkat ve soğukkanlılıkla takip etti. Daha dün Yugoslavyada imzalanan üçlü ittifakın mürekkebi dahi kurummuşken Yugoslavyanın bu hareketi hangi</p>	<p>Nisan ayı içerisinde memleketimizi ziyaret etmiş olan Yugoslav Cumhuriyeti Maraşal Tito Reisi cumhurumuzu Yugoslavyaya davet etmesi üzerine Reisicumhurumuz geçen hafta Savarona mektep gemisi ile yugoslavyaya hareket etmişti. Çarşamba günü saat 16.10 da Yugoslavyaya varan Bayar'a Yugoslav halkı ve devlet adamları muazam tezahurat göstermişlerdir. Reisi cumhurumuz Yugoslav devlet adamları ile görüştüktan sonra Yugoslavyanın belli başlı şehirlerinde ziyaret edeceklerdir.</p> <p>Reisicumhurumuzun Amerika fotoğraflarından birisi</p>	<p>Komşumuz Irak veliahdi Abdullillah başvekilimizin davetlisi olarak dün uçakla Yeşilköy hava alma inmiştir. Alanda Başvekil Adnan Menderes devlet vakili Fatin Rüştü Zorlu hariciye vekili Fuat Köprülü İstanbul valisi ve kalabalık bir halk kitlesi tarafından karşılanmıştır. Otomobile Dolmabahçe sarayına giderek bir müddet istirahat ettikten sonra Acar motoru ile ikametine tahsis edilen Küçüksu kasrına gitmiştir.</p> <h2>Bir boğulma</h2> <p>Ceyhan [Özel] - Dün yakanmak üzere nehre giren aslen Darendeli olup şoför muavinliği yapan Derviş adındaki genç suların ceryanına kapılarak boğulmuştur. Hadiseye Savcılık el koymuştur.</p>
<h3>Bir Ev Yandı</h3> <p>Dün Karaboyunlu mahallesinde Bigalı Hasan'ın evinde yangın çıktı. Yangına etki-</p>	<h3>Yeri Geldikçe:</h3> <h2>Gençliğin Heyecanı</h2> <p>30 Ağustos Zafer bayramı, Zorkun yaylasında da heyecanlı kutlandı. Yüksek tahsil gençliğinin katıldığı</p>	

TÜRKİYE'DE YEREL BASININ GELİŞİMİ ÜZERİNE BİR İNCELEME:
OSMANİYE POSTASI GAZETESİ ÖRNEĞİ

Ek: 5 Osmaniye'nin Lise Caddesi'nden bir görünüm. Osmaniye Postası, 7 Ekim 1960, s. 4

Ek: 6 Osmaniye Postası Gazetesinde Şehrin Fransız İşgalinden Kurtuluşunu Simgeleyen Resim.

MAARİF VEKÂLETİ İHSAİYAT MECMUASINA GÖRE MİLLÎ MÜCADELE SONRASI OSMANİYE VE ÇEVRESİNİN EĞİTİM DURUMU

Gönül Türkan DEMİR*

ÖZET

I. Dünya Savaşı sonucunda Osmanlı Devleti ve İtilaf Devletleri arasında imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması sonucunda Anadolu topraklarında başlayan işgal süreci beraberinde Millî Mücadele'yi de başlatmıştır. Millî Mücadele Dönemi'nde Anadolu'da Mustafa Kemal Paşa tarafından başlatılan direniş hareketlerinin kısa zamanda tüm yurttaki etkin bir mücadeleye dönüştüğü görülmektedir. Anadolu'nun pek çok noktasının İngiltere, Fransa ve İtalya kuvvetleri tarafından işgal edilmesi sonucunda halk özellikle Anadolu'nun güneyinde işgalcilere karşı silahlı mücadeleye başlamıştır. Fransızlar tarafından işgal edilen Adana, Osmaniye, Antep ve Maraş bölgesinde halkın mücadelesi sonucunda işgalciler amaçlarına ulaşamamıştır. Aynı zamanda batı cephesinde düzenli ordu tarafından kazanılan zaferler sonucunda da önce İtalyanlar ardından Fransızlar işgal ettikleri yerlerden çıkmak zorunda kalmışlardır. 1918-1922 yılları arasında gerçekleşen Millî Mücadele hem süresinin uzun olması hem de Türk milletinin kısıtlı imkânlarıyla gerçekleştirilmiş büyük bir zafer olarak tarihe geçmiştir. Ancak mücadele süreci boyunca Anadolu genelinde özellikle ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda büyük sıkıntılar yaşanmıştır. Halkın kendi mücadelesini vermiş olduğu güney cephesinde ise bu sıkıntılar daha fazla kendini hissettirmiştir. Millî Mücadele Dönemi'nin etkilerinin anlaşılması açısından sonraki süreçte bölgenin ekonomik ve sosyo-kültürel durumunun incelenmesi büyük önem taşımak-

* Doç. Dr., Amasya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, gonul2818@gmail.com

tadır. Bu çalışma ile Milli Mücadele'den hemen sonraki süreçte Osmaniye ve çevresinin eğitim durumunu 1925-1926 senesi Maarif Vekâleti İhsaiyat Mecmuası verilerine göre tespit etmek amaçlanmıştır. Doküman incelemesi yöntemiyle gerçekleştirilen bu nitel araştırmada, ilgili dokümandaki verilerden yola çıkılarak betimsel bir analiz gerçekleştirilmiştir. *İhsaiyat* mecmuası Maarif Vekâleti tarafından hazırlanan ve yayımlandığı seneye ait istatistiki bilgilerin yer aldığı bir mecmuadır. Bu mecmuada Cebeli Bereket (Osmaniye), Adana, Antep ve Maraş'ın 1925-1926 senesindeki eğitim istatistikleri tespit edilmiştir. Osmaniye ve çevresinin okul sayıları, maarif teşkilatıyla ilgili sayısal verileri, bölge okullarında çalışan öğretmenlerin sayıları, maaşları, okullardaki öğrenci sayıları gibi veriler Türkiye genelindeki verilerle karşılaştırılarak Millî Mücadele'nin bölgenin eğitim durumu üzerindeki etkileri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmaniye, Millî Mücadele, Eğitim, İhsaiyat Mecmuası, Maarif Vekaleti.

ACCORDING TO THE MINISTRY OF EDUCATION STATISTICS JOURNAL EDUCATIONAL STATUS OF OSMANİYE AND ITS SURROUNDINGS AFTER THE NATIONAL STRUGGLE

ABSTRACT

As a result of the Mondros Armistice Agreement signed between the Ottoman Empire and the Allied Powers as a result of the First World War, the occupation process that started in Anatolian lands also started the National Struggle. It is seen that the resistance movements initiated by Mustafa Kemal Pasha in Anatolia during the National Struggle turned into an effective struggle in the whole country in a short time. As a result of the occupation of many points of Anatolia by the forces of England, France and Italy, the people has been started an armed struggle against the invaders, especially in the south of Anatolia. As a result of the struggle of the people in Adana, Osmaniye, Antep and Maraş regions occupied by the French, the invaders has been could not reach their goals. At the same time, as a result of the victories won by the regular army on the western front, first the Italians and then the French had to leave the places they occupied. The National Struggle, which took place between 1918 and 1922, went down in history as a great victory that was realized both with its long duration and with the limited opportunities of the

Turkish nation. However, during the struggle process, there had been great difficulties in Anatolia, especially in economic, social and cultural areas. On the southern front, where the people fought for themselves, these problems has been made themselves felt more. In order to understand the effects of the National Struggle period, it is of great importance to examine the economic and socio-cultural situation of the region in the after period. With this study, it is aimed to determine the educational status of Osmaniye and its environs in the period immediately after the national struggle, according to the data of the Ministry of Education Statistical Journal of 1925-1926. In this qualitative research, which was carried out by the method of document analysis, a descriptive analysis was carried out based on the data in the relevant document. Statistical Journal is a journal prepared by the Ministry of Education and contains the statistical information of the year it was published. In this journal, the education statistics of Cebelibereket (Osmaniye), Adana, Antep and Maraş for the years 1925-1926 were determined. Data such as the number of schools in Osmaniye and its environs, numerical data on the education organization, the number of teachers working in regional schools, their salaries, and the number of students in schools were compared with the data throughout Turkey, and the National Struggle effects on the educational status of the region were tried to be revealed.

Key Words: Osmaniye, National Struggle, Statistic Journal, Ministry of Education.

GİRİŞ

Osmanlı Devleti I. Dünya Savaşı'nda Çanakkale ve başka cephelerde büyük zaferler kazanmış olsa da İttifak grubunda yer aldığı için yenik sayılmış ve tüm toprakları İngiltere, Fransa, İtalya ve Yunanistan tarafından ele geçirilmeye çalışılmıştır. İtilaf Devletleri işgaller öncesinde Osmanlı Devletine, direnmesini engelleyeceğini düşünerek 30 Ekim 1918'de Mondros Ateşkes Antlaşması'nı imzalatmışlardır. Antlaşma sonucunda Anadolu'da başlayan işgaller ve Osmanlı hükûmetinin işgaller karşısında eli kolu bağlanmış bir şekilde kalmış olması dünyada benzeri görülmemiş bir direniş hareketinin Türk milleti tarafından başlatılmasına sebep olmuştur.⁴⁰⁵

Mustafa Kemal Paşa önderliğinde başlayan Türk milletinin ulusal mücadelesine rağmen Anadolu'nun pek çok bölgesinde işgaller başlamıştır. Anadolu halkı bir taraftan işgalcilerle mücadele ederken bir taraftan da içeride başta Rumlar ve Ermeniler olmak üzere azınlıklar tarafından başlatılan faali-

⁴⁰⁵ Süleyman Hatipoğlu, "Doğu Meselesi ve Milli Mücadele'de Osmaniye", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Ankara 1999, C 15, S 43, s. 238; Yavuz Ercan, "Kurtuluş Savaşı, Savaşta Atatürk ve Savaşın Sonuçları", **Tarih Araştırmaları Dergisi**, C 14, S 25, Ankara 1981, s .43.

yetlerle de mücadele etmek durumunda kalmıştır.⁴⁰⁶

Mustafa Kemal'in 19 Mayıs 1919 tarihinde Samsun'a çıkması ve Millî Mücadele hareketini Anadolu'dan organize etmeye başlamasıyla birlikte işgallere karşı Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan sonra başlayan tepkilerin artık sistemli ve organize bir şekilde tüm ulusun katıldığı bir mücadele hareketine döndüğü görülmektedir. Bu tarihten sonra yaşanan gelişmeleri, Millî Mücadele'nin hazırlık aşaması, siyasi ve askerî gelişmeler ve Lozan Antlaşması ile askerî aşamanın büyük bir zaferle sonuçlanması şeklinde kendi içinde dönemlere ayırmak mümkündür.⁴⁰⁷

Millî Mücadele'nin askerî aşaması incelendiğinde öne çıkan en önemli durum Mondros Mütakeresi'ne göre ordunun büyük bölümünün terhis edilmiş olması, halihazırdaki ordularında teknik açıdan yetersiz durumda olmasıdır. Bu nedenle Türk milleti Kuvay-ı Milliye grupları oluşturarak işgallere ilk tepkiyi bölgesel direnişler göstererek vermiştir.⁴⁰⁸ Kuva-yı Milliye birliklerinin özellikle Anadolu'nun güneyinde Aralık 1918 tarihinde başlayan İngiliz-Fransız işgaline karşı durdukları ve Çukurova bölgesinin düşman işgalinden kurtulmasında etkin bir başarı gösterdikleri görülmektedir. Adana, Osmaniye, Antep ve Maraş bölgesinde halk hem işgalcilerle hem de bölgede bulunan Ermeni azınlıklarla mücadele etmiştir.⁴⁰⁹

Anadolu'da başlayan millî direniş hareketi incelendiğinde Millî Mücadele süresince kadın, erkek, genç, yaşlı herkesin tüm imkânsızlıklara rağmen bağımsızlığa ulaşmak için var gücüyle mücadele ettiği görülmektedir.⁴¹⁰ Güney cephesinde gösterilmiş olan halk direnişi bunun en güzel örneğidir.

⁴⁰⁶ Refik Turan, Mustafa Safran, Necdet Hayta, M. Ali Çakmak, Cengiz Dönmez ve Muhammet Şahin, **Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi**, Ankara 2010.

⁴⁰⁷ Cihat Akçakayaloğlu, "Atatürk ve Türk Kurtuluş Savaşı", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Ankara 1992, C 9, S 25, s. 41; Zeynep Güher, **Osmaniye'de Fransız İşgali ve Millî Mücadele (Harp Raporlarına Göre)**, Elazığ 2019, Manas Yayıncılık.

⁴⁰⁷ Gülay Sariçoban, "Millî Mücadele'de Anadolu Kadını", **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Erzurum 2017, C 21, S 4, s. 1332-1336.

⁴⁰⁷ Yahya Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi**, Ankara 2018, s. 339; Korkmaz, "Millî Mücadele ve Sonrasında Türklük Şuuru", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Ankara 1987, C 4, S 10, s. 52-56.

⁴⁰⁸ İ. Ethem Atnur, "Millî Mücadelede Kuvay-i Milliye, Rum ve Ermeni İlişkileri", **Atatürk Dergisi**, Erzurum 1993, C 1, S 6, s. 71-84.

⁴⁰⁹ Hatipoğlu, **age.**, s.238-239; Volkan Payaslı, "Fransız İşgalinde Osmaniye (Cebel-i Bereket) ve Rahime Hatun Üzerine Bir Değerlendirme". **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S 61, Ankara 2017, s.275-280; Ebru Güher, "Arşiv Belgeleriyle Cebel-i Bereket Sancağı'nda 1915 Yılındaki Ermeni Tehciri", **Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi**, C 6, S 15, 2018, s. 241-260; Ebru Güher, **Osmaniye'de Fransız İşgali ve Millî Mücadele (Harp Raporlarına Göre)**, Manas Yayıncılık, Elazığ 2019.

⁴¹⁰ Gülay Sariçoban, "Millî Mücadele'de Anadolu Kadını", **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C 21, S 4, Erzurum 2017, s. 1332-1336.

Bölgedeki Fransız işgali ve Ermeni faaliyetleri karşısında halkın gösterdiği direniş işgalcilerin yerleşmelerini engellemiş, sonraki süreçte batı cephesinde düzenli ordunun kazandığı zaferler bölgenin kurtuluşunu sağlamıştır.

Millî Mücadele Dönemi'nde Türk ulusu tek yürek olup düşmanı yurttan atmak ve bağımsızlığını kazanmak için mücadele etmiştir. Bağımsızlık mücadelesi devam ederken bir taraftan da yeni bir devletin temelleri de atılmıştır. Bu bağlamda düşünüldüğünde Türk milletinin amacı sadece bağımsızlığı kazanmak değil sonrasında yeni ve çağdaş bir Türk devleti kurmak olarak ifade edilebilir. İlaveten Mustafa Kemal Paşa'nın söylevleri incelendiğinde Millî Mücadele sürecinin Anadolu'nun işgalden kurtarılmasıyla sadece askerî aşamasının bittiği, sonrasında siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel aşamasının başladığını anlamak mümkündür.

Mustafa Kemal 1922'de Bursa'da öğretmenlere yapmış olduğu konuşmasında *ordularımızın kazandığı zafer, sizin (öğretmenlerin) ve sizin ordularınızın zaferi için yalnız zemin hazırladı. Gerçek zaferi siz kazanıp sürdüreceksiniz ve mutlaka başarılı olacaksınız.* şeklindeki ifadeleri millî mücadelenin farklı bir boyutta devam ettiğinin anlaşılması açısından önem taşımaktadır. Yine Kütahya'da 1923 yılında yapmış olduğu konuşmasında *Bir miller irfan ordusuna malik olmadıkça, muharebe meydanlarında ne kadar parlak zaferler elde ederse etsin, o zaferlerin kalıcı sonuçlar vermesi ancak irfan ordusuyla sağlanabilir.* sözleriyle yeni kurulan cumhuriyetin özellikle eğitim alanında belirlenen hedeflere ulaşabilmesi Millî Mücadele'nin başta eğitim olmak üzere ekonomik, sosyal ve kültürel çalışmalarla devam ettirildiğini göstermektedir.⁴¹¹

Araştırmanın Amacı ve Önemi

1918'de başlayan ve Başkomutanlık Meydan Muharebesi'ne kadar devam süreçte Millî Mücadele'nin askerî aşaması gerçekleşmiştir. Türk milletinin tüm dünyaya büyük bir birlik ve beraberlik örneği göstererek kazanmış olduğu askerî başarılar sonrasında Anadolu düşman işgalinden kurtarılmıştır. Bundan sonraki süreçte askerî başarıların siyasi, ekonomik ve kültürel başarılarla devam ettirilmesi aşamasına geçilmiş ve imkansızlıkların içindeki bir ulus küllerinden yeniden doğmuştur. Bu çalışmada Millî Mücadele döneminde Fransız işgali altında bulunan ve Kuva-yı Milliye ile bölgede düşmana fırsat vermeyerek kendi kurtuluşunu gerçekleştiren Osmaniye ve çevresinin 1925-1926 senesine ait eğitim durumuyla ilgili istatistiki bilgilerin değerlendirilmesi ile Millî Mücadele'nin akabinde geline nokta ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bölgenin o dönemde içinde bulunduğu şartlar göz önüne alınarak eğitim kurumları, idari yapılanma, öğretmenler, öğrenciler okulların bina durumlarının sayısal verilerle değerlendirilmesi ve var olanın ortaya konulması çalışmanın önemini arttırmaktadır.

⁴¹¹ Yahya Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi**, Ankara 2018, s. 339.

Yöntem

Araştırma Modeli

1925-1926 senesine ait olan Maarif Vekâleti *İhsaiyat* mecmuasının incelendiği bu çalışma doküman analizi yöntemi ile gerçekleştirilmiş nitel bir araştırmadır. Bir toplumda meydana gelen kültürel, sosyal, ekonomik gelişmeler ve değişim süreleri yazılı araçlar ile gelecek nesillere aktarılmaktadır. Bu nedenle yazılı malzemeler geçmiş hakkında bize bilmediğimiz pek çok şeyi sunan değerli bilgi kaynaklarıdır. Yıllık kurum raporları, halkla ilişkiler dokümanları, basın açıklamaları, resmi belgeleri kurum içi yazılar, günlükler, mektuplar, süreli yayınlar gibi bir çok yazılı kaynak doküman incelemesine konu olabilirler. Bu çalışmada da Maarif Vekâleti tarafından yayımlanmış olan ve dönemin eğitim durumuyla istatistiki bilgilerin derlendiği bir doküman konu edilmiştir. Çalışmada doküman incelemesinin, dokümanlara ulaşma, orijinalliğini kontrol etme dokümanları anlama, veriyi analiz etme ve veriyi kullanma aşamalarına uyulmuştur.⁴¹²

Verilerin Toplanması ve Analizi

Çalışmada incelenen belgeye İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kütüphanesinden dijital olarak ulaşılmıştır. Belgenin orijinalliği kontrol edildikten ve ön inceleme sonucunda Osmanî ve çevresi ile ilgili bilgilere ulaşıldıktan sonra ilgili bölümlerin transkripsiyonu yapılarak günümüz Türkçesine çevrilmiştir. İncelenen dokümanın içeriğinde tüm Türkiye'nin 1925-1926 yıllarına ait eğitim istatistikleri bulunmaktadır. Bu istatistikler içerisinde Osmanîye, Adana, Kozan, Gaziantep, Maraş ve Kilis ile ilgili bilgiler çalışmanın ana konusunu oluşturmaktadır. Adı geçen yerlerle ilgili olan kısımlar betimsel analiz yöntemine uygun olarak incelenmiştir. Betimsel analizde amaç, elde edilen bulguları düzenlenmiş ve yorumlanmış bir şekilde okuyucuya sunmaktır. Betimsel analiz gerçekleştirilirken Miles ve Huberman veri analiz sürecine göre, verinin işlenmesi, verinin görsel hale getirilmesi ve sonuç çıkarma aşamalarına uyulmuştur.⁴¹³

Çalışmanın bulgular kısmında verilen bilgiler incelenen *İhsaiyat* mecmuasında yapılmış olan tasniflere uygun olarak sıralanmıştır. Sıralama yapılırken çalışmaya konu edilen bölgelerle ilgili (Osmanîye (Cebel-i Bereket), Adana, Kozan, Antep, Kilis, Maraş) mecmuada var olan bilgiler ve konu başlığıyla ilgili Türkiye genelini gösteren sayısal veriler birlikte kullanılarak bulguların anlamlandırılması amaçlanmıştır.

⁴¹² Ali Yıldırım, Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara 2013, s. 223.

⁴¹³ *age.*, s. 255-256.

Bulgular

1925-1926 senesine ait eğitim istatistiklerinin yayınlandığı *İhsaiyat* mecmuası incelendiğinde Maarif Vekâleti tarafından böyle bir çalışmanın yapılmış olmasının amacı şu şekilde ifade edilmiştir; *İhsaiyat mecmuası senelerden beri seri halinde yayınlandığından aynı esasların korunması bu sayıda da uygun görülmüştür. Eğitim durumumuzdaki ilerleme ve gelişmenin seyri- nin anlaşılması açısından esas korunarak düzenleme ve tablolarda değişiklikler yapılmış ve grafikler eklenmiştir.* Ayrıca bundan sonraki sayıların daha mükemmel olabilmesi için ihsaiyat dairesinin çalışmalarına dikkatle devam edeceği ve bunu önemli bir görev olarak gördüğü ifade edilmiştir.⁴¹⁴

İhsaiyat mecmuasının içeriğine bakıldığında ilk olarak maarif teşkilatının merkezî yapısı, bakanlığın genel bütçesi ve giderleri, bakanlığa gelen-giden evrakları hakkında bilgiler verildiği görülmektedir. Sonrasında ise maarif müdürleri, memurları, kâtipleri ve ilk tedrisat müfettişlerinin sayıları ve maaşları hakkında bilgiler tablolarla verilmiştir. Avrupa'nın çeşitli ülkelerine bakanlık tarafından gönderilen öğrencilerin sayıları ve hangi branşlarda eğitim aldıkları, dönemin yüksek öğretim kurumlarının (Darülfünun Edebiyat, İlahiyat, Hukuk, Tıp, Fen Fakülteleri ve Yüksek Muallim Mektebi, Mülkiye Mektebi, Sanayi-i Nefise Mektebi) ilmî ve idari heyetleri, maaş ve masrafları, öğrencilerle ilgili bilgiler, kürsüler ve enstitülerin durumları, kütüphaneleri ve kitap sayılarını gösteren tablolar verilmiştir. Bunlardan başka ülke genelinde mevcut müzelere ve kütüphanelere ait bilgiler tablolarla il ve ilçe bazında gösterilmiştir. Türkiye'deki tüm orta ve ilk tedrisat mektepleri, ana mektepleri, özel okullar, cemaat okulları, ecnebi okulları ve mesleki eğitim okullarının idari ve ilmî yapısı, idarecilerin ve öğretmenlerin menşeleri ve maaşları, okulların öğrenci sayıları, öğrencilerin girdiği sınavlarla ilgili durum bilgileri, okulların bina ve eşya durumları il bazında tablolarla gösterilmiştir. Son olarak ülke genelinde bulunan devlet matbaaları ve özel matbaalarla ilgili illerin sahip olduğu imkanlar ayrı ayrı verilmiştir. İhsaiyet mecmuasının son sayfalarında ise genel durumları gösteren çeşitli grafikler ve haritalar bulunmaktadır.

Maarif Merkezi Teşkilatı ile İlgili Osmaniye ve Çevresinin Durumu

İncelenen *İhsaiyat* mecmuasında Türkiye genelinde maarif müdür ve memurlarıyla katip ve ilk tedrisat müfettişlerinin sayıları ve aylık maaşlarıyla ilgili olarak verilen tablo incelendiğinde Adana, Cebel-i Bereket, Gaziaşın-tab, Kozan-Sis ve Maraş ile ilgili veriler Türkiye genelindeki toplam verilerle birlikte tablo 1'de gösterilmiştir.

⁴¹⁴ Maarif Vekaleti *İhsaiyat Mecmuası*, İstanbul 1928, s. 1.

Tablo: 1 Bölgedeki Maarif Müdür ve Memurları, Katip ve İlk Tedrisat Müfettişlerinin Durumu

Vilayetin İsmi	Maarif İdaresi						
	Maarif İdaresi		Maaş - Aylık	Katip Memur	Maaş - Aylık	İlk Tedrisat Müfettişi	Maaş - Aylık
	Müdür	Memur					
Adana	1	-	40	1	15	2	27,25
Cebel-i Bereket	-	1	25	1	10	2	40
Gaziyıntab	1	-	40	1	10	2	35,25
Kozan - Sis	-	-	-	-	-	1	32,25
Maraş	-	1	25	1	10	1	25
Bölge Toplamı	2	2	130	4	45	8	159,75
Ülke Toplamı	36	24	2100	73	1054	144	3263,25

Tablo 1 incelendiğinde bölge genelinde 2 maarif müdürü ve 2 maarif memuru bulunduğu, ülke genelinde ise 36 maarif müdür ve 24 maarif memuru bulunduğu anlaşılmaktadır. Bölgedeki maarif müdürleri Adana ve Antep'te, memurlar ise Cebel-i Bereket ve Maraş'ta görev yapmaktadır. Kozan'da ise maarif ile ilgili müdür, memur ya da katip bulunmadığı sadece bir adet ilk tedrisat müfettişi bulunduğu anlaşılmaktadır. Aylık maaşlara baktığımızda ise maarif müdürlerinin aylık 40 lira, maarif memurlarının ise aylık 25 lira aldığı tespit edilmiştir. Kâtip maaşının ise Adana'da aylık 15 lira iken bölgedeki diğer illerde aylık 10 lira olduğu görülmektedir. İlk tedrisat müfettişlerinin maaşlarının ise buldukları bölgeye göre farklılık gösterdiği anlaşılmaktadır.

Türkiye genelindeki müzelerle ilgili bilgilerin verildiği kısım incelendiğinde sadece Adana da bir müze bulunduğu tespit edilmiştir. Bu müzede bir adet müdür aylık 30 lira maaş ile çalışmaktadır. Müzede memur bulunmadığı bir adet muhafız aylık 10 lira maaş ve bir adet hademenin aylık 25 lira maaş ile çalıştığı anlaşılmıştır.

Kütüphaneler ile ilgili bilgiler incelendiğinde ise Adana ve Gaziyıntab'da birer kütüphane bulunduğunu görmek mümkündür. Adana'da kütüphanenin ismi Şeyhü Ramazanoğlu Kütüphanesi'dir. Kütüphanenin binasının maarife ait olduğu ve bir adet memur bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu kütüphanedeki eserlerle ilgili olarak da 603 yazma eser, 781 basma eser olmak üzere toplam 1384 eser bulunduğu bilgisine ulaşılmıştır. Gaziyıntab'da bulunan kütüphanenin ismi Memleket Kütüphanesi olarak kayıtlara geçmiştir. Bu kütüpha-

nenin binasının hususi muhasebeye ait olduğu ve bir adet memur bulunduğu anlaşılmaktadır. Memleket Kütüphanesinde 248 basma eser bulunmaktadır.

Osmaniye ve Çevresinin Okullar, Öğretmenler ve Öğrencilerle İlgili Durumu

İhsaiyat mecmuasının okulların durumları ile ilgili bölümleri incelendiğinde ilk olarak orta ve ilk tedrisata ait kurumlarla ilgili bilgilerin paylaşıldığı görülmektedir. Erkek ve kız liselerinin memur, muallim ve bina vaziyetlerini gösteren tablo incelendiğinde ülke genelinde 17 erkek lisesi (Edirne, Erzurum, İzmir, İstanbul, Adana, Ankara, Bursa, Diyarbakir, Sivas, Trabzon, Kabataş, Kastamonu, Konya, Kayseri, Vefa, Üsküdar, Galatasaray) ve 4 kız lisesi (Erenköy, İzmir, İstanbul ve Ankara) bulunduğu anlaşılmıştır.

Adana Leyli Erkek lisesi ile ilgili veriler incelendiğinde idare heyeti kadrosunun 9, muallim kadrosunun 4'ü ilk devre 31'i tali devre olmak üzere 35 kişiden oluştuğu görülmektedir. İdare heyeti memur kadrosunda bulunan 8 kişinin hepsi erkek ve asil kadroda iken bir kadronun boş olduğu ilgili tabloda belirtilmiştir. Muallim kadrosunda ise ilk kısımdaki dört kişi ve tali kısımdaki 24 kişi erkek ve asil kadroda iken tali kısımda 2 erkek öğretmenin vekil olarak çalıştığı ve tali kısımda 5 kişilik kadro boşluğu bulunduğu anlaşılmaktadır. İdare heyetinde görev yapan memurların mezuniyet dereceleri ile ilgili bilgiler incelendiğinde 3'ünün darülfünun, 1'inin yüksek mektep, 1'inin yüksek muallim mektebi, 2'sinin ilk muallim mektebi ve 1'inin de diğer menşelerden mezun oldukları görülmektedir. Lisede görev yapan ilk kısım öğretmenlerinin 4'ü de ilk muallim mektebi mezunudur. Tali kısımdaki öğretmenlerin ise 13'ü darülfünun, 3'ü yüksek mektep, 5'i yüksek muallim mektebi, 1'i lise, 1'i orta eğitim, 1'i ilk muallim ve diğer 2'si diğer menşelerden mezun olduğu anlaşılmaktadır. Lisenin bina vaziyetinin elverişli olmadığı, binanın kıymetinin 63.345 lira olduğu ve mülkiyetinin hazineye ait olduğu bilgilerine ulaşılmıştır.⁴¹⁵

Adana Leyli Erkek lisesinin öğrenci durumuyla ilgili bilgilerin verildiği tablo incelendiğinde ilk kısımda toplam 85 öğrenci bulunmaktadır. Bu öğrencilerin 69'u nehari, 16'sı leylî olup leylî öğrencilerin 5'i meccani, 11'i ücretli öğrenci olarak kayıtlara geçmiştir. Bu öğrencilerden 80'i umumi imtihana girmiş, 5'i ise girmemiştir. İmtihan sonucunda 22'si geçmiş, 17'si ikmale kalmış, 18'i ibka edilmiştir. İkmale kalanlardan 8'i ikmalde geçmiş, 3'ü ibka edilmiştir. Yapılan genel sınav ve ikmal sınavı sonucunda 4 öğrenci aliyülâla, 8 öğrenci alâ, 17 öğrenci karibül ali derece ile şهادetname almaya hak kazanmıştır.

Lisenin tali kısmının birinci devresinde (10 meccani, 63 ücretli) 73 neha-

⁴¹⁵ age., s. 26-29.

ri ve (13 meccani, 56 ücretli) 69 leylî olmak üzere toplam 142 öğrenci eğitim almaktadır. İkinci derecesinde ise (2 meccani, 10 ücretli) 12 nehari öğrenci ve (16 meccani, 12 ücretli) 28 leylî olmak üzere toplam 40 öğrenci bulunmaktadır. Tali kısımda 182 öğrenci sınav arefesinde iken bunlardan 177'si sınav katılmış, 5'i ise katılmamıştır. Umumi sınav sonucunda 70 öğrenci geçmiş, 83 öğrenci ikmale kalmış, 17'si ibka edilmiştir. İkmale kalanlardan 72'si geçmiş, 10'u ibka edilmiş, 1'i başarısızlıktan dolayı okuldan çıkartılmıştır. Sınavlar sonucunda 7 öğrenci aliyülâla derece ile şâhadetname almıştır. Okuldaki öğrencilerden 182'si yabancı dil derslerine devam etmektedir. Bunlardan 23'ü İngilizce, 159'u Fransızca eğitimi almaktadır⁴¹⁶.

İhsaiyat mecmuasının bir sonraki bölümünde erkek ve kız orta mekteplerinin memur, muallim ve bina vaziyetlerini gösteren tablo bulunmaktadır. Bu tablo incelendiğinde Türkiye genelinde 56 erkek ve 15 kız orta mektebi bulunduğu görülmektedir. Çalışmada konu edilen bölgede ise Gaziyıntab, Kilis ve Maraş'ta erkek orta mektepleri bulunduğu ancak kız orta mektebi bulunmadığı anlaşılmaktadır. Bu okulların idari ve öğretmen kadrosuna ilişkin bilgiler tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo: 2 Bölgedeki Erkek Orta Mekteplerinin İdare Heyeti ve Öğretmen Kadrosu

Mektebin Adı	İdare Heyeti Kadrosu	Muallim Kadrosu		İdare Heyeti Mevcudu					Muallim Mevcudu									
		İlk kısım	Birinci Devre	Erkek		Kadın		Toplam	İlk Kısım			Birinci Devre						
				Asil	Vekil	Asil	Vekil		Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam				
		Asil	Vekil	Asil	Vekil	Asil	Vekil	Asil	Vekil	Asil	Vekil	Asil	Vekil					
Gaziyıntab	4	6	10	4	-	-	-	4	3	3	-	-	6	7	3	-	-	10
Kilis	4	6	8	4	-	-	-	4	6	-	-	-	6	6	2	-	-	8
Maraş	3	5	9	3	-	-	-	3	3	2	-	-	5	5	4	-	-	9
Genel Toplam	175	283	521	167	7	-	-	174	242	31	-	4	277	410	85	-	-	584

⁴¹⁶ age., s. 30-33.

Tablo 2 incelendiğinde Gaziantep'te toplam 20, Kilis'te 18 ve Maraş'ta 17 kişinin görev yaptığı anlaşılmaktadır. Gaziantep Erkek Orta mektebinde görevli 4 memurdan 2'si darülfünün, 2'si orta tedrisat mezunudur. Kilis'teki memurlardan 2'si darülfünün, 1'i yüksek muallim mektebi, 1'i ise diğer menşelerden mezuniyet derecesi almıştır. Maraş'taki 3 memurdan 2'si yüksek mektep, 1'i ise orta tedrisat mezunudur. Öğretmenlerin mezun oldukları okullar incelendiğinde Gaziantep'te ilk kısımda 3 öğretmen ilk muallim mektebi, 1 öğretmenin lise, 1 öğretmenin orta ve 1 öğretmenin diğer menşelerden mezun olduğu belirtilmiştir.⁴¹⁷

Bölgede yer alan binaların bina vaziyetleri ile ilgili bilgiler ise tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo: 3 Bölgedeki Erkek Orta Okullarının Bina Vaziyeti

Mektebin Adı	Bina Vaziyeti							
	Kargir	Ahşap	Elverişli	Elverişli Değil	Müsaıt Bahçesi Olup Olmadığı	Kıymeti / Lira	İcar / Lira	Ait Olduğu Cihet
Gaziantep	1	-	-	-	-	3660	-	Milli Emlaka
Kilis	1	-	-	-	1	20000	-	Devlet Malıdır
Maraş	-	1	-	-	1	600 madeni lira	-	Devlet Malıdır
Genel Toplam	36	8	1	2	45		1620	

Tablo 3 incelendiğinde Gaziantep ve Kilis'te erkek ortaokullarının 1'er kargir binası olduğu, Maraş'taki okulun binasının ise ahşap olduğu anlaşılmaktadır. Gaziantep'teki okul binası millî emlaka ait iken, Kilis ve Maraş'taki okulların binasının devlet malı olduğu görülmektedir.

Erkek ve kız orta mekteplerinin öğrenci durumuyla ilgili verilerin yer aldığı tablo incelendiğinde Gaziantep (122), Kilis (99) ve Maraş'taki (113) erkek orta mekteplerinin ilk kısımlarında 1926 Mayıs ayında toplam 334 öğrenci bulunduğu görülmektedir. Bu öğrencilerin tamamı nehari olarak okumaktadır. Aynı tabloda ülke genelindeki 56 erkek orta mektebin ilk kısmında top-

⁴¹⁷ age., s. 34-37.

lam 7856 öğrenci, kız ve erkek orta mekteplerinde ise toplam 8676 öğrenci bulunduğu anlaşılmaktadır. Birinci devre öğrencileriyle ilgili bilgiler incelendiğinde ise öğrencilerin tamamını nehari eğitim aldıkları ve üç okulda toplam 243 birinci devre öğrencisi bulunduğu görülmektedir. Ülke genelinde erkek orta mekteplerinde ki birinci devre öğrenci sayısı 3543, kız ve erkek orta mektepleri toplamı ise 4557'dir.⁴¹⁸

Erkek orta mekteplerindeki öğrencilerin genel sınavlara katılma durumu ve sınavlardaki başarılarını gösteren bilgiler tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4. Bölgedeki Erkek Orta Mektep Öğrencilerinin Sınav ve Başarı Durumları

Mektebin Adı	Umumi İmtihan Neticesi																
	İmtihan Arefesindeki Talebe Mevcudu	İmtihana İştirak Eden Talebe Mevcudu	İmtihana İştirak Etmeyen Talebe Mevcudu	İmtihanda					İkmalde			İmtihanda veya İkmalde Şehadetname Alanların Derecesi					
				Geçenler	İkmalde Kalanlar	İbka Edenler	Muvaffakiyetsizlikten İhraç	Toplam	Geçenler	İbka Edenler	Muvaffakiyetsizlikten İhraç	Toplam	Aliyülala	Alâ	Karibül ala	Vasat	Toplam
Gaziantep	79	79	-	43	15	4	-	62	13	2	-	15	10	4	2	1	17
Kilis	71	70	9	52	1	9	-	62	1	-	-	1	1	2	5	-	8
Maraş	92	75	17	30	8	27	-	65	6	2	-	8	3	1	6	-	10
Genel Toplam	3406	3268	138	1999	415	412	36	2862	330	68	9	407	169	154	87	15	425
Kız ve Erkek O. M. G. Top.	4418	4241	177	2649	559	504	37	3749	443	97	9	549	240	178	96	18	532

⁴¹⁸ age., s. 42-45.

Tablo 4 incelendiğinde erkek ortaokullarında kayıtlı olan öğrencilerin büyük kısmının genel imtihanlara girdikleri anlaşılmaktadır. Ayrıca genel imtihanlarda ikmale kalanların büyük kısmı ikmal sınavında başarılı olmuştur. Şehadetname almaya hak kazananların da genelde en yüksek derece olan aliyülala ile sınavlardan geçtiği görülmektedir.

İhsaiyat mecmuasının bir sonraki bölümünde erkek ve kız muallim mektepleri ile ilgili bilgilerin bulunduğu tablo incelendiğinde 16 erkek, 10 kız olmak üzere 26 muallim mektebi olduğu görülmektedir. Çalışmada incelenen bölgede sadece Adana'da hem erkek hem de kız muallim mektebi olduğu anlaşılmıştır. Osmaniye ve çevresindeki diğer şehirlerde başka bir muallim mektebi bulunmamaktadır.

Adana Erkek Muallim Mektebinin 7 kişilik olan idare heyeti kadrosunun 5'i asil 1'i vekil ve 1'inin de boş olduğu görülmektedir. Muallim mektebinin idare heyeti kadrosundaki memurların 12'si darülfünun, 2'si yüksek mektep, 1'i lise, 1'i ilk muallim mektebi ve 1'i diğer menşelerden mezun olmuştur. Mektebin muallim kadrosu ise 4'ü ilk kısım 18'i birinci devre olmak üzere 22 öğretmenden oluşmaktadır. İlk kısım öğretmenlerinin 4'ü de ilk muallim mezunu iken, orta kısım öğretmenlerinin, 3'ü darülfünun, 4'ü yüksek mektep, 6'sı yüksek muallim mektebi, 1'i lise, 4'ü ilk muallim mektebi mezunudur. Adana Erkek Muallim Mektebinin binasının kagir olduğu, müsait bir bahçesi olduğu, binanın kıymetinin 200.000 lira olduğu ve mülkiyetinin hazineye ait olduğu da ilgili tablodan anlaşılmaktadır.

Adana Kız Muallim Mektebinin 8 kişilik kadrosunun 2 erkek ve 4 kadın asil memurdan oluştuğu ve 2 kişilik kadronun da boş olduğu görülmektedir. İdari kadrodaki memurlardan 3 kadın darülfünun, 2 erkek orta ve 1 kadın ise diğer menşelerden mezun olmuştur. Bu okulun öğretmen kadrosu ise ilk kısımda 3, birinci devrede 17 öğretmenden oluşmaktadır. Ancak bu 17 kişilik kadroda 5 kişilik boş kadro bulunduğu anlaşılmıştır. İlk kısımda bir asil, bir vekil olmak üzere 2 kadın öğretmen, birinci devrede ise 5 erkek, 10 kadın toplam 15 öğretmen halihazırda görev yapmaktadır. İlk kısımdaki öğretmenlerden biri ilk muallim mektebi mezunu iken birinin mezuniyeti ile ilgili diğer menşeler denilmiştir. Birinci devre öğretmenlerinin ise 4'ü darülfünun, 1'i orta, 3'ü ilk muallim mektebi ve 6'sı diğer menşelerden mezun olmuştur. Bu okulun bina vaziyetinin elverişli olmadığı, bir adet kendine ait bahçesi olduğu ve bina kıymetinin 11.300 lira olduğu, binanın mülkiyetinin ise hazineye ait olduğu belirtilmiştir.⁴¹⁹

Adana erkek ve kız muallim mekteplerinin öğrenci durumuyla ilgili bilgiler tablo 5 ve 6'da gösterilmiştir.⁴²⁰

⁴¹⁹ age., s. 50-53.

⁴²⁰ age., s. 54-55, *İhsaiyat* mecmuasında tek bir tabloda verilen bu bilgiler tabloların anlaşılır olabilmesi için iki ayrı tablo şeklinde orijinaline sadık kalınarak yeniden düzenlenmiştir.

Tablo: 5 Adana Erkek ve Kız Muallim Mekteplerinin Öğrenci Durumu (Tatbikat kısmı)

Mektebin Adı	Mayıs 926'da Talebe Mevcudu			Tatbikat Kısmı			Tatbikat Kısmının Umumi İmtihan Neticesi								
	Tatbikat Kısmı	Tali Kısım	Toplam	İmtihan Arefesindeki Mevcut	İmtihana Katılanlar	İmtihana Katılmayanlar	İmtihanda				İkmalde				
							Geçenler	İkmalde Kalanlar	İbka Edenler	Başarısızlıktan İhraç	Toplam	Geçenler	İbka Edenler	Başarısızlıktan İhraç	Toplam
Adana Erkek MM	84	180	264	84	84	-	57	20	7	-	84	7	13	-	20
Genel Toplam	1501	2654	4155	1319	1270	49	806	193	159	-	1158	95	96	-	191
Adana Kız MM	51	140	191	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Genel Toplam	1000	1594	2594	939	895	44	558	116	135	-	809	46	61	-	107
Kız ve Erkek MM Genel Toplam	2501	4248	6749	2258	2165	93	1364	309	294	-	1967	141	157	-	298

Tablo: 6 Adana Erkek ve Kız Muallim Mekteplerinin Öğrenci Durumu (Tali Kısım)

Mektebin Adı	Tali Kısım			Tali Kısımın Umumi İmtihan Neticesi													
	İmtihan Arefesindeki Mevcut	İmtihana Katılanlar	İmtihana Katılmayanlar	İmtihanda				İkmalde				Diploma Dereceleri					
				Geçenler	İkmalde Kalanlar	İbka Edenler	Başarısızlıktan İhraç	Toplam	Geçenler	İbka Edenler	Başarısızlıktan İhraç	Toplam	Aliyülala	Ala	Karibül Ala	Vasat	Toplam
Adana Erkek MM	172	172	-	105	41	13	1	160	41	-	-	41	2	9	1	-	12
Genel Toplam	2556	2499	57	1436	446	322	32	2236	407	31	6	444	137	110	20	-	267
Adana Kız MM	150	149	1	12	65	39	33	149	28	4	6	38	11	1	1	-	13
Genel Toplam	1577	1518	59	814	345	155	81	1395	274	37	8	319	120	14	2	-	166
Kız ve Erkek MM Genel Toplam	4133	4017	116	2250	791	477	113	3631	681	68	14	763	257	124	22	-	403

Tablo 5 ve 6 incelendiğinde muallim mekteplerinde hem uygulamalı hem de teorik eğitimin yapıldığı ve her iki devrenin de ayrı ayrı değerlendirildiği anlaşılmaktadır. Yine tablodan hem kız hem de erkek muallim mekteplerinde öğrencilerin başarı durumlarını görmek mümkündür.

İhsaiyat mecmuasında kız ve erkek şehir yatı mektepleri ile ilgili bölüm incelendiğinde ülke genelinde 11 erkek şehir yatı mektebi, 4 muhtelit şehir yatı mektebi ve 2 kız şehir yatı mektebi olduğu anlaşılmaktadır. Çalışmada incelenen bölgede ise Adana ve Gaziantep'te erkek şehir yatı mektebi olduğu görülmüştür. Adana Erkek Şehir Yatı Mektebinin 228 ders talebesi, 41 ders

gören sanat talebesi, 7 ders görmeyen sanat talebesi olmak üzere toplam 276 öğrencisi bulunmaktadır. Bu okulun bina vaziyeti ile ilgili bilgilerden mektebe elverişli bir binasının olduğu, kendine ait bir bahçesinin olmadığı anlaşılmaktadır. Binanın alanı 6500 metrekare ve kıymeti 100.000 lira olarak belirtilmiş, mülkiyetinin ise hazineye ait olduğu görülmüştür. Gaziantep Erkek Şehir Yatı mektebinin ise 142 ders talebesi, 41 ders gören sanat talebesi, 11 ders görmeyen sanat talebesi olmak üzere toplam 194 öğrencisi bulunmaktadır. Bu okulun mektebe elverişli olmayan ahşap bir binası olduğu ve kendine ait bir bahçesi olmadığı belirtilmiştir. Binanın metrekare alanı ve kıymeti ile ilgili bir bilgi verilmemiş ancak milli emlakta ait olduğu belirtilmiştir.⁴²¹

İhsaiyat mecmuasında bir sonraki bölümde o dönemde uygulamada olan maarif eminlikleri mıntıklarına göre ilk yatı mektepleri ile ilgili ayrıntılı veriler paylaşılmıştır. Bu veriler incelendiğinde bu çalışmanın konusuna giren bölgelerden Cebel-i Bereket (Osmaniye), Gaziantep ve Maraş'ın Gaziantep Eminliği mıntikasına dâhil olduğu, Adana'nın ise Adana Eminlik mıntikasında olduğu görülmüştür. Buna uygun olarak ilgili tabloda her mıntika bölgesindeki illerin ve ilçelerin ilk yatı mektebi bilgilerinin tek tek verildiği görülmüştür. Oldukça uzun ve tafsilatlı olan tablolardan yola çıkılarak ilgili bölgelerin ilk yatı mektepleri bilgileri tablo 7'de verilmiştir.

---

⁴²¹ age., s. 60-65.

Tablo: 7 Bölgedeki İlk Yatı Mekteplerinin Durumu

Bulunduğu İl	Mektep				Kadroya Göre Muallim Adedi	Geçen Seneden Devir Olunan Münhal Muallimlikler			
	Erkek	Kız	Muhtelit	Toplam		Asil		Münhaller	Genel Toplam
						Erkek	Kadın		
Adana Merkez	22	4	3	29	95	56	28	11	95
Yumurtalık	9	1	-	10	16	11	1	4	16
Ceyhan	15	1	-	16	26	12	3	11	26
Karaisalı	11	-	-	11	17	14	1	2	17
Yekun	57	6	3	66	154	93	33	28	154
Cebelibereket Merkez	10	1	-	11	22	18	4	-	22
Hassa	2	-	-	2	5	3	-	2	5
Bağçe	6	-	-	6	10	9	-	1	10
Islahiye	5	-	-	5	7	6	-	1	7
Dört Yol	8	1	-	9	16	14	1	1	16
Yekun	31	2	-	33	60	50	5	5	60
Gaziantep Merkez	20	6	-	26	50	37	13	-	50
Halfeti	7	1	-	8	19	11	5	3	19
Kilis	14	5	-	19	40	26	13	1	40
Yekun	41	12	-	53	109	74	31	4	109
Maraş Merkez	25	1	-	26	43	37	6	-	43
Elbistan	23	1	-	24	36	34	2	-	36
Andırın	5	-	-	5	6	6	-	-	6
Göksun	11	1	-	12	17	16	1	-	17
Pazarcık	13	1	-	14	16	15	1	-	16
Yekun	77	4	-	81	118	108	10	-	118

Tablo 7 incelendiğinde dönemin şartları göz önüne alınarak bölgede ilk yatı mekteplerinin ilçelerdeki kayıtlarının da tutulduğu görülmektedir. Osmaniye’de merkez ve ilçelerinde 31 erkek, 2 kız ilk yatı mektebi olduğu ve bu

okullarda 5'i kadın 50'si erkek toplam 55 öğretmenin görev yaptığı anlaşılmaktadır. 5 öğretmen kadrosunun ise boş olduğu görülmektedir. Tablo 7'de en fazla ilk yatı mektebinin Adana'da olduğu da anlaşılmaktadır.

İhsaiyat mecmuasının sonraki bölümlerinde ana mektepleri, Türkiye'deki özel okullar, azınlık ve yabancı okulları ve mesleki eğitim okulları ile ilgili bilgiler bulunmaktadır. Ana mekteplerinin ilgili bölgede Adana, Gaziantep, Kozan ve Maraş'ta bulunduğu anlaşılmaktadır. Bölgede Türklere ait ya da azınlıklara ait herhangi bir özel okul bulunmazken, Adana'da Adana Amerikan mektebi adlı bir yabancı okul olduğu ve mesleki eğitim ile ilgili ise yine Adana'da Adana Ziraat mektebi bulunduğu görülmüştür.

İhsaiyat mecmuasının son kısımlarında ise önce il il ülkedeki matbaaların bilgileri verilmiştir. Bu bilgiler incelendiğinde Adana vilayet merkezinde bina ve matbaası şahsa ait olan ve on sekiz memurla idare edilen Yeni Adana matbaası bulunmaktadır. Makine ve alet-i sairenin kıymeti 10.000, senelik geliri 12.960, mesarifatı 13.610 liradır. Bu matbaada günlük iki gazete çıkarıldığı belirtilmiştir. Gaziantep vilayetinde ise Havadis ve Kilis namlarıyla iki matbaa mevcuttur. Bunlardan bina ve matbaası şahsa ait olan ve üç memurla idare edilen Havadis matbaası makine ve alet-i sairesinin kıymeti 10.000, senelik geliri 1.545, masrafları 1.593 liradır. Bina ve matbaası şahsa ait olan Kilis matbaası makine ve alet-i sairesinin kıymeti 1.200, senelik geliri 925, masrafları 970 liradır. Havadis matbaasında siyasi, ilmî, edebi olarak haftada iki defa "Halk Dili" ve Kilis matbaasında yevmi *imtiyaz* ile haftada iki defa *Kilis* gazetesi intişar etmektedir.⁴²² *İhsaiyat* mecmuasında bölge ile ilgili son olarak halk dersanelerinin sayısı ve buralara devam eden öğrenci miktarları ile ilgili veriler tespit edilmiş ve tablo 8'de gösterilmiştir. Türkiye genelinde toplam 63 ilde halk dershanesi olduğu ve 4 tanesinin ilgili bölgede yer aldığı görülmüştür.⁴²³

Tablo: 8 Bölgedeki Halk Dersaneleri Adedi ve Öğrenci Miktarları

Vilayet İsmi	Mevcut Dershane Adedi	Müdavim Talebe Mevcudu		Toplam
		Erkek	Kız	
Adana	2	145	-	145
Cebelibereket	1	30	-	30
Gaziantep	1	67	-	67
Maraş	1	35	-	35
Genel Toplam	280	11.471	128	11.594

⁴²² age., s. 262-267.

⁴²³ age., s. 198-271.

Tablo 8 incelendiğinde mevcut dersane adedinin bölgede 5, genelde ise 280 olduğu görülmektedir. Bu bağlamda halk dershanelerinin bulunulan ilin büyüklüğüne ve halkın talebine göre bazı şehirlerde birden fazla şube olarak açıldığı anlaşılmaktadır.

SONUÇ

Millî Mücadele Dönemi'nin askerî aşması kazanıldıktan sonra yeni bir devlet kurulmasıyla birlikte Türkiye Cumhuriyetini muasır medeniyetler seviyesine ulaştırabilmek için ekonomik, kültürel ve toplumsal inkılap hareketleri başlamıştır. Bu süreç Mustafa Kemal Paşa tarafından askerî başarıların anlam kazanabilmesi ve sonuçta Türk milletinin hak ettiği medeni seviyeye ulaşabilmesi süreci olarak değerlendirilmiştir.⁴²⁴ Bu süreçte özellikle inkılapların yerleşmesi ve yeni rejimin halk tarafından benimsenmesi konusunda en önemli araç eğitim ve en önemli aracı öğretmenler olarak değerlendirilmiştir. Bu nedenle cumhuriyetin ilk yıllarındaki eğitim durumu hem savaştan çıkmış bir ülkenin yaralarının sarılması hem de çağdaş bir toplum oluşturma çabasının anlaşılması açısından büyük önem taşımaktadır.⁴²⁵

Bulgularda verilen Osmanîye ve çevresinin eğitim durumuyla ilgili sayısal veriler bu dönemde gösterilen çabaların somut örnekleridir. Veriler incelendiğinde ülkede eğitim seviyesini yükseltmek ve koşulları iyileştirmek için Millî Eğitim Bakanlığının sistemli çalışmalarını anlamak mümkündür. Bölgeyle ilgili veriler incelendiğinde okullaşma oranının düşük olduğu görülmektedir. Ancak bu veriler ülke genelinde karşılaştırıldığında okullaşma oranının ülke genelinde de özellikle taşra bölgelerinde düşük olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum Millî Mücadele'nin askerî aşamasının eğitim alanındaki etkilerinin anlaşılması açısından önemli bir göstergedir.

Millî Eğitim Bakanlığı İhsaiyat Dairesi tarafından böyle bir istatistik çalışmasının yapılmış olması, ülke genelindeki durumun tespit edilmesi ve ihtiyaçların belirlenmesi açısından oldukça önemli bir çalışma olarak nitelenebilir. Dönemin eğitim çalışmaları düşünüldüğünde ülke çapında eğitimin istenilen seviyeye gelebilmesi için yoğun bir uğraş sergiledikleri anlaşılmaktadır. 1924 yılında kabul edilen Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile ülke genelinde eğitim işlerinin yürütülmesi ve eğitim kurumlarının denetimi tamamen Millî Eğitim Bakanlığının kontrolüne geçmiş ve bundan sonraki süreçte de eğitimin millî ilkeler etrafında şekillenmesi, çağdaş eğitim yöntemlerinin uygulanması, kadınların eğitim şartlarının iyileştirilmesi ve halk eğitimi konusunda oldukça önemli girişimler gerçekleştirilmiştir.⁴²⁶

⁴²⁴ Bayram Sakallı, *Millî Mücadele'nin Sosyal Tarihi*, İstanbul 1997.

⁴²⁵ Alev Duran, *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Eğitim*, İstanbul 2018; Akyüz, *age*.

⁴²⁶ Akyüz, *age*.

Sonuç olarak bölgedeki okul sayıları, okulların fiziki imkânları, idari yapılanmaları, öğretmen kadroları ve öğrencilerin durumları Millî Mücadele'nin hemen sonrasındaki bir süreç için umut vadeden bir durumdadır. Bakanlığın böyle ayrıntılı bir çalışma gerçekleştirmiş olması da var olan ihtiyaçların tespit edilmesi açısından önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

Arşiv

Maarif Vekaleti İhsaiyat Mecmuası, İstanbul 1928, Devlet Matbaası.

Araştırma Eserler

AKBIYIK, Yaşar, **Milli Mücadele’de Güney Cephesi (Maraş)**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990.

AKÇAKAYALIOĞLU, Cihat, “Atatürk ve Türk Kurtuluş Savaşı”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C 9, S 25, Ankara 1992, s. 37-66.

AKYÜZ, Yahya, **Türk Eğitim Tarihi**, Pegem Akademi, Ankara 2018.

ATNUR, İ. Ethem, “Millî Mücadele’de Kuva-yi Milliye, Rum ve Ermeni İlişkileri”, **Atatürk Dergisi**, C 1, S 6, Erzurum 1993, s. 71-84.

DURAN, Alev, **Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Eğitim**, Hiperyayın, İstanbul 2018.

ERCAN, Yavuz, “Kurtuluş Savaşı, Savaşta Atatürk ve Savaşın Sonuçları”, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, C 14, S 25, Ankara 1981, s. 41-59.

GÜHER, Ebru, “Arşiv Belgeleriyle Cebel-i Bereket Sancağı’nda 1915 Yılındaki Ermeni Tehciri”, **Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi**, C 6, S 15, 2018, s. 241-260.

GÜHER, Ebru, **Osmaniye’de Fransız İşgali ve Milli Mücadele (Harp Raporlarına Göre)**, Manas Yayıncılık, Elazığ 2019.

HATIPOĞLU, Süleyman, “Doğu Meselesi ve Milli Mücadele’de Osmaniye”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C 15, S 43, Ankara 1999, s. 235-252.

KORKMAZ, Zeynep, “Millî Mücadele ve Sonrasında Türklük Şuuru”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C 4, S 10, Ankara 1987, s. 47-60.

PAYASLI, Volkan, “Fransız İşgalinde Osmaniye (Cebel-i Bereket) ve Rahime Hatun Üzerine Bir Değerlendirme”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S 61, Ankara 2017, s. 269-308.

SAKALLI, Bayram, **Millî Mücadele'nin Sosyal Tarihi**, İz Yayıncılık, İstanbul 1997.

SARIÇOBAN, Gülay, “Millî Mücadele’de Anadolu Kadını”, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C 21, S 4, Erzurum 2017, s. 1331-1346.

TURAN, Refik, SAFRAN, Mustafa, HAYTA, Necdet, ÇAKMAK, M.Ali, DÖNMEZ, Cengiz ve ŞAHİN, Muhammet, **Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi**, Okutman Yayıncılık, Ankara 2010.

YILDIRIM, Ali, ŞİMŞEK, Hasan, **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri**, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2013.

ÇUKUROVA BÖLGESİNDE YAYGIN EĞİTİME BİR ÖRNEK: ADANA HALKEVİ VE HALKODALARININ OKUMA VE YAZMA FAALİYETLERİ

Abdullah KARA*

ÖZET

Halk eğitimi, örgün eğitim dışında kalan bireylerin çağı ile bulunduğu toplumun gerektirdiği bilgi, beceri ve davranışları kazanabilmeleri için gerçekleştirilen düzenli, örgütlü eğitim faaliyetlerine verilen isimdir. Genel olarak kullanılan bu ismin yanı sıra “yaygın eğitim”, “toplum eğitimi” gibi adlarla da anıldığı bilinmektedir. Bu eğitim bireylerin ilgi, istek ve becerileri doğrultusunda ekonomik, toplumsal-kültürel gelişimlerini sağlayıcı nitelikte yapılmaktadır. Ayrıca sınırlı bir süre ile belirli düzeylerde yaşam boyu yapılan eğitim, öğretim, üretim, rehberlik ve uygulama etkinlikleri çerçevesinde açılan kurslar vasıtasıyla da toplum eğitimi verilmiştir.

Birinci Dünya Savaşı'na İtilâf Devletleri safında giren Osmanlı Devleti, bu savaştan yenik olarak çıkmıştır. Savaşın ekonomik kayıplarının yanı sıra asıl büyük kayıp bu savaşa katılan ülkenin yetişmiş beyin gücünün tamamına yakınının kaybedilmiş olmasıdır. 1 Eylül 1939 tarihinde Almanya'nın Polonya'yı işgal etmesiyle başlayan II. Dünya Savaşı da Anadolu'da eğitim faaliyetlerini sekteye uğratmıştır. Bu savaşa girmeyen Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde savaş sonrası sürecin hemen akabinde toplumsal eğitim adına adımlar atılmıştır. Bu adımların en önemlilerinden birini teşkil eden yaygın eğitim faaliyetleri ve halkın topyekûn eğitilmesi de hayati unsurlardan biri olarak görülmüştür.

* Dr., Abdullahkara01@gmail.com. Orcid: 0000-0002-9771-7950

Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye’de halk eğitimi ile ilgili çalışmalara ilk olarak Türk Ocaklarında başlanmıştır. Osmanlı Devleti döneminde kurulan Türk Ocakları, Anadolu’da halk eğitimi konusunda büyük görevler üstlenmiştir. Türk Ocakları Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulduktan sonra da bir süre daha varlığını sürdürmüştür. Bu kurumun 1931 yılında kendini feshetmesinden sonra halk eğitimi görevi “Halkevleri” tarafından üstlenilmiştir. Çalışmada öncelikli olarak Adana Halkevi, daha sonra bir alt birim olarak köy, kasaba, mahalle düzeyindeki yerleşim birimlerinde faaliyet gösteren halkodaları üzerinde durulacaktır. Temin edilen arşiv belgeleri ışığında 1947-1951 yılları arasında Adana’da açılan halkevi ve halkodalarının faaliyetleri irdelenecektir. Latin harflerinin daha geniş tabana yayılması ve yaygınlaştırılması için yapılan faaliyetler ve bunların sonuçlarının değerlendirilmesine yer verilecektir. Ayrıca bu çalışma ile Çukurova’da halk eğitiminde, halkevi ve halkodalarının üstlendikleri rolün önemine vurgu yapılarak sonraki çalışmalara ışık tutması sağlanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Adana, Halkevi, Halkodaları, Halk Eğitimi Faaliyetleri, Yaygın Eğitim.

AN EXAMPLE OF NUMBER OF EDUCATION IN THE REGION OF ÇUKUROVA: READING AND WRITING ACTIVITIES OF ADANA PUBLIC HOUSE AND PUBLIC ROOMS

ABSTRACT

Public education is the name given to regular and organized educational activities carried out so that individuals who are out of formal education can acquire the knowledge, skills and behaviors required by their age and society. In addition to this generally used name, it is known that it is also known as “non-formal education” and “community education”. This training is carried out in a way that ensures the economic, social-cultural development of individuals in line with their interests, desires and skills. In addition, community education was provided through courses opened within the framework of life-long education, training, production, guidance and application activities at certain levels for a limited period of time. The Ottoman Empire, which entered the First World War on the side of the Allied Powers, was defeated in this war. In addition to the economic losses of the war, the main loss is the loss of almost all of the trained brain power of the country participating in

this war. World War II began with the German invasion of Poland on September 1, 1939. World War II also interrupted educational activities in Anatolia. The Republic of Turkey, which did not enter this war, took steps in the name of social education immediately after the conflict. Non-formal education activities, which form the basis of our subject, and the general education of the public were also important. In the first years of the Republic, studies on public education in Turkey were first started in the Turkish Hearths. The Turkish Hearths, which were established in the Ottoman period, undertook great tasks in the field of public education in Anatolia. Turkish Quarries continued to exist for a while after the establishment of the new Turkish Republic. After this game was dissolved in 1931, the public business was undertaken by the Community Centers. In the study, primarily Adana Community Center, then as a sub-unit, the community rooms operating in village, town and neighborhood level settlements will be emphasized. In the light of the archival documents provided, the activities of the community centers and community rooms opened in Adana between 1947-1951 will be examined. The activities carried out for the dissemination and dissemination of Latin letters to a wider base and the evaluation of their results will be made. In addition, with this study, the importance of the role of Community Centers and Community Rooms in public education in Çukurova will be emphasized and it will shed light on future studies.

Key Words: Adana, Community Center, Community Rooms, Public Education Activities, Non-Formal Education.

GİRİŞ

1913 yılında gerçekleştirilen bir darbeyle yönetime el koyan İttihat ve Terakki Cemiyeti, Osmanlıdaki diğer siyasi partilerin faaliyetlerini kısıtlayarak veya yöneticilerini İstanbul dışına sürerek ülkede tek partiden oluşan bir yönetim oluşturmuştur. Bahsi geçen dönemde bir savaşın yaklaştığının farkında olan ittihatçılar, politik yalnızlığa son vermek adına kendilerine müttefik aramaya başlamışlardır. İlk olarak İtilaf bloğunda bulunan İngiltere ve Fransa'ya gidilmiş fakat bu girişimleri olumlu sonuçlanmamıştır. Bu durum İngiliz ve Fransızların, Osmanlı ve Orta Doğu toprakları üzerinde planları olmasından kaynaklanmıştır. Nitekim ilerleyen zamanlarda bu iki devlet Mısır'da (Sykes-Picot Antlaşması, 29 Nisan 1916) Orta Doğu topraklarının taksimi için gizli bir anlaşma yapmışlardır. Buna karşılık yalnız kalan İttihat ve Terakki ise Osmanlıyı yanında savaşa sokmak için ilişkilerini geliştirmeye çalışan Almanya ile yakınlaşmak zorunda kalmıştır. Bunun neticesinde 2 Ağustos 1914 tarihinde gizli olmak şartıyla bir Türk-Alman ittifakı imzalanmıştır. Savaş başladığında Osmanlı tarafsız olduğunu ilan etmiş ve bu fırsattan istifade ederek kapitülasyonları da kaldırdığını duyurmuştur. Sonrasında Osmanlının savaşa katılması için gereken kıvılcım İtilaf Devletlerinin donanmasından

kaçan Goben ve Breslau isimli Alman savaş gemilerinin Osmanlıya sığınıp akabinde gemilerin mürettebatı değiştirilmeden Yavuz ve Midilli adını alarak Osmanlı donanmasına katılmış olması da Almanlara Osmanlı'yı savaşa sokacak gerekçeyi yaratma fırsatı vermiştir.⁴²⁷

29-30 Ekim gecesi Karadeniz'e devriye ve tatbikat amacıyla açılan bu gemiler Rusya'nın Odessa ve Sivastopol limanlarını bombalamışlardır. Bu olay neticesinde Rusya ve İtilaf bloğu devletleri Osmanlıya savaş ilan etmişlerdir. Böylece 30 Ekim 1914 yılında Osmanlı I. Dünya Savaşı'na katılmıştır.⁴²⁸ Osmanlı orduları I. Dünya Savaşı'nda yedi cephede mücadele vermişlerdir. Kafkas ve Galiçya cephelerinde Ruslarla, Makedonya'da Yunan ve Fransızlarla, Çanakkale'de İngiltere, Fransa ve İtalya ile Filistin, Suriye ve Irak cephelerinde İngiliz ordularıyla savaşmıştır. Savaşa ABD'nin İtilaf Devletlerinin yanında katılmasıyla birlikte savaş, İtilaf Devletlerinin lehine sonuçlanmıştır. Savaşı sona erdirmek için İtilaf Devletleri ve Osmanlı arasında 30 Ekim 1918 yılında Mondros Ateşkes Antlaşması imzalanmıştır. Bu ateşkes antlaşmasının içerisinde Osmanlı açısından çok ağır maddeler bulunuyordu. Özellikle 7. ve 24. maddeler Osmanlı Devletini âdeta yok sayıyordu. Başlayan işgaller ile birlikte İtilaf Devletlerinin gerçek amaçları da gün yüzüne çıkınca, Türk millî kurtuluş hareketinin başlaması kaçınılmaz olmuştur.⁴²⁹ Türk Millî Mücadele'si başarıyla sonuçlanınca Atatürk fiili savaşın sona erdiğini ve asıl savaşın cehalete karşı verileceğini vurgulayarak halkın okuryazar hale gelmesi için önce okuma ve yazma hususunda bazı çalışmalar yapmıştır. Çünkü Türk milleti hemen hemen bütün yetişmiş beyin gücünü Çanakkale ve diğer cephelerde şehit vermiştir. Bu doğrultuda Atatürk, topyekûn bir eğitim seferberliği için ilk olarak 1928 yılında Latin harflerine geçerek harf devrimini gerçekleştiren sonrasında bunları halka öğretmek için "Millet Mektepleri" teşkilatını kurmuştur. Akabinde istediği verimi alamadığını öne sürerek birer kültür kurumu olarak devrimlere halkı alıştırma amacıyla Halkevleri teşkilatını kurmuştur.

Cumhuriyetin kurulduğu ilk yıllarda ülkede okuma ve yazma istatistiklerine bakıldığında; 1927 yılında okuryazarlık oranı, kadınlarda %4, erkeklerde %13 ve ülkenin genel nüfusuna göre %8.16 dır. Bu oranın %5-6'sı eski yazıyı (Osmanlıca) bilen Türklerden, geri kalanı da gayrimüslimlerden ve öteki dillerden oluşmuştur. Şehirlerdeki okuryazarlık oranı %30 iken bu

⁴²⁷ Ali İhsan Sâbis, **Birinci Dünya Harbi**, C I-III. İstanbul 1990, s.91/ <https://Çanakkale.kutuphane.gov.tr/TR-84183/Osmanli-devletinin-savasa-girmesi.html> Erişim Tarihi: 22.11.2021.

⁴²⁸ **Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi**, haz. Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, C I-VIII., Ankara 1967, s. 86

⁴²⁹ Resul Yavuz, **Mondros Ateşkes Antlaşmasından Sevr Barış Antlaşmasına Giden Süreçte Türk Diplomasisi**, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, İzmir 2016, s. 127-230.

oran köylerde %6 civarındadır.⁴³⁰ Harf devrimi yapıldıktan sonra Latin harflerinin öğretimi ve yaygınlaştırılması amacıyla büyük bir eğitim seferberliği başlatılmıştır. Eski alfabe ile okuma yazma oranları düşük seviyelerde olduğu görülmüş ve yeni harflerin öğreniminin kolay olmasından dolayı bu sorunun ortadan kalkacağı düşünülmüştür. Şehirlerde yaşayan nüfusun bir eğitim-öğretim kurumuna erişimi kolay olduğu için yeni alfabeyi öğrenmeleri de zor olmamıştır. Fakat kırsal kesimlerde ve köylerde oturan halkın bir an evvel yeni harfler ile okuma-yazma öğrenmesi için halkın eğitilmesi ihtiyacı doğmuştur. Fakat bu sorunun çözümü için gerek eğitici kadro gerekse de teknik durum buna elverişli değildir.⁴³¹

Türkiye’de 1928-1935 yılları arasında başlatılmış olan okuma yazma seferberliğinin ilk önemli adımını millet mektepleri oluşturmuştur.⁴³² Millet mekteplerinin çabaları sonucunda ülkede altı yaş ve üzeri okuma yazma oranı %15,6’ya çıkarılmış, 2,5 milyon insan okuryazar hâle getirilmiştir. 1945 yılına kadar olan süre zarfında ise okuryazar sayısı 2,1 milyonda kalmıştır. Sonraki on yıldaki istatistiklerde (1945-1955) 4,6 milyon olan okuryazar sayısı 7 milyona ulaşmıştır. 1928 Harf devrimiyle başlayan bu süreçte ilk olarak Millet Mektepleri, daha sonra 1932 yılı itibariyle Halkevleri ve sonrasında da halkevlerine bağlı bir kurum olarak kırsal kesimlerde okuryazar sayısını arttırmak amacıyla açılan halkodaları büyük görevler üstlenmiştir.⁴³³

Halkevlerinin açılışına bakıldığında; 17 Ocak 1932 tarihinde CHP Genel Sekreteri Recep Peker tarafından, CHP idare Heyeti Reisliğine gönderilen bir tebliğatla Halkevlerinin açılışının nasıl yapılacağı bildirilmiş ve diğer illere örnek teşkil etmesi bakımından Ankara Halkevinin açılış programı sunulmuştur.⁴³⁴ Halkevleri ilk olarak 19 Şubat 1932’de 14 ilde kurulmuş ve temel amaç Türk inkılabını köylü ve gençler başta olmak üzere geniş halk kitlelerinin benimsemesi ve bu kitlelere yayılmasını sağlamak olmuştur.⁴³⁵ Halkev-

⁴³⁰ Neriman Tongul, “Harf İnkılabı”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S 53-54, Mayıs-Kasım, Ankara 2004, s. 126; Nuri Yavuz ve Abdullah Kara, “Harf İnkılabının Yaygınlaştırılmasında Erzincan’da Kurulan Halkodalarının Türkçe Okuma-Yazma Faaliyetleri”, *Uluslararası Erzincan Tarihi Sempozyumu 26-28 Eylül*, Erzincan 2019, s. 1976-1977.

⁴³¹ Ali Şimşek, “Türkiye’de Uzaktan Eğitimin Tarihsel Gelişimi” *Çağdaş Eğitim Dergisi*, S 108, 1986, s. 34; Necdet Sakaoğlu, *Osmanlı’dan Günümüze Eğitim Tarihi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2003, s. 192; Kılıç, Eşref, *Halk Eğitiminde Kuram ve Uygulama*, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü İdaresi Yayınları, Ankara 1941, s. 113

⁴³² Mustafa Şahin, “Bir Halk Eğitim Çalışması Örneği Olarak Millet Mektepleri”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C 1, S 2, İzmir 1992, s. 221.

⁴³³ Devlet İstatistik Enstitüsü, *Milli Eğitimde 50 Yıl 1923-1973*, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara 1973, s. 7.

⁴³⁴ Selçuk Duman, *Türk Modernleşme Sürecinde Sivas Halkevi 1933-1951*, Berikan Yayınevi, Ankara 2013, s. 63.

⁴³⁵ Tefvik Çavdar, *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi 1839-1950*, İmge kitabevi, 2013, s. 350;

lerinin açılışı, vilayet, kaza, bucak veya köy ocaklarında bulunan CHP İdare Heyetinin görevi olmuştur. Bir yerde halkevi açılabilmesi için gereken şartlar şu şekilde sıralanmıştır: üç şubenin kuruluşuna yetecek kadar üye sayısına sahip olmak, Halkevinin açılacağı binanın, en az iki yüz kişilik salonu, avlusu, kütüphanesi bulunmasının yanında binayı bu şartlara uygun en kullanışlı ve tasarruflu şekilde düzenlemek, en az bir odacı, bir memur aylığı ve diğer gerekli harcamaları karşılayacak bir bütçe ayırmaktır.⁴³⁶ Bu şartların yerine getirilmesi için 19 Şubat 1932'de ilk kez açılan 14 Halkevinin açılışına yetişmeyen Halkevlerinin, ikinci kez hep birlikte ve aynı günde açılma merasimi yapılması için CHP Genel Sekreterliği tarafından beklenmesi istenmiştir.⁴³⁷ İkinci kez açılacak olan 20 halkevi için 17 Haziran 1932 tarihi ön görülmüşse de bugünün Ankara Gazi koşusuna denk gelmesi nedeniyle yeni halkevlerinin açılış merasimi 24 Haziran 1932 tarihine ertelenmiştir.⁴³⁸

19 Şubat ve 24 Haziran 1932'de ülke çapında açılan halkevleri; Afyon, Ankara, Antalya, Aydın, Bilecik, Bolu, Bursa, Çanakkale, Denizli, Diyarbakır, Edirne, Eskişehir, Gaziantep, Giresun, İçel, İstanbul, İzmir, Kastamonu, Kayseri, Kırklareli, Kocaeli, Konya, Kütahya, Malatya, Ordu, Rize, Samsun, Sinop, Şebinkarahisar, Tekirdağ, Trabzon, Van, Yozgat, Zonguldak olmuştur.⁴³⁹ Adanada halkevi açılışı gecikmiştir. Fakat 19 Şubat 1933 yılına kadar Adana'da bir halkevi açılacağı ve hazırlıkların bu yönde olduğu vurgulanmıştır.⁴⁴⁰ Halkevi açılışına bütün vatandaşların katılımını sağlamak için törenin halkevlerinin açılış tarihi olan 19 Şubat 1933 yılını takip eden ilk Cuma günü yani 24 Şubat 1933 tarihinde açılışın yapılacağı bildirilmiştir.⁴⁴¹ CHP yurt genelinde üçüncü kez olmak üzere toplu şekilde Adana, Aksaray, Balıkesir, Çankırı, Çorum, Erzincan, Gümüşhane, Isparta, Kars, Manisa, Mersin, Muğla, Niğde, Sivas, Tokat şehirleri ile Bafra, Bayburt, Alaiye, İnebolu, Nazilli ve Urla kazalarında yeni Halkevlerini açmıştır.⁴⁴²

Erol Turgut, **Halkevleri ve Halk Eğitimi (1932-1950)**, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1998, s. 14; Eminoğlu Malkoç, **Devrimin Kültür Fidanlığı Halkevleri ve Kadıköy Halkevi**, Derlem Yayınları, İstanbul 2009, s. 14.

⁴³⁶ CHP Halkevleri İdare ve Teşkilât Talimatnamesi, s. 3.

⁴³⁷ **Cumhuriyet Halk Fırkası Kâtibi Umumiliğinin Fırka Teşkilâtına Tebligatı**, Tamim No: 21, C 1, s. 17.

⁴³⁸ **Cumhuriyet Halk Fırkası Kâtibi Umumiliğinin Fırka Teşkilâtına Tebligatı**, Tamim No: 77, C 1, s. 51.

⁴³⁹ **Cumhuriyet Halk Fırkası Kâtibi Umumiliğinin Fırka Teşkilâtına Tebligatı**, Tamim No: 19, C 2, s. 13.

⁴⁴⁰ "Halkevi Açılıyor", **Yeni Adana Gazetesi**, 7 Şubat 1933, S 3326, Yıl: 15, s. 1.

⁴⁴¹ **Cumhuriyet Halk Fırkası Kâtibi Umumiliğinin Fırka Teşkilâtına Tebligatı**, Tamim No: 25, C 2, s. 18.

⁴⁴² **BCA**, 030.10.0.0/117.817.4.

Adana İli Halkevi ve Halkodalarının Türkçe Okuma-Yazma Faaliyetleri

Akdeniz Bölgesi'nde halkevi ve halkodaları aracılığıyla Türkçe okuma-yazma kursu açılmış olan illerden biri de Adana'dır. Adana halkevinin açılışı o dönem Adana'da faaliyet gösteren *Yeni Adana* gazetesinde şu şekilde ilan edilmiştir: *Şehrimiz Halkevinin açılması için bütün hazırlıklar ikmal edilerek yapılacak olan merasim tespit edilmiştir. Halkevi yarın açılacaktır. Evvelce de yazdığımız gibi yapılacak olan merasime herkes davetlidir.*⁴⁴³ Adana Halkevi 24 Şubat 1933 tarihinde halkın katılımıyla coşkulu gösteriler eşliğinde açılmıştır.⁴⁴⁴ Adana Halkevi 1933 yılında açıldıktan sonra bütün şubeleri ile çalışmaya başlamıştır. 1940 ve sonrasında şehir dışında yaşayan halkın da halkevinin sunduğu hizmetlerden istifade edebilmeleri için yurt genelinde köy ve kasabalarda faaliyet göstermesi için halkodaları açılmıştır.

Adana'daki halkodalarının Türkçe okuma-yazma kursları ile ilgili arşiv kaynaklarından tespit edilen belgelerde 1946 yılından itibaren kurs açma hazırlıklarına başlandığı görülmüştür. 1946 yılından önceki döneme ait Türkçe okuma-yazma çalışmalarına dair kaynak bulunmadığı için bahsi geçen yıldan itibaren değerlendirme yapılmıştır. Adana'da yürütülen halkevi ve halkodaları kursları dönemin Türkiye'sinin nasıl bir dönüşüm içerisinde olduğunu gösterir mahiyettedir.

CHP Genel Sekreterliğinden Adana CHP İl İdare Kurulu Başkanlığına 10.12.1946 tarihinde gönderilen resmî yazıda, 1947 yılı birinci devresi için Adana ili genelinde 9 yerde açılacak Türkçe okuma-yazma kurslarının çalışma şartları belirlenmiştir. Buna göre; il genelinde okuryazar olmayan, örgün eğitim dışında kalan vatandaşlara ve çocuklara eğitim vermek amacıyla 9 yerde Türkçe okuma-yazma kursu açılması için hazırlıklar yapılması istenmiştir. Kursların tecrübeli ilkökul öğretmenleri vasıtası ile halkevleri veya halkodalarının elverişli bir odasında yapılması planlanmıştır. Türkçe okuma-yazma kurslarının iki devre olarak yapılacağı, kursların ilk devresi 5 ay sürecek ve bir ay ara verildikten sonra ikinci devre kurs faaliyetlerine devam edileceği kararlaştırılmıştır. Kurs verecek öğretmenler için aylık 25 lira maaş verilecek,⁴⁴⁵ kurs masrafları (ısınma, aydınlatma ve öğrencilere kırtasiye yardımı) için gönderilecek 50 liralık ödenek öğretmen tarafından harcanacak ve yapılan harcamalar belgelendirilecektir. Ayrıca parti teşkilatı dışında bağımsız olarak halkın kendi imkânları ile açılan ve kurs yapılmasına elverişli, halkevleri ve halkodaları dışındaki birimlerde açılan kursların, öğretmenin

⁴⁴³ "Halkevi Yarın Merasimle Açılacak", *Yeni Adana Gazetesi*, 23 Şubat 1933, S 3340, Yıl: 15, s. 1.

⁴⁴⁴ "Adana Halkevi", *Görüşler Kültür Dergisi*, Cumhuriyetin 15. Yıldönümü Onuruna Özel Sayı, s. 16.

⁴⁴⁵ BCA, 490-1-0-0_1058-1063-1-73.

başkanlığında esaslara uyulmak şartıyla uygulanması ve masraflarının karşılanması kabul edilmiştir. Kurslarda görevlendirilecek öğretmenler açılacak kurs için azami 10 öğrenci toplamak zorundadır. Yeterli kursiyer bulamayan öğretmenler ya değiştirilip yerine başka bir öğretmen görevlendirilecek ya da kurs başka yere taşınacaktır. Bu kapsamda Adana'da 9 yerde açılacak kurslar için gerekli olan ilk dört aylık öğretmen maaşları ve ilk beş aylık kurs masrafları için toplam 1200 lira CHP Adana İl İdare Kurulu Başkanlığına gönderilmiş ve her devre sonunda söz konusu ödeneklerin nerelerde harcandığının bildirilmesi istenmiştir.⁴⁴⁶

Bu bilgilerden halkevlerinin ve halkodalarının masraflarının merkezden belirlendiği ve tahsis edildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca görevlendirilen eğitici bu konuda tam yetkili kılınarak işlerin kolaylaştırılması da planlanmıştır. Açılacak kursların talebe göre oluşturulduğu ve bu konuda öğretmene yetki verildiği de görülmektedir.

Tablo: 1 Adana'da 1947 Yılında Türkçe Okuma-yazma Kursu Açacak Halkevi ve Halkodalarının İsimleri⁴⁴⁷

Halkevi Adı	Halkodası Adı
Adana Halkevi	Karataş (İskele) Halkodası
Ceyhan Halkevi	Misis Halkodası
	Naşidiye (Hayriye) Halkodası
	Mihmandar Halkodası (Merkez)
	İncirlik Halkodası (Merkez)
	Mersin Halkodası (Ceyhan)
	Sarıbahçe Halkodası (Ceyhan)

CHP Genel Sekreterliği, yazının Millî Eğitim Müdürlüğüne, müfettişliklere, halkodası ve halkevlerine iletilip hemen faaliyetlere başlanmasını istemiştir.⁴⁴⁸ Böylece Adana genelinde 1947 yılı itibarıyla halkodaları ve halkevlerinde Türkçe okuma-yazma faaliyetlerine başlanmıştır. CHP Seyhan İl İdare Kurulu Başkanlığı 02.01.1947 tarihinde CHP Genel Sekreterliğine 9 yerde açılacak Türkçe okuma-yazma kurslarının öğretmen ücreti ve kurs

⁴⁴⁶ BCA, 490-1-0-0_1058-1063-1-74.

⁴⁴⁷ **CHP Halkevleri ve Halkodalarının 1940 Çalışmaları**, s. 83-84; Celaleddin Erdoğan, **Adana Halkevi (1933-1951)**, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir 2017, s. 84-85.

⁴⁴⁸ BCA, 490-1-0-0_1058-1063-1-75.

masrafı olan 1350 liralık ödeneğin teslim alınmış olduğunu bildirmiştir.⁴⁴⁹ Gönderilen ödenekler gerekli yerlere ulaştırılmış ve faaliyetler hızlandırılmıştır. Fakat Genel Sekreterlik 21.08.1947 tarihinde CHP Adana İl İdare Kurulu Başkanlığına gönderdiği yazıda, Adana genelinde açılan Türkçe okuma-yazma kurslarının istenilen düzeyde olmadığı ve yeniden yapılacak bir çalışma ile katılımın artırılması istenmiştir.⁴⁵⁰

Kurslara katılımın az olmasının sebebi olarak yörede yaşayan insanların çiftçilik veya mevsimlik işçi olarak pamuk tarlalarında çalışmaları gösterilebilir. Bu duruma örnek olarak Ceyhan'a bağlı Mersin Halkodası 06.09.1947 tarihinde Genel Sekreterliğe gönderdiği yazıda, bölgedeki öğrencilerin, mevsimlik işçi olarak koza ve pamuk toplamak için aileleri ile çalıştıklarından dolayı, açılacak Türkçe okuma-yazma kursunun ikinci devresinin ekim ayından itibaren yapılması talep edilmiştir.⁴⁵¹ Bu durumu yaşayan diğer bir halkodası ise Karataş Bucağı İskele Halkodasıdır. Gönderilen yazıya istinaden ikinci devre Türkçe okuma kursu çalışmalarının ekim ayından itibaren başlatılacağı bildirilmiştir.⁴⁵² Karataş Halkodasındaki ikinci devre kurs çalışmaları için de 31.08.1948 tarihinde 200 lira ödenek gönderilmiştir.⁴⁵³

Halkevleri ve halkodalarının işleyişinde Türkiye genelinde benzer aksaklıklar yaşanmıştır. Bu aksaklıkların giderilmesi için aksaklığın yaşandığı bölgeden rapor talep edilmiş ve bu doğrultuda çözümler üretilmiştir. Adana'da yaşanan durum bölgenin temel geçim kaynağının tarım olması dolayısıyla ekim -biçim dönemlerinde kurslara katılımcı sağlanamamıştır. Bu sorun kursların takviminin değiştirilmesiyle çözüme kavuşmuştur.

CHP Genel Sekreterliği tarafından 25 Ağustos 1948 tarihinde Adana İl İdare Kurulu Başkanlığına gönderilen bir yazıda, Misis, İncirlik ve Mersin Halkodalarının⁴⁵⁴ 1947 yılı ikinci ve 1948 yılı birinci devre Türkçe okuma-yazma kursu çalışma sonuçlarının bildirilmediği ve 1948 yılı Eylül devresi çalışmalarının başlatılabilmesi için adı geçen mahallerde bulunan halkodalarının çalışma sonuçlarını acil bir şekilde bildirmeleri istenmiştir.⁴⁵⁵ Bu isteğe cevap verilip verilmediği konusunda ise herhangi bir arşiv belgesine rastlanmamıştır. Fakat bu bilgi kursların sürekli raporlar yoluyla denetlendiğini göstermektedir.

Adana (Seyhan) İl Millî Eğitim Müdürü Şefik Ergündüz'ün 05.01.1949

⁴⁴⁹ BCA, 490-1-0-0_1058-1063-1-70.

⁴⁵⁰ BCA, 490-1-0-0_1058-1063-1-56.

⁴⁵¹ BCA, 490-1-0-0_1058-1063-1-51.

⁴⁵² BCA, 490-1-0-0_1058-1063-1-50.

⁴⁵³ BCA, 490-1-0-0_1058-1063-1-43.

⁴⁵⁴ Erdoğan, *agt.*, s. 84.

⁴⁵⁵ BCA, 490-1-0-0_1058-1063-1-46.

tarihinde CHP Genel Sekreterliğine gönderdiği yazıda, İl genelinde açılması planlanan Türkçe okuma-yazma kursunun Eti Türklerinin yaşadığı mahallerde açılması, çalışmak üzere 15 öğretmenin görevlendirilmesi ve ödeneklerinin CHP Genel Sekreterliği ya da Milli Eğitim Müdürlüğü kanalıyla ödemesi istenmiştir. Kurs açılacak yerlerin tablosu ve ödenek ihtiyacı aşağıda gösterilmektedir. Bu bilgide geçen Eti Türklerinden kasıt Arap Alevileridir.⁴⁵⁶

Tablo: 2 Eti Türkleri (Arap Alevileri)’nin Bulunduğu Mahallerde Açılan Türkçe Kurslarının İsimleri⁴⁵⁷

Kursun Açılacağı Yer	Dershane Sayısı	Kurs Masrafı	Öğretmen Ücreti	Toplam
Adana Halkevi	2	100 lira	200 lira	300 lira
Adana Merkez- Güneşli Halkodası	2	100 lira	200 lira	300 lira
Adana Merkez- Akkapı Halkodası	2	100 lira	200 lira	300 lira
Adana Merkez-Toros Halkodası	2	100 lira	200 lira	300 lira
Adana Merkez- Yamaçlı Halkodası	2	100 lira	200 lira	300 lira
Adana Merkez-Ziya Gökalp Halkodası	2	100 lira	200 lira	300 lira
Adana Hapishanesi	1	50 lira	100 lira	150 lira
Ceyhan Halkevi	2	100 lira	200 lira	300 lira
Toplam	15			2250 lira

Tablodan görüldüğü üzere, Adana’da merkez ilçelerde yaşayan Arap Alevi’si vatandaşların yoğun olduğu bölgelerde açılan Türkçe okuma- yazma kursları ve gönderilen ödenek miktarları verilmiştir. Ayrıca cezaevinde de Türkçe okuma-yazma kursu açılmıştır. Cezaevinde 1 kurs diğer mahallerde 2’şer olmak üzere toplamda 15 kurs açılmıştır. Bahsi geçen kurslara 100’er lira kurs masrafı 200’er lira öğretmen ücreti toplamda ise 2250 lira ödenek gönderildiği görülmüştür.

⁴⁵⁶ Ayrıntılı bilgi için bk. Mehmet Şahingöz, Tekin Önal, “Hazırlanan Raporlara Göre Cumhuriyetin İlk Yıllarında Devletin Arap Alevilerine (Nusayriler) Yaklaşımı”, **IV. Uluslararası Alevilik ve Bektaşılık Sempozyumu (18-20 Ekim 2018 Ankara) Bildiriler Kitabı**, Editörler: Doç. Dr. Orhan Kurtoglu Dr. Ayşe Çamkara Erginer C 1, Ankara 2018, s. 479-489.

⁴⁵⁷ **BCA**, 490-1-0-0_1058-1063-1-36.

Adana'nın Bahçe ilçesine bağlı Hasanbeyli Halkodası Başkanı Ahmet Doğan 29.01.1950 tarihinde CHP Genel Sekreterliğine gönderdiği yazıda, köyde yerleşim birimlerinin düzensizliği ve bahsi geçen yılda yaşanan iklim olaylarından dolayı zirai faaliyetlerin geç başlanması nedeniyle Türkçe okuma-yazma kursu faaliyetlerinin yapılamayacağını bildirmiştir.⁴⁵⁸ Bu bilgiden yalnızca iklim şartlarının değil yerleşim yerlerinin durumlarının da kursların işleyişini etkilediği görülmüştür.

Kurs açılan yerlerden biri de Kadirli ilçesidir. Kadirli Halkodası başkanı Mustafa Biçer 10.01.1950 tarihinde CHP Genel Sekreterliğine kurs için yeterli başvuru sayısına ulaştıklarını ve kurs açtıklarını bildirmiştir. Kursun İlkokul öğretmeni Hüseyin Anıl tarafından yapılacağı belirtilerek gerekli ödeneğin gönderilmesi talep edilmiştir.⁴⁵⁹ 28.01.1950 tarihinde Genel Sekreterlik öğretmen ücreti ve kurs masrafının karşılığı olan 200 liralık ödeneği göndermiştir.⁴⁶⁰ Bu bilgiyle kurs açılmasında tam yetki verilen öğretmenlerin çabaları sonucunda oluşan kursların olduğu görülmüştür.

Kurs açma talebinde bulunan yerlerden biri de Ceyhan'a bağlı Sarıbahçe Köyüdür. CHP Halkodası Başkanı Mustafa Topçubaşı 24.01.1950 tarihinde CHP Genel Sekreterliğine gönderdiği yazıda, Sarıbahçe köyünde okul çağı dışında olup okuma-yazma bilmeyen 150 kadın ve erkeğin bulunduğunu ve Türkçe okuma-yazma kursunda Başöğretmen Hüseyin Okay ve Eşi Baniye Okay'ın görev alacaklarını bildirmiştir.⁴⁶¹ Ceyhan'ın diğer bir halkodası olan Mercimek köyü halkodası Başkanı Esat Demirel, 19.01.1950 tarihinde 27.12.1949 tarihli yazıya cevaben, Türkçe okuma-yazma faaliyetlerinin ilkokul başöğretmeni Ahmet Genç tarafından 70 öğrencinin katılımıyla başlatılacağı bildirilmiştir.⁴⁶² Genel Sekreterlik Mercimek Köyü Halkodasının Türkçe okuma-yazma kursu için yapmış olduğu hazırlıkları yeterli bulmuş ve 28.01.1950 tarihinde Halkodası başkanlığına gerekli 200 lira ödeneğin gönderildiğini ve çalışmaların takip edileceğini bildirmiştir.⁴⁶³

Yukarıda belirtilen taleplere istinaden CHP Genel Sekreterliğince, 02.09.1950 tarihinde Ceyhan ilçesine bağlı Sarıbahçe Köyü Halkodası ve Mercimek köyü halkodası⁴⁶⁴ Türkçe okuma-yazma faaliyetleri için lazım gelen 200 liralık öğretmen maaşları ve 600 liralık kurs masrafları Türkiye İş Bankası kanalı ile gönderilmiştir.⁴⁶⁵ Bu bilgilerden halkodası çalışmaları-

⁴⁵⁸ BCA, 490-1-0-0_1058-1063-1-30.

⁴⁵⁹ BCA, 490-1-0-0_1058-1063-1-28.

⁴⁶⁰ BCA, 490-1-0-0_1058-1063-1-23.

⁴⁶¹ BCA, 490-1-0-0_1058-1063-1-26.

⁴⁶² BCA, 490-1-0-0_1058-1063-1-27.

⁴⁶³ BCA, 490-1-0-0_1058-1063-1-24.

⁴⁶⁴ Erdoğan, agt, s. 84.

⁴⁶⁵ BCA, 490-1-0-0_1058-1063-1-21.

na oldukça önem verildiği katılım olması durumunda her türlü fedakarlığın yapıldığı görülmüştür. Talepler ve raporlar doğrultusunda gerekli destekler ivedi şekilde yerine getirilmiş, kursların açılması sağlanmıştır.

Türkçe okuma-yazma kursu açılması uygun görülen yerlerin yanı sıra Türkçe okuma-yazma kursu açma isteği uygun bulunmayan yerlerinde olduğu görülmektedir. Karaisalı'ya bağlı Karayusuflu köyü halkodası da Adana'da Türkçe okuma-yazma faaliyetlerine katılmış halkodalarından biridir. 23.01.1950 tarihinde halkodası Başkanı Mustafa Özakil tarafından Genel Sekreterliğe gönderilen yazıda 40 vatandaşın katılımıyla kurs açtıklarını bildirmiştir.⁴⁶⁶ Genel Sekreterlik tarafından Karayusuflu Köyü Halkodasında Türkçe okuma-yazma faaliyetleri için gerekli koşulların sağlanmasında geç kalındığı için ilgili yıl için kurs açılması uygun görülmemiştir.⁴⁶⁷

Kozan'a bağlı Tepecikören halkodası Başkanı Hacı Yavuz'un CHP Genel Sekreterliğine 22.01.1950 tarihinde gönderdiği yazıda, 30 vatandaşın Türkçe okuma-yazma kursuna kaydedildiğini ve kursun devamı için ödeneğe ihtiyaçlarının olduğunu bildirmiştir.⁴⁶⁸ Genel Sekreterlik aynı şekilde 01.03.1950 tarihinde Türkçe okuma-yazma faaliyetleri için gerekli koşulların sağlanmasında geç kalındığından dolayı ilgili dönemde okuma-yazma kursunun açılmasının uygun görülmediğini bildirmiştir.⁴⁶⁹

1950 yılında Osmaniye ilçesinde de Türkçe okuma-yazma faaliyetleri yürütülmüştür. Cevdetiye köyü halkodasının⁴⁷⁰ 21.01.1950 tarihinde okuma-yazma kursu açmak için gerekli koşulların sağlandığını ve 1 Şubattan itibaren 40 kişiyle kursa başlanacağını bildirerek gerekli ödeneğin gönderilmesini talebine⁴⁷¹ rağmen bu talep de geç kalındığı için kabul edilmemiştir.⁴⁷² Aynı şekilde Saimbeyli halkodası da 15.02.1950 Türkçe okuma-yazma kursu açmak için gerekli şartların 87 öğrenci ile sağlandığı bildirmiştir. Okuma-yazma faaliyetleri için gerekli olan 200 liralık ödeneğin gönderilmesi halinde öğrenime acil bir şekilde başlamak istemiş,⁴⁷³ ancak 01.03.1950 tarihinde Genel Sekreterlik Saimbeyli halkodasının Türkçe okuma-yazma kursu açma isteğine de aynı sebeplerle kursun açılmasının uygun görülmediğini bildirmiştir.⁴⁷⁴ Bu bilgilerden anlaşılacağı üzere kursların takvimine riayet

⁴⁶⁶ BCA, 490-1-0-0_1058-1063-1-15.

⁴⁶⁷ BCA, 490-1-0-0_1058-1063-1-14.

⁴⁶⁸ BCA, 490-1-0-0_1058-1063-1-13.

⁴⁶⁹ BCA, 490-1-0-0_1058-1063-1-12.

⁴⁷⁰ Celaleddin Erdoğan, *agt.*, s. 84.

⁴⁷¹ BCA, 490-1-0-0_1058-1063-1-11.

⁴⁷² BCA, 490-1-0-0_1058-1063-1-10.

⁴⁷³ BCA, 490-1-0-0_1058-1063-1-7.

⁴⁷⁴ BCA, 490-1-0-0_1058-1063-1-6.

edildiği ve uygun zamanlama olmaması durumunda kurs açılmasının reddedildiği de görülmüştür.

1950 yılı Mart ayı başında Genel Sekreterlik tarafından tüm il idare kullarına bir yazı gönderilmiştir. CHP Genel Sekreterliğinden 01.03.1950 tarihinde CHP Adana (Seyhan) İl İdare Kuruluna gönderilen yazıda, alınan yeni kararlar Türkçe okuma-yazma faaliyetlerinin bir devreye indirildiği ve Türkçe okuma-yazma faaliyetlerinin yapılacağı mahallere gerekli ödeneğin gönderildiği bildirilmiştir. Gönderilen bu ödeneklerin okuma-yazma faaliyetleri için harcanmasını, bu harcamaların Millî Eğitim kademeleri ve parti müfettişleri tarafından takip olunacağı, Adana genelinde ödenek gönderilen mahalleri de şu şekilde sıralamıştır:⁴⁷⁵ Seyhan'a bağlı Ceyhan halkevi, Ceyhan'a bağlı Mercimek köyü halkodası, Ceyhan'a bağlı Sarıbahçe köyü, Seyhan'a bağlı Kadırlı halkodası.⁴⁷⁶

CHP Seyhan İl İdare Kurulu Başkan Vekili Dr. Orhan Toroslu CHP Genel Sekreterliğine gönderdiği 30.06.1950 tarihli yazıda; Kadırlı, Ceyhan'a bağlı Sarıbahçe ve Mercimek halkodalarına 200 liradan toplam 600 lira, Ceyhan ilçesi halkevine 200 lira, Saimbeyli halkodası masrafları için 200 lira gönderildiğini bildirmiştir.⁴⁷⁷

Adana ilinde halkodaları tarafından yürütülen Türkçe okuma-yazma kursları genel anlamda başarılı olmuştur denilebilir. Türkiye'nin birçok bölgesinde olduğu gibi Adana genelinde de halkevi ve halkodalarının işleyişinde aksaklıklar olduğu bu aksaklıkların da bölgenin durumu gözetilerek çözüldüğü görülmüştür. Adana'da yaşanan aksaklıkların genel sebebini iklim şartları ve tarımsal faaliyetler belirlemiştir. Dönem itibariyle yeni kurulmuş bir devletin en çok önem verdiği konulardan birini tarım oluşturmuştur. Tarım faaliyetlerinin aksamaması ise uygun görülmemiştir. Bu sebeple kursların takviminde değişiklikler yapılmış ve kurslara katılımlar da bu sayede sağlanmıştır. Yeniden planlanan kursların takvimine son derece riayet edilmiş yeterli zamanın olmadığı durumlarda kurs açılmasına izin verilmemiştir. Kursların giderlerinin tamamının merkezden sağlanması ilerleyen dönemlerde birtakım sorunlara yol açmıştır. Mecliste oluşan muhalefet bu konuda iktidarda olan partiye eleştiriler yönetmiştir.

SONUÇ

Geçmişten günümüze toplumların gelişmesinde yaygın eğitim büyük öneme sahip olmuştur. XVII. yüzyıldan itibaren gelişen Avrupa'ya ayak uydurmaya çalışan ve bu doğrultuda ordudan başlamak üzere çok sayıda kalifi-

⁴⁷⁵ BCA, 490-1-0-0_1058-1063-1-8.

⁴⁷⁶ BCA, 490-1-0-0_1058-1063-1-9.

⁴⁷⁷ BCA, 490-1-0-0_1058-1063-1-1.

ye insan yetiştiren Osmanlı Devleti XIX. ve XX. yüzyıllarda birçok yetişmiş beyin gücünü girdiği savaşlar sonucunda şehit vermiştir. Osmanlı Devleti yıkılıp yerine Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulunca bu durumun farkında olan Mustafa Kemal ve Cumhuriyet yönetiminin diğer yöneticileri toplumsal değişimin halkı eğitmekten geçtiğini fark etmişlerdir. Bu doğrultuda yapılacak inkılaplara ve toplumsal dönüşüme zemin hazırlamayı amaçlamışlardır. Doğu'da hiçbir toplumun Avrupalı tarzda yönetilmemesi dolayısıyla herhangi bir örneğin olmaması ve toplumsal dönüşüm için getirilecek yeniliklerin hazır olmayan bir topluma uygulanacak olması Anadolu halkının bu reformları kabul etmesini güçleştirmiştir. Bu süreçte toplumun eğitilmesi ve yapılan devrimlerin tabana tam olarak yayılıp anlatılması gerekmektedir. 1928 yılında harf devrimi yapıldıktan sonra yeni harflerin yaygınlaştırılması için Maarif Vekâletine bağlı okullar haricinde yani örgün eğitim dışındaki vatandaşların yeni harflerle tanışması amacıyla yeni bir kurum oluşturulmuştur. Bu ihtiyaç doğrultusunda 1 Ocak 1929 yılında millet mektepleri, daha sonra 19 Şubat 1932'de halkevleri açılmıştır. Bu kurumlar yeni kurulan rejimin kültür atılımları, laikleşme ve çağdaş bir toplum oluşturma çabaları içerisinde önemli bir yer tutmuştur. Şehirlerden kasaba ve köylere doğru gidildikçe halkevlerinin açılabilmesi ve gerekli altyapı mevcut olmadığından halkevi teşkilatı ile ulaşılamayan bölgelere o yerin ihtiyacına uygun bir teşkilatla gidilmesi kararı alınmıştır. Bu karar doğrultusunda CHP'nin 1939 yılında toplanan kongresinde halkodaları teşkilatının kurulmasına karar verilmiştir. 1940 yılına gelindiğinde halkodaları halkevlerinin köyler ve kasabalardaki faaliyetlerini üstlenmek için kurulmuştur. Akdeniz Bölgesi'nde halkodalarının yoğun faaliyette bulunduğu illerden biri de Adana olmuştur. Konumuzun temelini teşkil ettiği için buradan yürütülen okuma-yazma faaliyetleri üzerinde durulmuştur.

Adana ilinde faaliyet göstermiş olan halkodaları tarafından yürütülen Türkçe okuma-yazma kurslarından genel olarak verimli neticeler alındığı görülmüştür. Fakat kurslar yürütülürken kursların mevsimsel iş zamanına denk gelmesinden bazı sıkıntıların yaşandığı görülmüş, kurslara devam konusunda aksaklıklar ortaya çıkmıştır. Fakat kursların tarihlerinde veya saatlerinde yapılan değişiklikler ile bu sorunlar çözülmüş ve halkın bu kurslardan yeterince yararlanmaları sağlanmıştır. İşte Adana örneğinden hareketle o dönemde Türkiye'nin her yerinde halkodaları tarafından açılan Türkçe ve diğer kurslar yeni kurulan devletin halkının yapılan ve yapılacak reformlara hızlı bir şekilde ayak uydurmalarında önemli roller üstlenmiştir. Çok sayıda savaştan çıkmış bir milletin neredeyse bütün birikimini kaybetmiş olması ülke halkının açılan kurslara sıkı sıkıya bağlanmasını sağlamıştır. Toplumun dönüşümünü amaçlayan ve son derece ileri seviyeye ulaşmış bir konumda olan Avrupa'ya ayak uydurma konusunda büyük yol kaydedilmiştir.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

- BCA, 030.10.0.0/117.817.4.
- BCA, 490-1-0-0_1058-1063-1-73.
- BCA, 490-1-0-0_1058-1063-1-74.
- BCA, 490-1-0-0_1058-1063-1-75.
- BCA, 490-1-0-0_1058-1063-1-70.
- BCA, 490-1-0-0_1058-1063-1-56.
- BCA, 490-1-0-0_1058-1063-1-51.
- BCA, 490-1-0-0_1058-1063-1-50.
- BCA, 490-1-0-0_1058-1063-1-43.
- BCA, 490-1-0-0_1058-1063-1-46.
- BCA, 490-1-0-0_1058-1063-1-36.
- BCA, 490-1-0-0_1058-1063-1-30.
- BCA, 490-1-0-0_1058-1063-1-28.
- BCA, 490-1-0-0_1058-1063-1-23.
- BCA, 490-1-0-0_1058-1063-1-26.
- BCA, 490-1-0-0_1058-1063-1-27.
- BCA, 490-1-0-0_1058-1063-1-24.
- BCA, 490-1-0-0_1058-1063-1-21.
- BCA, 490-1-0-0_1058-1063-1-15.
- BCA, 490-1-0-0_1058-1063-1-14.
- BCA, 490-1-0-0_1058-1063-1-13.
- BCA, 490-1-0-0_1058-1063-1-12.
- BCA, 490-1-0-0_1058-1063-1-11.

BCA, 490-1-0-0_1058-1063-1-10.

BCA, 490-1-0-0_1058-1063-1-7.

BCA, 490-1-0-0_1058-1063-1-6.

BCA, 490-1-0-0_1058-1063-1-8.

BCA, 490-1-0-0_1058-1063-1-9.

BCA, 490-1-0-0_1058-1063-1-1.

Telif ve Tetkik Eserler

“Adana Halkevi”, **Görüşler Kültür Dergisi**, Cumhuriyetin 15. Yıldönümü Onuruna Özel Sayı, s. 16.

“Halkevi Açılıyor”, **Yeni Adana Gazetesi**, 7 Şubat 1933, S 3326, Yıl: 15, s. 1.

“Halkevi Yarın Merasimle Açılacak”, **Yeni Adana Gazetesi**, 23 Şubat 1933, Sayı: 3340, Yıl: 15, s. 1.

Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, haz. Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, C I-VIII., Ankara 1967, s.86

CHP Halkevleri İdare ve Teşkilât Talimatnamesi,

CHP Halkevleri ve Halkodalarının 1940 Çalışmaları,

Cumhuriyet Halk Fırkası Kâtibi Umumiliğinin Fırka Teşkilâtına Tebligatı, Tamim No: 21, C 1, s. 17.

Cumhuriyet Halk Fırkası Kâtibi Umumiliğinin Fırka Teşkilâtına Tebligatı, Tamim No: 77, C 1, s. 51.

Cumhuriyet Halk Fırkası Kâtibi Umumiliğinin Fırka Teşkilâtına Tebligatı, Tamim No: 19, C 2, s. 13.

Cumhuriyet Halk Fırkası Kâtibi Umumiliğinin Fırka Teşkilâtına Tebligatı, Tamim No: 25, C 2, s. 18.

ÇAVDAR Tefik, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839-1950**, İmge kitabevi, 2013.

DUMAN Selçuk, **Türk Modernleşme Sürecinde Sivas Halkevi 1933-1951**, Berikan Yayınevi, Ankara 2013.

ERDOĞAN Celaleddin, **Adana Halkevi (1933-1951)**, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir 2017.

KILIÇ Eşref, **Halk Eğitiminde Kuram Ve Uygulama**, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü İdaresi Yayınları, Ankara 1941.

MALKOÇ Eminalp, **Devrimin Kültür Fidanlığı Halkevleri ve Kadıköy Halkevi**, Derlem Yayınları, İstanbul 2009.

Millî Eğitimde 50 Yıl 1923-1973, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara 1973, s. 7.

SAKAOĞLU Necdet, **Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2003.

SÂBİS Ali İhsan, **Birinci Dünya Harbi**, C I-III. İstanbul 1990, s. 91

ŞİMŞEK Ali, “Türkiye’de Uzaktan Eğitimin Tarihsel Gelişimi” **Çağdaş Eğitim Dergisi**, S 108, 1986, s. 34.

ŞAHİNGÖZ Mehmet, Tekin Önal, Hazırlanan Raporlara Göre Cumhuriyetin İlk Yıllarında Devletin Arap Alevilerine (Nusayriler) Yaklaşımı, **IV. Uluslararası Alevilik ve Bektaşilik Sempozyumu (18-20 Ekim 2018 Ankara) Bildiriler Kitabı**, Editörler: Doç. Dr. Orhan Kurtoğlu Dr. Ayşe Çamkara Erginer, C 1, Ankara 2018, s. 479-489.

ŞAHİN, Mustafa, “Bir Halk Eğitim Çalışması Örneği Olarak Millet Mektepleri”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C 1, S 2, İzmir 1992, s. 221.

TURGUT Erol, **Halkevleri ve Halk Eğitimi (1932–1950)**, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1998.

TONGUL Neriman, “Harf İnkılabı”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S 53-54, Mayıs-Kasım, Ankara 2004, s. 53-54.

YAVUZ Nuri ve Abdullah Kara, “Harf İnkılabının Yaygınlaştırılmasında Erzincan’da Kurulan Halkodalarının Türkçe Okuma-Yazma Faaliyetleri”, **Uluslararası Erzincan Tarihi Sempozyumu 26-28 Eylül**, Erzincan 2019, s. 1976-1977.

YAVUZ Resul, **Mondros Ateşkes Antlaşmasından Sevr Barış Antlaşmasına Giden Süreçte Türk Diplomasisi**, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, İzmir 2016.

Elektronik Kaynaklar

<https://Çanakkale.kutuphane.gov.tr/TR-84183/Osmanli-devletinin-savasa-girmesi.html> Erişim Tarihi: 22.11.2021.

OSMANLI ARŞİVLERİNDE OSMANIYE VE ÇEVRESİNDEKİ MADENLER VE MADEN İŞLETMECİLİĞİ

Şenay ATAM*

ÖZET

Yer kabuğunun en dış yüzeyinde ya da yüzeye yakın yerlerinde bulunan ve kullanım değeri olan tüm metalik kökenli varlıklara genel olarak maden adı verilir. Madenlerin kullanım alanına sokulmasından önce buldukları yerden çıkarılmaları gerekir. Sonrasında da çeşitli işlemlerden geçirilir. Madenler devletlerin kalkınmasında en öncelikli unsurlardan birisidir. Bu yüzden de Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren madenler hem en önemli gelir kaynaklarından olması hem de silah yapımında kullanılması bakımından büyük önem arz etmiştir. Ekonomik ve askerî bakımdan bu kadar önem arz eden madenlerin kullanımı ve işletilmesi için gayret sarf edilmiştir. Osmanlı Devleti geniş coğrafyası bakımından madenler açısından önemli devletlerden birisidir. Tanzimat Dönemi'ne kadar madencilik faaliyetleri bizzat devlet tarafından yürütülmüştür. 1858 Arazi Kanunnamesiyle Osmanlı toprakları özel mülkiyete açılırken madenlerin tasarruf hakkı yine devlette kalmıştır. Devlet tarafından tüm madenlerin işletilmesi işlerlik bakımından pek de mümkün olmadığından yavaş yavaş özel teşebbüslerin madencilik işlerine el attığı görülmektedir. 1861 yılında yayımlanan maden nizamnamesiyle yalnız Osmanlı vatandaşlarına tanınan madenlerin işletilme imtiyazı 1869 yılında yapılan düzenleme ile yabancılara da verilmeye başlanmıştır. Bundan sonraki süreçte Avrupalı müteşebbisler Osmanlı topraklarında araştırmalar yapıp tespit edilen bölgelerde farklı cins madenlerin işletme imtiyazlarını almaya başlamışlar ve bunların sayısı da her geçen gün artmaya başlamıştır. Bu

* Doç. Dr., Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, senayatam@osmaniye.edu.tr, Orcid ID: 0000-0001-8672-3063.

süreçte Osmanlı Devleti'nin Avrupalı devletlerle olan ilişkileri ve bunların Osmanlı'ya ve madencilğe etkileri devreye girmektedir. Avrupalı devletlerin sanayileşme ile beraber ihtiyaç duydukları kaynakları geniş bir coğrafya ve yeraltı zenginliğine sahip Osmanlı topraklarından elde etmeye çalıştıkları ve bu anlamda zaman zaman kendi aralarında bir rekabet yaşandığı da bilinmektedir.

Osmaniye bölgesi maden yönünden zengin olmakla beraber Osmanlı arşiv belgelerinde madenlere dair belgeler 20. yüzyıla aittir. Bölgede devlet otoritesinin geç tesis edilmesi nedeniyle maden yataklarının tespit edilmesi ve işletmeye açılmasında diğer yerlere oranla daha geç olduğu tahmin edilmektedir. Bölgede bakır, gümüş, demir, simli kurşun, krom ve manganez cevheri çıkarılan maden ocaklarının olduğu tespit edilmiştir. 1869'da çıkarılan Maden Kanunu gereğince, bu ocakların işletmeleri yabancılara verilmiştir. Arşivdeki belgeler madenlerin arama ve çıkarılması imtiyazlarına dairdir. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde özellikle İngiltere ve Fransa'nın bölgeye olan ilgisinin arttığı bilindiğinden Fransız işgaline giden süreçte buradaki maden yataklarının etkisi bu çalışmanın ana problemini teşkil etmektedir. Bu çalışmada Osmanlı arşivinde bulunan belgelerden yola çıkılarak hem Osmaniye ve çevresindeki madenlere dair bilgiler değerlendirilecek hem de Fransız işgalinde madenlerin etkisi ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Osmaniye, Dörtyol, Maden, Cebel-i Bereket.

MINES AND MINING MANAGEMENT IN OSMANİYE AND SURROUNDINS ACCORDING TO OTTOMAN ARCHIVES

ABSTRACT

All metallic assets that are found on the outermost surface of the earth's crust or near the surface and have a use value are generally called mines. Before the mines are put into the field of use, they must first be removed from where they are. Then it goes through various processes. Mines are one of the most important factors in the development of states. Mines are one of the most important factors in the development of states. Therefore, since the establishment of the Ottoman Empire, mines had been of great importance in terms of being one of the most important sources of income and being used in the production of weapons. Efforts had been made to use and operate the mines. The Ottoman Empire was one of the important states in terms of mines in terms of its wide geography. Until the Tanzimat Period, mining activities were carried

out by the state herself. While the Ottoman lands were opened to private property with the Land Code of 1858, the right of disposal of the mines remained with the state. With the mining regulation published in 1861, the privilege of operating the mines, which were granted only to Ottoman citizens, started to be given to foreigners with the regulation made in 1869. In the following process, European entrepreneurs started to get the operating privileges of different types of mines in the regions determined by conducting research in the Ottoman lands, and the number of these started to increase day by day. . In this process, the relations of the Ottoman Empire with the European states and their effects on the Ottoman Empire and mining come into play. It is also known that the European states tried to obtain the resources they needed from the Ottoman lands, which had a wide geography and underground wealth, and in this sense, there was a rivalry among themselves from time to time.

Although the Osmaniye region is rich in minerals, the documents about the mines in the Ottoman archive documents belong to the 20th century. Due to the late establishment of the state authority in the region, it was estimated that the mineral deposits were identified and put into operation later than in other places. It has been determined that there are mines in the region where copper, silver, iron, silvery lead, chrome and manganese ores are extracted. In accordance with the Mining Law enacted in 1869, the operations of these quarries were given to foreigners. The documents in the archive are about the exploration and extraction privileges of the mines. Since it is known that the interest of England and France in the region increased in the last periods of the Ottoman Empire, the effect of the mineral deposits here in the process leading to the French occupation constitutes the main problem of this study. In this study, based on the documents found in the Ottoman archives, both the information about the mines in Osmaniye and its surroundings will be evaluated and the effect of the mines in the French occupation will be revealed.

Key Words: Osmaniye, Dörtüyl, Mine, Cebel-i Bereket.

GİRİŞ

Madenler devlet hazinesi için büyük gelir kaynaklarından biri olmanın yanında, resmî ya da sivil alanlarda çeşitli kullanım alanı ile büyük önem arz etmektedir. Osmanlı Devleti'nin çok geniş sınırlara sahip olması hem çeşitlilik hem de miktar bakımından zengin madenlerinin bulunmasında etkili olmuştur⁴⁷⁸.

Osmanlı Devleti açısından madenler refah kaynaklarından biridir. Me-sela Kanuni Dönemi'nde sadece Gümüşhane madeninden elde edilen gelir, devlet bütçesinin %5'ini oluşturmaktadır. Özellikle altın ve gümüşün bol

⁴⁷⁸ Fahrettin Tızlak, "XIX. Yüzyılın Ortalarında Osmanlı Maden Yatakları", *Belleten*, S 60, s. 703.

miktarda üretimi için özel çaba sarf edilmiştir. Bunun yanı sıra stratejik ve askerî öneme haiz kurşun, kalay ve demir gibi madenlerin üretimi de ülke topraklarının genişlemesiyle doğru orantılı olarak artarak geliştirilmiştir⁴⁷⁹.

Osmanlı Devleti'nde Madenlerin Hukuki Durumu

Osmanlı Devleti özellikle Avrupa'da en fazla maden rezervine ve üretimine sahip olan ülkeler arasında yer almıştır.⁴⁸⁰ Osmanlı Devleti'nin fetih siyaseti ile doğru orantılı olarak madencilik büyük bir kısmı Avrupa sınırları dâhilindeki vilayetlerinde yürütülmüştür. Bu madenler imparatorluk için yaşamsal önem taşımıştır. Osmanlı Devleti'nde yüzyıllar boyunca hemen hiç değişmeyen idari kurallar ve işletme yöntemlerine göre yönetilen maden sektörünün üretimi devlet tarafından yönlendirilmiş yine devlet tarafından tüketilmiştir.⁴⁸¹ Fethettiği bölgelerdeki mevcut madenlerdeki eskiden beri süregelen maden hukukunu ufak değişikliklerle devam ettiren Osmanlı, yeni çıkarılmakta olan madenler için de kendine özgü düzenlemeler getirmiştir.⁴⁸² 19. yüzyılın ortalarına kadar geçen sürede, madenler şerî hükümlerle yönetilmiş; doğal olarak çalışanlarla ilgili düzenlemeler de şeriat kurallarına uygun düşecek şekilde düzenlenmiştir. Bu dönemde, bir yerde maden bulunduğu zaman, alınan örnekler İstanbul'a gönderilerek incelenmiştir. Eğer örneklerin bulunduğu alanın "maden ocağı" olarak kullanılmasına karar verilirse, yakın köylerin ahalisi, "reaya"dan ayırt edilerek madenlerde çalışmakla yükümlü tutulmuştur.⁴⁸³

Anadolu ve Rumeli'de eski madenler dışında, yeni yeni maden mahalleri de tespit olunmuştur. Yeni maden alanlarının araştırılması işi mahallî ahalden veya görevlendirilen maden arayıcılarından gelen haberlere göre yapılmaktadır. Mesela; Şirvan'da (1584) ve Taşoz'da gümüş madeni (1720), Maraş'ta bakır madeni (1733), Samakov'da gümüş madeni (1751), Nif'te gümüş madeni (1761) çıktığı zaman hep bu şekilde hareket olunmuştur.⁴⁸⁴

Yaklaşık olarak 700 yıl şerî hükümlerin belirlediği Osmanlı madencilik 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı'nın geçirdiği evrimle doğru

⁴⁷⁹ Fahrettin Tızlak, **Osmanlı Döneminde Keban-Ergani Yöresinde Madencilik (1775-1850)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1997, s. 1.

⁴⁸⁰ M. Bülent Varlık, "Osmanlı Devleti'nde Madenlerde Çalışma Koşulları", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, C 4, İletişim Yayınları, s. 917.

⁴⁸¹ Donald Qataert, "19. YY'da Osmanlı Devleti'nde Madencilik", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, C 4, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, s. 914.

⁴⁸² Tızlak, **age.**, s. 6.

⁴⁸³ Varlık, **agm.**, s. 918; Ahmet Refik, **Osmanlı İmparatorluğunda Madencilik**, (967-1200), Enderun Kitabevi, İstanbul 1989, s. V-VI.

⁴⁸⁴ Ercüment Balcı, **Osmanlı Maden Rejiminde Nizamnâmeler Dönemi ve İmtiyazlar**, İstanbul Üniversitesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1994, s. 35-37.

orantılı olarak değişime uğramıştır.⁴⁸⁵ Öncelikle Osmanlı maden mevzuatında önemli bazı değişiklikler yapılmıştır. 1858 Arazi Kanunnamesi ile devletin madenler üzerindeki etkinliği biraz azalsa da kontrolü ve egemenliği devam etmiştir.⁴⁸⁶ Bu değişiklikler Osmanlı coğrafyasının Avrupa'nın açık bir pazarı haline gelişi süreci içinde ele alınmalı ve değerlendirilmelidir. Özellikle sanayi devriminin ortaya çıkışıyla daha fazla önem kazanan madenler hem Osmanlı hem de dünya coğrafyasında siyasi, ekonomik, hatta askerî açıdan büyük değişimlere yol açmıştır.⁴⁸⁷ Kırım savaşıdan sonra, Osmanlı Devleti'nde, özellikle yabancı yatırımcılar madenler de dâhil olmak üzere çeşitli alanlarda imtiyaz fermanı almaya çalışmışlardır. Amaç imtiyaz konusu olan alanları işletmek değil, imtiyazları başkalarına devrederek yüksek kâr elde etmektir. Osmanlı hükûmeti, özellikle madenlerde kendisini gösteren bu gibi oyunları sınırlamak amacıyla 1861 yılında Maadin Nizamnamesini çıkarmıştır.⁴⁸⁸ Bu nizamname ile yabancılara Osmanlı vatandaşları tarafından kurulan maden şirketlerine ortak olma hakkı verilmiştir. Aynı zamanda yabancı maden mühendisleri de Osmanlı kurumlarında görevler almışlar, madenlerle ilgili yapılan düzenlemelerde de başrolü oynamışlardır.⁴⁸⁹ 3 Muharrem 1286 (15 Nisan 1869) Tarihli Maden Nizamnamesi, maden mevzuatını yeniden, daha teferruatlı bir şekilde düzenlerken, bundan böyle yabancı uyruklu şahısların da tek başlarına veya şirket kurarak, maden işletme imtiyazı alabilmelerine imkân tanıyacak esasları belirlemiştir. Böylece yabancılar da Osmanlı vatandaşları ile maden arama ve çıkarma konularında aynı haklara sahip oldular.⁴⁹⁰ 1869 tarihli nizamnamenin ilanından sonra, yabancıların da katılımıyla, maden imtiyazı alanların sayıları hızla artmış, 1886 yılına kadar bu sayı 58'i bulmuştur. Bunlardan 9'u Türk (Müslüman), 21'i azınlık (Osmanlı vatandaşı, gayrimüslim), 28'i de yabancı uyrukludur.⁴⁹¹

Osmanlı Devleti'nde işletilen başlıca madenler gümüş, altın, bakır, demir, şap ve lüle taşıdır. 19. yüzyıl boyunca bu sektörde önemli değişiklikler

⁴⁸⁵ Murat Turan, "Madencilüğimizin Tarihsel Gelişimi", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C 5, İletişim Yayınları, s. 1324-1325.

⁴⁸⁶ Ertan Gökmen, "II. Abdülhamit Dönemi Osmanlı Maden İmtiyazları (1878-1899)", **Belleten**, S 71, 2007, s. 971.

⁴⁸⁷ Mehmet Bayartan, "XIX. Yüzyılda Osmanlı Madenlerinin Coğrafi Dağılışı", **Osmanlı Bilimi Araştırmaları**, C 10, S 1, 2008, s. 139.

⁴⁸⁸ A. Gündüz Ökçün, "XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Maden Üretiminde Türk, Azınlık ve Yabancı Payları", **Prof. Dr. Yavuz Abadan'a Armağan, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları**, Ankara 1969, s. 806.

⁴⁸⁹ Özkan Keskin, "Osmanlı Devleti'nde Yabancı Maden Mühendislerinin İstihdamı ve Osmanlı Madencilğine Hizmetleri", **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi**, S 11, 2007, s. 79-83.

⁴⁹⁰ Orhan Kurmuş, **Emperyalizmin Türkiye'ye Girişi**, Yordam Yayınları, İstanbul 2007, s. 206.

⁴⁹¹ Ercüment Balcı, **agt.**, s. 21.

olmuştur. Bilindiği gibi Osmanlı Devleti 19. ve 20. yüzyıl başlarında Balkanlarda önemli toprak kayıplarına uğramıştır. Dolayısıyla yüzyıllardır burada işletmekte olduğu madenleri de kaybetmiştir. Böylece Anadolu coğrafyasında yer alan madenler daha büyük önem kazanmıştır. Ayrıca, yüzyıl sonlarına doğru, Osmanlı madenlerine yönelik Avrupalı devletlerin talebi ve önemli miktardaki doğrudan Batı yatırımları, maden üretimiyle ilgili yasal düzenlemeleri ve üretim yöntemlerini önemli ölçüde değiştirmiştir. Böylece üretimde de büyük artışlar görülmüştür. Bunun yanı sıra Sanayi devrimi ile açığa çıkan yakıt ihtiyacı kömür üretiminin madencilikte diğerlerine oranla bir adım öne çıkmasında etkili olmuştur. Osmaniye’de 20. yüzyıl başlarında başlayan maden arama ruhsatı taleplerini de bu bağlamda değerlendirmek gerekir.

19. yüzyılın büyük bölümünde maden işletmeciliği ya doğrudan devlet eliyle ya da devletle özel işletmeci arasında imzalanan anlaşmanın koşullarına bağlı olarak özel girişimciler tarafından yapılmıştır. Osmanlı yönetimi çoğu kez, yakın çevredeki köylülerin madenlerde çalışması için düzenlemeler yapmış, maden işçilerine kalacak yer, yemek ve maaş vermiştir. Ayrıca yerel idarecilere madenlerde çalışan kişilere müdahale edilmemesi ve güvenliklerinin sağlanması noktasında sık sık merkezden hükümler gönderilmiştir.⁴⁹² Madenin sürekli işletilmesini özendirmek için yönetim, üretilecek madenin belirli bir miktarını (kimi zaman tümünü), üzerinde anlaşılacak fiyattan satın almayı taahhüt etmiştir.

19. yüzyılın sonlarına doğru özellikle Avrupa’da sermaye birikimi ve yatırımcı sayısının artması madencilik sektöründe çalışacak girişimcileri Osmanlı topraklarına yöneltmiştir. Bu durum maden arama izni taleplerinin artmasına neden olmuştur. Avrupalılar 1870-1908 arasında Osmanlı Devleti’nin verdiği maden imtiyazlarının birçoğunu elde edip kullanmışlardır. Bazı yabancılar bu imtiyazlar için kendi adlarına başvuruda bulunurken, bazıları Osmanlı uyruğundaki kişilerle çeşitli ortaklıklara girmişlerdir. Örneğin 1869 ve 1887 tarihli maden nizamnamesinin şartlarını yerine getirmeyi taahhüt eden yerli ve yabancı pek çok kişi tek başına veya ortaklık kurarak maden işletme imtiyazı almıştır. Osmanlı madenlerini işletmek için imtiyaz alan bu kişiler içerisinde İngiliz, Fransız, Alman, İtalyan, Yunan, Amerikan, Avusturya, Rus ve Karadağ vatandaşları yer almaktadır. Özellikle yabancı yatırımcılar Osmanlı gayrimüslimleri ile ortaklık yaparak maden imtiyazları da almıştır.⁴⁹³ Maden işletmeciliği konusundaki mevzuat, önceki Osmanlı maden yasalarına ve Avrupa maden yasalarına göre yeniden düzenlenip yasalaştırılmış, daha sonraki tarihlerde (1869, 1886, 1901 ve özellikle 1906’da) de birkaç kez yabancı yatırımcılar yararına değiştirilmiştir. Maden imtiyazları belirli sürelerle verilmiştir. 1861 tarihli maden nizamnamesinin 13. madde-

⁴⁹² Mehmet Beşirli, *Orta Karadeniz Kentleri Tarihi I Tokat (1771-1853)*, Tokat 2005, s. 198-203.

⁴⁹³ Gökmen, agm., s. 980.

sinde maden işletecek kişi ve şirketlere uygun süreli bir imtiyaz ile işletme izni verileceği belirtilmişken, 1869 tarihli maden nizamnamesinin yedinci ve 1887 tarihli maden nizamnamesinin beşinci maddesinde, madenlerin doksan dokuz yıllık imtiyaz süresi ile ihale edilebileceği belirtilmiştir. Birinci Dünya Savaşı öncesi yabancı sermaye sahiplerinin Osmanlı topraklarındaki yatırımlarına bakıldığında maden yatırımlarının oranının yüksekliği göze çarpmaktadır.⁴⁹⁴

Yüzyılın ilk yıllarında, krom, nikel, lüle taşı, kil, hepsinden önemlisi de kömür üretiminde görülmemiş bir artış yaşanmıştır. 1910'lu yıllarda toplam Osmanlı maden üretimi yaklaşık iki katına çıkarak 600 bin küsur tondan 1.2 milyon tona ulaşmıştır. Maden üretiminin çoğu yabancıların kontrolündeki ocaklardan sağlanmaya başlanmıştır. Öte yandan, altın, gümüş, lüle taşı ve kil üretiminin tümünü Osmanlı maden sahipleri ile firmaları gerçekleştirmiştir. Çinkonun üçte ikisini, kurşunun ve manganezin yüzde 80'den fazlasını, zımpara taşının yüzde 90'ını, antimon ve borasitin ise tümü yabancı maden şirketleri tarafından çıkarılmıştır.⁴⁹⁵

Osmaniye ve Çevresinde Madencilik

Osmaniye'nin ilk yerleşimi 16. yy başlarında Toprakkale çevresinde kurulmuş olan Kınık nahiyesine dayandırılmaktadır.⁴⁹⁶ Bölgedeki aşiretleri iskân etmek ve itaat altına almak üzere gönderilen Fırka-i Islahiyenin çalışmaları neticesinde 2 Ekim 1865 tarihli padişah iradesi ile eski Kınık kasabasının bulunduğu bölgede 1881 yılında Hacı Osmanlı köyünün bulunduğu bölgede Kınık nahiyesi kazaya dönüştürülerek Osmaniye olarak adlandırılmıştır.⁴⁹⁷ İlk kurulduğunda Halep vilayetinin Payas sancağına bağlı kaza olan Osmaniye, 1879 yılında Cebel-i Bereket sancağının oluşturulmasıyla buraya bağlanmıştır. Bu dönemde sancak merkezi Yarpuz'dur. 1890'da Adana vilayetine bağlanan Cebel-i Bereket sancağının, Meşrutiyet yönetiminde 1908 yılında merkezi Osmaniye yapılmıştır. Arapça kutsanmış Dağ anlamına gelen Cebel-i Bereket sancağı, kuzeyinde Ceyhan Nehri ile Kozan'dan ayrılır; doğusunda Halep vilayeti, güneyinde İskenderun Körfezi ve batısında da Adana merkez sancağıyla sınırdır.⁴⁹⁸ Cebel-i Bereket'in 6 kazası ve 6 nahiyesi vardır. San-

⁴⁹⁴ Sefer Şener, Cüneyt Kılıç, "Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Yabancı Sermaye", **Bilgi**, C 16, S 1, 2008, s. 27.

⁴⁹⁵ Quataert, agm., s. 915.

⁴⁹⁶ Ümmügülüm Candeğer, "Cebel-i Bereket'ten Osmaniye'ye: Göç ve İskan (1850-2020)", **Osmaniye Araştırmaları I**, Ed. Ümmügülüm Candeğer, Huriye Emen, Gazi Kitabevi Yayınları, Ankara 2020, s. 303.

⁴⁹⁷ Cevdet Paşa, Tezâkir 21-39, yay. Cavid Baysun, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1960, s. 129-131.

⁴⁹⁸ Ümmügülüm Candeğer, "Cuinet'e Göre Cebel-i Bereket Sancağı", **Osmaniye Araştırmaları II**, Ed. Ümmügülüm Candeğer, Huriye Emen, Gazi Kitabevi Yayınları, Ankara

çağa bağlı kazalar merkez kaza, Osmaniye, Islahiye, Payas, Bahçe ve Has-sa'dır.⁴⁹⁹

Bulunduğu konum itibariyle Osmaniye'nin maden yönünden zengin olmakla birlikte idari yapılanmasının ve merkezi otoritenin bölgeye geliş sürecinin uzun olduğu bilinmektedir. Bu durum bölgede madenlerin tespiti ve çıkarılma sürecinin Osmanlı'nın Batı bölgelerinde olduğundan daha geç bir döneme denk gelmesinde etkili olmuştur. Özellikle Osmanlı madencilğinde yabancı yatırımcıların artması ve bölgeye demir yolunun ulaşmasının ardından maden arama faaliyetlerinde gözle görülür derecede artış yaşanmıştır.

Günümüzde de demir yataklarının bulunduğu⁵⁰⁰ Osmaniye'de madenlere dair ilk bilgiler Adana Vilayet Salnamesinde tespit edilmektedir. Burada yer alan bilgiye göre özellikle demir ve krom⁵⁰¹ madenlerinin bulunduğu bölge Payas'tır. Salnameye göre Payas kazasının muhtelif yerlerinde kömür,⁵⁰² borasit, demir ve krom madenleri mevcuttur ancak henüz çıkarılmamaktadır.⁵⁰³ Yine Payas kasabasına civar dağlarda krom madeni vardır. Payas sancağı dâhilinde kasabaya dört saat mesafede Bereket Dağı'nda Fındık nam mahalde atıl durumda bir demir madeni vardır.⁵⁰⁴

Bundan sonra Cebel-i Bereket sancağında maden çıkarma faaliyetleri ile ilgili olarak Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivinde yer alan bazı belgelere ulaşılabilmektedir. Maden arama faaliyetleri ile ilgili olarak çeşitli ruhsatlar verilmesine dair ilk bilgi 1905 yılına aittir.

2021, s. 22-23.

⁴⁹⁹ **1318 Adana Vilayet Salnamesi**, s. 119-148.

⁵⁰⁰ **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Madencilik Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Metal Madenler Alt Komisyonu Demir Çalışma Grubu Raporu**, Ankara 2001, s. 39; **Türkiye'de Demir Cevheri Madenciligi, TMMOB Madencilik Bülteni**, Özel Sayı, 2015, s. 15.

⁵⁰¹ Krom cevheri, ilk kez 1762 yılında Ural Dağlarında rastlanılan, 1811'de Amerika'da Maryland, 1838'de ise Norveç'te görülen bir madendir. Osmanlı topraklarında 1848 yılında Amerikalı Jeolog Lawrence Smith tarafından Harmancık'ta keşfedildi. Aydın, Hüdavendigâr, Kastamonu, Kosova, Manastır, Selanik, Adana, Rodos vilayetlerinin birçok sancak, kaza ve köyünde krom madeni çıkarılıyordu. Anadolu ve Rumeli'deki krom madeni yatakları bulunmuş olsa da, yoğun olarak çıkarıldığı alan, Batı Anadolu bölgesiydi. Krom madeninin Hüdavendigâr ve Aydın vilayetlerinde çok miktarda bulunmasıyla beraber bu maden üzerinde imtiyaz elde etme rekabeti de başlamış, bu rekabette, Patersonlar, İngiltere hükümetinin siyasi ve ekonomik baskısıyla sektörü tekeline alacak kadar imtiyaz kazanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bk. Cenk Reyhan, Serap Taştekin, Emperyalizm çağında Osmanlı İmparatorluğu'na Sermaye İhracı: Krom Maden İmtiyazları, **Memleket, Siyaset, Yönetim**, C 15, S 34, 2020, s. 337-340. 20. yüzyıl başlarında bu yarışta Wilkinson ve Hanton gibi isimlerin ülkenin güneyinde devam ettikleri incelenen arşiv kayıtlarından anlaşılmaktadır.

⁵⁰² Bazı kaynaklarda Cebel-i Bereket sancağında kömür madeni olduğuna dair bilgi için bk. Mehmet Bayartan, agm., s. 140.

⁵⁰³ **1318 Adana Vilayet Salnamesi**, s. 131.

⁵⁰⁴ **1287 Adana Vilayet Salnamesi**, s. 103; **1289 Adana Vilayet Salnamesi**, s. 120.

19 Nisan 1905 tarihli belgeye göre Osmaniye kazası dâhilinde kuzeyde Tuçkır(?), batıda Ceyhan Nehri ve Kazıklıbudak, doğuda Kızılağaç, güneyde Hazne ve Kızılağaç'tan Kazıklıbudak'a giden hat üzerinde altın, gümüş, platin, civa, kurşun, demir, nühas, kalay, çinko, krom, arsenik, manganez, antimon, aliminyum, kükürt, kömür, zift, petrol, zımpara madeni tespit edildiği belirtilmiştir. Bunların yeryüzüne çıkarılması için yapılacak kazı işlemleri ve hafriyattan dolayı arazi sahiplerinin meydana gelebilecek zarar ve ziyanlarını tazmin edeceklerini beyan etmişlerdir.⁵⁰⁵ Ancak bundan sonraki süreçte taliplerin isteklerine olumlu ya da olumsuz bir cevap verilip verilmediğine dair arşivde bir kayıt bulunamamıştır.

Maden arama ruhsatına dair yeni bir istek 1908 yılında gelmiştir. Cebel-i Bereket sancağı dâhilinde 5.600 dönümden ibaret olan arazide kömür madeni çıkarmak için Osmanlı Devleti tebaasından Beyrut'ta ikamet eden Doktor Necip Asfer Bey ve tüccardan Arto De Lo Çopano 2 Mayıs 1908 tarihinde bir ruhsat talebinde bulunmuşlardır. Yapılan incelemelerde burada başka bir şahsa ait önceden verilmiş herhangi bir izin bulunmadığından belirtilen bölgede kömür madeni çıkarılması hususunda herhangi bir sıkıntı görülmemiştir. Ancak maden çıkarılacağı iddia edilen arazinin 3732 dönümü başka şahıslara ait görüldüğünden bu kişilerin isim ve şöhretlerinin yazılarak bunların krokilerde detaylandırılması istenmiş, ayrıca burada daha önce ruhsat verilmiş olan linyit madeni ile aynı bölgede olmamasına dikkat edilmesi istenmiştir. Eksiklikler tamamlandıktan sonra ruhsatnamenin verilebileceği belirtilmiştir.⁵⁰⁶

Maden arama ve çıkarılmasına dair arşivde bulunabilen en ciddi girişim 1914 yılına aittir. Daha önceden de Payas kazasında var olduğu bilinen demir madeninin işletilmesi müşterek bir ortaklığa verildiği anlaşılmaktadır. Bu hususta Osmanlı tebaasından Ahmed Hamdi, Yanko Simonidi ve Lionida Nikolayedi ile Yunan tebaasından Antuvan Areeli'nin bir başvurusu bulunmaktadır. Buna göre Cebel-i Bereket sancağı Payas kazasında çıkarılmakta olan demir madeni işletme ruhsatının 99 yıllığına bu kişilere ihale edildiği anlaşılmaktadır (21 Mayıs 1914).⁵⁰⁷

Yapılan mukaveleye göre Payas nahiyesinde Azganlık, Karayılan, Sincan, Karıbyazı ve Çağlak köylerinde devlete ait arazide bulunan ve haritada işaretlenmiş bölgede dağ kısmından Sincan köyüne kadar olan hattın kuzeybatısındaki ocaklarla Sincan köyünden Karayılanlı köyüne kadar olan hattın batısındaki Boztepe civarındaki ocaklardan çıkarılacak madenlerden yıllık

⁵⁰⁵ BOA., Hrt.h., 815/6; Ayrıca bk. **Harita ve Planlardaki Adana Tarihsel Bakış**, Haz. Ahmet Caner Çatal, Mehmet Kaycioglu, Cezmi Yurtsever; Ed. M. Fatih Sansar, Ahmet Karataş, Seyhan Belediyesi Yayınları.

⁵⁰⁶ BOA., BEO., 3523/264215, 30 Rebiülevvel 1326; 2 Mayıs 1908.

⁵⁰⁷ BOA., MV., 235/94, 9 Recep 1332; 3 Haziran 1914.

hasılatının Murakizade Hüsnü Efendiye %1,5 kira bedeli ve ruhsatın verildiği an itibariyle bir defaya mahsus 30 lira tazminat bedeli vermesi şartıyla verilmiştir. Mukaveleye göre demir madeninin işletmesi 99 yıllığına verilmiştir. Madenin çıkarılacağı arazi 2888 cerib⁵⁰⁸ (1 cerib 100 dönüm)dir. Bu arazinin hududu kuzeyde Ömerler köyü camisinden başlayarak Demir Oluk tepesine; güneyde bu tepeden başlayarak Güntepeden geçerek Seyid Yaman köprüsüne oradan da Ağçay mecrasını takip ederek bu çay ile Fındıklı deresinin birleştiği noktaya kadar oradan da Karayılan Yaylası köyü camisi mevkisine kadar güneyden bu camiden Azganlı tepesine kadar batıdan bu tepeden başlayarak Boztepe ve Sincan köyü camisi mevkisine ve Güçe Ahmet tepesinden geçerek hudut başlangıcı olan Ömerler köyü camisi ile çevrili kısımdır. Bu arazide çıkacak diğer madenler ve belirtilen hudut dışındaki madenler anlaşmaya dahil değildir. Eğer belirtilen yerlerde maden çıkarılacak olursa maden nizamnamesinin 42. maddesi gereğince işlem yapılacağı belirtilmiştir. Maden çıkarılması için tahsis olunan 2888 cerib azarının her bir ceribi için onar kuruştan yıllık 28.800 kuruş⁵⁰⁹ ile teçhizat-ı askeriye akçesi⁵¹⁰ 1728 kuruş her yıl mültezim tarafından Mart başlangıcında Ticaret ve Ziraat Nezareti vasıtasıyla Maliye Nezareti veznesine ödenecektir. Geciktiği takdirde gereken faiz ödenecektir. Çıkarılacak cevherin hasılatından %4 resm-i nisbi⁵¹¹ alın-

⁵⁰⁸ Mustafa Fayda, “Cerib”, **İslam Ansiklopedisi**, C 7, İstanbul 1993, s. 402.

⁵⁰⁹ İmtiyaz fermanı alanların maden imalatı ile doğrudan ilgili beş çeşit vergi ödemeleri gerekiyordu. Bunlardan Resm-i Mukarrer, üretime tahsis edilen araziye karşılık olmak üzere dönüm veya cerib başına her sene mart ayı başında tahsil edilirdi. Bu vergi, bir dönüm/cerib arazi için 1861’de 1 kuruş, 1869’da 5 para, 1887 ve 1906 Nizamnâmesi’nde ise 10 kuruş olarak tayin edilmişti. Resm-i Mukarrer ancak imtiyazın feshi ya da mültezimin üretimi durduğunu resmen bildirmesi ile düşüyordu. Bunun dışında üretime ara verilmesi verginin tahakkukunu engelleyen geçerli bir gerekçe değildi. Mülk ve evkâf-ı sahiha arazisindeki madenlerin vergisi arazi sahibine veya vakfa, miri arazi ile tahsisat kabilinden olan vakıf arazilerindeki madenlerin vergisi ise devlete aitti. Devlet bu vergiyi zamanında ödemeyenlere 1890 sonrasında senelik %9 gecikme faizi uyguluyordu. Özkan Keskin, “Osmanlı Devleti’nde Maden Hukukununun Tekâmülü (1861-1906)”, **OTAM**, S 29, 2011, s. 141.

⁵¹⁰ Ordunun silah cephane ve diğer masraflarına kaynak sağlamak için Teçhizat-ı Askeriye İanesi adıyla maden gelirlerinden %5-10’luk bir pay tahsil ediliyordu. Bk. Özkan Keskin, **Osmanlı Devleti’nde Maden Hukuku...**, s. 143.

⁵¹¹ Madende bir senelik hasılat üzerinden hesaplanıyordu. Vergi miktarı önceleri devlet ile mültezim arasındaki pazarlığa tabi iken, 1869 Nizamnâmesi ile madenin servetine göre % 1-5 olarak belirlenmişti. Krom, zımpara, lületaşı gibi madenlerden alınacak Resm-i Nisbiyye miktarının tespiti Maden İdaresine aitti. 1887 ve 1906 düzenlemeleri ile bakır, kurşun ve kömür gibi kuyu ve mağara açılarak çıkarılan madenler için % 1-5’lik oran muhafaza edilirken zımpara, krom, lületaşı, petrol, zift ve nefit gibi damar halinde olmayıp yığın halinde bulunan madenlerden % 10-20 vergi alınması öngörüldü. Miktarın tam olarak tespitinde maden üretiminin zorluk derecesi, iskeleye olan uzaklığı, madenin cinsi ve serveti etkiliydi. Resm-i Nisbiyye, Maden İdaresi’nin onayına bağlı olarak aynı ya da cevherin piyasa fiyatına göre nakdi tahsil edilebiliyordu. Bk. Özkan Keskin, **Osmanlı Devleti’nde Maden Hukuku...**, s. 141-42.

caktır.⁵¹² Mültezim sahibi bir defaya mahsus olmak üzere 100 Osmanlı altını ve başka bir teçhizat-ı askeri için 6 Osmanlı altını ödeyecektir. Mültezim bu belirtilen harç ve vergileri 6 ay içerisinde ödeyecek ve 2 yıl içerisinde de madeni açarak üretime başlamak durumundadır. Aksi halde mukavele fesh olunacaktır. Ayrıca açılacak yollar ve askerî nedenlerle maden çıkarılmasına ara verilecek olursa hiçbir şekilde tazminat talebinde bulunmayacaklardır.

Çıkarılacak cevherin kalitesinin incelenmesi için süre verilmiştir. Bu süre zarfında maden çıkarılmış ve inceleme yapılmak üzere merkeze gönderilmiştir. Yapılan incelemeler neticeinde %53⁵¹³ tam ve 9 ila 77 kesir bulunduğundan imalata değer görülmüştür. Ancak daha önce aynı bölgede maden çıkarmak üzere 26 Nisan 1898 tarihinde başvuruda bulunan Murakizade Hüsnü Efendi'nin de çıkardığı demir madeninin işletmeye değer bulunduğu sonrasında ise işlemlerini tamamlamadığı anlaşılmıştır. Ayrıca şimdiki verilecek olan maden ruhsatının ile Murakizadenin demir madeni çıkardığı bölgenin aynı olup olmadığı incelenmiş ve neticede bazı kısımların aynı olduğu anlaşılmıştır. Buna göre Cebel-i Havri'den Sincan köyüne uzanan hattın kuzeybatısında kalan ocaklarla, Sincan köyünden Karayılanlı köyüne uzanan hattın batısında Boztepe civarındaki ocaktan çıkarılacak madenden hak talep ettiği ve bunun için demir madeni hasılatından %1 hisse Murakizade Hüsnü Bey'e verecektir. Ayrıca bir kereye mahsus 30 lira tazminat ödenmiştir. Madenin işletilmesinde askerî açıdan bir mahzur görülmediği Harbiye Nezaretinden bildirilmiştir.

Cebel-i Bereket sancağının bir başka bölgesinde Dört Yol kazasında bulunan bakır, demir, manganez, krom ve simli kurşun, kalamina, pirit, arsenik madenlerinin çıkartılması için 7 Ocak 1913 tarihinde İngiliz mühendis Şarl Wilkinson ruhsat almıştır.⁵¹⁴ Kendisinin bu madenleri çıkarıp çıkarmadığı veya madenlerin kalitesine dair arşivde başka herhangi bir kayıt bulunamamıştır.⁵¹⁵ Wilkinson'un bu ruhsatını 8 Nisan 1914 tarihinde Adana'da ikamet

⁵¹² BOA., İ.MMS., 186/2, 10 Recep 1332/ 4 Haziran 1914.

⁵¹³ Bu değer demirin yüksek tenörlü (%50-%65) olduğunu ve ekonomik olarak işletmeye değer olduğunun göstergesidir. **Madencilik Özel İhtisas Komisyonu Raporu Metal Madenler Alt Komisyonu Demir Çalışma Grubu Raporu**, s. 6.

⁵¹⁴ Wilkinson, 1889'da Whittall ve diğer bazı İzmir'de bulunan İngiliz tüccarlardan borç alarak maden üretimine başlamıştır. İngiliz tüccarlar arasında işletme hakkının devredilmesi sıkça rastlanılan bir durumdur. Özellikle maden sektöründe zımpara ve krom stratejik değerlerinden dolayı büyük rekabete neden olmuştur. Şerife Yorulmaz, "Levant Şirketi'nden İzmir'e İngiliz Tüccar Kolonisi", **Türk Deniz Ticareti Tarihi Sempozyumu I (İzmir ve Doğu Akdeniz)**, 7 Mayıs 2009, İzmir, s. 275-275; Orhan Kurmuş, *age.*, s. 212.

⁵¹⁵ BOA., ŞD., 1249/28, 10 Cemaziyelevvel 1332/6 Nisan 1914; BOA., ŞD., 1249/37, 16 Cemaziyelevvel 1332/12 Nisan 1914; BOA., MV. 187/37; 16 Cemaziyelevvel 1332/12 Nisan 1914; BOA., ŞD., 1249/41, 16 Cemaziyelevvel 1332/12 Nisan 1914; BOA., MV., 187/51, 19 Cemaziyelevvel 1332/15 Nisan 1914; BOA., MV. 187/54, 19 Cemaziyelevvel 1332/15 Nisan 1914; BOA., MV., 188/9; 7 Cemaziyelahir 1332/3 Mayıs 1914; BOA., MV. 188/10, 7 Cemaziyelahir

eden İngiliz Mösyö Parse Hanton'a devir ettiği bilgisine ulaşılmış, ancak bu dönem aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşına girdiği tarihlere denk düştüğünden madenin geleceği ile alakalı herhangi bir başka bilgi mevcut değildir. Zaten hâlihazırda Osmanlı Devleti Birinci Dünya Savaşı'na dâhil olduktan sonra bölgede bulunan yabancılar da yer yer yurdu terk etmeye başlamışlardır. Dolayısıyla bu maden arama ruhsatının da atıl kalma olasılığı yüksektir.

Son belgede ise Cebel-i Bereket sancağının Osmaniye kazasının Kıyı nahiyesinin Çardak ve Küpeli köyleri civarında Süleyman Vahid Efendi bakkır, simli kurşun, demir, kükürt, kömür, krom, altın madenleri hakkında yüz hisse itibarıyla on hissesinin Zılanzade Mehmed Efendiye devri uygun görülmüştür⁵¹⁶ (14 Nisan 1914). Ancak bu konuda da başka bir belge bulunmamaktadır.

SONUÇ

Cebel-i Bereket sancağının merkezi olan Osmaniye'nin merkezine yakın bölgelerinde Çardak ve Küpeli köyleri civarında, Payas ve Dörtöyl bölgelerinde madenler bulunduğu Osmanlı arşivlerinde sınırlı bilgiler vardır. Maden arama ruhsatı taleplerinin bölgede 1905 yılından itibaren başladığı görülmektedir. Arşiv kayıtları 1910'lu yıllardan itibaren maden arama ruhsatlarının arttığını aynı zamanda İngilizlerin de ilgisinin yoğunlaştığını göstermektedir. Yalnız bu son dönemlerde İngiliz tüccarlar arasında maden arama ruhsatlarının alınıp devredilmesi yaygın görülen bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Yine bu dönemlerde demir yolu hatlarının tamamlanmış olmasının İngiliz yatırımcıların bölgeye olan ilgisinin artmasında rol oynamış olma ihtimalini de göz önünde bulundurmak gerekir. Bunun yanı sıra bu dönemde Osmanlı coğrafyasında artan yabancıların arkeolojik kazı faaliyetlerinin maden arama ruhsatı ile ilişkilendirilerek değerlendirilmesi gerekir. Bu bakımdan bu çalışmada incelenmiş olan bu belgelerin bu tür faaliyetlere dair kaynak ve belgelerle desteklenecek yeni araştırmalara katkı sağlayacağı düşüncesi hâsıl olmuştur.

1332/3 Mayıs 1914.

⁵¹⁶ BOA., MV. 187/31, 16 Cemaziyelevvel 1332/12 Nisan 1914; BOA., BEO. 4277/320714, 15 Cemaziyelevvel 1332/ 11 Nisan 1914.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO), Nr. 3523/264215; 4277/320714.

Haritalar (Hrt.h.), Nr. 815/6.

İrade Meclis-i Mahsus (İ.MMS.) Nr. 186/2.

Meclis-i Vükela Mazbataları (MV), Nr. 187/31; 187/37; 187/51; 187/54;
188/9; 188/10; 235/94

Şura-yı Devlet (ŞD.) Nr. 1249/28; 1249/37; 1249/41

Salnameler

Adana Vilayet Salnamesi, Sene 1287; 1289; 1318.

Tetkik Eser ve İncelemeler

Ahmet Refik, **Osmanlı İmparatorluğunda Madencilik**, (967-1200),
Enderun Kitabevi, İstanbul 1989.

BALCI, Ercüment, **Osmanlı Maden Rejiminde Nizamnâmeler
Dönemi ve İmtiyazlar**, İstanbul Üniversitesi Basılmamış Yüksek
Lisans Tezi, İstanbul 1994.

BAYARTAN, Mehmet, “XIX. Yüzyılda Osmanlı Madenlerinin
Coğrafi Dağılışı”, **Osmanlı Bilimi Araştırmaları**, C 10, S 1, 2008, s.
137-155.

BEŞİRLİ, Mehmet, **Orta Karadeniz Kentleri Tarihi I Tokat (1771-
1853)**, Tokat 2005.

CANDEĞER, Ümmüğülsüm, “Cebel-i Bereket’ten Osmaniye’ye: Göç
ve İskan (1850-2020)”, **Osmaniye Araştırmaları I**, Ed. Ümmüğülsüm
Candeğer, Huriye Emen, Gazi Kitabevi Yayınları, Ankara 2020, s. 301-
322.

CANDEĞER, Ümmüğülsüm, “Cuinet’e Göre Cebel-i Bereket Sancağı”,
Osmaniye Araştırmaları II, Ed. Ümmüğülsüm Candeğer, Huriye
Emen, Gazi Kitabevi Yayınları, Ankara 2021, s. 21-30.

Cevdet Paşa, **Tezâkir**, 21-39, yay. Cavid Baysun, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1960.

FAYDA, Mustafa, “Cerib”, **İslam Ansiklopedisi**, C 7, İstanbul 1993, s. 402.

GÖKMEN, Ertan, “II. Abdülhamit Dönemi Osmanlı Maden İmtiyazları (1878-1899)”, **Belleten**, S 71, 2007, s. 969-996.

Harita ve Planlardaki Adana Tarihsel Bakış, Haz. Ahmet Caner Çatal, Mehmet Kaycıoğlu, Cezmi Yurtsever, Ed. M. Fatih Sansar, Ahmet Karataş, Seyhan Belediyesi Yayınları.

KESKİN, Özkan, “Osmanlı Devleti’nde Maden Hukukunun Tekâmülü (1861-1906)”, **OTAM**, S 29, 2011, s. 125-147.

KESKİN, Özkan, “Osmanlı Devleti’nde Yabancı Maden Mühendislerinin İstihdamı ve Osmanlı Madenciliğine Hizmetleri”, **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi**, S 11, 2007, s. 79-92.

KURMUŞ, Orhan, **Emperyalizmin Türkiye’ye Girişi**, Yordam Yayınları, İstanbul 2007.

ÖKÇÜN, A. Gündüz, “XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Maden Üretiminde Türk, Azınlık ve Yabancı Payları”, **Prof. Dr. Yavuz Abadan’a Armağan, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları**, Ankara 1969, s. 803-895.

QUATAERT, Donald, “19. YY’da Osmanlı Devleti’nde Madencilik”, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, C 4, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, s. 914-916.

REYHAN, Cenk, Serap Taştekin, Emperyalizm çağında Osmanlı İmparatorluğu’na Sermaye İhracı: Krom Maden İmtiyazları, **Memleket, Siyaset, Yönetim**, C 15, S 34, 2020, s. 337-372.

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Madencilik Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Metal Madenler Alt Komisyonu Demir Çalışma Grubu Raporu, Ankara 2001.

ŞENER, Sefer, Cüneyt Kılıç, “Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Yabancı Sermaye”, **Bilgi**, C 16, S 1, 2008, s. 22-49.

TIZLAK, Fahrettin, “XIX. Yüzyılın Ortalarında Osmanlı Maden Yatakları”, **Belleten**, S 60, s. 703-718.

TIZLAK, Fahrettin, **Osmanlı Döneminde Keban-Ergani Yöresinde Madencilik (1775-1850)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1997.

TURAN, Murat, “Madenciliğimizin Tarihsel Gelişimi”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C 5, İletişim Yayınları, s. 1324-1346.

Türkiye’de Demir Cevheri Madenciliği, TMMOB Madencilik Bülteni, Özel Sayı, 2015.

VARLIK, M. Bülent, “Osmanlı Devleti’nde Madenlerde Çalışma Koşulları”, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, C 4, İletişim Yayınları, s. 917-922.

YORULMAZ, Şerife, “Levant Şirketi’nden İzmir’e İngiliz Tüccar Kolonisi”, **Türk Deniz Ticareti Tarihi Sempozyumu I (İzmir ve Doğu Akdeniz)**, 7 Mayıs 2009, İzmir, s. 254-283.

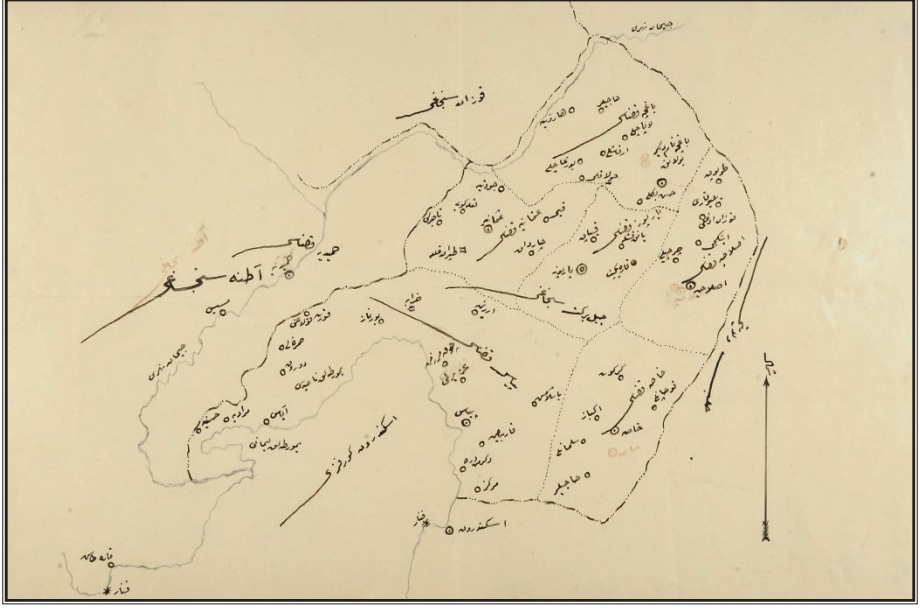

Ekler

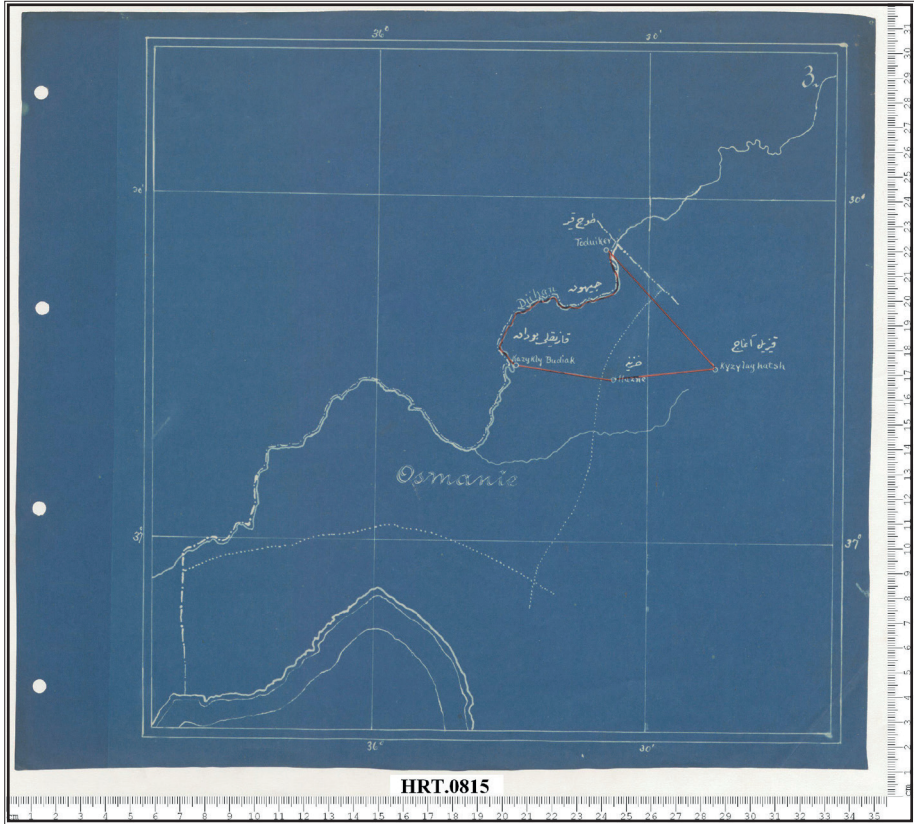
Ek: 1 Cebel-i Bereket Haritası, 1897, BOA., Ş.D., 1208/2

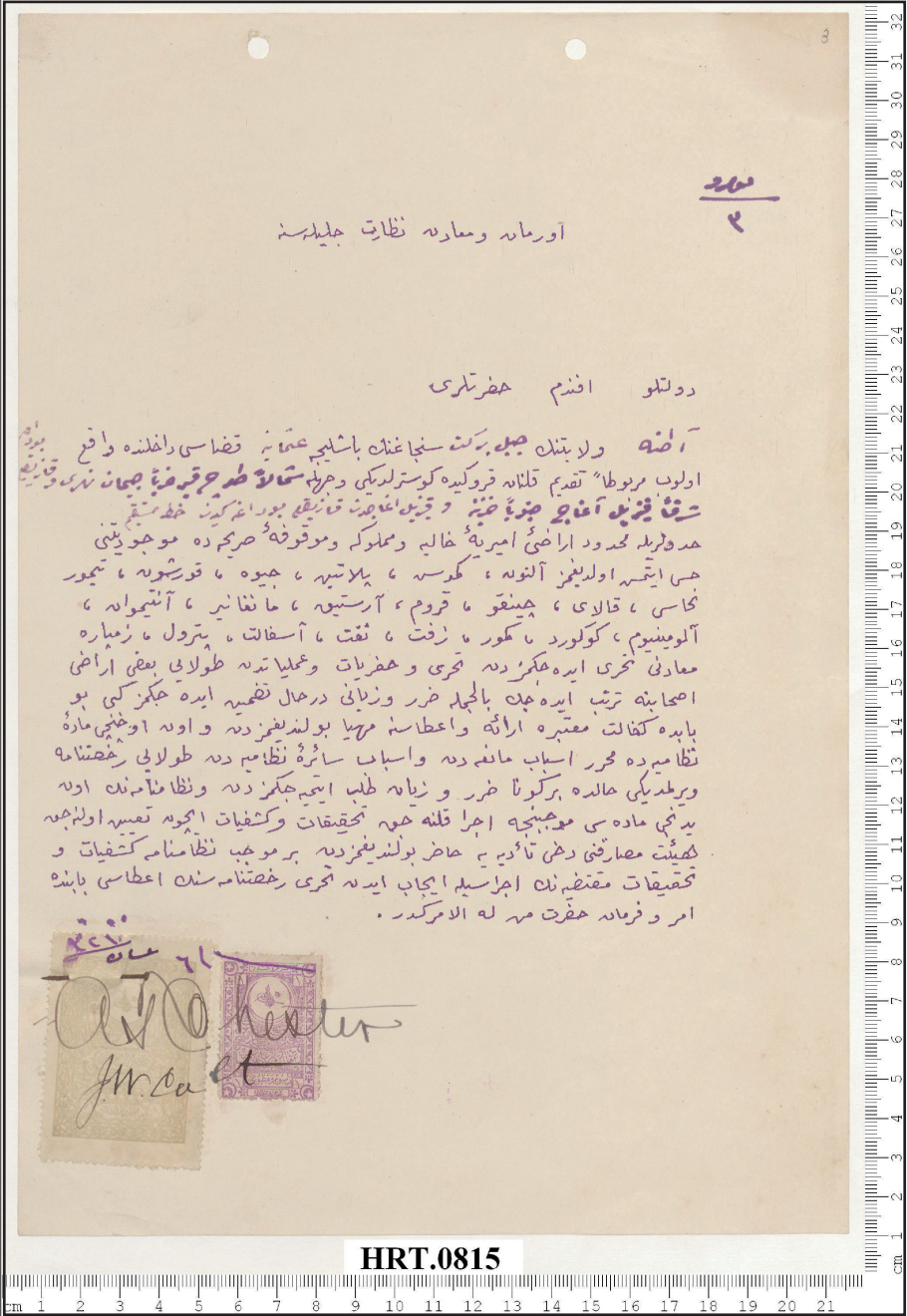
Ek: 2 Cebel-i Bereket Sancağı, 1903, BOA., DH.TMIK.S., 50/27

Ek: 3 Osmaniye'de Maden İmtiyazı Talebi 19 Nisan 1905, BOA., Hrt.h.
815

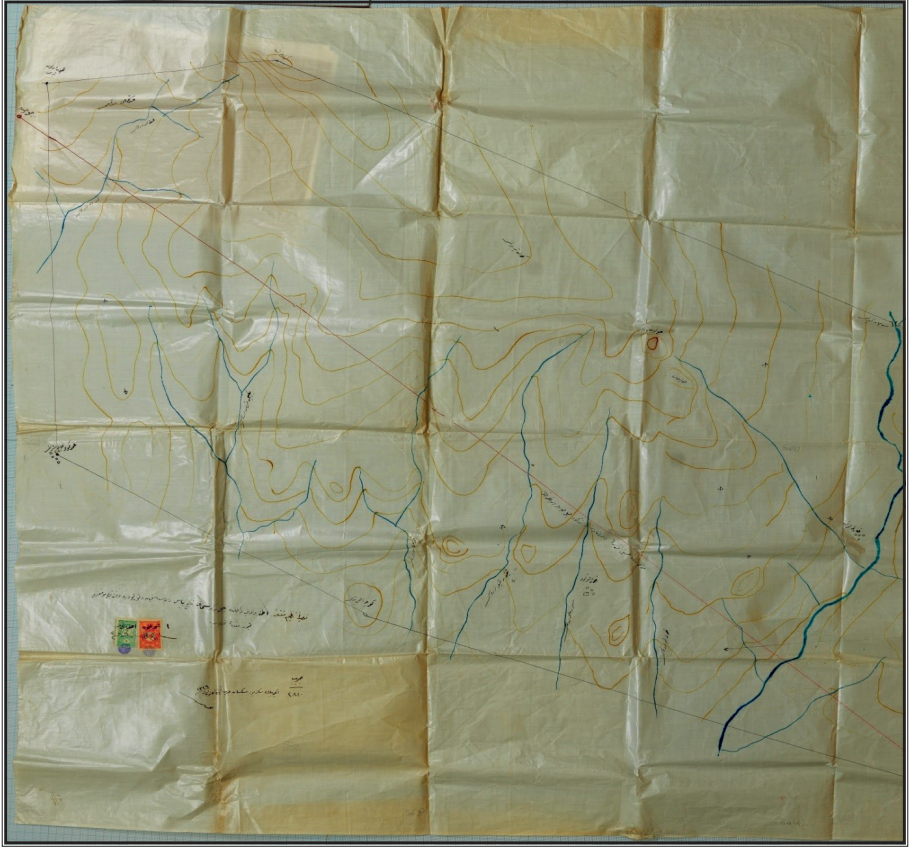
Ek: 4 Maden İmtiyazı Talebi, BOA., Hrt.h. 815

Ek: 5 Maden Arama Ruhsatı Verilmesine Dair, 1, BOA., İ.MMS. 186/2

Ek: 6 Maden Arama Ruhsatı Verilmesine Dair, 1, BOA., İ.MMS. 186/2

TASFİYE TALEPNAMELERİNE GÖRE CEBEL-İ BEREKET MÜBADİLLERİ: MEMLEKETLERİ, İSKÂN EDİLDİKLERİ BÖLGELER

Mikail KOLUTEK*

ÖZET

Türkiye Büyük Millet Meclisi temsilcileriyle 30 Ocak 1923 tarihinde Yunan temsilcilerle “Türk ve Yunan Ahalinin Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol” imzalamıştır. İki hükûmet arasında imzalanan sözleşme ile Anadolu’da yaşayan Ortodoks Rumlarla Yunanistan’da yaşayan Müslümanların karşılıklı yer değiştirmesi karara bağlanmıştır. Mübadillere ait taşınır yahut taşınmazların tasfiyesi ile ilgili esaslar ise “Mübadele Sözleşmesi” ile belirlenmiştir. Mübadillerin geride bıraktığı mallarını belgelemeleri lüzumu üzerine “Muhtelit Komisyonlar” kurularak ilgili belgeler komisyonlar tarafından onaylanmıştır. Mübadillere ait taşınmazların kayıtlı olduğu belgelere ise “Mübadil Tasfiye Talepnamesi” adı verilmiştir.

Tasfiye talepnamesi adı verilen belgeler esas olarak dört nüsha şeklinde düzenlenmiştir. Nüshalardan bir nüshası yerel memurlara, bir nüshası tasfiye işlerini organize eden Muhtelit Komisyona verilmiştir. Geriye kalan iki nüshadan biri göç edilen hükûmet yetkililerine teslim edilirken, son nüsha ise mübadilin kendisinde kalmıştır. Talepnamelerin ilk sayfasında mübadilden doğru beyan verdiğine dair taahhüt alınırken, kimlik bilgileri, ismi, baba ismi, memleketi ve oturduğu mahal (liva, kaza, şehir, karye) ile sanatı gibi bilgilere yer verilmiştir. İkinci ve üçüncü sayfalarda emlak-arazinin cinsi, arazinin bo-

* Doç. Dr., Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, mikailkolutek@gmail.com. ORCID: 0000-0002-2409-1192

yutu (dönüm, arşın, evlek), arazide yetiştirilen ürünün cinsi, arazinin nerede olduğu ile mübadile nasıl intikal ettiği kaydedilmiştir. Bunlardan başka varsa tapu senedi yahut benzer belgelerin tarih ve numarası, kimin adına kayıtlı olduğu, tapu senedinde kayıtlı kıymeti gibi bilgiler istenmiştir. Talepnamelerin dördüncü sayfasında mübadilin terk ettiği ev eşyalarının, geride bıraktığı hayvanların sayısı ve cinsi ile toplam kıymeti belirtilmiştir. Talepnamelerin beşinci ve son sayfasında mübadilin ihtiyaç halinde yetkilendirdiği kişi ile ilgili vekâletname bulunmaktadır. Bunlardan başka mübadillerin belgeleyebildikleri surette hangi tarihten itibaren mallarının müsadere edildiği, müsadere edilen emvallerin 1909-1914 tarihlerindeki yıllık getirileri ile kıymetleri kayıt altına alınmıştır. İlgili sayfanın altında belgelerin onay tarihi ile onayı yapan imam, muhtar ve azaların isim, imza ve mühürleri yer almıştır.

Mübadillere ait tasfiye talepnameleri T.C. Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivinde bulunmakla beraber Cebel-i Bereket'e göç edenlerle ilgili elli üç adet klasör tespit edilmiştir. Yapılan araştırma ile cumhuriyetin ilk yıllarında Cebel-i Bereket'in demografik yapısında meydana gelen değişimler aydınlatılmaya çalışılmıştır. Talepnamelerde yer alan bilgiler neticesinde mübadillerin isimleri, mali durumları, meslekleri, göç ettikleri bölgeler, geçim kaynakları gibi verilere ulaşılabilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Cebel-i Bereket, Göç, İskân, Mübadil, Tasfiye Talepnameleri.

ACCORDING TO THE LIQUIDATION REQUESTS: COUNTRIES, SETTLEMENTS OF THE COMMUNITIES COMING FROM CEBEL-I BEREKET

ABSTRACT

Representatives of the Turkish Grand National Assembly signed the "Convention and Protocol on the Exchange of Turkish and Greek Populations" with Greek representatives on January 30, 1923. With the agreement signed between the two governments, it was decided that the Orthodox Greeks living in Anatolia and the Muslims living in Greece would exchange places. The principles regarding the liquidation of the movable or immovable properties belonging to the exchanges are determined by the "Exchange Agreement". "Miscellaneous Commissions" were established upon the necessity of documenting the belongings left behind by the immigrants and the relevant

documents were approved by the commissions. The documents in which the immovables belonging to the displaced persons are registered are called “Liquidation Requests of the Immigrants”.

Documents called liquidation requests are basically arranged in four copies. One copy of the copies was given to the local officials and one copy to the Miscellaneous Commission, which organizes the liquidation works. While one of the remaining two copies was handed over to the emigrated government officials, the last copy remained with the emigrant herself. On the first page of the demands, information such as identity information, name, father’s name, hometown, place of residence (Liva, town, city, village) and art are included. On the second and third pages, the type of real estate-land, the size of the land (decare, cubit, evlek), the type of product grown on the land, the location of the land and how the migrant was transferred were recorded. In addition to these, information such as the date and number of the title deed or similar documents, whose name it is registered, and the value registered in the title deed, were requested. On the fourth page of the demands, the number and breed of household goods left by the exchange, the animals left behind, and their total value are stated. On the fifth and last page of the requests, there is a power of attorney for the person authorized by the exchange in case of need. Apart from these, the date from which the goods of the immigrants were confiscated, and the annual returns and values of the confiscated properties in 1909-1914 were recorded so that they could document it. At the bottom of the relevant page, the approval date of the documents and the names, signatures and seals of the imams, muhtars and members who made the approval are listed. Liquidation requests belonging to immigrants T.C. Fifty three folders related to those who immigrated to Cebel-i Bereket were found in the Presidency Republic Archive.

With this research, the changes in the demographic structure of Cebel-i Bereket in the first years of the republic were tried to be clarified. As a result of the information contained in the requests, data such as the names, financial status, occupations, regions of migration, and livelihoods of the exchanged persons could be reached.

Key Words: Cebel-i Bereket, Immigration, Settlement, Exchange, Liquidation Requests.

GİRİŞ

30 Ocak 1923 tarihinde TBMM hükûmeti ile Yunan hükûmeti arasında imzalanan sözleşme ve protokole göre iki devlet sınırları dâhilindeki Müslüman ve Rum vatandaşlar 1 Mayıs 1923 tarihinden itibaren zorunlu mübadeleye tabi tutulmuşlardır. Sözleşmenin 3. maddesi uyarınca 18 Ekim 1912 tarihinden sonra buldukları toprakları terk edenler (İstanbul’da oturan Rumlar

ile Batı Trakya'da oturan Türkler dışında) mübadil sayılmışlardır.⁵¹⁷ Mübadillerin yerleştirilmelerinde ortaya çıkacak sorunların halledilmesi için Türk ve Yunan taraflarından her ikisinden de dörder kişi belirlemiştir. Bu sekiz kişiye Milletler Cemiyeti Meclisi tarafından I. Dünya Savaşı'na girmemiş devletlere mensup üç kişi daha eklenerek Muhtelit Mübadele Komisyonu adı verilen bir komite oluşturulmuştur.⁵¹⁸ Öte yandan Türkiye'de göç işlerinin organize edilmesi işi oldukça zorlu görüldüğünden TBMM'de bu işleri düzenleyecek bir vekâlet veya müdürlük oluşturulması konusunda uzun süre tartışılmıştır. Yapılan tartışmaların sonunda bir vekâlet kurulması fikri ağır basmış, Tunalı Hilmi Bey 132 arkadaşıyla beraber yaptığı hazırlıkları bir önerge haline getirmiştir. Nihayetinde Tunalı Hilmi ve 132 arkadaşının meclise sunduğu önerge 13 Ekim 1923 tarihinde kabul edilerek Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti kurulmuştur. Vekâletin kurulmasından bir hafta sonra yapılan seçimle de İzmir mebusu Mustafa Necati Bey 165 oydan 158 tanesini alarak vekil seçilmiştir.⁵¹⁹

İmar ve İskân Vekâletinin kurulmasıyla birlikte protokolün imzalandığı tarihten 1924 yılının şubat ayına kadar Türk tarafından tahsis edilen vapurlar vasıtasıyla 100.000 civarında mübadil Türkiye'ye getirilmiştir. Türkiye'ye gelecek olan mübadillerin büyük bir kısmı aynı yıl içerisinde göç etmiştir. Nitekim 30 Kasım 1924 tarihi itibarıyla toplamda 380.000⁵²⁰ civarında olan mübadillerin 372.000'i Türk topraklarına gelmiştir.⁵²¹ Mübadillerin göç işlerini organize eden İmar ve İskân Vekâleti 11 Aralık 1924 tarihine kadar varlığını devam ettirmiş bu tarihten sonra vekâletin işlerini Dâhiliye Vekâleti yürütmüştür.⁵²² Bu bağlamda vekâletin organizasyonu ile Türkiye'ye gelen mübadillerin bir kısmı da Cebel-i Bereket'te iskân edilmişlerdir. Çalışmanın konusu olan ve buraya yerleşen mübadillere ait tasfiye talepnameleri incelenmiş, mübadillerin beyan ettikleri mal varlıkları haricindeki veriler değerlendirilmiştir.

⁵¹⁷ İsmail Soysal, **Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları**, C I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000, s. 185; Ayrıca bk. Seha Meray, Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler, C I, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001.

⁵¹⁸ Mehmet Gönlübol, **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1935)**, Siyasal Kitabevi, Ankara 1996, s. 63.

⁵¹⁹ Kemal Arı, **Büyük Mübadele (Türkiye'ye Zorunlu Göç 1923-1925)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1995, s. 28.

⁵²⁰ Bazı kaynaklar Yunanistan'dan Türkiye'ye gelen mübadillerin sayısını 450.000-500.000 civarında olduğunu ifade etmektedir. Bk. Ali Güler, **Osmanlıdan Cumhuriyete Azınlıklar**, Berikan yayınevi, Ankara 2009, s. 203.

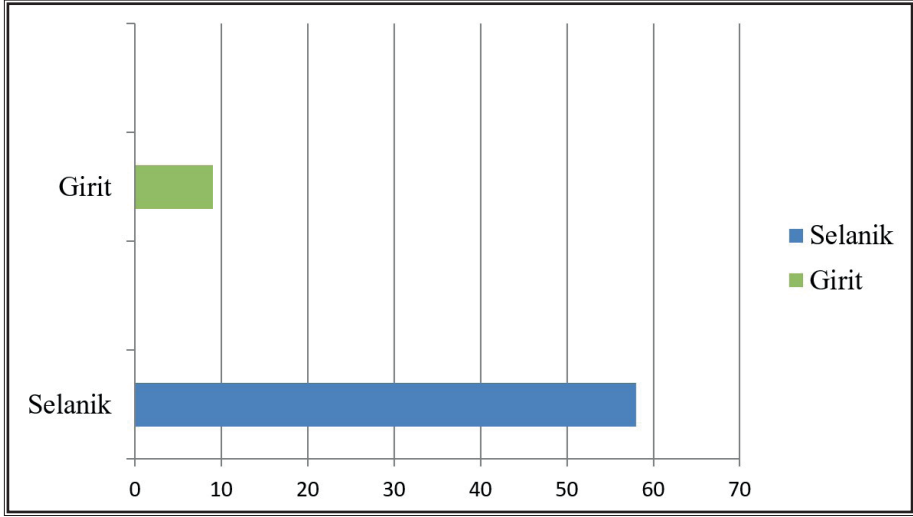
⁵²¹ Nasrullah Uzman, **Türkiye'nin Mülteci ve Muhacir Politikaları (1923-1947)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2018, s. 155.

⁵²² İbrahim Erdal, **Mübadele (Uluslaşma Sürecinde Türkiye ve Yunanistan)**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2012, s. 106.

Mübadillerin Geldikleri Bölgeler

Tasfiye Talepnamelerine göre Cebel-i Bereket'e yapılan göçlerin Selanik ve Girit olmak üzere iki bölgeden gerçekleştiği görülmektedir. Başkanlık Cumhuriyet Arşivi'nde Cebel-i Bereket'e yerleşen göçmenlerle ilgili Girit'ten 5 ve Selanik'ten 48 kayıt tespit edilmiştir.

Grafik: 1 Cebel-i Bereket'e Selanik ve Girit'ten Göç Edenlerin Dağılımı⁵²³

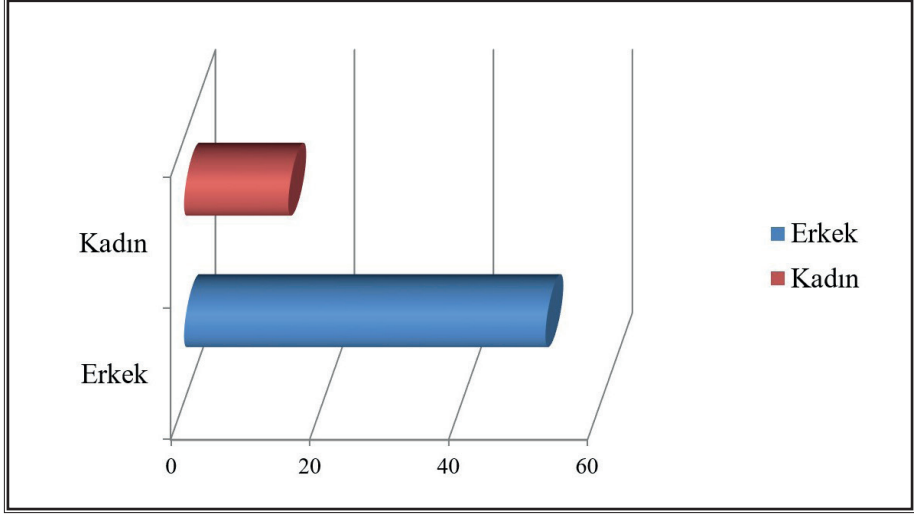
Cebel-i Bereket'e Selanik'ten 58, Girit'ten 9 mübadilin geldiği belirlenmiştir. Toplam 67 mübadilin geldikleri yere göre dağılımı göz önüne alındığında Selanik'ten gelenlerin %87 gibi büyük bir oranla çoğunlukta olduğu görülmektedir. Buna karşın Girit'ten gelenlerin %13 gibi bir orana sahip olduğu tespit edilmiştir.

Mübadillerin Yaş-Cinsiyet Kriterlerine Göre Dağılımı

Selanik ve Girit'ten Cebel-i Bereket'e gelen mübadillerin cinsiyetleri ile ilgili herhangi bir açıklama bulunmamaktadır. Göç eden kişilerin isimlerinden hareketle böyle bir tasnif yapmak mümkün olabilmiştir. Bununla beraber tasfiye talepnamelerinde mübadillerin yaş durumunu belirtir herhangi bir açıklama kısmı bulunmamaktadır. Bu sebepten ötürü Cebel-i Bereket'e gelen mübadilleri çocuk-yetişkin gibi kategorilerde yaşlarına göre tasnif etmek mümkün olmamıştır.

⁵²³ Başkanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Fon kodu: 130-16-13-2, Belge serisi (53 Adet).

Grafik: 2 Cebel-i Bereket'e Selanik ve Girit'ten Göç Edenlerin Cinsiyete Göre Dağılımı⁵²⁴

Cebel-i Bereket'e Selanik ve Girit'ten gelen mübadillerin cinsiyete göre dağılımı grafik 2'de gösterilmiştir. Mübadillerin cinsiyete göre oranı göz önüne alındığında erkek mübadil oranının %78, kadın mübadil oranının %22 olduğu görülmektedir. İlgili verilerden hareketle Cebel-i Bereket'e yerleşen mübadiller arasında 9 kadına karşılık 58 kişi ile erkeklerin baskın olduğu tespit edilmiştir. Mübadillerle ilgili veriler değerlendirilirken tasfiye taleplerinde doğum tarihi veyahut yaş bilgilerine yer verilmediği görülmüştür.

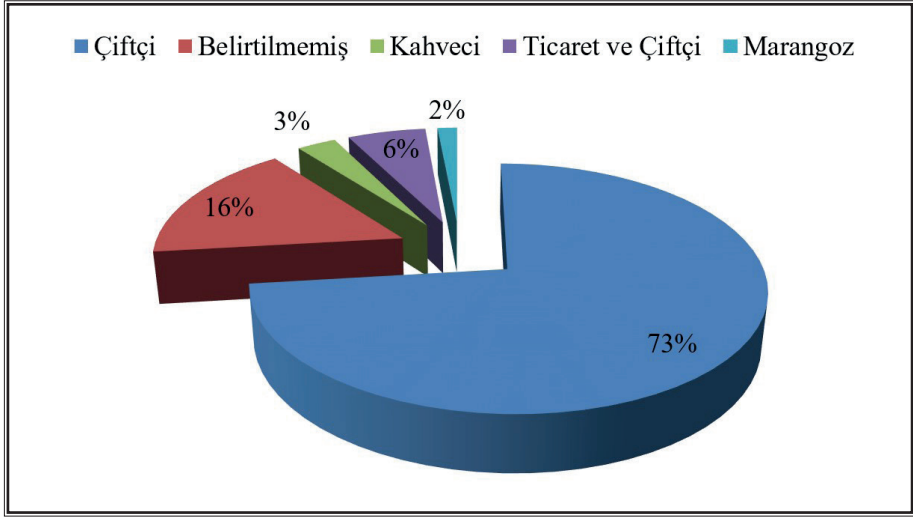
Mübadillerin Mesleklerine Göre Dağılımı

Tasfiye talepleri kayıtları hazırlanırken düzenlenen evraklarda mübadillerin meşgul oldukları işlerle ilgili bilgilere de yer verilmiştir. Cebel-i Bereket'e gelen mübadillere ait talepler incelendiğinde buğday, arpa ve çavdar gibi tahılları yetiştirdikleri görülmektedir. Bunun yanı sıra tütün ve meyve-sebze yetiştiriciliği ile bağcılık en çok görülen ekonomik faaliyetlerdendir. Hayvancılık yahut besicilik ise daha sonra isimleri zikredilebilecek mesleklerdendir. Kayıtlara meslekleri çiftçi olarak yazılan mübadillerin çoğunluğu kendi hayatlarını idame ettirecek kadar araziye sahiptir. Aynı zamanda mübadillerin kendilerine yetecek kadar hayvan besledikleri de tespit edilmiştir. Bazı taleplerde var olan meslek bilgileri tereddütlere sebep olmaktadır. Cebel-i Bereket'e yerleşen mübadillerden özellikle kadın olanlar incelendiğinde büyük bir çoğunluğunun mesleğinin çiftçi olarak kaydedildiği görülmektedir. Elbette mübadil kadınlar çiftçi olabilirler fakat hiçbir kadının

⁵²⁴ BCA, Fon kodu: 130-16-13-2, Belge serisi (53 Adet).

memur ya da ev hanımı olduğuna yahut başka bir işle meşgul olduğuna dair de bir veri bulunmamaktadır. Bu durum kayıtlar hazırlanırken bazı hususların göz önüne alınmadığı yahut alınmadığını düşündürmektedir.

Grafik: 3 Cebel-i Bereket'e Selanik ve Girit'ten Göç Edenlerin Mesleklerle Göre Dağılımı⁵²⁵

Grafik 3'te Cebel-i Bereket'e yerleşen mübadillerin mesleklerine göre dağılımı gösterilmiştir. Buna göre mübadillerden %73'ü çiftçi, %2'si marangoz olarak tespit edilirken marangoz mübadilin sanayi-i nefise'den mezun olduğu bilgisi de kayıtlara geçmiştir. Mübadillerin %16'sı kadarının meslek bilgileri belirtilmemiş, %3'ü kahveci, %6'sı ticaret ve çiftçi olarak iki meslekli olarak kayıt altına alınmıştır. Bu verilerden hareketle Cebel-i Bereket'in sahip olduğu ekonomik veriler göz önünde bulundurularak bölgeye daha ziyade çiftçilik yapanların yerleştirildiği düşünülmüştür.

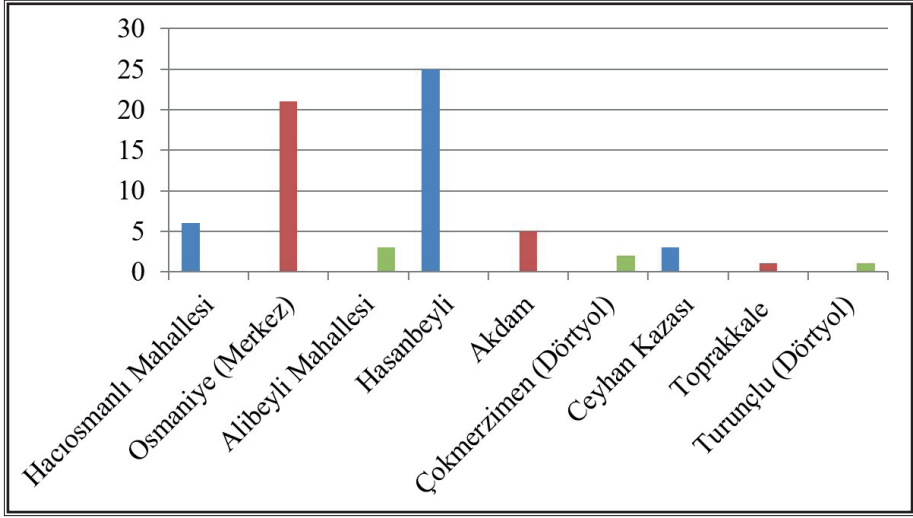
Mübadillerin İskân Edildikleri Birimlere Göre Dağılımı

Selanik ve Girit'ten gelerek Cebel-i Bereket'e yerleşen mübadillere ait tasfiye taleplerini incelendiğinde birtakım aksaklıkların olduğu gözlemlenmektedir. Mübadillere ait taleplerden bir kısmında mübadilin iskân edildiği yerleşim birimi olarak Osmaniye yazılırken bir diğer kısmına ise Osmaniye Kasabası yazılmıştır. Ayrıca Alibeyli Mahallesi ve Hacıosmanlı Mahallesi olarak belirtilen kayıtların da Osmaniye olarak belirtilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla Hacıosmanlı Mahallesi, Alibeyli Mahallesi, Osmaniye ve Osmaniye Kasabası olarak kaydedilen dört yerleşim birimi de Osmani-

⁵²⁵ BCA, Fon kodu: 130-16-13-2, Belge serisi (53 Adet).

ye'yi işaret etmektedir.

Grafik: 4 Cebel-i Bereket'e Selanik ve Girit'ten Göç Edenlerin Yerleşimlerine Göre Dağılımı⁵²⁶

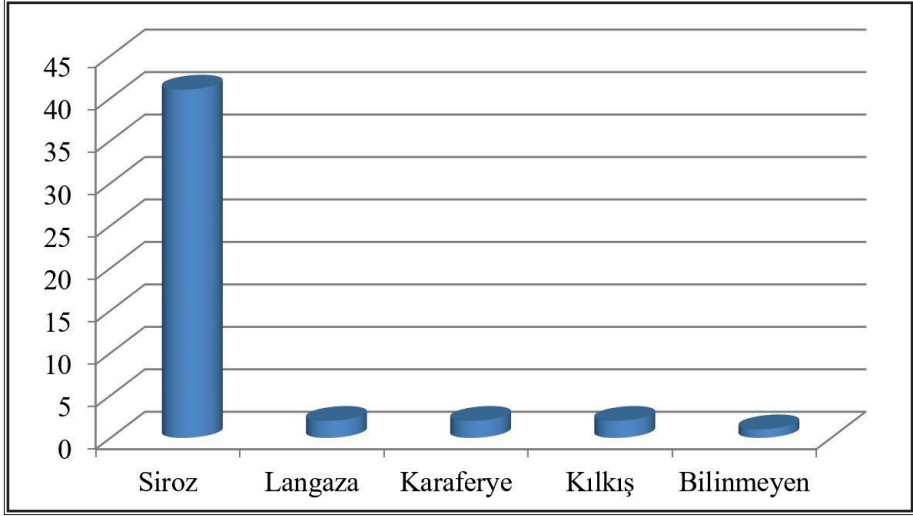
Grafik 4'te mübadillerin Cebel-i Bereket'te hangi bölgelere yerleştikleri belirtilmiştir. Hasanbeyli 25 mübadile ev sahipliği yaparken, Osmaniye merkeze 21 mübadil, Haciosmanlı Mahallesine 6 mübadil, Akdam'a 5 mübadil, Alibeyli Mahallesine 3 mübadil, Ceyhan'a 3 mübadil, Toprakkale'ye 1 mübadil yerleştirilmiştir. Bu mübadillerin dışında (Dörtöyol) Çokmerzimen'e 2 mübadil ve yine (Dörtöyol) Turunçlu Mahallesine de 1 mübadil yerleşmiştir. Haciosmanlı ve Alibeyli mahallelerinin Osmaniye merkeze bağlı olduğu düşünüldüğünde buraya yerleşen göçmen sayısı 30'u bulmaktadır.

Selanik'ten Gelen Mübadiller

Tasfiye talepnamelerine göre Cebel-i Bereket'e Selanik'ten gelen mübadillere ait veriler bu bölümde ele alınmıştır. Mübadillerin geldikleri liva, kaza ve köylere göre dağılımı ele alınarak durum grafikler aracılığıyla gösterilmiştir.

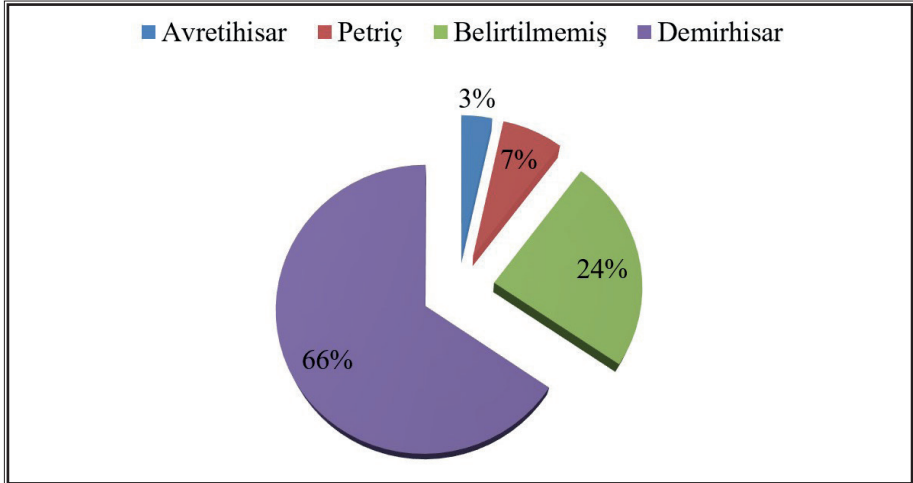
⁵²⁶ BCA, Fon kodu: 130-16-13-2, Belge serisi (53 Adet).

Grafik: 5 Selanik'ten Cebel-i Bereket'e Göç Edenlerin Geldikleri Liva'lara Göre Dağılımı⁵²⁷

Cebel-i Bereket'e yerleşen mübadillerin geldikleri livalar göz önüne alındığında 41 kişi ve %86 oranla en çok göçün Siroz'dan yaşandığı görülmektedir. Langaza livasından 2 kişi %4, Karaferye livasından 2 kişi %4, Kılıkış livasından 2 kişi %4 ve belirtilmemiş 1 kişi %2 orana sahip olmuştur.

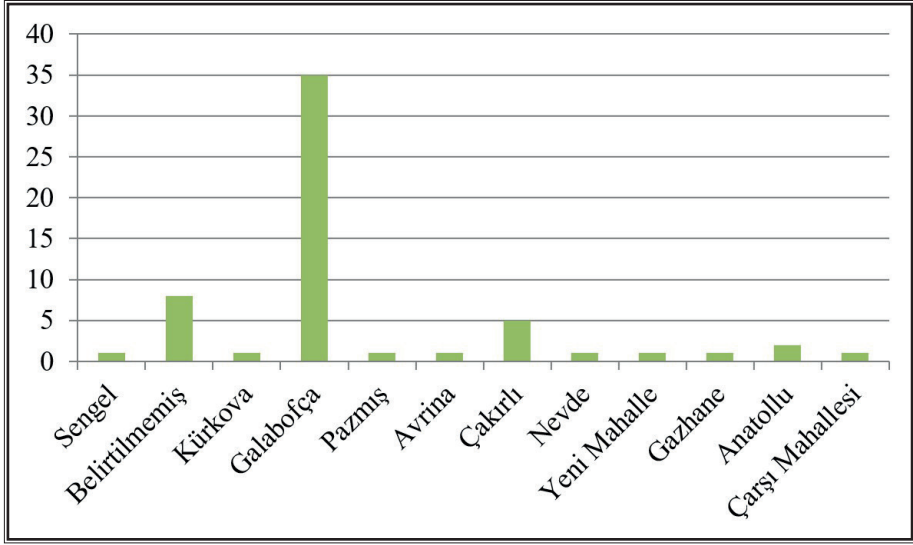
Grafik: 6 Selanik'ten Cebel-i Bereket'e Göç Edenlerin Kazalara Göre Yüzdeler Dağılımı

⁵²⁷ BCA, Fon kodu: 130-16-13-2, Belge serisi (53 Adet).

Selanik'ten Cebel-i Bereket'e göç eden mübadillerin geldikleri kazalara göre dağılımı grafik 6'da gösterilmiştir. Eldeki verilere göre; Demirhisar kazasından 38, Petriç kazasından 4, Avrethisar kazasından 2 ve belirtilmeyen kazalardan 14 kişi Cebel-i Bereket'e göç etmiştir.

Grafik: 7 Selanik'ten Cebel-i Bereket'e Göç Edenlerin Geldikleri Köylere Göre Dağılımı⁵²⁸

Cebel-i Bereket'e Selanik'ten gelen mübadillerin geldikleri köylere göre dağılımı grafik 7'de gösterilmiştir. Mübadillerin geldikleri köylere göre sayıları; Sengel 1, Belirtilmemiş 8, Kürkova 1, Galaboğça 35, Pazmış 1, Avrina 1, Çakırlı 5, Nevde 1, Yeni mahalle 1, Gazhane 1, Anatollu 2, Çarşı mahallesi 1 olarak tespit edilmiştir.

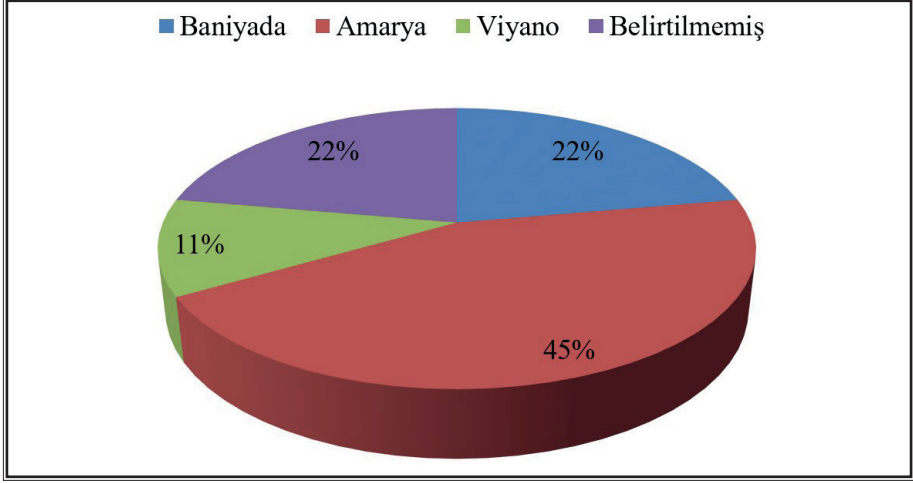
Girit'ten Gelen Mübadiller

Girit, Cebel-i Bereket'e yapılan mübadil göçlerinde bir diğer önemli merkez olmuştur. Sayı bakımından değerlendirildiğinde Girit'ten gelen mübadillerin oldukça az oldukları tespit edilmiştir. Girit özelinde değerlendirildiğinde mübadillerin geldikleri liva ve köy isimleri ile buralardan Cebel-i Bereket'e gelenlerin istatistikleri grafiklerle açıklanmıştır.

⁵²⁸ BCA, Fon kodu: 130-16-13-2, Belge serisi (53 Adet).

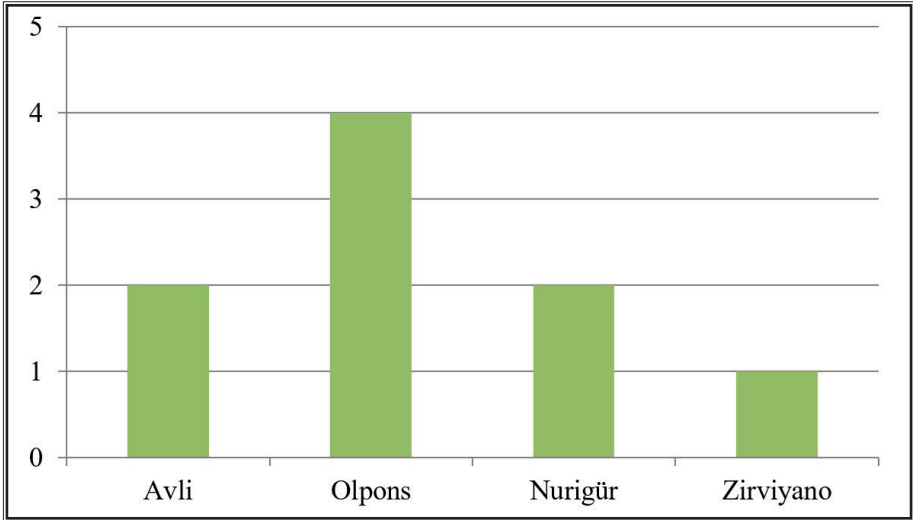

Grafik: 8 Girit'ten Cebel-i Bereket'e Göç Edenlerin Geldikleri Livalara Göre Yüzdeler Dağılımı

Girit'ten Cebel-i Bereket'e gelen mübadillerin geldikleri kazalara göre dağılımı grafik 8'de gösterilmiştir. Mübadillerden 2 kişi Baniyada'dan, 4 kişi Amarya'dan 1 kişi Viyano'dan ve son olarak 2 kişi belirtilmeyen kaza ya da kazalardan göç etmiştir.

Grafik: 9 Girit'ten Cebel-i Bereket'e Göç Edenlerin Geldikleri Köylere Göre Dağılımı⁵²⁹

⁵²⁹ BCA, Fon kodu: 130-16-13-2, Belge serisi (53 Adet).

Cebel-i Bereket'e Girit'ten gelen mübadillerin geldikleri köylere göre dağılımı grafik 7'de gösterilmiştir. Mübadillerin geldikleri köylere göre sayıları; Avli 2, Olpons 4, Nurigür 2 ve son olarak Zirviyano 1 olarak tespit edilmiştir.

SONUÇ

Coğrafi olarak yarımada özelliğine sahip bölgelerin geçmişten günümüze yoğun olarak göçe maruz kaldığı bilinmektedir. Bu bağlamda düşünüldüğünde Cebel-i Bereket'e gelen mübadil sayısını yalnızca tasfiye taleplerine göre açıklamak mümkün değildir. Ayrıca taleplere haberdar olmayan ve hiçbir mülkü olmayan mübadillerin varlığı da göz önünde bulundurulması gereken başka bir husustur. Talepler vasıtasıyla mübadillerin geldikleri yerler, meslekleri, yerleştikleri bölgeler ve hatta mal varlıkları gibi bilgilere ulaşmak mümkündür. Fakat taleplerde mübadillerin yaşlarının belirtilmediği açıkça eksik görülen unsurlardan birisi olmuştur. Belgeler düzenlenirken birtakım bilgilerin kaydedilmemesi, bazı taleplerin usulüne uygun olarak hazırlanmamış görünmesi tasfiye talepleri ile ilgili tereddütlere sebep olmaktadır. Yine talepler düzenlenirken birbiri ile çelişen bilgilerin görüldüğü belirtilmesi gereken bir başka husustur.

Cebel-i Bereket'te iskân edilen mübadillerin cinsiyetlerine göre dağılımına göz atıldığında erkek mübadillerin çoğunluğu oluşturduğu görülmektedir. Mübadillerin meslek guruplarında ise çiftçiliğin baskın meslek olduğu, ayrıca dört tüccar, iki kahveci ve bir marangozun bulunduğu söylenebilir ki burada söz konusu iki kahvecinin aynı kişi olması kuvvetli bir ihtimaldir. Cebel-i Bereket'e iskân edilen mübadillerin ezici çoğunluğunun çiftçi olması bölgenin tarıma elverişli topraklara sahip olması nedeniyle özellikle seçildiklerini düşündürmektedir. Mübadillerin iskân edildiği bölgeler göz önüne alındığında en çok mübadilin Hasanbeyli ile Osmaniye'nin merkezine, daha sonra diğer bölgelere yerleştirildiği görülmüştür. Yalnızca tasfiye talepleri göz önüne alındığında mübadillerin Cebel-i Bereket'in demografik yapısını pek az etkilediği söylenebilir.

KAYNAKÇA

Başkanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

130-16-13-2 / 136 - 657 - 10	130-16-13-2 / 743 - 2425 - 22
130-16-13-2 / 41 - 17 - 11	130-16-13-2 / 743 - 2426 - 31
130-16-13-2 / 103 - 450 - 16	130-16-13-2 / 743 - 2426 - 33
130-16-13-2 / 97 - 412 - 14	130-16-13-2 / 742 - 2420 - 36
130-16-13-2 / 122 - 575 - 3	130-16-13-2 / 742 - 2420 - 32
130-16-13-2 / 374 - 106 - 8	130-16-13-2 / 742 - 2420 - 31
130-16-13-2 / 445 - 593 - 6	130-16-13-2 / 742 - 2420 - 33
130-16-13-2 / 448 - 625 - 2	130-16-13-2 / 742 - 2420 - 34
130-16-13-2 / 556 - 1356 - 11	130-16-13-2 / 742 - 2420 - 30
130-16-13-2 / 556 - 1356 - 10	130-16-13-2 / 742 - 2420 - 47
130-16-13-2 / 580 - 1534 - 21	130-16-13-2 / 742 - 2420 - 50
130-16-13-2 / 580 - 1534 - 22	130-16-13-2 / 742 - 2420 - 51
130-16-13-2 / 702 - 2213 - 1	130-16-13-2 / 742 - 2420 - 48
130-16-13-2 / 736 - 2388 - 3	130-16-13-2 / 742 - 2420 - 52
130-16-13-2 / 736 - 2388 - 2	130-16-13-2 / 742 - 2420 - 49
130-16-13-2 / 736 - 2388 - 1	130-16-13-2 / 742 - 2420 - 46
130-16-13-2 / 716 - 2283 - 35	130-16-13-2 / 742 - 2420 - 45
130-16-13-2 / 736 - 2388 - 4	130-16-13-2 / 742 - 2420 - 44
130-16-13-2 / 736 - 2388 - 6	130-16-13-2 / 742 - 2420 - 43
130-16-13-2 / 736 - 2388 - 7	130-16-13-2 / 742 - 2420 - 42
130-16-13-2 / 736 - 2388 - 8	130-16-13-2 / 742 - 2420 - 40
130-16-13-2 / 736 - 2388 - 9	130-16-13-2 / 742 - 2420 - 41
130-16-13-2 / 736 - 2388 - 10	130-16-13-2 / 742 - 2420 - 39
130-16-13-2 / 736 - 2388 - 11	130-16-13-2 / 742 - 2420 - 35
130-16-13-2 / 736 - 2388 - 12	130-16-13-2 / 742 - 2420 - 37
130-16-13-2 / 736 - 2388 - 13	130-16-13-2 / 742 - 2420 - 38
130-16-13-2 / 736 - 2388 - 14	

Telif ve Tetkik Eserler

ARI, Kemal, **Büyük Mübadele (Türkiye'ye Zorunlu Göç 1923-1925)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1995.

ERDAL, İbrahim, **Mübadele (Uluslaşma Sürecinde Türkiye ve Yunanistan)**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2012.

GÖNLÜBOL, Mehmet, **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1935)**, Siyasal Kitabevi, Ankara 1996.

GÜLER, Ali, **Osmanlıdan Cumhuriyete Azınlıklar**, Berikan yayınevi, Ankara 2009.

MERAY, Seha, **Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler**, C I, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001.

SOYSAL, İsmail, **Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları**, C I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000.

UZMAN, Nasrullah, **Türkiye'nin Mülteci ve Muhacir Politikaları (1923-1947)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2018.

EKLER**EK: 1** Tasfiye Talepnamelerine Göre Osmaniye'ye Gelen Mübadillerin Listesi

NO	SANCAK	LİVA	KAZA	KÖY	YERLEŞTİĞİ YER	İSİMLERİ	MESLEĞİ
1	Selanik	Siroz	-	-	Osmaniye	Ayşe-Şerife	Çiftçi
2	Selanik	Siroz	Petriç	-	Çokmerzimen	Recep Cevahire	-
3	Selanik	Siroz	Petriç	Kürkova	Alibeyli (Köyü) Mahallesi	Hatice	-
4	Selanik	Siroz	Petriç	Çarşı Mahallesi	Osmaniye	Nusret	-
5	Selanik	Siroz	Demirhisar	Sengel	Hacıosmanlı Mahallesi	Ayşe	-
6	Selanik	Siroz	Demirhisar	Galabofça	Osmaniye	Ali	Çiftçi
7	Selanik	Siroz	Demirhisar	Galabofça	Osmaniye	Ali	Çiftçi
8	Selanik	Siroz	Demirhisar	Pazmış	Osmaniye	Hasan	Çiftçi
9	Selanik	Siroz	Demirhisar	Galabofça	Osmaniye	İsmail	Çiftçi
10	Selanik	Siroz	Demirhisar	Galabofça	Bahçe-Hasanbeyli	Şabuddin - Veysel	Çiftçi
11	Selanik	Siroz	Demirhisar	Galabofça	Bahçe-Hasanbeyli	Destan - Naime	Çiftçi
12	Selanik	Siroz	Demirhisar	Galabofça	Bahçe-Hasanbeyli	Hüseyin	Çiftçi
13	Selanik	Siroz	Demirhisar	Galabofça	Bahçe-Hasanbeyli	Ömer	Çiftçi
14	Selanik	Siroz	Demirhisar	Galabofça	Bahçe-Hasanbeyli	Ali	Çiftçi
15	Selanik	Siroz	Demirhisar	Galabofça	Bahçe-Hasanbeyli	Ali	Çiftçi
16	Selanik	Siroz	Demirhisar	Galabofça	Bahçe-Hasanbeyli	Ali	Çiftçi
17	Selanik	Siroz	Demirhisar	Galabofça	Bahçe-Hasanbeyli	İdris	Çiftçi
18	Selanik	Siroz	Demirhisar	Galabofça	Bahçe-Hasanbeyli	Ahmet	Çiftçi
19	Selanik	Siroz	Demirhisar	Galabofça	Bahçe-Hasanbeyli	Ali	Çiftçi
20	Selanik	Siroz	Demirhisar	Galabofça	Bahçe-Hasanbeyli	Ali	Çiftçi
21	Selanik	Siroz	Demirhisar	Galabofça	Osmaniye	Ali	Çiftçi
22	Selanik	Siroz	Demirhisar	Galabofça	Bahçe-Hasanbeyli	İsmail	Çiftçi
23	Selanik	Siroz	Demirhisar	Galabofça	Bahçe-Hasanbeyli	Veli	Çiftçi

TASFİYE TALEPNAMELERİNE GÖRE CEBEL-İ BEREKET MÜBADİLLERİ:
MEMLEKETLERİ, İSKÂN EDİLDİKLERİ BÖLGELER

24	Selanik	Siroz	Demirhisar	Galabofça	Bahçe-Hasanbeyli	Destan	Çiftçi
25	Selanik	Siroz	Demirhisar	Galabofça	Bahçe-Hasanbeyli	Ahmet	Çiftçi
26	Selanik	Siroz	Demirhisar	Galabofça	Bahçe-Hasanbeyli	Kazım	Çiftçi
27	Selanik	Siroz	Demirhisar	Galabofça	Osmaniye	Hasan	Çiftçi
28	Selanik	Siroz	Demirhisar	Galabofça	Osmaniye	Mutiş	Çiftçi
29	Selanik	Siroz	Demirhisar	Galabofça	Osmaniye	İsmail	Çiftçi
30	Selanik	Siroz	Demirhisar	Galabofça	Bahçe-Hasanbeyli	Mustafa	Çiftçi
31	Selanik	Siroz	Demirhisar	Galabofça	Osmaniye	Davut	Çiftçi
32	Selanik	Siroz	Demirhisar	Galabofça	Osmaniye	Mehmet	Çiftçi
33	Selanik	Siroz	Demirhisar	Galabofça	Osmaniye	Şerif	Çiftçi
34	Selanik	Siroz	Demirhisar	Galabofça	Osmaniye	Ali	Çiftçi
35	Selanik	Siroz	Demirhisar	Galabofça	Bahçe- Hasanbeyli	Selim	Çiftçi
36	Selanik	Siroz	Demirhisar	Galabofça	Bahçe- Hasanbeyli	Salih	Çiftçi
37	Selanik	Siroz	Demirhisar	Galabofça	Bahçe- Hasanbeyli	Hatice	Çiftçi
38	Selanik	Siroz	Demirhisar	Galabofça	Bahçe- Hasanbeyli	İsmail	Çiftçi
39	Selanik	Siroz	Demirhisar	Galabofça	Bahçe- Hasanbeyli	Hüseyin	Çiftçi
40	Selanik	Siroz	Demirhisar	Avrina	Bahçe-Hasanbeyli	Ali Mahmut	Çiftçi
41	Selanik	Siroz	-	Çakırlı	Akdam	Hanife, Emine, Huri, Zeliha, Şemsi	Çiftçi
42	Selanik	Langaza	-	Nevde	Hacıosmanlı Mahallesi	Halil	Çiftçi
43	Selanik	Langaza	-	Yeni Mahalle	Hacıosmanlı Mahallesi	Durmuş	Çiftçi
44	Selanik	Karaferye	-	Gazhane	Hacıosmanlı -Hıristiyan Mahallesi	Yaşar	-
45	Selanik	Karaferye	-	-	Osmaniye	Cemali	Çiftçi
46	Selanik	-	-	-	Ceyhan Kazası	Düriye, Muhammet Fasih, Osman Tali	-
47	Selanik	Kılıkış	Avretihisar	Anatollu	Toprakkale Köyü	Hüsref Afza	Çiftçi
48	Selanik	Kılıkış	Avretihisar	Anatollu	Osmaniye	Ali	Çiftçi

MİKAİL KOLUTEK

49	Girit	Kandiye	Baniyada	Avli	Alibeyli Mahallesi	Zihni	Kahveci
50	Girit	Kandiye	Baniyada	Avli	Alibeyli Mahallesi	Zihni	Kahveci
51	Girit	Resmo	Amarya	Olpons	Osmaniye	Ali, İbrahim, Fatma, Nazife	Ticaret- Çiftçi
52	Girit	Hanya	-	Nurigür	Hacıosmanlı Mahallesi	Kübra -Bekir Ceraki	-
53	Girit	Laşid	Viyano	Zirviyano	Dört Yol Turunçlu Mahallesi	İbrahim	Marangoz

STRATEJİ, İŞGAL VE TECRİT KARŞISINDA MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE OSMANİYE VE ÇEVRESİNDEKİ (ÇUKUROVA) TOPLUM VE EKONOMİ (1918-1921)

Okan CEYLAN*

ÖZET

Coğrafi açıdan Osmaniye ve çevresi Çukurova'nın bir parçasıdır. Verimli tarım arazileri, önemli ticaret yolları ve su kaynaklarına sahip olan Osmaniye ve çevresi stratejik olarak Anadolu, Akdeniz ve Orta Doğu'nun kesişim noktasında yer almaktadır. Çukurova Bölgesi 1880'lerin ortasında inşa edilen Adana Mersin demir yolu sayesinde tarımın ticarileştiği ve modernleştiği bir bölgedir. Böylece buğday, pirinç ve pamuk üretimi artmıştır. Ayrıca Çukurova'daki bataklıkların kurutulması bir yandan sıtma tehlikesini azaltırken diğer yandan artan tarım arazileri büyük tarım işletmelerinin sayısını arttırmıştır. Tarımsal üretim, bankaların kredi olanakları ve demir yollarının arttırdığı ticaret Çukurova'daki sosyo-ekonomik durumu hem modernleştirmiş hem de dünya kapitalizmi ile entegre etmiştir. Bu yüzden de Çukurova, İzmir ve Selanik gibi jeopolitik, iktisadi, ticari ve toplumsal açıdan Osmanlı Devleti'nin dışa dönük bir yüzüdür. İngiltere ve Fransa'nın Orta Doğu ve Çukurova üzerindeki iktisadi, siyasi ve askerî planları 19. yüzyıl başlarına kadar gitmektedir. Bu yüzden de Çukurova'nın tarımsal ve madeni zenginlikleri dolayısıyla Çukurova, Musul'dan sonra ilk işgal edilen coğrafyalardan biridir. Nitekim, bu bölge Musul, Irak ve Filistin'e karşılık olarak İngiltere

* Dr. Öğretim Gör., Ege Üniversitesi, Atatürk İlkeleri Ve İnkılap Tarihi Bölümü, Atatürk İlkeleri Ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı, okan.ceylan@ege.edu.tr

tarafından Fransa'ya bırakılmıştır. Ancak, bu işgal Fransa'nın Orta Doğu hâkimiyetini güvence altına almak, Fransız sanayine tarımsal hammadde sağlamak ve bölgedeki Fransız ticaretini geliştirmek gibi stratejik amaçlar taşımıştır. Fransızlar, Çukurova'yı Anadolu'dan tecrit ederek bölgeyi Suriye'nin bir parçası hâline dönüştürmeyi amaçlamışlardır. Bu hedeflerini gerçekleştirmek için giriştikleri hukuksuz işgallerinde ise bölgedeki Ermeni çetelerini kullanmışlar ve Ermenilerin bölgeye göçünü teşvik etmişlerdir. Bu durum karşısında, bu çalışma Fransızların Çukurova'yı stratejik hedefleri doğrultusunda bölge halkının gündelik sosyal yaşamı ve Çukurova'nın iktisadî vaziyetinin nasıl etkilediğini incelemektedir.

Anahtar Kelimeler: Çukurova, Millî Mücadele, Osmaniye, Adana, Tarım.

IN THE PRESENCE OF STRATEGY, OCCUPATION, AND ISOLATION SOCIETY AND ECONOMICS IN OSMANİYE AND SURROUNDING (CILICIA) IN TURKISH WAR OF INDEPENDENCE

ABSTRACT

From a geographical perspective, Osmaniye and surroundings is a part of Cilicia. Osmaniye and surroundings that has fertile agricultural lands, important trade routes, and water sources places in the intersection point among Anatolia, Mediterranean, and Middle East strategically. Cilicia was a region in which the agriculture was commercialized and modernized thanks to railways in the mid-1880s. Thus, wheat, rice, and cotton production had increased. Besides, the drainage of swamps decreased on the one hand malaria danger on the other hand increased the number of big landholders. Agricultural production, the credit facilities of banks, and the trade that was increased by railways both modernized the socio-economic situation of Cilicia and integrated the region to world capitalism. Therefore, similar to İzmir and Selanik, Cilicia was an extravert face of the Ottoman State. The economic, political, and military plans of England and France for the Middle East and Cilicia go back to the beginnings of the 19th century. Thus, due to the agricultural and mineral wealth of Cilicia, after Mosul, Cilicia was one of first invaded regions. As a matter of fact, this region was left by England to French, Mosul, Iraq, and Palestine. However, this invasion had strategic aims to guarantee the domination of France in the Middle East, provide raw material to French industry, and develop French trade in the region. The French aimed to trans-

form Cilicia to a part of Syria by isolating Cilicia from Anatolia. To realize their aims, the French used Armenian gangs and encourage the migration of Armenians to Cilicia. Before this situation, this study analyses how a daily social life of local people and the economic conditions of Cilicia was influenced in accordance with the strategic targets of France.

Key Words: Cilicia, National Defense, Osmaniye, Adana, Agriculture.

GİRİŞ

Mondros Ateşkes Antlaşması sonrasında Liman von Sanders Paşa'nın Mustafa Kemal Paşa'yı Suriye cephesinden Adana'ya daveti üzerine Kasım 1918'de bölgeye gelen Mustafa Kemal Paşa kurtuluş hissini kendisinde ilk kez Çukurova'da doğduğunu belirtmiştir.⁵³⁰ Mustafa Kemal Paşa bu bölgedeki subaylarla yaptığı istişarelerinde Büyük Harb'in sona erdiğini ve onun sonuçlarına olan itirazımız karşısında küçük harbin başlayacağını belirterek milletin kendi kaderini tayin etme sürecinde ise Türk ordusunun rehber olacağını söylemiştir.⁵³¹ Mustafa Kemal Paşa Adana'nın yeni bir savaşa hazırlanması yolunda halkı uyardı. Ancak Adana ve çevresi Orta Doğu'daki savaşın iktisadi ve toplumsal ağırlığını omuzlarında taşıdığından yöre halkını tekrardan savaşa ikna etmek de bir hayli zor görünüyordu.⁵³² Ancak Mustafa Kemal Paşa haklı çıkmış ve 8 Kasım 1918'de İngilizlerin önemli bir petrol bölgesi olan ve Hindistan'a giden sömürge yolları açısından son derece kritik bir merkez olan Musul'dan başlattıkları işgaller⁵³³ sırasıyla 9 Kasım 1918'de İskenderun, 11 Aralık 1918'de Dörtyol ve 17 Aralık 1918'de Adana ve Mersin ile devam etmiştir. Bu coğrafyaların işgallerini 1 Ocak 1919 ve 24 Mart 1919 arası dönemde de Antep, Maraş ve Urfa çevresinin işgalleri takip etmiştir.⁵³⁴

İşgallere karşı ilk tepki 20 Kasım 1918 tarihinde bölgenin ileri gelenlerinden Tefvik Kadri Ramazanoğlu öncülüğünde 188 kişiden müteşekkil esnaf, çiftçi ve tüccar temsilcileri 11 Aralık 1918 ve 15 Aralık 1918 tarihlerinde yayımladıkları "Feryadname" adlı bildiri ile tepkilerini göstermişlerdir.⁵³⁵ Hatta o günlerde bir İngiliz deniz uçağı da şehrin Hasanağa Mahallesi, Er-

⁵³⁰ Haluk Erdem, "Bağımsızlığın ve Aydınlanmanın Sesi Yeni Adana Gazetesi", **Toplum ve Demokrasi**, C 2, S 3, 2008, s. 294.

⁵³¹ Kemal Çelik, **Millî Mücadelede Adana ve Havalisi**, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1993, s.29.

⁵³² Damar Arıkoğlu, **Hatıralarım**, Tan Gazetesi ve Matbaası, İstanbul 1961, s. 71-72.

⁵³³ Çelik, **agt.**, s.7.

⁵³⁴ Bige Sükan, "Millî Mücadele Döneminde Türk-Fransız İlişkileri", **90. Yılında Millî Mücadele Sempozyum Bildirileri**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2011, 151; Mehmet Bakanlar, **Millî Mücadele'nin Maddî Kaynakları (1919-1921)**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1994, s. 233.

⁵³⁵ Çelik, **agt.**, s. 34.

kek lisesi civarını ve tren istasyonunu bombalamış ve birçok insan hayatını kaybetmiş ve hayvanlar telef olmuştur. Tüm bu asayişsizlik ve işgal girişimlerine Çukurova kentlerinde açlık, yoksulluk ve kıtlıklar da eşlik etmiştir.⁵³⁶ Benzer bombardımanlar Mersin civarında da meydana gelmiştir. Tüm bu hava saldırıları bölge insanının direnişini kırmak için yürütülen bir nevi savaş psikolojisi olduğu da açıktır.⁵³⁷

Güney Anadolu'nun işgalinde İtilaf Devletlerinin hem iktisadi hem de siyasi çıkarları doğrultusundaki stratejiler ve pazarlıklar önemli rol oynamıştır. Nitekim bir müddet sonra İngilizler Musul'un karşılığında Çukurova'yı Fransa'ya devrederek⁵³⁸ kendi güvenlikleri için Fransa'yı bölgede bir ön karakol gibi değerlendirmişlerdir. Fransa'nın Çukurova'yı tercih etmesinin nedenlerinden biri de tekstil endüstrisi için gerekli olan pamuğun bölgede yetiştirilmesi ve Çukurova'nın buğday, susam, tütün ve çeltik üretimiyle Anadolu'nun önde gelen tarım bölgelerinden biri olmasıdır.⁵³⁹

Bu noktada savaşın Müslümanlar üzerinde yarattığı ağır iktisadi tahribatlar yüzünden tıpkı Batı Anadolu Rumlarında olduğu gibi Çukurova'daki tarım arazileri ve sanayi tesisleri, Ermenilerin elinde toplanmıştır.⁵⁴⁰ Ayrıca, Fransa 1893 yılından itibaren yatırımlarının %80'nini Orta Doğu'ya yapmış ve bölge ile en yoğun mali ilişkiler kurmuş olan Avrupa ülkesidir.⁵⁴¹ Çukurova'nın dağlık alanlarındaki yeraltı kaynakları ve ovalarındaki pamuk, pancar, tütün ve susam gibi tarım ürünleri ve verimli otlaklar Fransa'nın bölgeye olan ilgisini arttırmıştır. Bununla ilgili olarak Fransızlar bölge hakkındaki görüşlerini *Comité de l'Asie Française* adında bir raporda da toplamışlardır.⁵⁴²

Fransızların amacı Çukurova'yı Anadolu'dan soyutlayıp koparmakken Ankara hükümeti ise Fransızların Çukurova üzerinden Anadolu içlerine doğru yayılması tehlikesine dikkat çekmiştir.⁵⁴³ Ancak Milli Mücadele'ye daha genel bir düzlemde bakıldığında 23 Ağustos-13 Eylül 1921 tarihindeki Sakarya Meydan Muharebesi'ne kadar Türk Millî Mücadelesi işgal altında

⁵³⁶ Arıkoğlu, *agt.* s. 69-70.

⁵³⁷ Takittin Şanlı, "Millî Mücadele Hatıralarım", *İçel*, S 49-5, 5 Ocak 1946, s. 8-9.

⁵³⁸ Sükan, *agm.* s. 152.

⁵³⁹ Sükan, *agm.*, s. 159.

⁵⁴⁰ Çağlar Keyder, *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*, İletişim, İstanbul 2014, s.88-89; Oktay Yenal, *Cumhuriyet'in İktisat Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2013, s. 36.

⁵⁴¹ Donald Quataert, *Osmanlı Devleti'nde Avrupa İktisadi Yayılımı ve Direniş 1881-1908*, Çev. Sabri Tekay, İletişim Yayınları, İstanbul 2017, s. 28

⁵⁴² Yücel Güçlü, "Turco-French Struggle for Mastery in Cilicia and the Ankara Agreement of 1921", *Bellekten*, C LXV, S 244, 2001, s.1084-1085.

⁵⁴³ Süleyman Hatipoğlu, "Çukurova'da Fransız Ermeni İş birliği (1918-1921)", *Bellekten*, C 66, S 247, 2002, s. 944.

bulunan Batı Anadolu, Akdeniz Bölgesi ve Marmara Bölgesi gelirlerinden yoksun olarak gerçekleştirilmiştir.⁵⁴⁴ Buna bağlı olarak Çukurova'nın işgali sırasında bölgenin ekonomisi, idari ve siyasi vaziyetinden dolayı ithal edilen ürünlerden gümrük vergisi alınmamıştır.⁵⁴⁵ İşgaller ve sosyoekonomik zorluklar karşısında Çukurova yöresindeki Millî Mücadele Kuva-yı Milliye ruhuyla toplumsal tabandan yükselen bir halk hareketi niteliğindedir. Bu bağlamda bu çalışma Çukurova üzerinden Türk Milleti'nin yereldeki direniş tarzını, devletlerin uluslararası çıkar çatışmalarının mekânsal yansımalarını ve işgal sürecindeki aktörlerin rollerini uluslararası ilişkiler, toplum ve ekonomi üçgeninde açıklamaktır. Nitekim, bu çalışma "Felaket Çağı"⁵⁴⁶ olarak adlandırılan iki savaş arası dönemde Çukurova'nın kolonileştirilmesi (1918-1921), Fransız-Ermeni iş birliği, bölgenin Anadolu'dan tecrit edilmesi kapsamında Türklerin yerinden edilmesi ve sermayesizleşmesi durumlarının nasıl gerçekleştirilmeye çalışıldığını da ortaya koymak amacındadır. Bu bağlamda da Çukurova'nın işgal öncesi sosyoekonomik durumu, işgal ve tecrit süreci ve son olarak da savaş yıllarındaki toplumsal ve iktisadi yapı ele alınmaktadır.

1. 20. Yüzyıl Öncesinde Çukurova

Coğrafi açıdan Çukurova, kuzeyde Toroslar güneyde Akdeniz doğuda Dört Yol ve batıda Taşucu Platosu ile çevrili bir bölgedir. Çukurova'nın kuzeyi dağlık güneyi ise ovalıktır. Dağlık alanlardan Orta Anadolu'ya geçiş ise Gülek Boğazı, Sertavul Geçidi ve Horoz Geçidi ile sağlanmaktadır. Çukurova'nın Türk hâkimiyetine geçişi ilk olarak 1083 yılında Süleyman Şah döneminde gerçekleşmiştir. 1378-1562 yılları arasında Ramazanoğulları Beyliğinin hüküm sürdüğü bu bölgede 16. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren (Yavuz Sultan Selim) Osmanlı hâkimiyeti görülmektedir.⁵⁴⁷ Çukurova, İçel ve Hatay arasında hilal şeklinde uzanan geniş ovanın adıdır.⁵⁴⁸

Çukurova'nın bir parçası olan Osmaniye ve çevresi hem verimli tarım arazileri, zengin su kaynakları ve yeraltı zenginlikleriyle hem de coğrafi konumu itibarıyla Orta Doğu, Akdeniz ve Anadolu'nun kesişim noktasında bulunmuş ve tarih boyunca sosyoekonomik önemini korumuştur. Nitekim Orta Doğu coğrafyasının siyasi ve iktisadi kontrolü açısından da tarih boyunca tüm devletler Çukurova'yı ele geçirebilmek için birbirleriyle rekabet içerisinden

⁵⁴⁴ Alptekin Müderrisoğlu, **Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2013, s. 60.

⁵⁴⁵ **BCA**, 30-10-1-1/4-45-7, (18.1.1922).

⁵⁴⁶ Felaket Çağı Kavramı İki Savaş Arası dönemi (Birinci Cihan Harbi ve İkinci Cihan Harbi arası dönem 1914-1945) ifade etmek için Britanyalı Marksist Tarihçi Eric Hobsbawm tarafından kullanılmıştır. Bk. Eric Hobsbawm, **Kısa 20. Yüzyıl (1914-1991) Aşırılık lar Çağı**, Çev. Yavuz Alogan, Sarmal Yayınevi, İstanbul 1996, s. 33-234.

⁵⁴⁷ Çelik, **agt.**, s. 1-5.

⁵⁴⁸ Arıkoğlu, **age.**, s. 1.

de bulunmuşlardır.⁵⁴⁹

19. yüzyılın başlarına kadar Çukurova'nın 20,000 km² bataklık alanı mevcuttur. Bu durum bölgedeki sıtmayı arttırdığından ovalara yerleşimi engellemiştir. Bu yüzden yerleşim 19. yüzyılın ortalarından itibaren olmuştur.⁵⁵⁰ II. Meşrutiyet Dönemi Adana valilerinden Cemal Paşa sel baskınları ve bataklıkları önleyebilmek için setler inşa ettirmiş ve Cumhuriyetin ilanından sonra da pamuk ziraatı için birçok bataklık kurutulmuştur. Nitekim sıtma bölge halkının sağlığını olumsuz etkilemiştir. Bölgedeki nüfus artışını engellemiş ve tarımsal işgücünü kırmıştır. 19. yüzyıl Fransız Seyyah Charles Texier bölgedeki sivrisinek ve haşeratin gündüz seyahat etmeye engel olduğunu kervanların ancak geceleri işlediğini yazmaktadır.⁵⁵¹ Hatta Adana ile deniz arasındaki geniş düzlüklerin 19. yüzyıl ortalarına dek bataklık olduğu yine aynı gezgin tarafından ifade edilmektedir.⁵⁵²

Bölgenin yerleşime ve ticarete uygun olmayan bu coğrafi yapısına yönelik ilk ıslah çalışması ise 19. yüzyıl ortalarında başlamıştır. Kırım Harbi öncesinde 1853 yılında Osmanlı Devleti'nin Çukurova, Kozan Dağı ve Cebel-i Bereket (Gavurdağ) arasında bulunan bölgeden asker talebine bölgedeki aşiretlerin itiraz etmeleri ve artan eşkıyalık sonucunda Osmanlı Devleti bölgedeki idari hâkimiyetini ve düzenli vergilendirmeyi sağlamak, bataklıkları kurutmak ve göçerleri yerleşik yaşama geçirerek ziraatı teşvik etmek amacıyla "Fırka-i Islahiye" adında bir askerî güç kurmuştur.⁵⁵³ Aynı zamanda 1859-1861 arası dönemde Rus baskısı ile Rus Çarlığından gelen Çerkezler Çukurova'ya yerleşmişlerdir. 15.000'den fazlasının tarımla uğraştığı Çerkezler anayurtları olan Kafkasya nostaljisiyle Çukurova'daki sosyokültürel yaşamlarını sürdürmektedirler.⁵⁵⁴

İdari açıdan 1568 yılından itibaren Halep vilayeti Üzeyir sancağına (Payas) bağlı olan Cebel-i Bereket, 1867 yılında Adana'nın vilayet olmasıyla 1890 yılında ise Adana vilayetine bağlanmıştır.⁵⁵⁵ Yılmaz Kurt'a göre Osm-

⁵⁴⁹ İbrahim İslam, "Kurtuluş Savaşı Yıllarında Çukurova Sosyo-Ekonomik Bir Değerlendirme", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C 20, S 58, 2004, s. 49.

⁵⁵⁰ Meltem Toksöz, "Bir Coğrafya, Bir Ürün, Bir Bölge 19. Yüzyılda Çukurova", *Kebikeç*, S 21, 2006, s. 97-98.

⁵⁵¹ Arıkoğlu, *age.*, s. 10.

⁵⁵² Charles Texier, *Küçük Asya: Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi*, C 1, Çev. Ali Suat, Enformasyon ve Dökümantasyon Hizmetleri Vakfı, Ankara 2002, s. 29.

⁵⁵³ Yusuf Halaçoğlu, "Fırka-i Islahiyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C 13, 1996, s. 35; Nuri Yavuz, "Fırka-i Islahiyye Ordusunun Özellikleri", *Akademik Bakış*, C 5, S 10, 2012, s. 115.

⁵⁵⁴ M. Bellet, *La Question de Cilicie : Discoure Prononce le 24 décembre 1920 à la Chambre*, H. Turabian, Paris 1921, s. 103.

⁵⁵⁵ Yusuf Halaçoğlu, "Cebel-i Bereket", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C 7, 1993, s. 185; İbrahim İslam, "...Çukurova Sosyo-Ekonomik Bir Değerlendirme...", s. 50.

niye'nin tarihi 16. yüzyılın başlarında kurulan Kınık kasabasına dayandırılmaktadır. 17. yüzyılda Kınık'ın dağılması sonrasında bu kasaba 1860'lardaki Fırka-i Islahiye sonrasında yeniden tesis edilmiştir. Fırka-i Islahiye hareketi sonrası Hacıosmanlı köyü merkez olmak üzere Osmaniye isminde bir ilçe kurulmuştur. I. Meşrutiyet Dönemi'nden sonra sancak merkezi Yarpuz olurken II. Meşrutiyet Dönemi'nde ise sancak merkezi Osmaniye'ye taşınmıştır. Osmaniye, 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile sancakların vilayete dönüştürülmesi kapsamında il olmuştur. Ancak sancak sistemi 1924'e dek fiilen devam etmiştir.⁵⁵⁶ Hatta, Çukurova içerisinde Cebel-i Bereket'in coğrafi sınırları düşünüldüğünde doğusunda Maraş ve Antep, güneyinde İskenderun Körfezi, batısında Ceyhan ve kuzeyinde Andırın yer almaktadır.⁵⁵⁷

Adana vilayetinin sancakları ise Kozan, Cebel-i Bereket, Mersin ve Silifke'den oluşmaktadır.⁵⁵⁸ Cebel-i Bereket (Osmaniye) 1924 yılına kadar idari açıdan Adana'nın bir parçası olmaya devam etmiştir. Ancak, 1933 yılında Cebel-i Bereket vilayeti kazaya dönüştürülerek Adana iline bağlanmıştır.⁵⁵⁹ Mora'daki Yunan İsyanı sonrasında Osmanlı Devleti'nin Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'dan aldığı donanmanın Ruslar tarafından 1827 yılında Navarin'de yakılması sonrasında Osmanlı-Mısır ilişkileri oldukça gerginleşmiş ve Nizip Savaşı ile sonuçlanmıştır. Çukurova, 1833 yılı sonrasında Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın kontrolüne geçmiştir.⁵⁶⁰ Bu tarihten itibaren de bölgede pamuk ziraatı gelişmiş ve pamuğa bağlı olarak Çukurova 1886 yılında tamamlanan Mersin Limanı üzerinden dünya kapitalizmine eklenmiştir.⁵⁶¹ Bu süreçte imparatorluğun en sanayileşmiş, en ticarileşmiş

⁵⁵⁶ Yılmaz Kurt, "Eski Osmaniye (Kınık Kasabası)", **Tarih İçinde Bütün Yönleriyle I. Osmaniye Sempozyumu**, Çukurova Üniversitesi Basımevi, Adana 1995, s.1 5; H. Hilmi Karaboran, "Osmaniye'nin Kuruluş ve Gelişmesi", **Tarih İçinde Bütün Yönleriyle I. Osmaniye Sempozyumu**, Çukurova Üniversitesi Basımevi, Adana 1995, s. 643; Tuncer Baykara, **Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I, Anadolu'nun İdari Taksimatı**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayını, Ankara 1988, s. 140-142; Erdem Çanak, "1927 Nüfus Sayımına Göre Cebel-i Bereket Vilayetinin Demografik Yapısı", **Akademik Bakış Dergisi**, S 54, 2016, s. 96-97.

⁵⁵⁷ Necdet Aysal & Lütfi Arslan, "Türkiye'nin Sağlık ve Toplumsal Coğrafyası: Cebel-i Bereket (Osmaniye) Vilayeti", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S 63, 2018, s. 426.

⁵⁵⁸ Çelik, **agt.**, s. 6.

⁵⁵⁹ Yusuf Halaçoğlu, "Cebel-i Bereket", s. 185; **Resmî Gazete**, 27 Mayıs 1933; Volkan Payaslı, "Birinci Dönem TBMM'de Cebel-i Bereket Milletvekilleri ve Siyasi Faaliyetleri Üzerine Bir Değerlendirme", **Tarih Okulu Dergisi**, Yıl 11, C XXXIV, 2018, s. 713.

⁵⁶⁰ Muhammet Hanefi Kutluoğlu, "Kavalalı Mehmet Ali Paşa", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C 25, 2002, s. 63; Ali Fuat Örenç, "1827 Navarin Deniz Savaşı ve Osmanlı Donanması", **Tarih Dergisi**, S 46, 2009, s. 42-46.

⁵⁶¹ Şevket Pamuk, "Bağımlılık ve Büyüme: Küreselleşme Çağında Osmanlı Ekonomisi", **Doğu-Batı Dergisi**, Yıl: 4, S 17, 2001-2002, s. 40; Özlem Yaktı, "Amerikan İç Savaşı ve Adana: Pamuk Tarımının Adana'nın Modernleşme Sürecine Etkisi", **Ankara Üniversitesi**

ve en makineleşmiş tarım faaliyetlerinin yürütüldüğü Çukurova'da tarımsal kapitalistleşme çok hızlı ve yoğun yaşanmıştır.⁵⁶² Ancak toprakların makine ile işlenmesi Cihan Harbi sonrasında daha da artmıştır. Yörede emek açığının ve sermayesizliğin neden olduğu üretim açığının giderilmesi açısından tarımsal mekanizasyonun ilerlemesi bölge tarımına katkı verici olmuştur.⁵⁶³ Ancak tarım aletlerinin bozulması sonrasında tamir edecek usta sıkıntısı ve yedek parça bunalımını baş gösterdiğinden Cumhuriyetin ilanından sonra bölgede Çukurova Harası Mercimek Aygır Deposu kurulmuştur.⁵⁶⁴ Haranın uzman kadrosunun tamamlanması ve hayvan sağlığı üzerine de titiz bir çalışma yürütülmüştür.⁵⁶⁵

Baltalimanı Ticaret Antlaşması ile başlayan dünya kapitalizmine eklenme süreci demir yolları, dış borçlar, ticari ilişkiler ve nihayetinde de 1881 yılında Düyûn-ı Umûmiye ile devam etmiştir.⁵⁶⁶ Hatta Amerikan İç Savaşı döneminde ve sonrasında İngiltere bu bölgeden yoğun bir pamuk ithalatı gerçekleştirmiştir.⁵⁶⁷ 1856-1870 arası dönemde Çukurova'yı İskenderun üzerinden Basra Körfezi'ne, Antep üzerinden Diyarbakır'a ve Aksaray üzerinden Ankara'ya bağlaması planlanan ulaşım projeleri de düşünülmüştür.⁵⁶⁸

Çukurova'da pazara yönelik tarımsal üretimin gelişmesi neticesinde bir yandan 19. yüzyılın ortalarından⁵⁶⁹ itibaren bölgede 800 çırçır fabrikası,⁵⁷⁰ bazı iplik fabrikaları ve giysi fabrikaları inşa edilmiş diğer yandan da MC Cormic, Fiat ve Fordson gibi yabancı traktör şirketleri Çukurova'da temsilcilikler açmaya başlamışlardır. Tarımsal üretime bağlı olarak artan ticari faaliyetler ve endüstriyel üretimin neticesinde 20. yüzyılın başlarında Adana Ticaret ve Sanayi Odası ile Ticaret Borsası kurulmuştur. Nitekim Çukurova'yı dünya kapitalizmi ile bütünleştiren Mersin Limanında 1913 yılında yapılan ihracatın %54'ü tahıl ve un, %16'sı pamuk, %14'ü susam ve %6'sı ise orman ürünlerinden oluşmaktadır.⁵⁷¹ Yapılan pamuk ihracatına karşılık yurtdışından

Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, S 54, 2013, s. 276; İslam, agm., s. 50.

⁵⁶² Toksöz, agm., s. 98-105; Yenal, age., s. 35.

⁵⁶³ Zafer Toprak, "20. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Çukurova'da Emek ve Sermaye", **Toplumsal Tarih**, S 191, 2009, s. 72.

⁵⁶⁴ H. Rıfat, "Çukurova'da Mercimek Aygır Deposu", **Ziraat Gazetesi**, S 9-10, Eylül-Ekim 1933.

⁵⁶⁵ **BCA**, 30-18-1-2/23-64-8 (14.09.1931).

⁵⁶⁶ Şevket Pamuk, **Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015, s. 124-125.

⁵⁶⁷ Pamuk, agm., s. 40; Yaktı, agm., s. 276; İslam, agm., s. 50.

⁵⁶⁸ İbrahim İslam, "...Çukurova Sosyo-Ekonomik Bir Değerlendirme..." , s. 50.

⁵⁶⁹ İbrahim İslam, "...Çukurova Sosyo-Ekonomik Bir Değerlendirme..." s. 50.

⁵⁷⁰ Toprak, agm., s. 73.

⁵⁷¹ İslam, agm., s. 51.

pamuklu ve yünlü dokumalar ithal edilmektedir. Bir başka ifade ile Osmanlı Devleti 20. yüzyıl başlarında hammadde ihraç eden ve bunun karşılığında mamul madde ithal eden bir ülke konumunda olmuştur.⁵⁷²

Pamuk ziraatının üretim, hasat ve nakliyesi bölgenin çiftçilerini ve tüccarlarını kredi mekanizmasının içine çekerken katma değerli üretim ile işlenmesi ise Çukurova sanayi burjuvazisini kredi kullanmaya sevk etmiştir. Bunun neticesinde de Osmanlı Bankası, Die Deutsche Orient Bank ve La Banque Française Adana, Mersin’de şubeler açmışlardır.⁵⁷³ Bu bankalar bölgedeki tüccarlara kredi verebilmek adına adeta birbirleriyle rekabet içinde olmuşlardır.⁵⁷⁴

Buna karşın 1909 Olayları ve Birinci Cihan Harbi döneminde bölgede meydana gelen iç kargaşa Çukurova’nın sosyoekonomik hayatını olumsuz etkilemiştir.⁵⁷⁵ Bu dönemde II. Meşrutiyetin getirdiği özgürlük ortamında Çukurova’ya dışarıdan bilhassa Rusya tarafından gelen ve kimlik siyaseti yaparak Ermeni kimliğini eğitim yoluyla yayan Ermeniler bölge Ermenileri ile Türklerin arasındaki toplumsal huzursuzluğun ortaya çıkmasında etkili olmuşlardır. Bu kimseler Adana’nın bağlık bölgelerinde Ermeni gençlere silah atış eğitimleri vermişler ve Türk gençlerine karşı ilk siyasi cinayetlerine de o dönemlerde başlamışlardır.⁵⁷⁶

Hem bu duruma bir tepki hem de Balkan Savaşlarından sonra yükselen siyasette ve sosyal yapıdaki Türkçülük iktisadi sahada da etkisini göstermiştir.⁵⁷⁷ Örneğin Adana’da İsmail Safa Bey sonrada Ahmet Remzi Bey öncülüğünde kurulan Türk Gücü Cemiyeti Hristiyanlara ait işyerlerinden ürün satın almayı boykot etmişler ve bu işyerlerinin yabancı tabelalarını sökerek Seyhan Nehri’ne atmışlardır.⁵⁷⁸ Buna bağlı olarak bölgedeki Ermenilerin Suriye’ye tehirci sonucunda bölgedeki el sanatları, ticari yaşam ve kalaycılık ve lehimcilik gibi zanaat faaliyetleri gerilemiştir. Bu yüzden İttihat ve Terakki’nin denetiminde çeşitli zanaatlarının eğitimi için çıraklık eğitimi başlatılmıştır.⁵⁷⁹ Yaşanan bu toplumsal kargaşa sonrasında başlayan Balkan Savaşları ve Bi-

⁵⁷² Müderrisoğlu, *age.*, s. 48-52.

⁵⁷³ İslam, “Kurtuluş Savaşı Yıllarında Çukurova Sosyo-Ekonomik Bir Değerlendirme”, 51.

⁵⁷⁴ “Tüccaran ve Banka”, *Muvaffakiyet-i Milliye*, 13 Eylül 1923.

⁵⁷⁵ İslam, “Kurtuluş Savaşı Yıllarında Çukurova Sosyo-Ekonomik Bir Değerlendirme”, s. 51.

⁵⁷⁶ Arıkoğlu, *Hatıralarım*, s. 44-48.

⁵⁷⁷ Zafer Toprak, *Türkiye’de Milli İktisat-Milli Burjuvazi*, Tarih Vakfı, İstanbul 1995, s. 4.

⁵⁷⁸ Tekin İdem, “Ahmet Remzi Yüreğir’in Hayatı ve 8. Yasama Dönemi Meclis Faaliyeti”, *Tarih Okulu Dergisi*, C 8, S 22, 2015, s. 325.

⁵⁷⁹ Arıkoğlu, *Hatıralarım*, s. 69; İslam, “Kurtuluş Savaşı Yıllarında Çukurova Sosyo-Ekonomik Bir Değerlendirme”, s. 51.

rinci Cihan Harbi sürecinde toplumsal buhran daha da derinleşmiş ve 1918 sonrasındaki işgal yıllarında gelen Fransız işgal kuvvetlerinin işgal stratejisi olarak kullanabileceği bir politik ve askeri taktiğe dönüşmüştür.

2. Çukurova'nın İşgali ve Bölgenin Anadolu'dan Tecrit Edilme Girişimi

Çukurova'nın Anadolu'dan koparılma girişimi 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Mütarekesi sonrasında Türk ordusunun Çukurova'yı teslim etmesi ve Toros tünellerinin İtilaf Devletlerine bırakılmasına yönelik çağrılarla gündeme gelmiştir. Bu çağrı neticesinde işgal ilk olarak 25 Kasım 1918 tarihinde Fransız Albay Raymond'un gelişi ile başlamış⁵⁸⁰ ve 21 Aralık 1918'de Fransız komutan Yarbay Romieu'nun Adana ve çevresini işgali ile devam etmiştir.⁵⁸¹ Hatta General Allenby'in talimatıyla da Albay Bremond Adana'da Türk Bayrağı'nın asılmasını yasaklamıştır.⁵⁸² Fransızlar bölgeyi 1.500 kişiden müteşekkil ve birçoğu da Ermenilerden oluşan işgal kuvvetleriyle abluka altına almaya çalışmıştır. Bu bağlamda Ermenileri yanlarına çekebilmek için ilk etapta Ermenilerin II. Meşrutiyetten beri bölgedeki Türklerle yaşadıkları sıkıntılarını kalkan yaparak azınlıkların haklarını koruduklarını iddia etmişler ve bölgenin Türk askerinden arındırılmasına özel önem vermişlerdir. Ancak Fransa'nın nihai hedefi başta Suriye olmak üzere Orta Doğu'daki prestiji açısından son derece stratejik bir bölge olan Çukurova'yı elde tutmak gayretidir.⁵⁸³ Tıpkı İngilizlerin 15 Mayıs 1919 sonrasında Yunan ordularını bir "savaş makinesi" olarak kullandıkları gibi⁵⁸⁴ Fransızlar da Çukurova'da Ermeni çetelerini kendi siyasi çıkarları doğrultusunda kullanmışlardır. Özellikle Kafkasya'dan Balkanlara, Orta Doğu'dan Amerika'ya kadar dünyanın pek çok bölgesinde yaşayan Ermeniler gönüllü olarak Çukurova'daki çete faaliyetlerine katılmak üzere davet edilmişlerdir. Dört Yol, Bahçe, İncirlik ve Tarsus gibi Çukurova'nın dört bir yanında sığınma kampları kurulmuştur.⁵⁸⁵ Buna bağlı olarak 100.000 kadar Ermeni Çukurova'ya gelmiştir. Bunların

⁵⁸⁰ Coşkun Topal, "Hatıralarda Millî Mücadele Dönemi", *Journal of Qafqaz University*, Sayı: 5, 2009, s. 47.

⁵⁸¹ İslam, "Kurtuluş Savaşı Yıllarında Çukurova Sosyo-Ekonomik Bir Değerlendirme", s. 52.

⁵⁸² Kasım Erener, **Çukurova Kurtuluş Savaşı'nda Adana Cephesi**, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara 1996, s.8; Mustafa Budak, "Mütareke Döneminde İtilaf Devletlerinin Müdahaleleri (30 Ekim 1918-15 Mayıs 1919)", **İlmi Araştırmalar**, Cilt: 5, 1997, s. 87.

⁵⁸³ İbrahim İslam, "Kurtuluş Savaşı Yıllarında Çukurova'da Ermeni Terörü", **Tarih Okulu Dergisi**, Yıl: 8, Sayı: 23, 2015, s. 480-482; Süleyman Hatipoğlu, "Çukurova'da Fransız Ermeni İş birliği (1918-1921)", **Belleten**, Cilt: 66, Sayı: 247, 2002, s. 945.

⁵⁸⁴ Bilal N. Şimşir, **İngiliz Belgeleri ile Sakarya'dan İzmir'e**, Bilgi Yayınevi, Ankara 1989, s. 116.

⁵⁸⁵ İslam, "Kurtuluş Savaşı Yıllarında Çukurova'da Ermeni Terörü", s. 480-485; Topal, "Hatıralarda Millî Mücadele Dönemi", s. 47.

70.000 kadarı Adana kırsalına, 12.000'ini Dört Yol'a ve 8.000'ini de Saimbeyli (Haçın)'ye yerleştirilmiştir.⁵⁸⁶ Buna bağlı olarak bölge halkındaki direnişi kırmak için Ermeni çeteler aktif terör faaliyetleri yürütmüşlerdir. Örneğin, köy ve çiftlik yakma olayları, sistemli işkence ve tecavüzler ile birçok soygunu da Fransız askerî üniformalı Ermeni çeteler gerçekleştirmiştir.⁵⁸⁷ Nitekim Fransa'nın Çukurova'yı Anadolu'dan koparma yöntemi ise bölgedeki Ermeni milliyetçiliğini canlı tutarak ve onlara devlet vaderek hem Ermeni çetelerinden faydalanmak hem de bölge insanını yıldırma şeklinde gelişmiştir.⁵⁸⁸ Ayrıca, İngiliz ve Fransızlar Senegal'den Hindistan'a Tunus'tan Cezayir'e kadar birçok Müslüman askerî bölge halkının hilafete karşı savaştığı şeklindeki gerçek dışı propagandalarla bölgeye intikal ettirmişlerdir. Ancak bu konuda çok başarılı olamamışlardır.⁵⁸⁹

Bu yıldırma faaliyetinin temelinde de şüphesiz bölgede başlayan direnişlerin büyük bir rolü vardır. Güney Anadolu'da Kuva-yi Milliye hareketinin ilk başladığı yer günümüzde Hatay İline bağlı Dört Yol ilçesinin Kuzuculu ve Karakese köyleridir.⁵⁹⁰ Bu noktada Fransızların en büyük çekincesi ise Çukurova'da yaşayan Türkler ile Suriye'deki Arapların aynı anda ayaklanmaları ihtimalidir. Bu ihtimal de Fransızların Ermeni çetelerine olan ihtiyacını arttırmıştır.⁵⁹¹ Bunun en açık kanıtı da Antep direnişinde görülmektedir. Antep halkının Fransızlara karşı destansı direnişi Fransa'nın Suriye üzerindeki prestijini zedelemiştir.⁵⁹² Mayıs 1920'de Ankara hükümetinin İslam Dünyasına yaptığı çağrılarda Çukurova ve Güneydoğuda Fransa idaresindeki Ermeni zulmü açıkça ifade edilmiştir.⁵⁹³

Bu durum Fransızların Çukurova'ya yönelik başlattıkları işgal önce bölgenin Anayurttan tecrit edilmesini sonra da soyutlanıp dışarıya kapatılmasını amaçladığını göstermektedir. Ancak bölge işgale uğrarken Fransa, demir yolları konusunda hem İngiltere ile, tarımsal ticaret konusunda ise Almanlarla çıkar çatışmaları yaşamıştır. Bunun sonucunda da Fransızlar Almanlar tarafından işletilen pamuk tesislerini satın alarak Adana Pamuk Kumpanyasını kurmuşlardır. Benzer şekilde 15 Eylül 1919 tarihinde imzalanan Suriye

⁵⁸⁶ Süleyman Hatipoğlu, "Çukurova'da Fransız Ermeni İş birliği (1918-1921)", **Bellekten**, Cilt: 66, Sayı: 247, 2002, s. 951.

⁵⁸⁷ İslam, "Kurtuluş Savaşı Yıllarında Çukurova'da Ermeni Terörü", s.47.

⁵⁸⁸ Nejla Günay, "Birinci Dünya Savaşı Sırasında Anadolu'nun Güney Bölgelerinde Ermeni Çete Faaliyetleri", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: 25, Sayı: 74, 2009, s.254; Süleyman Hatipoğlu, "Çukurova'da Fransız Ermeni İş birliği (1918-1921)", **Bellekten**, Cilt: 66, Sayı: 247, 2002, s. 945-947.

⁵⁸⁹ Çelik, **Millî Mücadelede Adana ve Havalisi**, s. 49.

⁵⁹⁰ Müderrisoğlu, **Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları**, s. 214.

⁵⁹¹ Müderrisoğlu, **Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları**, s. 521.

⁵⁹² **TBMM Gizli Celse Zabıtları**, D 1, C 8. 150. Birleşim 14 Şubat 1921, s.424.

⁵⁹³ "Büyük Millet Meclisi'nin İslam Alemine Hitabı, **İrade-i Milliye**, 24 Mayıs 1920.

İtilafnâmesi ile İngiltere, Orta Doğu'daki Irak ve Mısır petrollerine karşılık Çukurova demir yollarını Fransızlara bırakmıştır.⁵⁹⁴ Suriye İtilafnâmesi'nden yaklaşık dört ay önce Sevr Antlaşması'nın hükümlerinin görüşülmeye başlandığı San Romeo Konferansı'nda İngiltere'nin Irak Suriye sınırı ve Filistin üzerinde giderek artan üstünlüğü Fransa'nın Orta Doğu hayalini altüst etmiştir.⁵⁹⁵ Ayrıca, San Romeo Konferansı'nda gizli antlaşmalardan biri olan Sykes Picot resmileştirilmiş ve Orta Doğu İngiltere ve Fransa arasında paylaştırılmıştır.⁵⁹⁶

Fransa, Çukurova'daki işgalini genişlettikçe bölgedeki toplumsal yaşamı ve ekonomiyi tam teşekküllü kontrol altına almaya başlamıştır. Örneğin bölgedeki para buhranı dolayısıyla 400 kâğıt paradan fazla paranın Çukurova dışına çıkarılması, Adana'dan Orta Anadolu'ya pirinç satışı ve altın ihracatı yasaklanmıştır. Fransa Çukurova'yı tekstil endüstrisi için bir hammadde kaynağı olarak gördüğünden Mersin Limanı'nı genişletmek ve limanla hinterlant arasındaki yolları genişleten inşaat faaliyetlerine girişmiştir. Tüm bu süreç bölgedeki Ermeni çetelerinin terör faaliyetleri ile yürütüldüğünden Çukurova'daki Türkler asayişsizliğin gölgesinde maruz kaldıkları katliamlar ve açlık karşısında süreç içinde ova kısımlarını terk ederek vilayetin Pozantı gibi daha kuzeyinde yer alan Toros Dağları bölgesine çekilmişlerdir. Bu durum kuzeydeki dağlardan güneyde düşmanın mevzilendiği ovalara karşı yürütüldüğü için hem başarı şansını arttırmış hem de Fransızların iç bölgelere yayılımını engellemiştir. Fransızların bölgeyi Anadolu'dan tecrit etmesinin bir sonucu da Çukurova'nın Musul ve Halep ile olan ticari bağlarının kopmasına neden olmuştur.⁵⁹⁷

Tüm bu işgal ve katliam girişimlerine psikolojik savaş tekniği olan propaganda da eşlik etmiştir. Fransızlar bir yandan direnişi kırmak için ele geçirdikleri bölgelerdeki halka mücadele etmemeleri yönünde ağır tehdit ve baskılar altında bir propaganda faaliyeti yürütmüşler ve onları yerlerinden göçe zorlamışlardır.⁵⁹⁸ Halk yaşadığı açlık karşısında sömek ve süpürge tohumunu karıştırarak ekmek üretmiş ve yaşanan enflasyon karşısında halkın alım gücü azalmıştır.⁵⁹⁹ Ancak Adana buğdayı tek başına ekmek yapımı için elverişli

⁵⁹⁴ İslam, "Kurtuluş Savaşı Yıllarında Çukurova Sosyo-Ekonomik Bir Değerlendirme", s. 52; Hatipoğlu, "Çukurova'da Fransız Ermeni İş birliği (1918-1921)", s. 944-947.

⁵⁹⁵ Louise Fawcett, "States and Sovereignty in the Middle East: Myths and Realities", *International Affairs*, Vol 93, No 4, 2017, s. 798.

⁵⁹⁶ **TBMM Gizli Celse Zabıtları**, D 1, C 5. 81. Birleşim 11 Ekim 1921, s. 149.

⁵⁹⁷ İslam, "Kurtuluş Savaşı Yıllarında Çukurova Sosyo-Ekonomik Bir Değerlendirme", s. 53-56.

⁵⁹⁸ Kemal Çelik, "Çukurova'nın İşgali Döneminde, Fransız Propaganda ve Casusluk Faaliyetleri ile Milli Kuvvetlerin Buna Karşı Yayımladığı 1920 Tarihli Yeni Belge", *Gazi Akademik Bakış*, Cilt: 2, Sayı: 3, 2008, s. 115.

⁵⁹⁹ Çelik, *Millî Mücadelede Adana ve Havalisi*, s. 19-20.

olmadığından Konya buğdayı ile karıştırtılarak ekmek yapılabilmiştir.⁶⁰⁰ Yetersiz beslenme üzerine düşen bağışıklıklar nedeniyle savaş yıllarında sıtma, veba, trahom ve verem gibi hastalıklar yaygın görülmektedir. Bu durum halkın direnişinin kırılmasına neden olmuştur.⁶⁰¹

Fransızların bölgeyi soyutlamasına ve yalnızlaştırmasına bir tepki olarak Pozantı'ya çekilen millî kuvvetler hem Niğde ve Kayseri'deki yurttaşlardan erzak, insan ve silah desteği almışlar⁶⁰² hem de 25 Aralık 1918 tarihinde *Yeni Adana* gazetesini kurarak gazetenin sahibi Ahmet Remzi [Yüreğir] Bey Mustafa Kemal Paşa ile iletişime geçmiştir. Fransızların tecrit politikasına karşı verilen ilk tepki de 4 Kasım 1919 tarihinde Müdafî-i Hukuk Cemiyetinin Kayseri'de kurulması ve Ankara ile sıcak tutulan iletişim ağı olmuştur. Kayseri'de kurulan cemiyet önce Karaisalı'ya daha sonra da Pozantı'ya taşınmıştır.⁶⁰³ Kuva-yı Milliye'nin Karaisalı'daki faaliyetlerinden sonra geleceğini görmekte zorlanan halk mücadeleyi sahiplenmiştir.⁶⁰⁴ Bu bağlamda Ahmet Remzi Bey Çukurova'daki Kuva-yı Milliye istihbaratını Adana İstihbarat Müdürlüğü adıyla idare etmiştir.⁶⁰⁵ Tarsus doğumlu ve Türkiye'nin önde gelen sosyologlarından Cavit Orhan Tütengil'e göre *Yeni Adana* gazetesi kalemiyle Atatürk Türkiye'sinin Çukurova'daki direnişinin öncü karakterlerinden biri olmuştur. Pozantı'dan yürütülen mücadele ovadaki yerleşimlerde Millî Mücadele ateşini canlı tutmaya çalışmıştır.⁶⁰⁶ Nitekim Ağustos 1920'den itibaren İsmail Safa Bey vali tayin edilerek Pozantı hem güneydeki Millî Mücadele'nin merkez karargâhı hem de Adana'nın merkez ilçesi olmuştur. Böylece, Mersin ve Niğde gibi şehirler ile de irtibata geçmiştir.⁶⁰⁷ Pozantı'daki direniş Niğde'nin işgalini de engellemiştir. Aynı zamanda Niğde'den gelen yardımlar ile de bölge güvenlik altında tutulmuştur.⁶⁰⁸

Tecrit politikasına karşı *Yeni Adana* gazetesi hem Yurt çapındaki millî kuvvetlerin başarılarını Çukurova halkına duyurmuş hem de Çukurova'daki düşman kuvvetlerinin durumu hakkındaki istihbaratı ulusal basına duyurarak düşmanın moral ve motivasyonunu kırmıştır.⁶⁰⁹ *Yeni Adana*'nın karşısında ise bölgedeki işgalleri normalleştirmeye çalışan bir yayın kuruluşu olarak

⁶⁰⁰ Arıkoğlu, *Hatıralarım*, s. 3.

⁶⁰¹ Çelik, *Millî Mücadelede Adana ve Havalisi*, s. 19-20.

⁶⁰² **TBMM Gizli Celse Zabıtları**, D 1, C 3. 87. Birleşim 21 Ekim 1920, s. 192; **Millî Mücadele Döneminde Niğde**, Ed. Mehmet Öncel Koç, Niğde Valiliği, Niğde 2009, s. 21.

⁶⁰³ İdem, "Ahmet Remzi Yüreğir'in Hayatı ve 8. Yasama Dönemi Meclis Faaliyeti", s. 329.

⁶⁰⁴ Mehmet Rasim, "Kurtuluş Mücadelesi", **Halk**, 11 Ocak 1924.

⁶⁰⁵ İdem, "Ahmet Remzi Yüreğir'in Hayatı ve 8. Yasama Dönemi Meclis Faaliyeti", s.329.

⁶⁰⁶ Erdem, "Bağımsızlığın ve Aydınlanmanın Sesi Yeni Adana Gazetesi", s. 293-295.

⁶⁰⁷ **TBMM Gizli Celse Zabıtları**, D 1, C 3. 45. Birleşim 9 Ağustos 1920, s. 121-122.

⁶⁰⁸ **Millî Mücadele Döneminde Niğde**, s. 17-19.

⁶⁰⁹ Erdem, "Bağımsızlığın ve Aydınlanmanın Sesi Yeni Adana Gazetesi", s. 293-295.

Ferda gazetesi bulunmaktadır.⁶¹⁰ Bu gazetenin sahibi olan Ali İlmi, Fani Ailesine mensup olup bu ailenin Hürriyet ve İtilaf Fırkası ve Ermenilerle ilişkisi bulunmaktadır.⁶¹¹ Ancak, Fransızların bölgede izledikleri Ermeni yanlısı politikalar karşısında karşılaşılan yoğun Türk direnişinin başarısı İstanbul Yüksek Komiserliğindeki Fransız yetkili Defrance tarafından da fark edilmiş ve Defrance Türklere ait olan Çukurova'nın siyasi ve iktisadi açılardan Anadolu'dan koparılıp Suriye'ye bağlanması girişimini eleştirmiştir.⁶¹² Nitekim, Çukurova Fransızlar tarafından tıpkı Alp Dağlarına sahip bir Mısır gibi düşünülmüştür. Toros Dağlarının kuzeydeki doğu-batı doğrultudaki doğal ve korunaklı uzantıları sayesinde Fransızların hem Suriye'deki çıkarlarını güvence altında tutmalarının hem de Bağdat demir yollarına hâkim olmalarının tek yolu Çukurova'ya hâkim olmaktan geçmektedir.⁶¹³ Uluslararası alanda devlet çıkarlarının çatıştığı ve askerî hareketliliğin yaşandığı Çukurova'da bir diğer önemli mesele ise şüphesiz halkın gündelik hayatındaki iktisadi ve toplumsal yaşam tarzıdır. Savaş, üretim süreçlerini, beslenme tarzlarını ve fiyat mekanizmasını tamamen etkilemiş ve bölge halkı savaşın acı yüzünü ölümlerle, katliamlarla ve kıtlıklarla tecrübe etmiştir.

3. Çukurova'da Savaş, Üretim ve Toplum

Savaş koşullarında azalan işgücü, yük ve çeki hayvanı ile artan tohum fiyatları karşısında bölgedeki üretim durma noktasına gelmiştir. Bu durumda birçok tarım arazisi boş kalmış ve birçok fabrika da kapanmıştır.⁶¹⁴ Emek açısından 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ovanın kuzeyinde bulunan dağlık bölgelerde yaşayan göçebe topluluklar ağustosa kadar ilkbahar ve yaz aylarında tahıl, pamuk ve susam hasadında çalışıp ağustos sonrasında ise yine dağlık bölgelerdeki yerleşimlerine dönmektedirler. Ayrıca, 1830'lar da İbrahim Paşa'nın Mısır'dan getirdiği Fellahlar da bölge tarımındaki diğer önemli işgücünü oluşturmaktadır.⁶¹⁵ Buna ek olarak Orta Anadolu ve Güneydoğu Anadolu'dan da yoğun bir işgücü Çukurova'ya gelmiştir. Bu verilerin neticesinde Cihan Harbi öncesinde 60.000 ile 80.000 arasında tarımsal işgücü olduğu düşünülmektedir. Bu tarihlerden itibaren ise pamuk, Çukurova

⁶¹⁰ İdem, "Ahmet Remzi Yüreğir'in Hayatı ve 8. Yasama Dönemi Meclis Faaliyeti", s. 326-327.

⁶¹¹ Volkan Payas, "Fransız İşgalinde Osmanîye (Cebel-i Bereket) ve Rahime Hatun Üzerine Bir Değerlendirme", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 61, 2017, s. 276.

⁶¹² Sükan, "Millî Mücadele Döneminde Türk-Fransız İlişkileri", s. 156.

⁶¹³ Çelik, *Millî Mücadelede Adana ve Havalisi*, s. 10.

⁶¹⁴ İslam, "Kurtuluş Savaşı Yıllarında Çukurova Sosyo-Ekonomik Bir Değerlendirme", s. 56.

⁶¹⁵ George Tsapalos & Pierre Walther, *Domaine Imperial de Tchoucour-ova (Vilayet d'Adana, Turquie d'Asie)*, Paris 1920, s. 20.

tarımında sermaye birikimi sağlayan ve ekim alanları giderek artan mono kültür bir ürüne dönmeye başlamıştır. Bu süreç Cihan Harbi öncesine dek istikrarlı bir biçimde sürmüştür. Susam ve tahıllar da pamuk için iyi bir münavebe oluşturmuştur. Hatta, çiftçinin değişen iklimsel hava şartları karşısında gelirini garanti edebilmek için aynı tarlaya susam ve pamuk ya da pamuk ve bostan ekildiği de çok görülmüştür.⁶¹⁶

Savaş döneminde yaşanan işgaller bir yandan askere alımı ve asker kaçaklığını artırırken⁶¹⁷ diğer yandan da işgalin neden olduğu can güvenliği tehlikesi yüzünden işgücü verimliliği düşmüştür. Hatta savaş döneminde cephanenin ve askerlerin bir yerden diğerine nakli söz konusu olduğundan köylünün elindeki at, eşek ve öküz gibi yük ve çeki hayvanlarının ordu tarafından alınması da üretim aracı açığının artmasına neden olmuştur.⁶¹⁸ Savaşta birçok hayvanın çiçek ve sığır vebası başta olmak üzere birçok salgın⁶¹⁹ ve savaştaki yaralanmalara bağlı olarak ölümleri ve doğurganlıklarının azalması yüzünden de Birinci Cihan Harbi'nin sonunda İmparatorluk genelindeki hayvan sayısı yarı yarıya azalmıştır.⁶²⁰ Benzer bir şekilde Kurtuluş Savaşı'nın başladığı 1919'dan sona erdiği 1922'ye kadar 1.050.580 olan at sayısı 630.000'e; 1.373.700 olan eşek sayısı 835.000'e ve 144.600 olan katır sayısı da 85.000'e gerilemiştir.⁶²¹ Bu durum bir ölçüde savaşın erittiği sermayeyi göstermektedir.

Savaşta yok olan sermaye doğal yollarla olduğu kadar yapay politik girişimlerle de olmuştur. Örneğin, 16 Haziran 1920'de kurulan Şişmanyan hükûmeti tarafından oluşturulan göstermelik emval-i metruke komisyonlarında ise birçok arsa, tarla ve gayrimenkuller Ermeni şahitliklerle bölgeye gelen Ermenilere verilmeye çalışılmıştır. Bu durum ise bölgenin Anadolu'dan soyutlanması ve koparılmasından da öte gidilerek bölgedeki Türk varlığının izlerinin sermayesizleştirilme yoluyla yok edilmeye çalışıldığının bir diğer göstergesidir.⁶²² Nitekim 10 Temmuz 1920 tarihinde bölge halkını yerinden etmek için sistemli bir işkenceye ve yerinden etmeye başladılar. Bu noktada Ermeni çetelerin türlü hakaretleri ve Fransızların bombardımanları arasında Çukurova halkının Konya, Bor, Ulukışla ve Niğde'ye yaptıkları büyük

⁶¹⁶ Toprak, "20. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Çukurova'da Emek ve Sermaye", s. 70-74.

⁶¹⁷ Müderrisoğlu, *Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları*, s. 54.

⁶¹⁸ Müderrisoğlu, *Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları*, 59.

⁶¹⁹ Neşe Coşkun, "Osmanlı Devleti'nin Son Yüzylında Bulaşıcı Hayvan Hastalıkları", *Türk Kültürü ve Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 2, 2020, s. 39-40.

⁶²⁰ Müderrisoğlu, *Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları*, s. 59.

⁶²¹ Tevfik Çavdar, *Millî Mücadele Başlarken, Sayılarla Durum ve Genel Görünüm*, Cumhuriyet, İstanbul 2001, s. 29.

⁶²² İslam, "Kurtuluş Savaşı Yıllarında Çukurova'da Ermeni Terörü", s. 486; Süleyman Hatipoğlu, "Çukurova'da Fransız Ermeni İş birliği (1918-1921)", s. 957.

göçe “kaç kaç” adı verilmiştir.⁶²³ “Kaç Kaç” Çukurova’nın sivil halkı için bir tür sürgün ve ölüm demektir. Bu plan örgütleyeni Fransız Birinci Tümen Komutanı Duffieux’ın Pozantı üzerinden gelen Kuva-yı Milliye’ye yenilgisinin bir tür karşılığıdır. Türkleri tecrit kapsamında Adana dışına iterek Ermeniler Adana’nın bir Ermeni şehri olduğunu dünyaya kanıtlamaya girişmişlerdir. Bu kargaşada kaçan Adana halkına Akkapı’daki Konağı’nda Şeyh Cemil (Nardalı) sahip çıkmış ve onları güvenli bir bölgeye yönlendirmiştir. Şeyh Cemil Efendi’nin savunmasını kolaylaştırmak için silah desteği Adana Merkez Cephe Komutanı Sinan (Tekelioğlu)⁶²⁴ Paşa ve Yolgeçen Bölge Komutanı Zeki Baltalı⁶²⁵ aracılığı ile yapılmaktaydı.⁶²⁶ Nitekim Zeki Baltalı 1910 yılında Çukurova’daki Ermenilerin mezalimini gördüğünden Mart 1920 yılında Teğmen Sadık Sökün ile “Müdafaa-i Vatan Müfrezesini” kurmuşlardır.⁶²⁷ Kavaklıhan Cephesi komutanlığı döneminde Zeki Baltalı, Tarsus’ta yaşayan 26 kişilik Türkistanlı bir gurubun da Türk Millî Mücadelesi’ne katılmasını sağlamıştır.⁶²⁸ Zeki Baltalı ayrıca Kuva-yı Milliye’nin Adana Cephesi Zafer Grup Komutanlığı görevinde de bulunmuştur.⁶²⁹ Zeki Baltalı’nın gurubuna “zafer” adının verilmesinin nedeni ise Kaç Kaç Olayında Adana halkını koruması ve insanların güvenli bir şekilde Toroslara geçişini sağlamasından dolayıdır.⁶³⁰ Hatta “Kaç Kaç Olayı” esnasında Adana vilayeti Jandarma Komutanı Ahmet

⁶²³ Arıkoğlu, **Hatıralarım**, s. 162-164.

⁶²⁴ Sinan Tekelioğlu’nun asıl adı Ali Ratip olup 1889 yılı Edirne Uzunköprü İlçesi Halise Hatun Mahallesi doğumludur. Bkz. **TBMM Albümü 1920-2010 (1950-1980)**, C II TBMM, Ankara 2010, s. 592.

⁶²⁵ Zeki Baltalı 1898 yılında Tarsus’un Baltalı köyü çiftçilerinden İbrahim Rahmi Bey’in oğlu olarak dünyaya gelmiştir. Adana lisesinde öğrenim gördüğü yıllarda cepheye alınan Zeki Bey 1917 yılında Üsteğmen rütbesiyle Filistin ve Sina Cephelerinde İngilizlere karşı savaşmış ve Mondros Mütarekesi’ne kadar da Mısır’da esir kalmıştır. Hem Çukurova’da hem de Batı Anadolu’daki Millî Mücadele’ye katılmıştır. Zeki Baltalı Cumhuriyetin kuruluşundan sonra Kuva-yı Milliye Mücahit ve Gaziler Cemiyeti Başkanlığı ve Kurtuluş Savaşı tarihini Yazma Komisyonu Başkanlığı görevinde bulunmuştur. Zeki Baltalı, 29 Mart 1972’de vefat etmiştir. Ayrıca, 1926 yılında Mustafa Kemal Paşa tarafından imzalı Kırmızı Şeritli bir İstiklal Madalyası vesikası ve madalya Zeki Baltalı’ya verilmiştir. Bk. Ali Pamuksüzer, **Tarsus’un Değerleri**, Tarsus Belediyesi, Mersin 2014, s. 231.

⁶²⁶ Boğaziçi Üniversitesi Atatürk Enstitüsünden kıymetli hocam Prof. Dr. Duygu Köksal, Çukurova’nın Millî Mücadele kahramanlarından Zeki Baltalı’nın torunudur. Duygu Köksal, Yazar ile Görüşme, Urla, İzmir 21.11.2021

⁶²⁷ Pamuksüzer, **age.**, s. 231

⁶²⁸ “Türkistan’ın Fergane Vadisi Margilan şehrinin Kumtepe köyünden-HACI YOLDASH KIMDIR?” **Türk Bilimi**; <http://www.turkbilimi.com/haci-yoldash-kimdir/>, Erişim Tarihi: 22.11.2021.

⁶²⁹ “Mersin Kuva-yı Milliye Teşkilatı Müfrezeler ve Komutanları,” **Manşet Mersin**, 3 Ocak 2021; <https://www.mansetmersin.com/mersin-kuvay-i-milliyet-teskilati-mufrezeler-ve-komutanlari-23904h.html>, Erişim Tarihi: 22.11.2021.

⁶³⁰ Pamuksüzer, **age.**, s. 231.

Bey'in Rum asıllı eşi de Fransız ve Ermeniler tarafından casuslukla görevlendirilmiştir. Bu kişi halkın kaçmasından ziyade şehre dönmesini nasihat ettiği için Yolgeçen Grubu Komutanı Zeki Baltalı tarafından Millî Kuvvetler Cephesine getirilmiş ve ardından da Kayseri'de bulunan esirler kampına gönderilmiştir.⁶³¹

Ayrıca Fransız askerlerinin ve Ermeni çetelerinin girdikleri evlerden çaldıkları birçok değerli eşyalar da olmuştur. İşgal tam bir yağma halinde devam ederken Fransızlar Türk, Çerkez, Nogay ve Araplar ile Alevi Türkleri (Tahtacılar) Müslüman halkları birbirine düşürmek için etnik temelde ve mezhepsel temelde propagandalar yapmışlardır.⁶³² Üstelik, Müslüman guruplar bir yana bölgede yüzyıllardır varlık gösteren kentli esnaf ve zanaatkar Ermeniler dahi yüzyıllar boyunca Türklerin gelenek ve göreneklerine benzer bir şekilde yaşamışlardır.⁶³³

Bu kargaşa ortamında pamuk, hububat ve canlı hayvan ihracatında büyük düşüşler yaşanmıştır. Daralan arz karşısında temel gıda maddelerinin, yakacak ve giyim eşyalarının fiyatlarında büyük artışlar yaşanmıştır. Adana'nın maruz kaldığı tecrit ve yalnızlaştırılma politikası neticesinde Fransızlar halkın elindeki zahireyi zorla ve düşük fiyattan almış ve bölgenin Anadolu ile ticari bağları koparıldığından halkın zahire ihtiyacı Afrika'dan karşılanmıştır. Yaşanan sıkıntılar karşısında Adana Milletvekilleri Zekai Bey ve Muhtar Bey Fransızların tahrip ettiği köyler için yardım talebinde bulunmuştur. Bunun üzerine Ankara hükûmeti de 1.500.000 kuruş yardımda bulunmuştur.⁶³⁴ İşgal döneminde Adana ve çevresindeki çiftçilere verilen tohumlukların bedelleri de bir yıllığına ertelenmiştir.⁶³⁵

⁶³¹ Kemal Çelik, "Çukurova'nın İşgali Döneminde, Fransız Propaganda ve Casusluk Faaliyetleri ile Millî Kuvvetlerin Buna Karşı Yayımladığı 1920 Tarihli Yeni Bir Belge", **Akademik Bakış**, C 2, S 3, 2008, s. 110.

⁶³² Arıkoğlu, **Hatıralarım**, s. 78-79.

⁶³³ Çelik, **Millî Mücadelede Adana ve Havalisi**, s. 18.

⁶³⁴ **Hakimiyet-i Milliye**, 3 Mayıs 1921; İslam, "Kurtuluş Savaşı Yıllarında Çukurova Sosyo-Ekonomik Bir Değerlendirme", s. 56-58.

⁶³⁵ **BCA**, 30-18-1-1/5-33-2, 21.10.1922.

Tablo1: 1903-1923 Arası Dönemde Çukurova’da Pamuk Üretimi

Yıllar	Pamuk Üretimi (Balya Sayısı)
1903	40.000
1908	75.000
1913	105.000
1914	135.000
1915	15.000
1921	20.000
1922	50.000
1923	100.000
Not: Her bir balya 200 kg gelmektedir.	

Kaynak: Zafer Toprak, “20. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Çukurova’da Emek ve Sermaye”, **Toplumsal Tarih**, S 191, 2009, s. 70; İbrahim İslam, “Kurtuluş Savaşı Yıllarında Çukurova Sosyo-Ekonomik Bir Değerlendirme”, s. 56

Tabloya göre Birinci Cihan Harbi’nden önce pamuk üretimi istikrarlı bir şekilde artış gösterirken savaşın başlaması ile Çukurova’daki pamuk üretimi yaklaşık %90 azalma göstermiştir. Çukurova’da işgallerin sona erdiği 1921 yılından sonra ise pamuk üretimi tekrardan yükselişe geçmiş ve 1915 yılına oranla üç kattan fazla bir artış göstermiştir. Ancak, Cumhuriyetin ilan edildiği 1923 yılında dahi üretilen pamuk miktarı 1914’ün seviyesine çıkamamıştır.⁶³⁶

Fransızların Çukurova’daki varlıkları daima yaşanan asker kayıplarla ve büyük masraflarla bir bedel ödemeyi gerektirmiştir. Fransa’nın temel dış politikası Almanya ile Alsas Loren ve Ruhr gibi stratejik bölgelerdeki iktisadi çıkar çatışmalarıyla İngiltere’nin öncelikli çıkarı ise Orta Doğu ve Hindistan olmuş ve Almanya’yı da bir pazar olarak görmüştür.⁶³⁷ Ancak, Ekim 1920’den itibaren Fransızların Çukurova’dan çekileceklerine dair duyumlar başlamıştır. Buna karşın Türk hükümeti rehavete kapılmamak için direnişi bırakmamıştır.⁶³⁸ Bölgede Millî Mücadele’ye muhalefeti ile bilinen *Ferda* ga-

⁶³⁶ İslam, “Kurtuluş Savaşı Yıllarında Çukurova Sosyo-Ekonomik Bir Değerlendirme”, s. 56.

⁶³⁷ Jonathan J. Liebowitz, “Economic Strength and Diplomatic Attitudes: The Formation of French Hostility before World War I”, **Social Science History**, Vol3, No 1, 1978, s. 44-49; Müderrisoğlu, **Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları**, s. 522-523.

⁶³⁸ **TBMM Gizli Celse Zabıtları**, D 1, C 2. 89. Birleşim 24 Ekim 1920.

zitesi de Adana'yı terk eden kent ahalisinin Toroslardan ve yaylalardan geri döndüğünü, sadece yerel eşrafın ve zenginlerin geri dönmediğini yazmıştır. *Ferda*, bölgedeki üretim faaliyetlerinin Cebel-i Bereket ve Tarsus'ta asayiş içinde olduğunu ve kırsalda üretilen ürünlerin Mersin Buğday Pazarı'na getirdiklerini yazmıştır.⁶³⁹

Sonuçta 5 Ocak 1921 tarihinde Adana ve çevresinin kurtuluşunda Ankara hükûmeti ve Fransa arasında imzalanan 20 Ekim 1921 tarihli Ankara Antlaşması etkili olmuştur. Güvenliğin sağlanması ile bir yandan bölgeden göç eden Türklerin yeniden Adana'ya yerleşimleri teşvik edilmiş diğer yandan da halkın tarımsal üretimi için gerekli olan tohumluk, kredi ve teçhizat ihtiyacı giderilmeye çalışılmıştır.⁶⁴⁰ *Le Temps* gazetesine göre Çukurova'da bulunan 53.712 gayrimüslim'den 49.000'ni Fransız Ordularının Çukurova'dan çekilmesinin ardından bölgeyi terk etmiştir. Savaşta 42.511 Türk hayatını kaybetmiştir.⁶⁴¹ Wilson İlkelerine göre de Adana ve çevresinin ağırlıklı olarak Türk olmasından dolayı bu bölgenin Türklere ait olacağına dair bir kamuoyu da oluşmuştur.⁶⁴² Zeki Baltalı başta olmak üzere Çukurova'nın vatanperver kahramanları Atatürk'ün Sakarya Meydan Muharebesi'nde belirttiği gibi *hattı müdafaa yoktur sathı müdafaa vardır ve o sathı tüm vatandır* sözüne inanmışçasına ulusal bağımsızlık yolunda Sakarya'da, Dumlupınar'da ve Büyük Taarruzda emperyalizme karşı kahramanca savaşmışlardır.⁶⁴³ Ancak Fransızların Türk düşmanlığı 1924 yılında Halep, Antakya, İskenderun civarında devam etmiştir.⁶⁴⁴ Bu çatışmaların sonucunda 1927 yılında Şam'dan Çukurova'ya gelen 80 Türkmen hanesinin Cebel-i Bereket'e yerleştirilmeleri yönünde Dahiliye Vekâleti bilgilendirilmiştir.⁶⁴⁵

SONUÇ

19. yüzyılın ortalarından itibaren yerleşimin ve tarımsal üretim faaliyetlerinin yoğunluk kazandığı Çukurova, 19. yüzyılın son çeyreğinden itibaren İmparatorluğun en kapitalistleşmiş tarımsal üretimin gerçekleştirildiği bölgelerin başında gelmektedir. Mersin Limanı'nın hinterlandında yer alan ova iş gücünü dağlık ve yaylalarda yaşayan Çukurova yerlileri ve göçerleri başta olmak üzere doğu ve güneydoğudan yoğun bir iş göçü almaktadır. Ovada üretilen ürünler tahıllar, pamuk, susam ve bostandır. Bu ürünlerin içinde en

⁶³⁹ "Adana'da Vaziyet", *Ferda*, 15 Ekim 1921.

⁶⁴⁰ İslam, "Kurtuluş Savaşı Yıllarında Çukurova Sosyo-Ekonomik Bir Değerlendirme", s. 59-60.

⁶⁴¹ İslam, "Kurtuluş Savaşı Yıllarında Çukurova'da Ermeni Terörü", s. 485-487.

⁶⁴² "Telgraflar", *Trakya Paşaili*, 11 Aralık 1918.

⁶⁴³ Pamuksüzer, *age.*, s. 231

⁶⁴⁴ "Cenup Türklerinin İstimdadı", *Altın Öz*, 5 Nisan 1924.

⁶⁴⁵ *BCA*, 272-0-0-12/ 55-139-8 (5.11.1927).

önemlisi ise şüphesiz ki pamuktur. Fransız işgalinin en önemli nedenlerinden biri de pamuktur. Nitekim, Çukurova pamuğu Fransız tekstil endüstrisi için önemli bir hammadde olarak görülmüştür. Dolayısıyla tarımsal üretimin yoğun gerçekleştirildiği bir bölgede yaşanan sosyoekonomik krizleri göstermesi bakımından da Çukurova Millî Mücadele'si önemli bir laboratuvardır.

Fransızların Aralık 1918 ile Ocak 1921 arasında tarihleri arasında Çukurova'daki iki yıllık işgal ve tecrit politikası bölgeyi Anadolu'dan koparmayı ve Suriye'nin bir parçası yapmayı hedeflemiştir. Aynı zamanda Fransa, Suriye üzerindeki politik ve idari prestijini de Çukurova'daki egemenliğine dayandırmıştır. Fransızların Çukurova'yı işgalleri uluslararası siyasi ve iktisadi stratejik hedefler doğrultusunda gerçekleştirilmiş olup bölgedeki Ermeniler ve Türkler arasında İkinci Meşrutiyet Dönemi'nden süre gelen toplumsal meseleler Ermeni çetelerinin kısıktırılmasında aktif olarak kullanılmıştır.

Savaş yıllarında bölge halkı bir yandan zorunlu olarak yerinden göçe tabi tutulmuş, halkın malları emval-i metruke komisyonları ile Ermeni çetelere nakledilmeye çalışılmış ve Çukurova'daki Türk varlığına dair izler silinirken Çukurova'da Suriye'ye eklemlemeye çalışılmıştır. Çukurova halkının amansız direnişi ve mücadele azminin yanı sıra bölgenin Millî Mücadele'sindeki başarının temeli bölgenin coğrafyası, kuzey illerden gelen destekler ve Ankara hükümetinin askerî ve diplomatik çalışmalarıyla da yakından ilgilidir. Türk Millî Mücadelesinde Çukurova'nın kurtuluşu hem büyük bir coşku ve heyecan yaratmış hem de Sakarya Meydan Muharebesi'nin sonuçlarının ulusal ve uluslararası ölçekte yankı bulduğunun da göstergesidir. Böylece Fransa Ankara Hükümeti'ni tanıyan ilk İtilaf Devleti olmuştur.

KAYNAKÇA

1. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri (BCA)

BCA, 30-18-1-1/5-33-2 (21.10.1922).

BCA, 30-10-1-1/4-45-7 (18.1.1922).

BCA, 272-0-0-12/ 55-139-8 (5.11.1927).

BCA, 30-18-1-2/23-64-8 (14.09.1931).

2. Resmî Gazete

Resmî Gazete, 27 Mayıs 1933.

3. Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Arşivi

TBMM Gizli Celse Zabıtları, D 1, C 3. 45. Birleşim 9 Ağustos 1920.

TBMM Gizli Celse Zabıtları, D 1, C 3. 87. Birleşim 21 Ekim 1920.

TBMM Gizli Celse Zabıtları, D 1, C 2. 89. Birleşim 24 Ekim 1920.

TBMM Gizli Celse Zabıtları, D 1, C 8. 150. Birleşim 14 Şubat 1921.

TBMM Gizli Celse Zabıtları, D 1, C 5. 81. Birleşim 11 Ekim 1921.

TBMM Albümü 1920-2010 (1950-1980), C II TBMM, Ankara 2010.

4. Sözlü Tarih

Köksal, Duygu. Yazar ile Görüşme, Urla, İzmir 21.11.2021

5. Kitap ve Makaleler

ARIKOĞLU, Damar, **Hatıralarım**, Tan Gazetesi ve Matbaası, İstanbul 1961.

AYSAL, Necdet-ARSLAN, Lütfi “Türkiye’nin Sağlık ve Toplumsal Coğrafyası: Cebel-i Bereket (Osmaniye) Vilayeti”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı: 63, 2018, s. 419-451.

BAYKARA, Tuncer **Anadolu’nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I, Anadolu’nun İdari Taksimatı**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayını, Ankara 1988.

BELLET, M., **La Question de Cilicie: Discoure Prononce le 24 décembre 1920 à la Chambre**, H. Turabian, Paris 1921.

BUDAK, Mustafa, “Mütareke Döneminde İtilaf Devletlerinin Müdahaleleri (30 Ekim 1918-15 Mayıs 1919)”, **İlmi Araştırmalar**, Cilt: 5, 1997, s. 81-105.

ÇELİK, Kemal, “Çukurova’nın İşgali Döneminde, Fransız Propaganda ve Casusluk Faaliyetleri ile Millî Kuvvetlerin Buna Karşı Yayımladığı 1920 Tarihli Yeni Bir Belge”, **Akademik Bakış**, Cilt: 2, Sayı: 3, 2008, s. 103-124.

ÇANAK, Erdem, “1927 Nüfus Sayımına Göre Cebel-i Bereket Vilayetinin Demografik Yapısı”, **Akademik Bakış Dergisi**, S 54, 2016, s. 95-107.

COŞKUN, Neşe, “Osmanlı Devleti’nin Son Yüzyılında Bulaşıcı Hayvan Hastalıkları”, **Türk Kültürü ve Medeniyeti Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 2, 2020, s. 20-45.

ÇAVDAR, Tefvik, **Millî Mücadele Başlarken, Sayılarla Durum ve Genel Görünüm**, Cumhuriyet, İstanbul 2001.

ÇELİK, Kemal, “Çukurova’nın İşgali Döneminde, Fransız Propaganda ve Casusluk Faaliyetleri ile Millî Kuvvetlerin Buna Karşı Yayımladığı 1920 Tarihli Yeni Belge”, **Gazi Akademik Bakış**, Cilt: 2, Sayı: 3, 2008, s. 103-124.

Erkan-ı Harbiye-i Umumiye (İstanbul), 1921 Adana.

ERDEM, Haluk, “Bağımsızlığın ve Aydınlanmanın Sesi Yeni Adana Gazetesi”, **Toplum ve Demokrasi**, Cilt: 2, Sayı: 3, 2008, s. 291-298.

FAWCETT, Louise, “States and Sovereignty in the Middle East: Myths and Realities”, **International Affairs**, Vol 93, No 4, 2017, s. 789-807.

GÜÇLÜ, Yücel, “Turco-French Struggle for Mastery in Cilicia and the Ankara Agreement of 1921”, **Bellekten**, Cilt: LXV, Sayı: 244, 2001, s. 1079-1119.

GÜNAY, Nejla, “Birinci Dünya Savaşı Sırasında Anadolu’nun Güney Bölgelerinde Ermeni Çete Faaliyetleri”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: 25, Sayı: 74, 2009, s. 253-281.

HALAÇOĞLU, Yusuf, “Fırka-i Islahiyye”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C 13, 1996, s. 35-37.

HALAÇOĞLU, Yusuf, “Cebel-i Bereket”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C 7, 1993, s. 185-186.

HATİPOĞLU, Süleyman, “Çukurova’da Fransız Ermeni İş birliği (1918-1921)”, **Bellekten**, C 66, S 247, 2002, s.943-966.

HOBSBAWM, Eric, **Kısa 20. Yüzyıl (1914-1991) Aşırılıklar Çağı**, Çev. Yavuz Alogan, Sarmal Yayınevi, İstanbul 1996.

İDEM, Tekin, “Ahmet Remzi Yüreğir’in Hayatı ve 8. Yasama Dönemi Meclis Faaliyeti”, **Tarih Okulu Dergisi**, C 8, S 22, 2015, s.323-351.

İSLAM, İbrahim, “Kurtuluş Savaşı Yıllarında Çukurova Sosyo-Ekonomik Bir Değerlendirme”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C 20, S 58, 2004, s. 47-64.

İSLAM, İbrahim, “Kurtuluş Savaşı Yıllarında Çukurova’da Ermeni Terörü”, **Tarih Okulu Dergisi**, Yıl 8, S 23, 2015, s. 477-492.

KARABORAN, H. Hilmi, “Osmaniye’nin Kuruluş ve Gelişmesi”, **Tarih İçinde Bütün Yönleriyle I. Osmaniye Sempozyumu**, Çukurova Üniversitesi Basımevi, Adana 1995, s.614-673.

KASIM, Erener, **Çukurova Kurtuluş Savaşı’nda Adana Cephesi**, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara 1996.

KEYDER, Çağlar, **Türkiye’de Devlet ve Sınıflar**, İletişim, İstanbul 2014.

KURT, Yulmaz, “Eski Osmaniye (Kınık Kasabası)”, **Tarih İçinde Bütün Yönleriyle I. Osmaniye Sempozyumu**, Çukurova Üniversitesi Basımevi, Adana 1995, s. 5-18.

KUTLUOĞLU, Muhammet Hanefi, “Kavalalı Mehmet Ali Paşa”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C 25, 2002, s. 62-65.

LİEBOWİTZ, Jonathan J., “Economic Strength and Diplomatic Attitudes: The Formation of French Hostility before World War I”, **Social Science History**, Vol3, No. 1, 1978, s. 34-55.

Millî Mücadele Döneminde Niğde, Ed. Mehmet Öncel Koç, Niğde Valiliği, Niğde 2009.

MÜDERRİSOĞLU, Alptekin, **Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2013.

ÖRENÇ, Ali Fuat, “1827 Navarin Deniz Savaşı ve Osmanlı Donanması”, **Tarih Dergisi**, Sayı: 46, 2009, s. 37-84.

PAMUK, Şevket, “Bağımlılık ve Büyüme: Küreselleşme Çağında Osmanlı Ekonomisi”, **Doğu-Batı Dergisi**, Yıl: 4, S 17, 2001-2002, s. 37-43.

PAMUK, Şevket, **Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015.

PAMUKSÜZER, Ali, **Tarsus'un Değerleri**, Tarsus Belediyesi, Mersin 2014.

PAYASLI, Volkan, “Fransız İşgalinde Osmaniye (Cebel-i Bereket) ve Rahime Hatun Üzerine Bir Değerlendirme”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S 61, 2017, s. 269-308.

PAYASLI, Volkan, “Birinci Dönem TBMM’de Cebel-i Bereket Milletvekilleri ve Siyasi Faaliyetleri Üzerine Bir Değerlendirme”, **Tarih Okulu Dergisi**, Yıl 11, C XXXIV, 2018, s. 711-766.

RIFAT, H., “Çukurova’da Mercimek Aygır Deposu”, **Ziraat Gazetesi**, Sayı: 9-10, Eylül-Ekim 1933.

QUATAERT, Donald, **Osmanlı Devleti’nde Avrupa İktisadi Yayılmı ve Direniş 1881-1908**, Çev. Sabri Tekay, İletişim Yayınları, İstanbul 2017.

SÜKAN, Bige, “Millî Mücadele Döneminde Türk-Fransız İlişkileri”, **90. Yılında Millî Mücadele Sempozyum Bildirileri**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2011.

ŞANLI, Takittin, “Millî Mücadele Hatıralarım”, **İçel**, Sayı: 49-5, 5 Ocak 1946, s. 8-9.

ŞİMŞİR, Bilal N., **İngiliz Belgeleri ile Sakarya’dan İzmir’e**, Bilgi Yayınevi, Ankara 1989.

TEXIER, Charles, **Küçük Asya: Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi**, C 1, Çev. Ali Suat, Enformasyon ve Dökümantasyon Hizmetleri Vakfı, Ankara 2002.

TOKSÖZ, Meltem, “Bir Coğrafya, Bir Ürün, Bir Bölge 19. Yüzyılda Çukurova”, **Kebikeç**, Sayı: 21, 2006, s.97-110.

TOPAL, Coşkun, “Hatıralarda Millî Mücadele Dönemi”, **Journal of Qafqaz University**, Sayı: 5, 2009, s.43-51.

TOPRAK, Zafer, “20. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Çukurova’da Emek ve Sermaye”, **Toplumsal Tarih**, S 191, 2009, s. 70-77.

TOPRAK, Zafer, **Türkiye’de Milli İktisat-Milli Burjuvazi**, Tarih Vakfı, İstanbul 1995.

TSAPALOS, George-WALTHER, Pierre, **Domaine Imperial de Tchoucour-ova (Vilayet d’Adana, Turquie d’Asie)**, Paris 1920.

“Türkistan’ın Fergane vadisi Margilan şehrinin Kumtepe köyünden-HACI YOLDASH KIMDIR?” **Türk Bilimi**; <http://www.turkbilimi.com/haci-yoldash-kimdir/>, Erişim Tarihi: 22.11.2021.

YAKTI, Özlem, “Amerikan İç Savaşı ve Adana: Pamuk Tarımının Adana’nın Modernleşme Sürecine Etkisi”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı: 54, 2013, s. 273-296.

YAVUZ, Nuri, “Fırka-i Islahiyye Ordusunun Özellikleri”, **Akademik Bakış**, C 5, S 10, 2012, s. 113-127.

YENAL, Oktay, **Cumhuriyet’in İktisat Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2013.

6. Tezler

BAKANLAR, Mehmet, **Millî Mücadele’nin Maddi Kaynakları (1919-1921)**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1994.

ÇELİK, Kemal, **Millî Mücadelede Adana ve Havalisi**, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1993.

7. Yerel ve Ulusal Basın

“Telgraflar”, **Trakya Paşaili**, 11 Aralık 1918.

“Büyük Millet Meclisi’nin İslam Alemine Hitabı”, **İrade-i Milliye**, 24 Mayıs 1920.

Hakimiyet-i Milliye, 3 Mayıs 1921.

“Adana’da Vaziyet”, **Ferda**, 15 Ekim 1921.

“Tüccaran ve Banka”, **Muvaffakiyet-i Milliye**, 13 Eylül 1923.

Rasim, Mehmet, “Kurtuluş Mücadelesi”, **Halk**, 11 Ocak 1924.

“Cenup Türklerinin İstimdadı”, **Altın Öz**, 5 Nisan 1924.

“Mersin Kuva-yı Milliye Teşkilatı Müfrezeler ve Komutanları,” **Manşet Mersin**, 3 Ocak 2021; <https://www.mansetmersin.com/mersin-kuva-yi-milliye-teskilati-mufrezeler-ve-komutanlari-23904h.html>, Erişim Tarihi: 22.11.2021.

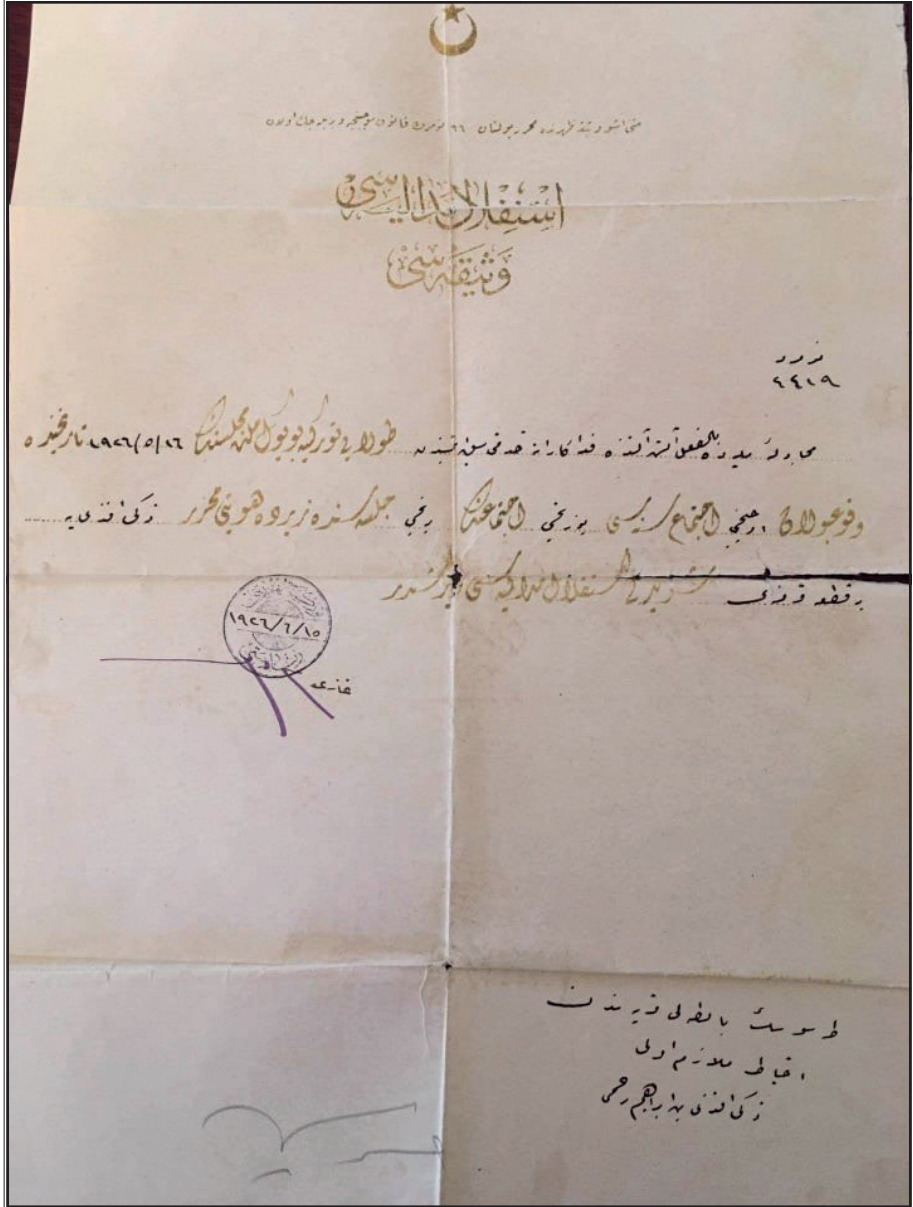
Ekler:

Harita 1: Çukurova Haritası -1921 Adana.

Kaynak: Erkan-ı Harbiye-i Umumiye (İstanbul) 1921 Adana.

Ek 2: Mustafa Kemal Paşa Tarafından Zeki (Baltalı) Beyefendiye Kırmızı Şeritli İstiklal Madalyası Verilmesine dair vesika

Kaynak: Prof. Dr. Duygu Köksal Aile Arşivi.

Metni İş bu vesika zahrında muharrer bulunan 26 numaralı kanun mucidince verilecek olan İstiklal Madalyası Vesikası

Numara 4419

Muhadele-i Milli'de bilfiil ateş altında fedakarane hizmeti seniyesinden dolayı Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 16.05.1922 tarihinde vuku bulan onuncu içtima senesi yüzüncü ictimanın birinci celsesinde zirde hüvviyeti muharrer Zeki Efendi'ye bir kıta kırmızı şeritli İstiklal Madalyası verilmiştir.

Mühür

Tarsus'un Baltalı Karyesinden
İhtiyat Mülazım-ı Evveli (Teğmen)

Türkiye Cumhuriyeti

15/06/1926

Zişan-ı Riyaseti

Zeki Efendi bin İbrahim Rahmi

Gazi Mustafa Kemal (İmza)

CEBEL-İ BEREKET MÜFTÜSÜ KÜREVİ MÜFTÜ VE İŞGAL ANILARI

Aydın EFE*

Ümmügülsüm CANDEĞER**

ÖZET

I. Dünya Savaşı öncesi ve sırasında yapılan gizli antlaşmalar ile Osmanlı ülkesi İtilaf Devletleri arasında paylaşılmıştır. 30 Ekim 1918'de Mondros Ateşkes Antlaşması imzalanmış ve savaş fiilen sona ermiştir. Savaşın bitmesi ise Anadolu'da yeni bir savaşın başlaması anlamına gelmiş ve işgallere karşı direnişin yapıldığı dönem Millî Mücadele Dönemi olarak adlandırılmıştır. Millî Mücadele Dönemi'nde güney cephesi olarak tabir edilen Adana, Maraş, Gaziantep ve Urfa havalisinde işgal, Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan çok kısa bir süre sonra başlamıştır. İngiltere ile Fransa arasında nüfuz bölgesi ile ilgili yapılan antlaşma sonrasında bölgeyi boşaltan İngilizlerin yerine Fransızlar geçmiştir. Fransız birliklerinin işgal mıntıkası içinde bulunan Cebel-i Bereket bölgesi de ulaşım açısından tren yolunun olduğu stratejik bir mahaldir.

İşgalci Fransızlar bölgeye daha önce Kıbrıs'ta eğittikleri Ermenileri de getirmiştir. Bölgede yaşayan Ermenilerin ve Fransızlarla gelen Ermenilerin bölge halkına uyguladıkları zulüm ise halkı galeyana getirmiştir. İşgallere karşı yapılan direniş bir çete savaşı hâline dönüşmüştür.

Kürevi Müftü (Ahmet Akbaş), 13 Ekim 1874'te Konya vilayeti dâhilinde Niğde sancağının Aksaray kazasına tabi Ulukışla köyünde doğmuştur. Baba-

* Doç. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi Edebiyat Fak. Tarih Bölümü, yorturk33@gmail.com.

** Doç. Dr., Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, e-posta: ummugulsumcandeger@osmaniye.edu.tr; ORCID No: 0000-0002-6717-9311

sının adı İshak Ağa'dır. Ahmet Efendi'nin mahlası Fikri'dir. İlk dini bilgilerini köyünde bulunan mektepte tamamlamıştır. Daha sonra Aksaray'daki medreseye devam etmiştir. Buradan da Kayseri sancağına giderek dokuz sene tahsil görmüş ve icazetname almıştır. Daha sonra Adana Darülmualimîn mektebine devam ederek ehliyetname almıştır. Ahmet Efendi, Türkçe okur-yazar olup Arapça'ya aşinadır. Farsça'ya da vakıftır.

1907 tarihinde aylık 200 kuruş maaşla Cebel-i Bereket sancağı ibtidai mektebi muallimi iken Osmaniye müftüsü İskender Efendi'nin istifası üzerine 30 Temmuz 1907 tarihinde Osmaniye kazası müftülüğüne 400 kuruş maaşla tayin edilmiştir. 26 Aralık 1907 tarihinde kadı vekâleti de uhdesine verilmiştir. Cebel-i Bereket sancağı merkezinin Erzin'den Osmaniye kasabasına nakli üzerine 14 Şubat 1910 tarihinden itibaren maaşı 600 kuruşa yükseltilmiştir ve Cebel-i Bereket müftülüğüne getirilmiştir.

Kürevi Müftü işgale karşı halk ile birlikte hareket ederek Kuva-yı Milliye katılmıştır. Kuva-yı Milliye döneminde hazırlayıp bastıramadığı notlardan oluşan "İşgal Çantası" isimli bir kitabı bulunmaktadır. Bu kitabı 2012 yılında torunu bastırmıştır.

Bu bildiri sicil kayıtları ile birlikte anıları derlenerek Kürevi Müftü'nün hayatı kaleme alınmaya çalışılmış ve Cebel-i Bereket'in işgaline karşı bölge halkının mücadelesi dönemin tanığı olan müftünün anılarından hareketle anlatılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Cebel-i Bereket, Millî Mücadele, hatıra, Ahmet Akbaş.

MUFTI OF CEBEL-İ BEREKET KÜREVİ MUFTI AND MEMORIES OF OCCUPATION

ABSTRACT

With the secret agreements made before and during the First World War, the Ottoman country was shared between the Allied Powers. On October 30, 1918, the Armistice of Mudros was signed and the war actually ended. The end of the war, on the other hand, meant the beginning of a new war in Anatolia, and the period of resistance against the occupations was called the period of the National Struggle. The occupation around Adana, Maraş, Gaziantep and Urfa, which was called the southern front during the National Struggle, started very soon after the Armistice of Mudros. After the agreement between England and France regarding the zone of influence, the French took the place of the British who evacuated the region. The Cebel-i Bereket region, which is

in the occupation zone of the French troops, is also a strategic location with a railway in terms of transportation.

The invading French also brought Armenians, whom they had trained in Cyprus, to the region. The persecution of the Armenians living in the region and the Armenians who came with the French to the people of the region made the people angry. The resistance against the occupations has turned into a gang war.

Kürevi Mufti (Ahmet Akbaş) was born on 13 October 1874 in the Ulukışla village (Ulukışla district) of the Aksaray district of the Niğde Sanjak within the Konya province. His father's name is İshak Ağa. Ahmet Efendi's pseudonym is Fikri. He completed his first religious knowledge in the school in his village. Later, he continued to the madrasah in Aksaray. From here, he went to Kayseri Sanjak and received education for nine years and received icazet-name. Later, he attended Adana Darü'l-muallimin school and received a ehliyet-name. Ahmet Efendi is literate in Turkish and is familiar with Arabic. He is also fluent in Persian.

While he was the teacher of the Cebel-i Bereket Sanjak Primary School with a monthly salary of 200 kuruş in 1907, he was appointed to the mufti of Osmaniye on 30 July 1907, with a salary of 400 kuruş, upon the resignation of Osmaniye mufti İskender Efendi. On 26 December 1907, the power of attorney was given to him. After the transfer of the center of Cebel-i Bereket Sanjak from Erzin to Osmaniye town, his salary was increased to 600 kuruş as of 14 February 1910 and he was appointed as the mufti of Cebel-i Bereket.

The Kürevi Mufti acted together with the people against the occupation and joined the Kuva-yı Milliye. He has a book called "Occupation Bag", which consists of notes that he prepared and could not print during the Kuva-yı Milliye period. This book was published by his grandson in 2012.

In this paper, the life of the Kürevi Mufti was tried to be written by compiling his memoirs together with his registry records, and the struggle of the people of the region against the occupation of Cebel-i Bereket was explained based on the memories of the mufti, who was a witness of the period.

Key Words: Cebel-i Bereket, National Struggle, memory, Ahmet Akbaş.

GİRİŞ

Ahmet Akbaş, Osmaniye'ye gelmesine rağmen burada ve çevredeki kazalarda müftülük yapmış bir din adamı olup Osmaniye'ye yerleşmiştir. Kendisinin hem Osmanlı Devleti'nin son döneminde hem de Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan sonra ölene kadar müftülük görevini ifa ettiği görülmektedir. Bir ara, şikâyet üzerine, görevden el çektirilmesine rağmen daha

sonra görevine iade edildiği bilinmektedir. Ahmet Akbaş'ın sicil kaydı, Diyanet İşleri Başkanlığının arşivinden⁶⁴⁶ tarafımızca temin edilmiştir.

Temin edilen özlük dosyasında iki adet tercümei hâli bulunmaktadır. Bu çalışma Diyanet İşleri Başkanlığının arşivinde bulunan özlük dosyasındaki bilgiler ve torunu Gürsel Akgün Arğuç'ta bulunan anılarının incelenmesiyle oluşturulmuştur. Biyografi ve sicil ile müftü kavramları üzerine bilgi vermenin çalışmanın bütünlüğü açısından yararlı olacağı kanaatindeyiz.

Bazı tarihçiler, tarih biliminin kişilerin bilgisiyle veya kahramanların öyküsüyle öncel olarak da peygamberlerin biyografileriyle başladığını ifade etmektedirler. Biyografik bilginin devre dışı kalmasının kişinin yaşadığı toplumdan kopması ve kolektif bellekten tasfiyesine yol açabildiği de belirtilmektedir. Bu anlamda biyografi, ötekinin yaşamını yorumlar, inşa eder ve yeniden kurup kaydeder. Biyografi hem geçmişte yaşayan kişileri hem de dönemde ön plana çıkan kimlikleri ele aldığından tarihçinin ilgisini çekmektedir.⁶⁴⁷

Günümüz Türkiye'sinde biyografi çalışmaları yapılmakta olup, bu çalışmalara yönelik olarak Mehmet Zeki tarafından vücuda getirilen Türkiye Terâcim-i Ahvâl Ansiklopedisi, "Kim kimdir?" tarzı eserlerin Türkiye'deki ilk misallerindendir. Bu eser, Türkiye aydınlarının ana kütüğü olarak bilinmekte olup kıymete haiz bir çalışmadır.⁶⁴⁸

Osmanlı Devleti Dönemi'nde görev yapan, Türk sosyokültürel yaşamında taşrada önemli bir kamusal figür olarak karşımıza çıkan, müftülerin sicil kayıtları, "İstanbul Müftülüğü" bünyesindeki "Meşihat Arşivi"nde yer almaktadır. Memurluk sürecinin ayrılmaz bir parçası olan "sicil" sözcüğü, "resmî belgelerin kaydedildiği kütük, devlet memurlarının vukuatlarını içeren defter" anlamında kullanılırken "Sicill-i Ahvâl" tamlaması ise "memurların özgeçmişlerinden resmîyete yansıyan hususlar" olarak zikredilmektedir.⁶⁴⁹

Osmanlılarda ilmiye sınıfını üç grubun oluşturduğu bilinmektedir. Bu

⁶⁴⁶ Sicil kaydının temini noktasında Diyanet İşleri Başkanlığında görev yapan başta Şaban Akkuş olmak üzere pasaport şubesindeki iki güzel insana, adlarını hatırlayamadığım, da teşekkür ederim. Ayrıca doktora öğrencim Cafer Kanitemiz Bey'e de teşekkürü borç bilirim.

⁶⁴⁷ Ali Birinci, "Türkiye'de Biyografi Geleneği", *Yedikita Dergisi*, S 99, Kasım 2016, s. 49; Abdülhamit Kırmızı, "Biyografi", *Tarih İçin Metodoloji*, Ed. Ahmet Şimşek, Pegem Akademi, Ankara 2015, s. 156-157.

⁶⁴⁸ Ahmet Özcan, "Abdullah Kozanoğlu'nun İlk Eserleri ve Yayımlanış Tarihleriyle İlgili Yanlıklar", *Kurgan Dergisi*, S 13, Haziran 2013, s. 67.

⁶⁴⁹ Gülden Sarıyıldız, "Sicill-i Ahvâl Defterleri", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDVİA)*, C 37, İstanbul 2009, s. 134; Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C III, MEB Yay., İstanbul 2004, s. 210; *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*, İstanbul 2010, s. 237.

gruplardan ilki olan müftü, taşradaki en mühim dinî görevlilerden olup fetva vermekle yetkilidir. İkincisi olan müderris öğretim, üçüncüsü olan kadı ise hukuki yargı faaliyetleriyle meşgul olmaktadır.⁶⁵⁰

Hayatı

Osmaniye ve çevresinde halk arasında “Kürevi Müftü” diye şöhret bulan Ahmet Akbaş, 13 Ekim 1874 (2 N 1291) tarihinde Konya vilayeti dâhilindeki Niğde sancağına bağlı Aksaray kazasının Ulukışla⁶⁵¹ köyünde doğmuştur. Kendisinin mahlası Fikri’dir. Babasının adı İshak Ağa’dır. Babasının lakabına Şeyh Minnetzâde denilmektedir. İshak Ağa, çiftçidir. Kendileri bilinen bir sülaleye mensup değildirler.⁶⁵² Hanefi mezhebinden ve İslam milletinden oldukları bilinmektedir.

Annesinin adı Fatma’dır. Anası tercümei hâlini verdiği vakit hayatta değildir. Osmanlı Nüfus Tezkiresi’nde bir hanımının olduğu kayıtlıdır. Uzunca boylu, ela gözlü, buğday simalı, vücut bütünlüğü ise tamdır. Kendisi Adana vilayeti dâhilinde Osmaniye kazası Hacı Osmanlı Mahallesi’nde, Mesken numarası / nev’-i mesken 105/4, nüfusa kayıtlıdır.⁶⁵³

Ahmet Efendi, 1884 (h. 1302) tarihinde köyündeki ibtidai mektebinde Kur’an-ı Kerim, Tecvit ve Hesap ilmi derslerini tahsil ettikten sonra Aksaray kazasındaki Hacı Şerif Efendi Medresesine devam etmiştir. Bu medresede Arapça Sarf ü Nahv (Dilbilgisi/Gramer) derslerini tahsil ettikten sonra, 1 Ekim 1894 (19 Eylül 1310) tarihinde, Kayseri’ye eğitim için gittiği ve dokuz yıl medresede tahsil gördükten sonra müderris Osman Hilmi Efendi’den icazetname aldığı görülmektedir. Ahmet Efendi’nin, daha sonra Adana Darülmuallimin Mektebine devam ederek ehliyetname (diploma) aldığı bilinmektedir.⁶⁵⁴

Ahmet Efendi, Türkçe kitâbet etmekte olup Arapça’ya aşinadır, Farsça’ya ise vâkıftır. Kendisinin eser ve telifatı bulunmadığı gibi bir imtiyazı da yoktur.⁶⁵⁵

⁶⁵⁰ İlber Ortaylı, **Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti’nde Kadı**, Turhan Kitabevi, Ankara 1994, s. 12; Mehmet İpşirli, “Müderris”, **TDVİA**, C 31, İstanbul 2006, s. 468.

⁶⁵¹ Bugün Ulukışla ilçesi/Niğde.

⁶⁵² 1923-1257 numaralı özlük dosyasındaki 6 Haziran 1910 tarihli sicil kaydı. 12 Ocak 1924 tarihli sicil kaydında ise Zeynelabidin sülalesine mensup olduklarını, babasının adının İshak Efendi ve mesleklerinin ilmiye olduğunu Ahmet Akbaş belirtmektedir.

⁶⁵³ 1923-1257 numaralı özlük dosyasındaki 23 Aralık 1904 (10 K.evvel 1320) tarihli Tezki-re-i Osmani Sureti.

⁶⁵⁴ 1923-1257 numaralı özlük dosyasındaki 6 Haziran 1910 ve 12 Ocak 1924 tarihli tercüme-i hal belgeleri.

⁶⁵⁵ 1923-1257 numaralı özlük dosyasındaki 6 Haziran 1910 tarihli tercümei hâl belgesi.

Çocukları

Ahmet Efendi'nin Cennet Hanım ile olan evliliğinden sekiz çocuğu dünyaya gelmiştir. Bu evliliğin 1904/1905 (r.1320) tarihinde yapıldığı belgelerde kayıtlıdır.⁶⁵⁶ Cennet Hanım'ın anasının adı Fatma, babasının adı Osman'dır. Ahmet ve Cennet evliliğinden dünyaya gelen çocukların isimleri şöyledir: Bedriye (doğum yeri ve tarihi: Osmaniye 1323), Mehmet Kemal (doğum yeri ve tarihi: Osmaniye 1326), Fatma (doğum yeri ve tarihi: Osmaniye 1329, ölüm tarihi: 1332), İshak (doğum yeri ve tarihi: Osmaniye 1331), Fatma (doğum yeri ve tarihi: Osmaniye 1333), Hacı Ahmet (doğum yeri ve tarihi: Osmaniye 1336), Sadiye (doğum yeri ve tarihi: Osmaniye 1341), İlhan (doğum yeri ve tarihi: Osmaniye 1926). Sekiz çocuğundan üçüncüsü olan, kızı, Fatma'nın üç yıl yaşadıktan sonra vefat ettiği bilinmektedir. Diğerleri ise babalarının vefatına kadar hayattadırlar.⁶⁵⁷

Babalarının vefat ettiği tarihlerde çocuklardan Bedriye evlidir. Fatma 30 lira maaşla Osmaniye Ortaokulunda memurdur. Sadiye ise Osmaniye Yeniköy'de 20 lira maaşlı köy öğretmenidir.⁶⁵⁸ Oğullarından Ahmet Akbaş, Ankara Yüksek Ziraat Fakültesinde öğrencidir. Diğer oğlu İlhan Akbaş ise İstanbul Ziraat Müdürlüğünde memurdur.⁶⁵⁹

Memuriyeti

Ahmet Efendi'nin ilk memuriyeti, 200 kuruş maaş aldığı, Cebel-i Bereket sancağı İbtidai Mektebi muallimliğidir. Bu görevi ifa ederken Osmaniye müftüsü İskender Efendi'nin istifası üzerine 30 Temmuz 1907 (19 C. ahir 1325) tarihinde Şeyhülislamlık makamının emri gereğince Osmaniye müftüsü olarak tayin olunmuştur. Bu vazifeyi 12 Aralık 1909 (29 T. sani 1325) tarihine kadar fahri olarak yaptıktan sonra 13 Şubat 1910 (31 K. sani 1325) tarihine kadar da 400 kuruş maaşla Osmaniye müftülüğünü yürütmüştür. Osmaniye müftülüğünü yürütürken Cebel-i Bereket Mutasarrıflığının emri üzerine, 26 Aralık 1907 (13 K. evvel 1323) tarihinde, kadı vekâleti görevine de tayin edilmiştir. Hem müftü hem de kadı vekili iken Cebel-i Bereket Sancağının merkezinin Erzin'den Osmaniye'ye nakli üzerine 14 Şubat 1910 (1 Şubat 1325) tarihinden itibaren 600 kuruş maaş ile liva müftülüğüne getirilmiştir.⁶⁶⁰

⁶⁵⁶ 1923-1257 numaralı özlük dosyasındaki *Maaş tahsisine ait tahkiki hüviyet ilmühaberidir* adlı belge.

⁶⁵⁷ 1923-1257 numaralı özlük dosyasındaki 25.6.1948 tarihli Osmaniye nüfus memuru Mehmet Ömel imzalı Nüfus Kayıt Sureti.

⁶⁵⁸ 1923-1257 numaralı özlük dosyasındaki *Maaş tahsisine ait tahkiki hüviyet ilmühaberidir* adlı belge.

⁶⁵⁹ 1923-1257 numaralı özlük dosyasındaki 13.7.1948 tarihli belge.

⁶⁶⁰ 1923-1257 numaralı özlük dosyasındaki 6 Haziran 1910 ve 12 Ocak 1924 tarihli tercümei hâl belgeleri.

Ahmet Efendi, 1907 tarihinden 1918 tarihine kadar memuriyetine devam etmiştir. 1918 tarihinde Ermenileri tahkir ettiği şikâyeti üzerine hükûmetin emri gereğince işten el çektirilmiştir. İşe başlaması emri verilmesine rağmen ülke işgale uğrayınca göreve başlayamamıştır. Yapılan tahkikat neticesi tahliye olunca Cebel-i Bereket Mutasarrıflığının Aralık 1921 tarih ve 12 sayılı yazısı üzerine vekâleten, yapılacak olan intihap (seçim) neticesine kadar, müftülük görevine atanmıştır. Daha sonra yapılan intihap sonucunda müftülük görevine 1500 kuruş maaşla asaleten getirilmiştir. Bu görevi esnasında Kuva-yı Milliye yanlısı bir tutum sergileyerek vazifesini ifa etmiştir.⁶⁶¹

Ahmet Akbaş, uzun bir süre devam ettirdiği Cebel-i Bereket vilayeti müftülüğü görevini, bir şikâyet neticesinde, bırakmak zorunda kalmıştır. Kendisinin yaklaşık üç yıl açıkta kaldıktan sonra Dört Yol kazası müftülüğüne, harcırahsız olarak, talip olduğu görülmektedir. Yapılan incelemeler sonucunda beraat ettiği de bilinmektedir.⁶⁶² Cebel-i Bereket'teki müftülük görevinden sonra Dört Yol kazasına, Diyanet İşleri Başkanlığının 01/07/1931 tarih ve 2363/1747 sayılı yazısına atfen Cebel-i Bereket vilayetinin 05/07/1931 tarih ve 1131 sayılı tezkiresiyle, tayin olunmuştur.⁶⁶³ Buradaki vazifesine 25/07/1931 tarihinde 10 lira maaş ile başlamış, maaşı 01/08/1939 tarihinde 15 liraya yükseltilmiştir. Hassa kazasına naklen müftü olarak atanınca 19/02/1941 tarihinde vazifesinden ayrılmıştır.⁶⁶⁴

Ahmet Akbaş'ın yeni atandığı Hassa kazasındaki müftülük görevini ise ölene kadar sürdürdüğü bilinmektedir. Hassa müftüsü iken 31/05/1948 tarihinde saat 20.30 sularında kalp krizinden vefat ettiği ve cenazesinin ailesi tarafından Osmaniye'ye, 01/06/1948 tarihinde, defnedildiği görülmektedir.⁶⁶⁵ Hem Dört Yol müftüsü iken hem de Hassa müftüsü iken hastalandığı ve raporlar aldığı sicilinde kayıtlıdır.⁶⁶⁶

⁶⁶¹ 1923-1257 numaralı özlük dosyasındaki 12 Ocak 1924 tarihli tercümei hâl belgesi.

⁶⁶² 1923-1257 numaralı özlük dosyasındaki 21/06/1931 tarih ve 83 sayılı Cebel-i Bereket valisi Ziya imzalı belge ve 27/09/1930 tarihli Ahmet Akbaş imzalı dilekçe.

⁶⁶³ 1923-1257 numaralı özlük dosyasındaki Cebel-i Bereket Müftüsü M. Sabri imzalı 07/07/1931 tarihli belge.

⁶⁶⁴ 1923-1257 numaralı özlük dosyasındaki Dört Yol Mal Müdürü Cevdet Atalay imzalı 9/11/1942 tarihli belge.

⁶⁶⁵ 1923-1257 numaralı özlük dosyasındaki Hassa vaizi Mehmet Gülmez imzalı 01/06/1948 tarih ve 17/35 sayılı Diyanet İşleri Başkanlığına yazılan belge. Ayrıca özlük dosyasındaki birçok belgede ölüm tarihi geçmektedir.

⁶⁶⁶ 1923-1257 numaralı özlük dosyasındaki 09/08/1940 tarih ve 8694/693 sayılı Hatay valisi imzalı yazı; Hassa kaymakamı Ata Aksoy'un 08/08/1946 tarih ve 424 sayılı yazısı ve muhtelif evraklar.

İşgal Anıları

Millî Mücadele Dönemi'nde Cebel-i Bereket Müftülüğü görevinde bulunan Kürevi Müftü Ahmet Akbaş daha sonradan bu döneme ait anılarını kaleme almıştır.⁶⁶⁷ 2012 yılında A. Kadir Doğar ve Gürsel Akgün Arkuç'un düzenlemesi ve emekli müftü Ömer Coşkun'un transkripti ile basılan kitap Ahmet Akbaş tarafından kaleme alınmış, ancak bastırılmamıştır. Kitabın tarih metodolojisine göre yeniden düzenlenerek basılması bir dönemin aydınlatılabilmesi açısından önem arz etmektedir.

Kitabın içeriği incelendiği zaman Müftü Ahmet Akbaş tarafından kendi yazdığı Tercümei hâli ile başlamıştır. İkinci başlık ise torunu tarafından düzenlenen biyografisi şeklindedir. Sonrasında ise 3. Bölümden itibaren Kürevi Müftü'nün kendi el yazısı ile yazdığı *Görüşlerim-Önsöz, Asr-ı Hazır, Peygamber Harbi, Büyük Vaka, Karaçay Vakası, Şark Kumandanı Rahime Hatun'u Dinleyelim, Palalı Süleyman'ı Dinleyelim, Küllücü Mücahit Aslan'ı Dinleyelim, Karayiğit Mahmut Ağa'yı Dinleyelim, Yörük Selim'i Dinleyelim, Fevkalade Kumandan İbrahim Bey'den Dinleyelim, İkinci Gaç-Gaç'ta Dağlara Dırmananları Dinleyelim, Kafiledeki İkbal Hanım'ı Dinleyelim, Kara Fatma'yı Dinleyelim, Bir 'de Ben Müftü'den dinleyiniz, Ayaslı Ali Çavuş'tan Dinleyelim, Recep Bey'i Dinleyelim, Hocazade Muhammed Efendi'yi Dinleyelim, Hafız Veli'yi Dinleyelim, Millet Fedaisi Kadir Çavuş'u Dinleyelim, Aydınlı Aşireti'nden Mehmet Efe'yi Dinleyelim, Acem Tebasından Bakkal Mirzehan'ı Dinleyelim, İşgalde Hurşit Ağa'yı Dinleyelim, Şehid Muhterem Harp Kahramanı Burhaniye Muallimini Dinleyelim, Lülük'lü Hasan Yıldırım'ı Dinleyelim, Mulla Hacı Postalı Büyüğü Dinleyelim, İnhisar Memuru Fukara İzzetesi İsmi Taşıyan Mehmet Ali Efendi'yi Dinleyelim, Hassa Mücahitlerini Dinleyelim, Hassa Teşkilatı, Bölük Kumandanı Hacı Süleyman'ı Dinleyelim, Hassa'da Kara Ali'yi Dinleyelim, İşte Cesur Türk Çardak'lı Mustafa Çavuş, Heyet-i Merkeziye'yi Bilelim* başlıklı bölümler halinde yazılmıştır. Eserin sonunda hatıraları arasında bulunan 19 Mayıs Söylevi de 4. Bölümde ele alınmıştır. Yayına hazırlanan kitap 5 bölüm halinde hazırlanmış, kitabın yukarıda başlıkları verilen 3. bölümü Kürevi Müftü tarafından kitap olarak yazılmıştır.

Eser döneme ait basılmamış bir el yazma eserdir. Baskıya hazırlanan kısmı ile ilgili Müftü'nün torunu ile yapılan görüşmede tamamının basılmadığını açıklamıştır. Cebel-i Bereket'in işgal yılları ile ilgili yazılmış olan eserde başlıklara ve içeriğe bakıldığında Müftü'nün dönemin kişilerini konuşturduğu ve o kişilerin dilinden yaşıyanları aktardığı görülmektedir.

İşgal Çantası eserinde anlatılan olaylar, Fransızların şehri işgali, Ermenilerin onlara destek olması, Türklerden bir kısmının da Fransızlarla birlikte hareket etmesi, şehri savunmaya çalışan halkın mücadelesi, çetelerin çarpış-

⁶⁶⁷ Kürevi Müftü Ahmet Akbaş, *Cebel-i Bereket Müftüsünün Anıları İşgal Çantası*, Hazırlayanlar: A. Kadir Doğar, Gürsel Akgün Arkuç, Ankara 2012.

maları, Fransız kuvvetlerinin şehri yakıp yıkmaya çalıştığı esnada kadın ve çocukların dağlara sığınması ve bu yolculukları esnasında yaşadıkları, saldırı sırasında kaçanların evlerinin yağmalanması gibi olaylardır.

1948 yılında Kürevi Müftü Ahmet Akbaş'ın ölüm ilanında yazıp bastıramadığı bu eserinden bahsedilmiştir. Eser yıllar sonra torunun gayretleri ile bastırılmış, ancak eserin tamamı basılamamıştır. Şu an elimizde olan el yazması eser, Müftü'den kalan diğer evrak ile birlikte yeniden değerlendirilerek basılacaktır.

SONUÇ

Mondros Ateşkes Antlaşması sonrası İngiliz ve Fransız işgaline uğrayan Osmaniye ve çevresi 15 Eylül 1919'da İngiltere- Fransa arasında yapılan Suriye İtilafnamesi ile Musul'a karşılık Fransızlara bırakılmıştır. Fransızlar ise kendi askerlerinin yanı sıra 1915 yılında Tehcir ile Osmanlı ülkesi içinde başka yerlere gönderilmiş olan ve bu durumdan rahatsızlık duyan Ermenilere kucak açmıştır. I. Dünya Savaşı'nın devam ettiği yıllarda eğitmiş ve onları Osmanlı Devleti ile Suriye'de kendisinin kurmak istediği mandater devlet arasında Kilikya bölgesinde tampon bir yerleşim yerine yerleştirmek istemiştir.

Fransızların işgal bölgesi içinde bulunan Osmaniye'nin ise stratejik önemi olduğundan bölgede ciddi çarpışmalar yaşanmıştır. Mersin-Adana-Maraş-Antep arasındaki demir yollarını kontrol altında tutmak istemiştir. Ayrıca Suriye'de bulunan Katma-Kilis-Antep yoluna da bu vesileyle ulaşmak ve bu güzergâh üzerinden hem asker hem de silah ve cephane sevkiyatını yapmak istemiştir. Osmaniye'de halkın bir araya gelmesi ve yaşadıkları yeri korumak için hareket etmesi üzerine Kuva-yı Milliye birlikleri oluşmaya başlamış, Sivas Kongresi sonrasında bölgeye bizzat Mustafa Kemal Paşa tarafından komutanlar görevlendirilerek bölgedeki halk hareketine çeki düzen verilmeye çalışılmıştır. Bu sadece Osmaniye değil bütün güney cephesinde benzer şekilde işlemiş ve halkın içinden çıkan ve halkın da desteğini alan kahraman Kuva-yı Milliye birlikleri vatan savunmasında ön hatta savaşmışlardır.

Netice itibarıyla Osmaniye'nin stratejik yerde olması ve geçiş güzergâhında bulunmasından dolayı çarpışmalar ağırlıklı olarak demir yoluna hâkim olma amaçlı gerçekleşmiş, Kuva-yı Milliye birlikleri de bu demiryollarını ve tünellerini tahrip ederek Fransızların asker ve mühimmat ulaştırmasında ellerinden geldiğince engel olmuşlardır. Buradaki mücadele bu haliyle hem Antep Savunmasını hem de Maraş Savunmasını bir şekilde etkilemiştir.

Kürevi Müftü Ahmet Akbaş ise Milli Mücadele Dönemi'ni bizzat yaşamış, yaşananları bütün çıplaklığıyla yazıp bastıramadığı eserinde dile getirmiştir. Bu hâliyle mücadeleyi yaşayan birinin dilinden yazılmış olan bu eser,

halkın içinde bulunduğu durumun anlaşılabilmesi açısından önemlidir.

‘Hatırat’lar subjektif olarak değerlendirilse de arşiv vesikaları ile desteklendiğinde kıymetli bilgiler verdiği açıkça görülecektir. Dönemi yaşayan birinin hatıratı yaşanan döneme dair önemli bilgiler içermesi açısından dikkate değerdir.

Ahmet Akbaş, yaklaşık 41 yıl, kesintiler olsa da, müftülük görevini ifa eden ve milli mücadeleyi destekleyen bir müftüdür. Kendisi 74 yaşında vefat etmiştir.

Ulusal kurtuluş tarihimizin Osmaniye’deki aktif figürlerinden biri olan müftü Ahmet Akbaş’ın adını yaşatmak maksadıyla kamusal görünürlüğünü sağlamak (adını bir okula, sokağa vs.ye vermek), bir vefa göstergesi olarak tarafımızdan hassaten önerilmektedir.

KAYNAKÇA

Diyanet İşleri Başkanlığı Arşivi, 1923-1257 *Ahmet Akbaş Özlük Dosyası*

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, İstanbul 2010.

BİRİNCİ, Ali, “Türkiye’de Biyografi Geleneği”, **Yedikıta Dergisi**, S 99, Kasım 2016, s. 49.

İPŞİRLİ, Mehmet, “Müderriş”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDVİA)**, C 31, İstanbul 2006, s. 468-470.

KIRMIZI, Abdülhamit, “Biyografi”, **Tarih İçin Metodoloji**, Ed. Ahmet Şimşek, Pegem Akademi, Ankara 2015, s. 156-162.

AKBAŞ, Ahmet (Kürevi Müftü), **Cebel-i Bereket Müftüsünün Anıları İşgal Çantası**, Hazırlayanlar: A. Kadir Doğar, Gürsel Akgün Arkuç, Ankara 2012.

ORTAYLI, İlber, **Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti’nde Kadı**, Turhan Kitabevi, Ankara 1994.

ÖZCAN, Ahmet, “Abdullah Kozanoğlu’nun İlk Eserleri ve Yayımlanış Tarihleriyle İlgili Yanlışlar”, **Kurgan Dergisi**, S 13, Haziran 2013, s. 67-71.

PAKALIN, Mehmet Zeki, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, C III, MEB Yay., İstanbul 2004.

SARIYILDIZ, Gülден, “Sicill-i Ahvâl Defterleri”, **TDVİA**, C 37, İstanbul 2009, s. 134-136.

EKLER:

Ek: 1 Özlük Dosyasındaki Fotoğrafı (Ahmet Akbaş 1923-1257 Nolu Dosya)

Ek: 2 Ölüm Belgesi (Özlük Dosyası 1923-1257)

T. C. ⁴²⁶ *Amir* *818* *Amir*
DIYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI HESABA
I 16 / 1948
MÜHÜRÜ MÜHÜRÜ
Sayı : 12
35

Diyamet İşleri Başkanlığı Y. Makamına

BEYKARA

İlceimiz Mafizet Ahmet Akbaş 51/5/308 "Ölüm" geçesi emret
20/30 maddelerinde anızın kendisine erik olan Kaip oğtından
vefat etmiş ve 1/6/1948 günü carakesi Sahipleri tarafından oca-
niyye nazifilmiştir. keyfiyet aygı ile arzolunur.

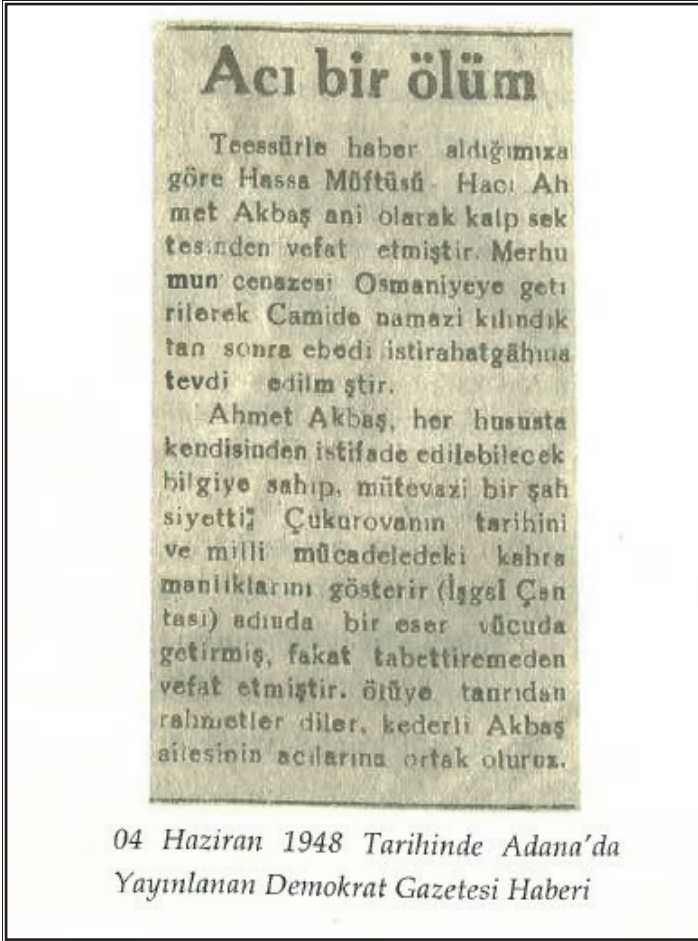
Hesaba İmza Mehmet
Göndür
M. G. Akat.
9.6.1948

Muamelat ve
Sicille
10.6.1948

DIYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI		
No.	Tarih	İmza
3602916048		

[ ]

Ek: 3 Ölüm İlanı (Gürsel Akgün Arkuç Arşivi)

Ek: 4 Kızlarından Fatma Akbaş'a ait memuriyet kaydı (Özlük Dosyası (1923-1257)

T. C.
MİLLİ EĞİTİM BAKANLIĞI
OSMANİYE
ORTAOKUL MÜDÜRLÜĞÜ

Sayı : .....

İstisna

Adı ve soyadı: Fatma Akbaş
Doğduğu yer ve yıl: Osmaniye 1333
Babasının adı: Ahmet
Memuriyeti: Osmaniye Ortaokul Kâtip ve Hesap memuru
Maaşı: 30 lira aslı maaştır.

Yukarıda hüviyeti yazılı Fatma Akbaş'ın okulumuz
Kâtip ve Hesap memuru olduğu tasdik olunur.

Osmanlı okul müd.
Fuat Kural
Fuz

Ek: 5 24 Mayıs 1326 tarihli Tercümei Hali (Özlük Dosyası 1923-1257)

Cevap	Soru
<p>بسم الله الرحمن الرحيم اقرى عفاة ابو اولي قده اهلنا من اولادنا فخره مودون بجلد بسبب كرم</p>	<p>سسی و هانی و غیری و دانی و کرام بی بی و ام ایسی و محمد علی بی بی سی و لایسی بکیر و اندیجیدر المایدر ای که مأموریت ورتیبی وکل ایسی کیدر و ملیت و کتیبی نعد و اویسی سالی سنه سالی سالی سالی سالی</p>
<p>بسم الله الرحمن الرحيم اقرى عفاة ابو اولي قده اهلنا من اولادنا فخره مودون بجلد بسبب كرم</p>	<p>بسم الله الرحمن الرحيم اقرى عفاة ابو اولي قده اهلنا من اولادنا فخره مودون بجلد بسبب كرم</p>
<p>بسم الله الرحمن الرحيم اقرى عفاة ابو اولي قده اهلنا من اولادنا فخره مودون بجلد بسبب كرم</p>	<p>بسم الله الرحمن الرحيم اقرى عفاة ابو اولي قده اهلنا من اولادنا فخره مودون بجلد بسبب كرم</p>

MİLLÎ MÜCADELE'DE MAMURE İSTASYONU BASKINI VE BİR TARİH PROJESİ: OSMANIYE ŞEHİTLERİNE YÜRÜYOR

Mikail KOLUTEK*

Münire DALAR**

ÖZET

Birinci Dünya Savaşı'nda mağluplar arasında yer alan Osmanlı Devleti, 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'ni imzalamak zorunda kalmıştır. Mütarekenin maddeleri gereği Osmanlı ordusunun silahlarına el konulmuş, askerleri terhis edilmiş ve Anadolu toprakları İtilaf Devletlerince işgal edilmeye başlanmıştır. Fransızlar, Cebel-i Bereket ve çevresini işgal ederlerken bölgedeki Ermeniler de bu eyleme destek vermiştir. 16 Ekim 1920 tarihinde Hacın bölgesindeki Ermeni direnişi kırıldıktan sonra bölgeye kaymakam olarak Üsteğmen Saim Bey atanmıştır. Saim Bey, emrindeki kuvvetlere Ceyhan Millî Kuvvetlerini de dâhil etmiş ve Fransızların denetiminde olan Cebel-i Bereket-Ceyhan güzergâhındaki demir yolu hattına baskınlar düzenlemiştir. Bu hat üzerinde bulunan Mamure İstasyonu, Toprakkale'den Fevzipaşa tarafındaki işgal bölgelerine asker ve mühimmat göndermek için büyük rol oynamıştır. Mamure İstasyonunun stratejik önemini bilen Saim Bey emrindeki kuvvetlere bölgeye doğru ilerlemelerini ve karşılarına çıkacak işgal güçlerini sessizce ortadan kaldırmalarını emretmiştir. Saim Bey, Mamure İstasyonuna

* Doç. Dr., Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü. mikailkolutek@gmail.com. ORCID: 0000-0002-2409-1192

** Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Öğrencisi. mnr_dlr@hotmail.com. ORCID: 0000-0001-7057-1106.

yapılan baskın esnasında çıkan çatışmada işgal güçlerinin attığı bomba ile 17 Kasım 1920 tarihinde şehit olmuş, bunun üzerine Türk güçleri geri çekilmek zorunda kalmıştır. Mamure İstasyonu baskınında yaşanan hadiselerden kısa bir süre sonra, 20 Ekim 1921 tarihinde Ankara Antlaşması imzalanmıştır. İşgalci Fransız güçleri Ankara Antlaşması çerçevesinde bölgeden geri çekilmeye başlamış, Cebel-i Bereket 7 Ocak 1922 tarihinde tamamen boşaltılmıştır.

7 Ocak 1922 tarihi Cebel-i Bereket halkı için bir dönüm noktası olmuş, 2006 yılından itibaren her yıldönümünde Mamure İstasyonunda “Osmaniye Şehitlerine Yürüyor” adıyla program düzenlenmiştir. Bölge halkı bu programlarda bölgede yaşanan Millî Mücadele’yi yâd edip, Millî Mücadele hatıralarına saygı ve vefa göstermeyi gaye edinmiştir. Bu programlarda işgalci Fransızların bölgeyi terk etmesinin yıl dönümü bayram havasında kutlanmıştır.

Üsteğmen Saim Bey ve silah arkadaşlarının gerçekleştirdiği Mamure Baskını ve yaşanan çatışma çalışmanın ana amacını oluşturmaktadır. Yaşayan bir tarih projesi olan “Osmaniye Şehitlerine Yürüyor” isimli programın içerik analizi çalışmanın ikincil amacıdır. Bu bağlamda dönemin birinci el kaynaklarından, süreli yayınlardan faydalanılmış, projeye önderlik edenler ile mülakat yapılmıştır. Söz konusu tarih projesi sayesinde Osmaniye halkının tarihî hadiselerle ilgisinin üst düzeyde olduğu, düzenlenen anma törenlerine geniş katılım sağlandığı, bu yolla bölgede Millî Mücadele ruhunun diri tutulduğu anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Cebel-i Bereket, İtilaf Devletleri, Üsteğmen Saim Bey, Mamure İstasyonu, Millî Mücadele.

MAMURE STATION RAID IN THE NATIONAL STRUGGLE AND A HISTORY PROJECT: WALKING TO THE MARTYRS OF OSMANİYE

ABSTRACT

The Ottoman Empire, which was among the defeated in the First World War, had to sign the Armistice of Mudros on October 30, 1918. According to the articles of the armistice, the weapons of the Ottoman army were confiscated, its soldiers were demobilized and the Anatolian lands began to be occupied by the Entente Powers. While the French occupied Cebel-i Bereket and its surroundings, the Armenians in the region also supported this action. On October 16, 1920, after the Armenian resistance in the Hadjin region

was broken, First Lieutenant Saim Bey was appointed as the district governor. Saim Bey included the Ceyhan National Forces in the forces under his command and raided the railway line on the Cebel-i Bereket-Ceyhan route, which was under the control of the French. The Mamure Station on this line played a major role in sending soldiers and ammunition from Toprakkale to the occupation zones on the Fevzipaşa side. Knowing the strategic importance of Mamure Station, Saim Bey ordered the forces under her command to advance towards the region and quietly eliminate the occupation forces that would come against them. Saim Bey was killed on November 18, 1920 by the bomb thrown by the occupation forces in the conflict that broke out during the raid on the Mamure Station, and the Turkish forces had to retreat. The Ankara Agreement was signed on 20 October 1921, shortly after the events in the Mamure Station raid. The invading French forces began to withdraw from the region within the framework of the Ankara Agreement, and Cebel-i Bereket was completely evacuated on 7 January 1922. January 7, 1922 was a turning point for the people of Cebel-i Bereket, and since 2006, a program called “Osmaniye Martyrs is Marching” has been held at Mamure Station on every anniversary. In these programs, the people of the region commemorate the National Struggle in the region and aim to show respect and loyalty to the memories of the National Struggle. In these programs, the anniversary of the invading French leaving the region was celebrated in a festive mood. The Mamure Raid and the conflict, carried out by First Lieutenant Saim Bey and her comrades, constitute the main purpose of the study. The content analysis of the program called “Osmaniye Martyrs Walks”, which is a living history project, is the secondary aim of the study. In this context, primary sources and periodicals of the period were used, and interviews were conducted with those who led the project. Thanks to the aforementioned history project, it has been understood that the people of Osmaniye have a high level of interest in historical events, wide participation in the commemoration ceremonies, and in this way the spirit of the National Struggle is kept alive in the region.

Key Words: Cebel-i Bereket, Entente States, First Lieutenant Saim Bey, Mamure Station, National Struggle.

GİRİŞ

28 Haziran 1914 tarihinde Avusturya-Macaristan İmparatorluğu veliahdı Arşidük François Ferdinand'ın suikastle öldürülmesi I. Dünya Savaşı'nın başlamasına sebep olmuştur. Yaşanan bu olayla başlayan savaş, kısa sürede Avrupa'nın hemen hemen her bölgesine yayılmıştır. Batılı Devletler jeopolitik ve jeostratejik özelliklerinden dolayı Osmanlı Devleti'ni yanlarında savaşa sokmak için ikna etmeye çalışmışlardır. Osmanlı Devleti tarafsız kalmaya çalışsa da nihayetinde Almanya ile birlikte I. Dünya Savaşında İttifak safında

yerini almıştır.⁶⁶⁸

I. Dünya Savaşı'nda, birçok cephede mücadele veren Osmanlı Devleti, savaş sonunda müttefiklerle birlikte yenik sayılmıştır. Müttefik devletler mütareke yaparak savaşı bitirme kararı alınca, Osmanlı Devleti de İtilaf Devletleriyle barış yapmak zorunda kalmıştır.⁶⁶⁹ Taraflar arasında 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Mütarekesi ile Osmanlı ordusunun silahlarını el konulmuş, askeri terhis edilmiştir. İtilaf Devletleri mütarekenin 7. ve 14. maddelerine dayanarak istedikleri yerleri işgale başlamışlardır. Anadolu, Mondros Mütarekesi'ni takip eden günlerde müttefikler tarafından paylaşılırken, Çukurova Bölgesi 'de İngiliz ve Fransız ortak işgaline uğramıştır.⁶⁷⁰

Osmaniye'nin Fransızlar Tarafından İşgal Edilmesi

İtilaf Devletleri I. Dünya Savaşı devam ederken aralarında yaptıkları gizli anlaşmalarla Anadolu topraklarını paylaşmaya başlamışlardır. Bu antlaşmalardan Sykes-Picot ile İtilaf Devletleri Orta Doğu topraklarını beş bölgeye ayırmışlardır. Antlaşmaya göre; Lübnan, Suriye, Adana, Antakya bölgesi Fransa'ya, Musul hariç Fırat ile Dicle arasında kalan bölge de İngiltere'ye verilmiştir.⁶⁷¹ Musul bölgesi, iki ülke arasında sorun olmuş, taraflar arasında 15 Eylül 1919 tarihinde imzalanan Suriye İtilafnamesiyle bölgedeki Fransız-İngiliz işgalleri başlamıştır. İtilafname şartlarına göre İngilizlerin Suriye ve Güney Anadolu bölgesinden çekilmesiyle bölgeye Fransızlar hâkim olmuştur.⁶⁷² Fransız hükûmeti ise itilafname maddelerine dayanarak işgal ettiği bölgelerde kalıcı olmak uğruna Çukurova bölgesinde yaşayan Ermenileri de kışkırtmış ve böylece bölgede çatışmalar başlatmıştır.⁶⁷³

Türk milleti, işgallerden dolayı kendi topraklarında hâkimiyetini kaybetmeye başlayınca, tüm Anadolu'da olduğu gibi Cebel-i Bereket'te de Kuva-yı Milliye birliklerini kurmuştur. Cebel-i Bereket halkı Fransız ve Ermenilerin saldırılarına karşı kurdukları yerel kuvvetlerle mücadele etmişlerdir.⁶⁷⁴ İşga-

⁶⁶⁸ Ergünöz Akçora, "Kilis'in Antep Müdafaasındaki Yeri", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C 11, S 31, s. 55.

⁶⁶⁹ **Türk İstiklal Harbi Güney Cephesi**, C IV, Ankara 1966, s. 3.

⁶⁷⁰ Süleyman Hatipoğlu, "Çukurova'da Fransız-Ermeni İşbirliği (1918-1921)", **Bellekten**, C 66, S 247, Ankara 2002, s. 943.

⁶⁷¹ Meral Kuzgun, "Hâkimiyet-i Milliye Gazetesine Göre Maraş'ın Fransızlarca İşgali ve Ermeni Mezalimi", **Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C 17, Kahramanmaraş 2020, s. 188.

⁶⁷² Ramazan Erhan Güllü, "Milli Mücadelede Güney Cephesinde Kılıç Ali Bey'in Faaliyetleri", **Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C 16, S 2, Gaziantep 2017, s. 490.

⁶⁷³ Süleyman Hatipoğlu, "Türk Bağımsızlık Savaşında Osmaniye", **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Bayram Kodaman Özel Sayısı**, Isparta 2010, s. 289.

⁶⁷⁴ Hamdi Gök Alp, **İşgalde Cebelberek**, "G. Antep Halk Matbaası", Gaziantep 1932, s. 5.

le girişen Fransızlar, Cebel-i Bereket'in kara ve demir yoluna hâkim olmayı amaç edinmişler, bölgenin Akdeniz'e açılan kapısı olan İskenderun Körfezi'nden de yararlanmayı umut etmişlerdir. Ulaşım yollarını ellerinde tutan Fransızlar Antep-İslahiye bölgesiyle bağlantıda kalıp birliklerini takviye ederek Kilis, Katma, Halep hattını denetim altına almak için Cebel-i Bereket'i bir üst olarak kullanmayı planlamışlardır.⁶⁷⁵ Çukurova'nın bereketli topraklarını ele geçiren Fransızlar, Suriye bölgesine nüfuz edebilmek için de Orta Toros bölgesini işgal etmişlerdir.⁶⁷⁶

Cebel-i Bereket halkı Fransız-Ermeni iş birliğinde uğradıkları işgali protesto etmek için 28 Mayıs 1919 tarihinde Enver'ül Hamit⁶⁷⁷ cami meydanında toplanmıştır. Protesto mitingi esnasında üzerine ateş açılan halk, Fransızlara karşı taarruza geçmek durumunda kalmıştır. Bu esnada Ağyar'da bulunan Hasan Paşa müfrezesi de Cebel-i Bereket'e gelerek Fransızlar ve Ermenilere karşı taarruza başlamışlardır.⁶⁷⁸ İşgalci kuvvetlerin insanlık dışı muameleleri karşısında cami duvarını siper yapan Gavur Ali, Hoca Mehmet, ve arkadaşları da Fransızlara ateşle karşılık vermişlerdir.⁶⁷⁹ Çıkan çatışma sonrası geri çekilen Fransız askeri, bölgedeki Ermeni evlerine sığınmıştır. Cebel-i Bereket'te başlayan direnişi Bahçe, Haruniye, Kovanbaşı, Kanlı Geçit Savaşları ve Mamure Baskını takip etmiştir.

Mamure Baskını ve Saim Bey'in Şehadeti

Çukurova'nın Fransızlar tarafından işgal edilmesi yerel direniş örgütlerinin de kurulmasını tetiklemiştir. İşgale tepki olarak doğan Kuva-yı Milliye güçleri ise kısa süre içerisinde kötü yönetim ve yaşanan iç çekişmelerden ötürü yetersiz hale gelmiştir. Bu esnada Aydınolu Tufan Bey, Doğu Kilikya'da yaşanan bu düzensizlikleri ortadan kaldırmak üzere Mustafa Kemal Paşa tarafından görevlendirilmiştir. Tufan Bey, bölgede faaliyetlerine başlarken, dağılan bölükleri yeniden bir araya getirmeye çalışmıştır. Bu çerçevede Kozan, Andırın, Kadirli gibi bölgelerde bulunan Kuva-yı Milliyecileri toparlayarak, yeni bir birlik kurmuştur. Bu esnada Ceyhan Grup Komutanı olan Üsteğmen Saim Bey Aydınolu Tufan Bey tarafından Mamure'ye çağırılmıştır.⁶⁸⁰ Esasen

⁶⁷⁵ Hatipoğlu, *age.*, s. 289.

⁶⁷⁶ Süleyman Hatipoğlu, Çukurova'da Fransız-Ermeni..., s. 944-945.

⁶⁷⁷ **Türk İstiklal Harbi...**, s. 72.; Enver'ül Hamit Camii'nin ismi Kemal Çelik tarafından yazılan Milli Mücadele'de Adana ve Havalisi isimli eserin 83. sayfasında Emir'ül Hamit Camii olarak geçmiştir. Halk arasında Büyük Camii olarak da bilinen bu caminin adı Enver'ül Hamid Camii'dir.

⁶⁷⁸ **Türk İstiklal Harbi...**, s. 72.

⁶⁷⁹ Ahmet Cevdet Çamurdan, **Kurtuluş Savaşında Doğu Kilikya Olayları**, Adana 1969, s. 94.

⁶⁸⁰ Kemal Çelik, **Milli Mücadele'de Adana Havalisi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999, s. 246.

Saim Bey'in Mamure baskını için çağrılması Selahattin Adil Paşa'nın Tufan Bey'e vermiş olduğu bir emre dayanmaktadır. Adil Paşa, Tufan Bey'e göndermiş olduğu emirde, Cebel-i Bereket'e bağlı Mamure İstasyonunun Fransızların elinden geri alınmasını emretmiştir. Bu emir üzerine harekete geçen Tufan Bey, Mamure İstasyonunu ele geçirmek için birliklerini toparlarken Saim Bey'i de emrine almıştır.⁶⁸¹

Mamure İstasyonu, bulunduğu konum itibarıyla hem işgal güçleri hem de millî mücadele için önem arz etmiştir. Bu önemin sebebi Mamurenin Toprakkale'den Fevzipaşa tarafındaki işgal bölgelerine personel ve savaş araç-gereçleri taşıyan trenlerin ovada uğradığı son istasyon olmasıdır. Dolayısıyla Cebel-i Bereket-Mamure hattını işgalden kurtarmak bölgedeki Kuva-yı Milliyecilerin başarıya ulaşması için önemli bir unsur olarak görülmüştür.⁶⁸² Saim Bey de, Fransızların asker ve silah sevkiyatında kullandığı demir yolu güzergâhının önemini 1 Kasım 1920 tarihinde yaşanan Kanlıgeçit savaşında net bir şekilde görmüştür.⁶⁸³

15 Kasım 1920 tarihinde Ceyhan Grubu ve Kars (Kadirli) Kuvvetleri komutanı olan Saim Bey, Mansurlu Bölüğü Kumandanı Abdüssamet Efendi ve Recep Efendilere bir telgraf göndermiştir. Saim Bey, Fransız kuvvetlerinin Mamure'de yaklaşık 50 piyade, bir makinalı tüfek, bir top, Cebel-i Bereket merkezde 200'e yakın piyade, Ceyhan'da 100 piyade ve nakliye müfrezesinden ibaret olduğunu bildirmiştir. Fransızların bölgedeki güçlerini tespit eden Saim Bey, 16-17 Kasım 1920 tarihinde Mamure İstasyonu'na saldırı yapılmasını planlamıştır. Plana göre; Saim Bey'in emrinde bulunan Kars (Kadirli) Kuvvetleri birinci hatta olacak, Fransızlara karşı ilk hücumu gerçekleştireceklerdir. Abdüssamet ve Recep Efendiler Hemite'de 10, Harnıburnun'da 7 askerlik bir kuvvet bırakarak 16 Kasım 1920 tarihinde saat 16.00 civarında Kesmeburnu'nda Saim Bey ile buluşacaklardır. Saim Bey'in yazdığı telgraf önce Abdüssamet Efendi'ye ulaşmıştır. Abdüssamet Efendi telgrafi okuduktan sonra Recep Bey'e *Efendim ben okudum sizde okuyun yarın erken hazırlanalım Kesmeburnun'da buluşalım* diye eklemiştir.⁶⁸⁴

Recep Dalkır, Saim Bey'in telgrafından sonra yola çıkmış, Harnıburnu'nda Abdüssamed Bey ile bir araya gelmiştir. Burada Mansurlu Bölüğü ile birleşerek Kesmeburnu'na geçmiş, Saim Bey varış noktasında Yaveri Fikri Bey ile kendilerini karşılamıştır. Toparlanan milli kuvvetler, 17 Kasım

⁶⁸¹ Çamurdan, *age.*, s. 481.

⁶⁸² Çamurdan, *age.*, s. 124; Ahmet Kılıç, **Osmaniye Çete Harbi**, Özdoğuş Matbaası, Osmaniye 1976, s. 39; Ebru Güher, **Osmaniye'de Fransız İşgali ve Milli Mücadele (Harp raporlarına Göre)**, Manas Yayıncılık, Ankara 2019, s. 107.

⁶⁸³ İsmet İpek, **Osmaniyeli**, Hasret Ofset, Osmaniye 2009, s. 103.

⁶⁸⁴ Recep Dalkır, **Milli Mücadelede Çukurova**, T. T. Postası Matbaası, İstanbul 1961, s. 170.

1920 tarihinde öğle vakti Mamure'ye hâkim bir yere karargâh kurarak Tufan Bey'in emrindeki Andırın ve Çokak kuvvetleriyle birleşmişlerdir. Mamure'ye hâkim bir yerden dürbünle düşmanı gözetleyip akşam yemeği sonrası tertibat almışlardır. Bir süre sonra Topaloğlu Halil, Kurtoğlu Hulusi ve Uçutlu Şükrü süvarileriyle ovaya inerek Cebel-i Bereket ve Mamure arasından gelebilecek düşman yardımını engellemek üzere mevzilenmişlerdir. Plana göre; Andırın kuvvetleri Kuzey ve Kuzeydoğudan, Kars (Kadirli) kuvvetleri ve Saim Beyler ise Kuzey ve Kuzeybatı'dan Mamure'ye taarruz edeceklerdir. Millî kuvvetler, Fransızlar Mamure'de talim yaptığı esnada Domuz Dağı'ndan Mamure'ye doğru ilerlemeye başlamışlar. Bu esnada istasyonda daha önce istihbarat alındığı gibi 50 asker değil, yaklaşık bir tabur Fransız, Ermeni, Arap askerinin olduğu görülmüştür. Saim Bey hemen ateş açılmasını istese de millî kuvvetler etkili menzil mesafesine gelememişlerdir. Domuz Dağı sarp ve kayalıklı olduğu için düşman millî kuvvetleri fark etmemiş, birlikler akşama doğru Mamure'ye 600-800 metre uzaklıkta (muhtemelen I. Dünya Savaşı'nda zahire ambarı olarak yaptırılmış) bir yere mevzilenmiştir. Yatsı vakti Saim Bey Mansurlu Bölüğü Kumandanı Abdussamed Bey'den müfrezesiyle birlikte tren hattı üzerindeki telefon ve telgraf tellerini keserek Mamure'ye ilerlemesini istemiştir. Diğer taraftan Kars (Kadirli) bölükleriyle irtibat halinde olunmasını, onlarında karşılaştıkları Fransız askerlerini sessizce kışlalarında öldürmeleri emirini vermiştir. Fransızlar millî kuvvetlerin planını erken fark etmiş, tenvir⁶⁸⁵ (aydınlatma) fişekleri, top ve tüfeklerini ateşlemişlerdir. Mamure İstasyonu yakınında (bir dönem makasçı kulübesi olarak kullanılan yerde) Fransız karakolundan ateş açılmıştır. Çatışma esnasında Saim Bey'in direktifleri ile zaiyat verilmemiştir. Fransız birlikleri içerisinde Müslümanların olduğunu gören Saim Bey ateşi kestirerek konuşmak istemiş, *ülek ente müslim* diye bağırmıştır. Karşıdan, *Elhamdülillah* cevabı gelmiştir. Bu cevaba istinaden Saim Bey'in *Ya ahi.. ene müslim taal ya ahi* dediği duyulmuştur.

Saim Bey ile Fransız güçleri içerisindeki Arapların bu konuşması bir karışıklığa sebep olmuş, millî kuvvetler ile yapılacak olan konuşmalar Fransızlar tarafından engellenmeye çalışılmıştır. Yaşanan kargaşa esnasında çatışma yeniden şiddetlenmiş, işgal güçleri tarafından atılan ilk bombası tren yoluna denk gelmiştir. İkinci bomba tren hattını aşarak millî kuvvetlerin siper aldığı noktaya düşmüş, birçok asker ile Saim Bey'de bu bombayla yaralanmıştır. Yaralı Saim Bey, Domuz Dağı'na taşınmışsa da yapılan tüm müdahalelere rağmen hayatını kaybetmiştir.⁶⁸⁶ 17 Kasım 1920 tarihinde yaşanan çatışmada

⁶⁸⁵ Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Aydın Kitabevi, Ankara 2005, s. 1081.

⁶⁸⁶ Osman Tufan, **Kilikya Doğu Bölgesinde Milli Hareketler ve Kozan Sancağı ile Mülhakatının Kurtuluş Hatıraları**, 1964, s. 108-109; Dalkır, **age.**, s. 170-176; Kılıç, **age.**, Özdoğuş Matbaası, Osmaniye 1976, s. 36-39, 87-104.

15 asker şehit olurken,⁶⁸⁷ Fransızlar 20 civarında kayıp vermişlerdir.⁶⁸⁸ Düzenlenen baskının farkına varılması ve çıkan çatışmada Saim Bey'in şehit olması sonucu millî kuvvetler geriye çekilmek zorunda kalmıştır.

Kars (Kadirli) Grup Komutanı Tefik Coşkun, yaşanan çatışma ve Saim Bey'in şehadetini şöyle anlatmaktadır;

Haçın harbi bittikten sonra Saim, Ceyhun grubu kumandanı olduğundan görevi başına geçmek istemiş, fakat grup kumandanı muavini olan Nuri Çavuş'un yüzünden orada kalmak zorunda kalmış ve oda Mamure kesiminde bulunan Osman Tufan'ın yanına gitmişti. Ben o sıra izinli olarak kasabada bulunduğumdan Saim'de yerine vekil olarak vazifelendirilmişti.

Kolorduca Mamure'ye tekrar taarruz emri verilmiş olduğundan, Kahraman Saim, emre imtisalen istasyon binasına iki yüz metre mesafede bulunan düşman ileri karakollarına baskın yapmağa teşebbüs etmişti.

Dindarlığının icabı düşman saflarında bulunan Müslümanları, o sırada bizim tarafa kaçıp İltihak eden Cezayirli Müslümanların telkinatı tesirinde kalarak: Biz Müslümanız, siz de Müslümanız teslim olun! Demeye, bazılarının ifadesine göre de ezan okumaya başlamıştı. Bunun üzerine düşman nöbetçisinin attığı bir bomba kucağına düşüp patladığından, çok sayıda aldığı yarayla şehit düşmüştü.

Yukarda belirttiği üzere Haruniye'den dönüşümüzde bana da aynı emir verilmişti. Kum torbaları ile tahkim edilmiş, içi silah ve bomba dolu olan betonarme binaya yapılacak hareketin netice vermeyeceğini, vatan çocuklarını beyhude kırdırılmış olacağımızı takdir ederek, çeteciliğin icaplarını yerine getirmek sureti ile bu ateşe beyhude kendimizi atmamıştık. Büyük fedakârlık karşılığı Mamure alınsa bile, yapılacak fedakârlığa değmez ve neticeye hiçbir tesiri olmazdı. Saim bu hatalı emrin ve cesaretinin kurbanı olmuştu. Kaybı bizim için büyük ölçüde zararlı oldu. Çok kıymetli bu aziz arkadaşımızın boşluğu doldurmak mümkün olmayacaktı.

Aziz naaşı Kadirli'den Kozan'a götürüldü. Saim'in arkasından bütünü memleket ağlamıştı.⁶⁸⁹

Mamure Baskını'ndan sonra 1921 yılına kadar Cebel-i Bereket'te herhangi bir çatışma olmamıştır. 4 Şubat 1921 tarihinde Fransızlar Hasanbeyli'ye doğru harekete geçmiş bunun üzerine yerel kuvvetlerden Haruniye bölükleri Kanlıgeçit-Kabatepe arasına, Bahçe bölümü Kanlıgeçit bölgesine, Dört Yol

⁶⁸⁷ Türk İstiklal Harbi..., s. 201.

⁶⁸⁸ Kılıç, age., s. 44.

⁶⁸⁹ Çamurdan, age., s. 128.

müfrezesi ise Kanlıgeçit ile Cebel-i Bereket-Hasanbeyli şosesi arasına mevzilenmiştir. Kanlıgeçit'e giren Fransız kuvvetleri millî kuvvetlerle çatışmaya başlamış ve Yarbaşında millî kuvvetlerce kuşatılmışlardır. Cebel-i Bereket'ten destek kuvvet alan Fransızlar, Mamure-Cebel-i Bereket istikametine çekilmişlerdir. Fransızlar bölge halkının direnişine karşı TBMM hükûmetiyle 20 Ekim 1921'de Ankara İtilafnamesi imzalayarak bölgeyi terk etmişlerdir.⁶⁹⁰ Saim Bey'in şahadetinden sonra Adana'nın ileri gelenleri Saim Bey'in görev yaptığı Haçın'e ve Osmaniye'de bir okula Saim Bey'in adını vermişlerdir.⁶⁹¹

Bir Tarih Projesi: Osmaniye Şehitlerine Yürüyör

Millî Mücadele yıllarında vatan müdafaası için harekete geçen halk Anadolu'nun her yerinde silahlı çatışmaya girmiştir. Yaşanan çarpışmalarda elbette pek çok insan hayatını kaybetmiştir. Yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra önemli çatışmaların yaşandığı bölgelerde anma veya kutlama törenleri düzenlenmesi mutad hale gelmiştir. Yapılan törenlere anma töreni denmesinde sebep ölenlerin ardından dua etmek ve toplum faydasına yaptıkları işlerden bahsetmektir. Kutlama törenleri ise yaşanan herhangi bir olumlu gelişmeyi, bir olguyu daha ziyade neşe içerisinde idrak etmek demektir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde anma-kutlama törenlerinin kapsamı daha doğru anlaşılacaktır. 17 Kasım 1920 tarihinde Mamure İstasyonunda yaşanan çatışmada Saim Bey ve silah arkadaşlarının verdikleri mücadeleyi anlatmak üzere de bir anma programı düzenlenmektedir. 2022 yılı itibariyle Mamure Baskını'nın üzerinde tam 102 yıl geçmiş olmasına rağmen bölge halkı için önemli olan bu olay Osmaniye'nin kurtuluş günü olan 7 Ocak'ın yıl dönümlerinde kutlanmaktadır. Törenlerin başlatılması ve organize edilmesini Adana Arkeoloji Müzesi Müdürü (Eski), İsmet İpek Beyefendi şöyle anlatmaktadır:

Adana Müzesi müdürü iken 1999 yılında emekli oldum ve memleketim Osmaniye'ye yerleştim. Bir yandan tarih diğer yandan memleket sevdası beni Millî Mücadele'de Osmaniye'de yaşanan olayları incelemeye itmişti. Esasen önceden beri var olan tarih sevdam doğrultusunda Yrd. Doç. Dr. Süleyman Hatipoğlu'nun bir makalesinde değindiği Mamure Baskını dikkatimi çekmişti. Bir müzeci kimliğiyle görsel olarak irdelediğim Mamure İstasyonu, bu mekânda yaşanan çarpışma ve Kaymakam Saim Bey ile arkadaşlarının şehadeti beni oldukça etkilemişti. 25 yaşında şehit olan Kaymakam Saim Bey'in kahramanlıkları, bölgede yaşanan Kovanbaşı ve Kanlıgeçit Savaşları o zaman çok duyulmamıştı. Şehit Saim Bey'in hayatı ve faaliyetleri ile ilgili konuları öğrencilerle birlikte irdelemeye başlamıştık. Yaptığımız çalışmalar arkadaşlarımızın da desteğiyle sonuç vermeye başladı. 2001

⁶⁹⁰ Süleyman Hatipoğlu, "Türk Bağımsızlık Savaşında...", s. 290.

⁶⁹¹ İpek, *age.*, s. 105.

yılı itibariyle geniş kitlelere ulaşmasa da proje hayata geçirildi ve ilk anma törenleri yapılmaya başlandı.⁶⁹²

Mamure İstasyonunda yaşanan çarpışma, Saim Bey ve arkadaşlarının şehadeti olayı ilk kez 2001 yılında yapılan anma töreni ile kamuoyuna duyurulmuştur. İlk törene bir grup Osmaniyeli katılmış ve tören *Türkiye gazetesinde* şu şekilde haber yapılmıştır:

Kurtuluş Savaşı şehitlerimizden olan ve Adana'nın Saimbeyli ilçesine adı verilen Üsteğmen Saim Bey ve silah arkadaşları, Osmaniye'de anıldı. Osmaniye Kültür ve Turizm Derneği Dervişpaşa izcileri, izci liderleri Erhan Dülger ve Sanat Tarihçisi İsmet İpek ile birlikte Saim Bey'in şehit olduğu Dervişpaşa köyündeki Mamure Tren İstasyonuna giderek burada tarihi olayı yeniden yaşadılar. İsmet İpek istasyonda Saim Bey'le birlikte 15 kişinin şehit olduğunu söyledi. İzci grubundaki öğrenciler hep birlikte şehit düşen Saim Bey ve arkadaşları için Fatıha okudular. Geçmişten bugüne kadar geçen zamanda Fransızların karargâh olarak kullandıkları binanın yıkılmak üzere olduğunu belirten İpek, koruma altına alınmasını ve Saim Bey ve arkadaşları için anıt yapılmasını istedi.⁶⁹³

Resim: 1 2001 yılında Saim Bey ve arkadaşlarını anmak için toplanan Osmaniyeliler.

İlk tören bir grup Osmaniyeli ile yapılırken 2006 yılından itibaren birçok sivil toplum kuruluşu Mamure İstasyonundaki törenlere destek vermiştir.

⁶⁹² Kaynak kişi. (E.İ).

⁶⁹³ *Türkiye gazetesi*, “Şehit Saim Bey Anıldı”, Erişim Tarihi: 17.01.2001.

Bu STK'lar Kızılay Derneği Osmaniye Şubesi, Ulaşlılar Derneği, Osmaniye Gazeteciler Cemiyeti, Osmaniye Folklor Araştırmaları Derneği (OFAD) olmuştur. Bu arada Osmaniye'nin tek televizyon kanalı olan Osmaniye Radyo Televizyonu (ORT)'de törenleri haber yaparak duyurmuştur. Proje 2006 yılından itibaren Osmaniye Valiliği ve Osmaniye Belediye Başkanlığı tarafından da desteklenmiştir. Aynı yıl proje Osmaniye Gazeteciler Cemiyeti, Osmaniye Dağcılık ve Doğa Sporları İhtisas Kulübü (ODADİK) ve Emekli Astsubaylar Derneği Osmaniye Şubesi (EMAD) iş birliği ile valilik programına alınmıştır.⁶⁹⁴ Zaman ilerledikçe geniş kitlelere yayılan törenlerle beraber 2006 yılında İsmet İpek Beyefendi tarafından bir adım atılmıştır. İsmet İpek bu adımı şöyle ifade etmektedir:

*Projenin gerçekleştirilmesindeki amaç Osmaniye'de yaşanan milli mücadeleyi anlatmak, Osmaniye'yi tanıtmak ve unutulmaya yüz tutmuş savaş alanlarını koruma altına almaktır. Bu doğrultuda 2006 yılında İl Genel Meclis üyesi iken Kanlıgeçit ve Kovanbaşı Savaşlarının yaşandığı bölgeyi Özel Planlama Alanı (ÖPA) olarak teklif ettim. Bu teklifim kabul edilirken daha sonraki süreçte Osmaniye İl Çevre Düzeni Planında savaş alanlarının araştırılması konusu yasal bir zemine oturtulmuş oldu.*⁶⁹⁵

Mamure İstasyonunda yapılan törenler mutat hale gelirken 2007 yılında bir kimliğe de kavuşmuş ve törenler bu tarihten itibaren “Osmaniye Şehitlerine Yürüyor” ismiyle anılmaya başlanmıştır. Aynı yıl Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları (TCDD) tarafından törenler için bir tren de tahsis edilmiştir. 2007 yılında yapılan törenlere Vali Zübeyir Kemelek, Garnizon Komutanı Kurmay Kıdemli Albay Muhammed Kirazdiker, Belediye Başkanı Davut Çuhadar, Emniyet Müdürü Halil Yılmaz, siyasi parti ve sivil toplum kuruluşlarının temsilcileri ile çok sayıda Osmaniye'li katılmıştır. Tören Osmaniye'ye 15 kilometre uzaklıktaki Mamure Tren İstasyonu'nda düzenlenmiştir. Törene katılmak isteyenler için Osmaniye Garı'nda özel hazırlanmış bir tren seferi yapılmıştır. Trene binen misafirler Mamure İstasyonuna geldiğinde burada bulunan vatandaşlar tarafından davul-zurna eşliğinde Türk bayrakları ile karşılanmıştır. Tören kapsamında bölgeye gelen misafirlere yöresel halk oyunları gösterisi sunulmuştur. Günün anlam ve önemini anlatan konuşmayı Araştırmacı-Yazar İsmet İpek yapmıştır. Bu konuşmadan sonra Kurtuluş Savaşı'nda ve Mamure Baskınında hayatını kaybeden şehitler için Mehmet Akif Camii İmamı Mikail İğde tarafından Kur'an-ı Kerim okunmuş ve Alibeyli Camii İmamı Yunus Çetinkaya tarafından dua yaptırılmıştır. Törenin sonunda Osmaniye Dağcılık ve Dağ Sporları Kulübü üyeleri tarafından

⁶⁹⁴ İsmet İpek, “Bir Tarih Projesi: Osmaniye Şehitlerine Yürüyor”, **Osmaniye'de Kuva-yı Milliye ve Kurtuluş Bayramımız**, T.C. Osmaniye Valiliği Yayınları, Osmaniye 2007, s. 17-18.

⁶⁹⁵ Kaynak kişi. (E.1).

MİLLÎ MÜCADELE'DE MAMURE İSTASYONU BASKINI VE BİR TARİH PROJESİ:
OSMANİYE ŞEHİTLERİNE YÜRÜYOR

daha önce Kanlıgeçit mevkesine asılan Türk bayrağı Vali Zübeyir Kemelek'e teslim edilmiştir.⁶⁹⁶

Resim: 2 Osmaniye Valisi Zübeyir Kemelek (15.01.2006-24.06.2009) Mamure İstasyonu'nda 2007 yılındaki Osmaniye Şehitlerine Yürüyor anma töreninde.

Resim: 3 Törene katılmak isteyen misafirleri Mamure İstasyonu'na götürmek için TCDD tarafından tahsis edilen tren (2007).

⁶⁹⁶ <https://www.haberler.com/osmaniye-sehitlerine-yurudu-haberi/> Erişim Tarihi: 17.11.2021.

“Osmaniye Şehitlerine Yürüyor” tarih projesi tören içeriği her yıl değişmeye ve gelişmeye devam etmiştir. 2009 yılında Osmaniye milletvekilleri, bürokratları, sivil toplum kuruluşları, il kültür ve turizm müdürlüğünün de katkılarıyla istasyon yakınlarına bir anıt yapılması için çalışmalar başlatılmıştır. Nihayet girişimler sonuç vermiş, Şehit Saim Bey ile silah arkadaşları adına çatışmanın yaşandığı Mamure İstasyonunun yakınlarındaki bölgeye anıt yapılmıştır. Anıtın üzerine mermer kaide yerleştirilmiş içerisine *Osmaniye Kurtuluş Savaşı Mamure Şehitleri, 1- Saim Bey, 2- Ağılı Boğazlı Memiş, 3- Kalender Mustafa, 4- İbaoğlu Mehmet Ağa, 5- Fekeli Kamil Bey, 6- Hanefioğlu Mehmet ve adı bilinmeyen 8 kişi, sizleri unutmadık, unutturmayacağız* ifadeleri yazılmıştır. Bölgede anıtlarla birlikte küçük çapta tören alanı düzenlenmesi de yapılmıştır. Aynı yıl Saim Bey’in Mamure Baskını’nı gerçekleştirirken geçtiği güzergâha yürüyüş yolu yapılmış, millî mücadelede ölenlerin üs bölgesi kabaca düzenlenip izci kamp yeri haline getirilmiştir. Tüm bu eklemelemlerle proje Sarıkamış ve Çanakkale’de yapılan törenlere benzer bir içeriğe kavuşturulmuştur.⁶⁹⁷

Resim: 4 Saim Bey ve silah arkadaşları için yaptırılan anıtın açılış töreni (2009).

⁶⁹⁷ Kaynak kişi. (E.1).

Resim: 5 Saim Bey ve diğer şehitler adına yapılan anıttan bir görünüm (2009).

2010 yılından itibaren “Osmaniye Şehitlerine Yürüyor” törenlerinin belirli bir çerçevede yürütülmeye devam ettiği görülmektedir. 2019 yılında tören içeriğine Yolbulan Baştuğ Mesleki Teknik ve Anadolu Lisesi öğrencileri tarafından hazırlanan *Silahını vermeyen şehit* konulu tiyatro oyunu da eklenmiştir.⁶⁹⁸ 2020 yılında mutad tören içeriğine *Şehadetinin 100. Yılında Kaymakam Saim Bey ve Milli Mücadele* başlıklı bir panel de eklenmiştir.⁶⁹⁹

SONUÇ

Mamure İstasyonu, Halep'ten başlayıp İskenderun-İslahiye güzergâhına devam eden tren hattının önemli bir noktasıdır. Bu hat bir bütün olarak düşü-

⁶⁹⁸ <https://www.hurriyet.com.tr/yemel-haberler/osmaniye/merkez/mamure-tren-istasyonunda-sehitler-anildi-41072548>, Erişim Tarihi: 13.11.2021.

⁶⁹⁹ <http://akdenizgazetesi.com/haber/arsiv-25624.html>.

nüldüğünde Halep'ten başlayıp doğu ve güneydoğu bölgelerine kadar uzayan bir köprü vazifesi görmektedir. Akdeniz Bölgesi'ni işgal eden Fransızlar için mühimmat ve asker sevkiyatı açısından önemlidir. Fransızlar bu önemden ötürü tren hattının denetimini ellerinde bulundurmuş, Kuva-yı Milliye birlikleri ise işgalcilerin demir yolu üzerindeki hâkimiyetini sarsmak için çeşitli faaliyetler icra etmişlerdir. Güzergâhta bulunan tren hatlarının tahrip edilmesi, istasyonlara baskın yapılması kuva-yı milliyeciler tarafından sık başvurulan yöntemlerden olmuştur. Bu bağlamda değerlendirildiğinde Saim Bey ve silah arkadaşlarının Mamure İstasyonunu ele geçirmek için düzenledikleri baskının önemi daha net anlaşılmaktadır. 17 Kasım 1920 tarihinde düzenlenen baskın Kaymakam Saim Bey ve arkadaşlarının şehadetiyle sonuçlanmıştır.

Bir tarihçi bakış açısıyla değerlendirildiğinde insanoğlu “tarih bilinci olan canlı” olarak tanımlanabilir. Tarih bilinci, kişinin geçmişine olan bağlılığının tüm istikametleriyle ortaya çıkması olarak ifade edilebilir. Milletlerin hayatlarını idame ettirmesi bakımından kıymetli olan tarih bilincini oluşturanın yöntemleri arasında tarih projeleri de yer almaktadır. Bu anlamda bir tarih projesi olarak doğan “Osmaniye Şehitlerine Yürüyor” hayata geçirildiği 2001 yılından 2021 yılına kadar gelişerek gelmiştir. Proje içeriğinin zenginleştirildiği, katılımcı sayısının arttığı gözlemlenmiştir. Bununla beraber Osmaniye Şehitlerine Yürüyor tarih projesi bölge hakkında bir tarih bilinci oluşturmakta başarıya ulaşmıştır.

KAYNAKÇA

AKÇORA, Ergünöz, “Kilis’in Antep Müdafaasındaki Yeri”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C 11, S 31, Ankara 1995, ss. 55-87.

ÇAMURDAN, Ahmet Cevdet, **Kurtuluş Savaşında Doğu Kilikya Olayları**, Adana 1969.

ÇELİK, Kemal, **Millî Mücadele’de Adana Havalisi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999.

DALKIR, Recep, **Millî Mücadelede Çukurova**, T. T. Postası Matbaası, İstanbul 1961.

DEVELLİOĞLU, Ferit, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Aydın Kitabevi, Ankara 2005.

GÖK, Alp Hamdi, **İşgalde Cebelbereket**, “G. Antep Halk Matbaası”, Gaziantep 1932.

GÜHER, Ebru, **Osmaniye’de Fransız İşgali ve Milli Mücadele Harp Raporlarına Göre**, Manas Yayıncılık, Ankara 2019.

GÜLLÜ, Ramazan Erhan, “Milli Mücadelede Güney Cephesinde Kılıç Ali Bey’in Faaliyetleri”, **Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C 16, S 2, s. 490-507.

HATİPOĞLU, Süleyman, “Çukurova’da Fransız-Ermeni İşbirliği (1918-1921)”, **Bellekten**, C 66, S 247, Ankara 2002, s. 943-966.

HATİPOĞLU Süleyman, “Türk Bağımsızlık Savaşında Osmaniye”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi Bayram Kodaman Özel Sayısı**, Isparta 2010, s. 288-303

<http://akdenizgazetesi.com/haber/arsiv-25624.html>, Erişim Tarihi: 13.11.2021.

<https://www.haberler.com/osmaniye-sehitlerine-yurudu-haberi/> Erişim Tarihi: 17.11.2021.

<https://www.hurriyet.com.tr/yerel-haberler/osmaniye/merkez/mamure-tren-istasyonunda-sehitler-anildi-41072548>. Erişim Tarihi: 13.11.2021.

İPEK, İsmet, **Osmaniyeli**, Hasret Ofset, Osmaniye 2009.

İPEK, İsmet, “Bir Tarih Projesi: Osmanîye Şehitlerine Yürüyor”, **Osmanîye’de Kuva-yı Milliye ve Kurtuluş Bayramımız**, T.C. Osmanîye Valiliği Yayınları, Osmanîye 2007, ss. 13-18.

Kaynak kişi. (E.1). 1951 Osmanîye Doğumlu, Üniversite Mezunu, Görüşme Tarihi: 22.04.2021.

KILIÇ, Ahmet, **Osmanîye Çete Harbi**, Özdoğuş Matbaası, Osmanîye 1976.

KUZGUN, Meral, “Hâkimiyet-i Milliye Gazetesine Göre Maraş’ın Fransızlarca İşgali ve Ermeni Mezalimi”, **Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C 17, Kahramanmaraş 2020, s. 186-201.

TUFAN, Osman, **Kilikya Doğu Bölgesinde Milli Hareketler ve Kozan Sancağı ile Mülhakatının Kurtuluş Hatıraları**, Bahar Matbaası, İstanbul 1964.

Türk İstiklal Harbi Güney Cephesi, Cilt IV, Ankara 1966.

Türkiye Gazetesi, **Şehit Saim Bey Anıldı**, Erişim Tarihi: 17.01.2001.

OSMANİYE MİLLÎ MÜCADELE'SİNDE PEHLİVAN MUSTAFA VE RENAULT FT-17 TANKI

Hamza KILIÇ*

ÖZET

Osmaniye Akdeniz Bölgesi'nin doğusunda kurulmuş, tarihî bir şehrimizdir. Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan sonra Fransızlar tarafından işgal edilen bölge içinde yer almaktadır. İşgalle beraber bölgede işgallere karşı yapılan mücadeleler ön plana çıkmaktadır. Bu mücadelede halk işgalci Fransız ve yanında getirdikleri Ermenilere karşı büyük bir mücadele vermişlerdir.

Fransızların işgal amacı ortadadır. Bölgenin yeraltı ve yer üstü zenginliklerine sahip olmak, Şark meselesinin son devresini gerçekleştirmektir.

Tüm Anadolu'da olduğu gibi Osmaniye'de millî kuvvetler Kuvayı Milliye birlikleri şeklinde ortaya çıkmıştır. Planlı ve daha örgütlü mücadele ise, Mustafa Kemal'in Sivas Kongresi esnasında bölgeden gelenlerin yardım istemesi üzerine oluşturduğu ekip tarafından organize edilmiştir.

Osmaniye'nin bulunduğu konumun önemine binaen Fransızlar buraya büyük önem vermişlerdir. Özellikle Doğu işgal bölgelerine mühimmat yetiştirebilmek için Osmaniye, Toprakkale'den geçen demir yollarının önemi büyüktü. Bu yüzden demir yollarının güvenliği sağlanmalıydı.

İşgalci güç Fransa işgal esnasında tüm ateşli silahlarını da yanında getirmiştir. Bu silahlardan biri de kendi yapımları Renault FT-17 tankıdır. Tankın savaşlarda etkili şekilde kullanıldığını görüyoruz. Osmaniye halkı da bu güce karşı elinden geleni yapmıştır.

---

* Uzman Tarih Öğretmeni.

Bu mücadelelerden biri de Pehlivan Mustafa'nın Fransız yapımı Renault FT-17 tankına karşı verdiği mücadele örneği olmuştur.

Pehlivan Mustafa'nın Renault FT-17 tankına karşı vermiş olduğu mücadele teknolojik açıdan tankında bazı kusurlarını ortaya çıkarmıştır. Bu kusurlar daha sonra üretilecek tanklarda dikkate alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Osmaniye, Millî Mücadele, Pehlivan Mustafa, Renault FT-17, Tank.

PEHLIVAN MUSTAFA AND RENAULT FT-17 TANK IN THE NATIONAL STRUGGLE IN OSMANIYE

ABSTRACT

Osmaniye is a historical city established in the east of the Mediterranean region. It is located in the region occupied by the French after the Armistice of Mudros. With the occupation, the struggles against occupation in the region come to the fore. In this struggle, the people put up a great struggle against the occupying French and the Armenians they brought with them.

The aim of the French invasion is obvious. Owning the underground and aboveground riches of the region is to realize the last phase of the Eastern issue.

As in all Anatolia, national forces emerged in Osmaniye in the form of Kuvayi Milliye units. The planned and more organized struggle, on the other hand, was organized by the team formed by Mustafa Kemal during the Sivas Congress upon the people coming from the region asking for help.

Due to the importance of the location of Osmaniye, the French gave great importance to this place. The railways passing through Osmaniye and Toprakkale were of great importance, especially in order to raise ammunition for the eastern occupation zones. Therefore, the safety of the railways had to be ensured.

The occupying power, France, brought all its firearms with it during the occupation. One of these weapons is the Renault FT-17 tank of their own production. We see that the tank is used effectively in battles. The people of Osmaniye did their best against this power.

One of these struggles was the example of Pehlivan Mustafa's struggle against the French-made Renault FT-17 tank.

The struggle of Pehlivan Mustafa against the Renault FT-17 tank revealed

some technological flaws in his tank. These defects will be taken into account in the tanks to be produced later.

Key Words: Osmaniye, National Struggle, Wrestler Mustafa, Renault FT-17, Tank.

GİRİŞ

Osmaniye; Akdeniz Bölgesi'nin doğusunda Amanos (Nur) Dağlarının batı yamaçlarında dağ ile ovanın kesiştiği düzlükte yer alır. Şehrin bulunduğu ova sulak ve verimli olup doğudan Çukurova'ya gelen yolların bağlantı kavşağını oluşturur. Osmaniye'nin tarihi Kalkolitik ve Tunç Çağı'na iner. Osmaniye bölgesine Asurlar, Kilikya Krallığı, Persler, Büyük İskender İmparatorluğu, Selevkoslar, Romalılar, Sasaniler, Hz. Ömer Dönemi'nde Müslüman Araplar, Tolunoğulları, Bizanslılar, Selçuklular ve Ermeniler egemen oldular. Sonra bölgeye Türkmenler gelip yerleşmeye başladılar. Üçoklu Türkmenler Yüreğir oğlu Ramazan Bey tarafından Memlük Devleti'ne bağlı olarak Ramazanoğulları Beyliğini kurdu. Osmanlı hükümdarı Yavuz Sultan Selim'in Mısır Seferi esnasında bölge Osmanlı topraklarına katıldı.⁷⁰⁰ Tarihî süreç içerisinde Kınık kasabası adını alan yerleşim yeri Osmaniye'nin ilk nüvesini teşkil eder. Nüfusu zamanla artış gösteren Kınıklı kazası hac yolu üzerinde yer almaktadır. Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde bölgeyi İsneyn olarak adlandırmakta; şehirde büyük bir pazar kurulduğundan ve çevrede yaşayan Türklerin haftada bir gün pazara alışverişe geldiğinden bahsetmektedir. 1865'te bölgedeki aşiretlerin iskânı için Hassa, İslahiye, İzziye ve Osmaniye kasabaları kuruldu.⁷⁰¹ Yerleşmek istemeyen aşiretlerin isyanına karşı Fırka-i İslahiye⁷⁰² kuruldu. Cebel-i Bereket(bereket dağı) adı ise 1890 yılından biraz önce arazinin verimliliğini ifade etmek için kullanılmıştır. Cevdet Paşa *Ma'ruzat* adlı eserinde bölgeye hükûmetçe Cebel-i Bereket isminin verildiğinden bahseder. 1890 yılında Adana vilayetine bağlanan Cebel-i Bereket sancağına Payas, Osmaniye, İslahiye, Hassa ve Bulanık kazaları da eklenmiştir. Sancak merkezi Yarpuz'dur.⁷⁰³ 1908'de sancak merkezi Yarpuz'dan Osmaniye'ye nakledilmiştir.⁷⁰⁴ 1923'te Cebel-i Bereket vilayeti kuruldu.⁷⁰⁵ 1933 yılına kadar da vilayet

⁷⁰⁰ Yılmaz Kurt, "Osmaniye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C 33, İstanbul 2007, s. 478.

⁷⁰¹ Kurt, agm., s. 478-479

⁷⁰² Yusuf Halaçoğlu, "Fırka-i İslahiyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C 13, İstanbul 1996, s. 35-37; Kurt, agm., s. 479.

⁷⁰³ Yusuf Halaçoğlu, "Cebelibereket", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C 7, İstanbul 1993, s.185-186.

⁷⁰⁴ Kurt, agm., s. 479; Yusuf Halaçoğlu, "Cebelibereket", s. 186.

⁷⁰⁵ Halaçoğlu, "Cebelibereket", s. 186.

olarak kaldı.⁷⁰⁶ 1933'te Osmaniye kaza yapılarak Adana'ya bağlandı.⁷⁰⁷ 24 Ekim 1996'da çıkarılan 4200 sayılı Yasa ile Osmaniye ülkemizin sekseninci ili oldu.⁷⁰⁸

1. Osmaniye'nin İşgali

I. Dünya Savaşı'nın sonunda Osmanlı Devleti mağlup olmuş, İtilaf Devletleri ile Mondros Ateşkes Antlaşması'nı imzalamıştı. İtilaf Devletleri için Şark meselesinin son evresini tamamlamak üzere Osmanlı İmparatorluğu'nu ortadan kaldırma fırsatı yakalanmıştı. Bunu da uygulamak için Çukurova'da İngiliz-Fransız ortak işgal harekâtı 1918 yılının Aralık ayında başlamış⁷⁰⁹ ve 19 Aralık 1918'de Osmaniye, Mamure, Bahçe, İslahiye ve Hassa işgal edilmiştir.⁷¹⁰ Fransızlar işgal esnasında Ermenilerden de faydalanmışlardı. Osmaniye, Bahçe ve Haruniye'ye 1000'e yakın Ermeni askeri getirmişlerdi.⁷¹¹ Fransızlar Çukurova'da teşkilatlarını kurarken Osmaniye'ye de Guvernör olarak Yüzbaşı Andre'yi görevlendirmişlerdi.⁷¹² Cebel-i Bereket'e kaymakam olarak atanan Yüzbaşı Andre idari işlerinin yanında garnizon ve telgraf işlerini düzenlemekle de görevlendirilmişti.⁷¹³ Osmaniye'de Fransız komutanı Andre, tercümanı ve yaveri Ermeni Hrant ile yanındaki birlikler kendilerine askeri karakol yaptıkları Hacı Ökkeş'in konağında kalmışlardı.⁷¹⁴

⁷⁰⁶ Yüksel Özden, "Tarih İçinde Belgelerle Osmaniye", **Tarih İçinde Bütün Yönleriyle Osmaniye Sempozyumu I**, (15-17 Kasım 1993), Çukurova Üniversitesi Basımevi, Adana 1993, s. 56.

⁷⁰⁷ Halaçoğlu, "Cebelibereket", s. 186.

⁷⁰⁸ Kurt, agm., s. 479.

⁷⁰⁹ *Fransa Başbakanı Clemenceau, uyumlu birisi olarak 1918 yılının Aralık ayında Lloyd George ile görüşmesinde Şark Meselesi konusunda mutabakata varılması, arzusunu bildirmişti.* Süleyman Hatipoğlu, "Millî Mücadele'de Suriye İtilafnamesi'nin Yeri", **Millî Mücadele'de Güney Bölgesi Sempozyumu: Bildiriler**; Gaziantep (25-27 Aralık 2013), Yay. Haz. Erdem Ünlem (ve diğ.), Ankara AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi, 2015, s. 197; Süleyman Hatipoğlu, **Türk-Fransız Mücadelesi (Orta Toros Geçitleri, 1915-1921)**, Ankara, AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi, 201, s. 1-5.

⁷¹⁰ **Türk İstiklal Harbi (Güney Cephesi)**, C IV, Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Resmî Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1966, s. 287. Bazı kaynaklarda Osmaniye'nin işgali; 23 Aralık 1918 olarak geçmektedir. Yusuf Halaçoğlu, "Cebelibereket", s. 186; Kurt, agm., s. 479. Emekli Öğretmen Ahmet Kılıç'ın eserinde ise 25 Aralık 1918 olarak geçer. Bk. Ahmet Kılıç, **Osmaniye Çete Harbi**, Özdoğuş Matbaası, Osmaniye 1976, s. 7.

⁷¹¹ Yaşar Akbıyık, **Millî Mücadelede Güney Cephesi Maraş**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1999, s. 11.

⁷¹² Rize Mebusu Esat (Özoğuz), **Adana'nın Kurtuluş Mücadelesi Hatıraları**, Ülkü Matbaası, İstanbul 1934, s. 31.

⁷¹³ Kemal Çelik, **Millî Mücadele'de Adana ve Havalisi (1918-1922)**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1999, s. 82.

⁷¹⁴ Ahmet Kılıç, **age.**, s. 7.

Fransızlar işgal ettikleri yerlerde yerli iş birlikçileriyle de iş birliğine girişmişlerdi. Çukurova'daki iş birlikçi ailelerden birisi de Fanizadelerdi. İttihat ve Terakki Fırkasından sonra yönetime gelen Hürriyet ve İtilaf Fırkasının Çukurova yönetiminde etkili olan Fanizadelerden Ali İلمي, *Ferda*⁷¹⁵ gazetesini çıkardı. Zeynelabidin Adana'da Hürriyet ve İtilaf Fırkasının başına geçti. Hacı Kaymakamlığı yapan Mesut Fani⁷¹⁶ ise Cebel-i Bereket mutasarrıfı olarak atanmıştı. Ahmet Akbaş, Mesut Fani için; ... *o vaktin Osmaniye mutasarrıfı Mesut Fani Fransızların isteklerine tamamen hizmet ediyordu. Fakat Osmaniye'de de oturmuyordu. Etraf çetelerden korkuyordu. Dört yol'da oturuyordu. Oradan Osmaniye'yi de idare ediyordu. Onun Dört yol'a gitmesi de Türklerin zafer kazanacaklarına bir işaret idi.*⁷¹⁷ demektedir.

2. Osmaniye'de Millî Mücadele

Osmaniye'de yerel anlamda işgallere karşı çeteler kurulmuştu.⁷¹⁸ Bu çeteler, kendilerinden silah ve mühimmat bakımından güçlü Fransız birlikleri karşısında birlik içinde hareket edemiyorlardı. Bunda da iletişim eksikliği ve ortaya çıkmama etkili oluyordu. Bölgeden Sivas Kongresi'ne gidenlerin Mustafa Kemal'den yardım istemesi üzerine Güney Cephesi oluşturulmuştu. Cephe XX. Kolordu Komutanlığı emrine verilmişti. Mustafa Kemal Kilikya Milli Kuvvetler Komutanlığına Binbaşı Kemal Beyi atamış, yardımcılığına Osman Bey'i vermişti. Her ikisi de görevlerini yaparken Binbaşı Kemal Bey "Kozanoğlu Doğan Bey" Osman Bey de "Aydınolu Tufan Bey" takma adlarını kullanacaklardı.⁷¹⁹

Fransızların silahlandırıp himaye ettiği ve bölgeye getirdiği Ermenilerin yapmış oldukları taşkınlıklar bölgede yaşayan Türklerde can, mal ve namus emniyeti diye bir şey bırakmamıştı. Bu durum karşısında halk, devletten beklediğini bulamamış ve nefsi müdafaa durumuna geçerek bölgede Çete Harbini başlatmıştır. Bu yerel direniş Bahçe, Haruniye, Kovanbaşı, Kanlı Geçit Savaşları ve Mamure Baskını adıyla önemli askerî gelişmelerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Fransızların doğuda Antep ve İslahiye ile irtibatı kesmeyerek buradaki birliklerini takviye etmek, ayrıca Katma-Kilis ve Halep yollarını elde tutmak istemelerinden dolayı Osmaniye'deki demir yolu ve kara yolunun önemi çok büyüktü. Osmaniye merkezde işgalci Fransızlara karşı verilen

⁷¹⁵ Ferda gazetesi hakkında ayrıntılı bilgi için bk. İbrahim İslam, "Millî Mücadeleye Muhalef Bir Gazete: Ferda", *Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, S 12, 2009, s. 158-174.

⁷¹⁶ Ahmet Akbaş, *İşgal Çantası*, Neyir Matbaacılık, Ankara 2012, s. 97.

⁷¹⁷ Akbaş, *age.*, s. 97.

⁷¹⁸ Ahmet Kılıç, *Osmaniye Tarihi*, Hançer Matbaası, Osmaniye 1976, s. 30-33.

⁷¹⁹ Volkan Payaslı, "Fransız İşgalinde Osmaniye (Cebel-i Bereket) ve Rahime Hatun Üzerine Bir Değerlendirme", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S 61, Güz 2017, s. 283.

mücadelede Fransızların kullandığı silahlar da işi zorlaştırmaktaydı. Fransızların kullandığı silahlar ise; başta tank, mitralyöz, top ve tayyaredir. Fransızların kullandıkları en önemli silahlardan birisi; Fransız Renault firması tarafından üretilen tanklardır. En önemli modeli ise Renault FT-17 tankıdır.⁷²⁰

3. Renault FT-17 Tankı ve Özellikleri

Renault FT-17'nin kökenleri, 1915'te Louis Renault ve Albay Jean-Baptiste Eugène Estienne arasındaki erken bir toplantıya kadar uzanabilir. Bu alanda çalışan firma bundan sonra yetenekli endüstriyel tasarımcı Rodolphe Ernst-Metzmaier ile birlikte çalışmaya devam etti. Renault, teorilerini gerçeğe dönüştürmeyi amaçladı. Ortaya çıkan tasarım gelecekteki tüm tankların modelini belirleyecekti. Tamamen döner taretler çeşitli Fransız zırhlı otomobillerde kullanılmış olmasına rağmen, Renault FT-17 bu özelliği birleştiren ilk tank olacaktı.

Renault FT-17'nin motor, şanzıman ve 100 litrelik yakıt deposu arkada yer alır. Tanka 360° döndürebilen taret takılmıştır. Sürücü ön taraftaki iki kapaklı alana yerleşmektedir. Taretli kısma ise üstten taret komutanı girmektedir. Tareten dolayı tankın arka kısmı aşırı ağırdır. Bu nedenle test sırasında hendeklerde çok zorlanıyordu. Tankın ağırlığı çamurlu arazilerde tanka büyük dezavantajlar sağlıyordu. Bu kusuruna rağmen arka kısmına ek bölüm eklendi. Ek bölüm taşınması esnasında kaldırılabilir. Tankın zırhı 16 mm kalınlığındadır. Tanktaki silahlar araç dışında da kullanılabilir.⁷²¹ Mürettebat konforu için, motorun radyatör fanı ile havalandırması sağlandı. Yakın olmasına rağmen, operasyonlar sırasında mürettebatın iletişim kurması için bir alete gerek görülmemiştir. Renault FT-17'nin üzerine Puteaux SA 18 37 mm tabanca veya 7.92 mm Hotchkiss makineli tüfek yerleştirilebilmekteydi.⁷²²

Renault ve Ernst-Metzmaier tasarımı geliştirmeye çalışmış ve gelişme 1917'nin ilk yarısında devam etmiştir. Renault FT-17, silahlarını tamamen dönen bir taret içinde bulduran ilk tank modeliydi. Bazı zırhlı savaş tarihçileri Renault FT-17'yi dünyanın ilk modern tankı olarak adlandırırlar.⁷²³

Renault FT-17 tankı Fransız tank sanayinin en etkili hafif tankıdır. Dünyanın, silahlı, taretli dönebilen ilk paletli modern tankı unvanına sahiptir. Tank iki kişiliktir, ağırlığı 6,5 ton, uzunluğu 5 metredir. Renault FT-17'nin

⁷²⁰ Oktay Bingöl, "Birinci Dünya Savaşı'nın Muharebenin Dönüşümündeki Rolü", **Millî Güvenlik ve Askerî Bilimler Akademik Dergisi**, C 1, S 3, Yaz 2014, s. 17.

⁷²¹ https://tr.wikipedia.org/wiki/Renault_FT, Erişim Tarihi: 27.11.2021, 18:03.

⁷²² <https://tr.eferrit.com/birinci-duenya-savasi-renault-ft-17-tanki/>, Erişim Tarihi:27.11.2021, 18:45.

⁷²³ <https://stringfixer.com/tr/FT-17> Erişim Tarihi: 27.11.2021, 19:38.

sonundaki “17” rakamı Renault’un özel kodlamasıdır. Üretim yılı olan 1917’yi temsil etmektedir.

Tankı iki kişi kullanılmaktadır. Tankın iki girişi vardır. Ön cephesinden kullanan şoför, yukarıdan da ateşli silahı kullanacak kişi içine girmektedir. Tankın motor ve ağırlığı arkada yer almaktadır. Ön cephesi ise hafiftir.

Renault FT-17, Türk Ordusuna zırhlı araç olarak ilk kez 1928 yılında girmiştir. İlk zırhlı askerî aracımız olan Renault FT-17 Fransa’dan satın alınmıştır. Bu tank eğitim amaçlı kullanılmak üzere Maltepe’deki Piyade Atış Okuluna verilmiştir.⁷²⁴

4. Pehlivan Mustafa

Pehlivan Mustafa aslen Osmaniye’nin Çardak köyündendir. Pehlivanlık unvanı ona gençlik yıllarında yaptığı güreş müsabakalarından dolayı verilmiştir.⁷²⁵

Çardaklı olması ve Osmaniye’nin işgal edilmesiyle beraber köylüsü Çardaklı Kadir ve Çenet Ağaların çetelerine katıldı. Pehlivan Mustafa cesur ve ölümden hiç korkmazdı. Düşmana yapılan saldırılarda hep ön saflarda yer alırdı.⁷²⁶

Pehlivan Mustafa Osmaniye’nin düşman işgalinden kurtuluşunda yararlılık gösterdiğinden dolayı halk arasında Pehlivan Mustafa Çavuş olarak anılmaktadır.⁷²⁷

Pehlivan Mustafa gözü kara bir yiğitti. Aynı zamanda da haysiyetliydi. Savaş bittikten sonra savaşta gösterdiği yararlılıktan dolayı İstiklal Madalyası verilmiştir. Pehlivan Mustafa bu madalyayı kabul etmemiştir. Kabul etmemesini de; *-Bu fukara milletin parasıyla verilen madalya için savaşmadı, istiklalimiz ve milletimiz uğrunda Allah rızası için savaştık* diyerek açıklamıştır.⁷²⁸

Pehlivan Mustafa’nın hayatı fakirlik içinde geçmiştir.⁷²⁹ Soyadı Kanunu çıkınca da Ünal soyadını almıştır.⁷³⁰

⁷²⁴ Eşref Demirdağ, “Tank ve Zırhlı Araçların Tarihçesi”, *Aselsan Dergi*, S 105, Mayıs 2020, s. 8.

⁷²⁵ Necdet Arı, *Osmaniye’de Milli Mücadelenin İç Yüzü ve Anılar*, Hasret Matbaası, Osmaniye 2011, s. 258.

⁷²⁶ Akbaş, *age.*, s. 127.

⁷²⁷ Akbaş, *age.*, s. 127.

⁷²⁸ Arı, *age.*, s. 260.

⁷²⁹ Arı, *age.*, s. 259.

⁷³⁰ Arı, *age.*, s. 259.

5. Pehlivan Mustafa'nın Renault FT-17 ile Mücadelesi

Renault FT-17 tanklarının Osmaniye'ye gelişini Ahmet Kılıç eserinde şöyle anlatır; ...*Minareden düşmanı gözetleyenler, trenden istasyon rampasına kaplumbağaya benzeyen üç siyah karaltının indirildiğini haber verdi. Bu karaltılar şehre girince tank olduğu anlaşıldı.*⁷³¹

19 Aralık 1918'den kısa bir süre sonra şehir de kalıcı olmak isteyen Fransızlar Renault FT-17 tankından üç tanesini demir yolu aracılığıyla Osmaniye'ye bir tanesini de Toprakkale İstasyonunun güvenliğini sağlamak üzere Karabahadır Tepesi'ne yerleştirmişti. Çünkü Fransızlar doğuya yaptıkları tüm silah sevkiyatlarını Toprakkale İstasyonu üzerinden yapmaktaydılar. Osmaniye ve Toprakkale'nin stratejik önemi büyüktü. Bu nedenle de Fransızlar buraya büyük önem vermekteydiler. İşgale karşı koymak isteyen halk hazırlık yapmıştı. Bunun içinde siperler kazılmıştı. Tanklardan birisi ağır ağır ilerleyerek sipere kadar gelip dayanmıştı. Bu acayip makinenin ne olduğunu bilen pek azdı. Eski muharebelere katılanlar bu acayip makineyi bilmekteydi. Tanklar hendekleri geçmeye çalışmaktaydı. Halk dikkatli bir şekilde gelişmeleri takip etmekteydi. Düşman ise ilk saldırının halktan gelmesini beklemekteydi. Tank hendeği sonunda geçmişti. Tankın hendeği geçmesi ile beraber çarşıda kıyamet kopmuştu. İki taraflı kurşun yağmurları başlamıştı. Mitralyöz ve top sesleri de ortalığı çınlatmıştı.⁷³²

Silahsız halk çarşuyu terk etmişti. Tanklar sokaklarda sağa sola ateş etmekteydi. Elinde silahı olan vatandaşlar tanka ateş etmekteydiler. Edilen ateşlerin tanka bir tesiri olmamaktaydı. Düşman tanklarının ve piyade askerlerinin ateşiyle çoluk çocuk, yaşlı, kadın demeden kurşuna tutuluyordu. Gelişmeler karşısında Pehlivan Mustafa da tanka ateş etmekteydi. Ettiği ateşin faydasının olmadığını görünce, güreşçilik kabiliyetinin verdiği cesaretle tankı kucaklayıp ters çevirmeyi akıl etmiş ve bunu da yapmak için fırsat kollamıştır.⁷³³

Halk düşmanın tank ve topundan dağlara doğru kaçarak kurtulmuştur. Bu kaçış halk arasında ikinci kaç kaç vakası olarak kabul edilir.⁷³⁴

Osmaniye'yi işgal eden Fransızların Renault FT-17 tankına karşı gençlik yıllarında pehlivanlık yapan Çardaklı Pehlivan Mustafa'nın yaşadıkları son derece önemlidir. Çatışmalar devam ederken düşman tanklarından biri Mehmet Eminlerin köşeden hareket ederek bugünkü Onar mağazasının olduğu

⁷³¹ Ahmet Kılıç, **Osmaniye Çete Harbi**, s. 19.

⁷³² Ahmet Kılıç, **Osmaniye Çete Harbi**, s. 19.

⁷³³ Ahmet Kılıç, **Osmaniye Çete Harbi**, s. 20; Necdet Arı, **age.**, s. 259.

⁷³⁴ Ahmet Kılıç, **Osmaniye Çete Harbi**, s. 22. Ermenilerin katliamından kurtulmak için yapılan harekâta halk arasında kaç kaç denir. İlk kaç kaç da Ermeni katliamından kurtulmak için yapılmıştır.

yere geldiğinde tankı takip eden Pehlivan Mustafa üzerine gelen tankı görünce tankın arkasına geçerek tankı havaya kaldırıp ters çevirmiştir. Tankın içindeki Fransız askerlerinin şaşkınlığından yararlanarak onları da etkisiz hale getirmiştir.⁷³⁵

Bu olay Renault FT-17 tankının bazı eksiklerinin de ortaya çıkmasına neden olmuştur. Pehlivan Mustafa, tankın ön cephesinin çukur içinde kalması ve arkadaki ağırlığın havada kalması nedeniyle ağırlık dengesi bozulan tankı ters çevirmeyi başarmıştır.⁷³⁶ Bu olay Renault FT-17 tankının eksikliklerinin ortaya çıkmasına neden olmuş ve üretici firma ilerleyen zamanda bu yaşanan hadiseyi göz önüne alarak üretim gerçekleştirecektir.

İşgalde Pehlivan Mustafa'nın Osmaniye'de Fransız tankını ters çevirmesi halkın güçlü silahlara sahip Fransızlara karşı işgale son verme umudunu artırmıştır. Bu umutla beraber Osmaniye halkındaki moral ve motivasyonun yükselmesiyle beraber mücadele kuvveti de gelişmiştir.

SONUÇ

Şark Meselesinin son aşamasında Fransızlar tarafından Çukurova'nın beyaz altını olarak adlandırılan pamuğa göz dikmeleriyle başlayan işgaller, bölgeye getirilen Ermenilerle hiç çekilmez bir hal almıştı. Ermenilerin taşkınlıkları, Fransızların buna göz yummaları Osmaniye halkının tepkisine neden olmuş ve halk kurtuluş için nefsi müdafaaya girişmişti.

Önce dayanışmadan yoksun gruplar halinde başlayan mücadele daha sonra Mustafa Kemal'in Sivas Kongresi'nde teşkilatlı hale getirmesiyle daha güçlü duruma gelmişti.

Halkın dönemin süper güçlerinden biri olan Fransızlara karşı vermiş olduğu mücadele önemlidir. Çünkü Fransızların elinde olan ve kendi firmaları Renault FT-17 adını vererek ürettikleri tanklar silahlı güçlerine güç katmıştır.

Türk milletinin tarih boyunca vermiş olduğu bağımsızlık mücadelesinin bir örneği de Osmaniye de yaşanmıştır. Bu mücadeleye örnek teşkil edecek olan gelişmelerden biri de Pehlivan Mustafa'nın tankla mücadelesi olmuştur. İstiklal Marşımızda geçen *Garb'ın âfâkını sarmışsa çelik zırhlı duvar; Benim*

⁷³⁵ Arı, *age.*, s. 258. Renault FT-17 tankının ağırlığı orta ve arkada olduğu için hendeğe giren tankın ağırlık dengesi bozulmuş ve bu durumdan yararlanan Pehlivan Mustafa Tankı ters döndürmüştür.

⁷³⁶ Pehlivan Mustafa Ünal'dan olayı dinleyen Hüseyin Erkara'dan olayı Necdet Arı şu şekilde aktarmaktadır; *Önce domuz zannettim, fort fort diye sesler çıkarıyordu. Baktım minareye ateş ediyor, ben de ateş ettim. Ama hiç tesir etmiyordu. Onun ateşi minareye isabet etti. Bu aletin arkasına geçtim, tuttum ve arkasını havaya kaldırdım dedi. Daha sonra arkadaşlarıma olayı anlattım ve sordum; Ona tank derler dediler. Bilsedyim içine girerdim dedi. dedi. Arı, *age.*, s. 258-259.*

iman dolu göğsüm gibi serhaddim var sözleri Osmaniye Millî Mücadelesi'nde Pehlivan Mustafa ile vücut bulmuştur. Fransızların son teknoloji silahlara sahip olması Türk milletinin işgalcilere karşı direnmesini engelleyememiştir.

Pehlivan Mustafa'nın tankı devirmesi, Renault FT-17'nin de eksiklerinin ortaya çıkmasını ve üretici firmanın tankın bu eksiklerini de göz önünde tutarak tankları geliştirmesine neden olmuştur.

Resim: 1 Pehlivan Mustafa

Resim: 2 Pehlivan Mustafa'nın Tankı Ters Çevirmesini Anlatan Duvar Resmi

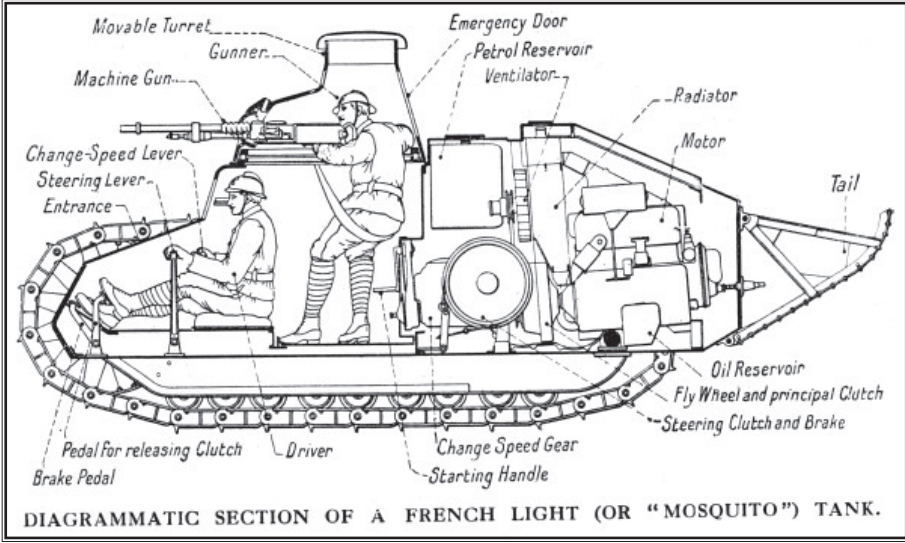

Resim: 3 Renault FT-17 Tankı

Resim: 4 Renault FT-17 Çizimi

Resim: 5 Renault FT-17'yi Kullananların Tanka Giriş Yerleri

Resim: 6 Toprakkale Karabahadır Tepesine Yerleştirilen Renault FT-17 Tankı

KAYNAKÇA

Kitaplar

- AKBAŞ, Ahmet, **İşgal Çantası**, Neyir Matbaacılık, Ankara 2012.
- AKBIYIK, Yaşar, **Millî Mücadelede Güney Cephesi Maraş**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1999.
- ARI, Necdet, **Osmaniye’de Milli Mücadelenin İç Yüzü ve Anılar**, Hasret Matbaası, Osmaniye 2011.
- ÇELİK, Kemal, **Milli Mücadele’de Adana ve Havalisi (1918-1922)**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1999
- HATİPOĞLU, Süleyman, **Türk-Fransız Mücadelesi (Orta Toros Geçitleri, 1915-1921)**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2001.
- KILIÇ, Ahmet, **Osmaniye Çete Harbi**, Özdoğuş Matbaası, Osmaniye 1976.
- KILIÇ, Ahmet, **Osmaniye Tarihi**, Hançer Matbaası, Osmaniye 1976.
- Rize Mebusu Esat (Özoğuz), **Adana’nın Kurtuluş Mücadelesi Hatıraları**, Ülkü Matbaası, İstanbul 1934.
- Türk İstiklal Harbi (Güney Cephesi)**, C IV, Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Resmi Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1966.

Makaleler ve Bildiriler

- BİNGÖL, Oktay, “Birinci Dünya Savaşı’nın Muharebenin Dönüşümündeki Rolü”, **Millî Güvenlik ve Askerî Bilimler Akademik Dergisi**, Yaz 2014, C 1, S 3, s. 1-31.
- DEMİRDAĞ, Eşref, “Tank ve Zırhlı Araçların Tarihçesi”, **Aselsan Dergi**, S 105, Mayıs 2020, s. 4-11.
- HALAÇOĞLU, Yusuf, “Cebelibereket” **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C 7, İstanbul 1993, s. 185-186.
- HALAÇOĞLU, Yusuf, “Fırka-i Islahiyye”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C 13, İstanbul 1996, s. 35-37.

HATİPOĞLU, Süleyman, “Milli Mücadele’de Suriye İtilafnamesi’nin Yeri”, **Milli Mücadele’de Güney Bölgesi Sempozyumu: Bildiriler**; Gaziantep, (25-27 Aralık 2013), Yay. Haz. Erdem Ünlem (ve diğ.), Ankara, AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi, 2015, s. 195-209.

İSLAM, İbrahim, “Milli Mücadeleye Muhalif Bir Gazete: Ferda”, **Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi**, S 12, Diyarbakır 2009, s. 158-174.

KURT, Yılmaz, “Osmaniye”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C 33, İstanbul 2007, s. 478-480.

ÖZDEN, Yüksel, “Tarih İçinde Belgelerle Osmaniye”, **Tarih İçinde Bütün Yönleriyle Osmaniye Sempozyumu I**, (15-17 Kasım 1993), Çukurova Üniversitesi Basımevi, Adana 1993, s. 56-60.

PAYASLI, Volkan, “Fransız İşgalinde Osmaniye (Cebel-i Bereket) ve Rahime Hatun Üzerine Bir Değerlendirme”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S 61, Güz 2017, s. 269-308.

İnternet Kaynakları

<https://stringfixer.com/tr/FT-17> Erişim Tarihi: 27.11.2021, 19.38.

<https://tr.eferrit.com/birinci-duenya-savasi-renault-ft-17-tanki/> Erişim Tarihi:27.11.2021, 18.45.

https://tr.wikipedia.org/wiki/Renault_FT Erişim Tarihi:27.11.2021, 18.03.

MİLLÎ MÜCADELE'DE CEBELİBEREKETLİ BİR KAHRAMAN TOPAL ÖKKEŞ (ÖKKEŞ KIRIKKANAT)

Hamza KILIÇ*

ÖZET

Birinci Dünya Savaşı'nın ortaya çıkması ile beraber Osmanlı Devleti de Üçlü İttifak grubu içinde yerini almıştır. Böylece savaş geniş bir alana yayılmış ve savaşın sonucunda Osmanlı Devleti savaşı kaybeden taraf arasında yer alarak kazanan Üçlü İtilaf grubu devletleri ile Mondros Ateşkes Antlaşması'nı imzalayarak savaşa son vermiştir.

Fakat savaş sonucu imzalanan ateşkes savaşı sonlandırmamış ve işgaller başlamıştı. Haksız işgaller karşısında Türk milletinin bağımsızlığını devam ettirmek için vermiş olduğu mücadele tarihte örnek gösterilecek bir mücadele olmuştur.

Bu örnek mücadelelerden biri de Osmaniye'de verilmiştir. Osmaniye'li hemen teşkilatlanarak hem siyasi anlamda hem de askerî anlamda mücadeleye karşı koymuştur. Elindeki imkânlar dâhilin de verilen mücadeleler içinde yer alan ailelerden biri de Kırıkkanat ailesidir. Bu ailenin büyüğü olan Topal Ökkeş'in hayatını ve ailesini ortaya çıkarmaya çalıştık.

Osmaniye Millî Mücadelesi içinde Topal Ökkeş'in yapmış olduğu faaliyetleri ortaya koymaya çalıştık. Elimizdeki kısıtlı kaynaklar çerçevesinde ailenin büyüğü Topal Ökkeş'in hayatından kesitler verdik.

Anahtar Kelimeler: Osmaniye, Millî Mücadele, Topal Ökkeş.

* Uzman Tarih Öğretmeni.

A HERO FROM CEBEL-İ BEREKET IN THE NATIONAL STRUGGLE TOPAL ÖKKEŞ (ÖKKEŞ KIRIKKANAT)

ABSTRACT

With the emergence of the First World War, the Ottoman Empire took its place in the Triple Alliance group. Thus, the war spread over a wide area, and as a result of the war, the Ottoman Empire was among the losing side and ended the war by signing the Mudros Armistice with the winners of the Triple Entente.

However, the ceasefire signed as a result of the war did not end the war and the invasions began. The struggle of the Turkish Nation to maintain its independence in the face of unjust occupations has been an exemplary struggle in history.

One of these exemplary struggles was given in Osmaniye. Osmaniye got organized immediately and resisted the struggle both politically and militarily. One of the families that took part in the struggles within the means at their disposal is the Kırıkkanat family. We tried to reveal the life and family of Topal Ökkeş, the eldest of this family.

We tried to reveal the activities of Topal Ökkeş during the Osmaniye National Struggle. We gave sections from the life of Topal Ökkeş, the elder of the family, within the framework of the limited resources we have.

Key Words: Osmaniye, National Struggle, Topal Ökkeş.

GİRİŞ

I. Dünya Savaşı'nın gerçek sebebi, sanayileşmiş ülkeler arasında yaşanan siyasi ve iktisadi rekabete dayalı hâkimiyet mücadelesidir. 1882'de Almanya'nın başını çektiği, Avusturya-Macaristan ve İtalya'nın katılımıyla "Üçlü İttifak" bloku kuruldu. Üçlü İttifak Devletleri bölgelerinde nüfuz alanları oluşturarak, sanayileri için hammadde kaynakları elde etmek için çalışıyorlardı. Bu amaçlarına karşı dünyayı kendi aralarında bölüşmüş olan İngiltere, Fransa ve Rusya'nın muhalefetiyle karşılaşmışlardı. Bu muhalif grup 1907'de "Üçlü İtilaf" blokunu kurmuştu.⁷³⁷

Blokları oluşturan devletler silahlanma yarışına da girmişlerdi. Bu geliş-

⁷³⁷ Osman Akandere, *Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi*, Eğitim Kitabevi Yayınları, Konya 2006, s. 78.

meler de bloklar arasında bir savaşın çıkması için uygun koşulun oluşmasını sağladı. 28 Haziran 1914'te Avusturya-Macaristan veliahdının eşiyle Saraybosna ziyareti esnasında Sırp milliyetçisi biri tarafından katledilmesi, İttifak ve İtilaf blokundaki devletlerin birbirlerine zincirleme savaş açmasına neden oldu. Tarihe I. Dünya Savaşı olarak geçen mücadele böylece başladı. Savaşa Osmanlı Devleti de katıldı.⁷³⁸ Osmanlı Devleti Üçlü İttifak bloku içinde yer aldı. Osmanlı Devleti'nin katılmasıyla savaş geniş bir coğrafyaya yayıldı.⁷³⁹ Özellikle Kafkasya, Filistin, Irak ve Çanakkale Boğazı'nda sürekli muharebeler oldu. Savaş müttefik devletler olarak da adlandırılan Üçlü İtilafın merkezi devletler olarak adlandırılan Üçlü İttifaka karşı zafer kazanmasıyla sona ermiştir.

Osmanlı Devleti İtilaf Devletleri ile 30 Ekim 1918'de Mondros Ateşkes Antlaşması'nı imzalamıştı. Bu antlaşma çerçevesinde önceki yüzyıldan hem bölgede İngiltere'nin⁷⁴⁰ hem de Fransa'nın⁷⁴¹ siyasi ve ekonomik açıdan gözü vardı. Mondros Ateşkes Antlaşması'nın 16. maddesine göre 5. madde koşulları içinde Çukurova'dan Osmanlı güçlerini çekecekti. Osmanlı Devleti güçlerini çeker çekmez işgallerde başlamıştı.

1. Osmaniye'nin İşgali

I. Dünya Savaşı'nın sonunda Osmanlı Devleti mağlup olmuş, Mondros Ateşkes Anlaşması'na göre toprakları işgal edilmeye başlamıştı. İtilaf Devletleri için Şark Meselesinin son evresini tamamlamak üzere Osmanlı Devleti'ni ortadan kaldırma fırsatı yakalanmıştı. Bunu da uygulamak için Çukurova'da İngiliz-Fransız ortak işgal harekâtı 1918 yılının Aralık ayında başlamış⁷⁴² ve 19 Aralık 1918'de Osmaniye, Mamure, Bahçe, İslahiye ve Hassa işgal edilmiştir.⁷⁴³ Fransızlar işgal esnasında Ermenilerden de faydalanmışlardır. Os-

⁷³⁸ Akandere, *age.*, s. 81.

⁷³⁹ Osman Akandere, *Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi*, s. 84-91.

⁷⁴⁰ Kemal Çelik, *Millî Mücadele'de Adana ve Havalisi (1918-1922)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999, s. 8-10.

⁷⁴¹ Çelik, *age.*, s. 10-12.

⁷⁴² *Fransa Başbakanı Clemenceau, uyumlu birisi olarak 1918 yılının Aralık ayında Lloyd George ile görüşmesinde Şark Meselesi konusunda mutabakata varılması, arzusunu bildirmişti.* Süleyman Hatipoğlu, "Millî Mücadele'de Suriye İtilafnamesi'nin Yeri", *Millî Mücadele'de Güney Bölgesi Sempozyumu: Bildiriler*; Gaziantep, (25-27 Aralık 2013), Yay. Haz. Erdem Ünlem (ve diğ.), AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2015, s. 197; Süleyman Hatipoğlu, *Türk-Fransız Mücadelesi (Orta Toros Geçitleri, 1915-1921)*, Ankara, AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi, 201, s. 1-5.

⁷⁴³ *Türk İstiklal Harbi (Güney Cephesi)*, C IV, Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Resmi Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1966, s. 287. Bazı kaynaklarda Osmaniye'nin işgali; 23 Aralık 1918 olarak geçmektedir. Yusuf Halaçoğlu, "Cebelibereket", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C 7, İstanbul 1993, s. 186; Yılmaz Kurt, "Osmaniye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C 33, İstanbul 2007, s. 479. Emekli Öğretmen

maniye, Bahçe ve Haruniye'ye 1000'e yakın Ermeni askeri getirmişlerdi.⁷⁴⁴ Fransızlar Çukurova'da teşkilatlarını kurarken Osmaniye'ye de Guvernör olarak Yüzbaşı Andre'yi görevlendirmişlerdi.⁷⁴⁵ Cebel-i Bereket'e kaymakam olarak atanan Yüzbaşı Andre idari işlerinin yanında garnizon ve telgraf işlerini düzenlemekle de görevlendirilmişti.⁷⁴⁶ Osmaniye'de Fransız komutanı Andre, tercümanı ve yaveri Ermeni Hrant ile yanındaki birlikler kendilerine askerî karakol yaptıkları Hacı Ökkeş'in konağında kalmışlardı.⁷⁴⁷

2. Osmaniye'de Millî Mücadele

Osmaniye'de yerel anlamda işgallere karşı çeteler kurulmuştu.⁷⁴⁸ Çeteler, silah ve mühimmat bakımından güçlü olan Ermeni askerlerden oluşan Fransız birlikleri karşısında birlik içinde hareket edilemiyorlardı. Bunda da iletişim eksikliği ve ortaya çıkmama etkili oluyordu. Bölgeden Sivas Kongresi'ne gidenlerin Mustafa Kemal'den yardım istemesi üzerine Güney cephesi oluşturulmuştu. Cephe XX. Kolordu Komutanlığı emrine verilmişti. Mustafa Kemal Kilikya Millî Kuvvetler Komutanlığına Binbaşı Kemal Beyi atamış, yardımcılığına Osman Bey'i vermişti. Her ikisi de görevlerini yaparken Binbaşı Kemal Bey "Kozanoğlu Doğan Bey", Osman Bey de "Aydınoğlu Tufan Bey" takma adını kullanacaklardı.⁷⁴⁹

Fransızların silahlandırıp himaye ettiği ve bölgeye getirdiği Ermenilerin yapmış oldukları taşkınlıklar bölgede yaşayan Türk milletinde can, mal ve namus emniyeti diye bir şey bırakmamıştı. Bu durum karşısında halk, devletten beklediğini bulamamış ve nefsi müdafaa durumuna geçerek bölgede Çete Harbini başlatmıştır. Bu yerel direniş Bahçe, Haruniye, Kovanbaşı, Kanlı Geçit Savaşları ve Mamure Baskını adıyla önemli askerî gelişmelerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Fransızların doğuda Antep ve İslahiye ile irtibatı kesmeyerek buradaki birliklerini takviye etmek, ayrıca Katma-Kilis ve Halep yollarını elde tutmak istemelerinden dolayı Osmaniye'deki demir yolu ve kara yolunun önemi çok büyüktü.

Ahmet Kılıç'ın eserinde ise 25 Aralık 1918 olarak geçer. Bk. Ahmet Kılıç, **Osmaniye Çete Harbi**, Özdoğuş Matbaası, Osmaniye 1976, s. 7.

⁷⁴⁴ Yaşar Akbıyık, **Millî Mücadelede Güney Cephesi Maraş**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1999, s. 11.

⁷⁴⁵ Rize Mebusu Esat (Özoğuz), **Adana'nın Kurtuluş Mücadelesi Hatıraları**, Ülkü Matbaası, İstanbul 1934, s. 31.

⁷⁴⁶ Çelik, **age.**, s. 82.

⁷⁴⁷ Kılıç, **age.**, s. 7.

⁷⁴⁸ Ahmet Kılıç, **Osmaniye Tarihi**, Hançer Matbaası, Osmaniye 1976, s. 30-33.

⁷⁴⁹ Volkan Payaslı, "Fransız İşgalinde Osmaniye (Cebel-i Bereket) ve Rahime Hatun Üzerine Bir Değerlendirme", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S 61, Güz 2017, s. 283.

Anadolu'da İtilaf Devletlerinin işgallerine karşı işgal bölgesinde halk tepkisini koymuş ve işgallere karşı mücadele vermiştir. Osmanîye'de de haksız işgallere karşı halk tepkisini ortaya koymuştur. Bu tepki koyanlardan biri de Topal Ökkeş'tir.

3. Topal Ökkeş'in Hayatı ve Ailesi

Ökkeş Kırıkkanat Hicri 1305/1306 (Miladi olarak 1888) yılında dünyaya gelmiştir. Babası Halil Efendi, Annesi Emiş Hanım'dır.⁷⁵⁰ Ökkeş Kırıkkanat; Fatma Hanım, Elife Hanım ve Melek Hanımla evlenmiştir.

Fatma Hanım'dan, İsmail, Ayşe ve tekrar Ayşe adını taşıyan çocukları dünyaya gelmiştir. İsmail Kırıkkanat'ın Erdoğan⁷⁵¹ adında bir erkek evladı vardır. Ökkeş Kırıkkanat'ın Elife Hanım ile yaptığı evlilikten; Emiş,⁷⁵² Emine ve Meryem adını taşıyan kızları dünyaya gelmiştir. Ökkeş Kırıkkanat'ın Melek Hanım ile yaptığı evlilikten ise; Hatice, Rabia, Samiye, Sadiye ve Sultan adında kızları dünyaya gelmiştir. Ayrıca Etem, Necmettin, Namık Kemal⁷⁵³ ve Ökkaş adında erkek evlatları dünyaya gelmiştir.

Ökkeş Kırıkkanat'ın Melek Hanım'dan olan oğlu Namık Kemal'in oğlu Gökhan Kırıkkanat ile yapılan görüşmede, "Dedesi Ökkeş Kırıkkanat'ın savaşta bacaklarından yaralandığını ve gazi olarak memleketi Cebel-i Bereket'e döndüğünü ifade etmiştir.⁷⁵⁴ Emekli Öğretmen Ahmet Kılıç *Osmaniye Tarihi*⁷⁵⁵ adlı eserinde eski belediye başkanları listesini verirken, Ökkeş Kırıkkanat (Topal Ökkeş) için, *Topal Ökkeş Efendi (İkinci işgalde)*⁷⁵⁶ diyerek, ikinci işgal esnasında Cebel-i Bereket Şehir Eminliği (Belediye Başkanlığı) yaptığından bahsetmektedir.

Ökkeş Kırıkkanat'ın Belediye reisliği konusunda; ...*Osmaniye'nin öteden beri millî at koşusu meşhurdur. Çukurovalı kolu kısa at koşusu tertip*

⁷⁵⁰ Bu bilgi Ökkeş Kırıkkanat'ın nüfus kayıtlarından alınmıştır.

⁷⁵¹ Namık Kemal Kırıkkanat'ın oğlu Gökhan Kırıkkanat ile yaptığımız telefon görüşmesi sonucu; İsmail Kırıkkanat'ın oğlu Albay Erdoğan Kırıkkanat Sivas'ta Alay Komutanlığı yapmış komandodur. Terör örgütü PKK'ya karşı Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde üstün hizmetlerde bulunmuştur.

⁷⁵² Emiş ismini Ökkeş Kırıkkanat Türk geleneğine göre rahmetli olan annesinin adını binaen koymuştur.

⁷⁵³ Namık Kemal Kırıkkanat'ın oğlu Gökhan Kırıkkanat ile yaptığımız telefon görüşmesi sonucu; babasının Osmanîye'nin önemli avukatlarından biri olduğunu öğrendik. Gökhan Kırıkkanat 6 yaşında iken babasını kaybetmiştir.

⁷⁵⁴ Bize göre; Ökkeş Kırıkkanat, Birinci Dünya Savaşı'na katılmış, Suriye-Filistin Cephesi'nde yer almış ve burada bacaklarından yaralanmış olabilir.

⁷⁵⁵ Ahmet Kılıç, *Osmaniye Tarihi*, Hançer Matbaası, Osmanîye 1976.

⁷⁵⁶ Ahmet Kılıç, *Osmaniye Tarihi*, s. 43.

edilmişti. O vakit belediye reisi Topal Ökkeş idi.⁷⁵⁷ Bu koşuların düzenleyicisi Çalikoğlu Hacı Ahmet idi. Koşu çevre kazalara duyurulmuştu. At koşusunda üç tür koşu yapılırdı. Devirli⁷⁵⁸ koşu, beş yaşından büyük atlarla ikinci koşu kırsaklarla üçüncü koşu da taylarla yapılırdı. Bu koşular; bugünkü İstiklal Mahallesi'nde yer alan o yıllarda at koşuları için yapılan atlı koşu sahasında yapılmaktadır.

Bacaklarındaki rahatsızlık nedeniyle o dönem Mersin sonra İçel adını alan bugünkü Mersin'de bir operasyon geçirmiş ve dönemin protez bacağı olan ahşap protez bacak takılmıştır. Bu nedenle de Ökkeş Kırıkkanat soyadı kanunu çıkıncaya kadar halk arasında Topal Ökkeş lakabıyla anılmıştır.⁷⁵⁹

Ökkeş Kırıkkanat, Dava vekilliği yapmıştır.⁷⁶⁰ Dava vekili; o dönem baro teşkilatının olmadığı yerlerde kanuni izin ile vekil sıfatı kazanan ve dava takibine salâhiyeti olan kişilere verilen unvandır.⁷⁶¹ Ökkeş Kırıkkanat 1924'ten itibaren vefatına kadar yaklaşık olarak 15 yıl dönemin siyasi fırkası olan Cumhuriyet Halk Fırkasının Osmaniyete teşkilatında görev almıştır.⁷⁶²

Ökkeş Kırıkkanat'ın sülalesinden olan ve ilimizde ticaretle uğraşan Mehmet Kırıkkanat'tan öğrenebildiğimiz kadarıyla aile 21 Haziran 1934 tarihinde kabul edilen, 2 Temmuz 1934 günü *Resmi Gazete*'de yayımlanan ve 2 Ocak 1935'te yürürlüğe giren Soyadı Kanunu'na⁷⁶³ göre Kırıkkanat soyadını almıştır. Bu soyadı almalarında ise, dedeleri Ökkeş Kırıkkanat'ın bacaklarının protez olması etkili olmuştur.⁷⁶⁴

Ökkeş Kırıkkanat (Topal Ökkeş) 1939 yılında hayatını kaybetmiştir. Bugünkü İstiklal Mahallesi'nde yer alan Koşu Sahası Mezarlığı'na defnedilmiş-

⁷⁵⁷ Necdet Arı, **Osmaniye'de Milli Mücadelenin İç Yüzü ve Anılar**, Hasret Matbaası, Osmaniye 2011, s. 220.

⁷⁵⁸ Arı, **age.**, s. 220.

⁷⁵⁹ Torunu Gökhan Kırıkkanat ile yaptığımız görüşme sonucu öğrendik.

⁷⁶⁰ Dava vekilliği ile ilgili İsmet İpek şöyle diyor; “Çınarın gölgelediği Kahvehanede, dizi dizi tahta sandalyelere oturan Çaloğlu Ahmet Ağa, Hacıbicik Ahmet Ağa, Palalı Mehmet Ağa, Hayta Hüseyin Ağa, Davavekili Topal Ökkeş ellerinde uzun nargile çubuklarıyla ne hatıralar anlattılar?” <http://www.haberinortasi.com/cinarlikahve-makale,321.html> Ulaşım Tarihi: 25.02.2021.

⁷⁶¹ Ankara Milletvekili Prof. Dr. Mevlüt Karakaya'dan öğrendik. Aynı zamanda Mevlüt Karakaya bize 1924-1927 yılları arasında Cumhuriyet Halk Fırkası yönetiminde de yer aldığını belirtti.

⁷⁶² Ankara Milletvekili Prof. Dr. Mevlüt Karakaya'dan öğrendik.

⁷⁶³ https://tr.wikipedia.org/wiki/Soyad%C4%B1_Kanunu, Erişim Tarihi:21.02.2021 saat: 23.31.

⁷⁶⁴ Mehmet Kırıkkanat ile yaptığımız görüşmede; Topal Ökkeş'in bacaklarından dolayı kadanı kırık anlamında ailenin Kırıkkanat soyadını aldığını öğrendik.

tir. Bu mezarlık alanına yapılan askerî birlikten dolayı mezarı taşınmıştır.⁷⁶⁵

4. Topal Ökkeş'in Cebel-i Bereket'in Kurtuluşundaki Yeri

Topal Ökkeş diğer vatansever Osmaniyelilerin yaptığı gibi şehrin işgal edilmesine karşı çıkmıştır. Bu karşı çıkış millî kuvvetler içinde yer almasına yol açmıştır. İşgal edilen her bölgede olduğu gibi Osmaniye'de de Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurulmuştur.⁷⁶⁶ Ayrıca Mustafa Kemal bölgenin Fransızlar tarafından işgal edilmesini protesto etmesi için Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne bir telgraf göndermiştir.⁷⁶⁷

Osmaniye'de işgale karşı mücadele etmek ve bu mücadeleyi organize hâle getirmek için Heyet-i Milliye merkezi kurulmuştur. Bu merkezin kuruluşunu Emekli Öğretmen Ahmet Kılıç Osmaniye Çete Harbi adlı eserinde *Cebelibereket'in Fransız işgalinden kurtarılması için oluşturulan Heyet-i Milliye Merkezi'ni oluşturanların listesini vermiştir. Burada merkez heyette yer alanları yazdıktan sonra şöyle bir ekleme yaparak; "Sonraki Heyeti Merkeziye'de çalışanlar:*

Hacı Kâhye

Çalık Hacı Ahmet ef. (Efendi)

Murtaza ef. (Efendi)

Sandıkemini⁷⁶⁸ Ali ef. (Efendi)

Topal Ökkeş⁷⁶⁹ diyerek aktarmaktadır. Ökkeş Kırıkkanat'ın Cebel-i Bereket'in Fransızlar tarafından işgaline son verilmesi, bunu organize edecek olan ve gerekli önlemleri alan, uygulayan, kısacası kurtarılması için oluşturulan Heyet-i Milliye merkezinde yer aldığını görmekteyiz. Topal Ökkeş, Cebel-i Bereket Heyeti Merkeziyesinde kâtiplik görevinde bulunmuştur. Bu konu da Ahmet Akbaş *İşgal Çantası* adlı eserinde; *O zaman Heyeti Merkeziye kâtibi Topal Ökkeş (Ökkeş Kırıkkanat) idi.*⁷⁷⁰ demektedir. Topal Ökkeş'in dava vekilliği yapmasında kâtiplik görevini icra etmesinin etkisi olabilir.

⁷⁶⁵ Namık Kemal Kırıkkanat'ın oğlu Gökhan Kırıkkanat ile yaptığımız telefon görüşmesi sonucunda bu bilgiyi aldık.

⁷⁶⁶ Yücel Özkaya, *İstiklal Harbinde Yararlı ve Zararlı Cemiyetler*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2011, s. 81; İsmet İpek, *Osmaniye Milli Mücadele Kahramanları*, Osmaniye Ticaret ve Sanayi Odası Yayını, Osmaniye 2021, s. 24-25.

⁷⁶⁷ Ebru Güher, *Harp Raporlarına Göre Osmaniye'de Fransız İşgali ve Milli Mücadele*, Manas Yayıncılık, Ankara 2019, s. 18.

⁷⁶⁸ Sandık Emîni: Devlete ait para ve taşınır değerleri, sorumlu muhasip adına alıp veren, elinde tutan ve bunların saklanmasıyla sorumlu kişi; mutemet; veznedar demektir.

⁷⁶⁹ Ahmet Kılıç, *Osmaniye Çete Harbi*, s.46.

⁷⁷⁰ Ahmet Akbaş, *İşgal Çantası*, Neyir Matbaacılık, Ankara 2012, s. 109; Arı, *age.*, s. 213-214.

İşgal dönemi içerisinde Topal Ökkeş kısa süreli de olsa Osmaniye Belediye Başkanlığını da yapmıştır. Emekli Öğretmen Ahmet Kılıç, *Osmaniye Tarihi* adlı eserinde eski belediye başkanları listesini verirken, Ökkeş Kırıkkanat (Topal Ökkeş) için, *Topal Ökkeş Efendi (İkinci işgalde)*⁷⁷¹ diyerek, ikinci işgal esnasında Cebelibereket Şehir Eminliği (Belediye Başkanlığı) görevini yaptığından bahsetmektedir. Ökkeş Kırıkkanat'ın Belediye reisliği konusunda; ... *Osmaniye'nin öteden beri milli at koşusu meşhurdur. Çukurovalı kolu kısa at koşusu tertip edilmişti. O vakit belediye reisi Topal Ökkeş idi.*⁷⁷² Bu koşuların düzenleyicisi Çalıköğlü Hacı Ahmet idi. Koşu çevre kazalara duyurulmuştu. At koşusunda üç tür koşu yapılırdı. Devirli⁷⁷³ koşu, beş yaşından büyük atlarla ikinci koşu kısraklarla üçüncü koşu da taylarla yapılırdı. Bu koşular; bugünkü İstiklal Mahallesi'nde yer alan o yıllarda at koşuları için yapılan atı koşu sahasında yapılmaktadır.

Topal Ökkeş işgallere karşı oluşturulan Kuvayı Milliye birlikleri içinde de yer almıştır. Araştırmamız sonucunda Osmaniye Kent Müzesinde yer alan Kuvayı Milliye çeteleri listesi verilirken ilk sırada Topal Ökkeş Kuvvetleri gösterilmektedir. Yine bu kuvvetler arasında yer aldığını İsmet İpek, *Osmaniye Milli Mücadele Kahramanları* adlı eserinde; *104 Kuvvayımilliyeci gazinin ailesine ulaşılmıştır. Topal Ökkeş (Kırıkkanat)...*⁷⁷⁴ diyerek bahsetmektedir.

Topal Ökkeş memleketinin işgalden kurtuluşu için maddi ve manevi desteğini esirgememiştir.

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı sonucu yenilmesi ve Mondros Ateşkes Antlaşması'nı imzalamasıyla Osmaniye'de Fransızların işgaline uğramıştır. İşgallerle beraber yerel halk teşkilatlanarak işgallere karşı koymaya çalışmıştır.

İşgaller esnasında halkın can kaybı da olmuştur. Bunun sonucu olarak işgalden bölgeyi kurtarmak isteyen halk siyasi teşkilatı oluşturmak için Müdafaa-i hukuk cemiyetlerini, silahlı direnişi oluşturmak için de Kuvayı Milliye birliklerini kurmuştu. Bu tepkilerin gerçek nedeni ise, halkın bağımsızlığına düşkün olmasıdır.

Osmaniye'nin işgalden kurtulmasında da Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ve yöre halkı tarafından kurulan Kuvayı Milliye birliklerinin etkisi büyük olmuştur. Biz de bu çalışmalar için de yer alan bir aile olan Kırıkkanat ailesinin ileri gelenlerinden Topal Ökkeş lakaplı Ökkeş Kırıkkanat'ın çalışmalarını

⁷⁷¹ Ahmet Kılıç, *Osmaniye Tarihi*, s. 43.

⁷⁷² Arı, *age.*, s. 220.

⁷⁷³ Arı, *age.*, s. 220.

⁷⁷⁴ İpek, *age.*, s. 55.

ortaya çıkarmaya çalıştık.

Topal Ökkeş'in ailesini ortaya çıkarmayla başlayan çalışmamız sonucunda onun tarihi süreçte yaptığı hizmetleri de ortaya çıkarmamızı sağladı. Köklü bir aile yapısına sahip olan ailenin büyüğü Topal Ökkeş ile ilgili bilinmeyenlerin bir kısmını ortaya koyduk.

Yerel Çalışmalar içinde şahıs hayatı çalışmak oldukça zordur. Çünkü milletimiz elindeki değerlere sahip çıkamamıştır. Özellikle aile büyüklerinden kalan tarihi miraslar saklanamamış ve korunamamıştır. Biz de elimizdeki kısıtlı imkânlar çerçevesinde Millî Mücadele'de Cebelibereketli bir kahraman olan Topal Ökkeş yani Ökkeş Kırıkkanat'ın hayatını ortaya çıkarmaya çalıştık.

Resim: 1 Kent Müzesinde Yer Alan Osmaniye Merkezde Görev Yapan Çeteler.

MİLLÎ MÜCADELE'DE CEBELİBEREKETLİ BİR KAHRAMAN TOPAL ÖKKEŞ
(ÖKKEŞ KIRIKKANAT)

Resim: 2 Osmaniye Kent Müzesindeki Belediye Başkanlarımız Köşesi

KAYNAKÇA

AKANDERE, Osman, **Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi**, Eğitim Kitabevi Yayınları, Konya 2006.

AKBAŞ, Ahmet, **İşgal Çantası Cebelibereket Müftüsünün Anıları**, Neyir Matbaacılık, Ankara 2012.

AKBIYIK, Yaşar, **Milli Mücadelede Güney Cephesi Maraş**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1999.

ARI, Necdet, **Osmaniye’de Milli Mücadelenin İç Yüzü ve Anılar**, Hasret Matbaası, Osmaniye 2011.

ÇELİK, Kemal, **Milli Mücadele’de Adana ve Havalisi (1918-1922)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999.

GÜHER, Ebru, **Harp Raporlarına Göre Osmaniye’de Fransız İşgali ve Milli Mücadele**, Manas Yayıncılık, Ankara 2019.

HALAÇOĞLU, Yusuf, “Cebelibereket” **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C 7, İstanbul 1993, s. 185-186.

HATİPOĞLU, Süleyman, “Milli Mücadele’de Suriye İtilafnamesi’nin Yeri”, **Milli Mücadele’de Güney Bölgesi Sempozyumu: Bildiriler**; Gaziantep, (25-27 Aralık 2013), Yay. Haz.: Erdem Ünlem (ve diğ.), AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2015, s.195-209.

HATİPOĞLU, Süleyman, **Türk-Fransız Mücadelesi (Orta Toros Geçitleri, 1915-1921)**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2001.

İPEK, İsmet, **Osmaniye Milli Mücadele Kahramanları**, Osmaniye Ticaret ve Sanayi Odası Yayını, Osmaniye 2021.

KILIÇ, Ahmet, **Osmaniye Çete Harbi**, Özdoğuş Matbaası, Osmaniye 1976.

KILIÇ, Ahmet, **Osmaniye Tarihi**, Hançer Matbaası, Osmaniye 1976.

KURT, Yılmaz, “Osmaniye”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C 33, İstanbul 2007, s. 478-480.

ÖZKAYA, Yücel, **İstiklal Harbinde Yararlı ve Zararlı Cemiyetler**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2011.

PAYASLI, Volkan, “Fransız İşgalinde Osmaniye (Cebel-i Bereket) ve Rahime Hatun Üzerine Bir Değerlendirme”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S 61, Güz 2017, s. 269-308.

Rize Mebusu Esat (Özoğuz), **Adana'nın Kurtuluş Mücadelesi Hatıraları**, Ülkü Matbaası, İstanbul 1934.

Türk İstiklal Harbi (Güney Cephesi), C IV, Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Resmi Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1966.

Görüşülen Kişiler

Gökhan Kırıkkanat

Mehmet Kırıkkanat

Mevlüt Karakaya

İnternet Kaynakları

https://tr.wikipedia.org/wiki/Soyad%C4%B1_Kanunu Erişim Tarihi: 21.02.2021 saat: 23.31.

<http://www.haberinortasi.com/cinarlikahve-makale,321.html> Erişim Tarihi: 25.02.2021 saat: 01.53.

OSMANİYE’NİN İSTİKLAL SAVAŞINA YÖN VEREN İSİM VE KAVRAMLARIN YAPI VE ANLAMLARI

Murat GÖK^{*775}

ÖZET

Bu çalışmada Osmaniye’nin İstiklal Savaşı’nda Fransız ve Ermenilerle mücadeleleri sırasında etkili olmuş ve Osmaniye’nin düşman işgalinden kurtulmasına katkı sağlamış özel kişi, yer, olayı ifade eden isimler, kavramlar canlı kaynaklardan derlenerek tespit edilmiştir. Tespit edilen isimlerin ve kavramların içerdikleri İstiklâl savaşını ifade eden özel anlamları ve bu isim ve kavramların Türk dil bilgisine göre yapıları incelenmiştir. Bu isim ve kavramlar basit sözcük, türemiş sözcük, birleşik sözcük, sözcük grubu, cümle yapılarına göre sınıflandırılarak incelenmiştir. Ele alınan sözcük ve kavramlar önce Osmaniye ağzındaki şekliyle madde başı yapılmış, her maddenin hemen yanına standart Türkiye Türkçesiyle de açıklayıcı ve anlaşılır olması için yazılmıştır. İsimler ve kavramların anlamlandırmaları sadece sözcük veya sözcük grubu anlamıyla değil aynı zamanda canlı kaynakların o isim ve kavramları anlamlandırmaları da dikkate alınarak yapılmıştır. Kavram alanı kapsamında açıklanan isim ve kavramların ifade ettiği olaylar da ismin veya kavramın daha açıklayıcı ve anlaşılır olması için kısaca açıklanmıştır. Bu çalışmayla Osmaniye’nin İstiklâl Savaşını kazanmasında etkili olan isim ve kavramlar şekil ve anlam bakımından ayrıntılı olarak incelenmiştir. Böylece Türk kültür ve tarihinin önemli bir dönüm noktası olan İstiklâl Savaşımızın

* Dr. Öğr. Üyesi, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Osmaniye, Türkiye. muratgok@osmaniye.edu.tr.

⁷⁷⁵ Yazarımız Murat Gök 18 Mayıs 2022 günü Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi 207 Nolu derslikte ders verdiği sırada ani bir rahatsızlık sonucu vefat etmiştir. (Raportör Notu)

gizli kalan veya unutulmuş temelleri ortaya konmaya çalışılmıştır ve bu temelleri oluşturan isim ve kavramların dil yapısı incelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dil yapısı, anlam, İstiklal Savaşı, Osmaniye.

DIRECTING OSMANIYE’S WAR OF INDEPENDENCE STRUCTURE AND MEANING OF NAMES AND CONCEPTS

ABSTRACT

In this study, the names and concepts expressing the private person, place, event that were effective during Osmaniye’s struggles with the French and Armenians in the War of Independence and contributed to the liberation of Osmaniye from the enemy occupation were determined by compiling them from live sources. The special meanings of the determined names and concepts expressing the War of Independence and the structures of these names and concepts according to Turkish grammar were examined. These names and concepts were examined by classifying them according to simple word, derived word, compound word, word group, sentence structure. The words and concepts discussed were first prefaced in the Osmaniye dialect, and were written next to each item in standard Turkey Turkish for explanatory and comprehensible language. The meanings of names and concepts are made not only with the meaning of words or phrases, but also by considering the meanings of living sources for those names and concepts. The events expressed by the names and concepts explained within the scope of the concept area are also briefly explained so that the name or concept is more descriptive and understandable. In this study, the names and concepts that were effective in Osmaniye’s victory in the War of Independence were examined in terms of form and meaning. Thus, the hidden or forgotten foundations of our War of Independence, which is an important turning point in Turkish culture and history, were tried to be revealed and the linguistic structure of the names and concepts that make up these foundations has been tried to be examined.

Key Words: Linguistic structure, meaning, War of Independence, Osmaniye.

GİRİŞ

Fransız askerleri, Mondros Mütarekesi’ni takiben 18 Aralık 1918’de deniz yoluyla İskenderun’a gelmiş ve 19 Aralık günü Dört Yol’u ve Osmaniye’yi

işgal etmişti.⁷⁷⁶

Osmaniye ve çevresinden göç etmiş olan Ermeniler de Osmaniye'ye geri dönerek Fransız işgal kuvvetlerinin desteğinde silahlanarak, Türklere zulüm ve işkence yapmaya başladılar. Geri dönen Ermeniler, Fransız üniforması giymiş ve Fransızlarla birlikte yerli Türklere karşı savaşmıştır. Böylece, Fransız adı altındaki bin kişilik bir kuvvet, yine Fransızlar tarafından Osmaniye, Bahçe ve Haruniye'ye yerleştirilmiştir.⁷⁷⁷

Osmaniyeli Türkler, sayıca kat kat fazla ve çağın son model silahlarıyla gelmiş olan bir Fransız tümenine karşı Kanlı Geçit ve Kabaktepe'de bozulmadan ve düşmana çok zayıf verdirerek zafer kazanmışlardır. 1921'in ilk günlerinde, Kuva-i Milliye'nin Çukurova'daki kahramanca direnişleri Fransa'nın buradaki bütün ümitlerini bitirmiştir.⁷⁷⁸

Söz, söz öbeği ve cümle gibi bir dil biriminin gerçek ve öğretilme alanlarının oluşturduğu alana anlam alanı denir.⁷⁷⁹

Zihinde aynı veya birbirine yakın kavramlar oluşturan kelimelerin meydana getirdikleri ortak alan, ülkü hedef gaye, maksat, ideal; kırılmak, incinmek, gücenmek, darılmak, küsmek; kesmek, koparmak, biçmek, üzme, yolmak vb.⁷⁸⁰

Kavram alanı kavramların birbirinden soyutlanmış olarak ayrı ayrı bulunmadıkları, mozaik gibi birbirleriyle sınırlandıkları, içinde birbirlerini etkiledikleri alanlar oluşturdukları biçiminde açıklanabilir.⁷⁸¹

Yöntem

Bu çalışmada Osmaniye'nin İstiklal Savaşı sırasında öne çıkan kavram ve terimler tanıklarıyla ortaya konmuştur. Bu kavram ve terimlerin sözcük yapıları yanlarına yazılmıştır. Kavram ve terimlerin Osmaniye'nin İstiklal Savaşındaki anlam ve önemi belirtilmiştir. Tanık cümleleri yerli ağızlara göre yazılmıştır. Bu da ifadelerin gerçekliklerini pekiştirmesi açısından önemli görülmüştür. Son olarak tespit edilen kavram ve terimlerin yapı ve anlam alanı listesi ortaya konarak hangi terimin hangi anlam alanı içinde olduğu ve yapısı toplu olarak sınıflandırılmış ve ortaya konmaya çalışılmıştır.

⁷⁷⁶ Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, Örgün Yay., İstanbul 1981, s. 316.

⁷⁷⁷ Kemal Çelik, *Millî Mücadelede Adana ve Havalisi (1918-1922)*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1999, s. 66.

⁷⁷⁸ Mehmet Akif Terzi, Ahmet Ergün, *Kınıktan Kıyı'ya Osmanlı Belgelerinin Osmaniye, Osmaniye Belediyesi Kültür Yay.*, Osmaniye 2015, s. 114.

⁷⁷⁹ Günay Karaağaç, *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*, TDK Yay., Ankara 2013, s. 119.

⁷⁸⁰ Mehmet Hazar, *Türk Anlam Bilimi Terimleri Sözlüğü*, Eğitim Yay., Konya 2013, s. 20.

⁷⁸¹ Doğan Aksan, *Anlambilm*, Engin Yay., Ankara 2006, s. 42.

Bulgular ve Yorumlar

alibekir o’lu aḥmed efendi [Ali Bekir Oğlu Ahmet Efendi] : (is.tam.) İstiklal Savaşında Osmaniye’yi kurtarmak için Osmaniye’de daha önce Çanakkale’de düşmana karşı savaşan Türk kahramanı.

“vallaḥi bilmiyom alibekirliler’nen. geçen telev’zyonda çıkdı bütün fıransıza garşı gelen şeyleri söyledı alibekir o’lu aḥmed efendiyi de söyledi. ondan sō’ra satı ya isdiklāl ya ölüm dedi. atatürkü gördüm. gördüm. otus sekizdē osmāniyeye geldi. birinci osmaniye’nin belediye reysi . haydar ḡılıc aslanıdı. ikinci belediye ireysi ferit aslanḡurdudu. o ilān etdi kī antepden ata-türk geliyo dē, ırahmatlık babam elini şöyl’ ederdı o’lum çanaḡgalē şöyle bir yörep türk asgeri burdan yürüyō buruna geldi mi ingiliz gemidem biçiyō dedi şu şu sütre gerilerinden dedı türk asgerinin ḡanı oluḡ gim’ aḡıyo dedi. o sırtında’ mermiyi götürēn seyit om başıydı. asger arḡadaşım dedi gendi de dede çavış. onuḡ götürdū ’ mermi dedı ’ geminin pacasından isāḡbed etdi dedi gemi batdı atatürk hücüm emri verdi dedi bişdik ingiliz denize dökdük dedi ingilizler demiş ki dedı bizi türk asgeri ḡırmadı yeş l sarḡl’ asger ḡırdı demiş dedi. sōñradan. atatürk demiş kī ben size hücüm emri vermedim, ölüm emri verdim dedi onnar’ annatdı.^{782”}

alibekirli sancaḡlı camisi: (is. tam.) Osmaniye’nin en eski, ilk camisi.

“osmaniye’de ilk cāmi alibekirli sancaḡlı cāmisi. sancaḡ burdā korunmuş osmāniye sancā’. hē ilk cāmi sancaḡlı cāmisi. şurda beride hē. bū’nuḡ dibindē dibindē bundan sekiz on sene öncē küçücük bir minā resi vardı. küçücük vē şindi onu yıkdılar şindı hem vaḡıflar hem bizler çoḡ üzülyōḡ. yanı nasıl yıkdıḡ. dibinde de büyük mināre vardı. uFacıḡ bir minā reydi. ilk cāmi mināre oymuş. sancaḡlı cāmisi.^{783”}

“a’tmış yetmiş senede meydana geldi bō’le cāmiler. enver’ul-ḡamit cāmi başḡa cāmi yoḡdu. bir de alibeyli cāmisi vardı. sancaḡlı cāmisi alibekirli cāmisi ben orda çocuḡlū’m orad’ okudum ben o ḡada’lı’nı bilmiyorum çok küçük bi’ yer şu ḡadar bi’ yerdı orası. çok küçükdü ḡadir ḡoca varıdı ben ilkoḡula giderken yaz tātillerindē ḡáf dā doḡuz yüz kırḡ ikidē iyi biliyorum. dah’ ilkoḡula getmiyodum dedem beni sancaḡlı cāmisinē ḡāyd etdi yazdırdı ḡadir ḡoca aslı dārende kökenni bir ḡocamız vardı o’le tabanı topraḡ küçük bir mināresi vār küç’cük bir binā ydi. orad’ okurduḡ cümā falan tek bir cümā ḡılınan cāmi buydu cümā namazı. başḡa cāmilerde cümā namazı ḡılınmazdı. he’kes burıye toplanırdı. yakıñ köyler gelebilirdi. alibeyli camisi: ondan sō’rā alibeyli cāmisi şey oluḡ. her’aldā.^{784”}

bā’āzına atāşı ḡızdırıp ocā’ ḡızdırıp saḡ ayā’n’ dāḡ- [boḡazına ateşi

⁷⁸² Merkez Abdulvahap Şakar.

⁷⁸³ Merkez Mehmet Alibekiroḡlu.

⁷⁸⁴ Merkez Muzaffer Teke.

kızdırıp, ocağı kızdırıp sacayağını takmak] : (zf. + f.) Ermeniler Türklerin mal varlığını soymak için Türklerin boynuna ateşte kızdırılmış sacayağı demir takarak işkence etmek.

“bācım ırāhmetlik nıṣānnılıymış işde damda yātiyölārimış, anāmın bācımın bā’zındān ō on sekiz lirē ’ālmış, ālıncā, hēyē, ōnuḡ alē’n ālmış, ġā yīm-babası dākımışımış, dāmda yatāllārimış, anāmın bā ’āzına dā atāşı ġızdırıp ṣē ’ocā’ ġızdırıp saÇ ayā’n’ dāhıcılārimış ō āradā āteṣ ētmişler, kā ’y_ēmm’ atāṣ ētmış, ṣō’le ṣurdā ṣū cāvızıḡ dī bindēn, atāṣ ēdince, o zamān dā’lmışlar, hē kā ’y_ēmm’ atāṣ etmiş, kā ’y_ēmmi de bācısının ōġlu, hē, onnār ō hāṣeret gimī gēliyō yā, dezzeḡ bācım bā’rmış, emmilērim dāyılārim dahā nērdesiniz dē’ncē, ō zamanāça, kā y_ēmmi çıkmış örtüyā, adām o ġocā ṣē’ boşlın mi amān asmā’, asmānıḡ ārdındān āteṣ ēdiyōmuş kā hiy_ēmmi, ġā vırrār vurdū emmimi, ēmmim ṣehit.⁷⁸⁵”

biçgi ũ ’ntüsü, ġara bulamaç ye- [biçki üğüntüsü, kara bulamaç yemek]: (f.) İstiklāl savaşı sırasında ekinleri Fransızlar tarafından yakılan Osmaniyeli Türkler hayatta kalmak için talaş, yanmış buğday lapası yemişlerdir.

“yēsir dūṣmuş savaṣda babam. babam banā defālarca bunu annatdī. ġalıcı olsun yāni. osmaniyeḡ ġurtuluṣ savaṣındā. ismine de aliciK apdullaḡ. apdilla ulaṣ deller. savaṣ esnāsında fıransızlar çukuroviya geldī ’ndē bizim māmuriye derviṣiye bölgesinē osmaniye ḡavalisine geldī ’ndē. fıransızların ilk yaddī’ iş o zaman ekin biçmē zamanıymış ekinner sararmış biçim zamanı gelmiş. gelincē ekinnerimizi ateṣe vermişler. ekinnerimiz cayır cayır yandı derdi yani. ġara başaḡ topladık ġara başā’ el dē’rmeninde çekerdik derdi al-laḡın nī ’metī ġara bulamaç. kerpiç gib_olur. yiyemezdik yāni biçgi ũ ’ntüsü yemişler. ondan sō’rā bilḡassā türk çeteleri ḡayvanıḡ pislī niḡ içinden arpā seçerek buydā seçerek onnarı ġavurmuşlar onnarı yiyerek aṣlıklarını gidermişler o ṣartlar altındā savaṣ ġazanılmış.⁷⁸⁶”

büyük cāmi/ envār’ul-ḡamit cāmī [Hamid’in Nurları Camisi]: (Ar. sf. tam./ Ar.T. is tam.) Büyük Cami, Osmaniyē’nin ilk camilerinden, Hicri 1320 (M. 1902) yılında yapılan cami.

“hē bir deçarṣıdaki dā o büyük cāmi vallaı tam bilemiyom dā bu ḡac’el’_ā’ bā’datıḡ amcası orda ṣehit ḡac’_el’_ā’ aḡmet ṣehit ḡalamın ō’lu. cāmiyi fıransızlar yakmışlar bu arad da ṣi’ yaparḡan ordāyi aḡan sudan cāmide kilimleri basıp basıp götürüp söndürmiye çalıṣıyollarımış ḡac’_el’_ā’ aḡmet. ḡac’_el’_ā’ın ō’lu ġāvūr alinīḡ ġardeṣi söndürürken ordam bir atınam biri geçmiş boşuna ũ’raṣmaḡ söndüremesiniz demiṣ ordan çay aḡardı. çarṣının içinden. ō cum’uriyet meydanıḡ orda aṣṣā’ gēderdi. çınarlı ġaḡvenin ō arḡadān böyle gelir ġoca çay aḡardı ġoc’_arḡ dellerd’ adınā. boşuna söndüremes-

⁷⁸⁵ Hasanbeyli Merkez Zekiye Koca.

⁷⁸⁶ Merkez Leyla Kaya.

şiniz dē ’nce varmış herifi atının üsdüندیemiş herif. oña hücüm etmiş herif
ğaçmış. yā boş ver o şerefsizi demişler o öykıyenen gelmiş göccā, halı mı
kilim mi, niyese çayın içinde ıslıymış. onu ğaldırıverincē ğarnı yarılmış orda
ölmüş. o öykıyenen o ā’r yaş halıyı ğaldırıverincē ordā iç āletleri parçalanmış.
nasıl olū’sā orda şehid oluyo⁷⁸⁷.

“yāho millet bā’rıyo diyo şindi fıransızlar da memmed eminnerin evin-
deler, ğavarnor. orasını tāhi dē’ bi’şey yapırmıyolar. şimdī millet bā’rıyo
ğávırlar yoķarı maħalliye yoķarı çıkar süleyman dayı süleyman alibekir o’lu
ğávırlar diyo bō’le şı’ yaparak diyo ğarşılaşırık bāzen diyō o şizın cāmıñızı
kilise yaPacāk deller diyō. bizim büyük cāmıyi. Envār’ul-ħamid cāmisini. hē
ēvét. biz de dedik ki diyo sizin kilisenizi cāmi yaPacāk [Zafer camisinin ye-
rindeki kiliseyi Türkler cami yapmak] dedik diyo bō’le söyleşirdik diyō.⁷⁸⁸”

Cebel-i Bereket [Bereket Dağı]: (Ar. is. tam.) Osmaniye’nin 1865’te
ilk vilayet merkezinin adı.

“yarpuz işTe heralTa şey cebel. yarpı adıyla’ anıldı cebel cebel dā’ demek
zāten yānī ğurān-ı azū müşşanda da geçer cebel. cebel-i bereket bereketli
dā’lar demek. ħanı çok insannar cebelin ne mā nā ya geldi ’n’ bilmez cebelin
arapcadaki karşılı’ dā’ demektir. ğurān-ı azımuşşanda da bāzı sū relerde ce-
belin ismi cebel ismi geçer.⁷⁸⁹”

“cebeli berekeT osmāniye diyo yā adana bile yō’muş tersus varımış. on-
nāt tā şeyden beri pozntıdam beri hōküm edellerimış. vallik cebeldiyemiş.⁷⁹⁰”

delitōp: (sf. Tam.) Osmaniye’nin işgali sırasında Türklerin Fransızlara
karşı kullandığı Alman yapımı iki büyük top.

“birzat dedem alinin davutlardan çeteye ğarışması dedem aliden dinne-
dim ben buradā dērdī bir topumuz var derdi delitōp delitopu ancā semer-
ci me’met çavuş tāmır eder derdi. semerci me’met çavuş osmāniyeli. herkeş
düşmanı bu yurtdan ğō’maK için silāhını çeken düşmanın öñüne gitmiş. tēk
vücüt. çardağdan ğadır ā’nın osman emmī devletē hemen ilħak etmiş candar-
ma çavuşu olmuş.⁷⁹¹”

**duran emmi: (is.) Müslüman Türk kadınları Fransızlardan kurta-
ran Türk kahramanı.**

“fıransız geldi ’nde burda olması da ğannı geçit taraFında oldu çatışma-
lar. esgiler annatırdı böyl’ amma tabī biz o zaman çocukduķ duran emmim

⁷⁸⁷ Merkez Mehmet Alibekiroğlu.

⁷⁸⁸ Merkez Sayim Güngör.

⁷⁸⁹ Merkez Muzaffer Teke.

⁷⁹⁰ Merkez Mehmet Kiriktir.

⁷⁹¹ Merkez Leyla Kaya.

esirden geldī 'ndē faķışā'lı bir gelin geliyor buriyē fak' uşā'ndam bir gelin geliyó. babası gile gedecek o zaman firansız işğāl etmiş osmāniyeyi. duran emmi dedī 'miz adam esirden geliyo ingilizden yeni esirden geliyó. bir gelini firansız asgerleri götürüyó. mevzilerinē. kirletmiye. bunu görünce ğardeşi memet der kine ben berāber bu maħallede kimse ğalmamış herkes dā'da bunu görünce mavzerleri çekiyórlar bu gelini ellerinden alıyolar. firansız asgerleri bunu gediyo ğaparnora şikā yet ediyó. memmed eminneriñ orda ğaparnor bunu çā'riyú. getiriyolar. ğabarnor söylüyó. ben yeni geldim ingilizden diyü yèsirden bi' de yèsir oldū'na dāir bir de etiketleri varımış on' da gösderiyü. bir firansızın diyü gelinini diyü biz dā' götürsek siz ne yaparsınız diyó ğaparnora. ğaparnor firansız ğumandanı o zamam bunnāri bıraķıyó bō'le bir olayını gendinden diñnedim.⁷⁹²

ğavarnor [governor]: (İng. is.) İstiklāl Savaşı sırasında Osmaniye'yi işgal eden Fransız komutanının ünvanı.

“vallā' şindi burda savaş ğavarnur firansız ğumandannın adı ğavarnur tabī ' bunnar aşş' 'óķarı iki iki buçuķ yıl ğalıyó iki üç yıl falan ğalıyó fazla ğalmıyolar burdā savaş yıllarında herkesiñ bildī ' ğadar ben de biliyorum yāni citdī bir çarpışma uzun süre bir harp aralarında olmuyo biliyosun zāten türkler osmniyede epēyce şehit veriyollar ammā böyle aşırı böyle antepdeki gibi maraşdaki gibi dēyil. onnar daħa büyük şehirlēr burda da kendi çapında çatışmalar olú yo türklerle firansızlar arasında bi' müddet sonra firansızlar biliyosun herkesin diyer ülkelerden gelenler türkiyeyi ter etdikleri gibi bin doķuz yüz yirm' birde dē onnar da burayı ter edip gidiyolar.⁷⁹³

ğávır ali [Ĝâvur Ali]: (sf. Tam.) İstiklāl Savaşı sırasında Osmaniyelilere zarar veren, saldıranları öldüren, düşmana en çok zarar veren Türk kahramanlarından biri.

“ğávır ali. ğávır ali, hac' el' ā'nın ō'lü. firansızların yaķalıyap ğapisāniyē ğapis etdikleri türkleri ğapisāniye basıķ babamınan berā ber. bu ğávır alī dayı diyó yürü gedek diyó, gediylōr. hindiki yed' ocā'ñ ordā heral' gürbüzün evi varıdı esgiden. ney gürbüzdü onun ismi varyolōr çık dışarı filan diyolōr. diyene ğadar daħa sen mi şikā 't etdiñ demeden herif diyór ki ben demedim ben demedim al' ā'. yaħo çık ğonuşak, sen demediysāñ sen. yoķarda ğanımı diyó ki bu dedi diyó. ğalañ ğapıyı ğıracā'dıķ diyó. ben dedim diyene ğadar diyór ğapı da açıldı diyó. bem buña bir toķat vurdum ērmeniye diyó. ērmeni sendeledi. bu arada ğávır ali çılğın bir genç diyó. nassıl beni bi' yitdi diyór. yıñıldım ben, dayı bu mikrobuñ ğaniyinen eliñi pis etme dedi diyó. beni yitdi ben ka'ķana ğadar dedi diyó ordan gendimi toparlıyēne ğadar buyur

⁷⁹² Merkez Mustafa Toplu.

⁷⁹³ Merkez Sayim Güngör.

dayı dedi diyó⁷⁹⁴

ğā wc'ō'lu mēmmēt [Kavcıoğlu Mehmet]: (is.) Türk kadınlarına saldıran Ermenileri vuran Türk kahramanı.

“gēlēlim fındıcāk ġā vūrları diyē çok mē'şūr. bizī m bēyō'lu tarafında bir akrbamıS hānımınnān gēlikēn berābēr iki tā ne ērmēnī. hānıma sālđırıyōlār. fāKāt onuñ birāz da yoGāris'nda dū'm vār hālķ dā ōrda toplānmīş. ġārşīdan dā bu gēçē yānı ġārşısındān çobāñ ġōrüyō çā'riyō dū'ne çā'riyō. ārķadāşlār ērmēnilēr bizim hānıma sālđırdı ōnu ġurtarıñ dē' çā'riyō. ordān dā bunú dūyūncā hāberi oldu dēyē ķāçmıyē başlarkān dū'ndekilēr de aşşā' dō'ru ēniyōlār. ġāvc' āhmēT isminde bi'tēnēsī silāhinen sıkārımış vūramazımış. ġā wc'ō'lu mēmmēt ġāwcı memmēt. ēde dūyō bāna vēr şú silāhı sem bunnarı vūrāmañ dūyō. silāhı ālü yō ikisin' dē vūrüyō.⁷⁹⁵

ġırnā'ñ hānı/ hırlā'ñ hānı [Kırnağın/ Hırlak'ın Hanı, Hırnak'ın Hanı]: (is. tam.) Osmaniye'nin Fransız ve Ermeniler tarafından işgali sırasında düşman askerilerinin silah deposu olarak kullandıkları Ermeni'nin hanı.

“rüşdiye de şındiki cum'ū riyet meydānı diyoruz ya cum'ū riyet meydānınınıñ oldū' yerde bir binā vardı bu binānın sāhibi ermeniymiş. biz onu bilmiyō' adını biliriz. hırlak diye bir ermeni. zamanında zannēd'sēm maraşda millet ekili olmuş osmanrı zamānındā. yānı önemli görevle' d' almış bu hırlak. bir tārihte. bu hırlā'ñ hānı derlerd' orıya. yānı siz bu meydān yapılmadan önce orda bir ort' oğul varıdı ya yıķıldı tamām bañ ondam baş etmiyorum o bin dokuz yüz elli dōrtde yapıldı. ben ell' ikide yıķılan ort' oğuldām baş ediyorum. ō biz oğudū'muz zamān yıķılan binā yokdū elli dōrtde yapıldı ō. biz oğudū'muz zamān hırlā'ñ hānı vardı. ermenilerden ġalan. ort' oğulu ben ord' oğudum. benden öncekilēr burd' oğudū zannedersem elli bir ell' ikiye ġadar.⁷⁹⁶

“osmāniyedē hırrā'ñ hānıvārımış. ērmēn'lērīñ hırrā'ñ hānī. gēcē ırāhmā hātun dūyō kī kitāpda da yāzmıyō bū başg' ērde de ōhumādīm babāmınñ ānnātdī' mesēlēy' ānnādıyōrúm ben sizē. āslını yānı. dūyō kú bu hırrāñ hān'ını yahārsāk osmāniyede bārınamāz Fırānsızlār. Fırānsızlārın silāhlārı hē p hırrāñ hānındāymış⁷⁹⁷.

hac' osmanrı aylesi [Hacı Osmanlı Ailesi] : (Ar. T. is. tam.) Osmaniye'nin kurucu ailesi olarak bilinen ene eski ailesi.

“maħalle hac' osmanrı maħallesinden sonra üç maħall' oluncā o ādamcā'zın ismini vermişler oraya alibeyli. dedim ya şındi alibeyliniñ ism' odur.

⁷⁹⁴ Merkez Mehmet Alibekiroğlu.

⁷⁹⁵ Bahçe Merkez Bayram Birgül.

⁷⁹⁶ Merkez Sayim Güngör.

⁷⁹⁷ Düziçi Merkez Mustafa Şen.

rızāiye yāni cırnazlının rızāiy’_ulus sebebi de ğaymağamın ismidir ondan sō’raki deyişir artık uzar işde osmāniyenin esgi maħallelerinin ismi de ğac’_osmannı da bīlyosuñ osmāniyeyi ğuran kişidir. ğac’_osmannı mescēdenin oriye gelip yerleşen kişidir. aslı kınıklara ğadar dayanır deller. kınık esg’_osmannılara ğadar dayanır deller bir çok āyileler biz o sülāleden o nesilden geliyoruz deller.⁷⁹⁸”

ħarmannarī yakıp get- [harmanları yakıp gitmek] : (zf. + f.) Fransızlar ve Ermeniler Türk tarlalarını ve harmanlarını yakıp Türkleri aç bırakmak.

“firansızların zamanı firansız zamanı. firansız ordan dedelerimiz ordan bir duran emmim varıdı nenemın yā ’ni yāni tāriħ gimi ıraħmatlık yatdı’ yer nur içinde yatsın o ādam olacā’dı. firansız ğarpden de ğaçmışlar onnār lākın benim ğayımbabā yedi sene yesir ğaldı. mar’aba ismāyil. yesir ğalmış ingilizlerdē gerisi de ğaçmış öldü demiş’ ħā lā nenemın ğacı memmet dellerimiş o gelmemiş o ölmüş mü ğalmış mı yedi sene soñra benim ğayımbaba geliyo. çō’ ğaçmış so’ra firansızlar burdañ gelmiş yōkardan yaķar gelirimmiş yaķar gederimiş yani ħarmannarī yaķar gederimiş yaķar gederimiş bu ğadar benim bildī ’m bu.⁷⁹⁹”

ismā’l dayı [İsmail dayı] : (is.) İstiklāl Savaşında Türk çetelerine erzak taşıyan kahraman Türk çocuğu.

“ismā’l dayım, burda dedi çete ğarbi oluyōdü dedī ben dedī on om bir yaşında ya varıdım ya yō’dum diyo. tā ’deşlerimın içinde eñ göz’_açı’ benidim diyor. öyle oluncā bütün aileler obaları sura gidincē çocuklar da diyō om beş an altı yaşında ufaķlar diyō. gitdi anneleriynen diyō. beni göz’_açıķ olunca diyō, burda bıraķdılar diyō. burda fırından ekmek çıkardılıyō r önüme ğatalardı o eşşā’ diyōr. ben gederdim şurdan çā’şak der çā’şakdan öte gederdim ayā’m yalıñ. tikem miken batmazdı. işde şurdan aşşā’dan arķadan bir yol var güneysu caddesinde ordan öte gidermiş. bū ordan yed’_ocā’ gederimiş yahutdā burdan gederimiş. ħēr taraf tırıklık diyor. ayā’nd’_ayakğabı yok diyor. ayā’mın altı kösele gimi tikem miken batmıyō diyō. uşāk şindiki gimi lasdik yok bilmem ne yok ğuş avlıyem diyo. ğosğoca çeteler’nen duruyom diyo. eşşē’ önüme ğatarım gederim diyo. firansız da diyō tiren yolunda geder diyō oniynen devriye gezeller diyo. baña uzaķdan mavzerinen sıkallar diyō. baña ulaşmaz diyō. gederim işdē yed’_ocā’ bıraķırım ekme’. ordan öbür taraFa geder diyō ekmek. ben ekseri yed’_ocā’ varım bıraķırım. dedem demiş ki bu getse getse açıkların ğabaķlı’na geder demiş diyo. böylē babamınan bir çete geldi, vallahī arıyolar beni diyō. ğabāñ dalın’ ğaldırıverdi boynumuñ kökündem bir dutdu bir havıya ğaldırdı diyo beni bī r atdı diyō arķam daħā yerden kaķmadan ulaşıp o osmannı cizmesiynen baña bī ’ depik ğodu diyō. öbür çetē İsmāħāl n’_ēdiyoñ çocū’ öldürecā’ ğ dedi diyo. ö lsuñ dedi diyo. bu vatana

⁷⁹⁸ Merkez Muzaffer Teke.

⁷⁹⁹ Merkez Mustafa Toplu.

kırk tene ismâhâl gurban ederim dedi diyó.⁸⁰⁰”

Mamure İstasyonu/ dışbıdağ göca top (Dışbudak Kocatop): (is tam./ sf. tam.) Dervişli köyünde bulunan, Fransızların Osmaniye’yi işgal ettikleri zaman kullandıkları tren istasyonu ve Türklerin burada Fransızlara karşı kullandıkları iki büyük top.

“zâfer camisi yok mu ora esgiden hâpîsâniyedi gıt yetişdim ben. orıya yerleşmişler binânın içinde makineliyi gürmuşlar. gördüklerin’ ordan vurullarımış. o zaman çarşı nerde kine her yer boşlûk. bunnâr bizi ’ler n’ edermiş minâriye çıkallarımış şö’le şö’le mazgal delî’ olurdu şindi gâpalı yaptılar. ordan â’rı Fransızın çıkân’ını vurullarımış. orda bir güyu varımış. o yokarda hemen Fransızlar demiş bu minâriye yıkmassaK olmiyacak. çıkanımızı vurúyo çıkanımızı vurúyo. ik’ üç sefer yıkmışlar. hep usdâ gece yapallarımış geri. geri yapallarımış günüz gene çıkallarımış gene vurullarımış. derken derken işde bu dâ işde denmesi gerekmez de adam canın yandı mı diyon bu yan’na geçemiyolar sazın içi çetiyenen dolu. sazın içine sıkallarımış. bu bâ’lik dedî’ işde göksünden gelme. bu ne yapı’sâ önlerine düşmüş ordâ memişlerin’ ora var ya orda dâ’ çıkıyolar göca topunan almannarın. he dışbıdağ göca top diyo orda mezerlik de var. bura var ya esgi küFar yeri. ermenilerin’ var ye mîgnâ’. kosdantin. gâyseri. mâ’murşah diyo burâ şah yerî ymiş. şindi bu isdasyóne geliyo bunnar fransızlar. çeteleri çeteleri çamlâ’ çıkarımış. tē’çiniñ üsdünde çam her taraf. yarbaşına erzak götürüyolar orda bir top varımış oña erzak götürüllerimmiş. o top da önüne geleni vururumuş dâ’nerimmiş ordân. oriye bunnar erzak salmazlarımış. yiyecek gerek mermi gerek. onda gâtırınan götürüllerimmiş hocam. hē yol yok. vağunata taman hēlinen çevirillerimmiş hē oña gollarımış gâtırı goşallarmış tiren yolunâ. çamın içinde vurullarmış gâtırı. adamları da vurullarımış. adamlar gâçan gâçarımış geri. erzakların nē’n’ d’ alıllar. bu seFer top yanaşırımış onnara. derken bâzi burdan âri dâ’dan dâ’ dâ’ dâ’ ali şaf diyó hâruniyenin’ çete gumandanı yedi tene yetmiş tene atını vurúyolar gânnigeçitde. gânnigeçidin’ oldü’ yerde. bu seFer gânnigeçide varınca gızıldereliler dedemiñ çö’kleri hasan hoca derimış. hocalar va’ ya orda. hē yik diyo otluk bö’le. onun içinden gelli’miş. gânnigeçitliler bir tene ermeni gördü mü ordan sıkdı mı vurrumuş. bir arkâdaşî ynan. derken derken derken derken derken bu bir adam bizi bitirecek derdi val’âhâ dürbünnen bö’le bakıyolar atınca şö’le annından otun içinde görmüşler. bē’ni atmamış yakmış bē’ni patlatmış. aynı taman davarlara şey basallar da yakallar ya onun gumu. orda ölüyo işde eñ güccük gârdaşları. memmet sarı der, ne yapmış biliyon mu. ordâ çetelere porice cızarımış. dere derenin’ içindiyedi şindi yola çıkması soñradan oldu.⁸⁰¹”

memed eminner [Mehmet Eminler]: (is./ memed eminnerin’ gönâ’

⁸⁰⁰ Merkez Mehmet Alibekiroğlu

⁸⁰¹ Merkez Mehmet Kiriktir.

[Mehmet Eminlerin Konağı]: (is. tam.) Osmanye'nin eski ailelerinden bir aile ve Fransızların işgal sırasında kullandığı evleri.

“onnar şindi mesele benim ğayımpederin āylesi memed eminner deller memed eminner kerküklü. sülêymāniyeli ıraklı osmannı topraklar’ o zaman- nar. yüz elli sen’ önce gelmişler.⁸⁰²”

“ermeniler şu meş’ur ermeni hırlak varımış onunun ğayıymış. esgi binālar bunnardı. şindi şu ānda memed emine yücel ō’lların tarihi eser olarak sit alan’ olarak gönderilen yeri onunun yapılışını babam dāhi bilmezdi memed eminneriñ ğonā’ dellerdi. şindi ō onunun yanındā bir yazā’ne gibi şöyle bi’ şey binā var bitişī ’nde o bināniñ oldū’ yer vāli ğonāyımış. vālilik bināsī vālilik yokdu ki dedim ye vālilik bināsī memed eminneriñ yeri otuz üşde.⁸⁰³”

raħim’ ‘ātın/ ıraħma ğatın [Rahime Hatun]: (is.) Osmaniye'nin düşman işgalinden kurtuluşunda büyük kahramanlıklar gösteren kadın şehidimiz, Rahime Hatun⁸⁰⁴.

“çetelē işde bu ğac’el’ ā’niñ ō’lu şey ğāvır ali. ismi ali dē ermeniler rumlār türk ğadınlarına hücum ederimī ş ırzına geçmeK için. ali de dutdū’nuñ ğafasıñ keserimiş. biri demiş ki ulan alī ğāvur musun da nasıl kesiyon demiş. ondan sō’ra lā’ban ğāvur alī . çete reyisi osmaniyeñ. bir de raħim’ ‘ātın. raħim’ ‘ātınñ öğlü yok bi’ iki ğızı var. geliyo diyo k’ alī ben de çete olacā’m diyo. çetiye ğarışıyō otuz ğırk elli yüz tene ermen’ öldürüyo. raħim’ ‘ātun osmaniye’yi basınca ermenilē şey firansızlar çeteler māmiriye’ne göçüyo oriye gediolar bu çālō’lu āħmed a’ ata biniyō dō’ru variyō, māmiriye’ne diyo kī silahları bırakıñ, firansız teslim aldı osmaniye’yi diyo. raħim’ ‘ātun mavzēri çeviriyo ulan pezeve’k osmaniye’yi teslim aldı yse bizi teslim almadı ya diyo. ğāvır ali bilā’nden dutuyō. raħimē itin ğan’na girme diyo. s’.../dir ol şind’ öldür’rüm seni diyo. işde firansız ğarbi firansızlar ondan sō’rā çetelerden bē zgin oluyō. gedeciler ğayrī şindikī zafer cāmisi var yā ora ğap’sāne ora ğap’sānē memed eminneriñ evi dē firansızın ğarağolū. hē sen arğadaşlarını topla ğarağolu bas. ben ğap’sāniye boşaldırım atınan çıkıyo. birez yüksā’miş. çıkıyo. işdē raħim’ ‘ātununun şehid oldū’ yer, ğani metin tamere yol gediyo yā ordan parğ ğasdānesine yol gediyo, orda bir boşluk yer var orda şarampal geliyo. gederkene diyo kī arğadaşlara arğadaşlar şāyet şehit olursam benim cēsetimi düşman elinde bırakmañ diyo. diğē birine de şarampal geliyo ğafif dē ğıyo raħim’ ‘ātun ord’ ölüyo. sırtlādī’ynan o arğadaş raħim’ ‘ātunu ğaçırıyo.⁸⁰⁵”

“ōsmānē’niñ mēş’ur bir kādın şeyi vār çē tē bāşī nēyd’ ō rāħmetlik

⁸⁰² Merkez Sayim Güngör.

⁸⁰³ Merkez Muzaffer Teke.

⁸⁰⁴ Toprakkale Hasan Eroğlu.

⁸⁰⁵ Merkez Abdulvahap Şakar.

babām ōn āltı yāşındāykān gētmış bizimkılā rē gātılmıy çālışmış. vārmış rāh-
ma hātun ırāhm’ ‘ātun demiş kī sēn demiş kúcúksun sēnı demiş buriyā çete
ōlaraK alāmāyız dēmiş. babām da dēmiş kī bēn demiş aşcılārın yan’dā suvān
söymāsın’ da mı bilmiyōm demiş. ō’le dē’ncē ırāhmā hātun çıkārmış cebin-
den bir tabanca vārmış baḡamā demiş bunū āl bēlkī gēreK olur demiş. ondan
sō’ra get demiş şeylērın yan’nā āşcılārın yan’nā yārdım eT onnara demiş.⁸⁰⁶”

serdēr bā’ [Serdar Bey]/ serdēr kesginbaş: (is.) Osmaniye’de Fransız işgali sırasında Fransızlara ilk kurşunu atan Türk kahramanı.

“serdēr kesginbaş dayın savaşlarda çetiyeğ ilk ğurşunu firansıza o sıkılmış. heyē. babamın ye ’nnerī . serdēr bā’ işde mināreye çıkmış mināreye mināreden firansızā sıkıyo ğurşunū ondan sō’ra dā firansızlar dutuyo mināreyē makineli tūfēnen topunan atış yapıolar. bu mināreden enip ğacıyō.⁸⁰⁷”

yed’_ocağ ilkōkulu [Yedi Ocak İlkokulu] / yedi kánún sāni oğulu [Yedi Kânûn-ı Sâni Okulu]: (Ar. T. tam.) Osmaniye’nin 1910’da yapılan ilk okulu.⁸⁰⁸

“firansıza ğarşı, amcamın birī şehit, ondan sō’rā zaman geliyōr ğararġāğ ğurdular fırın yapmışlar buraya şu yerin arkasınā burdan ekmek gederimiş yed’_ocağ ilkōkulunā orada çeteler var torun yusufulun ğonānā yerine ğöre hac’_ōkgeşin ğonā’nā ekmek ğötürüllerimiş.⁸⁰⁹”

yōrdafil: (is.) Osmaniye’nin işgali sırasında Osmaniye’nin bugünkü postanenin bulunduğu yerden Osmaniye’nin güneyindeki Osmaniye halkına ve camilere ateş eden büyük Fransız topu.

“ermen’lēr şeyden ā isdasiyondān top atallarımış yōrdafil diyo babam ē topun adının ismini yordafil. ordan atdılar mı mināreyi devirmişlēr. minārenin yoğarı şeyindēn şerefenin ordān. devirdiler diyō minārē uşdu diyō ēfendim.⁸¹⁰”

yusuf ziyā efendi/ üsgüt hocā [şükut hoca/ üsgüt hocā]: (is.) İstiklāl Savaşı sırasında Osmaniye’nin ilk müftülerinden, Osmaniye’nin ilk önder kişilerinden saygı duyulan bir kişi.

“anne diyo namaz ğılıyoğ diyē namaz ğılıyosuğ diyē ben geri çıkdım diyō. girmedim içeriye diyō. sen necisın kimlerdensin. dedi diyō. ben dē yusuf ziyā efendinin ō’luyūm dedim diyō. yusuf ziyā ne yapar ne iş yapar. babam müfdū hocā dedim diyo. mērsē bū ermenilēr ğatliyām yapacaklarımış. ō

⁸⁰⁶ Düziçi Merkez Mustafa Şen.

⁸⁰⁷ Merkez Abdulvahap Şakar.

⁸⁰⁸ Merkez Mehmet Alibekiroğlu, Merkez Mehmet Kiriktir, Merkez Sayim Güngör.

⁸⁰⁹ Merkez Mehmet Alibekiroğlu.

⁸¹⁰ Merkez Sayim Güngör.

gün cümā günū cümā namazı ğılmıyō. aḥá ğadıncā' diyō ki gel diyo içeriye diyo. anne diyo sen namaz ğılıyoḡ amma diyō. ben müslüman oldum diyo kimsiye deme diyō. hē babaḡa get sōyle diyo saḡa bir sır verecē'm diyō. babaḡa get sō'lē bugün diyo ğatliyam yapacaḡlar diyō cāmiyī basacaḡlar diyō babaḡa bildir diyō. tamam anne diyō. ēlini ōpdüm diyō geldim babama. yoḡ babam citdī olarak. rüyāsında o evi ğörüyō. hē. ēfendim geliyō dedeme diyō ki baba durum bō'le bō'le o gün cümā namazı ğıldırımıyō. ğılınımıyō. ḡani ğatliyam olacaḡ. bizimkilēr her taraFı sārıyo. geliyolār ērmenilēr ē cāmiyi biçecekler yāni adamları öldürecekler.⁸¹¹"

zāfer cāmī : (Ar. is. tam.) İstiklāl Savaşı sırasında rmeniler tarafından kilise ve silah deposu olarak kullanılmış, daha sonra Türkler tarafından yenilenerek camiye çevrilmiş yapı.

"soḡrā ē şimdiki zāfer cāmī var yā evelā kiliseymiş. ḡap'sāne oldū'n' da biliyom. ilk ē cāmi olarak yapıp da şeyini ne ben yaptım ondaḡ sonra on' dā küçüksündüler sökdüler yeḡiden benim küçük ğardeşim yapıp o cāmiyi de şimdi. isdambul ayarında cāmi.⁸¹²"

yaba ğundaḡ/ zeytin acarı tüFek: (sf. tam./ sf. tam.) Bahçedeki Zeytin'i işgal eden Ermenilerin zeytin ağacından yaptığı silah.

"yā w işdē firansız burayı aldī'nda zeytin ğávırı burayı zeytini zapd etmiş. zeytin acarı tüFekleri yapmıya başlamış orda. zeytin acarı. zeytin ā'cındaḡ yaba ğundaḡ dellerdı ben o zaman o silahlardan da ğullandık biz yāni a'tmıs sene eveli.⁸¹³"

SONUÇ

Bu çalışmada, alibekir ō'lu aḡmed efendi [Ali Bekir Oğlu Ahmet Efendi] : (is.tam), alibekirli sancaḡlı camisi: (is. tam.), bā 'āzına atāşı ğızdırıp ocā' ğızdırıp saÇ ayā'n' dāḡ- [boğazına ateşi kızdırıp, ocaḡı kızdırıp sacayaḡını takmak] : (zf. + f.), bıçḡı ū 'ntüsü, ğara bulamaç [bıçkı üğüntüsü, kara bulamaç]: (is. tam, sf. tam), büyük cāmi/ envār'ul-ḡamit cāmī [Hamid'in Nurları Camisi]: (Ar. sf. tam./ Ar. is tam.), Cebel-i Bereket [Bereket Daḡı]: (Ar. is. tam.), delitōp: (sf. Tam.), duran emmi: (is.), ğavarnor [governor]: (İng. is.), ğávır ali [Ġávur Ali] (sf. Tam.), ğā wc'ō'lu mēmēmēt [Kavcıoğlu Mehmet]: (sf. tam.), ğırnā'ḡ ḡanı/ ḡırlā'ḡ ḡanı [Kırnaḡın/ Hırlak'ın Hanı, Hırnak'ın Hanı]: (is. tam.), ḡac' osmannı aylesi [Hacı Osmanlı Ailesi] : (Ar. T. is. tam.), ḡarmannarī yakıp get- [harmanları yakıp gitmek] : (zf.f. + f.), ismā'l dayı [İsmail dayı] (is.), Mamure İstasyonu/ dışbıdaḡ ğoca top (Dışbudak Kocatop), memed eminler [Mehmet Eminler]: (is.)/ memed eminlerḡ ḡonā' [Mehmet Eminle-

⁸¹¹ Merkez Sayim Güngör.

⁸¹² Merkez Sayim Güngör.

⁸¹³ Merkez Ali Haris Eroğlu.

rin Konağı]: (is. tam.), raḥim' _ātın/ ıraḥma ḥatın [Rahime Hatun]: (is.), ser-
dèr bā' [Serdar Bey]/ serdèr kesginbaş: (is.), yed' _ocaḳ ilkoḳulu [Yedi Ocak
İlkokulu] / yedi kánún sâni oḳulu [Yedi Kânûn-ı Sâni Okulu]: (Ar. T. tam.),
yördafil: (is.), yusuf ziyā efendi/ üsgüt ḥocā [sükut hoca/ üsgüt ḥocā]: (is.),
zāfer cāmī : (Ar. is. tam.), yaba ğundaḳ/ zeytin acarı tüFek: (sf. tam./ sf. tam.)
başlıkları altında 32 terim ve kavram ele alınmıştır.

Olumlu Anlam Alanına Giren Sözcük Yapıları:

İsim: duran emmi, ğā wc'ō'lu mēmēt, ismā'l dayı [İsmail dayı], memed
eminer [Mehmet Eminler], raḥim' _ātın/ ıraḥma ḥatın [Rahime Hatun], ser-
dèr bā' [Serdar Bey]/ serdèr kesginbaş, yusuf ziyā efendi/ üsgüt ḥocā [sükut
hoca/ üsgüt ḥocā].

Sıfat: büyük, deli, ğavır.

İsim Tamlaması: alibekir ō'lu aḥmed efendi, alibekirī sancaḳlı camisi,
envār'ul-ḥamit cāmī, Cebel-i Bereket, ḥac' _osmannı aylesi [Hacı Osman-
lı Ailesi], dıḣbıdaḳ göca top [Dişbudak Kocatop], yed' _ocaḳ ilkoḳulu [Yedi
Ocak İlkokulu] / yedi kánún sâni oḳulu [Yedi Kânûn-ı Sâni Okulu], zāfer
cāmī .

Sıfat Tamlaması: büyük cāmī, delitöp, ğavır ali [Gâvur Ali].

Fiiil: bıçğı ũ 'ntüsü ye- / ğara bulamaç ye- (Vatan için mücadele etmek
amacıyla).

Olumsuz Anlam Alanına Giren Sözcük Yapıları:

İsim: ğavarnor [governor], yördafil.

Sıfat: yaba, zeytin acarı.

İsim Tamlaması: ğırnā'ḥ ḥanı/ ḥırlā'ḥ ḥanı [Kırnağın/ Hırlak'ın Hanı,
Hırnak'ın Hanı], Mamure İstasyonu, memed eminlerī ḡonā' [Mehmet
Eminlerin Konağı].

Sıfat Tamlaması: yaba ğundaḳ/ zeytin acarı tüFek.

Fiiil: (bā 'āzına atāşı ğızdırıp ocā' ğızdırıp) saÇ ayā'n' dāḥ- (zf. + f.),
ḥarmannarı yakıp get- [harmanları yakıp gitmek].

Zarf: bā 'āzına atāşı ğızdırıp, ocā' ğızdırıp.

Tespit edilen terim ve kavramlardan:

Olumlu anlam alanına giren (21): 9 isim tamlaması, 3 sıfat tamlaması,
2 fiil, 7 isim;

Olumsuz anlam alanına giren (11): 2 isim, 3 isim tamlaması, 2 sıfat
tamlaması, 2 fiil, 2 zarf-fiil tespit edilmiştir.

KISALTMALAR

Ar. : Arapça

f. : fiil

is. : İsim

M. : Miladi

s. : sayfa

Sf. : sıfat

T. : Türkçe

tam. : Tamlama

TTK : Türk Tarih Kurumu

Yay. : Yayınları

zf. : zarf

zf.f. : zarf-fiil

KAYNAKÇA

- AKAR, Ali, **Türk Dili Tarihi**, Ötüken Yay., İstanbul 2005.
- AKSAN, Doğan, **Anlambilm**, Engin Yay., Ankara 2006.
- ARI, Necdet, **Osmaniye’de Milli Mücadelenin İç Yüzü ve Anılar**, Hasret Matbaası, Osmaniye 2011.
- Bahçe Merkez, Bayram Birgül.
- BARKAN, Ömer Lütfi, “Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler”, **Vakışar Dergisi**, Ankara 1942.
- BOZKURT, İsmail, **Anadolu Türk Aşiretleri Avsar ve Türkmen Aşiretlerinin Yaşayışı ve Kültürleri**, Ötüken Yay., İstanbul 2010.
- ÇAĞBAYIR, Yaşar, **Ötüken Osmanlı Türkçesi Sözlüğü**, Ötüken Yay., İstanbul 2017.
- ÇAĞBAYIR, Yaşar, **Ötüken Türkçe Sözlük I II III IV V**, Ötüken Yay., İstanbul 2007.
- ÇELİK, Kemal, **Millî Mücadelede Adana ve Havalisi (1918-1922)**, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1999.
- DİNÇER, Neşet, “Osmaniye Kurtuluş Savaşında Rahime Hatun”, **Tarih İçinde Bütün Yönleriyle Osmaniye Sempozyumu (15-18 Kasım 1993)**, Osmaniye 1995, s. 43-60.
- Düziçi Merkez, Mustafa Şen.
- ERCİLASUN, Ahmet Bican, **Başlangıçtan Günümüze Türk Dili Tarihi**, Akçağ Yay., 603, Ankara 2005.
- ERGİN, Muharrem, **Türk Dil Bilgisi**, 21. Baskı, Bayrak Yay., İstanbul 1993.
- GÖK, Murat, **Kitābu İmāniyye**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2009.
- GÖK, Murat, **Osmaniye Yöresinin Folkloru**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Lisans Tezi, Kayseri 2001.
- GÜLENSOY, Tuncer, **Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü I II**, TDK Yay., Ankara 2011.

GÜNDÜZ, Tufan, **Bozkırın Efendileri Türkmenler Üzerine Makaleler**, Yeditepe Yay., İstanbul 2016.

HALAÇOĞLU, Yusuf, **XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi**, TTK Yay., Ankara 2014.

HALAÇOĞLU, Yusuf, "Fırka-i Islahiye ve Yapmış Olduğu İskân", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, İstanbul 2011, s. 27.

Hasanbeyli Merkez, Zekiye Koca.

HAZAR, Mehmet, **Türk Anlam Bilimi Terimleri Sözlüğü**, Eğitim Yay., Konya 2013.

KARAAĞAÇ, Günay, **Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü**. TDK Yay., Ankara 2013.

KARAAĞAÇ, Günay, **Türkçenin Dil Bilgisi**, Akçağ Yay., Ankara 2013.

KORKMAZ, Zeynep, "Anadolu ve Rumeli Ağızlarının Tarihi Devirlerle Bağlantısı Üzerine", **Türk Dili Üzerine Araştırmalar III**, TDK Yay., Ankara 2007.

Merkez, Abdulvahap Şakar.

Merkez, Ali Haris Eroğlu.

Merkez, Leyla Kaya.

Merkez, Mehmet Alibekiroğlu.

Merkez, Mehmet Kiriktir.

Merkez, Mustafa Toplu.

Merkez, Muzaffer Teke.

Merkez, Sayim Güngör.

SAKİN, Orhan, **XVI. Yüzyılda Anadolu'da Türkmenler ve Yörükler**, Toplumsal Dönüşüm Yay., İstanbul 2006.

SELEK, Sabahattin, **Anadolu İhtilali**, Örgün Yay., İstanbul 1981.

SÜMER, Faruk, **Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri Boy Teşkilatı Destanları**, İstanbul, Ana Yay., İstanbul 1980.

TERZİ, Mehmet Akif; ERGÜN, Ahmet, **Kınıktan Kıyı'ya Osmanlı Belgelerinin Osmaniye**, Osmaniye Belediyesi Kültür Yay., Osmaniye 2015.

TERZİ, Mehmet Akif; ERGÜN Ahmet, **Osmaniye Vilayet Salmelerinde Cebeli Bereket Sancağı**, Osmaniye Belediyesi Kültür Yay., Osmaniye 2015.

Toprakkale, Hasan Eroğlu.

YILDIZ, Âdem, **Kaleler Şehri Osmaniye**, Osmaniye Valiliği Kültür Eserleri Dizisi-3, Ankara 2007.

ÇUKUROVA YÖRESİ EFSANELERİNDE MİLLÎ MÜCADELE

Rabia Gökçen KAYABAŞI*

Hilmi SAVUR**

ÖZET

Sözlü geleneğin en önemli türlerinden biri olan efsaneler, buldukları toplumun en önemli kültür kodlarından biridir. Efsaneler, tarihe ışık tutarken olaylara, kişilere ve tarihî yerlere dönük toplumun sosyal ve psikolojik tutumunu da gözler önüne sermektedir. Aynı zamanda efsaneler, bir kültürün yansıması, toplumun aynası işlevi görerek yaşanmış ve gerçek kabul edilmektedir. Toplumun kültlerini, topluluk içerisindeki önemli kişilerini, tarihî yer ve mekânlarını, topluluğun tarihî dönüm noktalarını efsanelerde görmek mümkündür. Bu çalışma, Çukurova Yöresi (Adana, Osmaniye, Mersin, Hatay) ile sınırlandırılmıştır. Bu çalışmada Çukurova yöresinin efsanelerinde Millî Mücadele süreci ile ilgili unsurların sözlü ve yazılı kaynaklardan derlenerek, işlevsel açıdan değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Bölgenin Millî Mücadele döneminde işgallere uğraması ve Millî Mücadele ruhunun bu topraklarda filizlenerek Anadolu'ya yayılması literatürde görülmektedir. Bu tarihsel durumun toplum hayatındaki izdüşümünü efsanelerde görmek mümkündür. Çalışmada doküman incelemesi ve saha araştırması yöntemleri kullanılmıştır. Doküman incelemesinde Furkan Kürşat Dündar'ın "Osmaniye Yöresinde Efsane ve Memoratlar", Nilgün Çıblak'ın "İçel Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma İnceleme", Mete Bülent Deger'in "Hatay Efsanelerinin Bağlam Merkezli Halk Bilimi Yöntemleri Açısından Araştırılması ve İncelen-

* Doçent Doktor, Aksaray Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, rabiagokcen@hotmail.com

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Aksaray Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, savurhilmi2@gmail.com

mesi”, Refiye Okuşluk Şenesen’in “Günümüzde Anlatılan Adana Efsaneleri (Motif İncelemesi)” aslı yapıtlar taranmış Millî Mücadele ve işgallerle ilgili efsaneler belirlenip açıklanmaya çalışılmıştır. Adana ilinde saha araştırmasına çıkılarak bölgenin Millî Mücadele ve işgal döneminde yaşanan efsanelerle ilgili kişilerle sözlü mülakât yapılmış çalışma içerisinde tasnif edilerek eklenip açıklanmaya çalışılmıştır. Doküman incelemelerinden 11 adet, sözlü mülakatlarla da 3 tane efsanenin Millî Mücadele ve işgallerle alakalı olduğu tespit edilmiştir. Tufan Bey, Gizzik Duran gibi bölgede ün yapmış şahsiyetlerin toplum nezdinde efsaneleştiği ve bu bölgedeki efsanelerde yer alarak sözlü kültürde yer aldığı tespit edilmektedir. Sözlü mülakatlarda yapılan görüşmelerde “Tufan Bey”, “Gülele Boğazı” ve “Kozan” efsaneleri tespit edilip kayıt altına alınmıştır. Bu efsaneler çalışmada millî mücadele bağlamında motifler bakımından incelenip açıklanmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Halk Bilimi, Efsane, Millî Mücadele.

NATIONAL STRUGGLE IN THE LEGENDS OF ÇUKUROVA REGION

ABSTRACT

Legends, one of the most important types of oral tradition, are one of the most important cultural codes of the society they are in. While the legends shed light on history, they also reveal the social and psychological attitude of the society towards events, people and historical places. At the same time, legends are accepted as lived and real by serving as a reflection of a culture and a mirror of society. It is possible to see the cults of the society, the important people in the community, the historical places and places, the historical turning points of the community in the legends. This study is limited to Çukurova Region (Adana, Osmaniye, Mersin, Hatay.). In this study, it is aimed to evaluate the elements related to the national struggle process in the legends of the Çukurova region from a functional point of view by compiling them from oral and written sources. It is possible to see the projection of this historical situation in the social life in the legends. In the study, document review and field research methods were used. In the document review, Furkan Kürşat Dündar’s “Legends and Memorates in the Osmaniye Region”, Nilgün Çıblak’s “A Research Study on İçel Legends”, Mete Bülent Deger’s “Research and Analysis of Hatay Legends in Terms of Context-Centered Folklore Methods”, Refiye Okuşluk Şenesen The original works of “Adana Legends Telling Today (Motif Analysis”) were scanned and the legends about the national struggle and occupations were determined and tried to be explained. By conducting

field research in the province of Adana, oral interviews were made with the people related to the legends experienced during the national struggle and occupation period of the region, and it was tried to be classified and explained in the study. It has been determined that 11 legends from document reviews and 3 legends through oral interviews are related to the national struggle and occupations. It is determined that famous personalities such as Tufan Bey and Gizzik Duran became legendary in the eyes of the society and took place in the oral culture by taking place in the legends of this region. In the interviews made in the oral interviews, the legends of “Tufan Bey”, “Güleğ Boğazı” and “Kozan” were identified and recorded. These legends will be examined and explained in terms of motifs in the context of the national struggle.

Key Words: Folklore, Myth, National Struggle.

GİRİŞ

Tarihin ilk zamanlarından itibaren toplumun içerisinde ortaya çıkan, toplum nezdinde inanılan, kutsal olan kısa halk anlatılarına efsane denilmektedir. Efsaneler, mitoslar, ilkel toplulukların evreni ve yaşamı, dünyayı ve tabiat olaylarını anlama istekleri, hayatın ve evrenin henüz çözülemeyen sırlarını çözüp anlamlandırma isteğinden ortaya çıkmıştır. Efsaneler, tarih ve inanç öğelerinin yanı sıra toplumun geleneksel motiflerini de taşıması sebebiyle kültür tarihine de büyük kaynaklık etmektedir.⁸¹⁴ Efsane terimi; rivayet, epsane (Uygur Özerk Bölgesi), anız, anız-engime, epsane, hikâyet (Kazakistan), epsane, legenda, anız, anız-engime (Karakalpakistan), efsane, rivayet (Özbekistan), apsana, rovayat (Türkmenistan), esatir, mif, efsane (Azerbaycan), rivayet, legenda (Başkurdistan), rivayet, legenda, ekiyet, beyt (Kazan Türkleri), efsane (Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Balkan Türkleri, Kırım Türkleri) isimleriyle adlandırılmaktadır. Efsane kelimesinin aslına bakıldığında Farsça bir kelime olan feseneden gelmektedir. Türkçede dinî özelliklere sahip metinlere menkıbe denilmektedir. Yunancadan dilimize geçmiş olan mitos ve mit kavramları da efsane kavramıyla yakından ilgilidir. Türkiye Türkçesinde efsane kelimesinin yanı sıra söylence kelimesi de kullanılmaktadır.⁸¹⁵ Türk halk anlatısı içerisinde önemli bir yere sahip olan efsaneler şahıs, yer ve olaylar hakkında anlatılmaktadır. Alptekin'e göre; anlatılan efsanelerin inandırıcılık özelliği bulunmaktadır ve halk içerisinde gerçek olduğu kabul edilmektedir. Efsane içerisinde yer alan şahıs ve olaylarda olağanüstü olma özelliği bulunmaktadır. Efsanelerin belirli bir anlatım şekli yoktur. Kısa ve konuşma diline yer veren anlatımlardır. Efsanelerin üslubu yalındır. Efsanelerde zaman, geçmiş zamanlar şimdiki zaman arasında değişmektedir. Efsa-

⁸¹⁴ Refiye Okuşluk Şenesen, **Günümüzde Anlatılan Adana Efsaneleri (Motif İncelemesi)**, Karahan Kitabevi, Adana 2018, s. 1

⁸¹⁵ Berat Ali Alptekin, **Efsane ve Motifleri Üzerine**, Akçağ Yayınları, 2018, s. 15

nelerde mekân, yaşadığımız dünyadır. Efsanelerin tarihle çok yakın ilişkisi bulunmaktadır. Tarihte yaşamış olan devlet adamları, komutanlar ve onların gerçek icraatları daha sonraki zamanlarda efsaneleşmektedir. Efsaneler büyük ölçüde millîdir.⁸¹⁶

Osmanlı Devleti, müttefikleri ile beraber girdiği Birinci Dünya Savaşı'nda, Çanakkale'de gösterdiği başarıyı diğer cephelerde gösterememiş ve savaşın sonlarında müttefiklerin de yenilmesiyle beraber savaştan çekilme ve barış yapma zorunluluğu olmuştur. 30 Ekim 1918'de Mondros Ateşkes Antlaşması imzalandı ve savaş sona erdi. Fakat, İngiltere ve Fransa, galip gelmelerini ve ateşkesi fırsat bilerek, savaş sırasında aralarında gizlice imzaladıkları M. Sykes-G. Picot Antlaşması gereğince harekâtı devam ettirdiler. İngilizler, 3 Kasım 1918'de Musul'u işgal ettiler. 9 Kasım 1918'de, İskenderun İngiliz ve Fransız kuvvetleri tarafından işgal edildi. 11 Aralık 1918'de, Fransız subayları komutasında yerli Ermenilerden kurulu 400 kişilik bir Fransız taburu Dörtöyol'u işgal etti. 17 Aralık 1918'de, İngiliz ve Fransızlar, deniz yoluyla getirdikleri kuvvetlerle Mersin'i işgal ettiler. Fransızlar, bu kuvvetten ayırdıkları Yarbay Romieu komutasındaki Doğu Lejyonu (Legion d'Orient) adı verdikleri birliklerle Tarsus, Adana, Pozantı, Ceyhan, Kozan, Toprakkale, Osmaniye, Bahçe ve İslahiye'yi işgal ettiler. Ayrıca; Fransızlar, Birinci Dünya Savaşı'nda göç etmiş olan Ermenileri ve yerli Ermenileri silahlandırdılar ve Ermeni yanlısı bir politika takip etmişlerdir. 14-27 Nisan 1909 (1-13 Nisan 1325)'da Ermeniler'in, Adana ve çevresinde Türkleri katledip, Batılı devletlerin desteğiyle devlet kurmak girişiminde buldukları 1909 Adana Ermeni Olayları nedeniyle, yöredeki Türk halkı Ermeniler'e karşı tepki duymakta idi. İşgali takiben, Fransızlar'ın Ermeni yanlısı politikası, Ermeniler'e Fransız askerî üniforması giydirilmesi ve Fransız desteği ile bölgeyi işgal edip, devlet kuracakları söylentisi, Türk halkının hem Ermeniler'e, hem de Fransızlar'a karşı sert tepki vermesine yol açmıştır.⁸¹⁷ Bu dönem içerisinde Adana'da yerel halkın "kaç kaç olayı" yaşandığı da bilinmektedir. 1. Dünya Savaşı'ndan sonra Osmanlı topraklarının çoğu işgal edilmiştir. İşgal edilen bölgelerden birisi de Çukurova Bölgesidir. Bölgede örgütlenen halk üç cephede işgal kuvvetlerine karşı mücadele etmişlerdir. Bu cepheler; 1-Adana Doğu Cephesi, 2-Adana Kuzey (Orta) Cephesi, 3-Adana Batı (Mersin) Cephesi.⁸¹⁸ Millî Mücadele öncesi ve sonrasında bölgede 1909 Adana Ermeni Olayları ve kaç kaç olayları meydana gelmiştir ve bu olaylarda bölgede ortaya çıkan efsanelere konu olmuştur.

⁸¹⁶ Alptekin, age., s. 16-17.

⁸¹⁷ Kemal Çelik, "Çukurova'nın İşgali Döneminde, Fransız Propaganda ve Casusluk Faaliyetleri ile Millî Kuvvetlerin Buna Karşı Yayımladığı 1920 Tarihli Yeni Bir Belge", **Gazi Akademik Bakış Dergisi**, 2008, s. 104.

⁸¹⁸ Çelik, agm., s. 106-107.

1. Keçi Motifi

Millî Mücadele konulu efsanelerde hayvanların dolaylı ya da dolaysız olarak mücadeleye katkıda buldukları görülmektedir. Osmaniye yöresinde anlatılan “Keçi Kalesi” adlı efsanede, düşmandan kaleyi almak isteyen Türkler, keçilerin boynuzlarına mum yapıstırıp kaleye göndermişlerdir. Daha sonra düşman, gelenlerin Türkler olduğunu düşünüp kaleden kaçmışlardır. Olayın olduğu kaleye o günden sonra Keçi Kalesi denilmiştir.⁸¹⁹ Türk kültür hayatının önemli hayvan motiflerinden biri olan keçi, erişilmez yerlerde yaşaması, dağ tepelerinde dolaşması sebebiyle yüksek bir ruhu, bağımsızlığı, cesareti ve özgürlüğü temsil etmektedir. Çukurova yöresinde tespit edilen iki Millî Mücadele konulu efsanede de dağ keçilerinin mücadelenin kazanılmasında büyük rol oynadıkları görülmektedir. Adana yöresinde anlatılan “Gizzik Duran Efsanesi”nde, Gizzik Duran, Ermeniler tarafından işgal edilen Hacın’ı kurtarmak için dağdan 500-600 tane dağ keçisi toplar. Daha sonra boynuzlarına mum diktirir. Keçileri şehrin içine yollar ve Ermeniler asker sanarak korkup kaçarlar. Hacın’ı Ermenilerden kurtarırlar.⁸²⁰ Keçi motifi, bağımsızlığı, özgürlüğü temsil ederken efsaneler içerisinde de bu anlamına dönük bir işlevle hareket edildiği görülmektedir. Türk kültüründe keçi, gökle birleştirildiğinden uygun olarak kullanılmış ve güç, kuvvet, alpliğin simgesi hâline gelmiştir. Koç motifi, Kültigin yazıtlarının doğu yüzünde de taşla işlendiği görülmektedir.⁸²¹

2. Işık Motifi

Sivrice Tepesi’ndeki Işığın Efsanesi

*İşgal zamanı düşmanla iş birliği yapan Gâvur Hamza, Behlül’ü yakalayıp Fransızlar’a teslim etmek ister. Kavgada yaralanan Behlül, yerde altı yedi yüz metre sürünür ve ölür. Her Cuma gecesi, vurulduğu yerden çıkan bir ışık mezarına kadar gidip kaybolur.*⁸²² Türk halk anlatı türlerinden halk inanışlarına kadar Türk kültüründe ışık, kutsallığı temsil etmektedir. Cuma gecesi ortaya çıkan ışığın Millî Mücadele esnasında düşman tarafından öldürülen birinin mezarına girip kaybolduğu efsanede aktarılmaktadır. İslam inancı içerisinde hayırlı bir gün olarak bilinen Cuma gecesinde bu ışığın çıkması ve ölen kişinin mezarında kaybolması efsaneye kutsallık katmaktadır. Eski Türklerde ışığa doğru ibadet etmek, güneşe doğru ok atmak gibi inanış ve ritüellerin var olduğu erenlerin ve evliyaların mezarlarında kutsal gün ve gece-

⁸¹⁹ Furkan Kürşat Dündar, **Osmaniye Yöresinde Efsane ve Memoratlar**, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2021, s. 80.

⁸²⁰ Okuşluk Şenesen, **age.**, s. 130-131.

⁸²¹ Yaşar, Çoruhlu, **Türk Mitolojisinin Ana Hatları**, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2015, s. 192-193.

⁸²² Dündar, **agt.**, s. 88.

lerde ışık görüldüğü aktarılmaktadır. Oğuz Kağan Destanı'nda, Oğuz Kağan tanrıya yalvarırken gökten bir ışığın inmesi, seferdeyken çadırına ışık girmesi ve ışığın içerisinde gök yelesi bir kurdun çıktığı görülmektedir. İslamiyet'in kabulünden sonra ışık motifi İslami bir biçime büründüğü anlatı türleri içerisinde tespit edilmektedir. Satuk Buğra Han'ın annesinin ışıktan hamile kalması, Ala Nur adının halk tarafından verilmesi, Cebrail'in Ala Nur'un ağzına ışık damlatması bu duruma örnektir.⁸²³ İslamiyet'in kabulünden sonra ortaya çıkan anlatı türleri metinlerinde, *Sivrice Tepesi'ndeki Işığın Efsanesi* metninde var olan ışık motifi gibi kutsallıkla birleşik olduğu görülmektedir.

3. Taş Kesilme ve Yedi Sayısı

Yedi Asker

Altınözü'nde Koz Kalesi'ndeki bulunan taşlarla ilgili aşağıdaki efsane anlatılmaktadır. Kurtuluş savaşı zamanlarında Fransızlar, Hatay'ı işgal etmişler ve Koz Kalesi'ne yedi Türk askerini hapsedmişler. Fransızlar Türk askerlerine çok işkence yapıyorlarmış. Fransızların işkencelerine daha fazla dayanma güçleri kalmayan Türk askerleri:

*- Allah'ım, biz bu kâfirlerin esiri olacağımıza taş olalım daha iyi, diye dua etmişler. Allah bu askerlerin duaları kabul etmiş. Askerler orada taş kesilmişler. Bu taş kesilen yedi asker Koz Kalesi'nin girilemeyen zindanlarındaymiş.*⁸²⁴

Yedi sayısı, halk anlatıları ve halk inanışları içerisinde sıklıkla yer alan normatif sayılardandır. Adana/Kozan'da Bizans ile mücadele eden ve şehit olan kardeşlerin sayısının yedi olması, ziyaret yerlerinin “Yedi Kardeşler Ziyareti” olarak adlandırılması, Adana/Karataş ilçesinde yine “Yedi Kardeşler Ziyareti” adıyla bir ziyaret yerinin olduğu yedi sayısının kutsal olan çoğu şeyle yan yana geldiği görülmektedir. Yedi sayısı İslam inanışlarında da kendisine yer edinmektedir. Yedi Uyurlar ziyaret yerlerinin bulunması, Allah'ın göğü yedi katlı yaratması, Hac'da Kâbe'nin yedi kez tavaf edilmesi gibi birçok ritüel ve inanışlar içerisinde yedi sayısını görmekteyiz.⁸²⁵ Taş kesilme, şekil değiştirme motifi içerisinde en çok görülen alt başlıklardan bir tanesidir. Taş kesilme, insanın, hayvanın, bitkinin veya herhangi bir nesnenin taşa dönüşmesidir. Taşa dönüşmenin çeşitli sebepleri vardır. Bazen, taş kesilmeye bir beddua sebep olur, bazen günah işleyenler Allah'ın gazabına uğrayarak taşlaşır. Kimi zaman da taş kesilme, bunu dilemekle gerçekleşir. Zor durumda kalanlar, içinde buldukları durumdan kurtulmak için Allah'tan kendi-

⁸²³ Mehmet Naci Önal, “Türk Mitinin Oluşumunda Işığın Rolü”, *Journal of Turkish Studies*, Şinasi Tekin Hatıra Sayısı II, 2007, s. 145-150.

⁸²⁴ Mete Bülent Deger, *Hatay Efsanelerinin Bağlam Merkezli Halk Bilim Yöntemleri Açısından İncelenmesi*, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014, s. 226.

⁸²⁵ Çoruhlu, *age.*, s. 244-245.

lerini taşa çevirmesini dilerler.⁸²⁶ Yedi Asker efsanesi içerisinde zorda kalan askerlerin Allah'a yalvararak esir düşmek yerine taş kesilmeyi dilemeleri ve bu sayede taş kesilerek esir olmamaları konu edinilmiştir.

4. Şehit Kültü

Tüfeğini Vermeyen Şehit

Dörtyol'da cesedi bulunan bir şehitle ilgili aşağıdaki efsane anlatılmaktadır: Kuzuculu'da Karataş civarında eskiden mezarlık vardı. Şimdi okul yapılan bu yerde inşaat kazısı çalışmaları sırasında elinde tüfeği olan ve cesedi hiç bozulmamış bir asker cenazesi çıkarmışlar. Tüfeği alıp cesedi tekrar başka yere gömmek istemişler ancak asker bir türlü silahı bırakmamış. Bunun üzerine Dörtyol'dan askerî birliğin komutanını çağırmışlar. Komutan cesedi bozulmamış ve elinde tüfeği olan askere:

- Asker, silahı bırak, demiş ve asker silahını bırakmış.⁸²⁷

Türk halk inanışında şehit olan kişilere sevgi ve saygı duyulurken onların mezarları özenli bir şekilde yapılırken mezarlarına dönük özenli ve saygılı davranıldığı görülmektedir. Savaş konulu efsanelerde şehitlerin mezarlarından çıkıp orduya yardım ettiği, savaştıkları efsane metinlerinde tespit edilmektedir.

Kanlıgeçit Köprüsü

Yıllar önce savaş zamanında şimdiki köprülerin yerinde bir demir köprü varmış. Asker taşıyan trenler bu köprüden gelip geçerlermiş. Bunu bilen Fransız askerleri köprüdeki rayları sökerek, gelen treni sabote etmişler. İçinde birçok asker taşıyan tren köprüden aşağı uçmuş. Pek çok askerin öldüğü bu kazadan sonra oranın adı Kanlıgeçit olarak kalmış.⁸²⁸

Bakara Suresi 154. Ayet Allah yolunda öldürülenler için “ölüler” demeyin. Hayır, onlar diridirler, fakat siz bilemezsiniz.⁸²⁹ demektedir. Ayetin halk inanışları içerisinde de yer edindiği, halkın şehitleri ölü olarak görmediği onların ruhen yaşadıklarına inanılmaktadır. Efsane içerisinde de gömülme üzere olan bir şehit askerin komutanının emriyle silahı bırakması, Bakara Suresi 154. Ayet'i ve halk inanışlarının efsane içerisinde yansımalarıdır.

Kanlıgeçit Köyü

⁸²⁶ Cemile Kınacı, “Saken Seyfullin'in “Kökşetav” Manzumesi ve “Taş Kesilme” Motifi”, *Millî Folklor*, 2008, s. 110.

⁸²⁷ Deger, *agt.*, s. 212.

⁸²⁸ Dünder, *agt.*, s. 123.

⁸²⁹ Diyanet İşleri Başkanlığı, “Kur'an-ı Kerim”, Erişim: 5 Aralık 2021, <https://kuran.diyana.gov.tr/tefsir/Bakara-suresi/161/154-ayet-tefsiri>.

*Fransızlar Osmaniye'yi işgal için saldırır, askerlerimize pusu kurarlar. Birçok askerimiz o bölgede şehit olur. Ondan sonra buraya Kanlıgeçit denilir.*⁸³⁰

Gayrimüslimlere karşı yürütülen mücadelelerde öldürülen Müslüman kişiler şehit olarak anılmaktadır. Bir kişinin bu mücadele içerisinde ölmesi, bir mezarının olması, mezara karşı büyük bir saygı duyulması inançla bağlantılı bir durumdur.⁸³¹ Bu saygı durumu efsane içerisinde de şehitlerin verildiği bölgenin adlandırılmasında da yer edindiği görülmektedir.

5. Kaç Kaç Olayı

Hasırağacı Köyü ve Ali Amca

*Yemen Harbinden sonra Adanaya geliyorlar. 13 kişi kalıyor dönüşte 2 kişi Adanaya dönebiliyor kalanlar çölden dönerken ölüyorlar. Kalanlar at pisliğinden arta kalan arpalardan besleniyor. Ceyhana dönüyorlar Ceyhan o zaman köymüş. Annesi ve babasının bulunduğu Tuzla'ya geliyor. O dönemde de Adanada kaç kaç olayı oluyor. Annesiyle babasını İç Anadolu bölgesine kaçırıyor ve o bölgedeki Ermeniler Fransızlarla mücadele ediyor. Bizim Hasırağacı köyünü çete hâlinde mücadele ederek işgalcilerden kurtarıyorlar.*⁸³²

Demir yolu üzerindeki önemli karakollarını kaybeden, Karboğazı yenilgisinden ürken ve Adana'daki Türk nüfusun çokluğundan endişe duyan Fransızlar ile şehirdeki Türk nüfusu Ermeni devleti kurulmasına engel olarak gören Ermeni komitecilerin planladığı, Adana ve çevresindeki Türkleri uzaklaştırmak üzere, 10 Temmuz 1920'de başlatılan "kaç kaç olayı"nda, her taraftan ateş altına alınan, değerli eşyalarını alamadan canlarını kurtarmak için kaçmaya çalışan Türkler, Fransız uçakları tarafından havadan bombardımana tutuldular. 13 Temmuz 1920 akşamı sona eren ve çok sayıda Türk'ün katledildiği "kaç kaç olayı", Adana'da, Fransız işgalinin Ermeni çetelerle yaptığı bir eylem olarak anılmaktadır.⁸³³

6. Ad Koyma

Türk kültürü içerisinde ad koyma veya adlandırma önemli bir yere sahiptir. Kültür içerisinde ata ve inanç birlikteliği ile adlandırma yapıldığı görülmektedir.

Saim Bey ve Saimbeyli İlçesine Adının Verilmesi

Saim Bey komutanmış. Çukurova topraklarının kurtulması ve bu kurtu-

⁸³⁰ Dündar, *agt.*, s. 86.

⁸³¹ David Cook, *İslam'da Şehitlik*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2017, s. 308.

⁸³² Kaynak Kişi: Aydın Serçe, İlkokul, 1959, Adana/Tuzla.

⁸³³ Çelik, *agm.*, s. 107.

luş için canını vermeye hazır kişilerden biriymiş o dönem. Hatta bizim memleket Ceyhan'ın kurtuluşu içinde mücadele etmiş o zaman oranın komutanıymış. Dünya harbinde hatırladığım kadarıyla çoğu cephede de savaşmış okulu bırakıp. Daha sonra sürgün edilmiş şimdiki Adıyla Saimbeyli'ye orada da Ermeni çetelere ve Fransızlara karşı Millî Mücadele için savaşmış mücadele etmiş hem kaymakam hem de komutan olarak. Daha sonra ilçeye de adı verilmiş.⁸³⁴

Efsane içerisinde Saim Bey'in adının bir ilçeye verilmesi mücadele esnasında gösterdiği kahramanlıktan ötürüdür. Türklerde yurt, üzerinde yaşanan bir toprak parçasının ötesinde kendilerini koruyan, yardımcı olan ata ruhlarının da mekânıdır. Bu düşüncede yurt, ata yadigârı olan saygı duyulan bir kült hâline gelmektedir. Türkler, coğrafi veya özel mekânların adlandırmasında toprak ile ata bileşimine önem verdiği, yaşanan yurt topraklarına burada kültleşen atanın adını vermek yurt toprakları ile ata ilişkisinin düşüncesi olduğu görülmektedir.⁸³⁵

Tufan Bey

Tufan Bey dönem içerisinde Kayseri'ye oradaki kumandanların yanına gidip gelen birisi. Bölgenin kurtarılması için çalışan, uğraşan, ölmeye hazır olan bir yiğit. O dönemde de Kilikya ki Adana'nın eski adıdır bir Millî Mücadele grubu kurulmuş Tufan Beyde katılmış bu gruba. Grupta lakabı da Osman diye duydum. Tabi Tufan Bey bölgede çok çalışmış Feke'yi, Saimbeyli'yi, Tufanbeyli'yi kurtarmış Toroslar'ın tamamını işgalcilerden çetelerden temizlemişler. Daha sonra bunlarda Kemal Paşa'yla anlaşma imzalamışlar vatan bunlardan tamamen temizlenmiş.⁸³⁶

7. Evliya Kültü

Yaşamları içerisinde dünya nimetlerine, makama, şana, şöhrete önem vermemeleri, varlıklarını başkalarının yararına adayan kimselere evliya denilmektedir. Bu kimseler gerçekten yaşamış kişiler olabilecekken toprak, ağaç, bitki adlarıyla veya bir sestten dolayı adlandırılabilirler. Bu kimseler Anadolu topraklarında yatarlarken bu toprakların ayrılmaz bir parçası hâline gelmişlerdir.⁸³⁷ Veliler, evliyalar savaş dönemlerinde de orduya yardım ettikleri çeşitli efsanelerde konu olmuştur. Velilerin savaşan Müslüman askerlere yardımcı olmalarını konu edinen bir efsane de Adana'da anlatılmaktadır. Efsanede, Sucu Dede adı verilen bir ermiş, savaşta su bulamayan Müslüman

⁸³⁴ Kaynak Kişi: Hasan Yağan, Lise, 1956, Adana/Ceyhan.

⁸³⁵ Kübra Yıldız Altın, **Türk Kültüründe Atalar Kültü**, Gazi Kitabevi, Ankara 2021, s. 396-397.

⁸³⁶ Kaynak Kişi: Hilmi Serttaş, İlkokul, 1951, Adana/İmamoglu.

⁸³⁷ Pertev Naili Boratav, **100 Soruda Türk Folkloru**, Bilgesu, Ankara 2016, s. 50-51.

askerlere suyun yerini göstermiş ve onlara savaşta yardım etmiştir. Türk kültüründe yer-su kültürüyle bağlantılı ve onun kadar önemli bir başka kült ise atalar kültürüdür. İslamiyet sonrasında bu kült veli-evliya inancına da dönüşmüştür. Atalar kültü içerisinde ataların canlı oluşu, canlı olduklarına dönük olaylarda yaşanmaktadır. Dinlerin ortaya çıktığı ilk dönemlerden itibaren canlılık düşüncesi, animizm ve ruhçuluk gibi adlarla anılmaktadır. Ölen kişinin ruhunun yaşamaya devam ettiğine dair inanç, değişik toplumlarda ruhun yaşaması ile sınırlı iken kimi toplumlarda da cesedin yaşıyor olması veya ruhun farklı bedenlerde yaşıyor olması düşüncelerini doğurmuştur. Ruh, doğadaki ağaçlarda, sulara, kayalarda yaşamakta ve geride bıraktıklarıyla çeşitli şekillerde ilgilenmeye devam etmektedir.⁸³⁸ Şeyh Ali Semerkandi ve Sucu Dede efsanelerinde evliya kişilerin bölgede mücadele eden halka yardım ettikleri tespit edilmektedir. Savaşa giden gelinin rüyasına giren Şeyh Ali Semerkandi türbedeki sancağı götürmesini, Sucu Dede'nin de su bulamayan askerlere yol göstermesiyle yardım ettikleri görülmektedir.

Kurtuluş Savaşı'nın en kritik günlerinde, iki aylık bir gelinin kocasını da savaşa almışlar. Kocasını savaşa gittiği için gece gündüz uyku yüzü görmeyip ağlayan gelin, arada bir dalar gidermiş. Bir gün rüyasında ak sakallı bir adam, Şeyh Ali Semarkandi türbesindeki sancağın alın acele orduya yetiştirilmesini, böylece savaşın kazanılacağını söylemiş. Gelin hemen uyanmış, rüyasını ailesine ve çevresindekilere anlatmış. Başka ailelerden de askere giden olduğu için topluca türbeye gidip sancağı almışlar. Daha sonra dua ve tekbirlerle sanağı müfrezeye vermişler. Bu sırada jandarma karakol kumandanı, bunun safsata olduğunu ve türbeden sancağın çıkarılmaması gerektiğini söyleyerek sancağı almış ve karakola getirmiş. Ancak aylardan ağustos olduğu ve burada yanıcı herhangi bir şey olmadığı halde, karakolda yangın çıkmış. Sancak kurtarılmış, fakat karakol kurtarılamamış. Olay o zamanın ilçe merkezi olan Gülnar'a kadar duyulmuş ve sancak oraya götürülüp, hükümet konağında muhafazaya alınmış. O gece hükümet konağı da yanmış ve sancak yine kurtarılmış. Bunun üzerine bu işte bir keramet olduğuna inanan yetkililer sancağı müfrezeye teslim etmişler. Tekbir ve dualarla uğurlanan müfreze, Mut ile Karaman arasındaki Sertavul Hanı'nda gecelerken düşman cephesinin bozulduğunu ve Türk ordusunun Yunanlıları önüne katıp İzmir'e doğru kovaladığı haberini almış. Müfreze bunu duyunca şarkılarla, türkülerle Mut'un kasabası olan Zeyne'ye dönmüş, ancak o tarihten beri savaşın kazanılmasını sağlayan sancağın ne olduğunu hiç kimse bilmiyor.⁸³⁹

Sucu Dede ve Şeyh Ali Semerkandi gibi evliyaların Millî Mücadele Dönemi'nde yerel halka düşmana karşı mücadele etmesinde yardım ettiğine dö-

⁸³⁸ Selçuk Peker, **Mezar ve Türbelere Kült Merkezli Bir Bakış (Aksaray Örneği)**, Kömen Yayınları, Konya 2015, s. 130.

⁸³⁹ Nilgün Çıblak, **İçel Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma İnceleme-Metinler**, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1995, s. 204-205.

nük efsanelerin var olduğu görülmektedir. Türk halk kültüründe, tabiatüstü güçleri olduğuna inanılan insanlar olarak yatırlar, evliyalar ve şehitler son derece geniş bir yer tutmaktadır. Temel nitelikleri yaşarken ve öldükten sonra olağanüstü ve akıl dışı işleri başarma gücünde olmalarıdır.⁸⁴⁰ Anlatılan efsanelerde de bu adı geçen evliyaların bölge halkına mücadele zamanında yardım ettikleri anlatılmaktadır.

8. Atalar Kültü

Karboğazı ve Çapar Ahmet

Çapar Ahmet padişah emriyle aranan Çukurova bölgesi eşkıyalarından biridir. Kozan bölgesine geldiğinde Ayıhasan Memiköy civarına uğrar, erzak alır. Şimdi adı Eskikabasakal köyü olan köy var burada Çapar Ahmet Çiftliği varmış zamanında bu köyde eşkıya olduğundan güvenli diye Gizzik Duran da buraya uğrarmış. Tabi bu dediğim yerler bölge için geçiş açısından stratejik yerler. Memiköy Ayıhasan Kozan merkeze 2-3 km mesafede bir köy yolu başlık bahçelik buraya döşeme yolu derler. Buradan Bucak, Sumbas Gölü, Kadırlı ve Elbistana kadar giden at, katır, deve yolu vardır. O vakitlerde de Fransızlar ilk demiryolu bağlantısı olduğu için Pozanti ve çevresine de gelip işgal etmişler ki Karboğazı Gülek dediğimiz yer Akdeniz'i Güneydoğu'yu İç Anadolu'ya bağlayan stratejik bir geçit. O zamanlarda silah bulmak cephaneye bulmak güç. Çapar Ahmet ve Gizzik Duran'ın adamları bölgede Ermeni çetelere ve Fransız işgalcilere pusu kurup silahlarını alarak bir cephaneye kurmuşlar. Gülek geçidi dar ve patika bir yol oralarda Fransız işgalcilerine ve Ermeni çetelerini pusuya düşürüp üstlerine büyük taşlar yuvarlamışlar. Karboğazı'nda ise 34 kişilik çoğu eşkıya kökenli bu eşrafın adamı 600 kişilik Fransız askerini çatışmalarla o dar geçitlerde sıkıştırarak teslim almışlar birliği. O zamanlar ilk Pozanti'yi kurtarmışlar ki Gazi Paşa da kongre yapmış burada daha sonra Saimbeyli, Feke, Kozan sırasıyla düşmandan alıp Adana'ya çekilmek zorunda bırakmışlar Fransızlarla Ermeni çetecileri. Daha sonra bu Millî Mücadele için bölgedeki yerel gruplar silahlanıp Adana'yı çevrelemişler. Fazla zahiyat vermemek için Fransızlar da anlaşmayla Adana'dan çekilmişler.⁸⁴¹

Yer-Su kültürünün ilki toprak kültürüdür. Yer-Su ruhları evrilerek toprakla özdeşlemeye başlamıştır. Toprak parçaları, millî kimliğin, millî karakterin ve kültüründe doğmasında, büyümesinde, gelişmesinde ve yansımada önemli bir yer edinmektedir. Bu toprak parçasının üzerinde yaşayan ormanlar, hayvanlar, bitkiler, dağlar, sular, denizler, iklim ve insan gruplarının yaşayışı, dünyaya bakış açısı bu parçalar sebebiyle şekillenmektedir. Orhun Kitabeleri

⁸⁴⁰ Özkuş Çobanoğlu, *Türk Halk Kültüründe Memoratlar ve Halk İnançları*, Akçağ Yayınları, Ankara 2015, s. 177.

⁸⁴¹ Kaynak Kişi: Ali Savur, Üniversite, 1963, Adana/Kozan.

içerisinde bu toprak parçasının yaşayan canlılarla ilişkisi günümüze kadar ulaşmaktadır. Köktürkler için üzerinde yaşanan toprak parçası “yir sub” yani yer ve sudur. “Üze Türk Tengrisi, Türk ıduk yiri subi anca itmiştir.” Sözü geçen mukaddes Türk tabiatının toprağının hudutları da kitabelerde çizilmiştir. Türklerin üzerinde yaşadığı yer “yir” ve “sub” tan ibarettir ve bu yer ıduk yani kutludur. Toprağa bakış açısı, ona kutsallık atfetmek, tabiat ortamının “ıduk yir sub” mertebesine ulaşması, orada yaşayan Türk atalarının yarattığı kültür, etnik görünümün yapısı ile ilgilidir.⁸⁴² Çukurova Yöresi’nde Millî Mücadeleyle alakalı efsanelerin çoğunda “ıduk yir-sub” kutsal vatan toprağı fikrinin var olduğu görülmektedir. Vatan topraklarına yönelik gelen her türlü tehlikelerin karşısında o topraklarda yaşayan kişilerin bu tehlikeleri bertaraf etmek adına girişilen mücadeleler efsaneler yoluyla aktarılmaktadır.

Toğgacı Kadın Efsanesi

*Osmaniye’de, savaş zamanında yaşlı bir kadın yaşarmış. O günlerde halk açlık, sefalet çekiyor, yiyecek yemek bulamıyormuş. Bu yaşlı kadının ise bir tane ineği varmış. İnekten aldığı sütü bitiremediği için yoğurt yapmaya başlamış. Her gün yoğurt yapı yapı, bir sürü yoğurdu birikmiş. Bunları değerlendirmeyi düşünerek, bir toprak kap yapmış. İçine koyduğu yoğurdu, ayran haline getirip karıştırmış. Daha sonra pirinç, buğday, dövme gibi tahılları bittiği için arpayı ayranın içine ekleyerek kaynatmış. İyice pişince içine nane atmış. Bu yemeği, askerlere ve halka dağıtmış. Ancak toğga bir türlü bitmiyormuş. Kaynadıkça çoğalıyor, bereketleniyormuş. O günden sonra kadının adı toğgacı kadın olarak kalmış.*⁸⁴³

Doğum özelliğinin kadına ait olması, onu erkeklerden ayırıştırıp toplumsal hiyerarşide daha üst konuma çıkarmaktadır. Yaşlı kadınlar toplum içinde var olup etkin kalmayı başarmaktadırlar. Türk kültürünün ataerkil döneminde kadınlar için çeşitli yasaklamalar varken yaşlı kadınların bu tür yasaklamalardan muaf olması ve sosyal yaşam içerisinde üst konumda bulunmaları bu duruma örnek teşkil etmektedir.⁸⁴⁴ Efsane içerisinde Toğgacı Kadın’ın toplumsal hayat içerisinde kendisine bir rol biçtiği ve bu rol sonucunda saygı duyulan bir noktaya gelmesi aktarılmaktadır.

SONUÇ

Çukurova yöresi, Millî Mücadele döneminde çatışmaların ve mücadelelerin sert şekilde yaşandığı yerlerdendir. Yöre halkının bu kurtuluş sürecinde gösterdiği gayret ve mücadele birçok edebî türe yansımıştır. Bu yansımalar

⁸⁴² Mehmet Surur Çelepi, “Batı Anadolu Efsanelerindeki Millî Mücadeleyi Kült Merkezli Okumak”, *Söylem Filoloji Dergisi*, s. 382.

⁸⁴³ Dündar, *agt.*, s. 97.

⁸⁴⁴ Altın, *age.*, s. 136-138.

mücadelenin manevi boyutunu oluştururken yöre halkı tarafından da nesiller boyu aktarılmaya çalışılmaktadır. Mitik anlatıların çevrilmesiyle oluşan efsanelerde “Millî Mücadele” birbirinden farklı motiflerle işlenmiştir. Çukurova yöresinde gerçekleşen mücadele efsanelere de konu olmuştur. Anlatılan efsanelerdeki olağanüstü durumların birçoğunun Türk kültüründe yer alan Yer-Su ve Atalar Kültü ile ilgili olduğu görülmektedir. Kültürün aktarılması ve sürekli canlı kalması adına önem arz eden kültürler, bu efsanelerde kendini göstermektedir. Geçmişten beri süregelen vatan toprağının kutsallığı çeşitli kültürlerle bu efsanelerde yerini korumakta ve Millî Mücadele Dönemi’nde oluşan efsanelerin de manevi kısmını oluşturmaktadır. Vatan topraklarının kutsallığının yörede yaşayanlara aktarımı efsanelerde geçen bu olaylar ve kültürlerle sağlanarak toplumsal bilincin oluşturulmasına da zemin hazırlanmaktadır.

KAYNAKÇA

ALPTEKİN, Ali Berat, **Efsane ve Motifleri Üzerine**, Akçağ Yayınları, Ankara 2018.

BORATAV, Pertev Naili, **100 Soruda Türk Folkloru**, Bilgesu, Ankara 2016.

COOK, David, **İslam'da Şehitlik**, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2017.

ÇELEP, Mehmet Surur, “Batı Anadolu Efsanelerindeki Millî Mücadeleyi Kült Merkezli Okumak”, **Söylem Filoloji Dergisi**, C 4, S 2, 2019, s. 374-396.

ÇELİK, Kemal, “Çukurova'nın İşgali Döneminde, Fransız Propaganda ve Casusluk Faaliyetleri ile Millî Kuvvetlerin Buna Karşı Yayımladığı 1920 Tarihli Yeni Bir Belge”, **Gazi Akademik Bakış**, C 2, S 3, 2008, s. 103-124.

ÇIBLAK, Nilgün, **İçel Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma İnceleme-Metinler**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana 1995.

ÇOBANOĞLU, Özkul, **Türk Halk Kültüründe Memoratlar ve Halk İnançları**, Akçağ Yayınları, Ankara 2015.

ÇORUHLU, Yaşar, **Türk Mitolojisinin Ana Hatları**, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2015.

DEGER, Mete Bülent, **Hatay Efsanelerinin Bağlam Merkezli Halk Bilim Yöntemleri Açısından İncelenmesi**, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin 2014.

Diyanet İşleri Başkanlığı, **Kur'an-ı Kerim**, Erişim Tarihi: 5 Aralık 2021. <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/Bakara-suresi/161/154-ayet-tefsiri>.

DÜNDAR, Furkan Kürşat, **Osmaniye Yöresinde Efsane ve Memoratlar**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Osmaniye Korkut Ata Sosyal Bilimler Enstitüsü, Osmaniye 2021.

KINACI, Cemile, “Saken Seyfullin'in “Kökştav” Manzumesi ve “Taş Kesilme” Motifi”, **Millî Folklor**, C 20, S 78, 2008, s. 109-113.

OKUŞLUK ŞENESEN, Refiye, **Günümüzde Anlatılan Adana Efsaneleri (Motif İncelemesi)**, Karahan Kitabevi, Adana 2018.

ÖNAL, Mehmet Naci,“Türk Mitinin Oluşumunda Işığın Rolü”, **Journal of Turkish Studies Şinasi Tekin Hatıra Sayısı II**, C 31 S 2, 2007, s. 145-158.

PEKER, Selçuk, **Mezar ve Türbelere Kült Merkezli Bir Bakış (Aksaray Örneği)**, Kömen Yayınları, Konya 2015.

YILDIZ, Altın, **Türk Kültüründe Atalar Kültü**, Gazi Kitabevi, Ankara 2021.

Kaynak Kişiler

Ali Savur, Üniversite, 1963, Adana/Kozan, Emekli.

Aydın Serçe, İlkokul, 1959, Adana/Tuzla, Emekli.

Hasan Yağan, Lise, 1956, Adana/Ceyhan, Emekli.

Hilmi Serttaş, İlkokul, 1961, Adana/İmamoğlu, Emekli.

05-07 Ocak 2022 tarihinde gerekleŒmiŒ olan ‘‘Osmaniye ve evresinin İŒgalden KurtuluŒunun 100. Yılı Sempozyumu’’ ile Cebel-i Bereket (Osmaniye) Millî Mücadelesinin 100. yılı etkinlikleri kapsamında bu Œehirde verilen varoluŒ mücadelesi, bu mücadelenin bilinmeyen yönleri yapılmıŒ olan akademik araŒtırmalar ile ortaya konulmaya alıŒılarak Osmaniye Millî Mücadelesine ıŒık tutması amalanmıŒtır.

Alanında uzman bilim insanlarının katılımıyla gerekleŒen sempozyumda sunulan tebliğlerde Osmaniye ve çevresinde Millî Mücadelesinin baŒlangıcı, yürütülme ve sona erme safhaları, idari, askerî, siyasi, sosyal ve ekonomik temelleri, Osmaniye Millî Mücadelesinin Türk halkının Anadolu genelinde yürüttüğü bağımsızlık savaŒına etkileri ve Heyet-i Temsiliye ile irtibatı vb. konuların ele alındığı bildirilerin yer aldığı bu alıŒmanın alana katkı sağlaması ve yeni alıŒmalara ıŒık tutması beklenmektedir.

